

Humanistinen tiedekunta
Filosofian, historian ja taiteiden tutkimuksen osasto
Suomen ja Pohjoismaiden historia
Helsingin yliopisto

ELI F. HECKSCHER, EINO JUTIKKALA JA POHJOISMAINEN YHTEISKUNTAHISTORIA

Petteri Norring

VÄITÖSKIRJA

Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi auditoriumissa XII perjantaina 15. kesäkuuta 2018 klo 12.

Helsinki 2018

ISBN 978-951-51-4286-3 (nid.)
ISBN 978-951-51-4287-0 (PDF)

Unigrafia
Helsinki 2018

ABSTRACT

This dissertation studies 20th-century Nordic historiography by analyzing the careers and scholarly works of Swedish economic historian Eli F. Heckscher (1879–1952) and Finnish historian Eino Jutikkala (1907–2006). The main objective of this study is to construct their intellectual relationship, to find out how these two historians studied history and to uncover what kind of history they constructed for their societies.

First I study the careers of Heckscher and Jutikkala as Nordic historians. With archive material and secondary literature I construct their intellectual relationship and position them in their national and regional academic communities and in the wider framework of European historiography. I then analyze their relationship and significance by studying their scholarly output. I compare their central research themes to study what kind of master narratives they constructed for their own societies. From this standpoint I examine the effects that their present personal and communal (national, academic, political, international, regional) ties and phenomena had on their scholarly work. Further, I investigate the historical syntheses of Heckscher and Jutikkala by studying two connected elements of historiographic operation, the representation of the past and the explanation/understanding of history, in their textual output. By highlighting this tense relationship I analyze the normative features of their historical syntheses.

Methodologically, this study shows that the features of historical knowledge and historians' self-understanding can be studied systematically by analyzing the main themes, concepts and relationship between historiographic representation and historiographic explanation.

The comparative and critical reassessment of Jutikkala's and Heckscher's career and research themes shows that the historical syntheses they produced were normative master narratives with which they shaped national histories and positioned them within the international system of nations. For both of them writing about the past was a political action which took place in the present. Although they employed the traditional themes of their national histories they also made good use of contemporary socioeconomic approaches to highlight the systemic, cultural and ideological connections that Finland and Sweden had to Nordic and Western sociopolitical traditions.

TIIVISTELMÄ

Tutkin Eli F. Heckscherin (1879–1952) ja Eino Jutikkalan (1907–2006) tieteellistä tuotantoa sekä uria historiantutkijoina 1900-luvun Ruotsissa ja Suomessa. Käsittelen aluksi heitä historiantutkijoina osana kansallisia ja yllirajaisia tiedeyhteisöjä. Sitten vertailen heidän tuotantojensa keskeisiä aihepiirejä ja sitä, millaisia henkilökohtaisia ja eri yhteisöihin (tutkijayhteisö, kansallinen, pohjoismainen, eurooppalainen) viittaavia teemoja he hyödynsivät selittäessään historiaa. Viimeiseksi tutkin historiantutkimuksen perustavanlaatuisia operatiivisia käytäntöjä analysoimalla menneisyyden esittämisen ja historian selittämisen suhdetta kohdetutkijoiden tuotannossa.

Tutkimukseni hyödyntää moninäkökulmaisesti henkilölähtöisen ja tekstintulkinnallisen historiantutkimuksen menetelmiä. Tutkin kohdetutkijoiden historiantulkintojen tietoteoreettisia ja yhteiskunnallisia ominaispiirteitä keskittymällä erityisesti heidän käyttämiensä käsitteiden ja selitysmallien rooleihin menneisyyden esittämisessä ja nyky-yhteiskuntaan viittaavissa historian selityksissä.

Analyysini osoittaa, että heidän tieteellinen toimintansa painottui kansainvälisesti ja yhteiskuntahistoriallisesti verrattuna senhetkisissä kansallisissa tutkijayhteisöissä vallinneisiin normeihin ja käytäntöihin. Kansalliset rajat ylittävät ilmiöt näkyvät myös heidän tutkimustensa keskeisissä teemoissa, jotka muodostuivat merkittäväksi oppihistorialliseksi yhteydeksi Heckscherin ja Jutikkalan välille. He esittivät merkantilismia, feodalismia, 1700-luvun yhteiskunnallista murrosta ja 1800-luvun teollistumista ja kansallisvaltiollistumista kuvaamalla pitkän aikavälin sosioekonomisen kokonaistulkinnan omien yhteiskuntiensa historiasta.

Jutikkalan ja Heckscherin tutkimuksissa menneisyyden esittämisen ja nyky-yhteiskunnan kannalta suotuisan kehityksen selittämisen välinen yhteys johti paikallisen historian ja yleisten normatiivisten yhteiskuntamallien jännitteeseen suhteeseen. He rakensivat historiallisen ja normatiivisen kehityskertomuksen sopeuttaakseen oman kansallisen ja pohjoismaisen yhteisön osaksi eurooppalaista porvarillista yhteiskuntajärjestelmää. Kehityskertomuksen avulla he ottivat molemmat kantaa yhteiskunnalliseen keskusteluun ja 1900-luvulla vallinneeseen kilpailuun erilaisten yhteiskuntajärjestelmien välillä ja puolustivat yhteisön historian merkitystä nykyisyyttä ja tulevaisuutta ohjaavana voimana.

ESIPUHE

Jatko-opintojani ovat tukeneet ja auttaneet monet, joita ilman väitöskirjatyö ei olisi ollut mielekästä tai luultavasti edes mahdollista.

Väitöstutkimustani ja jatko-opintojani ovat ohjanneet vaivojaan säästelemättä Juha Siltala ja Marja Jalava. Juhaa on ensiksi kiittäminen siitä, että hän kymmenisen vuotta sitten suorittaessani maisterintutkintoa antoi minulle kirjoitustehtävän, joka käsitteli Eli F. Heckscherin ja Eino Jutikkalan käsityksiä esimoderneista maanomistusoloista. Silloin tehtävä tuntui minusta kesäopintoihin suhteutettuna ylimitoitetulta, mutta aihe kiinnosti, ja päätin palata siihen myöhemmin. Sittemmin olen sivunnut näitä teemoja ensin pro gradu -tutkielmassani ja nyt väitöskirjassani, ja Juha on ollut aina ohjaajani. Suuri kiitos avusta, vinkeistä, korjauksista ja tarkkanäköisistä huomioista, jotka auttoivat eteenpäin väitöskirjan kanssa ja ennen kaikkea ovat kasvattaneet minua tutkijana ja ihmisenä.

Marja Jalavan tutkimusintressien myötä väitöskirjan aihe suuntautui pohjoismaiseen historian tutkimuksen historiaan. Kiitän Marjaa siitä, että hänen kannustava ohjauksensa ja tarmokas kiinnostuksensa pohjoismaisen historian tutkimuksen erityisiin ja yleisiin piirteisiin auttoivat minua tutkimusta tehdessäni. Marja ansaitsee suuret kiitokset myös siitä, että hän otti minut mukaan kansainväliseen tutkimusprojektiin, hankki minulle rahoitusta ja kuljetti minua kansainvälisiin konferensseihin perehdyttäen minut tieteenharjoittamisen haasteisiin ja mahdollisuuksiin.

Haluan myös kiittää väitöskirjani esitarkastajiksi lupautuneita Anna Sivulaa ja Pauli Kettusta. Heidän kannustavat lausuntonsa auttoivat minua viimeistelemään tutkimuksen, korjaamaan sen sisältämiä virheitä ja käsittämään työn yleisemmän merkityksen.

Tutkimustani ovat rahoittaneet Humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen pohjoismaisen yhteistyölautakunta (NOS-HS), Koneen säätiö, Helsingin yliopiston tiedesäätiö, Jalmari Finnen säätiö, Svenska Litteratursällskapet i Finland, Heikki ja Hilma Honkasen säätiö, Suomalais-ruotsalainen kulttuurirahasto sekä Kanslerineuvos Kaarle Koskimiehen ja Irma koskimiehen rahasto. Rahoittajien avarakatseisuutta ja heidän minulle osoittamaansa luottamusta on kiittäminen siitä, että olen voinut tehdä tutkimustyötä täysipainoisesti.

Tein tutkimustani osana pohjoismaista tutkimusprojektia *History of Nordic Historiography beyond Methodological Nationalism - Comparative and Cross-national Perspectives c. 1850 onwards* (2011–2014). Kiitän sydämellisesti projektijohtaja Pertti Haapalaa siitä tieteellisestä ja taloudellisesta avusta, josta projektin turvin pääsin osaksi. Hänen ja Marjan lisäksi haluan kiittää muita projektin jäseniä, erityisesti Mervi Kaarnista, Ragnar Björkiä, Simon Larssonia, Peter Edelbergiä, Pelle Oliver Larsenia,

Narve Fulsåsia ja Jan Eivind Myhreä tärkeistä ja näkemyksiä laajentaneista keskusteluista.

Väitöskirjani keskeneräisiä lukuja on käsitelty Suomen ja Pohjoismaiden historian tutkijaseminaarissa, jonka ratkaisukeskeinen ja virikkeellinen ilmapiiri on ollut minulle tärkeä. Juha Siltalan lisäksi seminaarin muut ohjaajat, Markku Kuisma, Niklas Jensen-Eriksen ja Anu Lahtinen ovat suhtautuneet innokkaasti ja kannustavasti väitöskirjaani ja auttaneet kommentteillaan aherruksessani. Heidän lisäksi haluan erityisesti kiittää Panu Pulmaa, joka on kannustanut ja ohjannut minua oppihistoriallisten aiheiden parissa jo kandidaatin tutkielmasta lähtien. Tutkijayhteisöstä kiitän Elise Garritzenia, Mikko Immasta, Aino Lahdenrantaa, Maiju Wuokkoa, Ville Yliaskaa, Jouko Nurmiaista, Aleksi Mainiota, Elina Kuorelahtea, Anitra Komulaista, Saku Siltalaa, Tuomas Teporaa, Henri Hannulaa, Seppo Eskolaa, Mirikka Danielsbackaa, Matti Hannikaista, Petri Talvitietä, Sofia Gustafssonia ja Samu Nyströmiä lämminhenkisestä yhteisöllisyydestä, neuvoista ja esimerkistä, jota he kollegoina ovat minulle antaneet.

Kiitoksen ansaitsevat myös kaikki ystäväni, joiden tarjoama apu, seura ja jutut ovat olleet suuri osa elämäni jatko-opintojenkin aikana. Erityisesti kiitän Elina Juvosta avusta väitöskirjan viimeistelyssä ja muuta Muka-työyhteisöä leppoisasta työympäristöstä. Suuret kiitokset saavat myös veljeni Pirkka Suominen, Tuukka Kangas, Elias Saura ja John Bacher, Opa Palin, Mikko Ikonen, Tuomo Hiippala, Heikki Rossi, Teemu Kokonmäki, Pepe Pulkkinen, Asko Kauppinen, Joonas Karonen ja Riku Luukkonen musiikillisesta ja älyllisestä inspiraatiosta ja toveruudesta.

Vanhempiani, Susa ja Pertti Suomista, kiitän suuresti pyyteettömästä tuesta ja rakastavasta huolehtimisesta, joiden avulla olen pärjännyt elämässäni vailla liiallista ahdistusta ja voinut työskennellä väitöskirjatutkijana.

Väitöskirjani omistan perheelleni, Annille ja Edithille, jotka saavat mittaamattomat kiitokset minulle osoitetusta huolehtivasta ja välittävästä rakkaudesta ja myötäelämisestä.

Helsingin yliopiston oppimiskeskus Aleksandriassa
15.5.2018

Petteri Norring

SISÄLLYS

Abstract.....	3
Tiivistelmä.....	4
Esipuhe.....	5
Sisälllys.....	7
1 Johdanto.....	10
1.1 Tutkimuskysymykset	12
1.2 Tutkimuksen menetelmät, teoreettiset kiintopisteet ja keskeiset käsitteet	13
1.3 Historiantutkimuksen historian muuttuvat näkökulmat	27
1.4 Tutkimusaineisto	34
1.5 Tutkimuksen jäsenitys	37
2 Heckscher ja Jutikkala historiantutkijoina 1900-luvun Euroopassa	39
2.1 Heckscherin ura talouden ja historian parissa.....	39
2.2 Jutikkalan elämä historioitsijana.....	65
2.3 Tiedemiehen maine ja ihanteet.....	88
2.4 Sodan ja yhteiskunnallisten mullistusten vaikutus tieteenharjoittajaan...94	
2.5 Rajanvetoa tieteissä ja yhteiskunnassa.....	104
3 Merkantilismi – markkinoiden ja valtion suhde	118
3.1 Heckscherin kontribuutio Euroopan taloushistoriaan	123
3.1.1 Yhtenäistämisyjärjestelmä.....	125
3.1.2 Merkantilismi ja voimapolitiikka	130
3.1.3 Merkantilistinen talousajattelu	133
3.1.4 Merkantilistinen yhteiskuntakäsitys.....	138
3.2 Heckscherin kritiikki – mahti vai mammona, historia vai taloustiede?..	143
3.3 Merkantilismi Heckscherin ja Jutikkalan yhdistäjänä	152
3.4 Merkantilismi ja yhteiskuntateorian taloudelliset reunaehdot.....	165
4 Feodalismi pohjoismaisen yhteiskunnan uhkana.....	168

4.1	Omistamisen alkuperä muinaisena yksityisomistuksena	169
4.2	Pohjoismainen feodalismi.....	187
4.3	Yhteiskunnalliset konfliktit ja omistaminen 1600-luvulla.....	200
4.4	Omistaminen pohjoismaisen yhteiskunnan laillisuusperiaatteena	213
5	Pohjoismaisen yhteiskunnan modernisaation perustukset.....	218
5.1	Modernisaation taloushistoriallinen pohja.....	221
5.1.1	Väestö ja taloushistoriallinen tarkastelu	224
5.1.2	Elinkeinojen kamppailu.....	230
5.1.3	Maataloudessa kehkeytyvä suuri mullistus	235
5.2	Yhteiskunnallisen muutoksen selittäjät	246
5.2.1	Sääty-yhteiskunnan mureneminen	247
5.2.2	Maailmankatsomuksellinen murros.....	254
5.2.3	Kapitalistinen kehitys kansallisen ja universaalien historian yhdistäjänä	261
6	Teollisuus, markkinatalous ja uudet yhteiskuntaryhmät modernisoivat kansakuntaa.....	275
6.1	Teollistuminen ja elinkeinoelämän irtaantuminen	276
6.2	Markkinatalous ja teollisuuskapitalismi.....	289
6.3	Sosiaalinen murros ja porvarillinen demokratia.....	308
6.4	Talonpoikien nousu voimistaa kansakuntaa	322
7	Menneisyyden kuvaus ja normatiiviset yhteiskuntamallit Jutikkalan ja Heckscherin tuotannossa.....	331
8	Lähdeluettelo.....	343

1 JOHDANTO

Historiantutkimuksen historiaa on 1900-luvulla tarkasteltu kansallisvaltion perspektiivistä. Kuva kansalliseen tiedeyhteisöön kuuluvasta historiantutkijasta rakentamassa kansallista menneisyyttä jättää kuitenkin huomiotta historiantutkimuksen luonteen ylitrajaisena ilmiönä ja luo historiantutkimuksen kentästä liian yksioikoisen kuvan. Tässä kuvassa historiantutkijat joko vaalivat tai kritisoivat kansallisromanttista kuvastoa tai keskittyvät suuren kansallisen kertomuksen kannalta ulkopuolisiin asioihin.¹ Viime aikoina metodologisen nationalismin määräävää roolia historiankirjoituksen historiassa on kritisoitu paljon, minkä seurauksena tutkimuskohteena olevia historiantutkijoita on yhä useammin analysoitu myös muiden perspektiivien avulla.² On kuitenkin muistettava, että kansallisvaltio on erottamaton osa yhteiskuntien historiaa sekä historiantutkijoiden oman ajan viitekehystä. Historiantutkimuksessa paikalliset olosuhteet ovat aina toimineet reunaehtoina kansainvälisten vaikutteiden ja ylitrajaisien ilmiöiden soveltamiselle.³

Käsittelen tutkimuksessani kansainvälisen ja paikallisen, yleisen ja erityisen suhdetta tarkastelemalla pohjoismaisen yhteiskuntahistorian keskeisiä teemoja ja henkilöitä. Tutkin Eli F. Heckscherin (1879–1952) ja Eino Jutikkalan (1907–2006) tieteellisten urien ja tutkimusten välityksellä niitä teemoja, prosesseja, jännitteitä ja verkostoja, joissa kansainvälinen,

¹ Pohjois-Euroopassa modernin tieteellisen historiantutkimuksen kehitys 1800-luvun aikana oli sidottu kehittyvän kansallisvaltion tarpeisiin ja niihin liittyvien instituutioiden (esimerkiksi korkeakoulutus, arkisto- ja museolaitos) kehittymiseen. Raphael 2010, s. 25–31; Berger 2011, s. 19–40; Berger 2015, s. 140–225; Iggers 2011, s. 41–58; Lorenz 2011, s. 393–395; Lingelbach 2011, s. 78–96; Middell & Roura 2013, s. 9–36; Myhre 2015, s. 42; Porciani 2012, s. 130–142; Verschaffel 2012, s. 29–30.

² Metodologinen nationalismi on yhteiskunnan ja kansallisvaltion rinnastamista yhteiskunnan kehitystä kuvaavassa teoriassa, jolloin kansallisvaltio ja sen nykyiset rajat otetaan historiallisen tarkastelun lähtökohdiksi kvasi-luonnollisena yksikkönä. Menneisyyteen projisoituna metodologinen nationalismi johtaa siihen, että tutkija selittää ja kontekstoi menneisyyden tapahtumia modernin kansallisvaltion läpi, vaikka itse kansallisvaltio olisikin syntynyt vuosisatoja tarkastelun kohteena olevan aikakauden jälkeen. Vaikka kansallisvaltiota ei projisoitaisikaan eksplisiittisesti liian varhaiseen menneisyyteen, se saattaa viittausten muodossa raamit historialliselle toiminnalle. Conrad 2016, s. 3–5; Chernilo 2007, s. 9; Middell & Roura 2013, s. 8–9; Glick-Schiller & Wimmer 2002, s. 301–334; Jalava 2017, s. 101–103; Werner & Zimmerman 2006, s. 33–43.

³ Raphael 2010, s. 247–262. Myös teoksessa *'Regimes of Historicity' in Southeastern and Northern Europe – 1890–1945* kuvatut tapaustutkimukset osoittavat, miten yleisesti Euroopassa valinnut kriisitietoisuus johti erilaisiin kansallisiin reaktioihin historiantutkijoiden historiankäsitelyssään. Jalava, Mishkova & Trecsényi 2014.

kansallinen ja henkilökohtainen taso limittyivät toisiinsa ja joiden osana historian tutkimus tieteellisenä toimintana kehkeytyi.

Jutikkalan ja Heckscherin yhteinen tarkastelu on perusteltua, koska he molemmat olivat keskeisiä hahmoja oman maansa historian tutkimuksen kentällä. Heckscheriä pidetään ruotsalaisen taloushistorian perustajana, ja toisaalta hän oli E. G. Geijerin jälkeen ensimmäinen, joka kirjoitti Ruotsin historiasta mittavan yleisesityksen.⁴ Jutikkala nousi puolestaan pitkän elämänsä aikana arvostetuimmaksi ja tunnetuimmaksi alansa edustajaksi Suomessa ja oli muun muassa ensimmäinen akateemikoksi nimitetty historian tutkija.⁵ Heckscherin ja Jutikkalan tutkimuksia on mahdollista käsitellä yhdessä, koska he tutkivat pääasiassa Ruotsin valtakunnan historiaa ja julkaisivat tämän lisäksi tutkimuksia Euroopan historiasta. Tutkimusasetelma on vertailun kannalta mielenkiintoinen myös siksi, että he kirjoittivat Ruotsin valtakunnan historiaa mutta käyttivät sitä kumpikin eri modernin kansallisvaltion kehityskertomuksena. Toisaalta molempien historiallinen kokonaistulkinta sai voimansa poliittisten ilmiöiden sijaan sosioekonomisista aiheista. He olivat kumpikin osa uuden historiallisen näkökulman, taloushistorian, läpimurtoa omissa kansallisissa tutkimusyhteisöissään, ja heitä on mahdollista tarkastella yhteiskuntahistorioitsijoina.⁶ Taloushistoriallisen näkökulman kansainvälisen luonteen vuoksi heitä kiinnostivat kansallisen yhteiskuntahistorian lisäksi myös kansainvälisen tutkijayhteisön toiminta ja siellä vaikuttaneet teoreettiset näkemykset ja empiiriset havainnot. Siinä missä he olivat historian tutkijoita kansainvälisessä tiedeyhteisössä, myös Ruotsin ja Suomen yhteiskuntahistoria oli heille osa laajempaa eurooppalaista historian kulkua.

Jutikkalaa ja Heckscheriä yhdisti myös henkilökohtainen side, joka sai alkunsa 1930-luvulla yhteisestä intohimosta Ruotsin valtakunnan taloushistoriaan ja joka syveni 1950-luvun alkuun asti kollegiaaliseksi toveruudeksi pohjoismaisen historian tutkimuksen parissa. Itse asiassa Jutikkalan ja Heckscherin intellektuaalinen suhde ja sen historiografisen merkityksen tarkastelu oli tämän tutkimuksen lähtökohta. Heckscher oli nimittäin Jutikkalalle yksi merkittävistä tieteellisistä esikuvista – asia, joka tulee mainintana esiin useissa Jutikkalan asemaa ja roolia suomalaisessa

⁴ Taloushistorian perustamisesta Ruotsissa katso Hettne 1980; Hasselberg 2007. Heckscherin yhteydestä Geijeriin ja Ruotsin historian kokonaisuuteen Björk 2012.

⁵ Tommila <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7054/> (luettu 28.2.2014).

⁶ Lutz Raphael on kiinnittänyt huomiota talous- ja sosiaalishistorian tarjoamista uusista näkökulmista Euroopassa. Raphael 2011, s. 97–114. Ylva Hasselberg on kirjoittanut ruotsalaisen taloushistorian synnystä ja kehityksestä. Hasselberg 2016, s. 146–159. Suomalaisen talous- ja sosiaalishistorian varhaisesta kehityksestä ennen 1900-luvun jälkipuolen institutionalisoitumista saa käsityksen perehtymällä suomalaisen kansantaloustieteen, sosiologian ja Gunnar Suolahden ja Väinö Voionmaan auktoriteettien vaikutuspiiriin assosioituvan kulttuurihistoriallisen koulukunnan vaiheita käsittelevään tutkimuskirjallisuuteen. Haapala 2007, s. 51–61.

historiantutkimuksessa selvittävässä teksteissä.⁷ Käytän tätä henkilökohtaista ulottuvuutta lähtökohtana, jonka välityksellä pääsen käsiksi erilaisiin historiantutkimuksen tasoihin ja ominaispiirteisiin, joissa historiantutkijoiden maailmankuva ja historiantutkimuksen tieteelliset käytännöt kohtasivat. Tutkimukseni avaa näiden tasojen avulla näkökulman Jutikkalan ja Heckscherin tutkimuksiin ja synnyttää sitä kautta tietoa yleisemmällä tasolla historiantutkimukseen olennaisesti liittyvistä prosesseista, joiden osana historiantutkimus on rakentanut ja rakentaa edelleen kuvia menneisyydestä osana nykyhetkeä.

1.1 TUTKIMUSKYSYMYKSET

Tutkin väitöstutkimuksessani, minkälaista yhteiskuntahistoriaa Heckscher ja Jutikkala kirjoittivat ja miten he sitä tutkivat. Selvennän tutkimustehtävän yleistä luonnetta erittelemällä sen neljäksi kysymykseksi, jotka kukin ilmentävät osaltaan tutkimuksen tavoitetta ja erilaisten historiantutkimuksellisten tasojen suhdetta siihen.

1. Miten Heckscherin ja Jutikkalan urat ja tutkimukset kietoutuivat yhteen ja mitä heidän uriansa ja tutkimustensa analyysi ja vertailu paljastaa suomalaisesta, ruotsalaisesta ja pohjoismaisen historiantutkimuksen historiasta 1900-luvulla? Jutikkalan ja Heckscherin keskinäistä suhdetta ja heidän tieteellistä toimintaansa tarkastelemalla nousevat esiin henkilökohtaisen, paikallisen tutkimusyhteisön ja historiantutkimuksen ylijäräisten ilmiöiden suhteet ja vaikutukset toisiinsa.
2. Mitkä olivat Heckscherin ja Jutikkalan keskeiset tutkimusteemat ja miten he tutkivat historiaa? Tutkin heidän tutkimustensa keskeisiä sisällöllisiä ja menetelmällisiä piirteitä ja sitä, minkälaisen yhteiskuntahistoriallisen määräävän kertomuksen he rakensivat ja välittivät eteenpäin tiedeyhteisölle ja lukevalle yleisölle. Yhteiskuntahistoriallisten teemojen välityksellä he vaikuttivat siihen, minkälainen historiallinen tieto oli yhteiskunnallisesti merkittävää. Samanaikaisesti heidän tutkimuksensa muokkasivat tutkijayhteisön tapoja tehdä historiantutkimusta. Tässäkin henkilökohtainen, paikallinen ja kansainvälinen ulottuvuus ovat kaikki läsnä ja mahdollistavat yhtäläisyyksiä ja eroja tarkastelemalla historiantutkimuksen yleisten piirteiden analyysin.
3. Miten henkilökohtaiset ja eri yhteisöihin (tutkijayhteisö, kansallinen, pohjoismaalainen, eurooppalainen) kytkeytyvät ilmiöt ja käsitteet

⁷ Jutikkalasta elämäkerran julkaissut Keijo K. Kulha käy läpi Heckscherin ja Jutikkalan välisen kirjeenvaihdon painottaen siten Heckscherin merkitystä akateemikolle. Kulha 2006, s. 35–37, 328; Klinge 2008, s. 151–152. Ahtiainen ja Tervonen 1996, s. 71 alaviite 21; Tommila <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7054/>; Tommila 1989, s. 257–258.

näkyvät heidän tuotannossaan ja historiallisissa kokonaistulkinnossaan? Historiantutkimus on empiirisen aineiston tutkimisen ja esittelyn prosessi, jonka aikana tutkija on jatkuvassa vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Menneisyys ei ole ainoa historiantutkimuksista lukijalle välittyvä maailma, vaan myös nykyaika ja tulevaisuus sekä historiantutkimuksen kansallinen ja kansainvälinen yhteisö ovat läsnä Heckscherin ja Jutikkalan teksteissä.

4. Miten Heckscherin ja Jutikkalan tutkimuksissa menneisyyden esittäminen ja historian selittäminen ja ymmärtäminen asettuivat synteetiksi ja kokonaistulkinnaksi, ja millaisia jännitteitä näiden kahden osa-alueen vuorovaikutuksesta syntyi? Analysoin näiden kahden tutkijan tapoja synnyttää yhteiskunnallista tietoa sekä niiden yhtäläisyyksiä ja eroja. Kysymykseen vastaaminen syventää tutkimuskohteena olevien, historiantutkimuksellisessa prosessissa esiintyvien erilaisten ilmiöiden ja osakokonaisuuksien (nykyhetki ja menneisyys, henkilökohtaiset asenteet, tutkimuksen trendit ja käytännöt, kansallinen, kansainvälinen) vuorovaikutuksen ja keskinäisten suhteiden tarkastelua. Jutikkalan ja Heckscherin historialliset kokonaistulkinnat paljastuvat yhteiskuntamalliksi, jonka normatiiviset perusotaksumat jäsentävät arkistoaineistojen perusteella tehtyä esitystä menneisyyden ilmiöistä.

Näiden neljän alakysymyksen muodostaman tulkintakehyksen avulla päätutkimuskysymys Heckscherin ja Jutikkalan yhteiskuntahistorian ominaispiirteistä konkretisoituu, ja heidän tieteellisen tuotantonsa keskeisten piirteiden analyysi yhdistyy heidän tieteellisten uriansa tarkasteluun. Käsittelen heidän tuotantoaan yhteiskuntahistoriana ja näin määrittelen Jutikkalan ja Heckscherin urat ja tuotannon uudelleen ja peilaan niitä historiantutkimuksen aatteelliseen, kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen merkitykseen ja historiaan. Päätutkimusta selventäneiden osakysymysten esittely ei kuitenkaan esittele vielä riittävästi tutkimukseni tulkintakehystä, koska kysymyksenasettelun lisäksi siihen kuuluvat myös seuraavaksi esiteltävät menetelmät, teoreettiset kiintopisteet ja keskeiset käsitteet.

1.2 TUTKIMUKSEN MENETELMÄT, TEOREETTISET KIINTOPISTEET JA KESKEISET KÄSITTEET

Määrittelemäni tutkimustehtävä edellyttää moninäkökulmaista tutkimusotetta, jossa tutkimusongelman kannalta keskeistä aineistoa tutkitaan erilaisten menetelmien, käsitteiden ja teoreettisten viitekehyksien avulla (taulukko 1).⁸ Moninäkökulmaisuus ja toisiaan täydentävät aineistot ja

⁸ Historiantutkimukselle tyypillisestä moninäkökulmaisuudesta eli triangulaatiosta tutkimusotteena katso Kipping, Wadhvani & Bucheli 2014, s. 316–319.

menetelmät auttavat minua vastaamaan asettamaani tutkimusongelmaan Heckscherin ja Jutikkalan historiantutkimuksen ominaispiirteistä, sillä niihin ei voi etsiä selvyyttä keskittymällä yksinomaan kohdetutkijoiden historiantutkimuksiin tai heihin liittyviin arkistoaineistoihin.

Tutkin sekä historiantutkijoita että heidän synnyttämiään kirjallisia aineistoja. Vaikka henkilölähtöinen näkökulma eroaakin merkittävästi tekstin tulkinnasta, näitä kahta lähestymistapaa yhdistää tässä tutkimuksessa vertaileva ote ja keskittyminen kulttuuristen siirtymien ja erilaisten yllirajaisten yhteenkietoutumien tarkasteluun.⁹ Vertailun ottaminen yhdeksi tutkimuksen metodiksi on perusteltua, koska tarkastelen kahden historiantutkijan toimintaa ja tuotantoa sekä niissä ilmeneviä keskeisiä teemoja eroineen ja yhtäläisyyksineen. Vertailun avulla voin tehdä johtopäätöksiä ruotsalaisen ja suomalaisen historiantutkimuksen ominaispiirteistä, keskeisten historiallisten käsitteiden käytöstä ja ilmiöistä, jotka ovat näille kahdelle kansalliselle viitekehykselle yhteisiä. Vertailu on kannattavaa, koska tutkimuskohteena on kaksi toisiinsa verrannollista henkilöä, jotka ovat toimineet historiantutkijoina toisiinsa liittyvissä mutta erillisissä viitekehyksissä. Näin vertailevan metodin vahvuutena voidaankin pitää sitä, että sen avulla vertailtavista tapauksista on mahdollista saada esiin niiden ominaispiirteet ja asettaa ne samalla laajempaan kontekstiin kuin siinä tapauksessa, että tutkija keskittyisi vain yhden, esimerkiksi Eli F. Heckscherin uran ja tutkimuksen analysointiin.¹⁰ Vertailevaan metodiin on silti liitettävä joitakin varauksia, sillä silloin kun kansakuntien vertailuun yhdistyy ajatus kansakunnasta historiallisen toimijan ensisijaisena yhteisönä, vertailu saattaa vahvistaa metodologista nationalismia. Toisaalta tutkijan omat vinoumat vertailtavien viitekehysten suhteen saattavat tehdä vertailusta toispuolisen. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa tekijän suomalaisuus saattaisi vaikuttaa vertailun vinoutumiseen, mutta jo tällaisen vaaran tiedostaminen ohjaa tutkimusta vertailevaan tasapuolisuuteen.¹¹

Vertailun lisäksi eri yhteisöissä vaikuttaneita historiantutkijoita on syytä tutkia kulttuuristen siirtymien ja historiallisten yhteenkietoutumien tarkasteluun keskittyvien metodien avulla.¹² Historiantutkimusta voidaan

⁹ Henkilölähtöisen ja elämäkerrallisen tutkimusotteen eroista mm. Hakosalo, Jalagin, Junila, Kurvinen 2014, s. 11–14. Elämäkerrallisen tutkimuksen kasvaneesta suosioista viime vuosina katso Possing 2012, s. 436.

¹⁰ Vertailevan metodin hyvistä puolista ja välttämättömyydestä: Conrad 2016, s. 38–40; Espagne 2013, s. 36–41; Kettunen 2006a, s. 32–33; Kocka & Haupt 2009, s. 3–5.

¹¹ Vertailevan metodin rajoituksista: Conrad 2016, s. 40–41; Juneja & Pernau 2009, s. 106–112; Haupt & Kocka 2009, s. 18–21; Levine 2014, s. 331–347; Middell & Naumann 2013, s. 427.

¹² Kulttuuristen siirtymien tutkimisesta Espagne 2013, s. 41–44; Ther 2009, s. 204–211. Historiallisen yhteenkietoutumisen (history of entanglement) tutkimuksesta katso Middell & Naumann 2013, s. 427–430; Historiantutkimuksen näkökulmien ja instituutioiden kehitys on tapahtunut paikallisten, kansallisten ja kansainvälisten toimijoiden vuorovaikutuksen välityksellä. Porciani & Raphael 2010.

perustellusti pitää yllirajaisena ja kansainvälisenä ilmiönä, joten vertailevan metodin lisäksi myös ilmiöiden ja ihmisten yllirajaista olemusta ja vuorovaikutusta on syytä tarkastella, jotta historian tutkimuksen tarkastelussa voidaan päästä kansallista yhteisöä laajempaan näkökulmaan. Kansainvälisen tutkijayhteisön ja kansallisen tutkimusperinteen vuorovaikutukseen on mahdollista pureutua selkeämmin, kun tiedostaa, että tutkijat ja heidän käyttämänsä käsitteet syntyvät ja kehittyvät osana monimuotoista vuorovaikutusta. Vaikka yllirajaisuus eli transnationalistiset ilmiöt ja näkökulmat ovat nousseet jälleen viime vuosina suosituiksi iskusanoiksi historian tutkimuksessa¹³, on näkökulman käyttö perusteltua tässä tutkimuksessa. Sen avulla on mahdollista nostaa esiin tutkimuskysymyksissä esiintyvät historian tutkimuksen erilaiset tasot ja ylittää kansallista tai vertailevaa historiaa jäsentävä jako sisäisten ja ulkoisten ilmiöiden välillä.¹⁴

Kulttuuristen yhteyksien ja yhteenkietoutumien tarkastelu sisältää oletuksen tieteen harjoittamisesta sosiaalisena toimintana ja historian tutkimuksesta tutkijoiden aktiivisen toiminnan kenttänä. Näkökulmaa tukee metodillisesti sosiaaliin verkostoihin kytkeytyvä toimintateoreettinen tieteen tutkimusperinne.¹⁵ Tässä tutkimuksessa esiin nousevat historian tutkimukseen liittyvät henkilökohtaiset ja virtuaaliset verkostot (esimerkiksi tutkimuksissa esiintyvät viittaukset toisiin tutkijoihin), joiden avulla historian tutkijat määrittävät omaa paikkaansa tieteen kentällä vahvistamalla oikeana pitämiään tapoja tutkia historiaa ja kritisoimalla tai erottautumalla kielteiseksi kokemistaan kollegoista tai tutkimuksellisista konventioista.¹⁶ Tarkastelemalla Heckscherin ja Jutikkalan henkilökohtaisia ja virtuaalisia verkostoja asetan heidät paikalliseen ja kansainväliseen oppihistorialliseen ja institutionaaliseen kehykseen, jolloin edelleen historian tutkimukseen vaikuttavat erilaiset ilmiöt tulevat eritellymmiin näkyviin.

Historian tutkimusta voi siis tarkastella yllirajaisena ilmiönä ja sosiaalisena toimintana kulttuuristen siirtymien, yhteenkietoumien ja verkostojen tutkimuksessa käytettävien metodien avulla. Nämä lähtökohdat auttavat suuntamaan tarkastelua henkilölähtöisessä tarkastelussa pois metodologisesta nationalismista. Kaikkiin tutkimuskysymyksiini en kuitenkaan saa vastausta vain näitä metodeja hyödyntämällä, vaan niiden lisäksi tarvitsen työkaluja historian tutkimuksen tekstin tarkastelemiseen.

¹³ Conrad 2009, s. 67–69; Hilton & Mitter 2013, s. 7–21; Levine 2014, s. 335–336; Osterhammel 2009, s. 45–49; Middell & Naumann, s. 436–439.

¹⁴ Conrad 2010, s. 6.

¹⁵ Bloor 1996; Gunneriusson 2002, s. 26–31; Hackett et al. 2008; Hasselberg 2007, s. 16–17; Collins 1998.

¹⁶ Historian tutkimuksen muodostaman kentän sisällä vaikuttavat toimijat hyväksyvät ”doxan” eli yhteisesti hyväksytyyn käsitykseen oikean tieteen määritelmästä. Hasselberg 2007, s. 17. Tieteellisestä rajanvedosta osana tieteenharjoittajien välisten vuorovaikutussuhteiden dynamiikkaa Gieryn 1983; Gunneriusson 2002, s. 16–26; Hesketh 2008, s. 376–377; Larsson 2015; Myhre 2015.

Pelkkä menneisyyden olemassaolo ei synnytä tarvetta tutkia menneisyyttä, vaikka tiedeyhteisön keskuudessa usein vallitseekin ainakin implisiittinen käsitys niistä ilmiöistä, joita ei ole tutkittu riittävästi nykyhetken valossa.¹⁷ Uuden tiedon synnyttämisen lisäksi kulttuurisen perinnön vaaliminen, olennaisen perinnön välittäminen seuraavalle sukupolvelle¹⁸ ja yhteiskunnan sekä kansallisvaltion kannalta olennaisten piirteiden selittäminen sekä suurten kertomusten rakentaminen ja legitimointi¹⁹ ovat eräitä historiantieteen tavallisimmista ja toisaalta myös kunnianhimoisimmista tehtävistä. Historia on yhteiskunnallisen merkitysjärjestelmän tuotantoa, jota tässä tutkimuksessa tutkitaan erityisesti tekstejä tarkastelemalla.²⁰ Kun analysoin Heckscherin ja Jutikkalan tutkimuksia erottamalla heidän tutkimuksistaan ja päättelystään kaksi erillistä tasoa, menneisyyden esittämisen ja historian selittämisen tai ymmärtämisen, osoitan Heckscherin ja Jutikkalan tuotantoa esimerkkinä käyttäen, että näiden kahden tason tutkiminen auttaa ymmärtämään historiantutkimuksessa rakentuvaa kokonaistulkintaa ja yhteiskunnallisen tiedon luonnetta.

Tiede on Jeffrey C. Alexanderin määritelmän mukaan älyllinen prosessi, jossa empiirisiä havaintoja yhdistetään metafysisiin käsityksiin.²¹ Neljäs määrittelemäni tutkimuskysymys tutkii menneisyyden esittämisen ja historian selittämisen tai ymmärtämisen välistä suhdetta Heckscherin ja Jutikkalan historiallisissa kokonaistulkintoissa. Jako menneisyyden

¹⁷ Dirks 1990; Rösen 2006, s. 41–55; Wagner 2001, s. 3–6.

¹⁸ Eric Hobsbawmin mukaan traditiot ovat kehiteltyjä. Samansuuntaisesti Benedict Anderson koki, että kansalliset yhteisöt ovat luonteeltaan kuviteltuja (imagined communities). Heidän ajatuksensa ovat tunnettuja ja toistuvat niin usein tutkimuksissa, että tradition ja historiantutkimuksen suhde näyttää osoittavan vain suuntaan, jossa historiantutkijat kirjoittaessaan kansallisesta yhteisöstään kehittelevät samalla traditioita ja osallistuvat kuvitellun yhteisön identiteettiin. Yksisuuntaista näkökulmaa on mahdollista laajentaa ottamalla mukaan Hans-Georg Gadamerin käsitys traditiosta. Hänelle traditio ei ole pelkästään kuviteltua kehitelmää, vaan traditio merkitsee sukupolvikokemusta yhteisölle olennaisesta asiasta, jonka olemassaolo jatkossakin halutaan turvata. (Tradere, välittää eteenpäin, on tradition kantasana.) Kun historiantutkijat kuvaavat menneisyyttä, yhteisön kannalta merkityksellisiä vaiheita ja ilmiöitä, jotka he itse kokevat yhteisön kannalta olennaisiksi, he siirtävät traditiota yhteisöstään eteenpäin nykyiselle lukijakunnalle ja tuleville sukupolville. Anderson 2007; Hobsbawm 1983, s. 1–8; Osborne 1995, s. 127–130.

¹⁹ Metatason narratiiveista: Hilson 2008; Lyotard 1984; Megill 1995; Liakos 2013; Stråth 2007, s. 128–144; Thijs 2008; Wertsch 2006.

²⁰ White 1987c, s. 190.

²¹ Alexander 1982, s. 2–5. Alexander esittelee tieteellisen ajattelun jatkumon metafyyssisten (yleiset) ja empiiristen (erityiset) komponenttien välillä. Jatkumo erityisestä yleiseen: Havainnot, menetelmälliset otaksumat, korrelaatiot, monimutkaiset ja yksinkertaiset väittämät, lait, luokitellut, määritelmät, käsitteet, mallit, yleiset ennakko-otaksumat. Humanististen tieteiden kohdalla hän jakaa ”yleiset ennakko-otaksumat” edelleen ideologisiin otaksumiin ja ennakko-otaksumiin. Alexanderille nämä komponentit eivät ole toisistaan kvalitatiivisesti erillisiä, vaan kaikissa tieteellisissä väittämissä on sekä empiirisiä ja metafyyssisiä ominaisuuksia.

esittämiseen ja historian selittämiseen tai ymmärtämiseen viittaa Paul Ricoeurin kolmikantaiseen tyypittelyyn historiantutkimuksen operoinnin vaiheista.²² Hän nimittää kolmea toisiinsa limittyvää vaihetta (1) *dokumentaariseksi*, (2) *selittäväksi tai ymmärtäväksi* ja (3) *representaatioksi*. Vaiheet eivät ole Ricoeurille kronologisia historiantutkimuksellisia työvaiheita, vaan ne on ymmärrettävä osaksi historiantutkijan tietoteoreettista työskentelyprosessia. Jokainen vaihe toimii alustana ja viitekehyksenä muille vaiheille ja vuorovaikutus on kohtien välillä jatkuvaa.²³

Ricoeurin mukaan kaikki vaiheet edellyttävät historiantutkijalta tulkintaa ja ovat luonteeltaan kirjallisia.²⁴ *Dokumentaarisessa* vaiheessa historiantutkija vastaa kysymyksiin *mitä, missä ja milloin*. Historiantutkija vastaa näihin kysymyksiin tulkitsemalla arkistoaineistoa ja pyrkii todistamaan menneisyyden tapahtumat lukijalle mahdollisimman läpinäkyvästi.²⁵ *Selittävällä* ja *ymmärtävällä* vaiheella Ricoeur viittaa toimintaan, jossa historiantutkija selittää menneisyyttä vastaamalla kysymykseen *miksi*. Kysymykseen vastataan monialaisilla ilmiöiden syitä tulkitsevilla *siksi*-selityksillä, joiden myötä dokumentaarinen aineisto saa dokumentaarisen arvonsa. Erilaiset selitykset saattavat olla ristiriidassa keskenään ja siksi osa historiantutkijan tulkintatyöstä kohdistuu soveltuvimman selitysmallin valintaan.²⁶ *Representaatiovaihe* on historiantutkimuksen se kirjoitettu tai kirjallinen muoto, joka välittää historiantutkijan tulkinnan lukijakunnalle. Ricoeurin mukaan tämä kohta tuo esiin historiantutkijan intention, jonka hän määrittää yleisessä muodossa tavoitteeksi esittää menneisyys mahdollisimman todentuntuisesti tai niin kuin asiat olivat tapahtuneet.²⁷ Representaatiovaihe tuottaa tietoa menneisyydestä ja rakentaa yhteisön historiatietoisuutta, sillä tasoon sisältyvä tulkinnallinen toiminta noudattaa yhteisöllisen ”diskurssin” muistisääntöjä. Samalla tutkija pyrkii representaation välityksellä kannattelemaan ja edustamaan [*représentance, stand for*] yhteisön muistia ja sen pohjana olevaa menneisyyttä siihen liittyvinä tietoteoreettisine haasteineen.²⁸

Käytän tutkimuksessani Ricoeurin kolmivaiheista tyypittelyä lähtökohtana ja sovellan siitä menetelmän historiallisten kokonaistulkintojen analyysiin.²⁹

²² Ricoeur 2004, s. 133–280, erityisesti s. 135–137. Katso myös Anna Sivulan tekemä Ricoeur-luenta, Sivula 2006, s. 43–49.

²³ Ricoeur 2004, s. 137.

²⁴ Ricoeur 2004, s. 185, 235.

²⁵ Ricoeur 2004, s. 136, 176–181.

²⁶ Ricoeur 2004, s. 136, 182–188.

²⁷ Ricoeur 2004, s. 136.

²⁸ Ricoeur 2004, s. 235–236.

²⁹ Määrittelyni perustuu lähtökohtaisesti – mutta ei tyhjentyvästi – Anna Sivulan erittelemään Ricoeurin tyypittelyyn historiantutkimuksen kolmesta tasosta. Sivula 2006, s. 43–49. Myös Sivula ottaa Ricoeurin mallin lähtökohdakseen Marc Blochin historiantuotannon metodologista perintöä

Ricoeurin malliin verrattuna operatiivinen mallini on suppeampi. Kolmen erillisen vaiheen sijaan keskityn kahteen: menneisyyden esittämiseen ja historian selittämiseen ja ymmärtämiseen.³⁰

Menneisyyden esittämisellä tarkoitan sitä historiantutkimuksen keskeistä osaa, jossa historiantutkija esittää dokumentaarisia, empiiriseen aineistoon pohjaavia totuusväittämiä yksittäisistä menneisyyden tapahtumista. Toisin sanoen hän kuvaa menneisyyden tapahtumia ja selostaa menneisyyttä vastaamalla kysymyksiin *mitä*, *missä* ja *milloin*. 1800-luvulla tieteellinen historiantutkimus kehittyi näistä kysymyksistä valtion menneisyyteen keskittyneeksi historiaksi, kun tutkijat kuvasivat historiallis-kriittisen metodin avulla menneisyyttä sen uniikkeja erityispiirteitä arvostaen.³¹

Menneisyyden esittämisen rinnalla historiantutkimuksessa vaikuttaa toinen taso, jota nimitän tässä tutkimuksessa *historian selittämiseksi ja ymmärtämiseksi*. Tällä tasolla historiantutkijan henkilökohtainen rooli ja näkemys korostuvat, sillä hänen on päätettävä esimerkiksi moraalisiin, esteettisiin, tietoteoreettisiin ja poliittisiin perustein se tapa, muoto, järjestys ja konteksti, jossa hän esittää menneisyyden. Samalla hän vastaa kysymykseen *miksi*. Historian selittäminen ja ymmärtäminen tehdään oman aikakauden ja yhteisön (yhteiskunta, tiedeyhteisö) pohjalta ja samalla sitä silmällä pitäen. Näin historian selittämistä ja ymmärtämistä voidaan tarkastella historiantutkijan kokonaistulkintana tutkimuskohteesta.³² Ricoeurin representaatiovaihe jää tässä suppeammassa mallissa nimeämättä erilliseksi tasoksi, mutta historiallinen representaatio on läsnä molemmissa tasoissa, joiden vaikutuksesta menneisyyden ilmiöt muuttuvat tiedoksi historian kulusta ja siten osaksi yhteisöllistä historiakulttuuria

Talous- ja sosiaalhistorian tutkijoiden historialliset kokonaistulkinnat ovat usein käsitteellisesti ja teoreettisesti latautuneita, mikä vahvistaa tiedon konstruktivistista luonnetta.³³ Silloin tutkijan esittämiä synteesejä ja kokonaistulkintoja historian merkityksestä ja menneisyyden tapahtumista ei voida palauttaa vain empiirisestä aineistosta löydettyihin tiedonjyviin. Tämän asetelman takia menneisyyden esittämisen ja historian selittämisen ja ymmärtämisen välinen suhde korostui 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen taloushistoriassa, sillä uuden tutkimusalan suhde tieteessä ja historiantutkimuksessa vallinneisiin tietoteoreettisiin näkökulmiin oli

käsittelevässä tutkimuksessaan, mutta päätyy soveltamaan sitä oman kehittelynsä pohjalta. Hän kuljettaa mukanaan kaikkia kolmea vaihetta, mutta käsittelee ensin representaatiotasoa, sitten selittävää ja ymmärtävää vaihetta ja viimeisenä dokumentaarista vaihetta.

³⁰ Vertaa Jorma Kalelan esittämään kaksipuoliseen määritelmään, jossa historiantutkija tavoittelee rekonstruktioita ja argumentaatioita. Rekonstruktio on esityksenä päätelmä-rakennelma ja argumentaatio puolestaan tekevät historiantutkimuksesta kulttuurisen tuotteen. Kalela 2000, s. 54–57, 191.

³¹ Iggers 1997, s. 23–30; Lingelbach 2011, s. 78–96.

³² Historiantutkimuksen kokonaistulkinnan ja yksittäisten empiiristen totuusväittämien suhteesta katso Kuukkanen 2016, s. 52–61.

³³ Palonen 1988, s. 40.

ongelmallinen. Taloushistorian tutkijat ottivat alueellisista eroavaisuuksista ja tulkintaperinteistä huolimatta ohjenuorakseen eräänlaisen kompromissin deduktiivisen (ja usein taloustieteellisen) teorian ja empiirisen tiedon välillä kahdella toisistaan hieman eroavalla tavalla.³⁴ Toisaalla taloushistorialliseen tutkimukseen saatettiin ottaa lähtökohdaksi yhteiskunnallisen ja taloudellisen kehityksen malli (esimerkiksi Karl Marxin historiallinen materialismi ja skotlantilaisen valistuksen yhteiskunnallisen kehityksen vaiheteoria inspiraationa) ja toisaalla menneisyyttä kategorisoitiin ja vertailtiin erilaisilla yleisillä käsitteillä (tunnetuimpana Max Weberin ideaalityypit).³⁵ Näin talous- ja sosiaalhistorialliset kokonaistulkinnat sisältävät jännitteen menneisyyttä esittävän ja historiaa selittävän tason välillä.

Metodien lisäksi tutkimukseni aihetta ja näkökulman valintaa selventävät teoreettiset lähtökohdat ja niihin sisältyvät käsitteelliset ennako-oletukset. Tässä tutkimuksessa historiantutkimus on *toimintaa*, jossa historiantutkijat synnyttävät *yhteiskunnallista tietoa*. Historiantutkimus on kirjallista toimintaa, jossa menneisyyden ilmiöt esitetään tosipohjaisina ja yksilön, yhteisön ja inhimillisen elämän kannalta olennaisina.³⁶ Historiankirjoituksen historia on viime vuosikymmenten aikana muuttunut monipuolisemmaksi tutkimusalaksi, jossa vallitsevana näkökulmana ei enää ole aatehistoriallinen ja henkilölähtöinen näkökulma historiantutkijasta, joka ajattelee ja omaksuu ideoita, tutkii arkistoituihin asiakirjoihin kätkeytyvää menneisyyttä ja tuottaa näiden yhteisvaikutuksesta historiallista tietoa.³⁷ Henkilökeskeisestä oppihistoriallisesta näkökulmasta on siirrytty kohti sosiologista tieteentutkimusta, jossa tavoitteena on ymmärtää akateemisen tiedon prosessiluonnetta.³⁸ Näin ymmärrettynä myös historiantutkimus kehkeytyy toimintana, johon tutkijan oman ajattelun ja näkemyksen lisäksi vaikuttavat tieteellisen toiminnan muodolliset ja epämuodolliset käytännöt ja instituutiot sekä niissä tapahtuvat muutokset. Eräänlaisena vahvana trendinä onkin tutkia tieteenharjoittamisen ja tutkimuksen käytäntöjä, jolloin painotetaan, että ne

³⁴ Talous- ja sosiaalhistorian asettamasta haasteesta tieteelliselle historiantutkimukselle 1800- ja 1900-luvun taitteessa sekä sen sisäisistä tietoteoreettisista haasteista ja keinoista niiden selvittämiseen katso Raphael 2011, s. 107–110.

³⁵ Marxin ja Weberin merkityksestä yhteiskuntateorian oppihistoriassa katso Callinicos 2016, s. 84–85, 100, 104–105, 146, 157–159. Lars Magnusson ja Bo Stråth muistuttavat kuitenkin, että esimerkiksi Marxin ajattelu oli paikoin ristiriitaista. Ylihistorialliset selitysmallit kehityksen luonteesta vaihtuivat selityksiin, joissa yhteiskunta muuttui historiallisten aikaan ja paikkaan sidottujen ilmiöiden perusteella. Magnusson ja Stråth 2016, s. 1–25.

³⁶ Ricoeur 2004, s. 137–138; Rüsen 1996, s. 9–10, 13–14.

³⁷ Camicin, Grossin ja Lamontin mukaan perinteisempi näkökulma tieteellisen tiedon synnyn tarkasteluun on pohjautunut aatehistorialliseen input/output -malliin, jossa ulkoiset ja yhteiskunnalliset makrotekijät on luettu vaikuttaviksi voimiksi ja tutkijan esittämät totuusväitteet ja ideat niiden seurauksina. Camic, Gross, Lamont 2011, s. 6.

³⁸ Camic, Gross, Lamont 2011; Schatzki 2001; Steinmetz 2005; Turner 1994.

ovat alati muutoksessa oleva huokoinen rihmasto, jossa ihmiset ja toiminnot tulevat yhteen ja tuloksena syntyy uutta tieteellistä tietoa.³⁹

Tieteentutkimusta ja tieteellisen tiedon sosiologiaa on ennen kaikkea sovellettu luonnontieteiden oppihistorian tutkimukseen, mutta aihe on kiinnostanut enenevässä määrin myös yhteiskuntatieteilijöitä.⁴⁰ Charles Camic, Neil Gross ja Michèle Lamont ovat määritelleet tässä tutkimuksessa hyödynnettävän yhteiskunnallisen tiedon käsitteen, jonka avulla Heckscherin ja Jutikkalan historiantutkimukset ja niiden keskeisiä teemoja on mahdollista eritellä näkyviin. Camicin, Grossin ja Lamontin mukaan tieto on yhteiskunnallista, kun se on kuvailua tai analyttisiä väitteitä ihmisten toiminnasta, käytöksestä, tiloista ja kapasiteetista ja/tai aggregaattitason tai kollektiivien (ryhmät, verkostot, markkinat, organisaatiot) ominaisuuksista tai niihin liittyvistä prosesseista. He eivät sisällytä määritelmänsä fiktion pohjaavia tuotteita, mutta sen sijaan ottavat mukaan normatiiviset väitteet sekä erilaiset teknologiat ja työkalut, joita tiedon synnyttämiseen käytetään. Näitä ovat muun muassa tietoteoreettiset periaatteet, kognitiiviset skeemat, teoreettiset mallit, käsitteelliset rakennelmat, tekniset välineet, metodologiset toimenpiteet, ääneen lausumattomat ymmärryksen välineet sekä tutkimukseen käytettävät laitteet.⁴¹ Näiden kaikkien osatekijöiden avulla yhteiskunnallista tietoa tuotetaan, määritetään, esitetään, viestitään ja säilytetään.⁴² Yhteiskunnallisen tiedon määritelmän avulla pystyn nostamaan esiin Heckscherin ja Jutikkalan tuotannosta menneisyyden esittämiseen ja historian selittämiseen liittyviä ilmiöitä, jotka saavat merkityksensä historiantutkimuksen ja yhteiskunnallisen merkityksen leikkauspisteessä.

Historiantutkimuksen ja yhteiskunnan leikkauspiste kiinnostaa minua, koska siinä historiantutkijan yhteiskunnalliset näkemykset ja tieteelliset väittämät limittyvät. Yksi tämän tutkimuksen käsitteellinen lähtökohta onkin aatehistoriallisesta tutkimuksesta kumpuava tavoite tarkastella

³⁹ Camic, Gross Lamont 2011, s. 23–25,

⁴⁰ Luonnontieteiden ja teknologian tutkimuksen (STS – Science and Technology Studies) historiasta esimerkiksi Hess 1997. 1900-luvulla kehittyi myös sosiologinen tieteentutkimus (sociology of scientific knowledge), joka hyödynsi filosofien, sosiologien ja humanistien käsityksiä tieteen ominaispiirteistä. Amsterdamska 2008; Hacking 1995; Bloor 1996; Daston & Gallison 2007; Latour 1987.

⁴¹ Camic, Gross, Lamont 2011, s. 3. Joissakin tilanteissa yhteiskunnallinen tieto saattaa sisältää merkittäviä määriä ei-yhteiskunnallista tietoa (esimerkiksi ilmaston vaikutus), jotka vaikuttavat tietoväitteisiin olennaisesti, mutta ovat vain niiden osatekijä. Katso myös Kiikeri & Ylikoski 2004, s. 97; Kūmin & Osborne 2013, s. 305–318; Latour 1987, s. 4–12.

⁴² Camicin, Grossin & Lamontin asetelma lähestyy tai pikemminkin pohjaa Bruno Latourin tieteentutkimuksellisiin tavoitteisiin niin sanottujen mustien laatikoiden paikantamisesta ja avaamisesta, jonka seurauksena tieteen synnyttämän valmiiksi koetun tiedon prosessiluonne kaikkine osatekijöineen tulee esiin. On kuitenkin syytä mainita, että Latourin lisäksi he tuntevat kattavasti tieteentutkimuksen historian ja nykyisen keskustelun. Camic, Gross, Lamont 2011; vertaa Latour 1987; Vitalis 2015, s. 3–4.

historiantutkijoiden tuotantoa poliittisina ja yhteiskunnallisina teksteinä.⁴³ Historiantutkimuksia voidaan tutkia kirjallisina dokumentteina, jotka ovat olemassa ja saavat merkityksensä suhteessa muihin teksteihin.⁴⁴ Näin syntyy vuorovaikutuksellinen suhde, jossa politiikka ja poliittinen toiminta painavat leimansa historiantutkimukseen ja historiantutkimus antaa syvyyttä ja merkitystä poliittisille näkemyksille. Heckscher ja Jutikkala vaikuttivat merkittävinä historiantutkijoina yleiseen historiatietoisuuteen, joka puolestaan yhdessä ajan yhteiskunnallisten ilmiöiden kanssa muodosti kehyksen niille perusotaksuille ja periaatteilla, joiden välityksellä he tulkitsivat menneisyyttä.⁴⁵ Jörn Rüsen on määrittänyt historiatietoisuuden inhimillisen kulttuurin alueeksi, jossa historiankirjoitus tapahtuu.⁴⁶ Yhteisön historiatietoisuus kasvaa ja kehittyy osana henkistä prosessia, jossa menneisyys muutetaan järjelliseksi ja merkityksekkääksi historiaksi (engl. *sense and meaning*) ja sitä hyödynnetään moraalisen järjelyn perustana.⁴⁷ Historian järjellisyuden ja merkityksellisyuden kriteerit eivät kuitenkaan ole selviä ja eksplisiittisesti määriteltyjä, ja siksi niiden vertaileva tutkiminen on Rüsenin mukaan ensiarvoisen tärkeää.

Tutkimukseni käsittelee Jutikkalan ja Heckscherin esimerkitapausten välityksellä tieteellisen historiantutkimuksen ja ideologian suhdetta.⁴⁸ Hayden Whiten mukaan käsitys historiantutkimuksesta objektiivisena tieteenä, josta ideologisuus on erotettu, on ongelmallinen historiografisessa tarkastelussa. Objektiivisuus ja ideologisuus mielletään liian helposti toistensa vastakohtiksi, jolloin ideologisuutta on, että tutkija väärentää tahallaan kuvaa menneisyydestä oman mielen mukaiseksi. Whiten mukaan ideologiaa ei pitäisi tulkita tutkittavan menneisyyden tahalliseksi vääristämiseksi vaan se on esityskäytäntö, joka välittää lukijalle sopivat ja historiallisessa katsannossa mahdolliset yhteisöllisen ja julkisen toiminnan tavoitteet ja tilan.⁴⁹

⁴³ Palonen, Kari 1988, s. 30–33.

⁴⁴ Palonen 2003, s. 36–38; Skinner 1988a, s. 61–63; Skinner 1988b, s. 95–96.

⁴⁵ Rüsen 1996, s. 9–10. Vrt. Gorman 2011, s. 256. Gormanin mukaan: ”Historians were politically informed and politically informative. They were in large part sources of the public understanding of morality, not mere recorders of it.”

⁴⁶ Rüsen 1996, s. 9.

⁴⁷ Rüsen 1996, s. 13; Rüsen 2004, s. 65–66; Rüsen 2012, s. 51.

⁴⁸ White 1987a, s. 86–87. Vertaa Jorma Kalelan maininta siitä, että objektiivisuuden normi on ollut niin voimakas, että sitä vastaan esitetty kritiikki on leimautunut ”automaattisesti tutkimuksen politisoitumisen, ellei peräti politisoimisen puolusteluksi.” Kalela 2000, s. 59.

⁴⁹ Ideologinen työkalu on yksi neljästä historiantutkimuksen narrativistista olemusta ilmentävistä työkaluista, joiden avulla Whiten on mahdollista analysoida metahistoriaa eli esikriittistä oikeanlaiseksi koetun historiantutkimuksen määritelmää. Kolme muuta työkalua ovat: *troopit* (metaphor, metonymy, synecdoche, irony), *modes of emplotment* (romantic, tragic, comic, satirical); *modes of argument* (formist, mechanist, organicist, contextualist). Ankersmit 2011, s. 206–207. Whiten metahistoria on siten mahdollista määritellä esikriittisesti hyväksytyksi käsitykseksi siitä, millainen historiallisen esityksen pitää olla.

Historiantutkimuksen avulla tavoitellaan tai ylläpidetään erityistä yhteiskunnallista tai poliittista järjestystä.⁵⁰ Tämä liittyy olennaisesti Heckscheriin ja Jutikkalaan tieteenharjoittajina ja historiantutkijoina, sillä Whiten määritelmä sisältää ajatuksen historiantutkijan yhteiskunnallisesta tehtävästä. Historiantutkimuksen yksi merkittävä tehtävä on tuottaa kulttuurisia strategioita, jotka edistävät kansalaisten samastumista sellaisiin moraalisiin ja lainopillisiin järjestelmiin, jotka antavat yhteiskunnan käytännölle auktoriteetin.⁵¹ Näin historiantutkimus vahvistaa yhteiskunnassa vallitsevaa hegemonista valtaa.⁵² Tarkastelen Jutikkalan ja Heckscherin tuotantoa sekä tieteellistä uraa pääkaupunkiyliopistojen professoreina ja valtion virkamiehinä tässä viitekehyksessä, sillä he tuottivat yhteiskunnallisen aseman turvin samastumisstrategioita suurelle yleisölle tutkimalla pohjoismaisen yhteiskunnan kannalta tärkeiden instituutioiden kehitystä.

Historiantutkimuksen panos yhteiskunnalliseen tietoon liittyy yhteisön omakuvan ja kulttuurin juurien määrittelyyn ja yhteiskunnallisesti merkittävien instituutioiden ja toimintojen kehityksen kuvaamiseen. Kuten Jorma Kalela on kiteyttänyt, historiantutkimuksen tapa kuvata ilmiöitä edistyvässä tai kehittyvässä aikaperspektiivissä teki siitä ”modernin länsimaisen kulttuurin keskeisen ideologian.”⁵³ Koska tutkimukseni analysoi Heckscherin ja Jutikkalan yhteiskuntahistoriallista esittämistä ja selittämistä, yksi keskeinen tutkimuksellinen käsite on yhteiskuntahistorian *hallitsevat kertomukset* (master narratives). Hallitsevien kertomusten käsitteellinen tausta liittyy suurta ja eheää modernisaatiokertomusta kritisoineeseen postmodernistiseen näkökulmaan, joka tuli tunnetuksi erityisesti Jean-Francois Lyotardin ajatuksista suurten kertomusten (kristillinen kaitseminen,

⁵⁰ Jalava 2012, s. 126. Marja Jalava määrittelee historiantutkimuksen ja ideologian suhteen samansuuntaisesti kuin White, mutta ottaa lähtökohdakseen Karl Mannheimin määritelmät ideologiasta.

⁵¹ Hill 2008, s. xiii. ”National history, I argue, performs a range of ideological labor: it naturalizes the division of the world by systems of states and markets and the positions of particular nations in these systems; it establishes temporalities that seem to demonstrate the inevitability of the reorganization of human community by capital and the state; it quarantines alternative forms of community by displacing the sources of dissent, for example, to a premodern, prenatal past; and it interpellates the individual with such political goals in mind by presenting the subject’s acceptance of nationality as the primary form of identity as the unavoidable outcome of the passage from youth to adulthood.” Vertaa Ankersmit 2008, s. 120.

⁵² Linderborg 2001, s. 14–24. Hegemonialla tarkoitetaan yhteiskunnan läpäisevää arvonormistoa, jota valtio vahvistaa esimerkiksi koulutuksen, lainsäädännön, tiedonvälityksen ja kansalaiskasvatuksen välityksellä. Kuva hallinnon ja valtaa käyttävien myönteisistä tarkoituksiperistä vahvistuu ja vallitsevan ryhmän valta tulee legitimiimmäksi. Tällainen hegemonia-käsitys pohjaa luokka- ja konfliktiperustaiseen yhteiskuntakäsitykseen, jossa yhteiskunnallinen muutos syntyy luokkien välisestä dynamiikasta. Porvarillinen hegemonia on siksi merkityksellinen, että se on pystynyt integroimaan itseensä vastahegemonioita.

⁵³ Kalela 2000, s. 117.

porvarillinen edistys, marxistinen käsitys proletariaatin maailmanhistoriallisesta tehtävästä) kuolemana.⁵⁴ Muun muassa Allan Megill on tyypitellyt ilmiötä historianfilosofisesti ja täydentänyt suurten kertomusten määritelmää metakertomuksilla ja hallitsevilla kertomuksilla.⁵⁵

Tutkimukseni hyödyntää ennen kaikkea hallitsevien kertomusten käsitettä, koska siinä tulee selkeimmin esiin historiallisen kertomuksen sisältämä yhteiskunnallinen merkitys ja valta, jota historiantutkijat käyttävät synnyttäessään yhteiskunnallista tietoa ja tehdessään historiasta kokonaistulkinnan. Hallitsevat kertomukset ovat voimakkaita ja vaikutusvaltaisia historiallisia esityksiä – malleja, jotka jättävät vaihtoehtoiset tapahtumaketjut varjoonsa.⁵⁶ Hallitsevien kertomusten analyysi paljastaa historiantutkimusta jäsentäviä hierarkkisia muotoja ja asetelmia. Hierarkioita syntyy, kun historiantutkija määrittää kohteena olevan yhteiskunnan kannalta keskeisimmät toimijat ja niihin kytkeytyvät myönteiset ja kielteiset ilmiöt sekä historian kulkuun liittyvän aikakausijaon.⁵⁷ Samalla hän kuvaa ajan dynamiikkaa ylihistoriallisen idean, kehityksen välityksellä. Oletan, että hallitsevat kertomukset vaikuttavat kahdella tapaa historiantutkijoiden toimintaan. Ne ovat yleisiä motiiveja – kehityksen suuria linjoja tai niiden ominaispiirteitä, jotka sekä inspiroivat että ehdollistavat historiantutkijoita tarkastelemaan yhteisön nykyisyyden kannalta merkitykselliseksi ymmärrettyjä kehityskulkuja.⁵⁸ Heckscherin ja Jutikkalan tuotantoa on lisäksi perusteltua tarkastella hallitsevien kertomusten käsitteen avulla, koska se antaa mahdollisuuden nostaa esiin kansallisia ja ylijalaisia teemoja, joiden varaan Heckscher ja Jutikkala rakensivat yhteiskuntahistoriaa ja sijoittivat Ruotsin ja Suomen kansakunnat kansainväliseen yhteyteen.

Jutikkala ja Heckscher tekivät molemmat kokonaistulkintoja oman yhteiskuntansa historiasta. Sen takia heidän käsityksensä yhteiskuntahistorian kehityksestä on syytä suhteuttaa myös erilaisiin vaikutusvaltaisiin yhteiskuntateorioihin aina skotlantilaisen valistuksen piiristä nousseesta yhteiskuntakehityksen vaiheteoriasta Max Weberin pluralistiseen ja antinaturalistiseen käsitykseen yhteiskunnan kehityksestä.⁵⁹ Tässä viitekehyksessä – Weberin ja Adam Smithin lisäksi – Jutikkalan ja Heckscherin ajattelun kannalta merkityksellinen yhteiskuntateoreetikko on Karl Marx, jonka ajatuksiin kapitalismista, vallankumouksesta ja yhteiskunnan sosiaalisista suhteista Heckscher ja Jutikkala ottivat usein

⁵⁴ Lyotard 1984, s. 31–41; White 2010, s. 283.

⁵⁵ Megill 1995.

⁵⁶ Deneckere ja Welskopp 2011, s. 140–143; Liakos 2013, s. 315–342; Stuurman 2000, s. 147–166; Thijs 2011, s. 64–73.

⁵⁷ Rösen 1996, s. 9–10. Rösen ei kirjoita hallitsevista kertomuksista, vaan merkityksen synnyttämisestä historiaan. Mekanismi on kuitenkin sama: Myönteisten asioiden tieltä historiasta rajataan ulos järjettömiä ja mahdollisesti yhteisöä uhkaavia asioita.

⁵⁸ Berger 2015, s. 11–12.

⁵⁹ Callinicos 2016.

kielteisen kannan. Näiden yhteiskuntateoreetikkojen avulla suhteutan Jutikkalan ja Heckscherin ajatuksia, käsitteitä ja näkökulmia vaikutusvaltaisiin malleihin, jotka vastasivat funktioiltaan Jutikkalan ja Heckscherin historiallisia kokonaistulkintoja. Mallit kuvasivat inhimillisiä ja rakenteellisia piirteitä sekä historiallisia tapahtumasarjoja, jotka vaikuttivat yhteiskunnalliseen kehitykseen ja modernisaatioon.

Viimeinen teoreettinen lähtökohta tutkimuksessani koskeekin kansallisvaltioiden ja kansainvälisen järjestelmän suhdetta. Christopher L. Hillin ajatusten mukaisesti tarkastelen Heckscherin ja Jutikkalan historian tutkimuksia toimenpiteenä, jonka tarkoituksena on Ruotsin ja Suomen kansakunnan liittäminen kansainväliseen järjestelmään. Hillin mukaan kansallinen historia ei keskity vain kansallisen yhteisön paikallisen historian esittämiseen nykyajalle mielekkäässä valossa, vaan sen tärkeämpi tehtävä on ideologisella tasolla välittää lukijoille luonnolliselta vaikuttava käsitys kansainvälisestä järjestyksestä, jota kansallisvaltioiden lisäksi jäsentävät myös markkinat ja jossa kansallisvaltioilla on määrätty paikat. Näin historian tutkijat luovat ajallisen viitekehyksen, jossa ihmisten ja kansakuntien välinen työnjako tuntuu vaihtoehdottomalta ja luonnolliselta, jolloin nykyisen yhteisön ja sen historian kannalta kielteiset ilmiöt työntyvät marginaaliin, joka sijaitsee joko taakse jääneessä menneisyydessä tai maantieteellisesti kansallisen yhteisön ulkopuolella.⁶⁰ Kyse on ajan politiikasta⁶¹, ja Hillin näkökulma tarjoaa välineen tarkastella tässä suhteessa Heckscherin ja Jutikkalan tutkimuksia, niiden sisältämiä eurooppalaisen taloushistorian teemoja ja niiden liittymistä heidän yhteiskunnallisiin näkemyksiinsä.

Historiantutkimuksen käsittäminen yhteiskunnallista tietoa synnyttäväksi tieteelliseksi toiminnaksi tarkoittaa, että ymmärrän historian tutkimuksen ja yhteiskunnan käsitteellisen yhteyden hyvin läheiseksi. Yhteys korostuu tutkimuksessani, koska tutkimustehtävässäni yhdeksi tavoitteekseni määrittämäni kohdetutkijoiden menneisyyden esittäminen ja historian selittäminen ja ymmärtäminen on analysoitavissa juuri kirjallisten esitysten ja niihin sisältyvien keskeiskäsitteiden läpi. Historiografinen tutkimukseni on tässä mielessä käsittämisen käsittämistä. Käsitteet eivät edustaneet kohdetutkijoilleni vain operatiivisia käsitteitä, joiden avulla heidän on mahdollista saada selvyys menneisyydestä. Heidän käyttämänsä käsitteet olivat heille myös nykyhetkisiä yhteiskunnallisen keskustelun välineitä, ja sellaisina ne muodostavat yhteyden historian tutkijoiden omasta yhteiskunnasta heidän muotoilemiinsa esityksiin menneisyydestä ja historianselityksiin. Käsitteiden avulla kohdetutkijani käsitteellistivät menneisyyden ilmiöitä ja kirjoittivat menneisyyden omalle yhteisölleen

⁶⁰ Hill 2008, s. 37. Vertaa myös Sebastian Conradin näkemykseen kansallisvaltion sisäisen voimistumisen tiivistä yhteydestä 1800-luvun globalisoituneeseen kansainväliseen järjestykseen. Conrad 2010, s. 3.

⁶¹ Tässä suhteessa Kathleen Davisin tutkimus *Periodization and Sovereignty* on teoreettisesti ja empiirisesti kunnianhimoinen tapaustutkimus aiheesta. Davis 2008.

käsitettävään muotoon. He ymmärsivät ja selittivät historiaa ja samalla sanoittivat yhteiskunnallisen kehityksen tiettyyn käsitteelliseen ja kirjalliseen muotoon. Näin historiantutkijat asettavat muistot menneisyydestä, nykyhetkeen pohjautuvat kokemukset ja tulevaisuuteen liitetyt odotukset ajalliseen ja siten käsitettävään järjestykseen.⁶²

Tutkimuskysymyksiin vastaaminen edellyttää sekä historiantutkimuksen tietoteoreettisten ja toisaalta tiedeyhteisön sekä yksittäisten historiantutkijoiden ontologisten käsitysten huomioimista. Tutkimukseni aihe liittyy siten tieteentutkimuksessa viime aikoina voimistuneeseen keskusteluun tieteellisen tiedon syntyyn vaikuttavista tekijöistä, jotka keskustelussa on useimmiten jaettu ulkoisiin (eksternalismi) ja sisäisiin (internalismi) tekijöihin.⁶³ Tieteentutkimuksessa tiedettä tarkastellaan prosessina, johon vaikuttavat laajemmat ja pienemmät, yhteisölliset ja henkilökohtaiset osatekijät. Niinpä myös tiede toimintana on tarkastelussa muuttunut hienojakoisemmaksi ja moniulotteisemmaksi ilmiöksi. Vanhempi käsitys tarkasteli tiedettä vain lopputuloksena, johon vaikuttivat tieteentekijän tieteelliset ja maailmankatsomukselliset asenteet. Nykyinen trendi, jossa yhteiskunnallisen tiedon synnyttämiseen vaikuttavat käytännöt ovat tieteentutkimuksen empiirisenä tutkimuskohteena, kuuluu enemmänkin internalistisen näkökulman perinteeseen. Tieteellinen tieto muuttuu ja rakentuu sosiaalisesti, jolloin olennaisinta on päästä perille tieteenharjoittajien toiminnasta ja instituutioista, jotka vaikuttavat tiedon synnyin ominaispiirteisiin.⁶⁴

Tutkimukseni suhtautuu tähän keskusteluun huomioimalla ulkoisten ja sisäisten ilmiöiden vaikutuksen historiantutkimuksen käytäntöihin ja tutkimuksiin. En keskity pelkästään nykyisen tieteentutkimuksen virtausten mukaisesti käytäntöjen ja tieteellisen prosessin tarkasteluun, vaan kiinnitän erityisesti huomiota siihen, miten erilaiset ilmiöt henkilökohtaisista asenteista, tutkimusyhteisön sisäisen dynamiikan kautta kansainvälisiin geopoliittisiin tapahtumiin vaikuttavat historiantutkimuksessa synnytettyyn menneisyyttä käsittelevään tietoon.⁶⁵ Koska tutkimukseni tärkein empiirinen aineisto koostuu historiantutkimuksista, voidaan tutkimustani pitää myös osana perinteisempää oppihistoriallista näkökulmaa.

Tutkimukseni kuuluu näin ollen aate- ja oppihistorian alaan, ja tarkemmin ilmaistuna kyse on historiantutkimuksen historiasta. Tämän takia on syytä

⁶² Rüsen 1996, s. 8–9, 12.

⁶³ Collins 1998, s. 1–28; Lewens 2005, s. 559–577; Tosh 2006, s. 675–701; Tosh 2007, s. 185–209; Kochan 2010, s. 127–144.

⁶⁴ Camic, Gross, Lamont 2011, s. 7–13; Collins 1998.

⁶⁵ Jörn Rüsenin mukaan historiantutkijat kirjoittavat menneisyydestä, mutta valmis historiantutkimus sisältää myös historiantutkijan oman kokemuksen ulottuvuuden. Näin historiantutkijan on mahdollista liikkua empirian deskriptiosta synteisiin ja analyysiin jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Historiallinen merkitys tai historian suunta syntyy, kun historiallinen kokemus saa merkityksen nykyhetkestä ja nykyhetkessä. Rüsen 2006, s. 41–55.

määritellä joukko keskeisiä käsitteitä, jotka kaikki liittyvät historiaan ja historian tutkimukseen. Erotan *menneisyyden* ja *historian* toisistaan. *Menneisyys* tarkoittaa mennyttä aikaa, ja *historialla* viitataan ihmisten ja yhteisöjen käsityksiin menneisyydestä. *Historiantutkimus* on tieteellistä toimintaa – prosessi, jonka tarkoitus on tutkia menneisyyttä ja synnyttää siten historiallista tietoa.⁶⁶ *Historiankirjoituksella* tarkoitan ihmisten tuottamia kirjallisia esityksiä historiasta yleensä. Näin *historiankirjoitus* on yksi osa *historiantutkimusta* ja historiankirjoituksen analyysi on osa historian tutkimuksen historian tutkimusperinnettä. Historiantutkimuksen historia on *historiografista* tutkimusta, eli *historiografinen* kuvaa adjektiivina historian tutkimuksen analyysia.⁶⁷ Tutkimukseni analysoi Heckscherin ja Jutikkalan tuotantoa ja siitä esiin nousevaa *historiankäsitystä*, jolla tarkoitan tutkijoiden kokonaiskuvaa menneisyyden kulusta ja käsitystä siihen olennaisesti vaikuttaneista tekijöistä.⁶⁸ Kun tarkastelun keskiössä ovat historian tutkijat, niin silloin historiankäsitykseen kuuluu myös heidän käsityksensä historian tutkimuksen tietoteoreettisista ominaispiirteistä, jotka ovat olennaisessa roolissa tieteellisessä historiantutkimuksessa. Historiantutkimus on osa *historiakulttuuria*, jolla voidaan tarkoittaa esimerkiksi tapoja, joilla yhteisöt ja ryhmät tuottavat menneisyyteen liittyviä ilmaisuja ja välittävät niitä eteenpäin, ja historian ”yhteiskunnallisen määrittämisen prosessia”.⁶⁹ Historiantutkimusta voidaan pitää myös yhtenä historian yhteiskunnallisista käyttökanavista⁷⁰, joiden välityksellä menneisyys tuodaan nykyisyyteen ja kuvaa siitä muokataan ja pidetään yllä. Muita

⁶⁶ Useimmiten tieteellisellä historiantutkimuksella tarkoitetaan modernia historiantutkimusta, jota on Euroopassa tehty yliopistoissa ja tutkimuslaitoksissa 1800-luvulta alkaen ja jonka alkuperä usein jäljitetään Niebuhrin, Humboldtin ja Ranken Saksaan ja Fustel de Coulangesin ajatuksiin Ranskassa. Tieteellistä historiantutkimusta määrittävät ennen kaikkea *totuuden*, *objektiivisuuden* ja *kriittisen metodin* ideat. Lorenz 2011, s. 393.

⁶⁷ Selvennykseksi tutkimuksessani englannin kielen termi *historiography* tarkoittaa historiankirjoituksen historiaa ja *history* puolestaan historiantutkimusta ja yhteisön käsityksiä menneisyydestä. Joskus näkee myös toisenlaista käyttöä, jolloin *historiography* tarkoittaa historiankirjoitusta/tutkimusta erotettuna *history*stä, joka on laajempi kattokäsite ja viittaa menneisiin tapahtumiin. Silloin *history of historiography* tarkoittaa historiantutkimuksen historiaa. Katso esimerkiksi Tucker 2011, s. xii; Kuukkanen 2016, s. 51–52.

⁶⁸ Historiankäsitystä on aikaisemmin kutsuttu myös spekulatiiviseksi historianfilosofiaksi, mutta tässä tutkimuksessa historianfilosofialla tarkoitetaan filosofista tutkimusta historiantutkimuksen tietoteoreettisista ja ontologisista ominaispiirteistä, ei käsityksiä menneisyyden metafysisestä olemuksesta. Tucker 2011, s. 2–5.

⁶⁹ Jalava, Kinnunen ja Sulkunen 2013, s. 9; Kalela 2000, s. 42. Jorma Kalela ei itse käytä historiakulttuurin käsitettä, koska hänelle se on merkitykseltään ja viitekehykseltään liian vahvasti sidoksissa saksalaisten historiantutkijoiden näkemyksiin historiakulttuurista. *Historiakulttuuri* on käsitteenä lähtöisin saksalaisen keskustelun lisäksi myös anglosaksisesta keskustelusta, jossa termi on *public history*.

⁷⁰ Aronsson 2004, s. 40–46.

tällaisia kanavia ovat esimerkiksi taide ja koulutuksessa käytettävät opetusmateriaalit, jotka kaikki ovat mahdollisia kohteita historiakulttuurin ja historian käytön tutkimukselle.

Taulukko 1. *Moninäkökulmainen tutkimusote*

Tutkimuskysymys	Menetelmät	Teoreettinen tausta	Lähdeaineisto
1) Heckscherin ja Jutikkalan urat	Vertailu, henkilölähtöinen rekonstruktio	Tieteenharjoittaminen toimintana, verkostot, kulttuuriset siirtymät ja yhteenkietoumat	Arkistoaineisto, aikaisempi elämäkerrallinen tutkimus, historiografinen aineisto
2) Keskeiset tutkimusteemat	Tekstintulkinta, vertailu, oppihistoriallinen konteksti	Temaattiset yhteenkietoumat, virtuaaliset verkostot, hallitsevat kertomukset	Kohdetutkijoiden historiografinen aineisto, muu historiografinen aineisto, arkistoaineisto
3) Historiantutkijoiden nykyisyys ja erilaisiin yhteisöihin viittaavat teemat	Vertailu, yhteiskuntahistoriallinen konteksti, tuotanto yhteiskunnallisena ja poliittisena keskusteluna	Hallitsevat kertomukset, historiantutkimus yhteiskunnallisena tietona, historiantutkimuksen normatiivisuus	Kohdetutkijoiden ja muu historiografinen aineisto, arkistoaineisto
4) Kokonaistulkinnat, menneisyyden esittäminen ja historian selittäminen/ymmärtäminen	Vertaileva tekstin tulkinta, historiantutkimuksen erilaisten operoinnin tasojen erottaminen ja analyysi	Ricoeurin malli historiografisen operoinnin tasoista, talous- ja sosiaalihistorialliset kokonaistulkinnat, historiantutkimuksen normatiivisuus, kansallisen ja yllirajaisen suhde	Kohdetutkijoiden ja muu historiografinen aineisto, arkistoaineisto

1.3 HISTORiantutkimuksen historian muuttuvat näkökulmat

Tutkimukseni synnyttää uutta tietoa ennen kaikkea suomalaisesta ja ruotsalaisesta historiantutkimuksesta. Historiantutkimuksen historialla on ollut Ruotsissa Suomeen verrattuna vankempi jalansija, joten siellä Heckscheriä on tutkittu ja hänen merkityksensä ruotsalaisen taloushistorian kehityksessä on laajasti tunnettu seikka. Ruotsissa historiantutkimuksen sisäinen dynamiikka sai 1900-luvulla särmää hegemoniasta kilpailevista alueellisista keskuksista. 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten aikana Uppsalan ja Lundin yliopistojen välisen kilpailun ja keskinäisen vuorovaikutuksen takia historiantutkimuksen institutionaalisia reunaehtoja,

tutkijoiden muodostamia sosiaalisia verkostoja ja eroja tutkijoiden historiankäsitelyssä ja tutkimuksen metodeissa on käsitelty historiografisessa tutkimuksessa paljon.⁷¹

Ruotsalaisen historian tutkimuksen kaksinaisuus kuvastuu hyvin Heckscherin uraa vasten peilattuna. Hän keskittyi taloustieteeseen ja taloushistoriaan, jonka sekä Uppsalan ja Lundin tutkijat jättivät suureksi osaksi huomiotta ja jonka avulla hän pystyi rakentamaan tilan kansallisessa tutkimuskentässä.⁷² Heckscherin tarkastelu yhteiskunnallisen tiedon synnyttäjänä ja vertailunäkökulma Jutikkalaan avaa erilaisen näkökulman ruotsalaiseen historiankirjoituksen historiaan ja antaa arvokasta tietoa siitä, miten Heckscherin historialliset ja yhteiskunnalliset näkemykset vaikuttivat historian tutkimukseen myös Ruotsin rajojen ulkopuolella. Heckscher opiskeli Uppsalassa Harald Hjärnen ja David Davidsonin oppilaana ja loi uransa Tukholmassa yhtenä Ruotsin johtavista kansantaloustieteilijöistä ja taloushistoriallisen tutkimuksen pioneerina. Hänen kansainvälinen maineensa perustuu taloustieteessä Heckscher-Ohlinin teoreemaan, taloushistoriassa hänet tunnetaan maailmalla ennen kaikkea merkantilistisen talouspolitiikan ja aikakauden tutkijana. Aikaisemman tutkimuksen perusteella tiedetään Heckscherin institutionaalinen asema ja hänen uransa talousteoreettiset vaiheet ja kannanotot, mutta hänen historiankäsitelynsä on jäänyt vähemmälle huomiolle ja Heckscheristä ei ole tehty yhtään kokonaisesitystä historianteoreettisessa mielessä.⁷³

Tärkeimmät Heckscherin tieteellistä uraa ja tutkimuksia käsittelevät tutkimukset tämän työn kannalta ovat Ylva Hasselbergin *Industrisamhällets förkunnare* (2007), Ronald Findlayn, Rolf G. Henrikssonin, Håkan Lindgrenin ja Mats Lundahlin toimittama kokoelma *Eli Heckscher, International Trade and Economic History* (2006) sekä lukuisat tiiviimmät ja enemmänkin elämäkerralliset artikkelit ja tutkielmat, joissa Heckscherin uraa ja asemaa on käsitelty osana ruotsalaista historian tutkimusta ja kansainvälistä taloustieteen ja -historian oppihistoriaa.⁷⁴ Hasselberg tutkii tieteensosiologista tutkimusperinnettä soveltaen Heckscherin ja hänen läheisten kollegoidensa, Bertil Boëthiuksen ja Arthur Montgomeryn, roolia ruotsalaisen taloushistorian synnyssä. Hän piirtää kuvan ruotsalaisesta historian tutkimuksen kentästä ja tarkastelee taloushistoriallisen tutkimuksen alkuvaiheita soveltamalla sosiologisen tieteentutkimuksen kenttä- ja verkostokäsitteitä Thomas Gierynin kehittämään tieteellistä rajanvetoa

⁷¹ Arteus & Åmark 2012; Björk 1983; Björk 2012, s. 59–106; Björk & Johansson 2009; Gunneriusson 2002; Hasselberg 2007; Myhre 2015; Larsson 2010; Larsson 2013; Larsson 2015; Linderborg 2001; Torstendahl 1988a; Odén 1975; Torstendahl 2011; Torstendahl 2000a.

⁷² Hasselberg 2007; Magnusson 2009, Hettne 1980; Larsson 2013.

⁷³ Magnusson 2009; Henriksson 2006; Hildebrand 1990; Hasselberg 2007.

⁷⁴ Hasselberg 2007; Findlay, Henriksson, Lindgren & Lundahl 2006; Magnusson 2009; Magnusson 1994; Wickman 2000; Lundahl 2011; Henriksson 1991; Montgomery 1953; Hettne 1980; Heckscher 2000; Heckscher 2003; Magnusson 2004.

tarkastelemaan näkökulmaan.⁷⁵ Yksi merkittävä piirre Hasselbergin tutkimuksessa on, että hän käyttää varsinkin Arthur Montgomeryn tutkimuksia kuvatessaan suurten kertomusten (*stora berättelser*) käsitettä. Hänelle suuret kertomukset on riittävä käsite kuvaamaan yhteiskunnan historian oikeuttavaa ja selittävää kehityskulkua, joka on merkittävässä määrin myös ideologinen konstruktio. Mielestäni Hasselbergin näkökulma ei ole riittävän hienojakoinen esittämään suurien ideologisten kertomusten suhdetta historiantutkimukseen. Sen takia käytän tässä tutkimuksessa hallitsevien kertomusten (*master narrative*) käsitettä ja erittelen samalla historiantutkijan esittämän kokonaistulkinnan synnyttämiä tekstinsisäisiä käsitteellisiä jännitteitä menneisyyden esittämisen ja historian ymmärtämisen ja selittämisen kohdalla.

Hasselbergin teos tarjoaa tukevan lähtökohdan tutkimukselleni. Näin tekevät myös Lars Magnussonin Heckscheriä käsittelevät tutkielmat, joita hän on omien taloushistoriallisten tutkimustensa ohella julkaissut.⁷⁶ Aivan erityisesti Magnusson on käsitellyt Heckscheriä osana kansainvälistä taloustieteellistä ja -historiallista ajattelua ja selittänyt Heckscherin johtopäätöksiä merkantilismista myös Heckscherin oman ajan näkökulmasta tarkasteltuna. Siinä missä Hasselbergin tutkimukset tarjoavat näkökulman Heckscherin roolista ruotsalaisen taloushistorian kehityksessä ja osana kansallista historiantutkimuksen kenttää, Magnussonin lähestymistapa liittyy enemmän taloudellisen ajattelun aatehistoriaan, jota Heckscher itsekin tutki merkantilismin ja liberalismien ilmiöitä tarkastelemalla. Tutkimukseni syventää ja tarkentaa Magnussonin ja Hasselbergin tutkimusten esittelemiä käsityksiä Heckscherin tuotannon ominaispiirteistä keskittymällä erityisesti Heckscherin käsitykseen modernisaatiosta ja yhteiskunnan kehityksestä ja näiden käsitysten synnyttämiä jännitteitä menneisyyden esittämisen ja historian selittämisen välillä.

Heckscherin roolia ja asemaa on käsitelty historiantutkimuksessa 2000-luvulla enemmän kuin milloinkaan aikaisemmin hänen kuolemansa jälkeen. Ruotsalaisen elinkeinoelämän keskusjärjestön tukemana toimiva kustantamo ja ajatushautomoto Timbro on julkaissut uudelleen Heckscherin talouspoliittisia ja historiasta ammentavia yhteiskunnallisia kirjoituksia, joiden yhteyteen on myös lisätty Heckscherin uraa ja ajatuksia kommentoivia tekstejä.⁷⁷ Kansainväliselle yleisölle vuonna 2006 julkaistu artikkelikokoelma *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History* esittelee Heckscherin uraa⁷⁸, mutta vertailee ennen kaikkea Heckscherin taloustieteellisiä ja

⁷⁵ Hasselberg 2007, s. 15–21, 315–357.

⁷⁶ Magnusson 1994; Magnusson 2009.

⁷⁷ Heckscher 2000; Heckscher 2003. Timbrosta osana ruotsalaisten ajatushautomoiden ryhmittymää, joka 1900-luvun lopulla kritisoi hyvinvointivaltiota katso Blyth 2001.

⁷⁸ Katso esimerkiksi Henriksson 2006; Heckscher 2006; Carlson 2006; Flam 2006.

historiallisia ajatuksia nykypäivän tutkimukselliseen tietoon verrattuna.⁷⁹ Tällaiset artikkelit keskittyvät yksittäisten teemojen tai metodillisten seikkojen arviointiin ja ne tarjoavatkin pinnan, johon voin peilata omia johtopäätöksiäni.

Jutikkala eli pitkän elämän, ja hänen tieteellisen uransa pituus haakee vertaistaan suomalaisessa tieteenhistoriassa. Hänen roolinsa suomalaisessa historian tutkimuksessa noteerattiin historiankirjoituksen historiassa jo hänen elinaikanaan. Tämän tutkimuksen kannalta olennaisimpia tutkimuksia ovat Keijo K. Kulhan tekemä Jutikkalan elämäkerta (2006) sekä Pekka Ahtiaisen ja Jukka Tervosen tutkimukset suomalaisesta historian tutkimuksesta 1900-luvulla.⁸⁰ Tämän lisäksi arvokasta oppihistoriallista tietoa Jutikkalasta on saatavilla myös tiiviimmistä elämäkerrallisista esityksistä, joista varsin moni on ilmestynyt Jutikkalan kuoleman yhteydessä tai ennen sitä.⁸¹ Useimmat Jutikkalaa historiografisesti käsittelevät esitykset ovat siten julkaisumuotonsa vuoksi kiteyttäviä ja summaavia. Ne antavat kuvan Jutikkalan uran ja tuotannon yleisistä piirteistä, mutta tila ei riitä niiden analysointiin ja problematisointiin. Ahtiaisen ja Tervosen tutkimukset ovat tästä poikkeus. Niissä problematisoidaan kriittisesti ennen kaikkea kotimaisen historian tutkimuksen suhdetta kansalliseen kokonaisuuteen, ja sellaisenaan ne itse ovat alttiita metodologisen nationalismin aiheuttamille vinoumille. Myös Kulhan elämäkerta on pituudessaan poikkeava muista Jutikkalaa käsittelevistä esityksistä ja toimii selventävänä johdantona Jutikkalan elämään, mutta teoksen ongelma on tyypillinen useille historian tutkimuksille, jotka suunnataan laajalle lukevalle yleisölle. Se on yleistajuisuudessaan ja kattavuudessaan Jutikkalan monivaiheista ja syvällistä uraa hyvin avaava, mutta teos ei itsessään pureudu riittävän syvällisesti erittelemään ja analysoimaan Jutikkalan uraa historiografisesti. Jutikkalan historiografisen perinnön tarkastelu on vielä alkuvaiheessa suomalaisessa historiankirjoituksen historiassa, ja tämä tutkimus on yksi kontribuutio hänen laajan tuotantonsa tarkasteluun historiografisin menetelmin.

Jutikkalan tutkimuksia sekä historiaan ja yhteiskuntaan liittyviä käsityksiä on Ahtiaisen, Tervosen ja Herlinin lisäksi käsitellyt myös Pauli Kettunen.⁸² Ahtiaista ja Tervosta on ennen kaikkea kiinnostanut historian tutkimuksen *aikasidonnaisuus*, jonka avulla he tulkitsivat historian tutkimusta osana ympäröivää yhteiskuntaa. Heille aikasidonnaisuus kuvaa nykyhetken ja tutkijan omien tavoitteiden sekä yhteiskunnallisen toiminnan vaikutusta

⁷⁹ Jones 2006; O'Rourke 2006; Temin 2006; Findlay & Lundahl 2006; Williamson 2006; Magnusson 2006; Irwin 2006; Mokyr 2006; Lal 2006; Crouzet 2006; Davis & Engerman 2006; O'Brien 2006; Schön 2006; Söderberg 2006; Morell 2006.

⁸⁰ Ahtiainen & Tervonen 1994; Ahtiainen & Tervonen 1996; Kulha 2006.

⁸¹ Klinge 2008; Tommila 2007; <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7054/> (luettu 28.2.2014).

⁸² Ahtiainen & Tervonen 1996; Herlin 1996; Kettunen 1994, s. 75–114; Kettunen 2008, s. 24–38.

tutkimuksen ominaispiirteisiin. 1900-luvulla aikasidonnaisuus siirtyi yksilöistä instituutioiden tasolle.⁸³ Tutkimuksessaan *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat* Ahtiainen ja Tervonen näkevät ensisijaisesti kansallisen yhteisön sellaisena nykyhetken ilmiönä, joka näkyy historian tutkijoiden tieteellisessä toiminnassa. Toinen historian tutkijoiden aikasidonnaisuutta heille ilmentävä asia on sota. Näiden kahden temaattisesti toisiinsa liittyvän ilmiön lisäksi maailmassa tapahtuu muutakin ja ihmisillä sekä yhteisöillä on erilaisia ideologioita ja maailmankatsomuksia, jotka antavat niiden kantajille käsitteet, joiden avulla maailma tulee ymmärrettäväksi. Tutkimuksessani en etsi eksplisiittisesti sellaisia yhteiskunnallisia asioita, jotka hämärtävät historiallista totuutta, vaan keskityn hahmottamaan historian ja yhteiskunnan suhdetta käsitteellisenä yhteytenä, jolloin hämärtämisen lisäksi yhteiskunnalliset ilmiöt saattavat voimistaa ilmiöiden kuvaamista historiallisissa esityksissä.⁸⁴

Toisin kuin Ruotsissa, jossa tutkijat kilpailivat hegemoniasta yliopistojen välillä, Suomessa historian tutkijoita erottanut jakolinja on perinteisesti paikannettu suomenkielisten ja ruotsinkielisten historian tutkijoiden väliin. 1900-luvun alkupuolella jakolinjaa vahvisti kiistely kollektivistien ja individualistien välillä. Edelliset tavoittelivat synteisiä hakemalla selityksiä sosiaali- ja kulttuurihistoriallisista ilmiöistä, kun taas jälkimmäiset turvautuivat lähdepositivismiin välityksellä menneisyyden poliittisiin tapahtumiin.⁸⁵ Suomalaisen historian tutkimuksen historia onkin tarkastellut pääasiassa 1900-luvun historian tutkimuksen kansallista ulottuvuutta ja yleisiä kehityslinjoja.⁸⁶ Eräs tulkinta suomalaisen historian tutkimuksen trendistä 1900-luvulla on, että sotienvälisen ajan tutkimusta leimasi vahva kansakuntaisuuden ja kansallisvaltiollisuuden tema, joka juontui nuoren valtion kollektiivisen identiteetin vakiinnuttamisesta.⁸⁷ Toisen

⁸³ Ahtiainen & Tervonen 1984.

⁸⁴ Bloorin mukaan sekä kestävämmät että kestävä tieteelliset väittämät ovat analyysin tasolla yhteismitallisia ja niitä molempia tulisi arvioida historian tutkijan rationaalisena toimintana. Kiikeri & Ylikoski 2004, s. 136–139.

⁸⁵ Garritzen 2011, s. 24–26; Mylly 2002, s. 164–185; Jalava 2011, s. 129–130; Tervonen 2014, s. 146–149; Viikari 1995, s. 229; Ylikangas 1993, s. 95–98. Suomenkielistä historian tutkimusta – nimenomaan 1900-luvun alun tutkimusta – on kutsuttu myös suomalaiskansalliseksi tutkimukseksi, jossa yhdistyvät Yrjö Koskisen voimakas näkemys suomalaiskansallisen näkökulman ensisijaisuudesta Ruotsin vallan ajan tutkimuksessa ja vuosisadan vaihteen sosiaalhistoriallinen näkökulmaan. Kansallisen historiakulttuurin yksinäisyyden purkamisesta katso Jalava, Kinnen & Sulkunen 2013, s. 7–26.

⁸⁶ Esimerkiksi Ahtiainen & Tervonen 2000; Meinander 2000. Myös 1800-lukulainen historian tutkimus ja suomalaisen kollektiivisen historiakuvan muodostuminen on saanut huomiota osakseen esimerkiksi Matti Klingen ja Juhani Myllyn tutkimuksissa. Katso Klinge 1998; Klinge 2004a; Klinge 2010; Mylly 2002.

⁸⁷ Karonen & Rähä 2014, s. 13–16; Kettunen 2008, s. 32–35; Liikanen 2011, s. 177–199. Meinander kirjoittaa myös suomalaisesta 1900-luvun historian tutkimuksesta, sen pehmeistä kaarteista ja toisaalta ilmeisistä trendeistä. Meinander 2000, s. 216, 237–239; Tervonen 2014, s. 138. Esimerkiksi Jutikkala,

maailmansodan jälkeen alkoi eurooppalainen vaihe, jossa suomalainen historia nidottiin osaksi laajempaa alueellista kokonaisuutta ja historiantutkimus nostettiin ulos kansallisesta umpiosta.⁸⁸ Toisessa ja monessa mielessä vastakkaisessa tulkinnassa on puolestaan painotettu, että sotienvälisenä aikana kansainvälinen ja eurooppalainen konteksti merkitsi paljon, kun vanhoja rajoja ja nykyisiä tilanteita käytettiin yhdessä historiallisena viitekehyksenä. Vasta sodan jälkeen kansalliset tulkinnat nousivat hallitsevina esiin ja itsenäisen Suomen nykyisyys sulautettiin menneisyyden pääasialliseksi viitekehykseksi.⁸⁹ Yleismaailmalliset visiot korvautuivat kansallisilla tulkinnoilla, joita muodostettiin keskittymällä empiriaan.⁹⁰ Näitä toistensa kanssa kilpailevia näkökulmia yhdistää tapa tarkastella kollektiivisesti kansallista historiantutkimusta ja korostaa toisen maailmansodan roolia käännekohtana.⁹¹ Tutkimuksessani Jutikkalan

johon Karonen ja Rähä viittaavat, kuvasi J.R. Danielson-Kalmarin tuotannon kansallisia teemoja poliittisen välttämättömyyden tuottamiksi.

⁸⁸ Esimerkiksi yksi Eino Jutikkalan merkittävimmistä oppilaista, Matti Klinge, on uransa aikana pyrkinyt johdonmukaisesti rikkomaan historiantutkimuksen ja kansallisen viitekehyksen suhdetta tutkimalla kulttuuristen ja aatteellisten ilmiöiden historiaa sekä kytkemällä suomalaisen poliittisen historian käännekohtia osaksi yleiseurooppalaisia tapahtumasarjoja ja aatteellisia prosesseja. Klinge on myös kiinnittänyt huomiota siihen, että sodan jälkeen ja varsinkin 1960-luvun alussa suomalaiset historiantutkijat kiinnostuivat 1800- ja 1900-luvun ilmiöistä uudella tavalla. Klinge 1972; Klinge 1998, s. 19–21. Vertaa Häikiö 2003, s. 23–24.

⁸⁹ Liikanen 2011. Muun muassa Päiviö Tommila oli tieteen kannalta myönteisen ja edistyksellisen trendin kannalla. Muutos tapahtui sotienvälisen ajan kansallisesta romantiikasta realistisempaan historiantutkimukseen (craftmanship). Esimerkiksi pohjoismaiset trendit painoivat alleen kansallismielisen suljetun systeemin sotien väliseltä ajalta. Tätä ilmiötä vahvisti myös opiskelijamäärien kasvu ja uusien yliopistojen perustaminen, jonka jälkeen historiantutkijoita oli Suomessa aikaisempaa enemmän. Niinpä tieteellinen verkostoituminen ja vuorovaikutus saivat kansallisen muodon ja kansainvälisyys kärsi. Ilmiö ei kuitenkaan missään määrin rajoittunut vain Suomeen, vaan tämä historiantutkimuksen kasvu johti kansallisten vuorovaikutuskanavien voimistumiseen yleisesti historiaa tutkivassa maailmassa. Eurooppalaisesta kehityksestä katso Blaschke 2010, s. 50–51; Raphael 2010b, s. 54–55.

⁹⁰ ”Latteasta empirismistä” katso Liikanen 2011, s. 179 ja vertaa Ahtiainen & Tervonen 1996, s. 24–31. Ahtiainen ja Tervonen kokivat, että Tommilan painottamien realististen hyveiden rinnalla kulkivat taipumus itsesensuuriin ja poliittinen suomettuminen, minkä vuoksi historialliset synteetit kärsivät. Ahtiaisen ja Tervosen mukaan vasta 1960-luvulta alkaen suuret kertomukset tai yleinen teoreettisuus tekivät paluun suomalaiseen historiantutkimukseen ja ”lattean empirismin” sekä poliittisen opportunistin aika päättyi. Se kilpailu, jota tuolloin alettiin käydä sosiologian, marxismin, post-modernismin ja kansallisenkin historiankatsannon välillä, nosti heidän mielestään suomalaisen historiantutkimuksen viimein kansainväliselle tasolle. Yhteiskuntatieteiden nousu ja kasvanut merkitys aiheutti ilmeisesti historiantutkijoiden asiantuntemukselle ja tieteelliselle autonomialle kriisin, joka johti akateemiseen itsetutkiskeluun ja metodilliseen päivittämiseen.

⁹¹ Ahtiainen ja Tervonen ovat molemmat kirjoittaneet myös yksittäisistä henkilöistä tutkimuksia, Gunnar Suolahdesta ja Tervonen Danielson-Kalmarista, mutta heidän käsittelemänsä henkilöt

tarjoama esimerkki rikkoo sitä yksioikoista kansallisen ja kansainvälisen ilmapiiriin kahtiajakoa, josta nämä näkökulmat juontavat juurensa.

Historiantutkimuksen historiassa on käsitelty Pohjoismaita yhdistävänä tekijänä vain vähän, mutta tässäkin aiheessa viime vuodet tuntuvat tuoneen mukanaan muutoksen.⁹² Pohjoismaisen historian tutkimuksen yleisiä ja maiden välisiä vertailuja ja rinnan esitettyjä tiivistyksiä löytyy Jan Eivind Myhren ja Frank Meyerin toimittamasta teoksesta *Nordic Historiography in the 20th Century*.⁹³ Tässä teoksessa kansallinen historiantutkimus on edelleen tärkein selittävä konteksti, mistä kertoo myös se, että kansallisia historioita käsitellään erillisissä artikkeleissa ja syntetisoivat vertailut jäävät lukijan tehtäviksi. 2000-luvulla riitautettu kansallisen ylivalta näkyy uusimmissa tutkimuksissa, joissa Pohjoismaat tai Pohjois-Eurooppa on nostettu esiin omana historiantutkimuksellisenä alueenaan.⁹⁴ Tutkimukseni on ollut osa tutkimusprojektia, jossa pohjoismaista historiankirjoituksen historiaa tarkasteltiin rajat ylittävänä ilmiönä.⁹⁵ Tämä tutkimus osallistuu myös aiheellaan viimeaikaiseen trendiin, jossa pohjoismaista oppihistoriaa selvennetään ylijärjestyksen, metodillisten kehitysasteiden ja historian yhteiskunnalliseen merkitykseen liittyvien suurten kertomusten tarkastelulla.

Historiantutkimuksen historiaa on tutkittu viime vuosina myös entistä enemmän eurooppalaisena ja globaalina ilmiönä.⁹⁶ Tämän tutkimuksen kannalta olennaisimmat tutkimukset käsittelevät eurooppalaista modernin historian tutkimuksen historiaa. Stefan Bergerin, Christoph Conradin ja Guy P. Marchalin toimittama *Writing the Nation* -teossarja⁹⁷ on tällä hetkellä

edustavat vanhempaa sukupolvea kuin ne, jotka olivat sodan jälkeen historiantutkimuksen keskiössä. Ahtiainen 1991; Tervonen 1991.

⁹² Meyer & Myhre 2000. Viime vuosien tutkimuksista katso esimerkiksi Jalava, Mishkova & Trencsényi 2014; Myhre 2015; Haapala, Jalava & Larsson 2017.

⁹³ Meyer & Myhre 2000. Muita aihepiiriä käsitteleviä tutkimuksia: Torstendahl 2000b; Stråth & Sørensen 1997; Aronsson, Fulsås, Haapala & Jensen 2008.

⁹⁴ Jalava, Mishkova & Trencsényi 2014; Myhre 2015. Alueeseen keskittyvä tarkastelu on haastavaa, kuten Jalavan, Mishkovan ja Trencsényin artikkelikokoelma osoittaa. Kokonaisuuden tasolla aluetta käsitteellistävä näkökulma toimii, mutta yksittäiset artikkelit ovat yksityiskohtaisempia esityksiä useimmiten jonkin alueellisen osan eli kansalliseen liittyvän toimijan tarkastelua. Esimerkiksi Larsson 2014; Møller Jørgensen 2014; Stråth 2014; Kauranen & Pollari 2014. Vertaa myös Mishkova, Stråth & Trencsényi 2013.

⁹⁵ Haapala, Jalava & Larsson 2017.

⁹⁶ Eurooppalaisesta historiankirjoituksen historiasta esimerkiksi Macintyre, Maignaschca & Pak 2011; Schneider & Woolf 2011. Historiantutkimuksen globaalista historiasta relevantteja teoksia ovat esimerkiksi Conrad 2016; Iggers & Wang 2008; Berger 2007.

⁹⁷ *Writing the Nation* -teossarja (2008–2015) keskittyy ennen kaikkea eurooppalaisen historiantutkimuksen historiaan 1850-luvulta alkaen. Tarkastelun keskiössä ovat instituutit ja suuret kansalliset kertomukset. Katso Norring 2015, s. 446–452. Porciani & Raphael 2010; Porciani & Tollebeek 2012b; Berger & Lorenz 2011; Middell & Roura 2013b; Frank & Hadler 2011; Berger & Lorenz 2010; Evans & Marchal 2011; Berger & Conrad 2015; Berger 2007.

laajuudessaan ohittamaton tutkijalle, joka on kiinnostunut eurooppalaisesta historiankirjoituksen historiasta. Tutkimukseni syventää teossarjassa esiin nostettuja teemoja kansallisen ja kansainvälisen suhteesta sekä lisää Heckscherin ja Jutikkalan tarkastelulla tärkeän kontribuution eurooppalaisten suurten kertomusten ja yhteiskuntahistoriallisten kokonaistulkintojen oppihistorialliseen analyysiin.⁹⁸ Samoin jo edellä esiin nostettu tieteen tutkimuksen käänne tarkastella tiedettä prosessina valmiiden lopputulosten sijaan on näkynyt myös historiankirjoituksen historiassa tutkimustavoitteena, jossa käytännöt, instituutiot, sosiaalinen vuorovaikutus ja tietoteoreettiset hyveet ovat nousseet tarkastelun keskiöön.⁹⁹

Tutkimuksessani ei siten olekaan tarkoitus kritisoida historian tutkimukselle tyypillistä kansallista selitysulottuvuutta ja korvata se jollakin toisella alueellisella viitekehyksellä (Pohjoismaat, Eurooppa, maailma). Sen sijaan tutkimukseni tarkastelee sitä, miten kansallinen saa merkityksensä suhteellisenä käsitteenä, koska se yhdistetään laajempaan kokonaisuuteen, joka syntyy Heckscherin ja Jutikkalan tutkimuksissa Pohjoismaista ja Euroopasta. Kansallisen ja kansainvälisen suhde – ei pelkästään niiden keskinäinen korvaavuus – onkin saanut viime vuosina osakseen huomiota tutkimuskirjallisuudessa, jossa tuota suhdetta on tarkasteltu juuri modernisoituvan ja kehittyvän kansallisvaltion ja voimakkaasti globalisoituvan markkinatalouden ilmiöiden välityksellä.¹⁰⁰ Heckscherin ja Jutikkalan kokeman yhteiskunnallisen kehityksen reunaehtona oli globaali talouskasvu. Sen takia he molemmat tutkivat omassa yhteiskunnassaan kokemansa rakennemuutoksen historiaa ja merkitystä osana uuden taloushistoriallisen tutkimusotteen voimistuvaa trendiä.¹⁰¹

1.4 TUTKIMUSAINEISTO

Paikka lukijoiden suosiossa ja tutkijayhteisön keskellä ansaitaan usein julkaisutoiminnalla. Tämän takia julkaistut tutkimukset ovat olleet historiografisen ja oppihistoriallisen tutkimuksen keskiössä, ja historian tutkimuksen prosessuaalinen tai projektimainen luonne on jäänyt usein vähemmälle huomiolle. Vaikka tutkimuksen empiirinen aineisto koostuu pääasiassa Jutikkalan ja Heckscherin historian tutkimuksista ja niihin liittyvistä kirjoituksista ja esitelmistä, historiallisen ja yhteiskunnallisen

⁹⁸ *Writing the Nation* -sarjassa suuria kertomuksia käsitellään mm. seuraavissa teksteissä: Berger & Lorenz 2008 kokonaisuudessaan; Tollebeek 2012, s. 105–129.

⁹⁹ Esimerkiksi Larsson 2014; Moretti 2012, s. 291–312; Myhre 2012; Paul 2014; Paul 2016; Picard & Lingelbach 2012; Porciani & Raphael 2010.

¹⁰⁰ Conrad 2010, s. 1; Conrad 2016, s. 8–11; Hill 2008; Jalava 2017, s. 102; Liakos 2013, s. 317–318; Megill 2011, s. 685–688; Torstendahl 2011b, s. 328.

¹⁰¹ Vertaa Haapala 2014, s. 128–129. Taloushistorian noususta kansainvälisenä ilmiönä Boldizonni & Hudson 2016.

tiedon prosessiluonne on otettu huomioon tutkimuskysymysten muotoilussa ja metodien valinnassa.

Analysoin eniten niitä teoksia, jotka Jutikkalan ja Heckscherin elämää ja tieteellistä roolia tutkineet tarkastelijat ovat nostaneet esille keskeisinä teoksina. Heckscherin kohdalla painottuvat hänen historiantutkimuksensa Euroopan ja Ruotsin taloushistoriasta taloustieteellisten esitysten sijaan. Empiiristen tutkimusten lisäksi kiinnitän huomiota hänen metodillisiin ja yhteiskunnallisiin kirjoituksiinsa unohtamatta kuitenkaan hänen taloustieteellisten käsitystensä kehityksen seuraamista. Jutikkalan historiantutkimuksista nostetaan yleisesti esiin hänen Suomen talonpojan historiansa, tutkimukset paikallis- ja väestöhistoriasta sekä suomalaisen yhteiskunnan kehitystä käsitelleet tutkimukset, joihin voidaan lukea vaikkapa sääty-yhteiskunnan horjumista, kaupungistumista tai yhteiskunnallisia instituutioita käsittelevät tarinat.

Heckscherin ja Jutikkalan ydintutkimusten lisäksi tarkastelen myös heidän tieteellisiin aikakauskirjoihin ja yhteiskunnallisiin julkaisuihin kirjoittamiaan artikkeleita. Tämän lisäksi esitelmät ja puheet sekä lehtikirjoitukset tarkentavat kuvaa heidän yhteiskunnallisista rooleistaan ja toisaalta näyttävät sen yhteiskunnallisen ja tieteellisen verkoston, jossa he olivat vaikutusvaltaisia ja toisaalta viihtyivät parhaiten.

Jutikkalan ja Heckscherin arkistoaineistot poikkeavat toisistaan. Vaikka suurin osa molempien tutkijoiden arkistoista koostuu kirjeenvaihdosta, kirjeiden määrässä Jutikkalan arkisto on paljon pienempi Heckscherin tuhansista kirjeistä koostuvaan arkistoon verrattuna. Heckscher säilöi myös kirjoittamansa kirjeet, Jutikkala muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta ei. Määrän lisäksi näiden kahden historiantutkijan kirjeenvaihto poikkeaa myös sisällöllisesti. Heckscher kävi puhelinkeskustelujen lisäksi tieteellistä keskustelua kirjeissään. Syy tähän oli, että hänen läheisimmät kollegansa eivät työskennelleet hänen kanssaan samassa paikassa, jolloin kollegan kirjoitusten ja ajatusten kommentointi oli tehtävä kirjallisesti käsikirjoituksia edestakaisin lähettämällä. Kirjeenvaihto auttaa hahmottamaan historiantutkijoiden työskentelytapoja ja arkisia rutiineja ja paljastaa muodolliset ja epämuodolliset verkostot. Heckscherin kohdalla lomat ja pyhäpäivät olivat merkittäviä oman työn synnyttämien haasteiden parissa vietettyjä hetkiä. Tämä näkyy myös hänen kirjeenvaihdossaan keskustelun tihentymänä historiantutkimuksellisia ongelmia ja tutkimuksellisia haasteita koskien. Lomalla arkiset viranhoitoon ja pääkaupungin kiireisiin liittyneet huolet eivät vaivanneet, vaan hän saattoi keskittyä rauhassa elämänsä päätehtävään, taloushistorian tutkimiseen ja sen periaatteista väittelyyn.

Jutikkala puolestaan tutki historiaa tieteelliseltä kannalta katsoen Suomen keskipisteessä. Hänen tieteellinen lähipiiriinsä teki tutkimusta myös Helsingissä, vaikka tutkijan kotitiedekunta saattoikin vaihdella. Kasvokkain käydyt keskustelut ja toisaalta puhelinkeskustelut olivat Jutikkalalle ja hänen kollegoilleen luontevampi tapa kommunikoida tieteestä ja hoitaa juoksevia askareita kuin Heckscherille, joka oli Jutikkalaa yhden sukupolven iäkkäämpi.

Tämän johdosta Jutikkalan arkistoaineistoon liittyy muutama piirre, jotka on tuotava tässä esille. Yksi ongelmallinen asia liittyy aineiston yleissävyyn, jonka koen liian harmoniseksi. Kirjeenvaihto sisältää nimittäin vain vähän ihmisten välisiä ristiriitoja ja näkemyseroja, jotka ovat tavanomainen osa toimintaa tiedeyhteisössä. Kyseinen piirre näkyy myös Kulhan Jutikkala-elämäkerrassa. Arkiston suhteellinen pienuus saa Kulhan kirjoittamaan lähes kaikesta, johon arkistoaineistosta löytyy yhteys, joten teoksen lukija saa esimerkiksi seitsemän sivun aikana tietää Jutikkalan periodisoinnista, suhteesta E. H. Carriin, akateemikon weberiläisestä historiankäsityksestä, reaktiosta Francis Fukuyaman maailmankuuluun teokseen historian lopusta¹⁰², Erik Lönnrothin moitteista ruotsalaista historiakulttuuria vastaan, Jutikkalan toiminnasta *Historiallisen Aikakauskirjan* päätoimittajana, hänen nuoruudestaan Suolahdesta ja Voionmaasta vaikuttuneena kollektivistina sekä hänen näkemyksistään historiatieteen tehtävästä yhteiskunnassa.¹⁰³ Tämä kaikki palautuu kyllä Jutikkalan henkilökohtaiseen arkistoaineistoon, mutta tyhjentävien vastausten sijaan esiin nousee kaksi asiaa. Jutikkalan tuotanto ja arkistoaineisto tarjoavat kyllä avaimet Jutikkalan ja historian tutkimuksen analysointiin, mutta tutkija tarvitsee kontekstointia avukseen ja Jutikkalan kohdalla hedelmällisintä on hänen historian tutkimustensa analysointi.

Tutkimukseni ei perustu perinteisessä mielessä neitseelliseksi oletetun arkistoaineiston synnyttämiin paljastuksiin Heckscherin ja Jutikkalan intohimoisesta suhteesta historiaan. Pääasiassa heidän tutkimustensa ja niihin liittyvien kirjoitusten, asiakirjojen, kirjeiden sekä tutkimuskirjallisuudesta avautuvien historiografisten ja historiallisten viitekehysten välisen vuorovaikutuksen tarkastelu synnyttää uuden käsityksen Heckscheristä ja Jutikkalasta sekä heidän tavoistaan tutkia historiaa Suomessa ja Ruotsissa osana pohjoismaista ja eurooppalaista konstellaatiota 1900-luvulla. Hyödynnän aikaisemmin sirpaleisesti käytettyä lähdeaineistoa tarkemmin sidottuna erityiseen kysymyksenasetteluun. Kyse on siten historiografisesta tutkimusongelmasta, johon saadaan vastaus julkaistujen tutkimusten ja tutkimuksia avaavien muiden aineistokokonaisuuksien vuoropuhelulla. Se ei kuitenkaan tarkoita, että kaikkia esitettyjä ja toisiinsa liittyviä tutkimuskysymyksiä pystyisi selvittämään vain lukemalla kriittisesti Heckscherin ja Jutikkalan pääteoksia. Laajentamalla tarkastelua tutkimusprosessiin ja teosten vastaanottoon hahmottelen tutkimuksessani kuvaa historian tutkimuksesta prosessina ja elämänmittaisena projektina.

¹⁰² Fukuyama 1992. Teoksessaan *Historian loppu ja viimeinen ihminen* Fukuyama pohti kylmän sodan päättymistä ilmentävässä tunneilmastossa länsimaisen liberaalin demokratian merkitystä ihmiskunnan sosioekonomisen kehityksen huippuna.

¹⁰³ Kulha 2006, s. 325–333.

1.5 TUTKIMUKSEN JÄSENNYS

Tutkimukseni jäsentyy suurimmaksi osaksi Jutikkalan ja Heckscherin julkaisemien historiantutkimusten mukaisesti ja noudattaa siten heidän tutkimuksistaan esille nousevia teemoja ja niiden yhteyttä historialliseen esittämiseen ja historialliseen selittämiseen. Tarkastelu on kuitenkin aloitettava tutkimuskohteista. Toisessa luvussa perustelen, miten maantieteestä innostunut hämäläinen kartanon kasvatti ja tukholmalainen kauppiassuvun jäsen rakensivat välilleen vahvan intellektuaalisen siteen, ja miksi sillä on paljon merkitystä suomalaisen ja ruotsalaisen historiantutkimuksen kannalta. Osoitan, että Jutikkalan ja Heckscherin yhteys on olennainen ja että aikaisemmassa tutkimuksessa heidän synteinomaiseen historiakuvaansa ja heidän historiallisen aineiston lähilukuunsa ei ole kiinnitetty riittävästi huomiota. Toisessa luvussa esiin nousevat Jutikkalan ja Heckscherin elämäkerralliset ulottuvuudet, jotka ovat nykyisen historiografisen tutkimuskirjallisuuden kannalta relevantteja ja liittyvät tieteelliseen toimintaan ja yhteiskunnallisen tiedon synnyttämiseen vaikuttaviin käytäntöihin.

Elämäkerrallisen luvun jälkeen siirryn tarkastelemaan Jutikkalan ja Heckscherin tutkimuksia. Kolmannessa ja neljännessä luvussa temaattinen fokus on varhaisessa uudessa ajassa, 1500- ja 1600-luvuissa sekä merkantilismissa ja feodalismissa. Heckscher kirjoitti tästä ajasta useasti käsitellessään Ruotsin taloushistoriaa ja merkantilismia Euroopassa. Jutikkala hahmotteli suomalaisen ja eurooppalaisen talonpojan historiaa sekä kirjoitti pohjoismaisen yhteiskunnan juurista. Jutikkalan ja Heckscherin tutkimuksissa esiintyvien merkantilismin ja feodalismin historian välityksellä tarkastelen, miten tutkijat käsitelivät *ancien régime* ominaispiirteitä ja toisaalta keskiajan vähittäistä muuttumista uudeksi ajaksi.

Viides luku käsittelee 1700-lukua, joka osoittautuu merkitykselliseksi molempien tutkijoiden historiankäsitteiden kannalta. Se merkitsi heille ratkaisevaa muutosta historian kulussa ja Suomen ja Ruotsin yhteiskuntahistorian siirtymistä kohti nykyaikaa. Tästä aikakaudesta alkoi heille molemmille liberaalin ja nykyaikaisen yhteiskunnan kehitys. Luku antaa mahdollisuuden tarkastella myös taloushistoriallisten metodien ja näkökulmien ominaispiirteitä, kun Suomen ja Ruotsin historiantutkimuksellinen erikoisuus kansainvälisessä mittakaavassa alkoi vaikuttaa heidän tutkimuksiinsa väestön noustessa aikaisempaa enemmän tutkimuksen kohteeksi.

Kuudes luku käsittelee 1800-lukua sekä Euroopan teollistumista ja markkinatalouden läpimurtoa, joita ei voi käsitellä ilman liberalismia ja sen suhdetta kansallisvaltiota vahvistaneeseen kehitykseen. Oman analyysini kannalta 1800-luku on luonteeltaan erilainen kuin aikaisemmat vuosisadat, koska 1800-luvulla Ruotsin historia ei ole enää tulevan Suomen historiaa. Ajanjakson keskeisistä ilmiöistä Heckscher painotti ennen kaikkea vuosisadan jälkipuoliskon liberaalia kultakautta. Jutikkala sen sijaan rakensi kuvan

suomalaista yhteiskuntaa muuttaneesta kehityksestä, jossa sosioekonomiset ja poliittiset muutokset johtivat demokraattisen markkinatalousyhteiskunnan syntyyn.

Viimeinen luku käsittelee historiallisen kuvauksen ja normatiivisten yhteiskuntamallien suhdetta Jutikkalan ja Heckscherin tutkimuksissa. Tarkastelen, miten lähihistorian tapahtumilla, ympäröivällä maailmalla ja historiantutkimuksen käytännöillä oli vaikutusta heidän tutkimukseensa. Luku vetää yhteen teemoja, joita tutkimukseni käsittelee aiemmissa luvuissa ja muodostaa molempien historiankäsityksestä yhteyden niihin yhteiskuntakäsityksiin, jotka olivat heidän tutkimustensa taustalla. Sekä Heckscherin että Jutikkalan useita eri aikakausia käsittelevät tutkimukset liittyvät olennaisesti siihen yhteiskunnalliseen tietoon, jota he välittivät kollegoilleen ja yhteiskuntaan.

2 HECKSCHER JA JUTIKKALA HISTORiantutkijoina 1900-LUVUN EUROOPASSA

2.1 HECKSCHERIN URA TALouden JA HISTORIAN PARISSA

Keväällä 1929 Heckscherin hyvä ystävä ja kollega, Tukholman kauppakorkeakoulun rehtori, Carl Hallendorff kuoli yllättäen.¹⁰⁴ Korkeakoulun rehtorinvirka oli nyt vapaana, ja ounasteltiin, että Heckscher, joka tuossa vaiheessa oli koulun kokenein professori, saisi vallitsevan tavan mukaan tuon viran.¹⁰⁵ Yllättäen ja Heckscherin suureksi pettymykseksi häntä ei kuitenkaan valittu rehtoriksi. Erityisesti Sven Brisman – yksi Heckscherin kollegoista ja kauppakorkeakoulun professoreista – oli vastustanut Heckscherin nimittämistä, joten Martin Fehristä tuli koulun rehtori. Taustalla vaikuttivat mitä ilmeisimmin Heckscherin hankala luonne ja itsepäiset toimintatavat. Hänen peräänantamattomuutensa sekä toisaalta periaatteellisuutensa tieteellisissä ja pedagogisissa asioissa johti konflikteihin kollegoiden kanssa.¹⁰⁶ Nimityskiista liittyy merkittävällä tavalla Heckscherin tieteelliseen uraan, koska tappiollisen rehtorikilvan jälkeen hänelle rääätälöitiin Kauppakorkeakouluun henkilökohtainen professuuri, minkä seurauksena hänen opetustehtävänsä vähenivät ja tutkimusta varten käytettävissä ollut aika kasvoi huomattavasti.¹⁰⁷ Professuuria varten perustettiin myös taloushistoriaan erikoistunut tutkimuslaitos, jonka institutionaalisessa suojassa Heckscher pystyi aikaisempaa enemmän keskittymään taloushistorian tutkimukseen. Uusi laitos ja siihen kytkeytynyt professuuri auttoivat häntä toipumaan siihenastisen elämänsä suurimmasta pettymyksestä ja arvovaltatappiosta.¹⁰⁸

Edesmenneen rehtori Hallendorffin ja Heckscherin läheinen kollegiaalinen suhde ja ystävyys olivat alkaneet jo Uppsalassa, jossa molemmat opiskelivat historiaa vuosisadan taitteessa ajan tunnetuimman historioitsijan, Harald Hjärnen opetuksessa.¹⁰⁹ Uppsala oli 1800-luvun lopun Ruotsissa historian tutkimuksen kannalta merkittävin yliopisto. Ennen Hjärneä, ruotsalaisen modernin historian kirjoituksen isä, E. G. Geijer opetti

¹⁰⁴ KB AAC Heckscher – Montgomery 28.4.1929.

¹⁰⁵ KB AAC Heckscher – Montgomery 3.5. 1929, 17.5. 1929; Magnusson 2009, s. 406–410; Montgomery 1953/2003, s. 326.

¹⁰⁶ Hasselberg 2007; Magnusson 2009.

¹⁰⁷ KB AAC Heckscher – Montgomery 31.5.1929; KB L67:77 Heckscher – Ohlin, Bertil 27.7.1929.

¹⁰⁸ Wickman 2000, s. 21.

¹⁰⁹ Harald Hjärnen (1848–1922) urasta ja vaikutuksesta ruotsalaiseen historian tutkimukseen katso Björk 2009; Björk 2012.

Uppsalassa ja kirjoitti siellä klassisen historiansa, *Svenska Folkets historia*, jossa hän esitti vaikutusvaltaisen tulkintansa kuninkaan ja kansan välisestä harmoniasta.¹¹⁰

Heckscher tuli Uppsalaan ylemmästä tukholmalaisesta porvaristosta, juutalaisen perheen poikana, ja opiskeli siellä historiaa ja kansantaloustiedettä. Hjärnen historianopetuksen lisäksi hän hakeutui silloisen kansantaloustieteen professorin David Davidsonin opetukseen ja vähitellen myös suosioon. Rolf Henrikssonin mukaan Davidson ei ollut karismaattinen tai opiskelijoita inspiroinut persoona. Ehkä juuri siksi Heckscher olikin yksi harvoista, joka opiskeli kansantaloustiedettä Davidsonin ohjauksessa Uppsalan oikeustieteellisessä tiedekunnassa.¹¹¹ Taloustieteellisen opetuksen lisäksi Heckscher sai häneltä mallia tieteellisen habituksen keskeisistä piirteistä – analyttisestä ja kriittisestä tavasta tarkastella yhteiskuntaa.¹¹² Davidson oli klassisen taloustieteen edustaja, mikä tarkoitti, että hänelle David Ricardo (1772–1823) oli nuorin tieteellinen auktoriteetti.¹¹³ Kun Heckscher opiskeli hänen opissaan, Ricardo, joka oli Adam Smithin, John Stuart Millin ja Thomas Malthusin ohella yksi tunnetuimmista klassisista taloustieteilijöistä, oli ollut kuolleen jo yli 70 vuotta.

Davidsonin ohjauksessa Heckscher sai vankan käsityksen taloustieteestä yhteiskunnallisena tieteenä, jossa on vahva moraalisosiologinen pohjavire.¹¹⁴ Klassisen taloustieteen opinkappaleiden lisäksi hän pääsi Davidsonin johdolla ruotsalaisen taloustieteen tutkimukselliseen ytimeen. Davidson johti muun muassa *Ekonomisk Tidskriftn* toimintaa Uppsalasta¹¹⁵ ja hänellä oli vaikutusvaltaa Tukholman taloustieteellisiin vaikuttajiin, vaikka hän itse ei pitänyt pääkaupungista ja halusi pysyä Uppsalassa. Silti Davidsonin

¹¹⁰ E. G. Geijer 1783–1847. Stråth 2009, s. 171–182. Geijerin 1800-lukulaista synteesiä valtiollisesta historiasta voikin verrata Topeliuksen rakentamaan Suomen historiaan, jossa yhtä lailla harmoninen side yhdistää kruunua, rahvasta ja valtakuntaa. Topeliuksen poliittisesta aatehistoriasta katso Klinge 1998.

¹¹¹ Henriksson 1991, s. 143–144. KB L67:67 Heckscher – Davidson 27.10.1928.

¹¹² Olsson 1992, s. 34. Heckscherin näkemyksiä Davidsonista, katso Heckscher 1952; Heckscher 1953a.

¹¹³ Olsson 1992, s. 46, 50–51. KB L67:13 Davidson – Heckscher 1.9.1934. ”Trots min stora beundran af Ricardo är jag dock icke blind för hans svagheter, och detta förhållande att jag kan skilja mellan det starka och svaga i Ricardos vetenskapliga produktion är ett skydd mot faran att bli orättvis mot den moderna teorin.” Ricardosta ja 1800-luvun klassisesta poliittisesta taloustieteestä katso Sappinen 2011.

¹¹⁴ Poliittisen taloustieteen ja klassisen taloustieteen tutkimusperinne sai vaikutusvaltaisen kilpailijan 1870-luvulta alkaen niin sanotun marginalistisen kumouksen jälkeen. 1870-luvun alussa Stanley Jevons, Carl Menger ja Leon Walras julkaisivat kukin teokset, jotka hyödynsivät *rajahyötyä* ja sen suhdetta suhteellisiin hintoihin taloustieteen perustana. Mäki & Sappinen 2011, s. 292–298.

¹¹⁵ Henriksson 1991, s. 143. Davidsonin perusti *Ekonomisk Tidskriftn* 1899 ja oli sen päätoimittaja aina vuoteen 1939 asti. Hänestä tuli myös Vetenskapakademien puheenjohtaja 1920. KB L67:13 Davidson – Heckscher 20.7.1920.

henkilössä yhdistyivät ne tiedemiehen hyveet, joita Heckscher arvosti ja joista hän itsekin tuli myöhemmin tunnetuksi. Tiedemiehen oli tärkeää omistautua tieteen lisäksi myös yhteiskunnalliselle toiminnalle tai ainakin vaikuttaa yhteiskuntaan tieteen välityksellä. Davidsonin voidaan nähdä toimineen innoittajana Heckscherille tai ainakin vahvana lähtökohtana hänen myöhemmälle professionaaliseen uralleen, jossa yhdistyivät tieteellinen toiminta ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen.

Samat tieteeseen ja yhteiskuntaan leviävät intressit vaikuttivat myös Harald Hjärnen tiedemiespersoonaan. Heckscheristä kirjoittavat tutkijat ovat poikkeuksetta sitä mieltä, että Hjärne vaikutti Heckscheriin enemmän kuin hieman etäisenä pysynyt Davidson.¹¹⁶ Hjärne opetti Heckscherille, että historiantutkimuksella on vahva sidos nykyhetken. Vaikka Heckscher ja Hjärne tutkivatkin erilaisia menneisyyden ilmiöitä, heitä yhdistivät teemat, jotka liikkuvat ajassa nykyhetken ja menneisyyden välillä. Lisäksi kansallisvaltio merkitsi molemmille vain yhtä tärkeää raamia, joka antaa historialle yhteiskunnallisen merkityksen. Nykyhetken historiallisuutta painottava ote ja eurooppalaista ulottuvuutta mukaan tuonut universalismi tekivät Hjärnestä ja myöhemmin myös Heckscheristä historiallisen synteessin kannattajan.¹¹⁷ Historia oli ennen kaikkea eurooppalaisten ilmiöiden pitkälle leviäviä vaikutuksia ja Ruotsin historia oli osa laajempaa kokonaisuutta. Tällainen universalismi johti Heckscherin ja myös hänen opettajansa tutkimuksissa yleiseurooppalaisen mentaliteetin ja hengen etsimiseen sekä käsitteellistämiseen.¹¹⁸ Länsimainen kulttuuri ja sen historia nähtiin kattona, jonka alle ruotsalainen historia kuului. Juuri tästä kehyksestä Heckscher kirjoitti tutkimuksensa merkantilismista ja Ruotsin taloushistoriasta.

Heckscher nosti myöhemmin itsensä yhdeksi tärkeimmistä Hjärnen tradition jatkajista ja synteesiä painottavista historiantutkijoista.¹¹⁹ Hänen mukaansa Hjärnen kestävä vaikutus liittyivät erityisen historianfilosofian vahvistamiseen ruotsalaisessa historiantutkimuksessa, mikä tarkoitti, että Hjärnen oppilaat hallitsivat tekniikan lisäksi myös synteessin. Historiantutkimus ei ollut vain empiirisen aineiston lähdekriittistä analyysia, vaan siinä oli mukana myös nyky-yhteiskunnan ilmiöihin pohjannutta problematisointia.¹²⁰ Rolf G. Henrikssonin mielestä Heckscher meni tässä metodologiassa jopa Hjärneä pidemmälle.¹²¹ Toisin kuin Hjärneä,

¹¹⁶ Katso esimerkiksi Hasselberg 2007, s. 39, 100–106; Henriksson 2006, s. 62–65; Magnusson 2009. Hjärnestä historiantutkijana katso Björk 2009, s. 248–260; Björk 2012, s. 59–112.

¹¹⁷ Björk 2012, s. 67; Larsson 2015, s. 56–57. Ragnar Björk tosin huomauttaa, että Hjärne ei tuotannossaan ole merkittävä historiallisten kokonaisnäkemysten esittäjä. Hänen synteessinsä historiasta tuli selvimmin esiin seminaareissa ja opetustilanteissa.

¹¹⁸ KB L67:71 II Heckscher – Hildebrand, Bengt Olof 10.4.1941. Hjärne oli Heckscherin itsensä mukaan hänen suurin opettajansa. Henriksson 2006, s. 77.

¹¹⁹ Hildebrand 1990, s. 33; Larsson 2015, s. 57.

¹²⁰ Heckscher 1940, s. 133–152.

¹²¹ Henriksson 2006, s. 62–65.

Heckscheriä ei voida luonnehtia lähdekritiikin avulla objektiivisuutta tavoitelleeksi Ranken henkiseksi perilliseksi, vaan Heckscher painotti tutkijan subjektiivista roolia käsittein ja teorioin rakennetussa tutkimusasetelmassa. Niinpä tutkijan oli esimerkiksi määritettävä tutkimuskohteena oleva aikakausi nykyhetkestä käsin, jolloin hän samalla voi luokitella menneisyyden tapahtumat osaksi omaa pedagogista näkökulmaa.

Hjärnen universalismi auttoi Heckscheriä etsimään kansallisvaltion rinnalle myös muita selittäviä raameja. Samalla hän pystyi erottamaan yhteiskunnan ja valtion erillisiksi analyttisiksi käsitteiksi, mikä puolestaan tarkoitti, että lähtökohtaisesti Heckscher ei omaksunut kapeaa kansallista katsetta historiantutkimuksensa lähtökohdaksi.¹²² Kuten myöhemmin tulee esiin, asia ei kuitenkaan ole näin yksioikoinen ja lähtökohdat poikkeavat tutkimuksissa esitetyistä yhteiskuntahistoriallisista väitteistä, joissa kansainvälinen järjestelmä hahmottuu kansakuntien verkostona. Heckscherin ja Hjärnen käsitykset valtion roolista historiallisessa kehityksessä poikkesivat kuitenkin toisistaan. Hjärnelle valtio oli ensisijainen suhteessa yhteiskuntaan ja siten valtiosta tuli kulttuurin edellytys.¹²³ Yhteiskunnallisia ilmiöitä oli mahdollista kuvata historiassa, mutta vain valtiota käsittelemällä. Näin politiikka nousi hallitsevaksi teemaksi Hjärnen tutkimuksissa, mikä ei ollut lainkaan erityislaatuista, vaan pikemminkin tutkimuksellista valtavirtaa 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen ruotsalaisessa historiantutkimuksessa. Kulttuurin ja talouden tutkiminen jäi vähälle huomiolle, mikä jätti tutkimuksellisen tilan Heckscherille hyödyntää omaa sosioekonomista näkökulmaansa yhteiskunnallisena tutkimuskohteena.

Ennen Heckscheriä taloushistoriaa oli Ruotsissa tutkittu vain jonkin verran. Hjärnen aikalainen ja kollega Hans Forssell (1843–1901) oli tutkinut Ruotsin varhaismodernia taloushistoriaa.¹²⁴ Talous- ja sosiaalhistorialliseen tutkimukseen keskittynyt Forssell poikkesi Geijerin ja Hjärnen edustamasta valtiohistoriallisesta tutkimustraditiosta, ja hänelle talous vaikutti ratkaisevasti valtion ja yhteiskunnan olemukseen.¹²⁵ Rolf Torstendahl on kuitenkin painottanut, että taloushistoriaan erikoistuneet Forssell ja myöhemmin Heckscher eivät leikanneet itseään pois Hjärne-traditiosta. He olivat edelleen kiinnostuneita poliittisen yhteisön ja järjestelmän historiasta ja sen suhteesta nykyaikaan, vaikka tutkivatkin taloushistoriallisia ilmiöitä. Yhteiskunnalliset ja taloudelliset ilmiöt nousivat heille tärkeimmiksi, ja valtiosta tuli niiden suhteiden ilmentymä ja oire.¹²⁶

¹²² Gerschenkron 1954, s. xxiv–xxv. Hjärne kuvasi poliittista historiaa yleisemmin kuin pelkän aineiston osalta ja Gerschenkron painottaa, että Heckscher omaksui Hjärnen teoreettisen asenteen mutta sovelsi sitä poliittisen historian sijaan taloushistoriaan.

¹²³ Björk 2012, s. 66.

¹²⁴ Forssell 1869, 1872, 1884.

¹²⁵ Geijer-Hjärnen tutkimustraditosta katso Björk 2012, s. 64–69. Forsselin urasta Schück 2009.

¹²⁶ Torstendahl 1988b, s. 113–117.

Heckscherin opiskeluaika Uppsalassa oli yleisen konservatiivisen valtioisänmaallisuuden aikaa. Heckscherin lähintä tuttavapiiriä yhdisti valtioisänmaallisuuden ja konservatismiin lisäksi klassiseen liberalismiin liittynyt usko edistykseen ja yhteiskunnan kehittämiseen kykenevien yksilöiden välityksellä.¹²⁷ ”Försvar och reform” heidän opettajansa Hjärnen kiteytyksenä kuvaa hyvin myös hänen oppilaidensa mentaliteettia Uppsalassa.¹²⁸ He muodostivat tiiviin ryhmittymän porvarilliseen Heimdal-opiskelijajärjestöön, jossa humanismi, konservatismi ja edistysellinen valtiokeskeinen isänmaallisuus yhdistivät heitä. Tähän Heckscherin lähimpään ryhmään kuuluivat muun muassa Gösta Bagge, Bertil Boëthius, Sven Tunberg, Stavenow, Torvald Höjer ja Herman Brulin.¹²⁹ Verkosto säilytti asemansa olennaisena osana Heckscherin elämää myös hänen aikuisuudessaan ja ryhmästä tuli Kauppakorkeakouluun myös Heckscherin läheinen kollega Kauppakorkeakouluun, rehtori Hallendorff.¹³⁰ 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä *Juntaniksi* kutsuttu ystäväpiiri elvytti isänmaallisen ja porvarillisen aikakauskirjan *Svensk Tidskriften*, jonka päätoimittajina Heckscher ja Bagge toimivat alkaen vuoden 1911 ensinumeroista.¹³¹ Välillä päätoimittajat turvautuivat opettajaansa Hjärneen ja pysyivät häntä kirjoittamaan isänmaallisia kannanottoja ajankohtaisista asioista.¹³² *Svensk Tidskriften* konservatismi oli 1800-luvun tunnetun englantilaisen konservatiivipoliitikon Benjamin Disraelin näkemysten mukaisesti sosiaalista konservatismia, jossa kansakunnan kohtalon lisäksi huolehdittiin myös sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta.¹³³

Heckscherin opiskellessa Uppsalassa historiantutkimus muuttui ammattimaisemmaksi ja siihen olennaisesti liittyvät instituutiot kehittyivät ja vakiintuivat.¹³⁴ Tämä ei johtanut historiantutkijoiden eristäytymiseen muusta yhteiskunnasta, vaan he osallistuivat yhteiskunnalliseen keskusteluun. Narve Fulsåsin mukaan vuosisadan vaihteen ruotsalaiset historiantutkijat edustivat maailmankuvaltaan verraten yhtenäistä porvarillista kulttuurikonservatismia,

¹²⁷ Carlson 2006, s. 505–509. Ruotsalaisen konservatismiin suhteesta liberalismiin katso Stråth & Sørensen 1997, s. 17; Nilsson 1997, 211–215.

¹²⁸ Björk 2009, s. 256.

¹²⁹ KB L67:79 II Heckscher – Stavenow, Ludvig 26.10.1939. ”Den trängre krets jag närmast tillhörde – Verner Söderberg, Herman Brulin, Gunnar Hazelius, Torvald Höjer”

¹³⁰ Heckscher 1940, s. 133–152. Carl Hallendorff oli ensimmäinen historiasta väitellyt, jonka työssä näkyi Hjärnen vaikutus. Hallendorffista tuli sitten myöhemmin Tukholman kauppakorkeakoulun rehtori, mikä varmasti helpotti historiantutkimuksellista painoa Heckscherin professuurissa.

¹³¹ Hasselberg 2007, s. 34–41; Henriksson 2006, s. 53–55. Piiri kehittyi myöhemmin niin sanotuksi Juntaniksi, jossa vaalittiin nuorena kuolleen Gunnar Hazeliuksen muistoa. Hazelius mitä luultavimmin vaikutti Heckscherin taloushistorialliseen suuntautumiseen.

¹³² KB L67:71 II Heckscher – Hjärne, Harald 15.6.1915.

¹³³ Gerschenkron 1954, s. xvii.

¹³⁴ Esimerkiksi museoiden, lähdejulkaisujen, kansallisarkistojen, kansallisten aikakauskirjojen ja tieteellisten seurojen kehityksestä katso Porciani & Tollebeek 2012b.

mikä johti asenteellisen suhtautumiseen niihin uudenlaisiin ilmiöihin, joita sosialismi ja nationalismi aiheuttivat yhteiskunnassa. 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä Fulsåsin kuvaama ruotsalaisten historiantutkijoiden yhtenäinen maailmankuva muuttui monipuolisemmaksi. Kun Norjan ja Ruotsin valtioliitto purkautui vuonna 1905, kansallisen oikeiston aatemaailma ei suodattanut historiantutkimukseen niin yksioikoisesti kuin aikaisemmin. Unionikriisi ja liiton raukeaminen vahvisti samalla niitä liberaaleja äänenpainoja, joilla oli aikaisemmin kritisoitu kansallismielisen historiantutkimuksen kuvaa esimerkiksi vanhoista sankarikuninkaista.¹³⁵

Vaikka yhteiskunnallinen tilanne saattoikin viedä jalansijaa sellaisilta historiantutkijoilta, jotka eivät vähentäneet konservatiivisia tai kansallismielisiä äänenpainoja tutkimuksistaan, Heckscher pystyi taloustieteellisestä kiinnostuksestaan huolimatta tuomaan esiin ajatuksiaan. Onkin selvää, että hänen henkilökohtainen statuksensa yhteiskunnallisena tiedemiehenä ei pohjannut vain historiantutkijan rooliin. 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana hän alkoi menestyä taloustieteellisenä asiantuntijana ja sai mainetta yhteiskunnallisena keskustelijana.¹³⁶ Heckscher toteutti Hjárneltä omaksumaansa synteettistä asennetta, jossa historia antoi pohjan yhteiskuntatilanteen objektiiviseen arvioon. Näkemykseensä yhteiskunnan tilasta Heckscher yhdisti myös taloustieteellisen arvion.¹³⁷ Saksalaisen akateemisen tradition mukaisesti Heckscher pystyi ekonomistina tarjoamaan tietonsa yhteiskunnan käyttöön. Se ei kuitenkaan sulkenut pois mahdollisuutta tehdä samalla tieteellisesti korkeatasoista tutkimusta ja kehittää omaa asiantuntemustaan kokemuksensa ja arvojensa osoittamilla alueilla.¹³⁸

Heckscherin ensimmäiset tieteelliset tutkimukset loivat pohjan nykyiselle ruotsalaiselle taloushistorian tutkimukselle. Jo hänen lisensiaattityönsä vuodelta 1903 käsitteli Ruotsin kauppapolitiikkaa 1700-luvulla. Siitä lähtien Ruotsin ulkomaankaupasta ja siihen liittyvistä elinkeinoista tuli johtoteema Heckscherin tutkimuksiin. Hän etsi Ruotsin 1700-luvun purjehdussäännöille kansainvälisiä vastaavuuksia ja kiinnostui merkantilismista niin paljon, että hän päätti myöhemmin tehdä siitä laajemman tutkimuksen. Aihepiiriin myötä Heckscher tutustui William Cunninghamin, Gustav Schmollerin ja erityisesti Saksan historiallisen koulukunnan taloustieteelliseen metodologiaan ja ymmärsi historiallisen perspektiivin merkityksen

¹³⁵ Fulsås 2007, s. 37–45; Nilsson 1997, s. 215. Vertaa Björk 2011, s. 19–20. Ragnar Björk kuvaa yleisellä tasolla ruotsalaisten historiantutkijoiden mielenmaisemaa konservatiiviseksi aina 1960-luvulle asti.

¹³⁶ Östlund 2011.

¹³⁷ Hasselberg 2007, s. 103.

¹³⁸ Vrt. Max Weberin tiedekäsitys, jossa vaatimus tieteen arvovapaudesta yhdistyi arvosuuntautuneisuuteen. Palonen 2014, s. 333–334.

taloudellisten ilmiöiden käsittelyssä.¹³⁹ Hän ei kuitenkaan ollut tyytyväinen vallitseviin näkemyksiin historian tutkimuksen ja taloustieteen suhteesta ja kehitti alusta asti talouden historiallista tutkimusta metodologisesti vankemmalle pohjalle. Samalla hän ajautui kriittiseen positioon suhteessa taloustieteellisiin koulukuntiin. Heckscher ei pitänyt Saksan historiallisen koulukunnan tyylistä, koska liiallinen induktiivisuus oli riittämätön tapa rekonstruoida taloudellinen menneisyys.¹⁴⁰ Uusklassinen taloustiede, joka rekonstruoi todellisuutta deduktiivisesti yleisistä teorioista, oli puolestaan historiallisessa ohuudessa vailla ratkaisevaa yhteiskunnallista merkitystä.

Vuonna 1904 Heckscher julkaisi *Historisk Tidskrift*issä ensimmäisen taloushistoriallisen artikkelinsa *Ekonomisk historia – några antydningar*, joka sisälsi vetoomuksen taloustieteellisen teorian sisällyttämisestä taloushistoriaan.¹⁴¹ Henrikssonin mukaan jo tästä kirjoituksesta on havaittavissa se paradigma ja metodi, jota Heckscher noudatti vain hieman päivitettyinä koko elämänsä ajan. Käytännössä Heckscher yhdisti taloustieteen teorian historian tutkimuksen lähdekriittiseen metodiin, jolloin aprioriset oletukset talouden reunaehdoista saivat merkittävän roolin kysymyksenasettelua ohjaavina ennakkokäsityksinä.¹⁴² Näin määriteltynä Heckscher kritisoi saksalaisten historiallisen kansantaloustieteen liian mielikuvituksellisia vaiheteorioita talouden kehityksestä.¹⁴³ Hän vaati, että taloushistorioitsijan on hallittava kahden tieteenalan – taloustieteen ja historian tutkimuksen – olennaiset metodit. Hänen metodologisesta visiostaan huolimatta tämä ei kuitenkaan aina näkynyt hänen omissa tutkimuksissaan. Esimerkiksi Heckscherin väitöskirja *Till belysning av järnvägarnas betydelse för Sveriges ekonomiska utveckling* (1907) Ruotsin rautateistä oli tilastollista tutkimusta, jolloin hänen esittämänsä vaatimus taloustieteellisestä teoriasta ei toteutunut. Silti hänen väitöskirjaansa voidaan pitää oppihistoriallisesti merkittävänä, koska hänen hyödyntämänsä kontrafaktuaaliset kysymyksenasettelut taloudelliseen kehitykseen vaikuttavista ilmiöistä nousivat myöhemmin 1900-luvulla uudelleen esiin. Heckscher on tässä suhteessa tunnustettu edelläkävijä, mutta

¹³⁹ Henriksson 1991, s. 143–145. Saksan historiallisesta koulukunnasta katso esimerkiksi Eräsaari 2011.

¹⁴⁰ Henriksson 1991, s. 145. Wicksell puolestaan kritisoi historiallisen koulukunnan tapaa, koska se oli heikko tapa saada aikaan teoria.

¹⁴¹ Heckscher 1904, s. 67–198.

¹⁴² Henriksson 1991, s. 144; Henriksson 2006, s. 69–75. Hasselberg 2007, s. 106–107; Olsson 1992.

¹⁴³ Heckscher 1904. Vrt. Olsson 1992, s. 42. Näistä saksalaisista vaiheteoreetikoista mainitaan useimmiten Bruno Hildebrand, mutta samanlaisia teorioita kehittivät myös William Roscher ja Friedrich List. Toisaalta ei pidä unohtaa Marxia ja hänen historiallisen materialismin vaiheteoriaansa, joka oli Heckscherille yhtä lailla mielivaltainen.

pioneeriasemaan Heckscherin väitöskirjaa ei kuitenkaan ole syytä kohottaa, sillä hänen tutkimuksensa kansainvälinen vaikutusala oli pieni.¹⁴⁴

Opintojensa jälkeen Heckscher muutti takaisin Tukholmaan ja työskenteli muun muassa Gustav Casselin alaisena yhteiskuntatieteellisessä instituutissa ja valtion tilastoyksikössä, jossa hän pystyi kehittämään kykyjään kvantitatiivisten metodien kanssa.¹⁴⁵ Hänen tieteelliset kykynsä oli jo tässä vaiheessa tunnustettu Tukholman taloustieteilijöiden keskuudessa, sillä hän oli näkyvästi mukana kansantaloustieteellisen seuran kokouksissa, joissa hän puhui kansantaloustieteellisen koulutuksen tärkeydestä virkamiehien koulutuksessa. Hän myös julkaisi aiheesta pienen kirjoituksen.¹⁴⁶ Toisaalta hän sai provokatorisen luonteensa ansiosta mainetta laajemminkin, esimerkiksi sosialismin vankkumattomana vastustajana.¹⁴⁷ Sosialismi oli hänen mukaansa yhteiskunnalle kaikista huonoin kuviteltavissa oleva taloudellinen järjestelmä.¹⁴⁸ Sosialismin kritiikki ei ollut tietenkään Heckscherin yksinoikeus, mutta hänen pisteliäs ja terävä tyylinsä yhdistettynä ilmeisen taitavaan retoriikkaan takasi hänelle taloustieteilijöiden keskuudessa paikan liberalismiin puolustajana. Heckscherin asennoituminen sosialismia vastaan vahvistaa tämän tutkimuksen asetelmaa, jossa hänen tutkimuksiaan tarkastellaan yhteiskunnallisena tietona ja samalla analysoidaan hänen rakentamansa menneisyyskuvauksen yhteyttä hänen käsityksiinsä yhteiskuntakehityksestä.

Ruotsin taloustieteen oppihistoriassa Heckscher sijoitetaan useimmiten samaan vanhempien ruotsalaisten ekonomistien sukupolveen, johon kuuluivat myös David Davidson, Gustav Cassel ja Knut Wicksell.¹⁴⁹ Heckscher ja muut vanhemman sukupolven edustajat varttuivat ja vaikuttivat yhteiskunnassa jo ennen ensimmäistä maailmansotaa ja omaksuivat suhteellisen yhtenäisen käsityksen yhteiskunnallisesta kehityksestä. Wicksellin, Casselin ja Heckscherin usko vapaakauppaan ja myönteinen käsitys valtiosta vaikuttivat siihen, että vuosisadan uusklassisen talousopin radikaalimmat ajatukset eivät vallanneet alaa 1900-luvun alun Tukholmassa.¹⁵⁰ Tämän 1800-lukulaisen sukupolven lisäksi Heckscher on mahdollista sijoittaa taloustieteen oppihistoriassa niin sanottuun

¹⁴⁴ Henriksson 1991, s. 145. Lundahl 2011, s. 261; Magnusson 2009, s. 407–408; Olsson 1992, s. 31. Vertaa Fogel 1970, 1974; McCloskey 1976. Amerikkalainen new economic history on antanut kunnian Heckscherille yhtenä tieteenalan kehittäjistä.

¹⁴⁵ Montgomery 1953/2003, s. 314–315. Muun muassa Gustav Sundbärgin ja Hans Forssellin tutkimukset vaikuttivat siihen, että Heckscher sovelsi tilastotiedettä tutkimuksiinsa.

¹⁴⁶ Heckscher 1908a.

¹⁴⁷ Carlsson 1988, s. 67–69; Heckscher 1908b, s. 8–25.

¹⁴⁸ Henriksson 1991, s. 149.

¹⁴⁹ Hasselberg 2007, s. 51. Cassel oli ensimmäisen maailmansodan jälkeen kansainvälisesti vaikutusvaltaisin ruotsalainen ekonomisti.

¹⁵⁰ Magnusson 2004, s. 150–151; Nilsson 1997, s. 211; Stråth & Sørensen 1997, s. 17; Wickman 2000, s. 9

välisukupolveen yhdessä Baggen, Bruno Sommarinin ja Sven Brismanin kanssa. Esimerkiksi Ylva Hasselberg ei kuitenkaan hyväksy tällaista ryhmää, sillä Heckscher koki juuri vanhempaa sukupolvea edustaneen Casselin kilpailijakseen.¹⁵¹ Merkittävä oppihistoriallinen ja sukupolvinen murros tapahtui vasta 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenien aikana. Siinä missä Heckscherin aikalaiset edustivat liberaalia talousoppia, olivat seuraavan sukupolven ekonomistit keynesiläisistä ja sosiaalidemokraattisista ideoista innostuneena vanhemman sukupolven kanssa olennaisesti eri mieltä valtion ja talouden suhteesta. Heckscheriä ja hänen aikalaisiaan seuranneet niin sanotun Tukholman koulukunnan ekonomistit – ennen kaikkea Gunnar Myrdal ja Bertil Ohlin – opiskelivat Tukholmassa juuri näiden vanhempien ekonomisten opetuksessa, mutta alkoivat soveltaa taloustieteessä liberaalin talousteorian sijaan makrotaloutta jäsentävää yleisteoriaa.¹⁵²

Ruotsalaisten kollegoiden ohella Heckscher sai vaikutteita 1900-luvun alun englantilaisilta ekonomisteilta, jotka eivät vierastaneet taloushistoriallista tarkastelua. Heckscherin oman opettajan Davidsonin ricardolaisuuden ja Wicksellin lisäksi Heckscher piti Alfred Marshallin ja Cunninghamin tutkimuksellista lähtökohdista.¹⁵³ Saksalaisen historiallisen koulukunnan suurta nimeä Gustav Schmolleria Heckscher ei itse maininnut häneen vaikuttaneena tutkijana, mihin syy saattoi enemmänkin olla hänen kriittinen suhtautumisensa saksalaiseen tutkimusperinteeseen.¹⁵⁴ Historiallinen näkökulma kiinnosti kuitenkin Heckscheriä, mikä tulee esiin saksalaisen koulukunnan epäsuorassa vaikutuksessa Heckscheriin Cunninghamin välityksellä. Myöhemmin taloushistoriallista tutkimusta suosinut London School of Economics ja siellä työskennellyt J. H. Clapham (1873–1946) inspiroivat myös Heckscherin taloushistoriallisia tutkimuksia.¹⁵⁵

Tieteellisten vaikutteiden lisäksi Heckscherin käsitys kansainvälisestä tiedeyhteisöstä muodostui 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Valmistelut Tukholman kauppakorkeakoulun perustamista varten olivat käynnissä, ja siksi hän kiersi Euroopassa tutustumassa eri yliopistojen liike- ja

¹⁵¹ Hasselberg 2007, s. 45–54. Casselin ja Heckscherin suhteesta katso myös Carlsson 1988. Hasselbergin mukaan Heckscher ja Cassel olivat tieteentekijöinä erilaisia: Cassel oli yhteiskunnallinen ja Heckscher puolestaan tieteellinen. Lisäksi Heckscher koki, että Cassel menestyi häntä paremmin yhteiskunnallisena ekonomistina, mikä muuttaa kilpailuaseman heidän välillään merkittäväksi. Sommarinia ja Brismania on pidetty taloushistoriallisen tutkimuksen edistäjinä, mutta heidän kanssaan Heckscher ei pitänyt yhtä. Brisman tosin oli Heckscherin kollega Tukholman kauppakorkeakoulussa, mutta keskinäinen kilpailu ja näkemyserot yhdistettynä arkiseen asioidenhoitoon häiritsivät suhdetta.

¹⁵² Tukholman taloustieteellisestä koulukunnasta katso Hansson 1991.

¹⁵³ Gerschenkron 1954, s. xxiv–xxv.

¹⁵⁴ Gerschenkron 1954, s. xxxvii.

¹⁵⁵ Hettne 1980, s. 4–20; KB L67:67 Heckscher – Davidson 28.11.1934; KB L67:71 I Heckscher – Hannerberg 21.5.1944; KB L67:66 Heckscher – Cambridge University Press 5.4.1931; Clapham 1930, 1932, 1938. Clapham osana Englantilaisen taloushistorian liberaalia suuntausta 1900-luvulla. Katso Hayek 1954.

kansantalouden opetustarjontaan. Opintomatkat loivat niin Tukholman kauppakorkeakoululle kuin Heckscherillekin merkittävät kansainväliset verkostot, joiden avulla korkeakoulu ja Heckscher asemoivat itsensä eurooppalaiseen ja ennen kaikkea englantilaiseen tiedeyhteisöön. Tukholman kauppakorkeakoulu vihittiin käyttöön 1909, ja Heckscherin uusi virka kansantaloustieteen ja tilastotieteen professorina ohjasi hänen tutkimuksellista kiinnostustaan kohti taloustiedettä. Samalla hän toteutti yhteiskunnallista kutsumustaan kouluttaessaan liikemiehiä elinkeinoelämään, sillä ajantasaisilla tiedoilla varustetut liike-elämän toimijat olivat avain yhteiskunnan vaurauteen ja menestykseen. Hasselbergin mukaan Heckscher ei tässä vaiheessa omistautunut pelkästään tieteelle, vaan toimi pikemminkin lavean yhteiskunnallisesti kuin kapean tieteellisesti.¹⁵⁶ Ensimmäinen maailmansota vahvisti tätä yhteiskunnallista suuntausta. Heckscherin taloustieteellisille taidoille ja yhteiskunnallisille näkemyksille oli tarvetta myös poliittisen asiantuntijan tehtävissä.

Jos yksi Heckscherin elämän suurista käännteistä oli 1920-luvun lopulla koettu karvas tappio taistelussa Kauppakorkeakoulun rehtorinvirasta, niin toisena suurena murroskohtana nousee esiin muutos hänen maailmankuvassaan 1910-luvulla. Näyttää siltä, että muutos oli tulosta yhteiskunnallisten – sisäpoliittiset haasteet yhdistettynä Euroopan suursotaan – ja henkilökohtaisten tapahtumien yhteisvaikutuksesta, jonka seurauksena Heckscherin vaalima 1800-lukulainen ideaali valmiista porvarillisesta maailmasta mureni ja muuttui monisyisemmäksi.¹⁵⁷ Asennemuutos, jota on kuvattu konservatiivisten arvojen hylkäämisenä liberalistisen maailmankuvan hyväksi, on kuitenkin nähtävä ennen kaikkea Heckscherin sisäisenä myllerryksenä. Useimmiten ensimmäisen maailmansodan on koettu vaikuttaneen tähän muutokseen ratkaisevasti, mutta Benny Carlsonin mukaan tähän vaikuttivat myös muutokset Heckscherin taloustieteellisissä ajatuksissa ja hänen turhautumisensa Ruotsin poliittiseen järjestelmään.¹⁵⁸ Toisaalta Hasselbergin mukaan Heckscher pettyi sodan aikana hallitukseen, jonka toiminnassa hän itse oli mukana. Turhautumisen seurauksena hän alkoi epäillä valtiojohtoisen talouden tehokkuutta sota-aikana.¹⁵⁹

Asennemuutos vaikutti kauttaaltaan Heckscheriin yhteiskunnallisena toimijana sekä tieteentekijänä. Hän otti etäisyyttä opiskeluajan Uppsalapiiriin, jonka patriottisesta konservatismista hän sanoutui irti. Toisaalta nämä ystävyysuhteet kestivät, ja vanha sosiaalinen verkosto esimerkiksi siteinä porvarillisiin puoleisiin säilyi kullisseissa vahvana. Sodan jälkeen Heckscher alkoi julkaista säännöllisesti artikkeleita *Dagens Nyheterissä*, josta

¹⁵⁶ Hasselberg 2007, s. 42.

¹⁵⁷ Östlund 2011, s. 244. Heckschereiden, Elin ja Ebban, toinen lapsi kuoli 1912, millä oli varmasti vavahduttava vaikutus Heckscherin käsityksiin ympäröivästä maailmasta.

¹⁵⁸ Carlson 2006, s. 517–519; Carlson 2016, s. 85–88; Hettne 1980, s. 56–59.

¹⁵⁹ Hasselberg 2007, s. 41; KB L67:71 I Heckscher – Hallendorff 26.7.1919.

hän sai uudistuneelle yhteiskuntäkäsitykselleen sopivan julkaisukanavan. Hän sai laajan lukijakunnan kirjoituksilleen, joissa hän suhtautui johdonmukaisen penseästi valtion rooliin erityisesti taloudellisen toiminnan piirissä. Tämä 1910-luvun asennemuutos näkyi varsinkin pamfletissa vuodelta 1921 *Gammal och ny ekonomisk liberalism*, jonka niin nuoret oikeistolaiset kuin vasemmistolaisetkin ottivat myönteisesti vastaan.¹⁶⁰

Tieteellisen julkaisemisen lisäksi Heckscher vaikutti yleiseen mielipiteeseen kirjoittamalla lehtiin. Vuodesta 1911 alkaen hän toimi seitsemän vuoden ajan Gösta Baggen *Svensk Tidskriftin* päätoimittajana, mikä teki lehdestä hänen kohdallaan sopivimman kanavan julkaista yhteiskunnallisia artikkeleja.¹⁶¹ Laajemmin Heckscher alkoi kirjoittaa lehtiin vasta 1920-luvulla. Teemana olivat usein asiat, joista hän oli kirjoittanut pamfletissaan vanhasta ja uudesta liberalismista.¹⁶² Toisaalta hän kritisoi edelleen sosialistista yhteiskuntajärjestelmää, jota hän vertasi kuolemanpelosta tehdyksi itsemurhaksi.¹⁶³ Tällä Heckscher viittasi sosialististen valtioiden ylläpitämiin monopoleihin, jotka lamauttavat kansalaisissa yritteliäisyyden ja halun kohentaa elintasoaan taloudellisella kilvoittelulla.¹⁶⁴

Sodan jälkeen Heckscher otti virkavapaata kauppakorkeakoulusta, ja sapattivapaalla hänen uudet yhteiskunnalliset ajatuksensa vahvistuivat. Kun hän palasi takaisin virkaansa, hän jatkoi toimintaa politiikan kulisseyssä asiantuntijana ulkomaankauppaministeriössä ja kauppakomiteassa.¹⁶⁵ Hänen talousteoreettinen uudelleenorientoitumisensa ei kuitenkaan kuljettanut häntä tieteelliseen tai poliittiseen marginaaliin, vaan hän otti liberalistiselle asenteelleen vaikutteita Alfred Marshallin hintateoriaopista ja ilmeisesti myös kilpakumppaninsa Gustav Casselin tutkimuksista.¹⁶⁶ Näin Heckscher siirtyi niiden taloustieteilijöiden joukkoon, jotka halusivat eksplisiittisesti tukea

¹⁶⁰ Wickman 2000, s. 13.

¹⁶¹ Eli F Heckscher, <http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/12680>, Svenskt biografiskt lexikon (art av Bertil Ohlin), Luettu 17.2.2014; Östlund 2011, s. 244. *Svensk Tidskrift* seurasi *Social Tidskriftin* julkaisustrategiaa, mutta asettui poliittisen kentän toiselle puolelle. Lehti oli aluksi kärkevän oikeistolainen, ja tekijöiden tavoite oli uuden avoimen väylän aukaiseminen yhteiskunnalliselle keskustelulle.

¹⁶² Hjärneläinen vastuun ja uudistusten ihannointi johti Heckscherin tapauksessa siihen, että käännettyään enemmän liberalistiksi viimeistään sodan jälkeen Heckscher kantoi mukanaan sympatioita yhteiskunnallisia reformeja kohtaan ja tavoitteli suurempaa rikkauksien jakaantumista tiettyyn pisteeseen asti. Tämä oli esillä myös 1920-luvun alussa julkaistussa Vanhassa ja uudessa taloudellisessa liberalismissa. Oli kuitenkin niin, että liian suuri määrä yhteiskunnallista tasa-arvoisuutta olisi Heckscherin mukaan johtanut yksilön vapauden heikkenemiseen ja se olisi aiheuttanut yhteiskunnille uhkaavan tilanteen. Gerschenkron 1954.

¹⁶³ Heckscher 1922a, s. 41.

¹⁶⁴ Carlsson 1988, s. 205.

¹⁶⁵ Henriksson 1991, s. 150–153.

¹⁶⁶ Carlson 1988, s. 356–359.

liberaalia talouspolitiikkaa 1920-luvun Euroopassa. Sodan jälkeen hän julkaisi tunnetuimman taloustieteellisen artikkelinsa *Utrikeshandeln inverkar på inkomstfördelningen* (1919), joka vaikutti ratkaisevasti niin sanottuun Heckscher-Ohlin -malliin, joka tarkastelee viennin ja tuotantotekijöiden suhdetta kansantaloudelliseen kehitykseen.¹⁶⁷ Mallin teoreettinen lähtökohta oli dynaaminen, sillä hänen mukaansa tuotantotekijät (pääoma ja työvoima) korvaavat tavarat kasvavassa kansainvälisessä kaupassa.

Lähtökohta merkitsi uutta tapaa tarkastella kansainvälistä kauppaa.¹⁶⁸ Olennaista oli, että Heckscher hahmotteli mallissa kansainvälisen järjestelmän, jossa kansantalouksilla oli kaikilla oma paikkansa ja roolinsa. Mallissa pääomavaltainen maa vetää työvoimavaltaisen maan mukaan talouskehitykseen, jos vain nämä kaksi maata kehittävät välilleen pitkäkestoista kauppatoimintaa. Toisin sanoen globaalit markkinat kehkeytyvät kaupan edellyttämän vuorovaikutuksen välityksellä. Heckscherin teoria pohjasi klassiseen taloustieteeseen, mutta uutta teoriassa oli, että kauppateoria johdettiin tuotannosta eikä kauppaa käyvien maiden olemuksellisista tai teknisistä eroista. Kansainvälinen kauppa antoi valtioille mahdollisuudet kompensoida sisäisen tuotantorakenteen haasteita. Toinen uusi elementti Heckscherin mallissa oli kaupankäynnin vaikutus tuotannon hinnan tasautumiseen kansainvälisesti tarkasteltuna. Vaikka tutkimuskirjallisuudessa esiintyykin näkemys siitä, että Heckscher ei soveltanut talusteoreettisia mallejaan riittävän syvällisesti taloushistorialliseen tutkimukseen, on mielestäni tärkeää nähdä, että Heckscherin merkittävin talusteoreettinen malli ja hänen rekonstruoimansa eurooppalainen yhteiskuntahistoria pohjaavat molemmat kansainvälisen dynaamisen talousjärjestelmän tarkasteluun ja sen toimintaperiaatteiden analyysiin.

Heckscherin toinen merkittävä taloustieteellinen artikkeli *Intermittent fria nyttigheter* (1924) tarkasteli välillisiä kustannuksia, työttömyyttä ja markkinataloudessa vallitsevaa epätäydellistä kilpailutilannetta tavalla, joka enteili Edward Chamberlainin ja Joan Robinsonin kontribuutioita monopolistisen kilpailun teoriaan 1930-luvulla.¹⁶⁹ Artikkelin kuvaava hyvin Heckscheriä taloustieteilijänä ja teoretikkona, jolle vapaa ja teoreettinen päättely oli yksi korkeimmista tieteellisistä arvoista. Artikkelissa hän Gerschenkronin mukaan ylitti inhonsa sosialismia kohtaan, käsittelee kollektivistista omistusta hypoteettisesti ja osoitti, että sosialisoitu taloudellinen toiminta voisi ylittää tuotannolliset haasteensa esimerkiksi

¹⁶⁷ Ohlin sai vuonna 1977 Nobelin palkinnon tutkimuksistaan kansainvälisestä kaupasta. Bertil G Ohlin, urn:sbl:7663, Svenskt biografiskt lexikon (kirjoittanut Claes-Henric Siven), luettu 12.3.2014; Heckscher 1919. Mallista ja 2000-luvun taloustieteen suhteesta katso Jones 2006; O'Rourke 2006.

¹⁶⁸ Wickman 2000, s. 24. Heckscherin käsityksestä koskien talouden dynaamista olemusta katso Söderberg 2006.

¹⁶⁹ Heckscher 1924, s. 41–54; Gerschenkron 1954, s. Xxii–xxiii; Magnusson 1994, s. 8; Lundahl 2011, s. 249.

kattamalla kuluja verovarojen avulla.¹⁷⁰ Gerschenkron luonnehtiikin Heckscheriä kekseliääksi teoreetikoksi.¹⁷¹

Heckscher oli karismaattinen hahmo ja yksi tieteellisen toiminnan tärkeistä dynamoista Tukholman ekonomistipiireissä 1900-luvun alkupuolella. Hän oli mukana perustamassa eläkkeelle jääneen Wicksellin ympärille poliittisen taloustieteen kerhoa, josta muotoutui tukholmalaisille ekonomisteille yhteiskunnallisen ja tieteellisen keskustelun epävirallinen keskus.¹⁷² Henrikssonin mukaan kerho toimi tärkeänä alustana ja suullisen tradition paikkana, kun Wicksellin ideoita siirrettiin Tukholman koulukunnan käyttöön. Juuri tämän kerhon keskustelutilaisuuksissa nuoret ekonomistit Gunnar Myrdalin johdolla haastoivat Heckscheriin henkilöitynyttä vanhempaa tutkijasukupolvea.¹⁷³ Vanhemman koulukunnan edustajat, Heckscher ja Wicksell, joutuivat keskusteluissa ahtaalle, sillä he eivät muodostaneet yhtenäistä tieteellistä tai ideologista liittoumaa uutta polvea vastaan. Taustalla vaikuttivat erot kokeneiden ekonomistien maailmankuvissa ja tieteellisissä käsityksissä. Wicksell ei luottanut varauksetta vapaaseen kauppaan ja laissez-faireen, kun taas Heckscher oli tätä nykyä vankkumaton vapaakaupan kannattaja ja luotti liberalismille tyypillisesti tasapainon harmoniseen tilaan.¹⁷⁴

Heckscherin lisäksi myös Cassel oli tunnettu liberalismiin puolustaja Ruotsissa 1920-luvulla. Erottavana tekijänä näiden kahden välillä oli, että Heckscher oli haluttomampi kompromisseihin varsinkin, kun kyse oli raha- ja kauppapolitiikasta. Arthur Montgomery, josta 1920-luvulta alkaen tuli yksi Heckscherin läheisimmistä kollegoista, luonnehti Heckscheriä nimenomaan kauppapoliitikoksi. Samalla näyttää, että 1920-luvulla Heckscherin taloustieteelliset mielenkiinnon kohteet olivat yhdenmukaisia sodanjälkeisten yleisten taloustieteellisten trendien kanssa. Kansainvälinen taloustieteellinen tutkimus keskittyi kauppateorian, kiinteiden kustannusten ja valuuttapolitiikan tarkasteluun, ja nämä yleiset trendit näkyvät myös Heckscherin tämän ajan historiallisessa tuotannossa, josta tässä yhteydessä on syytä mainita *Kontinentalsystemet*, jossa hän tarkasteli mannermaasulkemusta osana merkantilismia.¹⁷⁵ Ajanmukaisten taloustieteellisten painotusten lisäksi teosta voidaan pitää *Merkantilismen*-teoksen esiasteena.¹⁷⁶ Heckscher piti itse merkantilismia koskevien kirjoitustensa merkittävimpana tiivistyksenä toista *Merkantilismen*-tutkimusta ennakoivaa artikkelia *Protektionismens hästamning* (1920).¹⁷⁷

¹⁷⁰ Gerschenkron 1954, s. xxii–xxiii. Vertaa Heckscher 1924, s. 51–54.

¹⁷¹ Gerschenkron 1954, s. xxiii–xxiv.

¹⁷² Henriksson 1989; Henriksson 1991, s. 152–153.

¹⁷³ Henriksson 1991, s. 153.

¹⁷⁴ Herlitz 2002, s. 479–492.

¹⁷⁵ Heckscher 1920.

¹⁷⁶ Magnusson 2006, s. 231–235.

¹⁷⁷ KB L67:69 Heckscher – Friis, Aage 2.1.1923; Heckscher 1920.

Kolmas Heckscherin 1920-luvun alun historiallinen tutkimus koski raha- ja valuuttapolitiikkaa. Tämä, kuten myös *Kontinentalsystemet*, käännettiin myös englanniksi, mutta niiden vastaanotto jäi Heckscherin omiin odotuksiin nähden vaisuksi. Montgomeryn mukaan vaisu kansainvälinen vastaanotto johtui mahdollisesti väärän julkaisuareenan lisäksi myös tutkimusten ominaispiirteistä. Heckscherin tutkimukset vaikuttivat taloustieteen näkökulmasta ponnistavan liikaa historiantutkimuksesta, ja samanaikaisesti historiantutkijat kokivat taloustieteellisen viitekehyksen vieraana ja liian teoreettisena.¹⁷⁸ Ilmiö, joka Heckscherin kohdalla ei liity vain näihin yksittäisiin tutkimuksiin, vaan on yksi keskeisistä ilmiöistä, joiden avulla voi ymmärtää hänen asemaansa tieteellisessä yhteisössä.

1920-luvulla Heckscher alkoi määritellä taloushistorian periaatteita aikaisempaa usklassisemmin.¹⁷⁹ Samaan aikaan Heckscherin laimentunut konservatismi ja kiinnostus kansallisiin asioihin johtivat siihen, että *Svensk Tidskriftin* sijaan hän piti tärkeämpänä kirjoittaa *Ekonomisk Tidskriftiin*.¹⁸⁰ Tämä muutti hänen paikkaansa ruotsalaisessa tutkijayhteisössä. Hän etäännytti Uppsalan historioitsijoiden historismista taloustieteellisen problematiikan ja etenkin kysynnän ja tarjonnan sekä hinnanmuodostuksen teorian saadessa enemmän huomiota hänen ongelmanmuodostuksessaan. Usklassiset teemat johtivat myös kritiikkiin saksalaista historiallista koulukuntaa kohtaan. Hasselbergin mukaan Heckscherin terävöitynyt liberalismi sopi hyvin yhteen Hjärneltä perityn idealismin ja universalismin kanssa. Heckscher nimittäin ajatteli, että talouden tasapainoteoria oli universaalisti pitävä, mutta taloudelliset ilmiöt eivät olleet historiallisessa tarkastelussa ensisijaisia kaikkina aikoina. Talouden merkitys korostui vasta modernina aikana, kun viimeistään 1800-luvulla taloudelliset ilmiöt muokkasivat yhteiskuntaa peruuttamattomasti. Hasselbergin mielestä aatteet ja ihanteet olivat lopulta Heckscherille historian selittäviä voimia, ja – kuten tässä tutkimuksessa nousee esiin – siinä Heckscherin ja Jutikkalan historiankäsitteet kohtaavat merkittäväällä tavalla.¹⁸¹ Ideologisten selitysten ensisijaisuus tekee historialliseen materialismiin pohjaavat selitysyriytykset turhiksi ja altistaa ne kritiikille. Heckscher kirjoitti taloushistoriaa lisäyksenä aikaisempaan poliittiseen historiaan. Siinä mielessä Heckscher jatkoi Hjärnen traditiota ja erottautui samalla Weibullin veljesten suuntaukseen liitetystä ankaran lähdekriittisestä metodista.¹⁸²

¹⁷⁸ Montgomery 1953/2003, s. 311–320.

¹⁷⁹ Heckscher 1922b; Hasselberg 2007, s. 109.

¹⁸⁰ KB L67:65 Heckscher – Bagge 5.12.1918, 19.4.1919, 12.8.1921.

¹⁸¹ Hasselberg 2007, s. 109.

¹⁸² Weibullit eivät vaalineet mitään tiettyä paradigmaa tai kapeaa dogmia, mutta heidän opettaja-oppilassuhteet johtivat eräänlaiseen oppituolidominanssiin 1900-luvun Ruotsissa. Weibullien kouluun luetaan useimmiten veljekset Lauritz ja Curt Weibull, heidän isänsä Martin ja Curtin poika Jörgen. Tämän lisäksi Weibullin veljesten oppilaita ovat muun muassa Sture Bolin (Weibullin jälkeen professori Lundissa), Ingvar Andersson (valtionarkistonhoitaja), Artur Attman (myöhemmin taloushistorian

Ennen kuin Heckscherin asemaa ruotsalaisessa historiantutkimuksessa käsitellään lisää, kuvaan Heckscherin maailmankuvaa ja yhteiskunnallista toimintaa esimerkkinä tukholmalaisen tieteenharjoittajan elämästä ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Heckscherille, jonka perhetausta oli porvarillinen, ensimmäisen maailmansodan jälkeinen aika tuntui kielteiseltä ja paluulta liberalismia edeltäneeseen ”kaaokseen elinkeinoelämän keskellä”.¹⁸³ Ensimmäisen maailmansodan rauha oli hänelle ”nurja rauha” luonnottomine rajoineen, jotka vaikeuttivat kansainvälistä kauppaa ja markkinoiden toimintaa. Juutalaisporvarillisen perhetaustansa myötä universalismin ihanteita arvostanutta Heckscheriä ensimmäisen maailmansodan myötä kiristynyt kansainvälinen tilanne ahdisti, sillä rajat estivät ihmisten ja ideoiden liikkumista. Hänen mielestään kaaoksesta selvittäisiin vasta, kun liberalistiset valtiomiehet rakentaisivat uudestaan sen, joka oli revitty alas.

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen Heckscherin maailmaa mullistivat ideologioiden lisäksi myös vakaata taloutta ylläpitäneiden rakenteiden vavahtelu. Heckscherin mukaan liberalismien aikakausi oli jäänyt massojen aikakauden tuomien myllerrysten alle. Talouspolitiikassa puhuttiin uusmerkantilismista, ja kiistat kultakannan merkityksestä ja protektionistiset reformit nakersivat vapaakaupan perustuksia. 1920-luvun lopulla talous luisui kohti lamaa.¹⁸⁴ Poliittisesti Venäjän kommunistinen vallankumous, sitä seurannut sisällissota, sosialistisen Neuvostoliiton nousu voimatekijäksi ja fasismin voimistuminen Euroopassa näkyivät yhteiskunnallisen tunnelman kiristymisenä myös Pohjoismaissa. Heckscherin isänmaalliset ajatukset laimenivat, ja hänen asenteensa kansallista nurkkakuntaisuutta kohtaan terävöityivät. Hän suhtautui kielteisesti kehitykseen, jossa nationalistinen retoriikka tuli arkipäiväisemmäksi ja kansallismielisyys ei ollut vain massojen vaan myös intellektuellien uskonto – kuten Georg Iggers on todennut.¹⁸⁵ Sodan päättyminen lopetti suurimmaksi osaksi ihmisten kansainvälisen liikehdinnän, mutta historiantutkijoiden kohdalla kansainvälinen vuorovaikutus elpyi nopeasti.¹⁸⁶

Kultakanta oli 1800-luvulla luonut turvalliset reunaehdot kansalliselle taloudelle, ja nyt Heckscher tarkasteli surullisena edellisen vuosisadan rahapolitiikan perustusten murentumista. Hänestä Ruotsin tuli palata

professori Göteborgin yliopistoon), Sven A. Nilsson (Bolinin oppilas, josta tuli Uppsalaan professori). Merkittävin on Curtin oppilas Erik Lönnroth, josta tuli professori ensin Uppsalaan ja sittemmin Göteborgiin. Birgitta Odén seurasi Bolinia Lundin historian professorina. Torstendahl on kuitenkin sitä mieltä, että kuvattu oppituolidominanssi ei johtanut kokonaisen koulukunnan syntymiseen. Torstendahl 1988a, s. 78–80; Hildebrand 1990, s. 34.

¹⁸³ Heckscher 1922a, s. 18.

¹⁸⁴ Hobsbawm 2003a, s. 116–126; Kershaw 2015, s. 150–160, 197–208.

¹⁸⁵ Iggers 1994, s. 132–133.

¹⁸⁶ Kocka 2009, s. 178. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen maailmankongressi järjestettiin jo vuonna 1923.

vanhaan kultakantaan mahdollisimman nopeasti, koska muuten epävakaa tilanne olisi luonut huonot edellytykset pärjätä kansakuntana.¹⁸⁷ Heckscher oli tässä mielessä tyypillinen ruotsalainen ekonomisti, sillä he ovat Curt Wickmanin mukaan olleet 1890-luvulta lähtien kiinnostuneita kansainvälisistä markkinoista ja niiden suhteesta talouspolitiikkaan. Heckscher puolusti vapaakauppaa lehtikirjoituksissaan, mutta näki yksittäistapauksissa etuja myös protektionistisessa talouspolitiikassa. Hän puolusti esimerkiksi suojatulleja niissä tapauksissa, kun kyseessä oli yhteiskunnan ydinosaamisen suojeleminen ulkomaista kilpailua kohtaan.¹⁸⁸ Ruotsalaisen yhteiskunnan historia ja toisaalta Heckscherin maailmankatsomus vaativat tällaisena aikana uudenlaista ja aikaisempaa jäntevämpää perustelua. Heckscherille matalin kynnyksellä ryhtyä legitimointiprosessiin oli taloudellista menneisyyttä ja todellisuutta tutkimalla.¹⁸⁹

1920-luvulla Heckscher toimi monissa yhteiskunnallisissa tehtävissä ja otti osaa maailmansodan taloushistorian kirjoittamiseen osana kansainvälistä yhteistyötä. Poliittisista tehtävistä voidaan hänen merkittävimpänä virkanaan pitää 1920-luvun tulli- ja sopimuskomitean jäsenyyttä. Komitean jäsenyyden välityksellä Heckscher pystyi vaikuttamaan talouspolitiikkaan edistämällä myönteisiä käsityksiä vapaakaupasta.¹⁹⁰ 1930-lukua lähestyttäessä ja uudenlaisten taloudellisten realiteettien vallitessa Ruotsin hallitus alkoi kuitenkin käyttää neuvonantajinaan entistä nuorempia ekonomisteja. Samalla ekonomistit alkoivat olla kysytyjä asiantuntijoita ja komiteajäseniä talouspolitiikan lisäksi myös muissa yhteiskunnallisissa aiheissa.¹⁹¹ Vanhempien ekonomistien piti etsiä uusi rooli ja paikka tieteen ja politiikan välissä. Heckscher valitsi politiikan sijaan tieteen ja alkoi keskittyä taloushistoriaan.¹⁹² Timothy Mitchellin taloustieteen oppihistoriaa käsittelevät tutkimukset tarjoavat itsensä asemoinnille erään yleisen viitekehysten. Hänen mukaansa taloustiede nousi 1930-luvulla esiin tieteenä, johon liittyi talouden tutkimisen lisäksi myös vahva nykyhetken kytkeytynyt yhteiskuntapoliittinen ongelmaratkaisu-ulottuvuus.¹⁹³ Samalla kun taloudellisen liberalismien rooli talouspolitiikan ohjenuorana heikentyi 1930-luvulla, Heckscher siirtyi entistä vahvemmin historiantutkimukseen.¹⁹⁴ Hänen

¹⁸⁷ Gerschenkron 1954, s. xix–xx. Vertaa Fregert 2011.

¹⁸⁸ Wickman 2000, s. 21–26. Cassel ja Heckscher ottivat eri kannan tulli- ja traktaattikomitean istunnoissa, joissa Heckscher opetti teollisuuden ihmisille ja poliitikoille vapaakaupan hyötyjä ja haittoja. Heckscher valmisteli komiteassa vapaakauppaan myönteisesti suhtautuneen toimintaohjeen, mutta Cassel sai aikaan siihen protektionistisen varauksen.

¹⁸⁹ Hasselberg 2007, s. 325.

¹⁹⁰ Montgomery 1953/2003, s. 318–319.

¹⁹¹ Hasselberg 2007, s. 32–34.

¹⁹² Hasselberg 2007, s. 91–95.

¹⁹³ Mitchell 2005, s. 126.

¹⁹⁴ Nilsson 1997, s. 222.

uppoutumisensa taloushistoriaan voidaan ymmärtää siirtymisenä paikkaan, jossa hänen sisäistämänsä oppi taloudesta ja siihen sisältynyt yhteiskuntakehityksellinen pohjavire muodostivat yhteiskunnallisen tiedon kannalta olennaisen perustan.

Heckscherin uusi taloushistorian professuuri vaikutti ymmärrettävästi siihen, että hän menetti vähitellen kiinnostusta talusteorian uusimpiin käänteisiin.¹⁹⁵ Hän ei kuitenkaan koskaan unohtanut arvostella kollegojen teoreettisia ja metodillisia valintoja. Henrikssonin mukaan vaikeinta Heckscherille siirtymisessä taloushistorian tutkijaksi olikin pysyä erossa talouspolitiikasta. Vaikka ekonomistien uusi sukupolvi nousi asiantuntijatehtäviin, Heckscher oli edelleen merkittävässä asemassa taloustieteelliseen tutkimuksen kulisseeissa, josta hän saattoi henkilökohtaisten tapaamistensa ja laatimiensa muistioiden välityksellä vaikuttaa valtion talouspolitiikkaan. Hänet nimitettiin vuonna 1932 Kuninkaallisen tiedeakatemian (KVA) jäseneksi, jossa hän yhdessä Casselin ja Davidsonin kanssa piti taloustieteen tutkimuksen suitsia käsissään. Akatemian lisäksi Heckscher vaikutti Ruotsin kansantaloustieteellisessä seurassa ja Palme-säätiössä, joka tuki taloustieteellistä tutkimusta.¹⁹⁶

1890-luvulla syntyneet Bertil Ohlin ja Gunnar Myrdal saivat 1930-luvulle tultaessa yhä enemmän taloustieteellistä valtaa. Ohlin otti Heckscherin paikan kansantaloustieteen professorina Kauppakorkeakoulussa. Ohlin ja Myrdal edustivat uutta aikaa ja syrjäyttivät samalla ideologian, jonka aikaisempi sukupolvi oli kokenut omakseen ja olennaiseksi talouden ja yhteiskunnan edistämisen kannalta. Heckscher oli opettanut molempia ja arvosti nuoria tieteellisesti päteviä ja intohimoisia tutkijoita korkealle, mutta vähitellen näkemyserot yhteiskunnan oikeanlaisesta asennosta tulivat heidän väliinsä. Esimerkiksi Heckscherin ja Ohlinin suhde oli aluksi taloustieteellisesti tarkasteltuna hyvin hedelmällinen. Heckscher auttoi häntä eteenpäin urallaan ja oli hänelle tärkeä teorettinen kumppani ja ohjaava kokeneempi tieteenharjoittaja, vaikka varsinaisesti Ohlin oli Casselin oppilas väitöskirjavaiheessa. Ohlinin ja Heckscherin välit kärjistyivät kuitenkin Ohlinin väitöskirjan ja professuurin myötä, sillä Heckscherin mielestä hän ei hoitanut virkaa kunnolla ja hänen väitöskirjansa yhteiskunnalliset ja poliittiset seuraukset olivat kyseenalaiset.¹⁹⁷ Toisaalta Heckscherin näkemykseen vaikutti myös Ohlinin yhteiskunnallinen aktiivisuus ja väärät poliittiset näkemykset. Heckscherille Ohlin oli poliittinen opportunisti, joka etsi näkemyksilleen poliittista kaikupohjaa myös muista kuin porvarillisista puolueista. Heckscher nimittikin Ohlinia ”suunnitelmatalouden apostoliksi”,

¹⁹⁵ Henriksson 1991, s. 156.

¹⁹⁶ Henriksson 1991, s. 158.

¹⁹⁷ Larsson 2015, s. 59.

mikä ei hänen mukaansa ollut hyväksi Folkpartietin nuorisojärjestön johtajalle.¹⁹⁸

Heckscherin ja Myrdalin näkemyserot talouspolitiikasta ja yhteiskunnan tulevaisuudesta laajenivat avioparien väliseksi kiistaksi ruotsalaisen hyvinvoinnin järjestämisestä. Gunnar ja Alva Myrdal julkaisivat vuonna 1934 teoksen *Kris i befolkningsfrågan*, jossa he kannattivat valtion tukitoimia asuntopolitiikkaan ja päivähoitoon. Heidän ystäväpariskuntansa Ebba ja Eli Heckscher provosoituivat Myrdalien teoksesta ja kirjoittivat aiheesta Dagens Nyheteriin artikkelisarjan, jossa he kritisoivat Myrdalien tunneperäistä yhteiskuntakäsitystä liian sosialistisena ja historiattomana.¹⁹⁹ Heckscher kritisoi 1930-luvulla Tukholman koulukunnan ja sosiaalidemokraattien talouspolitiikkaa heikentyneestä talouspoliittisesta vallastaan huolimatta, koska hänen mielestään yhteiskunnallista ja talouspoliittista keskustelua ei ollut hyvä jättää vain yhtenevästi ajattelevien asiaksi.²⁰⁰ Kiistat johtivat lopulta välirikoon Heckscherin suhteissa Myrdaliin ja Ohliniin. Asetelmassa nousee esiin Heckscherin asema taloustieteellisessä keskustelussa 1930-luvulla. Hän pystyi vanhemman tieteenharjoittajan auktoriteetilla kritisoimaan ja kyseenalaistamaan uusien tutkijasukupolvien näkemyksiä, mikä tuo esiin yhtäläisyyden Jutikkalan uraan. Heckscher keskusteli kiistakumppaneidensa kanssa julkisesti sanomalehtien palstoilla ja epämuodollisemmin taloustieteellisen seuran tapaamisissa. Kyse ei ollut pelkästään tieteellisten tulkintojen testaamisesta ja johtopäätelmien hiomisesta, vaan kyse oli myös politiikasta, tieteenharjoittajan yhteiskunnallisesta toiminnasta ja ruotsalaisen yhteiskunnan tulevaisuudesta. Tästä kertoo myös se, että taloustieteellinen teoria, joka 1930-luvulla kehittyi huomattavasti, ei enää varsinaisesti kiinnostanut Heckscheriä. Hänen tieteelliset intohimonsa olivat olleet jo pitkään hänen bibliografiastaan puuttuvassa elämäntyössä.²⁰¹

¹⁹⁸ KB L67:77 Heckscher – Ohlin, Bertil kirjeenvaihto. 21.7.1935, muistio Ohlinin kirjeiden 3. ja 19.8. johdosta. ”Heckscher menar att den som befriar ett antal människor från arbetslöshetens olycka gör mer för ”de ekonomiskt vanlottade i samhället” än den som sörjer för en högre lönestandard för de övriga.” KB L67:77 Heckscher – Ohlin, Bertil 6.10.1939.

¹⁹⁹ Myrdal Alva & Gunnar 1934; Hasselberg 2007, s. 80–90; Östlund 2011, s. 207–252. Myrdalit ottivat lähtökohdakseen vanhempien aikojen harmonian ja 1800-luvun huonot ajat, mikä soti Heckscherin maailmankuvaa vastaan. Heckscherit painottivat yksilön vastuuta sen sijaan, että kollektivistisin toimin tuettaisiin ja hoidettaisiin lapsia. Myös se, että Myrdalit käyttivät historiaa aseena, sai kritiikkiä osakseen. Ebba ja Eli Heckscher eivät edustaneet samanlaista maailmankatsomusta, vaan olivat enemmän toistensa vastinpareja, mutta porvarillisen etiikan mukaisesti he ainakin tässä asiassa tukivat toisiaan yhteisen kilpakumppanin edessä ja näyttivät julkisuuteen ajatuksissaan yhtenevältä avioparilta.

²⁰⁰ Carlson 1988, s. 64–66; Wittrock 2012, s. 103. Kansankodin idea tuli esille vuosina 1932–33. Tästä eteenpäin (lukuun ottamatta kesää 1936) Ruotsissa oli sosiaalidemokraattinen pääministeri vajaan viidenkymmenen vuoden ajan.

²⁰¹ Montgomery 1953/2003, KB L67:78 Heckscher – Rockefeller foundation 11.11.1952; Henriksson 1991, s. 156.

Heckscherin taloushistorialliselle *magnum opukselle* oli tilausta, sillä ruotsalaisesta historiantutkimuksesta uupui nykyaikainen yleisesitys yhteiskunnan historiasta, jossa taloudellisella dynamiikalla olisi ollut merkittävä rooli.

1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä historiantutkimus oli Ruotsissa suuressa murroksessa, mikä näkyi uusien keskeisten tutkijoiden nousujohteen lisäksi myös siinä, että vallitsevia historiankäsityksiä ja näkemyksiä menneisyydestä alettiin kiistää ja horjuttaa. Uppsalaan keskittyneen Hjärnen tradition vastapainoksi nousi Lundin yliopistosta Curt ja Lauritz Weibullin ympärille muodostunut tutkimussuuntaus, joka ammensi metodologiansa ranskalaisten Charles Victor Langloisin ja Charles Seignobosin teksti- ja lähdekritiikistä.²⁰² Weibullien historiankäsitykselle oli ominaista historiallis-kriittinen positivismi, jossa lähteitä analysoitiin rationaalisesti ”radikaalin lähdekritiikin” avulla ja tavoiteltiin mahdollisimman yksiselitteisiä ”kiistämättömiin tosiasioihin” pohjaavia johtopäätöksiä.²⁰³ Weibullit halusivat tehdä ruotsalaisesta historiankirjoituksesta tieteellistä historiantutkimusta, ja heille Uppsalan tradition kansallismieliset ja pelkistetyn ruotsalaiset näkökulmat johtivat ongelmalliseen suhteeseen historiantutkijan ja valtion välillä. Kritiikki koski ennen kaikkea Hjärne-traditiota, jossa Weibullien mukaan tutkijan keskusteleva ote ja hänen yhteiskunnallisesta näkemyksellisyydestä kumpuavat synteetit tekivät johtopäätökset epätieteellisiksi. Hjärne ja hänen tulkintaperinteestään ponnistaneet tutkijat eivät ymmärrettävästi hyväksyneet Weibullien näkemyksiä historiantutkimuksesta, ja Weibullien näköalaltaan skandinaavisempaa historiantutkimusta arvosteltiin historiallisen mielikuvituksen ja johtopäätösten puutteesta.²⁰⁴ Kyseessä näyttääkin olleen varsin tyyppillinen kiista historiantutkijoiden keskinäisestä itseymmärryksestä, jossa synteetiksi päätyvät rohkeat ajatusleikit – mielikuvitus – asettuvat poikkiteloin pelkistetyn rationaalisen lähdepositivismin hengessä rakennetun historiantulkinnan kanssa.²⁰⁵

Rolf Torstendahlin mukaan Weibullien tutkimussuuntauksen nousu ja dominanssi Ruotsin historiassa ei vaikuttanut merkittävästi siihen, että valtiotai yhteiskuntakäsitys olisi historiantutkimuksen piirissä muuttunut.²⁰⁶ Vaikka nationalistiset äänenpainot nähtiinkin historiantutkimukseen kuulumattomina poliittisina ja siksi epätieteellisinä lähtökohtina,

²⁰² Stråth 2009, s. 423–433; Svenstrup 2009; Torstendahl 2000, s. 168–170; Torstendahl & Odén 2012; Langlois & Seignobos 1897/1899.

²⁰³ Weibullien historiankäsityksestä ja Weibullien tutkimusperinteestä Björk 1983, s. 23–28; Torstendahl 2011a, s. 276–277; Torstendahl & Odén 2012.

²⁰⁴ Björk 2012, s. 94–100; Hasselberg 2007, s. 69–100.

²⁰⁵ Wilson 2014, s. 13–14. Hayden White kirjoitti *Metahistory*-tutkimuksessaan (1973) modernin historiantutkimuksen perustuvan historialliseen mielikuvitukseen. Provosoivaa tässä oli, että historiallinen mielikuvitus oli ristiriidassa sovinnaiseksi mielletyn historiantutkimuksen kanssa.

²⁰⁶ Torstendahl 1988, s. 110–117.

tutkimuskohteiden osalta Ruotsin historia oli edelleen ensisijaisesti kansallisvaltion historiaa. Lähdepositivismin myötä Weibullien tutkimustraditio vähensi teorioiden roolia historiantutkimuksessa, ja ne määriteltiin kielteisin merkityssisällöin konservatiivisten historiantutkijoiden arvomuodostelmiksi. Teorioiden sijaan metodit nousivat esiin määrittämään historiantutkimuksen tieteellisyyttä, mikä viittaa siihen, että yleiseurooppalainen loogisen empirismin tiedekäsitys oli vakiintumassa myös Ruotsissa.²⁰⁷ Olihan myös ruotsalaisessa taloustieteessä käyty samanlainen keskustelu tieteenalan tietoteoreettisista lähtökohdista. Siinä ekonomistit puolustivat taloustieteen autonomiaa ja uusklassista oppia vetoamalla metodeihin ja painottamalla tieteenharjoittamisen arvovapautta.²⁰⁸

Heckscherin suhde Lundin yliopistoon ja Weibullien tutkimussuuntaukseen ei ollut yksioikoinen. Hjärne-tradition perillisenä Heckscher oli altis Weibullien esittämälle kritiikille, jossa historiantutkijan esittämät subjektiiviset johtopäätökset asetettiin toisarvoiseksi historiantutkimuksen tehtäväksi. Heckscher ei kuitenkaan varsinaisesti riitaantunut lundilaisten kanssa, koska hänellä oli tässä vaiheessa jo selvästi oma tutkimusalansa, jossa hänellä ei ollut kilpailijoita kansallisen historian auktoriteettina. Niinpä Heckscher pystyi osallistumaan tieteelliseen keskusteluun, jota käytiin historiallisista kysymyksissä *Historisk Tidskriftin* lisäksi vuodesta 1928 alkaen myös *Scandiassa*, jonka Weibullit perustivat Lundissa ja alkoivat sieltä käsin edistää moninapaista historiatieteellistä julkaisukenttää Ruotsissa.²⁰⁹ Molemmat aikakauskirjat julkaisivat taloushistoriallisia artikkeleita, mistä voidaan päätellä, että taloushistorialla oli historiallisena teemana hyväksytty mutta samalla toisarvoinen rooli ruotsalaisen historiantutkimuksen keskustusten välisessä dynamiikassa.

Hasselberg on osoittanut, että Heckscherin uraa on mahdollista tarkastella tieteen sosiologisena rajanvetotyönä, jonka seurauksena taloushistoria erosi vähitellen kansantaloustieteestä ja historiasta erilliseksi mutta molempiin kytköksissä olevaksi oppialaksi.²¹⁰ Taloushistorian institutionaalinen kehitys huipentui vuoden 1947 korkeakoulu-uudistuksessa, jossa taloushistoria otettiin opetusohjelmaan itsenäisenä oppiaineena jokaisessa neljässä ruotsalaisessa yliopistossa.²¹¹ Gerschenkronin mukaan jo ensimmäinen maailmansota nosti historiantutkimuksen taloustiedettä tärkeämmäksi Heckscherin mielessä, sillä historiaa tutkimalla saattoi vertailla erilaisia yhteiskuntajärjestelmiä.²¹² Heckscher haki ongelmalliseen nykytilanteeseen ratkaisua Hjärnen opettamalla tavalla: vaikka kaiken kattavia lainomaisia

²⁰⁷ Loogisen empirismin tieteenfilosofisista piirteistä katso Brzechczyn 2011, s. 416–425; Pulkkinen 2016, s. 17–31.

²⁰⁸ Hasselberg, 2007, s. 32–33. Näin tapahtui myös Saksassa, Yhdysvalloissa ja Englannissa.

²⁰⁹ Møller Jørgensen 2012, s. 77–78.

²¹⁰ Hasselberg 2007, s. 23–33.

²¹¹ Hildebrand 1990, s. 31.

²¹² Gerschenkron 1954, s. xx–xxx.

historiallisia selityksiä ei ole olemassa, menneisyyden tutkiminen auttaa silti ymmärtämään nykyhetkeä.²¹³

Henkilökohtaisen professuurin ansiosta Heckscher alkoi julkaista pitkään valmistusvaiheessa olleita taloushistoriallisia tutkimuksiaan. Näistä ensimmäiset olivat yrityshistorioita sekä työväenluokan historia, jonka Heckscher julkaisi yhdessä Montgomeryn kanssa 1930-luvun alussa.²¹⁴ Jo tässä vaiheessa Heckscher tarkasteli taloudellista kehitystä ja sen suhdetta elinkeinojen kehitykseen vastavetona Tukholman koulukunnan talouspolitiikalle. Skotlantilaisen valistuksen perinteestä innoittuen elinkeinoelämä (*näringslivet*) vastasi käsitteenä sopivimmin Heckscherin ja Montgomeryn ideaa taloushistorian keskeisistä piirteistä. Näin määriteltyä taloustieteen oppiaineen yhteiskunnallista vaikutusta oli mutkatonta perustella muun muassa Wallenbergin suvulle, joka oli Kauppakorkeakoulun tärkeä rahoittaja. Vuonna 1931 Heckscher sai valmiiksi tutkimuksen merkantilismista, jota hän oli tehnyt pitkään jo 1920-luvulta alkaen. Tutkimuksessa näkyi selvästi hänen kansainvälinen ja kotimainen kollegiaalinen verkostonsa ja taloushistorialliset vaikutteet Englannista ja peitellymmiin Saksasta. Heckscherin tutkimusta merkantilismista käsitellään seuraavassa luvussa, mutta jo nyt on syytä huomioida, että *Merkantilismen* nosti hänet kansainväliseksi historian tutkijaksi. 1930-luvun puolivälissä Heckscher sai päätökseen suurteoksensa ensimmäiset osat. *Sveriges Ekonomiska Historian* 1500- ja 1600-lukuja käsittelevät osat julkaistiin 1935–36, minkä jälkeen Heckscher syventyi tutkimaan 1700- ja 1800-lukujen taloutta.

Heckscherin tutkijapersonasta on mahdollista erottaa kaksi erillistä mutta toisiinsa liittyvää ulottuvuutta. Hänen kotimainen ja kansainvälinen vaikutusalaansa erosivat toisistaan. Taloustieteessä hänet tunnettiin kansainvälisesti kauppateoriasta, mutta ruotsalaiset tunsivat hänet ennen kaikkea ajankohtaisten talouspoliittisten ilmiöiden kommentaattorina. Historiantutkimuksessa hänet tunnettiin kansainvälisesti merkantilismin ja mannermaasulkemuksen asiantuntijana, ja kotimaassaan häntä arvostettiin kansallisen taloushistorian kirjoittajana.²¹⁵

Heckscher tarkasteli taloushistorian metodologiaa koko tieteellisen uransa ajan. Vuonna 1904 Heckscher halusi tutkia yhteiskunnan *taloudellisen elämänosan* kehitystä. 1920-luvulla taloushistoria oli hänelle *taloudellisen todellisuuden* tutkimista. Marshallin ja Lionel Robbinsin tavoin Heckscher suuntasi tarkastelunsa ihmisten ja yhteisöjen elämään *rajallisten resurssien* kanssa. Klassisen poliittisen taloustieteen perinne vaikutti vahvasti: Heckscher oli kiinnostunut yhteiskuntakehityksestä skotlantilaisen valistuksen hengessä ja käsitteli taloushistoriassaan elinkeinojen ja

²¹³ Hasselberg 2007, s. 103

²¹⁴ Hasselberg 2007, s. 136–137.

²¹⁵ Henriksson & Lundahl 2003, s. 24.

yhteiskunnallisen työnjaon kehittymistä.²¹⁶ Henriksson ja Lundahl pitävät Heckscherin metodologisena taloushistoriallisena manifestina esitelmiä *Ekonomisk historia: mål och medel*, joka julkaistiin keskellä ruotsalaisen taloushistorian kirjoitusvaihetta.²¹⁷ Samaan aikaan kun taloudellisen todellisuuden tutkiminen tuli hänelle yhä hallitsevammaksi ja julkilausutuksi periaatteeksi, Heckscher ei kuitenkaan kieltänyt muiden yhteiskunnallisten ilmiöiden itsenäistä historiallista merkitystä. Hänen mukaansa taloushistorioitsija ei saanut unohtaa politiikan ja ideologioiden vaikutusta historialliseen kehitykseen. Pluralistisen asenteen lisäksi taustalla vaikutti se, että Heckscher ei halunnut leimautua historiankatsomukseltaan materialistiksi.²¹⁸ Hän ei mielellään käyttänyt Marxin myötä tunnetuksi tullutta kapitalismin käsitettä, vaan kirjoitti liberalismista ja teollistumisesta, mikä johti ideologian korostuneeseen asemaan selittävänä ilmiönä.²¹⁹ Tämä puolestaan johti esimerkiksi merkantilismia käsitelleissä tutkimuksissa haastaviin tulkintaongelmiin ja kritiikkiin, kun arvostelijoiden mielestä hän ei osannut päättää, miten taloudellinen politiikka ja taloudelliset ajatukset erosivat toisistaan ja vaikuttivat yleiseen yhteiskunnalliseen kehitykseen.²²⁰

Henriksson ja Lundahl ovat nostaneet Heckscherin *presentism* esiin eräänlaisena muuttumattomana metodina. Nykyaikaa lähtökohtana hyödyntävää näkökulmaa ohjaa historiallinen synteesi ja aikatasojen limittäminen.²²¹ Myös Gerschenkron on huomannut Heckscherin persoonallisen taloushistoriallisen metodin, jossa Heckscher painotti nykyajan merkitystä. Jälkiviisaus oli historiantutkijalle yhteiskunnallisesti merkittävän tiedon mahdollistava ilmiö.²²² Kyse oli konstruktionistisesta tavasta kuvata menneisyyttä ja selittää historiaa tutkijan omien käsitteellisten ja teoreettisen työkalujen avulla.²²³ Heckscherin mielestä niukkuuden periaatteiden asettaminen tutkimuksen keskiöön johti siihen, että aikaisempien aikakausien taloudellisia ilmiöitä ei voinut enää kuvata teoreettisesti heikoilla selityksillä, joita hänen mukaansa olivat esimerkiksi traditiota tai järjestelmän pysähtyneisyyttä hyödyntävät selitysmallit.²²⁴

²¹⁶ Gerschenkron 1954, s. xxix. Gerschenkron käyttää tässä perusteena artikkelia Heckscher 1929. Skotlantilaisen valistuksen käsityksistä liittyen elinkeinojen ja toimeentulon (modes of subsistence) rooliin yhteiskuntakehityksessä katso Callinicos 2016, s. 15–20.

²¹⁷ Heckscher 2003, s. 59–63; Henriksson & Lundahl 2003, s. 53–55.

²¹⁸ Teema kärjistyy Heckscherin kirjoituksessa *Materialistisk och annan historieuppfattning* (1944). Hän erottaa tuu materialistisesta historiankirjoituksesta painottamalla, että historia välittyy parhaiten ideaalista ja aatteista. Heckscher 1944a.

²¹⁹ KB L67:66 Heckscher – Christensen, Aksel 7.7.1942.

²²⁰ Magnusson 2009, s. 410–414; Hasselbergin mielestä ideologiset ulottuvuudet osana Heckscherin metodologiaa tulevat esille jo vuoden 1904 artikkelissa.

²²¹ Henriksson 2006, s. 62–65.

²²² Gerschenkron 1954, s. xxvi–xxvii.

²²³ Vertaa Munslow 2006, s. 39–60.

²²⁴ Gerschenkron 1954, s. xxix.

Heckscherin myönteinen suhtautuminen yhteiskuntakehityksen tarkasteluun oli enemmän historiallista kuin taloustieteellistä, sillä hän ei käyttänyt mitään yleistä taloustieteellistä teoriaa taloudellisen kasvun tai kehityksen kuvailuun. Sen sijaan hän painotti, että taloudelliseen kasvuun vaikuttavat eksogeeniset tekijät, jotka eivät ole täsmällisessä mielessä taloudellisia.²²⁵

Vaikka Heckscherin valitsema tutkimusala oli kansantaloustieteeseen ja historiantutkimuksen perinteisiin näkökulmiin nähden omalaatuinen, hän ei ollut taloushistoriansa kanssa yksin. Heckscherin läheiset kollegiaaliset suhteet Bertil Boëthiukseen ja jo aikaisemmin mainittuun Montgomeryyn vaikuttivat merkittävästi taloushistoriallisen tutkimuksen kehitykseen. Montgomeryn ja Heckscherin suhde oli tieteellisten näkökulmien kannalta hedelmällinen ja toisiaan täydentävä, sillä molemmat olivat historiasta kiinnostuneita kansantaloustieteilijöitä. Heckscher ja Boëthius (1885–1974) olivat sen sijaan olleet tovereita jo Uppsalassa, ja heidän suhteensa oli tasa-arvoinen, vaikka heidän asiantuntemuksensa eivät täydentäneet toisiaan niin hyvin kuin Montgomeryn ja Heckscherin.²²⁶ Boëthius oli ruotsalaisen agraariyhteiskunnan historiaan erikoistunut Geijerin henkisen perinnön kannattaja²²⁷, ja hänen vanhempien aikojensa asiantuntemus antoi Heckscherille mahdollisuuden kehittää hypoteesejaan keskiajan ja varhaisen uuden ajan historiasta. Heckscherin ja Boëthiuksen käsitykset olivat kuitenkin kauttaaltaan erilaisia, oli kyse sitten historiasta, yksilöstä tai yhteisöstä. Heckscherin modernin maailmankuvan rinnalla Boëthius oli konservatiivi, jolle yhteiskunta oli merkittävässä määrin orgaaninen kokonaisuus.²²⁸

Montgomery piti itseään Heckscherin oppilaana, mutta toimi Boëthiuksen tavoin Heckscherin hypoteesien ja käsikirjoitusten kommentaattorina.²²⁹ Tämän lisäksi heidän välillään vallitsi vahva ideologinen yhteys, joka lujittui Montgomeryn työskennellessä kansantaloustieteen professorina Åbo Akademiassa vuosina 1921–1939. Kirjeenvaihdon välityksellä ylläpidetty kollegiaalinen etäsuhde sai ideologista väriä etenkin Lapuan liikkeen ja Suomen kielitaisteluiden takia.²³⁰ Kriittisyys ääriationalistisia ilmiötä kohtaan lähensi vasemmistoliberaalia Montgomerya Heckscheriin, joka yritti saada Montgomerya jatkuvasti Turusta Ruotsiin tekemään hänen kanssaan taloushistoriallista tutkimusta. Viimein Heckscherin uutta

²²⁵ Magnusson 2009, s. 410–414.

²²⁶ Hasselberg 2007, s. 227–242; Hildebrand 1990, s. 34–35.

²²⁷ Hasselberg 2016, s. 155.

²²⁸ Hasselberg 2007, s. 272; Lönnroth 1998, s. 34–36.

²²⁹ KB L67:37 I Montgomery – Heckscher 26.10.1926, 22.1.1927.

²³⁰ Hasselberg 2007. Montgomery ja Heckscher arvostivat molemmat ekonomisti Alfred Marshallia. KB AAC Heckscher – Montgomery 15.11.1926. KB L67:37 II Montgomery – Heckscher 14.2.1936 ”Men för en svensk historiker är dock finskan ett mycket värdefullt språk. Jag tycker också vi har en viss historiska förpliktelse mot den finska kulturen, och vi bör – tycker jag – göra vad vi kan för att främja Finlands nordiska orientering.”

tutkimusprofessuuria varten luotu tutkimusinstituutti tarjosi Montgomerylle mahdollisuuden palata Tukholmaan.²³¹

Montgomery ja Heckscher ihailivat molemmat englantilaista liberalismia. Kansainväliselle yleisölle he esittivät Pohjoismaat osana läntisten valtioiden yhteisöä.²³² Hasselbergin mukaan Heckscher, Boëthius ja Montgomery loivat taloushistoriasta ruotsalaiselle yhteiskunnalle suuren kertomuksen. Montgomery kehysti yhteiskuntarauhan sosiaalisen harmonian taloudellisilla reunaehdoilla, Boëthius painotti talonpoikien vahvan aseman ja demokratian läheistä suhdetta, ja Heckscher puolestaan talouskehityksen pohjimmiltaan kansainvälistä ja liberaalia taustaa.²³³ Hasselberg muistuttaa, että suuret kertomukset legitimoivat yhteisöä retorisesti ja ideologisesti. Se ei kuitenkaan tarkoita, että ne olisivat tieteellisesti tarkasteltuna vailla todellisuuspohjaa. Legitimointitehtävä tarkoittaa, että historian kulkuun liitetään moraalinen merkitys. Kuten 1900-luvun lopulla merkittäväksi yhteiskuntatieteilijäksi nousseen Amartya Senin tutkimukset, myös Heckscherin ja hänen kollegoidensa yhteiskuntahistorialliset suuret kertomukset painottivat yhteiskunnallista integraatiota kompensoidakseen moderniin talousjärjestelmään sisältyvien eriarvoisuutta lisäävien tekijöiden vaikutusta.²³⁴ Taloustieteen moraalista merkitystä toi esiin myös Heckscherin englantilainen kollega J. M. Keynes, jonka tutkimuksiin sisältyy voimakas yhteiskuntamoraalinen pohjavire.²³⁵ Ruotsissa Boëthiuksen, Montgomeryn ja Heckscherin tulkinnat yhdistyivät ja tuloksena syntyi pluralistinen ja harmoninen kuva yhteiskuntahistorian merkittävistä kehityskuluista.

Boëthiuksen ja Montgomeryn lisäksi Gösta Bagge oli Heckscherille läheinen koko hänen elämänsä ajan. Bagge ja Heckscher olivat ystäviä opiskeluajoilta lähtien ja toimittivat yhdessä *Svensk Tidskriftiä*. Patrik Hall on luonnehtinut näitä kahta ystävää selväpiirteisiksi rationalisteiksi ja aristokraattisiksi intellektuelleiksi.²³⁶ Arvoerimielisyydet Baggen kanssa

²³¹ Paluu oli aluksi tosin vain osa-aikainen ja Montgomery joutui työskentelemään Åbo Akademiassa vielä koko kolmikymmenluvun.

²³² Hasselberg 2007, s. 212; KB L67:37 II Montgomery – Heckscher 5.9.1938, 3.8.1943. ”Vad du säger om önskvärdheten av en riktigare paralleling med utländska förhållanden tror jag är riktigt, men tyvärr skulle det kräva stora förändringar att verkligen tillgodose den synpunkten. De jämförelse jag gjort är tyvärr rätt fåtaliga och huvudsakligen miskränkta till England och de andra nordiska länderna. Jag hoppas att de i alla fall skall vara tillräckliga för att i någon mån fylla ett av syften med boken dvs att visa engelsmännen att vi i många avseenden har utvecklat oss efter samma linjer som de själva, och att likheterna med kontinenten och inflytandena därifrån, inte minst från Tyskland, är mindre än som ofta tas för givet.”

²³³ Hasselberg 2007, s. 187.

²³⁴ Vrt. Sen 2000, s. 3–6, 12–14, 38–40.

²³⁵ Keynesin eettisestä rationalismista ja taloustieteen moraalisuutta puolustaneista näkemyksistä katso esimerkiksi Backhouse & Bateman 2011, s. 55–76; Carabelli & De Vecchi 1999, s. 278–280; O'Donnell 1990, s. 341–343.

²³⁶ Hall 2000, s. 231–234.

lisääntyivät 1910-luvulla, kun Heckscher alkoi etäännyä konservatismista ja Bagge sai aihetta kritisoida Heckscherin tapaa puhua omista näkemyksistään objektiivisina. Hasselberg on tulkinut näiden kahden ystävän erilaisuuden tiedemiehisyyden eri ilmentymiksi. Heckscher koki asiat tieteen sisältä ja Bagge puolestaan yhteiskunnan suunnalta.²³⁷ Tämä pitää paikkansa siinä mielessä, että Heckscherin ammatti oli Baggeen verrattuna tieteellisen yhteisön sisällä, kun taas Bagge toimi enemmän politiikan ja tieteen välisessä maastossa ja oli luonut Ruotsiin kansainvälisen taloustieteellisen verkoston, jolla oli yhteyksiä muun muassa amerikkalaisiin yhteiskuntatieteitä rahoittaneisiin säätiöihin. Näistä kytköksistä oli hyötyä myös Heckscherille ja yleisesti Ruotsin kansantaloustieteen tutkimukselle. Eräs Heckscherin ja Baggen välinen konflikti koski Gunnar Myrdalia, joka oli ollut Baggen lailla Casselin oppilas Tukholmassa. Heckscher suhtautui Myrdalin tieteelliseen kyvykkyyteen myönteisesti, vaikka olikin eri mieltä Myrdalin talouspoliittisista näkemyksistä.²³⁸ Heckscher saattoi halutessaan tarkastella tieteellisiä asioita erillään politiikasta. Niinpä hän edisti Myrdalin uraa tukemalla häntä Kuninkaallisen tiedeakatemian jäseneksi. Bagge ei ollut tyytyväinen Heckscherin näkemykseen asiasta, ja se johti Baggen ja Heckscherin välien kylmenemiseen. 1930-luvun edetessä Bagge keskittyi enemmän politiikkaan ja Heckscher vastaavasti tieteeseen.

Heckscherin yhteiskunnallinen asema oli 1930-luvulla tunnustettu²³⁹, mutta silti hän tunsu kasvavaa levottomuutta ja turhautumista, koska näki oman yhteiskuntansa kulkevan kohti tuhoa:

För egen del är jag fylld av känslan av min maktlöshet, det ber jag Dig vara övertygad om. Jag har aldrig upplevat en tid så full av personligt erkännande och samhällelig förödmjukelse som den nuvarande. I november i fjol blev jag L.V.A., i Mars fick jag Söderströmska guldmedaljen, i fredags blev jag medlem av Vidernskabernes Selskab i Kbhvn. Men om något har det lärt mig ödmjukhet, när samtidigt allting går mot samhällsupplösning utan att man kan röra ett finger.²⁴⁰

Yhteiskunnalliseksi vaikuttajaksi itsensä kokenut Heckscher vetäytyi julkisesta keskustelusta. Tähän vaikutti taloustieteellisen sukupolvenvaihdon lisäksi myös antisemitismin ja rasismin voimistumiseen liittynyt ahdistus.²⁴¹ 1940-luvulla intensiiviset työskentelyperiodit ja turhauttavat sairastelut rytmittivät Heckscherin elämää. Viimein vuosikymmenen lopulla Heckscher sai Ruotsin

²³⁷ Bagge oli yhteiskunnallisen ja poliittisen tutkimuslaitoksen, Socialinstitutin, johtaja. Myöhemmin tämän tutkimuslaitoksen piirissä Tukholman taloustieteellinen koulukunta sai varsinaisen alkunsa. Hasselberg 2007, s. 60–64.

²³⁸ Hasselberg 2007, s. 64–67.

²³⁹ KB L67:71 II Heckscher–Höjer, Torvald sr. 25.5.1930.

²⁴⁰ KB L67:65 Heckscher – Bagge 24.4.1933.

²⁴¹ Henriksson 1991, s. 159.

taloushistorian 1700-lukua käsittelevät osat valmiiksi.²⁴² Tutkimusmateriaalia oli kuitenkin niin paljon, että hän ei ennättänyt saada valmiiksi seuraavaa osaa, joka olisi käsitellyt 1800-lukua. Esitys 1700-luvun Ruotsin taloushistoriasta oli todella laaja, mutta alkuperäisen suunnitelman mukainen yksityiskohtainen kokonaisuus Ruotsin taloushistoriasta jäi tekemättä. Heckscheriä käsittelevä tutkimus on kuitenkin sitä mieltä, että viimeistään hänen 1700-luvun taloushistoriansa varmisti hänen asemansa ruotsalaisen taloushistorian merkittävämpänä tutkijana 1900-luvulla. Lars Magnusson on jopa sitä mieltä, että Heckscher oli Ruotsissa vuosisatansa merkittävin yhteiskuntatieteilijä.²⁴³ Tämä on tietenkin tulkintakysymys, mutta joka tapauksessa Magnussonin mielipide tekee kunniaa myös hänen omalle tieteenalalleen, taloushistorialle. Talous- ja sosiaalhistorian legitimoijana Heckscherin merkitystä ei voidakaan kiistää. On kuitenkin muistettava, että vaikka Heckscherin seuraajat olivat hänen oppilaitaan, hänen oppejaan taloushistorian ja taloustieteen synteesisistä ei kuitenkaan noudatettu niin seikkaperäisesti kuin hän olisi halunnut.²⁴⁴

Taloustieteessä Heckscherin jälkimaine ja merkitys on ollut vaihteleva. Hänet on syytä nähdä osana sitä tieteellistä traditiota, jossa tutkimus perustui empiiristen havaintojen ja teoreettisten päätelmien synteisiin.²⁴⁵ Toisaalta hän vähensi talusteoreettisen teorian seuraamista jo 1930-luvulla.²⁴⁶ Talouspolitiikassa Heckscherin Keynesin teoriasta poikennut käsitys ei ollut suosiossa ruotsalaisessa yhteiskunnassa ja taloustieteilijöiden kansainvälisessä yhteisössä. Heckscher oli periaatteessa samaa mieltä Friedrich von Hayekin kanssa siitä, että uusi keynesiläinen politiikka saattaa johtaa markkinatalouden ja yksilöllisen vapauden vähenemiseen.²⁴⁷

²⁴² Tukholman kauppakorkeakoulun vuosikertomuksessa vuodelta 1947–1948 kerrotaan, että Ernst Söderlund oli nimitetty uudeksi dosentiksi. Samasta vuosikertomuksesta käy myös ilmi, että koulun taloushistoriallisen instituutin resurssit oli valjastettu Heckscherin taloushistorian uusimman osan valmiiksi saattamiseen. RA Heckschers samling, vol 37. P.

²⁴³ Magnusson 2009, s. 414.

²⁴⁴ Hildebrand 1990, s. 31–33.

²⁴⁵ Olsson 1992, s. 32; Kadish 1991.

²⁴⁶ KB L67:77 Heckscher – Oslon taloustieteellinen yhdistys 1.3.1937.

²⁴⁷ Wickman 2000, s. 39–41. KB L67:78 Heckscher – Rockefeller Foundation 11.11.1952. Heckscher selventää käsitystään Keynesistä: ”It was – and is perhaps still – agreed that economics is a theory of scarcity, of insufficient means to cover all the ends it is meant to serve. If that is so, it may paradoxically be said that the problem studied by Keynes and most of us is outside economics, for it is concerned with unused capacity. My – I admit – insufficient reading of present-day literature on theory has given me the impression that this has mostly been lost sight of. To state my view more simply, I think it necessary to divide our study rigorously in two parts, closely connected of course, the one presupposing resources completely being made use of and the other referring to unused capacity. I have called that ”intermittently free goods” (i.a., in a article in the Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik in 1928). It was my view that central theory might gain by such a treatment and that it would do away with a great deal of the complicatious of modern theory, and at one time I felt tempted to rewrite economic

Molemmille moderni markkinayhteiskunnassa perustui myönteiseen spontaaniin järjestykseen, johon sisältyi moraalisia ulottuvuuksia.²⁴⁸ Olssonin mukaan Heckscher asetti jo vuoden 1904 artikkelissaan taloudelliselle teorialle samat instrumentalistiset periaatteet kuin Milton Friedman 50 vuotta myöhemmin.²⁴⁹

Heckscher luonnehti opettajaansa Davidsonia tiedekeskeiseksi ihmiseksi, mutta myös hänelle oli onni ja siunaus, että hän oli päässyt osaksi tiedeyhteisöä, jossa omaa kantaa pitää selventää useita kertoja, jolloin myös oma ajattelu kehittyy.

Om jag får tala något litet om mig själv, så förefaller det mig som om min stora fara vore oförmågan att bli stående på halva vägen. Jag måste försöka passa in hela tillvaron i ett enda sammanhang, och därför driver jag mig själv till allt fler och fler konsekvenser ur min ståndpunkt – tills den helt och hållet brister under ett sådant tryck och måste kasseras, det är, såvidt jag själv förstår, hemligheten i mina två omvändelser, och det är på sätt och vis en mycket pinsam hemlighet. I någon mån sammanhänger det i sin ordning med min oförnekliga intellektualism. Jag är bokstavligen taladt slav under mitt intellekt, sådant det nu är, och kan lika litet frigöra mig från att följa dit det pekar som en supare att dricka när han ser spirit. Det är nog knappast instinkten som fattas, men den liksom allting annat måste rättfärdiga sig inför mitt förstånd. Jag måste dock i sanningens intresse tillägga, att jag tycker den gör det ganska ofta. För sådana som mig är det en nästan omätlig lycka att det finns möjlighet att leva på s.k. andligt arbete, oavsett om folk tycker om de resultat man kommer till eller icke: men naturligtvis äro sådana människor farliga, i synnerhet när deras enda ledtråd, intellekt, ej är av högre kvalitet än i mitt fall. Men jag måste be dig om ursäkt för denna självbekännelse.²⁵⁰

2.2 JUTIKKALAN ELÄMÄ HISTORIOITSIJANA

Keijo K. Kulhan mukaan Heckscher oli yksi Jutikkalan tärkeimmistä tieteellisistä esikuvista.²⁵¹ Sen takia hän käy Jutikkalan elämäkerrassa referoimalla läpi Jutikkalan Heckscheriltä saamat kirjeet, jotka näyttävät

theory along these lines. But being, as I said, no good theorist, I should probably fail, besides having been entirely taken up by economic history during the last twenty-five years. But if there's anything in the idea; some abler and younger man might take up the idea; that is what I had hoped for, but now almost despair of. At any rate, you will understand that, thinking as I do, I cannot consider Keynes' theory very successful.”

²⁴⁸ Saastamoinen 1998, s. 194–196. Vertaa Heckscher 1922a, s. 14–15, 59, 78–79. Heckscherille vakaan valuutan ja valtion takaamaan oikeusturvan lisäksi myös omistusoikeuden koskemattomuus ja valtion toimet tuloerojen tasoittamiseksi ja määrätynlaisten tarpeiden tyydytyksen torjumiseksi olivat olennaisia.

²⁴⁹ Olsson 1992, s. 44. Vertaa Friedman 1953; Heckscher 1904.

²⁵⁰ KB L67:65 Heckscher – Bagge 1.8.1923.

²⁵¹ KB L 67:29 Brev från Jutikkala, Eino; KA Jutikkalan arkisto, ulkomaiset kirjeet, kirjeet Heckscher, Eli ja Ebba; Kulha 2006, s. 25, 37.

olevan Kulhalla ainoa olennainen empiirinen todiste näiden kahden tiedemiehen oppihistoriallisesta suhteesta. Kirjeiden perusteella suhdetta voi luonnehtia kahden erilaisen tieteellisen uran kohtaamiseksi 15 vuoden aikana ennen Heckscherin kuolemaa vuonna 1952. Jutikkala ja Heckscher olivat ensimmäisen kerran yhteydessä toisiinsa 1930-luvun lopulla. Kahta pohjoismaista tutkijaa lähensivät toisiinsa yhteiset historialliset kiinnostuksen kohteet ja käsitys Pohjoismaiden historian kannalta olennaisista asioista.²⁵² Heckscher oli tässä vaiheessa jo laajasti arvostettu tiedemies ja oli julkaissut Suomenkin historian kannalta olennaisia tutkimuksia taloushistoriasta. Jutikkala oli vasta tieteellisen uransa ensimmäisellä vuosikymmenellä, mutta oli siitä huolimatta jo vakiinnuttamassa paikkaansa suomalaisen historiantutkimuksen ytimessä, Helsingin yliopistossa, jossa hän opetti lehtorina historiaa ja kansantaloustiedettä ja toimi historiallisen yhdistyksen puheenjohtajana (1934–1946).²⁵³

Jo 1920-luvulta alkaen Jutikkalan elämänpiiri ja historiantutkimus kietoutuivat niin tiiviisti yhteen, että elämäkerrallisten piirteiden selvittäminen ilman historiatieteellisiä kiinnekohtia ei ole kannattavaa. Hän oli kotoisin etelähämäläisestä Sääksmäen kartanosta, mutta kävi koulunsa Turun yhteislyseossa, jossa jo silloin tutustui tuleviin kollegoihinsa, Pentti Renvalliin ja Aulis Ojaan.²⁵⁴ Yliopistoon Jutikkala lähti Helsinkiin, jossa hän opiskeli kansantaloustiedettä Ernst Nevanlinnan klassisen liberalismiin oppien johdolla. Kansantaloustieteen ja historian lisäksi Jutikkala oli kiinnostunut maantieteestä ja arkeologiasta. On tärkeää huomata, että näissä kiinnostuksen kohteissa näkyvät jo tässä vaiheessa ne teemat, joihin Jutikkala kiinnitti historian ja yhteiskuntakehityksen olennaiset tekijät. Historian pariin hän päätyi innostavan opettajan, Gunnar Suolahden takia.²⁵⁵ Suolahti (1876–1933) toimi tuolloin Helsingissä historian professorina ja tutki itsekin suomalaisen yhteiskunnan historiaa. Jutikkala on itse arvioinut, että Hjärnen vaikutus ulottui Uppsalasta Helsinkiin ja Suolahteen asti.²⁵⁶

Suolahden rooli Jutikkalan nousussa merkittäväksi historiantutkijaksi oli suuri. Sen lisäksi, että Jutikkala väitteli tohtoriksi kartanolaitoksen historiasta Suolahden ohjauksessa, Jutikkala pääsi hänen avulla toimittamaan laajaa ja monia historiantutkijoita työllistänyttä *Suomen kulttuurihistoriaa*, joka julkaistiin neliosaisena vuosina 1933–1936. Myöhemmin näistä kulttuurihistorian parissa työskennelleistä tutkijoista – muun muassa Väinö Voionmaa, Heikki Waris, Pentti Renvall, Esko Aaltonen – tuli Jutikkalan läheisin kollegiaalinen verkosto ja intellektuaalinen viiteryhmä. Useimmiten

²⁵² KB L67:29 Jutikkala – Heckscher 3.8.1939.

²⁵³ Jutikkalasta tuli Suomen historian dosentti 6.2.1933. KA Jutikkalan arkisto, biografinen aineisto: Ote Helsingin yliopiston konsistorin pöytäkirjasta helmikuun 15. päivä 1933.

²⁵⁴ Kulha 2006, s. 20.

²⁵⁵ Suolahdesta historiantutkijana Tommila 1989, s. 149–151.

²⁵⁶ Jutikkala 1946, s. 471–472.

Jutikkalan tieteellisiä vaikuttajia listatessa onkin ollut tapana huomioida Suolahden lisäksi myös Väinö Voionmaa.²⁵⁷ Matti Klinge painottaa myös J. R. Danielson-Kalmarin ja Lamprechtista niin ikään vaikuttuneen Nevanlinnan vaikutusta nuoreen Jutikkalaan.²⁵⁸

Suomen kulttuurihistorian kirjoittajat jäsensivät historiaa kollektivistisen historiankäsitteilyn avulla ja kritisoivat individualistista ja poliittista historian tutkimusta. Kirjoittajien näkökulmaa kritisoitiin teoksen arviossa *Historiallisessa aikakauskirjassa*, mikä kertoo kollektivistisen näkökulman edustaneen historian tutkimuksen tieteellisten normien kannalta valtavirrasta poikennutta lähtökohtaa.²⁵⁹ Kyse oli kansallisen historian kannalta keskeisten teemojen ja niiden tarkasteluun liittyvien metodien valinnasta, mutta yleisemmällä oppihistoriallisella tasolla ilmiö ei rajoittunut vain suomalaiseen historian tutkimukseen. Suomessa kulttuurihistorialliseen näkökulmaan vaikutti saksalaisen Karl Lamprechtin laajasti Euroopassa huomiota herättänyt käsitys kollektivistisestä historiasta, jonka myötä monissa eurooppalaisissa yliopistoissa oli alettu keskustella uudestaan historian tutkimuksen keskeisistä piirteistä.²⁶⁰ Tämän lisäksi

²⁵⁷ Ahtiainen & Tervonen 1996, s. 71; Kulha 2006, s. 34; Klinge 2008. Matti Klinge ei erikseen nosta Väinö Voionmaata esiin Jutikkalaan vaikuttaneena historian tutkijana.

²⁵⁸ Klinge 2008, s. 151. Nevanlinnasta osana Suomen ”lamprechtilaista” kulttuurihistoriallista koulukuntaa katso Jalava 2012, s. 128–129.

²⁵⁹ Rosén 1935; 1938. Ragnar Rosén arvioi *Suomen kulttuurihistorian* kaksi ensimmäistä nidettä. Niistä välittyy hyvin se, miten julkaisun tekstit näyttävät osin hypoteettisina luomuksina ja samalla tulee näkyviin myös teoksen sisäinen epätasaisuus. Samalla Rosén kritisoi sitä, että kun tekijät pitävät kulttuuria laajana ilmiönä, olisi heidän pitänyt sisällyttää kirjoituksiin edes hivenen poliittista historiaa. Rosén: ”Samaan aikaan kuin tähänastiseen kollektivismiin syntyy yhä pahempia repeämiä – ja ennen kaikkea ehkä juuri siksi, että mitä kirjavimpien vaistojen ja motiivien johtaman yksilön osuus tapahtumiin jälleen paljastuu – historiatieteen objektiivisuuden mahdollisuus, mahdollisuus erilaisten tilastotieteellisten menetelmien, yleistysten ja lakien avulla päästä selville historiallisesta totuudesta käy yhä epävarmemmaksi. Uljas pyrkimys, jota ohjaa Ranken komea, mutta monesti ajattelemattomasti toistettu sananparsi, säilyy tietenkin edelleenkin elävän historian tutkimuksen piirissä, mutta yhä ilmeisemmäksi käy tietoisuus sen toteuttamisen vaikeudesta.” Rosén tekee saman huomion kuin Paul Ricoeur teoksessaan *Time and Narrative*, jossa Ricoeur kirjoittaa tapahtuman ja narratiivin katoamisesta 1900-luvun aikana. Katso Ricoeur 1988, s. 96–104. Eino Suova nostaa *Suomen Kulttuurihistorian* II:n osan arviossa Jutikkalan kartanolaitosta käsittelevät kappaleet teoksen parhaiksi, Suova 1934, s. 333–334.

²⁶⁰ Fuchs 2011, s. 62–70; Iggers & Wang 2008, s. 159; Jalava 2014, s. 44–52; Viikari 1995, s. 291–300. 1900-luvun alussa historian tutkimus ajautui Saksassa käymisvaiheeseen. Rankelaista historian tutkimusta kritisoitiin, koska se ei pitänyt sosiaalisia elementtejä niin relevantteina ja toisaalta, koska Ranke asetti yhteiskunnan olemuksen teollistumisen historian edelle. Karl Lamprechtin tutkimukset ja metodit Saksan historiasta käynnistivät ”Methodenstreitin”, ja vastavuoroisesti Lamprechtin tutkimuksia kritisoitiin marxilaisuudesta ja siitä, että hän olisi kyseenalaistanut Saksan ja Preussin valtion historian. Iggersin mielestä näin ei kuitenkaan ollut. Hänen mukaansa Lamprecht pyrki

kulttuurihistoriallinen näkökulma sai vaikutteita myös Tanskasta, sillä Troels Troels-Lundin kulttuurihistorialliset tutkimukset tanskalaisen yhteiskunnan historiasta olivat yhtenä suurena innoittajana.²⁶¹ Jutikkalan itsensä mielestä kulttuurihistoriassa oli kyse totaalihistoriallisesta näkökulmasta ja hän kirjoittikin myöhemmin, että kulttuurihistoria oli osoitus totaalihistoriallisesta tutkimusotteesta ajalta ennen annalisteja.²⁶² Vaikka on mainittava, että suolahtelainen kulttuurihistoriallinen näkökulma rajasi kapeasti ymmärrettynä poliittiset tapahtumat pois tarkasteltavista ilmiöistä, niin silti tämä Jutikkalan muotoilu ilmentää hyvin ranskalaisen *Annales*-koulukunnan vaikutusta myöhemmin 1900-luvun aikana. Viittaus annalisteihin toimi monelle historiantutkijalle tieteellisen ja poliittisen itsemäärittelyn välineenä.²⁶³

Kulttuurihistoriallisen koulukunnan poliittisia ja muita menneisyyden ilmiöitä vastakkain asettaneen lähestymistavan lisäksi suuntauksen tutkimusotteessa vaikutti Ruotsissa Weibullien veljeksiin ja Harald Hjärnen oppilaisiin liitetty keskustelu historiantutkimuksen periaatteista. Jutikkalan mukaan

moite henkisestä velttoudesta teoreettisia ongelmia lähestyttäessä on äskettäin Ruotsissa kohdistettu siellä kauan hallitsevassa asemassa olleeseen Harald Hjärnen koulukuntaan, ei niinkään paljon oppi-isään kuin uppsalalaisiin oppilaisiin. Suomessa metodinen pohdiskelu oli vilkkaampaa – koska täällä varhain irtauduttiin yksipuolisesta poliittisen historian tutkimisesta ja koska uudella tavalla käsitetty 'kulttuurihistoria' vaati teoreettista pohjaa.²⁶⁴

Jutikkalalle irtaantuminen lähtökohdiltaan poliittiseksi mielletystä tai liian nationalistisin sävyin rakennetusta historiantutkimuksesta puhdisti hänelle itselleen hänen oman historiantutkimuksensa metodillisen pohjan vinoumista. Samalla kollektivistisen näkökulman tarjoama teoreettinen ennakoasenne antoi kulttuurihistorialliselle tarkastelulle tieteelliseen metodiin perustuvan tutkimusotteen leiman. Lainauksesta käy selville myös, että Jutikkala kannatti menneisyyden monipuolista tutkimista, mikä vahvisti metodeja koskeneen ajatustenvaihdon myötä myös historiantutkimuksen tietoteoreettista itseymmärrystä.

Kulhan mukaan Lamprecht vaikutti myös Jutikkalaan, mutta esimerkiksi väitöskirjaansa Jutikkala oli hakenut muutamia tärppejä Lamprechtin teksteistä vasta juuri ennen väitöstilaisuutta, jotta hän saattaisi oikeuttaa omaa lähestymistapaansa opponentille, joka oli Suolahti.²⁶⁵ Vaikka

ymmärtämään historiaa ja yhteiskuntaa kehyksenä, joka synnyttää tietynlaiset olosuhteet kehitykselle ja politiikalle.

²⁶¹ Klinge 2008, s. 153; Tommila 1989, s. 136.

²⁶² Jutikkala 1983a, s. 83–88.

²⁶³ Middell 2011, s. 270.

²⁶⁴ Jutikkala 1963, s. 430.

²⁶⁵ Jutikkala 1998, s. 15.

Lamprechtin asema osana Saksan taloustieteen historiallista koulukuntaa oli jo hänen omana aikanaan kyseenalainen, Suomessa hänet liitettiin Wilhelm Roscherin oppilaana tähän taloushistoriallisen tutkimuksen traditioon. Näin kulttuurihistoriallisen koulukunnan juuret olivat kansan ja suomalaisen kulttuurin lisäksi kansantaloudellisten ilmiöiden tutkimisessa ja yhteiskunnan sosioekonomisessa kehityksessä, vaikka tutkimuksen päämäärä olikin 1900-luvun alussa edistää sosiaalisten ja sosiaalipoliittisiin reformeihin liittyviä teemoja.²⁶⁶

Lamprechtin suosiota Euroopassa selittää myös senhetkisen historiantutkimuksen myönteinen käsitys synteeseistä ja toisaalta kollektivististen näkökulmien yleistymisen osana 1800-luvun yhteiskunnallisia muutoksia.²⁶⁷ Kaarlo Wirilanderin näkemyksen mukaan Suolahti toteutti Lamprechtin ja muiden teoreettisia oppeja tekemällä tutkimusta eikä suinkaan osallistumalla kiistakirjoituksiin tai varsinaisesti teoretisoimalla.²⁶⁸ Tässä kuvastuu Suolahden ja myöhemmin Jutikkalan ympärille ja siitä suomalaiseen historiantutkimukseen levinnyt ideaali tutkijasta, joka on kansainvälisesti tiedettä seuraava ja lukutaitoinen, mutta ennen kaikkea arkistoinen empirismin ihanteiden mukaisesti hyödyntävä kansakunnan historian kirjoittaja.²⁶⁹

Suomen kulttuurihistoria on nähty oman aikansa tuotteena, joka kuvaa suomalaisen yhteiskunnan ja kulttuurin kehitystä teleologisesti.²⁷⁰ Suolahden ja Voionmaan näkemys sosiaalireformeista kuultaa teoksessa läpi ja sellaisena teosta voidaan tarkastella 1900-luvun alun suomalaisen älymystön tuotteena. Pertti Haapalan mielestä *Suomen kulttuurihistoriaa* voidaankin pitää suomalaisen sosiaalhistoriallisen tutkimuksen varhaisena esimerkkinä. Toisaalta teoksen julkaisu oli kollektivistisen koulukunnan huippusaavutus. 1930-luvun edetessä kulttuurihistoriallisen koulukunnan sosiaalinen reformismi teki tilaa kansallisella tasolla nationalistisille äänenpajoille, ja suomalaisuus nostettiin ruotsalaisuuden (elitismi) ja venäläisyyden (bolshevismi) ohitse korkeaan arvoon.²⁷¹ Suomalaisen kollektivismiin käsitys ruotsalaisuudesta elitisminä kontrastoituu itseymmärrettyyn ruotsalaisuuteen, jossa valtaa pidetään yllä itsekurillisen vapauden avulla. Venäläisen kulttuurin ominaispiirteitä tehtiin vieraiksi liittämällä siihen mielikuvia mielivallasta, vallankumouksesta sekä epäsuhdasta valtiollisen ylärakenteen ja rahvaan välillä.

²⁶⁶ Ahtiainen 1990, s. 28–33; Haapala 2007, s. 56.

²⁶⁷ Callinicos 2016, s. 124–125; Kocka 2009, s. 178. Vuonna 1903 historiantutkijoiden maailmankongressissa Lamprecht, Henri Berr, François Simiand ja Kurt Breysig puhuivat universaalien maailmanhistorian puolesta.

²⁶⁸ Wirilander 1965, s. 145–167; Rommi 1971, s. 285.

²⁶⁹ Klinge 2014, 244–245.

²⁷⁰ Haapala 2007, s. 53, 57–58; Jalava 2012, s. 129–130; Tommila 1989, s. 164.

²⁷¹ Haapala 2007, s. 58.

Kulhan mukaan Jutikkala löysi sosiaalishistoriallisen käsittelytavan kollektiivisesta tutkimuksesta. Sosiaalinen näkökulma johti suomalaisen kulttuurin kehityksen ja historian lainomaisuuksien tutkimiseen. Suolahden kulttuurihistoriallinen metodi painotti yleisiä ilmiöitä satunnaisten kustannuksella, ja lisäksi hän oli luennoinut lähdekritiikin, induktion ja luonnontieteellisten metodien roolista kulttuurihistorian tutkimisessa.²⁷² Suomalaisesta kulttuurista tuli Jutikkalalle positivismin hengessä rajattu tutkimuskohde, jonka rajat piirsivät samalla nyky-yhteiskunnalle olennaisten ilmiöiden liikkumatilan.²⁷³ Kiristynyt kansainvälinen tilanne vahvisti suomalaisen kulttuurin merkitystä kansakunnan kollektiivisena yhdistäjänä ja sen funktion korostamista osana Suomen geopolittista roolia. Max Engmanin mukaan itsenäistyminen, sisällissota ja Venäjän vallankumous johtivat yhtälöön, jossa katkera suhtautuminen itään lisääntyi ja käsitys Suomesta lännen etuvartiona itään vahvistui.²⁷⁴ Kulttuurihistorian tekijöiden nuiva suhtautuminen poliittisiin ilmiöihin tai kansallismielisiin tulkintoihin ei kuitenkaan johtanut siihen, että suomalaisen yhteiskunnan historia ja sen kehityskaari ei olisi ollut ensiarvoinen historiallisen selittämisen kohde. Kuten Heckscher, myös Jutikkala suuntasi intohimonsa tutkimukseen, joka vastasi oman aikansa yhteiskunnallisia intressejä, joissa yleinen kehitys limittyi kansallisvaltion historiaan.

Sotien välisenä aikana kansallisen historiantutkimuksen teemat demokratisoituivat, kun paikallishistoriasta tuli merkittävä tutkimusala. Jutikkala oli mukana perustamassa paikallishistoriallista toimistoa, ja hänen ensimmäiset tieteelliset julkaisunsa käsittelivät Sääksmäen ja Jokioisten paikallishistorioita.²⁷⁵ Paikallishistoriallisessa tutkimusotteessaan Jutikkala yhdisteli maantiedon tuntemuksensa kvantitatiivisen aineiston analyysiin ja konstruoi mikrotasolla suomalaisen yhteiskunnan historiaa. Paikallishistoriallinen toimisto perustettiin Arvi Korhosen johdolla vuonna 1933, mutta idea perustui Jutikkalan vaatimukseen, että Suomeen olisi hyvä perustaa Ruotsin kaupunkihistoriallisen tutkimuslaitoksen mukainen instituutti.²⁷⁶ Kansainvälisen mallin lisäksi myös muunlaiset vaikuttimet vahvistivat paikallishistoriallisen tutkimuksen asemaa osana historiantutkimuksen kenttää. Ahtiaisen ja Tervosen mukaan paikallishistoriaa sävytti aatteellis-agraarinen ideologia, jonka avulla suomalaisen yhteiskunnan talonpoikaisuutta oli luonteva tuoda esiin. Lisäksi paikallishistoriallisen tutkimuksen nähtiin lisäävän tieteenalan suosiota

²⁷² Kulha 2006, s. 32.

²⁷³ Steinmetz 2005, s. 31–38. Steinmetz kirjoittaa positivismin kahdesta periaatteesta, jotka määrittävät sitä kausaalisuuden tavoitteen lisäksi: system closure ja regularity determinism.

²⁷⁴ Engman 1994, s. 50.

²⁷⁵ Rinne 1929; Rinne-Jutikkala 1931.

²⁷⁶ Ahtiainen & Tervonen 2010, s. 45–46; Markkola, Snellman & Östman 2014, s. 7–9.

kansan keskuudessa, koska paikalliset ilmiöt ovat lähellä ihmisten arkea.²⁷⁷ Molemmat huomiot liittyvät prosessiin, jossa kansa sielutetaan tietoiseksi kokonaisuudesta. Jutikkalan mielestä kyse oli myös historian tutkimuksen periaatteista, joiden mukaan tutkimuksen tehtävä oli kuvata kansaa ja kulttuuria kokonaisvaltaisesti. Taustalla vaikutti totaalihistoriallinen synteesi paikallisten yksityiskohtien ja valtakunnallisen kehityksen suhteesta. Toisin sanoen paikallishistoria oli tapa kirjoittaa suomalainen kansanomaisen valtioton menneisyys osaksi ruotsalaisen valtakunnan historiaa. Samalla paikallishistorialliset tutkimukset muodostivat ”metakertomuksen yhteiskunnasta, jossa vallitsee suuri yhteisymmärrys”.²⁷⁸

Ahtiainen ja Tervosen mukaan Suolahden ja Voionmaan kollektivistinen näkökulma antoi kansalle keskeisen roolin yhteiskuntahistoriassa. Samalla kansakunnasta tuli yhteiskunnallisen kehityksen ensisijainen viitekehys. Kulttuurihistoriallisen koulukunnan nuoremman sukupolven (Heikki Waris, Pentti Renvall ja Jutikkala) ja varsinkin Jutikkalan merkitys korostuu tämän historiallisen teeman jatkajana.

*Eino Jutikkala loi Suomen talonpojan historiassaan vision vapaasta, maansa omistavasta talonpoikaistosta, jonka hän sijoitti läntisen ja pohjoismaisen demokratian eturintamaan. Tuossa asemassa talonpoikaisto valtiolle uskollisena avantgardena oli lopulta toiminut maamme valtiollisen itsenäisyyden toteuttajana ja ajajana. Jutikkalan hahmottamassa kuvassa yksilö, tässä tapauksessa yksityinen talonpoika häivytti ja sulautui osaksi kasvotonta kokonaisuutta – päinvastoin kuin oppi-isillä Suolahdella ja Voionmaalla.*²⁷⁹

Kuten myöhemmin tulee esille, Jutikkala tutki ja rakensi Suomen historian talonpoikaiston instituutiosta käsin, mutta Ahtiainen ja Tervosen kuvaamaa häivyttymistä ei tapahtunut. Jutikkalan ja Heckscherin tutkimusten vertaileva analyysi osoittaa, että kollektivistisen näkökulman kuva ei häivyttänyt yksilöä kokonaan pois menneisyydestä, vaan myös metodologisella individualismilla oli osansa Jutikkalan historianäkemyksessä ja historian ymmärtämisessä.

Suomen kulttuurihistorian myötä Jutikkala tutustui lähemmin Väinö Voionmaahan, jonka oli tavannut jo väitöskirjatutkimuksensa loppuvaiheessa. Voionmaan tutkimukset inspiroivat Jutikkalaa, sillä hän piti esimerkiksi Suomen karjalaisen heimon historiaa metodologisesti urauurtavana ja arvosti suuresti myös Hämeen historiaa.²⁸⁰ Voionmaan tutkimat teemat antoivat syytä Jutikkalan paikallishistoriallisia ja omistushistoriallisia ilmiöitä käsitteleville tutkimuksille, jotka muodostavat merkittävän osan Jutikkalan julkaisuista. Muun muassa Jutikkalan *Suomen talonpojan historia*

²⁷⁷ Ahtiainen & Tervonen 2010, s. 52. Jalmari Jaakkola oli ensimmäinen, Arvi Korhonen toinen ja Jutikkala kolmas talonpoikainen historian professori.

²⁷⁸ Markkola, Snellman & Östman 2014, s. 8.

²⁷⁹ Ahtiainen & Tervonen 1994, s. 12–13. Vrt. Ahtiainen & Tervonen 1996, s. 72.

²⁸⁰ Haatanen 1973, s. 164–165, 180–189; Tommila 1989, s. 151–155. Voionmaasta kansallisen historiatietoisuuden rakentajana katso Lähteenmäki 2014, s. 61–93.

(1942) ammensi tästä tematiikasta. Teoksella oli tilausta, sillä esimerkiksi Suolahden mielestä suomalainen yhteiskunta ja historiantutkimus kaipasivat molemmat teosta, jossa yhteiskunnallinen eheytyös ei löytyisi työväenliikkeistä vaan talonpoikaistosta.²⁸¹ Suolahti ei kuitenkaan itse alkanut tutkia aihetta, koska hänen mukaansa talonpoikien historian analysointi kuuluu talonpoikaistosta nousseelle ihmiselle, joka pystyy eläytymään oman elämänkokemuksensa puolesta tutkimuskohteeseen.²⁸² Suolahden käsityksiin vaikutti 1800-luvun lopulla yleistynyt saksalainen käsitys ihmistieteiden (*Geisteswissenschaft*) tutkimusotteesta tulkinnallisena ja ymmärtävänä tieteenä, jossa tutkimuskohde rekonstruointiin empaattisesti.²⁸³ On kuitenkin muistettava, että tutkimuskohdetta empatisoiva trendi oli vain yksi tutkimusta ohjanneista ideaaleista, jotka vahvistuivat tuona aikana. Ranskassa, Englannissa ja Yhdysvalloissa luonnontieteellisiin menetelmiin viittaavat objektiivisuuden ja positivismin normit ohjasivat tutkijoiden suhtautumista tutkimuskohteisiin.²⁸⁴

Jutikkalan *Suomen talonpojan historia* kuvaa hyvin kulttuurihistoriallisen koulukunnan jäsenien yhteiskunnallisen ja tieteellisen toiminnan limittymistä. *Kulttuurihistorian* tekoon osallistunut Turun yliopiston kansantieteen professori Aaltonen omisti kustantamon.²⁸⁵ Hän oli hyvin kiinnostunut agraarikulttuurista ja oli yhdessä Jutikkalan kanssa perustamassa 1930-luvun lopulla Talonpoikauskulttuurisäätiötä.²⁸⁶ 1938 perustettu säätiö, jossa Aaltosen lisäksi vaikuttivat muun muassa Oja, Kustaa Vilkuna, Martti Haavio ja Lauri Posti, antoi Jutikkalalle toimeksiannon kirjoittaa Suomen talonpoikaissäädyn historia.²⁸⁷ Aaltonen oli sitä mieltä, että Suomen talonpojan menneisyys piti saada todennettua tieteellisesti faktan ja synteessin avulla. ”Talonpoikaisen ihanteen tieteellinen kirkastus”²⁸⁸ voidaan ajatella osana historiantutkimuksen tehtävää, jossa kansa jälleen sielutetaan kokonaisuuteen. Ainakin säätiön piirissä toimineiden kesken historiantutkimuksen yhteiskunnallinen tehtävä oli selvä.

Vuonna 1942 julkaistussa *Suomen talonpojan historiassa* suomalaisesta talonpojasta tuli Suomen historiallisen kehityksen henkilöitymä. Kansallisromanttisessa hengessä yhteisön kollektiivinen keho yhdistyi maaperään. Ahtiainen ja Tervosen mukaan Jutikkala tarkasteli ensimmäisenä Suomessa itsenäistä talonpoikaa yhteiskuntaryhmänä, joka vaikutti teoillaan

²⁸¹ Ahtiainen & Tervonen 2010, s. 53–54.

²⁸² Kulha 2006, s. 126–128.

²⁸³ Callinicos 2016, s. 153–154.

²⁸⁴ Den Boer 2011, s. 198–201; Fuchs 2011, s. 63.

²⁸⁵ Pohjakallio <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/8324/> luettu 12.3.2014.

²⁸⁶ Aaltonen 1943, s. 334. ”Talonpoikauskulttuurin erikoispiirteisiin kuuluu vielä sen sisäinen kasvuvoima.”

²⁸⁷ Kulha 2006, 129. Samat maaseudulta lähtöisin olleet intellektuellit muodostivat Ahtiainen ja Tervosen mukaan ”asfalttikukkaeliitin”. Ahtiainen & Tervonen 1996, s. 71.

²⁸⁸ Kulha 2006, s. 129.

yhteiskuntakehitykseen. Jutikkala sai tutkimuksen melkein valmiiksi ennen sotaa, mutta se julkaistiin ensimmäisen kerran vasta muutama vuosi myöhemmin.²⁸⁹ Teos oli suosittu, ja siitä julkaistiin vuonna 1958 toinen laitos, josta poistettiin ensimmäiseen laitokseen kuulunut vajaan 200 sivun mittainen vertaileva johdanto eurooppalaisten talonpoikien asemasta yhteiskunnissa eri aikoina.²⁹⁰ Toimenpide, jossa laadukkaalta historiantutkimukselta amputoidaan sen kansainvälisesti tasokas vertailuaineisto, kertoo suomalaisen historiantutkimuksen ja yhteiskunnan kansallisesti sävyttyneestä suhteesta.

Suomen kulttuurihistorian tekoon osallistunut nuorempi tutkijasukupolvi oli tässä vaiheessa ystäväystynyt, ja he alkoivat vähitellen nimittää piiriään ”ompeluseuraksi”. Jutikkalan lisäksi tähän kuuluivat Aaltonen, Waris, Renvall ja Oja sekä Martti Ruutu, joista viimeksi mainittu ei ollut alun perin mukana.²⁹¹ Suomalaisen yhteiskunnan tutkimus yhdisti näitä ystäviä, joille yhteinen seura tarjosi hyvän epämuodollisen kanavan keskustella eriaivista mielipiteistä ja suunnitella historiallisia ja yhteiskuntatieteellisiä tutkimuksia.²⁹² Ryhmästä Renvall halusi yhdistää tutkimustyössään psykologista ihmistuntemusta ja historiantutkimusta toisiinsa. Waris oli enemmän kiinnostunut yhteiskuntatieteistä ja innostunut amerikkalaisesta sosiologiasta. Hänen väitöskirjaansa *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkän sillan pohjoispuolelle* (1932) pidetään suomalaisen sosiologian ja sosiaalipoliittisen tutkimuksen varhaisena merkkiteoksena.²⁹³ Aaltonen oli puolestaan kansantieteilijä ja sosiologi. Jutikkala oli sosiaali- ja taloushistoriallisen näkökulman edistäjä. Tieteellisen toiminnan lisäksi he olivat aktiivisia yhdistyksissä ja yliopistojen hallinnossa. Jutikkala oli vuosikymmenten ajan keskeinen toimija Suomen historiallisessa seurassa (SHS).²⁹⁴ Aaltonen ja Jutikkala olivat jo mainitun Talonpoikaiskulttuurisäätiön lisäksi mukana perustamassa Kotiseutuliittoa (1949), jonka hallituksen jäsenenä Jutikkala toimi 1950–1966.²⁹⁵ Jo ennen

²⁸⁹ Jutikkala 1942, s. 5–8.

²⁹⁰ Jutikkala 1942, s. 1–200 ja Jutikkala 1958.

²⁹¹ KA Pentti Renvallin kirjeenvaihto 2. kansio. Esko Aaltonen – Pentti Renvall 8.1.1946; Kulha 2006, s. 38–44.

²⁹² Esimerkkinä voisi olla Renvallin toteutumaton tutkimus suomalaisesta yhteiskunnasta. Jutikkala kirjoitti myöhemmin asiasta *Historiallisen Aikakauskirjan* Renvall-numerossa. Jutikkala itse jäi projektista pois. Syytä hän ei kerro, mutta on selvää, että suunnitelmissa esiintynyt uusi kulttuurihistoria jäi toteutumatta. Toteutumattomat projektit ovat kiinnostavia jo sinänsä, mutta erityisen kiinnostavan tästä tekee se, että Jutikkala ei ollut mukana, vaikka iso osa hänen tieteellisestä lähipiiristään oli. Jutikkala 1983b, s. 123.

²⁹³ Haatanen 1973, s. 188; Waris 1932, 1934.

²⁹⁴ Tommila <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7054/> (luettu 28.2.2014). Jutikkala valittiin seuraan tutkijajäsenenä 1934, toimi seuran esimiehenä 1947 ja 1975, sihteerinä 1947–48 ja 1967 sekä kunniajäsenenä vuodesta 1975.

²⁹⁵ Kulha 2006, s. 115. Jutikkala pysyi liiton kunniajäsenenä elämänsä loppuun.

sotaa, vuonna 1937, hänet oli kutsuttu Suomen muinaismuistoyhdistyksen työjäseneksi.²⁹⁶ Kirjapainon lisäksi Aaltonen oli aktiivisesti mukana Suomalaisessa Suomessa, jossa hän toimi päätoimittajana 1946–1966. Jutikkala ja muut ystäväpiirin jäsenet kirjoittivatkin lehteen Aaltosen päätoimittajavuosien aikana. 1960-luvun lopulta lähtien Jutikkalan kirjoitukset kävivät lehdessä hieman harvemmiksi, mutta silloin hän toimi *Historiallisen aikakauskirjan* päätoimittajana, joten kanava itselle tärkeiden historiallisten asioiden ilmaisuun oli edelleen auki.²⁹⁷

Jutikkalan ystäväpiiri toimi epämuodollisena suhteiden keskittymänä, joka helpotti työhön ja kiinnostuksen kohteisiin liittyneiden asioiden hoitoa. Matti Klinge on kuvannut piiriin roolia suomalaisen tutkimuksen ”politbyroona”.²⁹⁸ Kulhan mukaan ”jäsenet puhalsivat mieluusti yhteen hiileen myös seuran ulkopuolella. Virkatehtäviä se ei haitannut.”²⁹⁹ Luultavaa onkin, että virkatehtävien hoitoa se enemmänkin helpotti. ”Ompeluseuran” tieteellinen kyvykkyys ja sijoittuminen korkeisiin virkoihin ja luottamustoimiin suomalaisessa tiede- ja yhdistysmaailmassa helpotti myös yhteisen historiankäsitteilyn legitimointia osaksi suomalaista yhteiskuntaa.³⁰⁰ Ystävykset pitivätkin Aaltosen toimittamaa *Someron historiaa* (1949 ja 1958) ystäväpiirin tutkimuksellisenä taidonnäytteenä. Sen kirjoittamiseen osallistuivat ainakin suunnitelmien mukaan Oja, Jutikkala, Renvall ja Aaltonen.³⁰¹

Sota-aika on mielletty yleisesti oppihistorialliseksi käännekohtaksi suomalaisessa historiantutkimuksessa. Myös useat Jutikkalan uraa ja elämää tarkastelleet tutkijat – Päiviö Tommila, Ilkka Herlin, Pekka Ahtiainen ja Jukka Tervonen – ovat kaikki pitäneet sota-aikaa hänen elämässään eräänlaisena poikkeusaikana.³⁰² Hän työskenteli silloin Valtion tiedotuslaitoksessa, jossa historiantutkijoista työskentelivät myös Jalmari Jaakkola ja Renvall, ja teki siellä Tommilan mukaan ”isänmaallisen velvollisuutensa kirjoittamalla propagandaa kansakunnan vahvistamiseksi [ja toi samalla esiin] suomalaisen talonpoikaisen vapauden ja ikiaikaisen maanomistusoikeuden vastakohtana

²⁹⁶ Kulha 2006, s. 16.

²⁹⁷ Suomalaisesta Suomesta ja Jutikkalan lähipiirin kytköksistä siihen, katso Kulha 2006, s. 196–197. Jutikkala avusti lehteä myös nimen muututtua *Kanavaksi*, mutta *Historiallisen aikakauskirjan* päätoimittajuus johti intressejä muualle.

²⁹⁸ Klinge 2014, s. 59; Klinge 2015, s. 301.

²⁹⁹ Kulha 2006, s. 40–41.

³⁰⁰ Ompeluseurasta Oja (1910–1976) työskenteli Valtionarkistossa ja Ruutu (1910–2005) Kallion koulun rehtorina ja Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksen esimiehenä 1954–1975 ja näin ollen Ruutu oli vahvasti mukana koulutuspoliittisessa toiminnassa. Kulha 2006, s. 40–41; Ruutu 2000, s. 9; Tommila <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/8826/> (luettu 28.2.2014)

³⁰¹ KA Heikki Renvallin kokoelma. Kirjeenvaihto Jutikkala – Renvall, Aaltonen, Esko – Renvall. Tarkka päiväys puuttuu. Aaltonen 1949; Aaltonen, Koskimies, Oja 1958.

³⁰² Tommila <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7054/> (luettu 28.2.2014); Ahtiainen & Tervonen 1996, s. 120–130; Herlin 1996, s. 93–101.

feodalistisille järjestelmille.”³⁰³ Sota ja työskentely propagandan kanssa muuttivat Jutikkalan asenteen poliittista historiaa kohtaan myönteisemmäksi. Samalla hänen asemansa osana muuta kulttuurista eliittiä vahvistui.

Jutikkalan sodanaikainen toiminta on tunnettua myös siitä, että hän julkaisi Väinö Auerin ja Kustaa Vilkun kanssa saksalaisille suunnatun teoksen *Finnlands Lebensraum* (1942), joka oli saksalaisille suunnattu kulttuurihistoriallinen ja maantieteellinen esitys oikeuttamaan Suomen aggressiivista ulko- ja sotapolitiikkaa Itä-Karjalassa. Teosta on myöhemmin kritisoitu nationalistisista äänenpainoista ja kestävämmän ideologisen päätöksen takia. Jutikkala vastasi kritiikkiin painottamalla, että teos ei ollut varsinaisesti tieteellinen, vaan se oli enemmän valtionhallinnon propagandaa, joka suunnattiin kotirintaman sijaan Saksaan.³⁰⁴ Silti teos on nähtävä osana 1900-luvun alun humanistista tutkimusnormia, jossa kuvaa suomalaisesta yhtenäiskulttuurista rakennettiin vakiinnuttamalla kansallisia historiakuvia.³⁰⁵ Teoksen onnistuneesta kiinnittymisestä yhteiskuntapoliittiseen tilanteeseen kertoo myös se, että ulkoasiainministeriön tarkastuslautakunta piti tutkimusta VTL:n kestävimpänä saavutuksena.³⁰⁶ Vaikka Jutikkala ei pitänyt teosta tieteellisenä, hänen käsityksensä suomalaisen kulttuurin kestävästä piirteistä ei ollut ristiriidassa tämän propagandistisen teoksen kanssa.

Sodan synnyttämistä isänmaallisista velvollisuuksista huolimatta Jutikkala teki myös tutkimustyötä ja piti yhteyttä Heckscheriin. Heckscherin kunto huonontui kuitenkin koko ajan, ja siitä syystä hänen suunnitellut vierailunsa Suomeen olivat epävarmoja. Jutikkalan professionaalinen urakehitys lähensi kuitenkin heitä, sillä vuodesta 1942 alkaen Jutikkala opetti Helsingin Handelshögskolanissa, ja luultavasti juuri Jutikkalan vaikutuksesta Heckscherin kirjoja otettiin kurssivaatimuksiin tenttikirjallisuudeksi.³⁰⁷ 1940-luvun lopulla Heckscher työskenteli *Sveriges ekonomisk historian* seuraavan osan parissa, mutta yritti samalla saada päivitetyn laitoksen

³⁰³ Tommila <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7054/> (luettu 28.2.2014). Jutikkala kirjoitti Jaakkolan kohdalla velvollisuuden täyttämistä, sillä Jaakkolakin oli osa tiedotuslaitosta ja julkaisi *Suomen historian ääriviivat* teoksen (Jaakkola 1941). Jutikkala <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/6992/> (luettu 28.2.2014). Ompeluseurasta myös Martti Ruutu toimi Valtion tiedotuslaitoksessa, josta katso Ruutu 2000.

³⁰⁴ Jutikkala 1972, s. 134–135; Auer, Jutikkala & Vilku 1941; Herlin 1996, s. 96–97; Kulha 2006, s. 171–172; Puntila 1972, s. 130–134; Lehmus 1971.

³⁰⁵ Yhtenäiskulttuurin rakentamisesta katso Harmainen 2013, s. 104; Tervonen 2014, s. 153.

³⁰⁶ KA Jutikkalan arkisto, ulkomaiset kirjeet, Metzner-Verlag – Jutikkala 18.8.1942. Tarkastuslautakunnan raportti 28/11 – 20/1 1944–45. ”Huomattavin niistä (laitoksen kirjallisista töistä) on prof. Auerin ja tri Jutikkalan teos ”Finnlands Lebensraum”, jota tarkastuskunta pitää tähänastisen tiedotuksemme kestävimpänä saavutuksena. Kuitenkin on valitettava teoksen saksalaisen laitoksen nimeä, jonka valitsemisessa saksalainen asiantuntemus oli mukana.” Kustannussopimuksessa ei tuosta nimestä ollut puhetta.

³⁰⁷ KB L67:29 Jutikkala – Heckscher 6.1.1943.

Merkantilismenista julkaistavaksi englanniksi. Heckscher ennätti kuitenkin kuolla, ennen kuin uusi laitos julkaistiin 1954. Heckscherin kuoleman aikaan Jutikkala oli verraten paljon hänen kanssaan tekemisissä. Hän jatkoi ehkä tietämättäänkin Heckscherin historiankäsityksen mukaista historiantutkimusta ja mainitsi hänet myöhemmin innoittajakseen ja oppisäkeeseen. Heckscherin vaikutus Jutikkalaan tuntuu olleen suurimmillaan, kun Jutikkala työskenteli professorina ja koulutti seuraavaa professorisukupolvea Suomen eri yliopistoihin 1940–60-luvuilla.³⁰⁸

Jutikkalan lisäksi myös hänen omat ystävänsä olivat huomanneet Heckscherin merkityksen Jutikkalalle. Renvall houkutteli sodan jälkeen Jutikkalaa hakemaan Turun yliopistoon auennutta professuuria, jota – Jutikkalan niin halutessa – olisi voinut muokata Heckscheriin henkilöityneiden taloushistoriallisten tavoitteiden mukaan.³⁰⁹ Jutikkala kuittasi tämän ehdotuksen ”utopistisena”.³¹⁰ Taloushistorian tutkimuksen institutionaalinen asema oli tässä vaiheessa vielä heikko, ja tutkimusalalla ei ollut vielä omaa professuuria Suomessa. Jutikkalan kyvyt ja hänen edustamansa tutkimussuunta nähtiin kuitenkin hyvin pian niin merkitykselliseksi, että jo seuraavassa kirjeessä Renvall onnittelee Jutikkalaa professorin arvosta, kun hänelle oli myönnetty henkilökohtainen ylimääräinen Suomen historian professuuri vuonna 1947.³¹¹ Samassa kirjeessä Renvall muistuttaa Jutikkalaa ”ompeluseuran” arvosta, eli ainakin hänen mielessään osa Jutikkalan menestyksen kunniaa kuului myös hänen läheisille ystävilleen.

Taloushistorian merkitys nousi maailmalla ja Suomessa nopeasti toisen maailmansodan jälkeen. Jo vuonna 1949 Heikki Waris esitti valtiotieteelliselle tiedekunnalle, että Jutikkala olisi pätevä taloushistorian ylimääräiseen professuuriin. Waris ymmärrettävästi arvosti läheisen kollegansa Jutikkalan tutkimuksia, mutta sen lisäksi hänen oli helppoa arvioida Jutikkala päteväksi talous- ja sosiaalhistorian ylimääräiseen professuuriin, koska hänen määritelmänsä taloushistoriasta oli peräisin Heckscheriltä. Vaikka eräät Heckscherille keskeiset taloushistorialliset ilmiöt – pääomien kasvu ja suhteellisten hintojen kehitys – eivät olleet Jutikkalalle olennaisia tutkimusteemoja, niiden puutetta ei kuitenkaan luettu epäpätevyydeksi. Jutikkala oli muilla alueilla riittävän vahva, esimerkiksi talonpoikien maanomistamisen kuvaajana.³¹² Perustelut vakuuttivat, ja Jutikkala

³⁰⁸ Toisen maailmansodan jälkeisestä korkeakoulupolitiikasta, ylioppilaiden määrän ja yliopistojen sekä yliopistojen opetushenkilökunnan lukumäärän kasvusta katso Klinge 1990, s. 249–253.

³⁰⁹ KA Jutikkalan arkisto, kotimaiset kirjeet Renvall, Pentti – Jutikkala 29.8.1945 ja 22.8.1965. Jutikkalasta olisi näin tullut professori Topi Kallion seuraaja. Vielä vuonna 1965 Renvall ja Jutikkala miettivät taloushistoriallisen oppituolin perustamista Turkuun.

³¹⁰ KA Pentti Renvallin arkisto, Renvallin kirjeenvaihto 2. kansio Jutikkala Renvall 4.9.1945.

³¹¹ KA Jutikkalan arkisto, kotimaiset kirjeet, Pentti Renvall – Jutikkala 4.5.1947.

³¹² KA Jutikkalan arkisto, biografinen aineisto: Waris valtiotieteelliselle tiedekunnalle 7.5.1949; 30.9.1949.

nimitettiin professuuriin keväällä 1950, jolloin suomalainen taloushistorian tutkimus alkoi kehittyä Jutikkalan tutkimusintressien läpi ja Heckscherin tutkimuksiin liitetty taloustieteen teoreettisen ulottuvuuden rooli heikentyi.³¹³ Aaltosen mukaan Jutikkalan *Uudenajan taloushistorian* (1953) myötä voitiin puhua suomalaisen taloushistorian läpimurrosta.³¹⁴ Se ei kuitenkaan tarkoittanut, että Heckscherin vaikutus olisi pienentynyt. Kuten myöhemmin tästä tutkimuksesta käy ilmi, Heckscherin tieteellinen henki taloudellisen kehityksen tutkimuksesta ja liberalistinen ideologia pysyivät Jutikkalan taloushistorian pohjavireinä.³¹⁵

Jutikkala siirtyi 1954 valtiotieteellisestä tiedekunnasta historiallis-kielitieteelliseen osastoon, jossa hän aloitti Suomen historian professorina.³¹⁶ Siirtyminen takaisin historiallis-kielitieteelliseen osastoon vankisti Jutikkalan henkilökohtaista asemaa tieteellisen yhteisön sisällä, mutta samalla muutos merkitsi valtiotieteellisessä tiedekunnassa kehkeytyneelle talous- ja sosiaalhistorian tutkimukselle institutionaalista arvonlaskua. Sven-Erik Åström nimitettiin seuraavaksi sosiaali- ja taloushistorian henkilökohtaiseksi ja ylimääräiseksi professoriksi, mutta vasta kuusi vuotta Jutikkalan lähdön jälkeen.³¹⁷ Vaikka Jutikkalan uusi virka ei ollut enää erityisesti taloushistoriallinen, virkaanastujaisuennossa hän viittasi Heckscheriin tieteellisenä auktoriteettina. Jutikkala oli muutenkin tässä vaiheessa kirjoittanut intensiivisesti samoista asioista kuin Heckscher eli uuden ajan taloushistoriasta.³¹⁸ Liberaalin ja merkantilistisen ajan maailmat jäsensivät näille molemmille keskiajan jälkeistä Euroopan historian suurta kertomusta. Suomen historian professorina Jutikkala kirjoitti talouden lisäksi myös suomalaisen historiantutkimuksen perinteisistä teemoista, kansan ja valtion suhteesta. Näiden teemojen suhteen Jutikkalaa voidaan tarkastella osana suomalaisen historiantutkimuksen pitkäkestoisempaa linjaa.

Ilkka Liikasen mukaan Yrjö-Koskinen kirjoitti Suomen *kansan* historiaa, koska halusi painottaa Ruotsin valtakunnan historian sijaan suomenkielisen yhteisön omaa kehitystä. Hieman myöhemmin Danielson-Kalmari keskittyi puolestaan valtioon ja vallan laillisuusperiaatteeseen, koska hän yritti tutkimuksillaan horjuttaa venäläisten ja myöntyväisyysuunnan historiantutkijoiden näkökulmia.³¹⁹ Hänen tutkimuksiaan Jutikkala kuvasi

³¹³ KA Jutikkalan biografinen aineisto. Opetusministeriön päätös 38/9 k.d. 18/6 op.min.1950.

³¹⁴ Aaltonen 1953, s. 569.

³¹⁵ Ahtiainen ja Tervonen 2000, s. 60–61. Ahtiainen ja Tervonen nostavat Heckscherin lisäksi esille myös Casselin ja englantilaisen H. P. [sic] Claphamin Jutikkalan taloushistorian vaikuttaneina auktoriteetteina.

³¹⁶ KA Jutikkalan biografinen aineisto. Opetusministeriö 5/1 k.d.op,min.1954.

³¹⁷ Ahtiainen & Tervonen 1996, s. 199; Peltonen 1990, s. 120. Åström toimi professorina 1960–1981.

³¹⁸ KA Jutikkalan arkisto, Jutikkalan puheet ja esitelmät; Jutikkala 1949a; Jutikkala 1949b; Jutikkala 1949c; Jutikkala 1953.

³¹⁹ Liikanen 2011, s. 185–190; Tervonen 2014, s. 145–146.

poliittisen välttämättömyyden synnyttämiksi.³²⁰ Danielson-Kalmari tuotti samanaikaisesti perusteluja Suomen laillisen valtion puolesta ja rakensi kuvan alkuperäisestä ylihistoriallisesta Suomen kansasta. Toisin sanoen hän yhdisti yhteiskunnallisen tilanteen ja historian ja käytti menneisyyttä modernin länsimaisen valtion viitekehyksenä.³²¹ Mielestäni Jutikkalan historiankäsitteeseen vaikutti ajatus muuttumattomien piirteiden ja kehittyvien ilmiöiden jatkuvasta vuorovaikutuksesta, mikä määräsi myös Jutikkalan yhteiskuntahistoriallisen tutkimuksen suunnan: Suomen kansan ja kulttuurin muuttumaton olemus oli mahdollista selvittää historiaa tutkimalla. Samalla hän jatkoi Yrjö-Koskisen raivaamaa perinnettä yhteiskuntajärjestyksen kehityksestä agraari- ja paikallishistoriallisilla tutkimuksillaan.³²² Toisaalta hän tarkasteli Danielson-Kalmarin hengessä suomalaisen valtion laillisuusperiaatteen syntyhistoriaa osana eurooppalaista yhteiskuntahistoriaa. Suomalaisen kansallisen historiantutkimuksen traditiot yhdistyvät, kun Jutikkala löysi suomalaisen yhteiskunnan määräävät ominaispiirteet pohjoismaisista perinteistä ja yksityisomistuksen historiasta Länsi-Euroopassa.

Professorina Jutikkala koulutti seuraavaa historiantutkijasukupolvea, ja eräät hänen oppilaansa muodostivat niin sanotun Tannerin seminaarin, jossa historiantutkimukseen liittyvät ongelmat yhdistyivät yleisempään yhteiskunnalliseen keskusteluun.³²³ Seminaarissa opiskellut ja uran historiantutkijana tehnyt Pentti Virrankoski on huomauttanut, että seminaarin jäsenet eivät jakaneet yhteistä metodologiaa tai historianfilosofiaa, koska tällaiset asiat eivät synnyttäneet keskustelua. Mielestäni asian voidaan nähdä olevan päinvastoin ja Virrankosken huomio on mahdollista tulkita seminaarilaisten välillä vallinneeksi konsensukseksi, joka historiallisen innokkuuden lisäksi takasi yhteiset kiinnostuksen kohteet. Jaettu metodinen oppikäsitys johtui siitä, että seminaarilaisia opettivat vain muutamat professorit, Jutikkalan lisäksi Jalmari Jaakkola ja Arvi Korhonen. Opettajan rooli korosti Jutikkalassa hänen ”viileää älyllistä positivismiaan”, joka karkotti oppilaista henkilökohtaiset ominaisuudet ja ”ajalliset” lapsellisuudet.³²⁴ Jutikkalan tieteellisen henkilökuvan piirteet hahmottuvat. Hän kantoi harteillansa yhteisön johtajan roolia ja edellytti opiskelijoilta

³²⁰ Karonen & Rähä 2014, s. 13.

³²¹ Liikanen 2011, s. 187.

³²² Jutikkala määritteli Yrjö-Koskisen evolutiivisesta problematiikasta ammentaneen tutkimuksen *Suomalaisten heimojen yhteiskuntajärjestyksestä pakanuuden loppuaikoina* agraarihistoriallisiksi. Östman 2014, s. 218 viite 21.

³²³ Virrankoski 1991, s. 99–108; Klinge 2015, s. 301. Tämä tieteellisten ystävien seurue alkoi kokoontua 50-luvun aikana ja sai myöhemmin suuren vallan historiantutkimuksen piirissä. He suhtautuivat kriittisesti aikaisemman tutkimuksen johtopäätöksiin ja toisaalta he olivat omaksuneet samansuuntaiset ohjeet oikeanlaisesta tutkimuksesta.

³²⁴ Virrankoski 1991, s. 104. Vertaa rankelaiseen ihanteeseen itsensä sammuttamisesta ja sen mahdottomuudesta Kalela 2000, s. 51–52.

aikuistumista ja itsensä sammuttamista objektiivisen tieteen hyväksi. Menneisyyden tutkiminen oli ainakin näennäisesti arvovapaata, joskin turvautuminen objektiivisuuden takaaman tieteellisen auktoriteetin taakse haihdutti ideologiset ja poliittiset vinoumat pois keskustelusta.³²⁵

Näin historian tutkimuksen metodioipissa tulevat näkyviin sotien jälkeiset yleiset ja kansainväliset tutkimukselliset ihanteet. Metafyysiset tulkinnat jäivät visusti taustalle, kun realismi ja positivistiset menetelmät vahvistivat asemaansa.³²⁶ Suomessa saksalaistaustainen looginen empirismi nousi vallitsevaksi yhteiskuntatieteelliseksi filosofiaksi, ja vaatimukset tieteen ylhäisestä puhtaudesta saivat ajanmukaisen tieteenfilosofisen muodon.³²⁷ Jutikkalan omassa tuotannossa arvovapauden ihanne näkyy myös taloushistoriallisessa pitkiin kehityskulkuihin keskittyneessä tarkastelussa, jonka juuret ovat saksalaisessa historiallisen taloustieteen koulukunnassa, jossa tavoiteltiin yhteiskunnallisesti merkittävää tietoa tilastoihin ja aikasarjoihin pohjaavalla ennakoivalla arvioinnilla sekä erilaisten asioiden ja ilmiöiden tilastollisella normalisoinnilla.³²⁸ Sotien jälkeen voimistunut kvantitatiivisuuden ihanne vahvisti arvovapauden kiinnittymistä numeeriseen dataan.³²⁹

Jutikkala johti mittavia tutkimusprojekteja ja vaikutti niiden välityksellä perustutkimukseen yliopistoissa. Samalla kun taloushistoriallisen tutkimuksen instituutiot vahvistuivat, hänen kiinnostuksensa suomalaisen yhteiskunnan infrastruktuuria kohtaan kasvoi ja käsitykset relevantista historian tutkimuksesta muuttuivat. Taloushistoriallinen yhdistys perustettiin vuonna 1952, ja Jutikkala oli yhdistyksen ensimmäinen puheenjohtaja.³³⁰ Samana vuonna huipentui myös taloushistorioitsijoiden vuorovaikutukseen perustunut pohjoismainen yhteistyö, kun *Scandinavian Economic History Review*'n ensimmäinen numero julkaistiin. Julkaisuun johtanut yhteistyö alkoi jo 1950-luvun alussa, kun Jutikkala ja Heckscherin oppilas, ensimmäinen taloushistorian professori Ernst Söderlund (1903–1996) perustivat lehden. Lehden juuret on mahdollista ulottaa kauemmas ajassa, aina 1920-luvulle, kun Heckscher ja hänen ekonomistikollegansa ideoivat pohjoismaista ja englanninkielistä taloustieteellistä julkaisua. Sen avulla

³²⁵ Iggers 2014, s. 111.

³²⁶ Alexander 1982, s. 2–15; Brzechczyn 2011; Kincaid 2011, s. 298–299; Mirowski 2005, s. 142–170; Steinmetz 2005, s. 29–38, 44–45.

³²⁷ Allardt 1973, s. 261–265. Yleinen loogisen positivismin trendi, joka oli vahvimmillaan maailmansotien välissä, tuli Suomessa tunnetuksi loogisena empirisminä. Saksan vaikutus korostui loogista empirismää tunnetuksi tehneen Eino Kailan vaikutuksesta.

³²⁸ Eräsaari 2011, s. 270–271. Vertaa Herlin 1998, s. 180. ”Historiantutkimukseen sisältyi ajatus, että oikea suunta oli olemassa.”

³²⁹ Lamoreaux 2016, s. 39–42; Passmore 2011, s. 199–207; Tommila 1989, s. 211–212.

³³⁰ Kulha 2006, s. 227. Jutikkala oli mukana Suomen taloushistoriallisessa yhdistyksessä 1952–1974 ja pohjoismaisessa taloushistoriallisessa seurassa 1972–1979.

tutkijoiden oli tarkoitus tehdä itseään ja pohjoismaisia ilmiöitä tunnetuksi englantilaisille.³³¹

Pohjoismaisen taloushistoriallisen aikakauskirjan lisäksi pohjoismainen autoitumisprojekti, jossa Jutikkala toimi suomalaisen osaston johtajana 1960- ja 1970-luvuilla, lähensi häntä pohjoismaisten historiantutkijoiden kanssa.³³² Myöhemmin yhteyksiä toivat myös metodiseminaarit, joissa opiskelijoille järjestettiin kursseja historianmetodeista.³³³ Myös pohjoismaiset historiantutkijoiden tapaamiset, jotka oli aloitettu vuonna 1905, muokkasivat Jutikkalaa pohjoismaiseksi historiantutkijaksi, koska hän oli usein mukana niissä järjestelijänä tai osallistujana. Suomalaisen historian perisynniksi mielletty voimakas kansallinen viitekehys oli Jutikkalalle vain yksi monista selitettävistä ilmiöistä. Hänen tutkijapersoonansa kuului kansainvälinen ja pohjoismainen ulottuvuus. Näiden teemojen levittymistä suomalaiseen yhteiskuntaan Jutikkala pääsi valvomaan historian oppikirjojen tarkastuslautakunnassa, jossa valvottiin oppikirjojen kansallisten ja pohjoismaisten teemojen toteutumista.³³⁴ Hän oli kansainvälisen historiakomitean Suomen osaston sihteeri, rahastonhoitaja ja puheenjohtaja vuosina 1954–1968.³³⁵ Liian kapea kansallinen katse vähensi Jutikkalan mukaan mahdollisuuksia tavoitella objektiivista totuutta, ja tarpeettoman kansalliseksi muuttunut näkökulma sai Jutikkalan arvostelemaan paikallishistoriallista tutkimusta 1950-luvun lopulla.³³⁶ Kritiikki johtui myös siitä, että Jutikkala ei ollut tyytyväinen paikallishistorian taustalla olleisiin totuuskäsityksiin. Paikallishistoriantutkimuksesta näytti puuttuvan intohimo uuden totuuden löytämiseen, ja nyt tutkimusta ohjasivat sovinnaiset ja perinteiset kansallista historiaa peilaavat totuudet.

³³¹ French 2002, s. 95. Jutikkala oli lehden suomalainen päätoimittaja 1952–1974, jonka jälkeen Sven Åström tuli hänen paikalleen. Söderlund oli lehden varsinainen päätoimittaja. Heckscher ja Söderlund olivat viritelleet pohjoismaista taloushistoriallista yhteistyötä jo aikaisemmin, ja näissäkin hankkeissa Söderlund oli puuhamiehenä. Tavoitteena oli perustaa yhteisö tai seura taloushistoriasta kiinnostuneiden pääkaupunkiyliopistojen välille. Tässä vaiheessa mukana olivat muun muassa Brisman, Bagge, Ohlin ja Heckscher sekä Montgomery, joka oli ilmeisesti koko idean isä. KB AAC Heckscher – Montgomery 18.2.1925, 29.10.1928. KB L67:66 Heckscher – Christensen, Aksel 28.2.1950, 18.3.1950. KA Jutikkalan arkisto ulkomaiset kirjeet Söderlund, Ernst – Jutikkala 24.5.1955, 3.2.1971.

³³² KA Jutikkalan arkisto, ulkomaiset kirjeet Lönnroth, Erik – Jutikkala 22.11.1975; Österberg, Eva – Jutikkala 26.1.1972. Muista pohjoismaista projektin vetäjät olivat Svend Gissell, Jörn Sandnes ja Eva Österberg. Erik Lönnroth osallistui myös projektin toimintaan.

³³³ Klinge 2014, s. 46.

³³⁴ Erjala 2011; Elmersjö 2013, s. 105.

³³⁵ Kulha 2006, s. 256.

³³⁶ Ahtiainen & Tervonen 2010, s. 27–84; Peltonen 2010, s. 130. Jutikkala oli 1948–1954 Paikallishistoriallisen toimiston puheenjohtaja. Jutikkalan jälkeen tehtävään valittiin hänen ystävänsä, Aaltonen. PHT:n puheenjohtajat olivat järjestyksessä: Cedergberg, Jutikkala, Aaltonen, Armas Luukko, K. Pirinen, Jokipii, Tommila, Virrankoski, Antero Heikkinen, Nygård ja Pulma. Toimisto vaihtui Tilaushistoriakeskukseksi vuonna 2000.

Ruotsin ja Suomen välinen yhteiskunnallinen ja historian tutkimuksellinen yhteys sai vahvemman institutionaalisen luonteen, kun Suomalais-ruotsalainen kulttuurirahasto perustettiin.³³⁷ Jutikkala oli mukana perustamassa rahastoa vaikka päätyikin mukaan myös siksi, että Ruotsissa tunnettu historiantutkija Erik Lönnroth oli mukana säätiön johtokunnassa. Suomessa ajateltiin, että johtokunnassa olisi poliittisten edustajien lisäksi hyvä olla tieteen ja toisaalta historian asiantuntija. Jutikkala oli rahaston toiminnassa aktiivisesti mukana 1990-luvulle asti.³³⁸ Jutikkalan toimintaa pohjoismaisen yhteistyön eteen voidaan tarkastella osana toisen maailmansodan jälkeistä geopolitiikkaa, kun Suomi asemoi itseään länteen ja Pohjoismaihin. Suomi yritti herättää Pohjoismaiden kiinnostusta itseään kohtaan, ja kiinnostusta pyrittiin luomaan esimerkiksi ruotsin kielellä.³³⁹ Allan Tiitan mukaan ”tiede-elämää hallitseva porvarillinen sivistyneistö suhtautui uuteen [sodan jälkeiseen] poliittiseen suuntaukseen epäilevästi ja pyrki osoittamaan, että Suomi jatkoi entisellä pohjoismaisella kulttuuripohjalla”.³⁴⁰

Ruotsin ja Suomen välisen kulttuuriyhteistyön lisäksi Jutikkalan kulttuurimaantieteellinen ja väestöhistoriallinen kiinnostus toi hänelle tieteellisiä suhteita Ruotsista ja Englannista. Esimerkiksi Uppsalan yliopiston väestöhistorian professorin Sten Carlssonin ja Jutikkalan välille syntyi yhteisiä tutkimusintressejä, koska molemmat olivat kiinnostuneita historiallisesta demografiasta. Carlssonin ja Jutikkalan välinen kirjeenvaihto antaa käsityksen myös Jutikkalan asemasta pohjoismaisena asiantuntijana. Hän osallistui muun muassa Uumajan yliopiston virantäyttöön liittyneeseen valtakiistaan, kun uutta väestöhistorian professuuria täytettiin. Jutikkala saavutti Carlssonin mielestä arvovaltaisen voiton vieraalla maalla, koska muut asiantuntijat – Åkerman ja Lönnroth – myöntivät Jutikkalan kantaan. Jutikkala ei tosin olisi lähtenyt mukaan, jos olisi tiennyt osallistuvansa vaikeaan virantäyttöön.³⁴¹ Tässä tulee esiin piirre Jutikkalasta epävarmana vallankäyttäjänä. Klingen mukaan hän oli tarkkanäköinen arviointitehtävissä, mutta luovutti mielellään vastuun päätöksistä toisille.³⁴²

David Hannerberg (1900–1981) oli Lundin ja myöhemmin Tukholman yliopiston kulttuurimaantieteen professori, joka oli kiinnostunut ennen kaikkea agraariyhteiskunnasta ennen teollistumista. Häntä ja Jutikkalaa kiinnostivat agraariyhteisön kehityksen ja väestönkasvun suhde, jota Jutikkala oli käsitellyt jo *Suomen talonpojan historiassa*. Teos julkaistiin ruotsiksi vuonna 1963, ja Jutikkala toimitti kappaleen Hannerbergin lisäksi

³³⁷ Jutikkala 1992, s. 14–19, 92–94.

³³⁸ Jutikkala 1992. Jutikkala oli hallituksen jäsen 1960–1971 ja vuoteen 1992 rahaston asiantuntija.

³³⁹ Klinge 1990, s. 188–189.

³⁴⁰ Tiitta 2004, s. 40.

³⁴¹ KA Jutikkalan arkisto, ulkomaiset kirjeet. Sten Carlsson – Jutikkala. Päiväys puuttuu.

³⁴² Klinge 2015, s. 139.

myös monelle muulle pohjoismaiselle kollegalleen.³⁴³ Hannerberg korosti teoksen tärkeyttä, koska kehityksen kuvaamisen lisäksi siinä kirjoitettiin myös talonpoikien historiallisesta olemuksesta. Jutikkalan teos vastasi ruotsalaisten historiantutkijoiden käsityksiä talonpoikien merkityksestä pohjoismaiselle yhteiskunnalle, mistä kertoo esimerkiksi Heckscherin ystävänä jo esiin tulleen Boëthiuksen Jutikkalalle antama innostunut palaute.³⁴⁴

Jutikkalan maine suomalaisen talonpojan historioitsijana ja agraariyhteisöstä ponnistaneena älymystön jäsenenä on niin vahva, että historiantutkijat ovat välillä joutuneet muistuttamaan Jutikkalan kirjoittaneen muistakin asioista.³⁴⁵ Talonpoikainen fokus on korostunut Jutikkalan talonpoikaisen taustan ja kirjoitusajankohdan takia. Jutikkala julkaisi teoksen, kun Suomi oli vielä maatalousyhteiskunta, jossa teollistumisen yltyvä voima oli vähitellen muuttava yhteiskuntarakennetta. Samalla yhteiskunnallisen kehityksen tutkiminen alkoi kiehtoa Jutikkalaa yhä enemmän. Tommilan mukaan Jutikkalasta sukeutui historiantutkimuksen *monitoimimies*.³⁴⁶ Jutikkalasta kasvoi vähitellen koko kansan historiantutkija, joka oli kysytty vieras esitelmöimään ja juhlien kutsuvieraspuhujaksi. Akateemikon arvonimi myönnettiin hänelle maaliskuussa 1972.³⁴⁷ Suomalaisessa tiedeakatemiassa Jutikkala oli ollut humanistisen osaston jäsen vuodesta 1938 alkaen ja toimi myöhemmin valtion humanistisen toimikunnan jäsenenä ja lopulta puheenjohtajana 1967–1970.³⁴⁸ Myös kotiyliopistossaan hän hoiti professuurin lisäksi hallinnollisia tehtäviä. Jutikkala oli historiallis-kielitieteellisen osaston varadekaani 1960–66 ja sen jälkeen varsinainen dekaani vuoteen 1969 asti.³⁴⁹

Historiallinen aikakauskirja, suomalaisen historiantutkimuksen yksi tärkeimmistä keskustelukanavista, oli yhtäläillä Jutikkalalle tuttua toimintaympäristöä. Hän oli *Historiallisen aikakauskirjan* pitkäaikainen avustaja ja kirjoittaja, ja vuosina 1970–1983 hän oli myös julkaisun päätoimittaja.³⁵⁰ Jutikkalan tutkijaidentiteetin kannalta toiminta aikakausjulkaisussa on tarkastelemisen arvoista, koska kansallisen

³⁴³ KA Jutikkalan arkisto, ulkomaiset kirjeet, Steenberg, Axel – Jutikkala 23.6.1963; Hannerberg, David – Jutikkala 27.12.1963; Boëthius, Bertil – Jutikkala 30.8.1965.

³⁴⁴ KA Jutikkalan arkisto, ulkomaiset kirjeet, Boëthius, Bertil – Jutikkala.

³⁴⁵ Ahtiainen & Tervonen 1996, s. 71; Kettunen 1994, s. 82; Kulha 2006. Ahtiainen ja Tervonen kirjoittavat ”asfalttikukkaeliitiistä”, johon he Jutikkalan lisäksi lukevat myös Martti Haavion, Lauri Postin, Lauri Hakulisen, Esko Aaltosen ja Kustaa Vilkun.

³⁴⁶ Tommila <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7054/> (luettu 28.2.2014).

³⁴⁷ KA Jutikkalan arkisto, biografinen aineisto. Tasavallan presidentin avoin kirje 17.3.1972.

³⁴⁸ Ketonen 1959, s. 301, 310, 325; Suomalainen tiedeakatemia: esitelmät ja pöytäkirjat 1946–1947, s. 21.

³⁴⁹ Tommila <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7054/> (luettu 28.2.2014).

³⁵⁰ Jutikkalan ensimmäinen artikkeli *Historiallisessa aikakauskirjassa* on vuodelta 1931 ja se käsitteli Nastolan talonpoikaisrettelöitä. Osana lehden toimitustyötä Jutikkala avusti vuodesta 1935 alkaen. Jutikkala 1931; Kulha 2006, s. 199.

aikakauskirjan rooli poliittisen hegemonian vahvistajana ja legitimoijana on ollut erilaisten tiedejulkaisujen joukossa merkittävä.³⁵¹ Hän oli tieteellistä totuutta tavoittelevan aikakauskirjan esimies, joka toimi portinvartijana totuuden ja totuudeksi väitettyjen poliittisten kannanottojen välillä.³⁵² Hän määrittäi päätoimittajana näiden kahden näkökulman eron ja siitä käydyn keskustelun mitan. *Historiallinen aikakauskirja* on aina ollut suomalaisten historiantutkijoiden tieteellisten keskustelujen ja arvovaltakiistojen näyttämö, jolla erilaiset historiankäsitykset ja tutkijasukupolvet ovat voineet perustella kantojaan. 1971 Heikki Ylikangas ja Antero Heikkinen käynnistivät keskustelun historiantutkimuksen metodeista, niiden suhteesta luonnon- ja yhteiskuntatieteellisiin metodeihin sekä historian merkityksestä yhteiskunnassa. Heikkinen ja Ylikangas halusivat historiantutkimuksellaan tavoitella yhteiskunnallista hyötyä ja sovellettavuutta sen sijaan, että historia olisi ollut pelkästään singularisoivaa rekonstruktioita.³⁵³ Kirjoitus poiki runsaasti vastineita, ja seuraavassa numerossa Heikkisen ja Ylikankaan yhteiskunnallista hyötyä ja soveltamisalaa tavoittelevalla toisella historialla oli vastassaan Jutikkalan ja Renvallin johdolla vastalauseiden rivistö.³⁵⁴

Jutikkala kirjoitti oman vastauspuheenvuoronsa otsikolla *Historiantutkijatko valtionshamaaneiksi?* Otsikko oli otettu Erik Lönnrothilta, joka toivoi, että historiantutkijat eivät muuttuisi sellaisiksi yhteiskunnan tulevaisuuden palvelijoiksi kuin aikaisemmin olivat olleet. Jutikkalan puheenvuoro oli myös puolustus ”ensimmäisen” – eli singularisoivan – historian hyödyistä ja samalla muiden humanististen aineiden perustutkimuksen itsestään selvästä hyödystä. Jutikkala lavensi keskustelun ruotsalaisen esimerkin avulla ja etäännytti sen yleisemmälle tasolle, koskemaan tutkimuksen tai totuuden hyödyllisyyttä ja tiedemiehen yhteiskunnallista etiikkaa.³⁵⁵ Keskustelu jatkui vielä kolmannessa numerossa, ja yleistä käytäntöä noudattaen Heikkinen ja Ylikangas saivat vielä oikeuden vastata vastineisiinsa. Tämän jälkeen keskustelu aiheesta lopetettiin lehden toimituksen ilmoituksesta, vaikka ilmeisestikin keskusteluun halukkaita olisi vielä ollut. Jutikkala oli lehden päätoimittajana asemassa, jossa pystyi lopettamaan riidat, mutta pystyi vaikuttamaan edistävästi toisten tutkimukseen ja toisaalta väheksyvästi toisten tutkimukseen. Hänen subjektiiviseen kykyynsä nähdä toisaalta historiantutkimuksen objektiiviset ansiot ja toisaalta tekijän ideologiset painolastit luotettiin paljon.

³⁵¹ Møller Jørgensen 2012, s. 70.

³⁵² Suomalaisen Suomen puheessa 4.2.1983 Jutikkala myöntää, että hän valitsi Haikissa päätoimituskautenaan arvostelijat sen perusteella, mitä mieltä hän oli itse arvosteltavasta teoksesta. Jos hän piti siitä, niin hän hankki arvostelijan, jonka hän uskoi kykenevän löytää teoksesta sen myönteiset ominaisuudet. Sama päti myös päinvastoin.

³⁵³ Heikkinen & Ylikangas 1971a.

³⁵⁴ Jutikkala 1971; Renvall 1971; Kalela 1971; Hentilä 1971; Turtola 1971; Rommi 1971; Heikkinen & Ylikangas 1971b.

³⁵⁵ Jutikkala 1971, s. 164–166.

Jutikkalan kommentti valtionshamaaneista liittyi suoraan historiantutkimuksen ja yhteiskunnan suhteeseen. Hänelle objektiivinen historiantutkimus oli puhdistettu ideologioista, joiden välityksellä nykyhetki vaikuttaisi menneisyystulkintaan.³⁵⁶ Menneisyyden tutkimiseen liittyi oman itsensä sammuttaminen, ja siksi ideologia oli Jutikkalalle tieteellisen toiminnan kannalta vaarallista ja vinouttavaa. Tässä mielessä Jutikkala edustaa verraten tyypillistä eurooppalaista tiedekäsitystä, jossa ideologinen kannanotto ja tiede totuudesta kumpuavana hengellisenä tuotteena on erotettu toisistaan.³⁵⁷ Tieteellisen objektiivisuuden ihanne ja erottautuminen ideologiasta oli osa Jutikkalan tieteellistä maailmankuvaa, jonka muut osat – porvarillisuus ja perustuslaillisuus – eivät olleet ristiriidassa. Jutikkalan maailmankuva ja tiedeyhteisön hegemoninen mentaliteetti sopivat varsin hyvin yhteen, ja siten hän saattoi pitää poliittista tai ideologista historiantutkimusta tuomittavana.

Historiallisessa aikakauskirjassa käyty keskustelu kahdesta historiasta on nähtävä reaktiona yhteiskuntatieteiden vahvistuneeseen asemaan osana yhteiskunnallisesti merkittäviä tieteitä, mikä heijastui historiantutkijoiden omakuvaan suhteessa yhteiskuntaan ja muihin yhteiskunnallisiin tieteisiin. Jo sodan jälkeen amerikkalainen positivistinen sosiologia rantautui Suomeen.³⁵⁸ Niin ikään Jutikkalan ja muiden *Suomen kulttuurihistoriaan* kirjoittaneiden menetelmät hyödynsivät sosiologisia ja yleisiä kysymyksenasetteluja, mutta teoksen kollektivistinen näkökulma ja kansalliseen kulttuuriin keskittynyt esitystapa siirsi mahdolliset ristiriidat ja jännitteet erilaisten yhteiskuntatieteiden kanssa taustalle.³⁵⁹ Yhtäläillä Heikki Waris innostui amerikkalaisesta sosiologiasta jo sotien välillä ja siten vaikutti myös omilla tutkimuksillaan amerikkalaisten yhteiskuntatieteiden leviämiseen, mutta instituutioiden tasolla merkitys korostui merkittävästi vasta sotien jälkeen. Ilmiö ei rajoittunut vain Suomeen, vaan se oli yleiseurooppalainen ja Yhdysvaltojen asema tiedemaailman dynamona vahvistui sodan jälkeen. Ennen amerikkalaisen yhteiskuntatieteellisen sosiologian nousua valtavirraksi antropologinen suuntaus oli ollut hallitseva. Sotien jälkeen sosiologian ja yleisemminkin yhteiskuntatieteiden nousujohteinen yhteiskunnallinen asema aiheutti vastakkainasettelun historiantutkimuksen ja yhteiskuntatieteiden välille.³⁶⁰ Kyse oli yhteiskunnallisen tiedon luonteesta. Ahtiainen ja Tervosen mukaan asetelman seurauksena tieteenalat asemoivat Suomessa itsensä uudelleen: historiantutkijat keskittyivät aikaisempaa enemmän arkistolähteisiin ja ”lähdefetisismi” vakiintui tieteensisäiseksi

³⁵⁶ Kulha 2006, s. 328.

³⁵⁷ White 1987c, s. 190.

³⁵⁸ Fleck 2011; Steinmetz 2005.

³⁵⁹ Kulha 2006, s. 164–165.

³⁶⁰ Ahtiainen & Tervonen 2010, s. 69; Klinge 2014, s. 28. Matti Klinge toteaa muistelmiensa toisessa osassa, että hänen lisensiaatintutkielmansa sai molemmilta esitarkastajilta kritiikkiä johdannon sosiologisten viittausten takia.

normiksi ja sosiologinen tutkimus paneutui tilastollisiin analyyseihin ja kyselytutkimuksiin. Heidän johtopäätöksensä tuntuu liian kärjistetyltä, mutta tässä yhteydessä se kuvaa ilmiön lisäksi myös heidän tapaansa kirjoittaa historiantutkimuksesta:

Niinpä monet seikat, joiden on katsottu kuuluvan tieteen sisäiseen dynamiikkaan ja joita on pidetty tieteen sisäisinä normeina omalle oppiaineelle lähtökohtaisen tärkeinä, saattavat lähemmin tarkasteltuina osoittautua pitkälti ulkotieteellisistä lähtökohdista syntyneiksi. Esimerkkitapaukseksi voidaan nostaa toisen maailmansodan jälkeinen, massiiviseen faktapohjaan ja alkuperäiseen arkistomateriaaliin sitoutunut historiantutkimus. Raskas dokumentointi sekä teorioiden, synteisien ja suurten näkemysten vierastamien pohjautuivat paljolti uuteen ulko- ja sisäpoliittiseen tilanteeseen. Tunnettiin tarvetta vapautua tulkintoille paljon tilaa antavista, ajan henkeen sopimattomista suomalaiskansallisista visioista, joissa itäinen naapuri monesti esiintyi Suomen luontaisena perivihollisena. Lähdefetisismi muuttui kuitenkin pian tieteen sisäiseksi normiksi, itseisarvoksi, jonka ulkoisia taustoja ei sen koommin ole udeltu.³⁶¹

He kirjoittavat merkittävistä ilmiöistä mutta eivät nimeä tutkijoita, jotka olisivat toimineet heidän kuvailemallaan tavalla. Historiallinen passiivi menneisyyden toimijana tekee toiminnasta totaalista ja useimmiten liian yleistä, jotta se välittäisi nykyaikaan riittävän tarkasti ja nyansoidusti menneisyyden monimuotoisuuden.

Positivististen lakien roolista historiassa Jutikkala oli näkemyksiltään johdonmukainen, vaikka hänen käsityksensä muuttuikin hieman vuosikymmenten aikana. *Suomen kulttuurihistorian* toimittamisen aikana ja nuorena kollektivistina hän oli sitä mieltä, että kulttuurihistoriallinen metodi paljastaa yleiset historiassa vallitsevat lait. Myöhemmin tämä käsitys jalostui weberiläiseen pluralismiin, sillä Jutikkalalle historian kulku oli vailla rationaalista nimittäjää. Toisaalta Jutikkalan mielestä historian osa-alueet – esimerkiksi taloushistorialliset ilmiöt – noudattivat kuitenkin lainalaisuuksia, joskin niiden yhteisvaikutukset eivät olleet ennakkoon johdettavissa. Tällainen polkuriippuvuus tulee lähelle Heckscherin historiankäsitystä. Menneisyyden kulku oli kuitenkin irrationaalista, mitä tutkijan rationaaliset selitykset eivät aina ota huomioon.³⁶² Jutikkalan tutkimus oli yhteiskuntahistoriallista, vaikka hän erottikin mielellään historian yhteiskuntatieteistä omaksi metodologiseksi kokonaisuudeksi. Historian yhteiskunnallista merkitystä hän ei tietenkään vähätellyt. Vanhemmiten Jutikkala valvoi historiallista totuutta, mikä tuli esiin jo hänen roolissaan *Historiallisen Aikakauskirjan* päätoimittajana. Historiallinen valtavirta oli hänelle sivujuonteita tärkeämpi, mikä ennakkoasenteena silottaa menneisyydestä särmiä pois. Jutikkalan historiankäsitystä voikin luonnehtia konservatiiviseksi, ja siinä tavoiteltiin yhtenäistä totuutta. Valtavirta ei

³⁶¹ Ahtiainen & Tervonen 1994, s. 16–17.

³⁶² Kulha 2006, s. 329–330.

antanut sijaa sivujuonteille, ja suurten kertomusten merkitys yhteiskunnallisen tiedon määrittäjänä korostui.³⁶³

Jutikkalan korkea tieteellinen asema teki hänestä auktoriteetin myös historiaa sivunneissa yhteiskunnallisissa keskusteluissa. Sisällissota näkyi hänen kirjeenvaihdossaan erillisinä yhteydenottoina, joissa kansalaiset kirjoittivat hänelle muiden historiantutkijoiden antamista vapaussodan perintöä loukkaavista lausunnoista.³⁶⁴ Jutikkalan entinen oppilas Kauppakorkeakoulusta kirjoitti hänelle 1997, että nyt Heikki Ylikankaan saatua huomiota ja valtaa omilla tulkinnoillaan, olisi ”vastaiskun aika”.³⁶⁵ Toisessa kirjeessä Jutikkala sai kiitosta esiintymisestään sisällissotaa käsitelleessä juhlalähetyksessä vuonna 1998. Jutikkala esiintyi kirjoittajan mielestä edukseen, koska esimerkiksi Risto Alapuro ei edes maininnut sanaa ”vapaussota” ja toisaalta Ylikangas ”jankutti pelkkää sisällissotaa”.³⁶⁶ Historiantutkimuksen käsitteiden merkitys konkretisoituu yhteiskunnallisesti herkissä aiheissa, mutta samalla tällaiset yhteydenotot kertovat historiantutkijoiden suhteesta lukevaan yleisöön ja sosiaalisista paineista yhteiskunnallisesti herkkien aiheiden kohdalla.

Historiantutkimuksen yhteiskunnallinen arvo syntyi Jutikkalalle mahdollisuudesta osoittaa perinteen synnyttämä innovaatio. Perinteen ja innovaation suhde tekee Jutikkalan historiankäsitelmästä dynaamisen, jolloin sen olennainen ulottuvuus on kehitystä ilmentävä liike.³⁶⁷ Jutikkala asettuu tässä lähelle Heckscheriä, sillä ”Heckscherin oppi” ei ollut hänelle ideologian kyllästämä, vaan se on kannanotto historian kannalta olennaisista periaatteista.³⁶⁸ Tämä osoittaa, että Jutikkala valitsi Heckscherin taloushistoriasta historiallisen puolen, jonka päätehtävänä oli kuvata taloudellista kehitystä, jossa myös väestöhistoria oli merkittävässä roolissa. Toisaalta voi olettaa, että Jutikkala ja Heckscher olivat ideologisesti lähellä toisiaan. Jos Jutikkala olisi ollut yhteiskunnan legitimiistä järjestelmästä ja myönteisistä ideologioista eri mieltä, hän olisi kritisoinut Heckscherin tutkimuksia poliittiseksi tai ideologiseksi historiantutkimukseksi.

³⁶³ KA Jutikkalan arkisto, kotimaiset kirjeet, Jutikkala – Lackman, Matti 19.11.1995. Lackmanin mielestä Jutikkala ei kestä sitä, että jääkäreitä on käsitelty sosialismin teeman välityksellä. Aleksander Kan, venäläinen historiantutkija luonnehti Jutikkalaa poliittisesti konservatiiviseksi ja vertasi häntä Rankeen, Hjärneen, Churchilliin ja Paasikiveen. KA Jutikkalan arkisto, ulkomaiset kirjeet, Kan, Aleksander – Jutikkala 16.11.1976. Kirje liittyy Osmo Jussilan artikkeliin *Historiallisessa aikakauskirjassa*. Kan vakuuttaa, että Jussilan tarkoitus ei ollut sabotoida Kanin ja Jutikkalan välejä. Jussila 1976, s. 186–187. Jutikkala ei ollut vihainen ainakaan vastauksen perusteella.

³⁶⁴ KA Jutikkalan arkisto, kotimaiset kirjeet Hokkanen, Kari – Jutikkala 1999.

³⁶⁵ KA Jutikkalan arkisto, kotimaiset kirjeet, Järvi, Jorma – Jutikkala 15.3.1997.

³⁶⁶ KA Jutikkalan arkisto, kotimaiset kirjeet, Lampinen, Tuulikki – Jutikkala 26.1.1998.

³⁶⁷ KA Jutikkalan arkisto Esitelmät ja puheet, Puhe Talonpoikauskulttuurisäätiössä 14.5.1992.

³⁶⁸ KA Jutikkalan arkisto Jutikkalan kirjeenvaihto kotimaiset kirjeet, päiväämätön vastaus Osmo Jussilalle.

Jutikkala jäi eläkkeelle vuonna 1974, mutta jatkoi sen jälkeen tieteellistä toimintaa *Historiallisen aikakauskirjan* lisäksi julkaisemalla vielä tuotannossaan merkittäväksi nousseet teokset *Scandinavian Atlas of Historic Towns* (1977), *Bonden-Adelsmannen-Kronan* (1979) ja *Kuolemalla on aina syynsä* (1987).³⁶⁹ 2000-luvulla julkaistiin hänen aloitteestaan laaja yleisesitys *Suomen maataloushistoria*, johon hän kirjoitti uuden ajan alkua käsitteleviä artikkeleita.³⁷⁰ Toisaalta hän oli mukana historiantutkimusta tukeneiden ja rahoittaneiden seurojen, säätiöiden ja rahastojen toiminnassa ja oli siten mukana omalla asiantuntemuksellaan vaikuttamassa siihen, millaista tutkimusta yliopistoissa tehtiin.³⁷¹

Jutikkalan vaikutusvaltaista tiedemiehen uraa kuvaa ambivalenssi yhteiskunnallisen velvollisuuden ja tieteellisen intohimon välillä. Tämä ei ole harvinaista, mutta Jutikkalalle ominainen tieteellinen kyvykkyys ja toisaalta hänen sijoittumisensa historiantutkimuksen ytimeen tuovat selvästi esille historiantutkijan toisiinsa liittyvät roolit yhteiskunnallisena toimijana ja humanistisena tutkijana. Menestyneen historiantutkijan piti osoittaa erinomaisuutensa molemmissa rooleissa. Näyttää jo tässä vaiheessa siltä, että Jutikkala oli kotimaisia kollegojaan kansainvälisempi, mutta korkean tieteellisen asemansa takia hän oli tärkeässä roolissa myös kansallisvaltion ja historiantutkimuksen suhteen rakentajana ja ylläpitäjänä. On olennaista huomata, että nämä historiantutkijan kansallisen tehtävän kantoala oli siten kansainvälinen.

Usean kommentaattorin mainitsema kansallisen historiantutkimuksen vahva aika toisen maailmansodan jälkeen tarkoittaa, että historiantutkijat välittivät lukevalle yleisölle kansallisesti väritynyttä tulkintaa menneisyydestä. Suuria kansallisia kertomuksia ei vielä kyseenalaistettu, vaan niitä luotiin ottamalla huomioon myös taloudelliset ja sosiaaliset näkökulmat. Toisaalta suomalaisen yhteiskunnan poliittinen ilmasto jätti vähän julkista tilaa porvarillisille näkemyksille.³⁷² Jutikkala löysi kuitenkin historiantutkimuksen ja yliopistomaailman avulla keinot maailmankuvansa ja isänmaallisuutensa kanavointiin. Matti Klingen mukaan yliopiston virkanimitykset pysyivät poliittisen kähminän ulkopuolella, mutta toisaalta

³⁶⁹ Jutikkala 1977a, 1977b, 1979, 1987.

³⁷⁰ Rasila, Peltonen, Markkola 2003–2004. *Suomen maatalouden historia* I–III. Teossarja lähti liikkeelle Jutikkalan aloitteesta. Tommila <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7054/> (luettu 28.2.2014).

³⁷¹ Jutikkala oli Suomen historiallisen seuran toiminnassa mukana vuosikymmenten ajan, Alfred Kordelinin rahaston tieteellisen jaoston jäsen 1969–1993 ja puheenjohtaja 1975–1993, hallituksen jäsen 1977–1995, Suomalais-ruotsalaisen kulttuurirahaston asiantuntija 1972–1992, Historiain ystävien liiton varapuheenjohtaja 1972–1996, Pohjoismaisen taloushistoriallisen yhdistyksen puheenjohtaja 1972–1979, Svinhufvud-säätiön hallituksen puheenjohtaja vuodesta 1971 alkaen sekä Tellervo ja Juuso Waldenin säätiön hallituksen jäsen. Tommila <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7054/> (luettu 28.2.2014).

³⁷² Klinge 1990, s. 310; Vesikansa 2004.

Helsingin yliopiston hegemoninen poliittinen mentaliteetti oli porvarillinen.³⁷³ Yliopistomaailman turvassakin syntyi säröjä, kun 1960-luvun opiskelijaradikalismi aiheutti kitkaa Jutikkalan ja opiskelijoiden välille. Jutikkalan mielestä opiskelijat tekivät väärin, kun kritisoivat opetusta ja kiistivät siten tieteellisen auktoriteetin rakentumisen objektiivisen ihanteen pohjalle. Samalla opiskelijat astuivat Jutikkalan varpaille juuri sillä alueella, jossa hän oli yhdistänyt oman osaamisensa ja maailmankuvansa. Vastakkainasettelua kärjisti vuosikymmenen aikana voimistunut hegemoninen taistelu oikeiston ja vasemmiston välillä.³⁷⁴

2.3 TIEDEMIEHEN MAINE JA IHANTEET

Heckscherin tämänhetkistä mainetta voidaan kuvata myönteiseksi, sillä hänen tieteellistä tuotantoa arvostetaan ja häntä pidetään Ruotsissa yhtenä oman sukupolvensa johtavista tiedemiehistä.³⁷⁵ Tällä hetkellä hänen mainettaan vaalitaan ennen kaikkea liberaalina talousajattelijana. Talousliberaali elinkeinoelämän edistämiseen keskittyvä ajatushautomo Timbro on vuosittaisen Heckscher-luennon lisäksi julkaissut kaksi kriittistä laitosta Heckscherin vanhoista yhteiskunnallisista kirjoituksista.³⁷⁶ Heckscher onkin muuttunut tyypilliseksi oman tieteenalansa klassikoksi: ruotsalaisen taloushistorioitsijan on omissa tutkimuksissaan vaikea ohittaa Heckscherin urauurtavia tutkimuksia ilman mainintaa, mutta samalla tutkimusmenetelmien tarkentuminen ja lähdeaineistojen uudelleenarviot ovat synnyttäneet kritiikkiä ja tarkempia johtopäätelmiä esimerkiksi viljan tai raudan hintakehityksestä Ruotsin taloushistoriassa.³⁷⁷ Taloustieteessä hänen roolinsa on seistä tukevasti Tukholman taloustieteellistä koulukuntaa edeltävässä oppihistoriallisessa kaanonissa.³⁷⁸ Heckscherin välillä äärimmäisyyksiin venynyt liberalistinen paatos vaikutti siihen, että hänen maineensa ekonomistien keskuudessa on vaihdellut. Keynesin oppeja seuranneet eivät arvostaneet Heckscherin taloustieteellisiä näkemyksiä, mutta toisaalta hän ei itse tunnistanut Hayekin Mont Pèlerin -seuraa henkiseksi kodikseen. Vaikka Heckscher omien sanojensa mukaan olikin periaatteessa samaa mieltä Hayekin kanssa, hänestä tuli vanhemmiten

³⁷³Klinge 1990, s. 311.

³⁷⁴ Klinge 2015 s. 30–34, 140; Kulha 2006, s. 61–63.

³⁷⁵ Henriksson 1991; Magnusson 2009, s. 414.

³⁷⁶ Heckscher-lectures on vuosittain järjestettävä juhlaluento, jossa kansainvälisesti meritoituneet taloustieteilijät pitävät juhlaluennon. Vuodesta 2003 asti järjestetyn tilaisuuden avajaisseminaarin esitelmät on julkaistu teoksessa Finlay et. al 2006. Kauppakorkeakoulun lisäksi tutkimuslaitos/ajatushautomo Ratio on järjestelyvastuussa. Katso myös Timbron julkaisemat Henriksson & Lundahl 2003; Henriksson 2006.

³⁷⁷ Katso esimerkiksi Morell 1987, 2006; Florén & Rydén 1996.

³⁷⁸ Henriksson 1991, s. 158–162.

individualisti, jonka ei tarvinnut ryhmän mukana yhtyä vierastamiinsa sosioekonomisiin kannanottoihin.³⁷⁹ Tutuin ja turvallisin paikka hänelle tuntuukin olleen kotona kirjoituspöytänsä ääressä taloushistoriallisten haasteisiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin uppoutuneena.³⁸⁰

Heckscheriin verrattuna Jutikkalan kuolemasta on vielä niin vähän aikaa, että hänen maineensa ei ole merkittävästi muuttunut viimeisen kymmenen vuoden aikana. Kuten Heckscherin, myös Jutikkalan mainetta määrittävät hänen tutkimuksensa, jotka olivat Suomessa metodillisesti urauurtavia ja tutkimuskohteiltaan laaja-alaisia. Kulhan elämäkerran lisäksi Päiviö Tommilan nekrologit ja kirjoitukset Jutikkalan elämästä ovat vakiinnuttaneet Jutikkalan elämäkerran tieteellisten tutkimusten rytmittämäksi akateemiseksi urakuvaukseksi.³⁸¹ Jutikkalaa arvostetaan yleisesti korkealle, mutta hänen historian tutkimuksiaan on kritisoitu kahdelta suunnalta. Ahtiainen ja Tervonen sekä Herlin ovat käsitelleet sotienjälkeistä historian tutkimusta ja kritisoineet Jutikkalan ja hänen aikalaistensa tutkimustoimintaa sävyttänyttä poliittista realismia ja siitä johdettua lähdepositivismia.³⁸² Huomioitavaa on, että tässä kritiikin kärki kiinnittyi ennen kaikkea valtavirran suomalaisen historian tutkimuksen kansallisiin aiheisiin keskittyneeseen ja vahvasti empiirisestä lähdeaineistotyöskentelystä ponnistaneeseen perustutkimukseen. Lisäksi historian tutkijat ovat aina keskustelleet Jutikkalan tutkimustulosten kanssa.³⁸³

Jutikkala ja Heckscher ottivat molemmat kantaa ihanteellisen tiedemiehen ideaalittyyppiin. Hasselberg on luonnehtinut Heckscheriä Andrew Abbottin käsitystä mukaillen erityisen professionaalisuuden aikakauden ilmentymäksi. Vuosina 1850–1950 tiedemiehiltä odotettiin herrasmiesmäistä omistautumista ammattiinsa, jonka hallitseminen yhdistettiin enemmän tiedemiehen tieteelliseen ja yhteiskunnalliseen habitukseen kuin kapeasti ymmärrettynä tieteellis-tekniseen kompetenssiin. Heckscherin kohdalla määritelmä on onnistunut, vaikka Abbottin kuvaama aikakausi on ajallisesti varsin laaja. Historiantutkimuksen yhteiskunnalliset reunaehdot muuttuivat ja historian tutkijoiden suhde valtioon koki suuria mullistuksia 1800-luvun puolivälin jälkeisellä sadan vuoden jaksolla. Muutos näkyi muun muassa siinä, kun Jutikkala ei halunnut *Historiallisen Aikakauskirjan* kahden historian

³⁷⁹ KB L67:71 I Heckscher – Hayek 30.12.1946, 13.7.1950. Mont Pèlerinistä katso Mirowski & Plehwe 2009.

³⁸⁰ Heckscher 2006, s. 482–490.

³⁸¹ Vertaa Tommila <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7054/> (luettu 28.2.2014); Tommila 1997, s. 193–198; Tommila 1989, s. 257–258; Kulha 2006.

³⁸² Ahtiainen & Tervonen 199, s. 120–161; Herlin 1996, s. 84–112.

³⁸³ Yksi esimerkki on Mirkka Lappalaisen tutkimus suurista kuolonvuosista (2012), jossa hän kritisoi Jutikkalan tutkimustulosten lisäksi myös Jutikkalan ja Heckscherin käsitystä varhaismodernista kruunun mentaliteetista säätyä ja etenkin talonpoikia kohtaan. Lappalainen 2012, s. 83; vrt. Granqvist 2013, s. 409–410. Myös Miikka Voutilainen tutkimuksessaan 1800-luvun suurista nälkävuosista (2016) nostaa kriittisesti esiin Jutikkalan tutkimukset demografisista kriiseistä. Voutilainen 2016, s. 15–49.

keskustelussa palata ”valtionshamaanien” aikaan. Hän viittasi suoraan varhaisemman historiantutkimuksen läheisiin suhteisiin valtiollisen ja ”virallisen” historian kirjoittajina. Heckscherille tiedemieheydessä ei ollut pelkästään kysymys ammatinvalinnasta, vaan tiede oli elämäntapa ja kutsumus ja ilmensi sellaisena merkittävää julkista toimintaa, johon sisältyi huomattava henkilökohtainen panos. Juuri tästä asennoitumisesta kumpusi kritiikki, jota hän suuntasi 1920-luvulta alkaen nuorempia ruotsalaisia ekonomisteja kohtaan.³⁸⁴ Kuten Max Weber ilmaisi asian luonnehdinnassaan tieteenharjoittajan sisäisestä kutsumuksesta: ”*Persoonallisuutta* tieteessä on vain sillä, joka palvelee puhtaasti itse asiaa.”³⁸⁵ Heckscherille ja Jutikkalalle historiantutkijan ammatissa tieteellinen toiminta yhdistyi valtion ja yhteiskunnan tarpeiden tyydyttämiseen kuitenkin tieteellisen toiminnan autonomisuudesta tinkimättä.

Heckscher kuoli ennen kuin kuva tiedemiehestä muuttui sukupuolineutraalimmaksi. Hän oli tiedemies aikana, jolloin nerous ja eksentrisyys kuvastivat tiedemiesten luonnetta miehissä yhteisössä, jossa ulkoilmassa tehdyn reippaan kävelyn nähtiin ruokkivan tieteellistä henkevyttä, mutta muuten henkinen työ erotettiin ruumiillisesta raadannasta.³⁸⁶ Merkittävimpiin tiedemiehiin liitettiin tällaisten määreiden lisäksi myös myyttistä käsityskykyä ja taitoa käsitellä tietoa. Tässä mielessä Jutikkalan ja Heckscherin tieteellinen maine on oikeutettua heidän monipuolisten saavutustensa takia. He vaihtoivat näkemyksiä keskiajan tuntijoiden kanssa ja kiistelivät seuraavaksi 1900-luvun valtiopäiväreformien historiallisista syistä ja yhteiskunnallisesta merkityksestä. Tutkimusten lisäksi aikalaismomentit heidän persoonistaan ovat myös tuottaneet kuvaa ylivertauudesta. Jutikkalan kohdalla mainitaan usein hänen kykynsä muistaa lapsesta asti maantieteellisiä yksityiskohtia tai sitten hänen kärsimättömyytensä häntä itseään hitaammin asioita omaksuvia kollegoita tai opiskelijoita kohtaan. Häntä kutsuttiinkin tämän takia Hoppu-Eikaksi.³⁸⁷ Myös Heckscherin persoonaa on kuvattu kärsimättömäksi ja kiirehtiväksi.³⁸⁸

Tällaiset henkilön persoonallisuuteen liittyvät myytit viittaavat kahtaalle. Jutikkala ja Heckscher olivat ennen kaikkea tieteenharjoittajia. Jutikkalalla ei ollut perhettä ja hän asui suurimman osan elämästään leskeksi jääneen

³⁸⁴ Hasselberg 2007, s. 78–80. Vertaa Abbott 1988, s.190–192.

³⁸⁵ Weber 2009, s. 37.

³⁸⁶ Eurooppalaisen historiantutkimuksen sukupuolisesta rakentumisesta O’Dowd 2010a, s. 36–37, O’Dowd 2010b, s. 65; O’Dowd 2012, s. 351–571; Kaarninen 2017, s. 256–261. Amerikkalainen tieteenfilosofi LaFollette on Ylva Hasselbergin mukaan kirjoittanut, että tiedemiehiä pidettiin neroina ja ehkä myös eksentrikoina. Steven Shapin tieteenharjoittajien kehottomuudesta katso Hasselberg 2007, s. 38; Shapin 2010.

³⁸⁷ Tommila 1997, s. 198; Kulha 2006, s. 55.

³⁸⁸ Heckscher 2006, s. 482. Heckscher ei käyttänyt pakkaselakaan päällystakkia, vaan käveli kiireesti määränpäähensä, jotta ei tapaisi tuttavuuksia, joiden kanssa pitäisi vaihtaa kuulumisia.

siskonsa ja tämän tyttären kanssa.³⁸⁹ Heckscher oli perheenisä, mutta omistautui käytännössä kokonaan tieteelle.³⁹⁰ Toisaalta he pitivät yllä nuhteetonta ja pidättäytyvää elämäntyyliä, suhtautuivat kielteisesti alkoholiin ja yrittivät tieteellisessä ilmaisussaan välittää järkipäisiä analyttisyyttä tunteikkaan päätöksen sijaan.³⁹¹ Molemmille heille elämän suurin nautinto syntyi tieteellisestä päättelystä ja historian tutkimuksesta. Heckscher totesi moneen kertaan taloushistorian olleen hänen työnsä ja huvinsa.³⁹² Pohjoismaissa ideaalikäsitys liberaalista ihmisestä ei olekaan ollut niin selvästi yrittäjä kuin muualla, vaan liberaalin yhteiskunnan ihannekansalainen on ruumiillistunut yhteiskunnallisten ongelmien parissa työskentelevään insinööriin.³⁹³ Nämä henkilökohtaisia tarinoita ja ajan yleisiä tiedemiehisyyteen liitettyjä ideaalikuviakin yhdistäneet luonnehdinnat vahvistavat käsitystä Heckscheristä ja Jutikkalasta liberaalin sivistyneistön jäsenenä ja yhteiskunnallisen tiedon synnyttäjinä. Robert K. Mertonin modernin tieteen institutionalisoitunutta eetosta kuvaavat *cudos*-normit näkyvät myös Jutikkalan ja Heckscherin elämässä, sillä yhteisöllisyys, universalismi, arvovapaus, originaliteetti ja skeptisyys olivat ne tieteellisen toiminnan lähtökohdat, joihin tutkimus ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen pohjasivat.³⁹⁴

Herman Paul on käsitellyt tutkimuksissaan tietoteoreettisten käytäntöjen vaikutusta historian tutkimuksen erilaisiin muotoihin. Samalla hän kritisoi viime vuosikymmenten historianfilosofista pääsuuntausta – narrativistista historiografian filosofiaa, jossa on keskitytty tutkimaan vain kirjoitettua tekstiä. Paulille ja hänen edustamalleen jälkinarrativistiselle historianfilosofialle historian tutkimus on tietoteoreettisena prosessina paljon moniulotteisempi ja mielenkiintoisempi tutkimuskohde kuin historian tutkimuksen valmis tuote eli lukevalle yleisölle kustannettu kirja.³⁹⁵ Paul tutkii, minkälaisen epistemisen ja kognitiivisten hyveiden avulla historioitsija lähestyy tutkimuskohdettaan. Näiden yhteisöllisten hyveiden

³⁸⁹ Kulha 2006, s. 71–72.

³⁹⁰ Heckscher 2006, s. 486.

³⁹¹ Nilsson 1997, s. 229. Vertaa Matti Klingenin havaintoihin ”vanhan ajan professorien” ihanteista, joita olivat esimerkiksi korkea työmoraali ja velvollisuudentunto. Klinge 2015, s. 159.

³⁹² KB L67:65 Heckscher, Eli – Bonnier, Karl Otto 23.3.1933.

³⁹³ KB L67:65 II Heckscher, Eli – Bonnier, Karl Otto 23.3.1933; KB L67:81 I Heckscher – Weibull Curt 11.12.1942; Nilsson 1997, s. 229–230.

³⁹⁴ Merton esitti CUDOS-norminsa alun perin 1938. Kommunalismin sijaan Merton kirjoitti kommunismista, ja originaliteetin vaade ei sisällynyt siihen. Mertonin koodeksi on kuitenkin ollut sen verran vaikuttava, että se on muuttunut hieman vuosisadan kuluessa. Tämä määritelmä on peräisin Heckscherin asemaa ruotsalaisessa tiedekentässä tutkineelta Ylva Hasselbergilta, joka pohjasi CUDOS-määritelmänsä John Zinmanin kirjoituksiin aiheesta. Katso Hasselberg 2007, s. 17; Merton 1973; Zinman 2000.

³⁹⁵ Paul 2011, s. 3. Vertaa Camic, Gross ja Lamont 2011; Kuukkanen 2016, s. 61–82. Myös Aviezer Tucker (Tucker 2004) edustaa tässä suhteessa jälkinarrativistista historiografian filosofiaa.

avulla tutkijaa tarkastellaan osana tiedeyhteisöä ja samalla huomio voidaan kiinnittää niihin keinoihin, joilla historiantutkija tekee totuusväittämiä. Paulin toiminnallinen näkökulma yhdistää Abbotin ja Mertonin painottamat tiedemiehen yhteiskunnalliset hyveet tieteellisen toiminnan periaatteisiin. Yhteiskunnallisen vaikuttamisen lisäksi Jutikkala ja Heckscher laittoivat itsensä peliin historiantutkimuksen tietoteoreettisen arvon puolesta ja vahvistivat käsitystä yhteiskunnallista totuutta tavoittelevasta historiantutkijasta, joka omistautuu täysin totuudelle ja tieteelle. Tämä tulee esille myös Jutikkalaa ja Heckscheriä käsittelevissä teksteissä ja niissä harvoissa elämäkerrallisissa kuvissa, joita näissä yhteyksissä käytetään. Tiedon hankinta ja totuuden etsintä olivat elämänmittainen projekti, jossa aikaisempia näkemyksiä oli mahdollista korjata ja tarkentaa.³⁹⁶

Viime vuosisata oli kasvaneen asiantuntijavallan aikaa, mikä vaikutti vahvistavasti myös historiantutkijoiden merkittävään yhteiskunnalliseen asemaan.³⁹⁷ Kun akateemiset virat ja oppituolit yleistyivät, poliittiset asiantuntijat luovuttivat osan asiantuntijavallastaan tutkijoille. Samalla tieteellisen historiantutkimuksen ja harrastelijoiden toiminnan välille muodostui kasvava kuilu. Jos tutkija halusi olla tieteellisesti varteenotettava, hänen piti olla akateemisen yhteisön jäsen ja yhteisön kanssa ideologisesti samaa mieltä historian ja yhteiskunnan lähtökohdista.³⁹⁸ Jutikkala ja Heckscher lisäsivät tieteellisen argumentoinnin ja lähdeaineistoihin perustuvien johtopäätösten roolia historiantutkimuksessa. Asiantuntijuus oli mahdollista vain, jos historiantutkija tunsikin menneisyydestä kertovien lähdeaineistojen sisällön ja merkitysulottuvuuden. Heckscher painotti näiden elementtien lisäksi myös talusteoreettista tuntemusta talouden kannalta olennaisten käsitteiden luonteesta.

Jutikkala kiteytti totuuden olevan tieteen ylin ihanne.³⁹⁹ Tieteellisen historiantutkimuksen läheinen suhde totuuteen tarkoitti myös, että menneisyyden selittäminen nähtiin yhä enemmän tieteellisen historiantutkimuksen yksinoikeutena. Siksi Jutikkala ja hänen läheiset kollegansa eivät hyväksyneet esimerkiksi Väinö Linnan esittämää faktoihin perustumatonta kaunokirjallista näkemystä todellisuudesta.⁴⁰⁰ Linnan ja historiantutkijoiden ”historiasota” osoittaa mielenkiintoisella tavalla, että historiallisten tapahtumien yhteiskunnallista merkitystä ei voi arvioida riittävästi faktojen (tieteellinen historiantutkimus) ja fiktion (kaunokirjallisuus) liitettyjen episteemisten ihanteiden varassa. Kiistassa ilmiön merkitys ja todellisuus nousi tuon dikotomian ulkopuolelle. Heckscher puolestaan ei arvostanut aikakauden tunnetuinta englantilaista historiantutkijaa G. M. Trevelyania, koska hänen tyyliinsä oli liian

³⁹⁶ Kuvat teoksista Kulha 2006; Findlay et al. 2006.

³⁹⁷ Professionaalistumisesta Blaschke 2010; Lingelbach 2011; Tommila 1998, s. 11–30.

³⁹⁸ Iggers 1996, s. 6.

³⁹⁹ Jutikkala 1953b, s. 550–551.

⁴⁰⁰ Haapala 2001, s. 25–34; Manninen 1990, s. 326–344.

proosallinen.⁴⁰¹ Heckscher kirjoitti Trevelyanin sosiaalhistoriallisista tutkimuksista penseitä arvioita, joista ilmenee erilainen käsitys historian tutkimuksen tietoteoreettisesta luonteesta.⁴⁰² Heckscherille ja Jutikkalalle menneisyys oli haurasta ja katoavaa mutta samalla merkittävää ja mahdollisesti haitallista. Siksi menneisyyttä piti käsitellä varovaisesti ja tieteellisten metodien avulla. Arvokkaan menneisyyden joutuminen vääränlaisten tulkintojen kohteeksi oli estettävä.

Jutikkala ja Heckscher kokivat korostetusti, että historian tutkimuksen tieteellisyyden myötä menneisyyttä koskevat totuudelliset esitykset ovat historian tutkimuksen yksinoikeus. Tämä tarkoitti peräänantamatonta ja tinkimätöntä toimintaa totuuden ja metodin hyväksi. Totuus ja metodi saattoivat jäädä kuitenkin vaille arvoa, jos tieteellä ei ollut yhteyttä yhteiskuntaan. Cecilia Trenterin mukaan ruotsalaisen historian tutkimuksen ominaispiirteenä on ollut vahva poliittinen ulottuvuus, vaikka päivänpoliittiset huomiot ovatkin jääneet tekemättä.⁴⁰³ Heckscher erottui tästä valtavirrasta, otti etäisyyttä kansallismielisistä tulkinnoista ja isänmaallisista piireistä ja piti sen sijaan Jutikkalan lailla ohjenuoranaan valistuksen käsitystä totuudesta korkeimpana arvona.⁴⁰⁴ Tiede ja politiikka olivat osa hänen elämäänsä Max Weberin tunnetun luonnehdinnan mukaisesti, jolloin hän tunnisti omat poliittis-ideologiset lähtökohtansa ja suhtautui silti kannanottoihinsa tieteellisen analyttisesti, jolloin hänen synteensä on paikannettavissa tieteen ja politiikan väliin.⁴⁰⁵ Lisäksi Heckscherin ja Jutikkalan tiede- ja historiankäsitykset olivat yhteneväisiä Weberin ajatusten kanssa siinä arvopluralismissa, jossa ihmistieteet ymmärrettiin tulkintaa tavoittelevaksi tieteksi. Samalla muistutettiin, että historian tutkimus paljastaa menneisyydestä kausaalisia prosesseja, jotka on valittu tarkastelun kohteeksi subjektiivisten tavoitteiden takia.⁴⁰⁶ Myös Kulha

⁴⁰¹ G. M. Trevelyanin (1876–1962) elämästä ja urasta katso Lord Adrian 1963. Asiaa syventää Heckscherin suhde Thomas Macaulayhin (Trevelyanin isosetään), sillä Heckscher tunnusti nuorena ihailleensa Macaulayta. Heckscherin koulutus taloustieteilijäksi ja historian tutkijaksi muutti hänen käsitystään hyvästä historian tutkimuksesta. KB L67:65 Heckscher, Eli – Bonnier, Karl Otto 23.3.1933.

⁴⁰² KB L67:80 Heckscher – Tingsten, Herbert 5.1.1946. ”De (muut arviot Trevelyanin kirjasta) ger inte intryck att boken skulle vara lyckad som vetenskaplig prestation, men den har ju gjort stormande lycka bland allmänheten och bereder sannolikt den möjlighet till jämförelse mellan svenska och engelska förhållanden som du har i tankarna. Trevelyan har ju haft sin styrka på andra områden hittills, som en historieskrivare (skrivare alleviivattu) i den betydelse Erslev tar ordet, efter mönster av sin farmors bror Macaulay, som han också har namn efter och som hvars arvtagare han säkert uppfattar sig.” Kyse on luultavimmin Trevelyanin teoksesta *English Social History* (1944). Trevelyan 1944.

⁴⁰³ Trenter 2000, s. 84–85.

⁴⁰⁴ KB L67:67 Heckscher – Dagens Nyheter 10.4.1923. ”Vetenskapsmän som äro oförvitliga i sin forskar- och medborgargärning anmäla sig i de nationella hathetsernas och folkförbistringens tjänst i stället för i upplysningens, förseningens – sanningens.”

⁴⁰⁵ Henriksson 1991, s. 162; Henriksson & Lundahl 2003, s. 14.

⁴⁰⁶ Callinicos 2016, s. 155–156.

on löytänyt Jutikkalalta weberiläisiä käsityksiä tieteen ja yhteiskunnan vuorovaikutuksesta Jutikkalan ottaessa kantaa Heikkisen ja Ylikankaan vaatimukseen toisesta historiantutkimuksesta.⁴⁰⁷ Mielestäni Weber-maininnat eivät selvennä tyhjentäväsi kuvaa Heckscherin tai Jutikkalan toiminnasta tieteen ja sitä ympäröivän yhteiskunnan välimaastossa, sillä tieteen ja siihen liittyvän politiikan yhdistäminen oli korvaamaton osa näiden kahden historiantutkijan ammatillista identiteettiä. Enemminkin Weberin kuljettaminen mukana kertoo Weberin maineesta ja siitä, että Jutikkalan ja Heckscherin tieteellistä toimintaa kommentoineet ovat liittäneet heidät eurooppalaiseen tiedekaaniin.⁴⁰⁸ Jutikkalan, Heckscherin ja Weberin käsittely yhdessä on hedelmällisintä, kun on kyse yhteiskunnallisen kehityksen tarkastelusta.

Historiallinen kokemus on muutakin kuin vain menneisyyden ja nykyisyyden tarjoamiin kiinnekohtiin sidottu yhteiskunnallinen kokemus. Frank Ankersmitin käsityksen mukaan historia on ihmisen ja menneisyyden välille syntynyt harmoninen ymmärrys. Historian esteettinen ulottuvuus ylevöittää menneisyyden.⁴⁰⁹ Heckscherin mukaan historiantutkija on ratkaisevassa roolissa tässä historiallisen kokemuksen rakentumisessa. Hänelle historia ei ollut pelkästään tutkimuskohteesta vaan myös tulkittujen tutkimustuloksien kulttuurisesta merkityksestä määrittävä tieteenala:

Det avgörande resultatet av mitt sätt att se är inte urvalet av studieobjekt utan de vunna resultaten, de insamlade iakttagelsernas sammanställning i syntesen, valet av proportioner mellan de olika ingredienserna. Historikern måste veta hvad som är viktigt och oviktigt, eljest blir han objekt hvad Goethe i Faust kallar hans föremål: ein Kehrichfass und eine Rumpelkammer – – Däremot är jag alldeles med om fortsättningen, att ”valet av deklarament måste betingas av företeelsernas allmänna kulturella betydelse”; denna betydelse ser jag i hvad de har inneburit i mänsklighetens väg genom tiderna, med dess resultat sådant vi förstår det men utan trångsint betoning av hvad som just dagen syselsätter oss. ⁴¹⁰

2.4 SODAN JA YHTEISKUNNALLISTEN MULLISTUSTEN VAIKUTUS TIETEENHARJOITTAJAAN

Sodat vaikuttivat yksilöön ja ihmiseen, mutta sodat vaikuttivat myös historiantutkijoiden historiankäsitykseen, koska kansallisvaltioiden olemassaolo ja paikka kansainvälisessä yhteisössä on useimmiten nähty määräytyvän sotien seurauksena. Sota-aikoina Jutikkala ja Heckscher olivat molemmat tieteellisen työn lisäksi myös valtiollisissa tehtävissä. Vaikka

⁴⁰⁷ Jutikkala 1971, s. 164–166.

⁴⁰⁸ Max Weber (1864–1920) oli aikansa tunnetuimpia yhteiskuntatieteilijöitä, eikä hänen maineensa ei ole heikentynyt hänen kuolemansa jälkeen.

⁴⁰⁹ Ankersmit 2008, s. 117; Ankersmit 2005.

⁴¹⁰ KB L67:65 II Heckscher – Boëthius 21.12.1945.

Ruotsi olikin ensimmäisen maailmansodan aikaan puolueeton valtio, Heckscherin elämään sota tunkeutui lähtemättömästi. Hän toimi Hjalmar Hammarskjöldin hallituksen asiantuntijana sota-ajan talouteen liittyvissä asioissa ja toimi sotavalmiusvaliokunnan sihteerinä ja puheenjohtajana.⁴¹¹ Jutikkala puolestaan oli toisen maailmansodan aikaan valtion tiedotuslaitoksen (VTL) toimistopäällikkö 1941–1945.⁴¹²

Heckscher pettyi ponnisteluistaan huolimatta hallituksen toimintaan ja vaikeuksiin tehdä päätöksiä, jotka tuottaisivat Ruotsille vakaamman aseman ja taloudellista turvaa sotaa käyvässä Euroopassa. Pettymykseen liittyi myös tunne henkilökohtaisesta arvovaltatappioista, kun Heckscherin vaatimukset elintarvikevarastoinnin tehostamisesta jäivät toteutumatta.⁴¹³ Joka tapauksessa ensimmäisen maailmansodan aikana Heckscherin suhde poliitikkoihin muuttui. Hän alkoi kritisoida poliitikkoja entistä useammin lyhytnäköisestä suosionkalastelusta, jonka seurauksena tehdyt päätökset tuovat heille mainetta mutta hyödyttävät yhteiskuntaa luultavimmin vain lyhyen aikaa. Pitkäkestoisen hyödyn saavuttaminen vaatisi useimmiten päätöksiä, joilla ei saa mainetta tai suosiota. Heckscher saattoi myös ajatella, että pitkäkestoisia näkemyksiä sisältävä päätöksenteko huomioisi lyhytnäköistä paremmin menneisyyden ilmiöt, jolloin historian asiantuntijan yhteiskunnallinen merkitys korostuisi. Asiantuntijan lisäksi myös historian yhteisön kannalta pysyvät ja tärkeät teemat saisivat niille kuuluvaa huomiota.

Yleisemmällä tasolla Heckscherin suhde historialliseen kehitykseen ja yhteiskunnalliseen edistykseen tuli epäilevämmäksi. Ensimmäisestä maailmansodasta tuli hänelle samanlainen murroskohta kuin hänen aikalaiselleen, maailmansotien välillä kansainväliseen kirjalliseen maineeseen kohonneelle wieniläiselle Stefan Zweigille. Hän kuvaa, miten sota ja siihen liittyneet kokemukset muuttivat aikalaisten odotushorisontin ratkaisevasti:

On ehkä vaikeata kuvata nykyiselle sukupolvelle, jonka elämä on ollut täynnä onnettomuuksia, luhistumisia ja kriisejä ja jota sota on melkein jokapäiväisenä mahdollisuutena vaaninut, sitä optimismia ja luottamusta olemassaoloon, joka elähdytti meitä nuoria uuden vuosisadan ensimmäisinä hetkinä. Neljäkymmentä rauhan vuotta oli voimistanut eri maita taloudellisesti, tekniikka oli kiihdyttänyt elämänrytmää ja tieteelliset keksinnöt olivat herättäneet tuon sukupolven henkisen ylpeyden.⁴¹⁴

Ensimmäinen maailmansota muutti kansainvälisen talousjärjestelmän Heckscherin kauhistukseksi. Uusi järjestelmä perustui Heckscherin mielestä mielivaltaisiin ja paisuteltuihin kansallisiin rajoihin ja rajoitti tavaran ja

⁴¹¹ Ohlin, <http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/12680> (luettu 12.3.2014).

⁴¹² Tommila, <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7054/> (luettu 28.2.2014); Jutikkala 1997; KB L67:29 Jutikkala – Heckscher 21.7.1940.

⁴¹³ Montgomery 1953/2003, s. 317–318.

⁴¹⁴ Zweig 1945, s. 213.

ihmisten liikehdintää.⁴¹⁵ Heckscherin liberaalit kannanotot olivat reaktiota Euroopassa voimistuneisiin nationalistisiin äänenpainoihin.⁴¹⁶ Aikaisempi tutkimus on hahmottanut muutosta Heckscherin maailmankuvassa suureksi osaksi tarkastelemalla yksilön kokemuksia, vaikka ensimmäinen maailmansota muutti yksilöiden lisäksi myös yhteiskuntia. Myllerryksen seurauksena yksilö tietoisesti ja tiedostamatta asemoi itsensä uudestaan muuttuneisiin olosuhteisiin. Heckscherin muuttuneen maailmankuvan on selitetty johtuneen ensisijaisesti terävöityneistä liberaaleista ajatuksista, jolloin muutosta on analysoitu eritoten taloudellisen liberalismiin ja konservatiivisuuden oletetulla vastakohtaisuudella. Silloin kysymys, miksi isänmaallinen retoriikka ja kansallismieliset tulkinnat eivät enää 1910-luvun lopulla sopineet hänen maailmankuvaansa, jää leijumaan ilmaan. Nähdäkseni vastaus liittyy koetun suursodan syihin eli imperialismiin ja kiihkonationalismiin läheiseen yhteyteen. Heckscherille sota oli kansallisvaltioiden taistelua elämästä ja kuolemasta, mikä ei sellaisenaan ylevöittänyt todellisuutta tai historiallista kokemusta. Pikemminkin sota merkitsi hänelle häiriötä, joka hämärsi ihmisten kyvyn toimia rationaalisesti ja pitää silmällä pitkän aikavälin hyvinvointia ja joka siten asetti esteitä markkinoiden toteutumiselle. Samalla sota merkitsi saavutetun kehityksen ja sen myötä kirkastuneiden tulevaisuuden projisoitujen illuusioiden romahtamista. Nationalismi ei sopinut enää Heckscherin omakuvaan, jossa julkituodun liberaalin asenteen alla vaikutti myös konservatiivinen ulottuvuus vahvoihin kansallisvaltioihin perustuneesta kansainvälisestä järjestelmästä, joka loi markkinataloudelle harmoniset toimintaolosuhteet.

Talushistorian kansainvälisen kysynnän lisäksi talous- ja sosiaalhistorian nousussa oli kyse reaktiosta ensimmäiseen maailmansotaan ja väkivallan aiheuttamaan järkytykseen. Ruotsissa Heckscherin tutkimusten myötä talushistorian asemaan kiinnitettiin koko ajan enemmän huomiota, ja valtiopäiväkeskusteluissa talushistoria miellettiin rauhan ja harmonisen kehityksen historiaksi, jossa tärkeä osa varattiin myös menestyneen ruotsalaisen teollisuuden historialle.⁴¹⁷ Näin Heckscherin historiantutkimuksen yhteiskunnallinen tavoite ensimmäisen maailmansodan synnyttämien kielteisten ilmiöiden – uhmakkaan isänmaallisuuden aiheuttamat ylilyönnit – hillitsemiseksi onnistui ainakin Ruotsissa.⁴¹⁸

Suomen ja Ruotsin kannalta olennainen Itämeri oli sotien välisenä aikana usean geopoliittisesti merkittävän ilmiön näyttämö. Ahvenanmaan kysymys,

⁴¹⁵ Heckscher 1922a.

⁴¹⁶ Henriksson & Lundahl 2003; Carlson 2006; Magnusson 2009.

⁴¹⁷ Hasselberg 2007, s. 143.

⁴¹⁸ Vertaa Stefan Zweigin tekemiin huomioihin 1900-luvun yhteiskunnallisista trendeistä: ”Vasta sodan jälkeen alkoi natsionalismin aiheuttama maailman turmeltuminen, ja vuosisatamme henkisen sairauden ensimmäiseksi oireiksi muodostui ksenofobia, muukalaisviha tai ainakin muukalaiskammo.” Zweig 1945, s. 453.

saaren demilitarisointi ja päätyminen Suomelle puhuttivat Heckscheriä ja hänen lähipiiriään.⁴¹⁹ Tämän lisäksi Venäjän keisarikunnan luhistuminen ja uusi kommunistinen hallinto muuttivat valtioiden välisiä asetelmia. 1930-luvulla kansallissosialistisen Saksan kasvava ja uhaksi koettu voima muutti kilpailua vaikutusvallasta Itämerellä. Suomessa hallitseva historiallis-kulttuurinen mentaliteetti piti yllä kulttuurista eroa itään. Ero idän ja lännen välillä määrittyi vaihtelevasti kansallisten ja sivilisatoristen rajojen välillä.⁴²⁰ Myös Jutikkala, jonka poliittista mielenmaisemaa voidaan luonnehtia yhdistelmäksi konservatismia ja edistyksellistä kokoomuslaisuutta, liitti teoksillaan Suomen historian länsieurooppalaiseen ja pohjoismaiseen kontekstiin.⁴²¹ Suomen geopoliittinen asema yhdistyi sisäpoliittisiin jakolinjoihin. 1970-luvulla Jutikkala opetti Arwidsson-seuran kesäkursseilla lukiolaisille historiaa, ja tavoitteena oli historian välityksellä vahvistaa kriittistä kuvaa vasemmistosta.⁴²²

Jutikkala kirjoitti ensimmäisen maailmansodan kansainvälisistä seurauksista Heckscherin hengessä.⁴²³ Vapaakauppaan kulminoitunut liberalismiin aikakausi oli loppunut, ja uusmerkantilistinen politiikka ohjasi kansainvälistä järjestelmää. Vaikka Jutikkala kirjoittikin liberalismista myönteisesti, hän teki usein selväksi, että liberalismi ei johtanut heikkoon valtioon.⁴²⁴ Taustalla vaikutti Heckscherin käsitys merkantilismiin ja liberalismiin talouspoliittisista eroista, mistä kävi ilmi, että myös 1800-luvun liberalismi oli suunnitelmallista ja perustui poliittisiin päätöksiin.⁴²⁵ Tämä lähtökohta ei kuitenkaan tarkoittanut, että yksilölle olisi ollut tarjolla erilaisia individualistisia vaihtoehtoja yhteiskunnalliseksi järjestelmäksi. Jutikkalalle liberaali valtio muutti yksilön ja yhteiskunnan suhteen sopusointuiseksi. Ordoliberaliaaleja käsityksiä mukaillen valtion tehtävänä oli valvoa yksilöiden, yhteiskunnan ja markkinoiden toimintaa.⁴²⁶ Yksilöiden hyvinvointi vahvisti

⁴¹⁹ KB L67:26 Hjärne, Harald – Heckscher 15.9.1921; KB L67:65 Heckscher – Bagge, Gösta 1933; Brulin 1953; Heckscher 1921; Svensk Tidskrift 1920, s. 357–360.

⁴²⁰ Liikanen 2011, s. 189.

⁴²¹ KA Jutikkalan arkisto, Jutikkalan kotimainen kirjeenvaihto: Lujanen – Jutikkala 8.7.1957. Tommila <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7054/> (luettu 28.2.2014); Tommila 1997; Kulha 2006. Jutikkala kutsuttiin Svinhufvud-muistosäätiöön 22.1.1960. Svinhufvud oli vankkumaton Venäjän vastustaja ja saksalaismielinen.

⁴²² Klinge 2015, s. 140.

⁴²³ Jutikkala 1944, s. 345–350.

⁴²⁴ Kettunen 1994, s. 102. Vertaa Jutikkala 1949b; 1949c.

⁴²⁵ Muutaman vuoden Heckscheriä nuorempi taloushistorioitsija Karl Polanyi (1886–1964) päätyi tunnetusti samansuuntaisiin johtopäätöksiin tutkimuksessaan *Great Transformation* (Polanyi 1944/2009).

⁴²⁶ Ordoliberalismilla tarkoitetaan sotienvälisen ajan saksalaista uusliberalismia. 1930-luvun lopulla freiburgilaiset ekonomistit – muun muassa Walter Eucken, Franz Böhm ja Leonhard Miksch – etsivät suuntaa liberalismille valtion taloudellisen interventionismin ja täysin sääntelemättömien markkinoiden välissä. Heille taloudelliset markkinat olivat tehokkaimmillaan silloin, kun niitä säädeltiin

yhteiskuntaa ja sen turvin myös kansallista autonomiaa.⁴²⁷ Jutikkalan ymmärrys kollektivistisistä ilmiöistä näkyi siinä, että hän koki liberalismiin liittyneen individualismin osittain ongelmallisena. Liiallinen yksilön oman edun tavoittelu saattoi johtaa yleisemmällä tasolla eturistiriitoihin, joita Jutikkala näki 1900-luvun suurten sotien taustalla.⁴²⁸ Tässä kohtaa yhteishyvän perään haikaillut Jutikkala oli metodologinen individualisti, sillä ihmisten sisäisten pidäkkeiden peittäminen johti sotiin valtioiden välillä.⁴²⁹

Suomalainen valtio poikkesi Ruotsista. Sisällissodan haavat ja lyhyet poliittisen toiminnan traditiot asettivat poliittisen järjestelmän hauraammalle pohjalle. Suomi sijaitsi idempänä kuin Ruotsi ja lähempänä Venäjää ja Neuvostoliittoa. Tämän lisäksi sekä ensimmäinen ja toinen maailmansota kuohuttivat yhteiskuntaa Suomessa vakavammin kuin Ruotsissa. Pertti Haapalan mukaan ensimmäisen maailmansodan aikana suomalainen yhteiskunta hajosi. Juha Siltalan mukaan sisällissotaan ajaututtiin epäluottamuskierteessä toisen osapuolen kukistamiseksi ennalta. Markku Kuisma painottaa itsenäistymisen lisäksi Tarton rauhan merkitystä itsenäisyyden ja nuoren valtion kansainvälisen aseman vakiintumisessa.⁴³⁰ Toisen maailmansodan aikana niin sanottu ensimmäinen tasavalta päättyi ja sisällissodan vahvistamat yhteiskunnalliset konfliktit häivyttiin taka-alalle. Ensimmäisen maailmansodan aikana Jutikkala oli vielä niin nuori, että hän kommentoi tuon ajan tapahtumia vasta jälkikäteen. Toisen maailmansodan aikana hän oli jo itse mukana seuraamassa yhteiskunnallista muutosta.

Toinen maailmansota ja Suomen koettelemukset muuttivat Jutikkalan suhtautumisen sotaan ja politiikkaan. Samalla se vahvisti Jutikkalan roolin valtion asiaa edistävänä virkamiehenä.⁴³¹ Jutikkala kirjoitti myös sodan aikana Suomalaiseen Suomeen kansainvälisestä tilanteesta. Kulhan mukaan näistä ”Yksityisstrategin” kolumneista tulee selvästi esille, kuinka hyvin Jutikkala oli VTL:n toimistopäällikkönä perillä ulkopoliittisista ilmiöistä.⁴³² Historian ja maantiedon tuntemus näkyi siinä, että hän alleviivasi sodan geopoliittisia reunaehtoja ja pystyi antamaan sille historiallisen viitekehyksen. Samalla tavalla kuin Heckscher ensimmäisen maailmansodan jälkeen, Jutikkala halusi toisen maailmansodan tieteellisen historiantutkimuksen analysoivan nykyistä tilannetta painottamalla sen historiallisia juuria. Jutikkalan historiankäsitelmä muuttui tässä vaiheessa viimeistään

laeilla. Valtion tehtävä oli valvoa yhteiskunnallisia pelisääntöjä. Dullien & Guérot http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR49_GERMANY_BRIEF_AW.pdf (luettu 21.11.2017); Peck 2010, s. 17.

⁴²⁷ Kettunen 1994, s. 102.

⁴²⁸ Jutikkala 1949c, s. 465; Kettunen 1994, s. 102.

⁴²⁹ Metodologinen individualismi tarkoittaa selitysmallia, jossa yksilöiden valinnat ja teot nähdään ensisijaisena syinä asioiden tilaan. Callinicos 2016, s. 131.

⁴³⁰ Haapala 1995; Kuisma 2010, s. 246–247; Siltala 2009, s. 525–526; Siltala 2014, s. 86–88.

⁴³¹ Kulha 2006, s. 184.

⁴³² Kulha 2006, s. 188. Jutikkala käytti Suomalaisessa Suomessa myös nimimerkkiä Pohtaja.

kollektivismista individualistisemmaksi ja poliittista toimintaa huomioivaksi. Kulhan mukaan sota toi mukaan poliittisen realismin.⁴³³

Sodan vaikutuksen kohdalla on syytä mainita myös Jutikkalan vastavallankumouksellisuus ja vallitsevan järjestelmän, Suomessa ensimmäisen tasavallan perustuslaillisuuden puolustaminen. Vallankumous muuttui ensimmäisen maailmansodan jälkeen ranskalaisen viitekehyksen sijaan merkitsemään ennen kaikkea Venäjän vallankumouksia, joihin liittyi olennaisesti yhteiskunnallisten luokkien välinen konflikti.⁴³⁴ Yhteiskunnallinen kehitys, joka sai muotonsa ja vauhtinsa äkillisistä keikahduksista ja kuohunnoista, oli arvaamatonta ja räjähtävää. Jutikkala oli sitä mieltä, että kehitystä on hallittava ja sen vaikutusta suitsittava oikeanlaisella ideologialla. Kuten seuraavissa luvuissa huomaamme, Jutikkalan historiantutkimus oli historiallisen kehityksen – osin Heckscherin vaikutuksesta – analyysia, jossa historiantutkijan oma yhteiskuntäkäsitys, analyttiset käsitteet ja synteesi sulautuivat yhteen. Historiantutkijana hän valitsi ideologiset selitykset ja etsi kulttuurin ja ideologian risteyksestä pitkän yhteiskunnallisen kehityskaaren syytä.

Harmonisen kehityksen ja vallankumouksellisten purkauksien välistä ristiriitaa voidaan verrata Jutikkalan sodanjälkeisen professorikollegan, Arvi Korhosen vuonna 1922 analysoimaan eroon vallankumouksellisen ja historiallisen katsomustavan välillä:

Vallankumouksellinen katsomustapa pyrkii ylimielisesti sivuuttamaan ne rajat, joita olosuhteet ja ihmislunnon puutteellisuus asettaa, se koettaa katkaista yhteyden menneisyyden kanssa. Historiallinen katsomustapa taas on kokemusperäinen, se pysyttelee olevien olojen pohjalla ja mahdollisuuksien verrattain ahtaissa rajoissa, haluten säilyttää kehityksen tasajatkuisuuden.⁴³⁵

Korhonen, jolle historiantutkimus oli kansakuntaa yhdistävien arvojen vaalija⁴³⁶, täydentää analyysinsä ja asettaa normin nyky-yhteiskunnan ja tieteellisen historiantutkimuksen välille: ”Historiallista katsomustapaa on siis erikoisesti nykyisissä oloissa täysi syy pitää selvästi positiivisena ja rakentavana voimana, jolle olisi annettava arvoa kulttuuriamme uhkaavien vallankumousteorioiden vastapainona.”⁴³⁷ Kuvaavaa on, että jakolinjassa toisella puolella olivat vallankumous ja ideologiseksi ymmärretty historiantutkijan subjektiviinen sekä ylimielinen mielivaltaisuus ja toisella harmoninen ja kokemusperäinen tieteelliseksi mielletty historiantutkimus. Vallankumouksellisen ja objektiivisen näkökulman välisen jännitteen rooli suomalaisessa historiantutkimuksessa näkyi vielä Martti Häikiön vuonna

⁴³³ Kulha 2006, s. 184.

⁴³⁴ Kershaw 2015, s. 4, 102–114; Hobsbawm 2003a, s. 90–103.

⁴³⁵ Korhonen 1922, s. 33. Korhonen (1980–1967) oli Helsingin yliopiston yleisen historian professori 1940–1959.

⁴³⁶ Tervonen 1994, s. 33–46.

⁴³⁷ Korhonen 1922.

2003 julkaisemassa provokatiivisessa kannanotossa porvarillisen poliittisen historian puolesta: ”Ehkä kaikkein olennaisin objektiivisen historiantutkimuksen tunnusmerkki on kuitenkin epäusko siihen, että sosialistinen vallankumous on väistämätön ja ihmiskunnalle onneksi.”⁴³⁸ Myös nuoren Jutikkalan henkisen kotipesän, Suolahden ja Voionmaan kulttuurihistoriallisen koulukunnan tapa painottaa pidemmän aikavälin yhteiskunnallisten rakenteiden historiallista merkitystä on liitetty samaan ilmiöön, jossa historiantutkijat puoltavat vähittäistä yhteiskunnallista kehitystä ja kokevat vallankumoukset ja äkilliset murtumat yhteiskunnan kannalta kielteisinä ilmiöinä.⁴³⁹

Korhosta ja Jutikkalaa yhdisti käsitys historian myönteisestä, kansallista pysyvyyttä tuottavasta vaikutuksesta kulttuuriin.⁴⁴⁰ Kari Immonen on nimittänyt tätä suomalaisen historiantutkimuksen ominaispiirrettä ”muutoksen ja muuttumattomuuden dualismiksi”⁴⁴¹, mikä tarkoittaa myönteisten kehityskulkujen selittämistä muuttumattomiksi käsitetyillä kulttuurisilla piirteillä. Immosen mukaan sotien jälkeen vallinnut yhteiskunnallinen ja kansainvälinen poliittinen tilanne vaikuttivat historiantutkimuksen sisäisten trendien kanssa siihen, että historiantutkijat halusivat turvata vanhan tulkintatradition jatkumisen.⁴⁴² Myös Heckscherin asennoituminen kehitykseen ja vallankumoukseen oli samansuuntaista. Vallankumouksen sijaan yhteiskunta kehittyisi oikean ideologian vallitessa.⁴⁴³ Sotien välillä hän seurasi huolestuneena kehitystä, jossa edistysuskosta ammentanut optimismi tuntui katoavan. Taustalla vaikutti selvästi Heckscherin käsitys ideologiasta historiallisena selittäjänä.⁴⁴⁴ Ideologian lisäksi myös geopolittiset realiteetit vaikuttivat tuntemuksiin: ensimmäisen maailmansodan jälkeen pienten valtioiden kohtalo oli entistä selvemmin isojen valtioiden toiminnan tulosta.⁴⁴⁵

Kriittinen suhtautuminen vallankumoukseen oli tyypillistä suomalaiselle historiantutkimukselle jo ensimmäisessä tasavallassa, jolloin se yhdistyi

⁴³⁸ Häikiö 2003, s. 88.

⁴³⁹ Jalava 2012, s. 131.

⁴⁴⁰ Kettunen 2008, s. 25–35. Kettunen määrittelee yhdeksi suomalaisen kansallisen historiantutkimuksen piirteeksi pyrkimyksen edistää tietämystä historian pysyvistä ilmiöistä.

⁴⁴¹ Immonen 1996, s. 87.

⁴⁴² Immonen 1996, s. 87.

⁴⁴³ KB AAC Heckscher – Montgomery 4.10.1930.

⁴⁴⁴ KB AAC Heckscher – Montgomery 16.3.1933. ”Ingenting förefaller mig mer kortsynt än föreställningen att den liksom bolsjevismen och fascismen har ”come to stay” och har länge tänkt motivera i en tidningsartikel varför jag trot det. Det är försvinnandet av den optimism som följer av tron på att vara ”i förbund med utvecklingen” som verkar mest deprimerande, men kanske är det nyttigt att bita ihop tänderna och slåss för så mycket av möjligt av det som är i fara att helt och hållet dränkas av det återuppståndna barbariet.”

⁴⁴⁵ KB L67:69 Heckscher – Fight the Famine Council 13.5.1920. Neuvosto oli kutsunut Heckscherin muutamaa otteeseen Economic recovery and world peace -konferenssiin.

käsityksiin uhasta, joka nousi idästä suomalaista yhteiskuntaa vastaan. Toisen maailmansodan jälkeen historiantutkimuksen ja yhteiskunnan suhde muuttui. Muutos johtui muuttuneiden sisä- ja ulkopoliittisten olosuhteiden lisäksi myös humanististen ja yhteiskuntatieteiden kehityksestä. Historiantutkijat kokivat, että historian arvostus oli laskenut ja historian rooli yhteiskunnallisesti merkittävänä tieteenä oli muuttumassa.⁴⁴⁶ Vaikka esimerkiksi Jutikkala oli asiasta toista mieltä, ilmiö tuntuu olleen myös kansainvälinen, jolloin sillä on myös kansainvälisiä tieteellisiä ja yhteiskunnallisia syitä.⁴⁴⁷ Silti suomalaiset 1900-luvun oppihistorialliset esitykset ovat suurimmaksi osaksi sitä mieltä, että hävitty sota vaikutti historian arvostukseen. Kyse oli myös muuttuneista äänenpainoista, joiden avulla historiantutkijat toivat Suomen ja idän suhteen esiin. Esimerkiksi Kulhan mukaan sodan jälkeen historiantutkijat välttivät liian ylpeää ja uhittelevaa kansallista ilmaisua. Koettiin, että historiantutkijat olivat aikaisemmin paisutelleet kansallista menneisyyttä ja astuneet siten Neuvostoliiton varpaille. Historiantutkimus joutui siis välillisesti syytettyjen penkille.⁴⁴⁸ Neuvostoliiton voimistunut kansainvälinen asema ja sen rooli Suomea uhkaavana sosialistisena valtiona johti siihen, että historiantutkimuksen vaalima teema Suomea jatkuvasti ahdistaneesta ”idän ikaikaisesta uhasta” vaati aikaisemmasta poikkeavaa käsittelyä.⁴⁴⁹ Keskeiset suomalaiset historiantutkijat aloittivat kirjahankkeen, jossa ”totuus” Suomen historiasta oli tarkoitus tuoda esiin aikalaisten ja jälkipolvien luettavaksi. Näin syntyi Arvi Korhosen toimittama *Suomen historian käsikirja* (1949) taustavaikuttimenaan Neuvostoliiton miehitysuhka ja kommunismin pelko.⁴⁵⁰ Jutikkala otti artikkelissaan kantaa Anjalan-liittoon liittyneeseen tulkintakiistaan ja päätyi johtopäätöksissään ruotsinkielisten historiantutkijoiden kannalle, mikä on nähty merkittävänä kädenojennuksena yli suomalaista historiantutkimusta jakaneiden kielirajojen.⁴⁵¹

Pohjoismaiden yhteinen tarkastelu toisen maailmansodan vaikutuksesta kansallisiin historianarratiiveihin osoittaa, että yhteispohjoismainen teema siirtyi hetkellisesti sivuun kansallisvaltioiden omaa historiaa tähdentäneiden painotusten tieltä. Suomalainen historiantutkimus on poikkeus tästä tendenssistä, mitä on selitetty Suomen ja Neuvostoliiton rajanaapuriudella.⁴⁵²

⁴⁴⁶ Immonen 1996, s. 89.

⁴⁴⁷ Myhre 2015, s. 27–35; Porciani & Tollebeek 2012b.

⁴⁴⁸ Kulha 2006, s. 200.

⁴⁴⁹ Ahtiainen & Tervonen 1996, s. 76–80; Herlin 1996; Kivimäki 2013, s. 188–189.

⁴⁵⁰ Ahtiainen & Tervonen 1996, s. 26, alaviite 20; Kulha 2006, s. 206; Korhonen 1949a, 1949b. Jutikkala oli sitä mieltä, että kommunismin pelko oli kirjaidean taustalla. Suurin osa ajan keskeisistä historiantutkijoista osallistui kirjahankkeeseen. Vain Jalmari Jaakkola ei osallistunut teokseen.

⁴⁵¹ Kulha 2006, s. 203. Vertaa Tommila 1998, s. 163–164. Tommilan mukaan Jutikkala ”omaksui itsenäisyysliikkeestä liki suomenruotsalaisen kannan.”

⁴⁵² Aronsson, Fulsås, Haapala & Jensen 2008, s. 256, 273–274. Pohjoismaiden yhteiset historialliset perinteet palasivat kuitenkin pian takaisin, koska hyvinvointivaltio alettiin nähdä kansainvälisesti

Esittelemäni huomiot Jutikkalan urasta ja keskeisistä tutkimusteemoista tukevat tätä havaintoa. Ruotsin vallan ajan historia alkoi karvaan lähihistorian myötä näyttäytyä yhä vahvemmin rauhan ja demokraattisten instituutioiden kannalta suotuisana aikakautena ja siksi myös yhteiskunnallisesti relevanttina ja legitimiinä tutkimuskohteena.

Sota on oppihistoriallisessa tarkastelussa toiminut vedenjakajana myös Ruotsissa. Hjärnen ja Weibullien aikana valtioon keskittyneen historiantutkimuksen yleinen trendi vaihtoi vähitellen näkökulmaa kohti sosiaalisia ilmiöitä, joita käsittelivät muun muassa Nils Ahnlund, Sten Carlsson ja Erik Lönnroth.⁴⁵³ Suomessa ja Ruotsissa sosiaaliset näkökulmat tulivat mukaan historiantutkimukseen eri syistä. Ruotsalaisen historiantutkimuksen haasteena oli vahva valtio eli suurvallan ja imperialistisen menneisyyden sovittaminen sosiaalidemokraattisen hyvinvointivaltion historiaan. Historiantutkijat käsittelivät häpeälliseksi koetun suurvaltamenneisyyden takia nykyaikaa ja menneisyyttä erillään toisistaan ja painottivat 1800-luvun teollistumista yhteiskuntahistorian keskeisenä teemana.⁴⁵⁴ Aikaisemmin kansan ja kuninkaan suhde oli toiminut tirkistysaukkona hyviin ja huonoihin aikakausiin, mutta nyt kansallisen suurteollisuuden ja organisoidun työväenliikkeen historia alkoi määrittää modernisoituneen Ruotsin historiallista itseymmärrystä.⁴⁵⁵ Suomessa ongelmana oli puolestaan valtioton menneisyys, mikä johti anakronistisuudenkin uhalla yhteiskuntahistoriallisten siltojen rakentamiseen kaukaisen menneisyyden ja nykyajan välille. Esimerkiksi sodan jälkeen Ruotsin vallan aika nähtiin merkinä Suomen lukeutumisesta länsivaltojen joukkoon.⁴⁵⁶

Vaikka yhteiskunnalliset tapahtumat vaikuttavat historiantutkimukseen, vaikutusvoimaa ei voi varata vain suurille ja pelottaville ilmiöille, joita 1900-luvun suomalaisen historiantutkimuksen kohdalla olivat sota ja kommunismi.⁴⁵⁷ Myös myönteisiksi koetut asiat näkyivät ja vaikuttivat historiantutkimukseen. Jutikkalaan ja Heckscheriin vaikuttaneita myönteisiä ilmiöitä olivat esimerkiksi usko yksityisomistuksellisiin käytäntöihin, kapitalistiseen markkinatalouteen ja yhteiskunnalliseen kehitykseen. Yleisemmin 1900-luvulla voimistunut länsimainen ja pohjoismainen valtioidenvälinen yhteistyö vaikutti historiantutkimukseen.

pohjoismaisena erityispiirteenä. Sen modernista luonteesta huolimatta sille haluttiin löytää myös historiallisia taustatekijöitä.

⁴⁵³ Aronsson, Fulsås, Haapala, Jensen 2008, s. 272–274.

⁴⁵⁴ Sodan jälkeen Manner-Euroopasta tuli osittain käsitteellinen toinen Skandinavialle. Tämä liittyi hyvinvointivaltion syntyyn ja eroihin pohjoismaisessa ja mannermaisessa kehityksessä. Aronsson, Fulsås, Haapala, Jensen 2008, s. 272–274.

⁴⁵⁵ Aronsson, Fulsås, Haapala & Jensen 2008, s. 263, 265, 276.

⁴⁵⁶ Aronsson, Fulsås, Haapala, Jensen 2008, s. 272–274.

⁴⁵⁷ Kulha 2006, s. 206.

Yhteiskunnallisten eturyhmien tekemät kompromissit ja niiden myötä tulleet edut jakautuivat Ruotsissa ja Suomessa eri tavalla. Suomessa sisällissota ja sota-aika johtivat siihen, että kompromissit koettiin kielteisiksi välttämättömyyksiksi, joihin päädyttiin yhteisen hyvän pelastamiseksi. Ruotsissa puolestaan kompromissin uskottiin synnyttävän yhteistä hyvää. Tämä näkyy myös aikakauden keskeisten suomalaisten historiantutkijoiden yhteiskunnallisissa käsityksissä. Pauli Kettusen mukaan Jutikkalalle, Korhoselle ja Renvallille järjestövaltaisuus ja ay-liike olivat sodanjälkeisen, uudenlaisen demokraattisen järjestelmän kielteinen seuraus.⁴⁵⁸ Heille yhteiskuntapoliittiset kompromissit olivat ongelmallisia, koska silloin päätösten ideologiset vaikuttimet laimenivat.

Sota on tässä nostettu esille, koska se on aikaisemman tutkimuksen mukaan vaikuttanut merkittävästi Heckscherin ja Jutikkalan tutkimuksiin. He eivät kuitenkaan joutuneet eristykseen sodan ja muuttuneiden reunaehtojen vaikutuksesta, koska heidän tieteellinen yhteisönsä asemoitui uudestaan yhdessä heidän kanssaan. Seuraavaksi esittelen Jutikkalan ja Heckscherin sosiaalista yhteisöä. Tuon sosiaalisen yhteisön sisällä käytiin tieteiden välisiä ja tieteensisäisiä keskusteluja, jonka avulla Heckscher ja Jutikkala legitimoivat niitä yhteiskunnallisia ajatuksia, joita he kokivat historiantutkimuksessa oleellisiksi muun muassa sodan muuttaessa kansainvälistä tilannetta.

Historian tarkasteleminen merkityksen tuotantona hegemonisen tai halutun järjestyksen puolesta Jutikkalan ja Heckscherin tutkimuksissa tuo olennaisen lisän heistä tehtyihin kirjoituksiin. Samalla näiden kahden historiantutkijan urat ja tutkimukset ovat välttämätön aineisto historiantutkimuksen ja yhteiskunnan välisen suhteen analysoinnissa.⁴⁵⁹ Yhteiskunnallisen tiedon tuotannossa ideologia on läsnä, eikä tällaista ideologian roolia voi varata vain Jutikkalan ja Heckscherin kritisoimalle poliittiselle tai individualistiselle historiantutkimukselle. Pauli Kettusen mukaan poliittinen suunnittelu ja kansallinen historiantutkimus eivät ole ristiriidassa modernisaatiota tarkastelevan yhteiskuntahistorian kanssa.⁴⁶⁰ Ne täydentävät toisiaan, mikä tuli esiin Jutikkalan tutkimuksissa, kun Jutikkala käsitteli myönteisesti teolliskapitalistista kehitystä ja kansallista jatkuvuutta.⁴⁶¹ ”Ulkoisten” tekijöiden lisäksi heidän molempien aktiivinen toimintansa historiantutkimuksen tieteellisten kriteerien ja yhteiskunnallisen roolin edistämiseksi muodostaa merkittävän osan heihin liitetystä ”tiedemiesmäisyydestä”.

⁴⁵⁸ Kettunen 1994, s. 101; Kettunen 2008, s. 33–34. Renvall, Korhonen ja Jutikkala painottivat kaikki demokratian ja kansanvallan yhteyttä. Kansanvalta oli kansan ykseyden symboli toisen maailmansodan jälkeen, mikä näkyi Renvallin toimittamassa kirjassa *Suomalaisen kansanvallan kehitys* (Renvall 1956).

⁴⁵⁹ White 1987c, s. 192.

⁴⁶⁰ Kettunen 1994, s. 81.

⁴⁶¹ Kettunen 1994, s. 82–83.

2.5 RAJANVETOA TIETEISSÄ JA YHTEISKUNNASSA

Historiantutkimukset eivät yksinään muodosta historiantutkijan mainetta. Julkaisujen lisäksi akateemiset virat ja tutkijoiden sosiaalinen verkosto vaikuttavat merkittävästi keskeisen aseman saavuttamiseen historiantutkimuksen kentällä ja yhteiskunnassa. Historiantutkimus on tieteellinen prosessi, jossa historioitsijat käyvät koko ajan rajanvetoa oman tieteenalansa sisällä, erilaisten tieteenalojen välillä sekä tieteellisen toiminnan ja yhteiskunnan välillä. Muun muassa Thomas Gieryn ja sittemmin Ian Hesketh ovat tutkineet historiantutkijoiden toimintaa jatkuvana sosiaalisena ja tieteellisenä rajankäyntinä.⁴⁶²

Rajankäyntiä voidaan tarkastella tilanteissa, joissa historiantutkijat suojelevat oman oppiaineensa autonomiaa ja siihen sisältyviä arvoja tai tavoittelevat oman tutkimusalan laajentumista. Lisäksi rajanvedoksi luetaan myös tieteenalan sisäiset kiistat, joita syntyy, kun tutkijat tavoittelevat valtaa kiistelemällä historiantulkintoista ja pitävät kilpailevia tulkintoja totuuden kannalta vähempiarvoisina. Rajanvetoa on myös tieteellisen tutkimuksen erottautuminen harrastelijoista. Kyse on ammattiin sisältyvästä vallankäytöstä, jonka kantama ulottuu historiantutkimuksen metodeista ja tulkintoista sosiaaliseen vuorovaikutukseen asti. Jutikkalan nuoruudessa kollektivistista metodologia käytettiin oman tutkimuksen rajaamisen lisäksi myös erottamaan individualistispoliittinen historiantutkimus historiantutkimuksen olennaisesta ytimeästä. *Foiling* – vastakohtaisuuksien strateginen käyttö kilpailijoiden torjumiseksi – tekee historiantutkimuksesta ideologista, sillä tutkijat haluavat osoittaa kilpailijan tai kilpailevan koulukunnan epäpätevyyden ja samalla esittävät itsensä oman oppialansa tiedollisena auktoriteettina.⁴⁶³

1900-luvun historiantutkimuksen eurooppalaista historiaa voidaan tarkastella tieteenalan sisäisen rajankäynnin välityksellä. Kyse oli toisaalta kamppailusta, jossa historiantutkijoiden työnjako muuttui ja määrittyi uudelleen sisäisesti ja suhteessa muihin tieteenharjoittajiin. Toisaalta kyse oli tieteenalan sisäisestä kamppailusta määrittää historiantutkimuksen keskeinen tutkimuskohde. Vuosisadan alussa eri valtioiden historiantutkijat kohtasivat kaikki samanlaisia haasteita, jotka liittyivät toisaalta pyrkimykseen edistää tieteenalan tieteellisyyttä ja yhteiskunnallista painoarvoa ja toisaalta siihen, miten kehittää tutkimusta uusien aineistojen, metodien ja muuttuvan yhteiskunnan ristipaineessa. 1800-luvulla maakohtaiset lähtökohdat olivat erilaisia. Esimerkiksi Saksassa tieteellinen historiankirjoitus oli pääosassa poliittista historiaa, kun taas Ranskassa tieteenalan institutionaalinen kehitys synnytti jo vuosisadan lopulla poikkitieteellisempiä lähtöasetelmiä ja julkaisumuotoja (esimerkiksi *Revue de synthèse historique*), vaikka poliittisen

⁴⁶² Collins 1998, s. 24–28; Gieryn 1983, s. 781–795; Gieryn 1999; Hesketh 2008, s. 373–377; Kiikeri & Ylikoski 2004, s. 97; Kümin & Osborne 2013, s. 305–318.

⁴⁶³ Kiikeri & Ylikoski 2004, s. 96.

historiantutkimuksella oli myös siellä vankka perinne.⁴⁶⁴ Yhtä kaikki maanosan historiantutkijoille alkoi olla selvää, että kansakuntien ja keisarikuntien tarjoamat valtiolliset raamit historian ymmärtämiseen alkoivat innoittamisen sijaan kangistaa tulkintoja. Vuosisadan lopulla Karl Lamprechtin, Henry Thomas Bucklen, Ernest Lavissen ja Max Weberin sekulaarimmat ja kosmopoliittisemmat näkökulmat tarjosivat inspiraatiota nouseville tutkijasukupolville.⁴⁶⁵

Yhteiskuntahistorian ja varsinkin taloushistorian läpimurto viimeistään 1900-luvun alkupuolella muutti historiantutkijoiden toimenkuvaa ja käsitystä yhteiskuntaa muokkaavista ilmiöistä perinpohjaisesti. Saksassa jo 1800-luvun lopulla Karl Lamprechtin vaikutus, taloustieteen historiallisen koulukunnan perintö ja *Zeitschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichten* perustaminen nostivat yhteiskuntahistorialliset näkökulmat korostettuun asemaan.⁴⁶⁶ Saksan lisäksi Venäjä ja Englanti nousivat uuden taloushistoriallisen tutkimuksen varhaisiksi maantieteellisiksi keskuksiksi, joissa poliittisesti värittyneen kansallisen historian vastapainona tutkittiin yhteiskunnan taloudellista kehitystä.⁴⁶⁷ Sotien välisessä Ranskassa Lucien Febvre ja Marc Bloch innostuivat laaja-alaisesta yhteiskuntahistoriasta hyödyntäen vertailevan historiantutkimuksen edistäjän, belgialaisen Henri Pirenne'n näkökulmia. Näin *Annales*-koulukunta sai alkunsa.⁴⁶⁸ Lutz Raphaelin mukaan Febvre ja Bloch yhdistelivät totaalihistoriallisessa otteessaan laajasti erilaisia selitysmalleja institutionaalisista rakenteista emotionaalisiin ilmiöihin. Ryhmän ja yksilön vuorovaikutus oli merkittävä, ja taloudelliset ja sosiaaliset näkökulmat nousivat keskiöön. Heckscherin ja Jutikkalan lailla myös Febvre ja Bloch edistivät ja ottivat käyttöön uudenlaisia menetelmiä, joiden avulla historiantutkimuksen kohde oli mahdollista määritellä uudella tavalla.⁴⁶⁹

Heckscherin toimintaa ruotsalaisen taloushistorian institutionalisoinnissa on tarkasteltu usein sosiaalisen rajanvedon käsitettä hyödyntäen.⁴⁷⁰ Heckscherin itsensä kannalta ei ollut yhdentekevää,

⁴⁶⁴ Boer 2011, s. 186, 198; Middell 2011, s. 267. Toisaalta Jean-Yves Grenierin mukaan myös ranskalainen historiantutkimus oli 1800-luvun lopulla ennen kaikkea poliittisen historian tutkimusta. Grenier 2016, s. 113.

⁴⁶⁵ Stuchtey 2011, s. 164. Saksassa esiin noussut materialistinen käsitys sosiaali- ja taloushistorian relevanttiudesta johti siihen, että poliittisten ilmiöiden lisäksi myös uskonnollisten ilmiöiden tutkimuksellinen keskeisyys vähentyi. Ilmiöstä kirjoittavat Frey & Jordan 2008, s. 211–213.

⁴⁶⁶ Grenier 2016, s. 113; Hesse 2016, s. 98–99; Raphael 2011, s. 103.

⁴⁶⁷ Borodkin 2016, s. 195; Raphael 2011, s. 106–107; Szvák 2011, s. 313–315, 319–321.

⁴⁶⁸ Grenier 2016, s. 113; Middell 2011, s. 268.

⁴⁶⁹ Middell 2011, s. 168; Raphael 2011, s. 108. On tosin muistettava, että Febvre ja Bloch esittivät myös vaatimuksia historiantutkimuksen menetelmistä ja tutkijan tekemistä valinnoista. Esimerkiksi ensimmäisen *Annalesin* pääkirjoitus käsiteli tieteiden välisen vuorovaikutuksen lisäämistä. Sivula 2006, s. 78.

⁴⁷⁰ Hasselberg 2007, s. 15–21, 318–333; Hettne 1980; Larsson 2013, s. 173–195; Larsson 2015.

millaiseksi taloushistorian institutionaalinen asema kehittyi, koska kyseessä oli hänen senhetkinen uransa ja toisaalta historia- ja yhteiskuntakäsityksen legitimitettiin. Hasselbergin tulkinnan mukaan Heckscher vetäytyi yhteiskunnallisesti orientoituneesta taloustieteestä tieteeseen ja asemoi itsensä taloushistoriaan. Maailma muuttui niin nopeasti, että historian tuntemus ei enää ollut avuksi nykyisen talouden mallintamisessa. Hänen historiallinen näkökulmansa vanhentui. Koska taloushistorian oppiaine ei ollut Ruotsissa 1920-luvun lopulla vielä institutionalisoitunut, piti Heckscherin tutkimustyön lisäksi nostaa oppiaineen yhteiskunnallista ja tieteellistä arvoa. Hän yritti monopolisoida taloushistorian professionaalisen auktoriteetin itselleen ja vaikuttaa niihin periaatteisiin, jotka tekivät taloushistoriallisesta tutkimuksesta tieteellisesti pätevää. Kyse ei ollut vain taloushistoriallisista metodillisista periaatteista, vaan kyse oli myös yhteiskunnan kannalta relevantista tutkimuksesta ja tiedosta. Tähän tarpeeseen Heckscher ja Montgomery kehittivät *taloudellisen todellisuuden* käsitteen, josta tuli Heckscherin painottaman taloushistorian ydin.⁴⁷¹

Heckscherin käsitys taloushistoriasta tieteenä kumpusi taloustieteellisen teorian ja historiallisen synteessin yhdistämisestä. Koska taloustieteellisten teorioiden synnyttämät totuusväitteet olivat abstrakteja idealisointeja, historiantutkimuksen rooliksi taloushistoriassa jäi rakentaa yhteiskunnallinen ja konkreettinen merkitysulottuvuus. Heckscherin institutionaalinen rajanveto onnistui ja taloushistoriasta kehittyi oma oppiaineensa, mutta Heckscherin määritelmät eivät tarttuneet ruotsalaisen historiantutkimuksen valtavirtaan. Hänen ponnistuksensa Ruotsin taloushistorian kanssa eivät synnyttäneet sellaista seuraajaa, joka olisi suhtautunut taloushistorian metodeihin ja teoreettiseen pohjaan samalla tavalla kuin hän.⁴⁷² Tämä on toisaalta ymmärrettävää, koska olihan hän määritellyt oikeanlaisen taloushistoriallisen tutkimuksen ytimen omien vahvuuksiensa heijastukseksi.

Kuten voidaan huomata ranskalaisen historiantutkimuksen historiasta annalistien kohdalla, kiistat historiantutkimuksen oikeista muodoista ja näkökulmista noudattavat usein jakolinjoja yliopistojen välillä.⁴⁷³ Heckscher oli vain yksi esimerkki ruotsalaisen historiantutkimuksen 1900-luvun alkupuolen auktoriteeteista, jotka halusivat vaikuttaa historiallisen tiedon luonteeseen. Lundin yliopiston Weibullien ja Tukholman korkeakoulun Sven Tunbergin välille syntyi kiista, jossa oli kyse historiallisen aineiston

⁴⁷¹ Hasselberg 2007, s. 325.

⁴⁷² Hasselberg 2016, s. 155–159; Hettne 1980, s. 65–70; Torstendahl 2011b, s. 312–314. Ymmärrys taloudellisten ja sosiaalisten prosessien merkityksestä yhteiskunnan murroksissa ja pitkällä aikavälillä sai kaikuja muun muassa Sven A. Nilssonin, Erik Lönnrothin, Sten Carlssonin ja Birgitta Odénin tutkimuksissa. Heckscherin seuraajat eivät välttämättä nähneet tarpeelliseksi seurata hänen metodologiaansa.

⁴⁷³ Sivula 2006, s. 69–70.

tulkinnasta.⁴⁷⁴ Kuten Ragnar Björk on huomauttanut, Hjärne-tradition ja Weibullien tutkimussuuntauksien erot juontuivat tavoista kuvata ja selittää menneisyyttä. Weibullien suuntaus etsi lähdeaineistosta yksittäisiä ja mahdollisimman kiistämättömiä tosiasioita (*hållbar argumentering*), kun taas hjärneläisessä perinteessä tutkija tulkitsi empiirisesti arkistoaineiston johtolankoja ja täydensi kuvan menneisyydestä sivistyksensä avulla (*trovärdig avblindning*). Molemmat koulukunnat keskittyivät menneisyyden kuvaamiseen ja välttivät nomoteettista historian selittämistä.⁴⁷⁵ Weibullit nostivat lähdekritiikin korkeimmaksi historiantutkimuksen tieteelliseksi periaatteeksi, mutta – kuten Rolf Torstendahl on osoittanut – lähdekritiikki ei ollut Ruotsissa heidän yksinoikeutensa. Tärkeämpää oli, että Weibullien metodologia rajoitti aineistosta tehtävien tulkintojen skaalaa. Heidän *Scandia*-aikakauskirjansa keskittyi paikallishistoriaan ja purki kansallisia myyttejä.⁴⁷⁶ Synteesit ja kansallismielinen historiantutkimus joutuivat kritiikin kohteiksi ja tämän myötä epäsuorasti myös Uppsalaan ja Tukholmaan keskittynyt kansallinen historiantutkimus.⁴⁷⁷ Toisaalta he kritisoiivat yleisesti historiantutkimukseen vaikuttavaa idealismia, joka väritti jossakin määrin myös Heckscherin historiankäsitystä. Myös Heckscher kritisoi kollegoitansa romantikoiksi, kun he eivät hänen mielestään kunnioittaneet riittävästi tieteellisiä periaatteita.⁴⁷⁸ Idealismi ja aatteellinen palo miellettiin yleisesti torjuttaviksi historiantutkijan ominaisuuksiksi. Weibullien suuntauksen kuvainnolliseksi voitoksi voidaan kuitenkin lukea, että heidän oppilaansa päätyivät johtaviin historiantutkimuksen virkoihin. Merkittävimpänä voidaan nostaa esiin Erik Lönnroth, josta tuli professori Georg Wittrockin jälkeen Hjärne-tradition keskukseen Uppsalaan.⁴⁷⁹

Tieteelliset aikakauskirjat ovat toimineet kirjallisena alustana tieteelliselle rajankäynnille.⁴⁸⁰ Ruotsissa *Historisk Tidskrift* pysyi Hjärne-tradition alaisena Sven Tunbergin ja Nils Ahnlundin toimiessa päätoimittajina

⁴⁷⁴ Lauritz Weibull sai Lundissa ja Sven Tunberg Tukholmassa professuurin 1919. Björk 2012, s. 88–100.

⁴⁷⁵ Nybom 1988, s. 96–100. Vertaa Björk 1983, s. 304.

⁴⁷⁶ Møller Jørgensen 2012, s. 77–78. *Scandian* toimipiste Lundin yliopistossa ja Weibullien tiiviit yhteydet Tanskaan synnyttivät tilanteen, jossa *Scandian* oli mahdollista kritisoida sekä tanskalaisen että ruotsalaisen historiantutkimuksen nationalismia, konservatismia ja idealismia.

⁴⁷⁷ Tilannetta voi verrata esimerkiksi Ranskaan, jossa Mathias Middelin mukaan keskitetty akateeminen järjestelmä johti siihen, että luovemmat tutkimusotteet pääsivät luontevammin esiin periferisemmissä maakuntayliopistoissa. Middell 2011, s. 268. Myös Anna Sivula on tehnyt saman huomion hänen selvittäessään Marc Blochin vaiheita nuorena tutkijana Strasbourgissa. Hän tosin painottaa, että virat maakuntayliopistossa koettiin usein välvaiheena matkalla kohti virkaa pääkaupungissa. Sivula 2006, s. 55–58, 69.

⁴⁷⁸ Magnusson 2009, s. 406–413.

⁴⁷⁹ Hasselberg 2007, s. 113–134; Larsson 2013; Torstendahl 1988, s. 80–93.

⁴⁸⁰ Hudson 2016, s. 24–25; Møller Jørgensen 2012, s. 72–78.

Heckscherin opiskelutoverin, Torvald Höjerin jälkeen.⁴⁸¹ Heckscherillä oli näin suora yhteys *Historisk Tidskriftin* ja hän julkaisikin siellä artikkeleita vain ottamalla yhteyttä päätoimittajiin. Heckscherin nuoruuden Uppsalan ystäväpiirin Juntanin vuorovaikutus rakentui vastavuoroisuudelle ja lojaliteetille. Tämä auttoi Heckscheriä, joka oli varsinaisessa historiantutkijoiden yhteisössä ilman vakiintunutta virkaa ja akateemista asemaa.⁴⁸² Toisaalta Heckscherin yhteydet *Historisk Tidskriftin* 1930- ja 1940-luvuilla pitivät hänet kosketuksissa konservatiivisten historiantutkijoiden piirin, joka keskittyi tuohon aikaan Ahnlundin ympärille.⁴⁸³ Heckscher osallistui tieteelliseen keskusteluun, koska ei empinyt ilmaista omaa mielipidettään, mutta hän pysyi tässä suhteessa institutionaalisen ytimen ulkokehällä.⁴⁸⁴ Se selittää hänen tarvettaan määrittää taloushistoriallisen tutkimuksen ominaispiirteet omien vahvuksiensa mukaan.

Vaikka Heckscher olikin taloushistoriallisen osaamisensa takia hieman erillään kansallisen historiantutkimuksen ytimeä, hän ja Jutikkala toimivat akateemisilla urillaan verkostojen keskipisteissä, jossa määrittyivät tutkimusrahoitus, tutkintovaatimukset ja aikakauskirjojen tieteellinen keskustelu. Yhteiskunnallisesti tai poliittisesti ajatellen Heckscher oli Jutikkalaa näkyvämmän poliittisempi henkilö. Se johtui Heckscherin viroista ja luottamustoimista sekä hyvin laajasta suhdeverkosta, josta osa oli hänen isänsä peruja. Lisäksi Heckscher koki usein, että muut eivät osaa tai ymmärrä ja hänen on siksi otettava kantaa, minkä takia vuorovaikutus Heckscherin kanssa tuntui monista kollegoista välillä raskaalta. Jutikkala toimi enemmän taustavaikuttajana mutta vaikutti toki poliittisiin näkemyksiin lehtiartikkeleillaan, vaikka käsittelikin niissä yleisten asioiden sijaan historiallisia aiheita.⁴⁸⁵ Se johtui Jutikkalan visiottomuuden sijaan siitä, että hänen mielipiteilleen oli muitakin ilmaisijoita sodanjälkeisessä Suomessa.

Jutikkalan kohdalla tieteellinen ja sosiaalinen rajanveto ei ole niin selkeästi havaittavissa kuin Heckscherin tapauksessa. Yksi selittävä tekijä on

⁴⁸¹ Andersson 2005, s. 569; Björk 2012, s. 97. Seitsemän ensimmäistä päätoimittajaa: Emil Hildebrand (1881–1905), Torvald Höjer (1906–1920), Sven Tunberg (1921–1933), 1930–1933 yhdessä Yngve Lorentsin kanssa, Nils Ahnlund (1934–1948), 1944–1948 yhdessä Sven Grauersin ja Torvald T:son Höjer (1949–1961). Ahnlund ei tosin ollut varsinaisesti Hjärnen oppilas. Kun hän väitteli, Hjärne oli jäänyt jo eläkkeelle. Aihe tosin kumpusi Hjärne-traditiosta.

⁴⁸² Hasselberg 2007, s. 342–353; KB L67:80 Heckscher – Tunberg; KB L67:64 Heckscher – Ahnlund.

⁴⁸³ KB L67:75 II Heckscher – Montgomery 18.11.1936, 25.7.1943. ”Jag är alltid ledsen att konstatera hur litet sympati jag kan avvinna Ahnlunds person, när jag liksom andra har en så hög tanke om hans vetenskapliga betydelse; det är en viktighet och pontifikal pretention över honom, och han förefaller mig anlägga ganska personliga synpunkter.” Heckscher pelkäsi, että Ahnlund yritti sabotoida hänen tutkimustyötään jättämällä välillä hänen kirjoituksiaan julkaisematta.

⁴⁸⁴ Gunneriusson 2002, s. 15.

⁴⁸⁵ Klinge 2014, s. 77.

ruotsalaisen ja suomalaisen historiantutkimuksen *kentän* laajuudessa.⁴⁸⁶ Ruotsissa yliopistojen ja tutkijoiden välinen vuorovaikutus ja kilpailuasetelma synnyttivät historiantutkimukselle erilaisia tyylejä ja karsinoita. Samalla yliopistojen välinen vuorovaikutus voimistui, mutta Suomessa tämä dynamiikka tuli merkittäväksi tieteellistä kenttää muokanneeksi tekijäksi vasta maailmansotien jälkeen. Toisaalta Ruotsin historia tarjosi tutkijoille enemmän erikoistuttavaa. Niinpä esimerkiksi keskiajan tutkimus sai osakseen huomiota, ja siihen erikoistui historiantutkijoita jo 1900-luvun alkupuolella. Juuri tämän tutkimussuunnan edustajia olivat Weibullit ja heidän tunnetuin oppilaansa, Erik Lönnroth, josta kohosikin oman sukupolvensa tunnetuin historiantutkija. Suomen 1900-luvun alkupuolen kansainvälisesti merkittävin antiikin ja keskiajan historioitsija, Gunnar Mickwitz, on jäänyt verraten tuntemattomaksi nimeksi suomalaisen oppihistorian kaanonissa.⁴⁸⁷

Suomessa tutkimuspiirit olivat Ruotsia pienemmät ja historiatieteen sisäinen eriytyminen ei ollut niin merkittävää.⁴⁸⁸ Niinpä esimerkiksi Jutikkalan lähipiiri ja professionaaliselta kannalta merkittävien ihmisten verkosto sulautuivat yhteen epämuodollisessa ”ompeluseurassa”. Suuri osa ystäväpiiristä osallistui 1930-luvulla kollektivistisen ja individualistisen historiantutkimuksen väliseen rajanvetoon olennaisen historiallisen tiedon luonteesta.⁴⁸⁹ Jutikkala näyttää tarkoittaneen individualismilla perinteisen poliittisen historiantutkimuksen lisäksi myös vallalla ollutta individualistista tieteenfilosofiaa. Toisaalta Jutikkalan myönteinen suhtautuminen Skandinaviaan vaikutti siihen, että hän ei suhtautunut sotien välisenä aikana kielteisesti ruotsinkieliseen tutkimukseen.

Karl Lamprechtia voidaan pitää nuorelle 1900-luvun alussa valtaan nousseelle suomalaiselle tutkijasukupolvelle oman tutkijaminän itsenäisyyden symbolina.⁴⁹⁰ Vaikka Jutikkala jaksoikin kirjoittaa ja innostua kollektivistisestä näkökulmasta, yksilöt olivat hänelle yhtäläisiä merkittäviä. Ihmiset ja inhimillinen toiminta toivat historiaan irrationaalisen

⁴⁸⁶ Esimerkiksi Gunneriusson 2002; Hasselberg 2007; Larsson 2013.

⁴⁸⁷ Bruun www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/8119/ (luettu 28.2.2014). Mickwitz (1906–1940) oli juutalainen, ruotsinkielinen, kuoli nuorena ja tutki kansallista historiaa vain vähän, jos kohta ollenkaan, sivuavia aiheita. Hän hävisi vuonna 1939 yleisen historian professuurin valintaprosessissa Arvi Korhoselle.

⁴⁸⁸ Martin 2010, s. 429–433; Myhre 2015. Fragmentaation nähdään tyypillisesti voimistuvan 1900-luvun jälkimmäisellä puolella, ja siihen liittyy sekä relevantin tutkimuskohteen ja metodien muuttuminen monimuotoisemmiksi että institutionaalinen sirpaloituminen, jossa historian tutkimuksen sijaan asiantuntijat ovat professoreja tai asiantuntijoita erityisalueiden tai aikakausien kohdalla. Yksi esimerkki tästä ovat kansallisten historiallisten aikakauskirjojen rinnalle nousseet julkaisut, jotka eivät ole enää sidottuja kansalliseen historiaan vaan keskittyvät kansainvälisesti erityisen alan tutkimuksen kehittämiseen.

⁴⁸⁹ Jutikkala 1983a, s. 86.

⁴⁹⁰ Vaikka keskustelua käytiinkin näiden muuttujien välillä, Viikari on sitä mieltä, että Lamprechtilta ei omaksuttu kovinkaan paljon varsinaisia tutkimusmetodeja. Viikari 1995, s. 297–300.

ulottuvuuden, kun kollektivistiset ilmiöt osoittivat yleisempien lainalaisuuksien dynamiikan. Tässä kollektivistinen näkökulma oli kannanotto metafysisiä ja tosielämän irrationaalisia ilmiöitä vastaan, sillä siihen sisältynyt lainalaisuuteen viitannut ulottuvuus vahvasti positivistisessä hengessä historiantutkimuksen *tieteellistä* arvoa.⁴⁹¹ Kulttuurihistoriallista koulua ei erottanut aiemmasta tutkimuksesta niinkään aihepiiri vaan historiantutkimuksen ja metodin, joiden nimissä historiantutkijat vetivät oikean ja väärän tutkimuksen rajoja tieteenalansa sisälle.⁴⁹² Myös Saksassa Lamprechtin henkilöitynyt metodikiista oli johtunut poliittis-historiallisen tradition ja vaihtoehtoista näkökulmien konfliktista.⁴⁹³ Sama vastakkainasettelu oli rajankäynnin teemana myös muualla. Ranskassa 1900-luvun jälkipuolen *Annales*-historiantutkijat pelkistivät kilpailutilanteen heidän itsensä ja muiden välillä vastakohtaisuudeksi, joka konkretisoitui heidän edustamaansa uuteen historiaan (*nouvelle histoire*) ja vanhanaikaiseen, kansakunta-ajattelun värittämään positivistiseen tutkimukseen, jonka kielteiset konnotaatiot johtivat aina Leopold von Ranken saksalaiseen traditioon asti.⁴⁹⁴ Kuten Reinhart Koselleck on todennut, menneisyys ei erottele tapahtumia ja laajempia rakenteellisia kokonaisuuksia toisistaan, vaan (poliittisten) tapahtumien ja sosiaalishistoriallisten näkökulmien varaan rakennettu vastakkainasettelu on historiantutkijoiden toisiinsa kohdistamaa polemiikkaa.⁴⁹⁵

Historiallisen synteessin rooli näkyy vahvana Jutikkalan ja Heckscherin tiedemiehisyydessä, vaikka Heckscherin kohdalla Magnusson ja Lundahl ovat eri mieltä synteessin luonteesta.⁴⁹⁶ Jutikkalan ja Heckscherin tutkimuksellista runkoa on mahdollista tarkastella osana 1900-luvun yhteiskunnallisen tutkimuksen synteessitraditiota, jossa kehitys on ymmärretty yhteiskunnan monimuotoistumisena ja työnjaon kehittymisenä. Muutosta on esitetty dikotomisilla käsittepareilla, joita ovat olleet esimerkiksi Émile Durkheimin ”mekaaninen ja orgaaninen solidaarisuus”, Marxin ”feodaalinen” ja ”kapitalistinen”, Ferdinand Tönniesin ”esimoderni yhteisö” (*Gemeinschaft*) ja ”moderni yhteiskunta” (*Gesellschaft*), Comten ”teologinen” ja ”positiivinen”, Spencerin ”sotilaallinen” ja ”teollinen”, Henry Mainen ”status” ja ”sopimus” sekä Weberin ”traditionaalinen” ja ”rationaalinen”.⁴⁹⁷ Jutikkala käytti

⁴⁹¹ Vertaa Sivula 2006, s. 62. Sivula selostaa, miten looginen positivismi sai sotien välillä ohjelmansa irrationalististen poliittisten vastustuksena. Tieteenfilosofiasta piti riisua metafysiikka ja näennäistieteellisyyttä.

⁴⁹² KA Jutikkalan arkisto, kotimaiset esitelmät 6: toinen nippu. Päiväys Turku 13.10.2000.

⁴⁹³ Stuchtey 2011, s. 176–177; Viikari 1995, s. 243–247.

⁴⁹⁴ Middell 2011, s. 267–268; Passmore 2011, s. 200.

⁴⁹⁵ Koselleck 2002, s. 115, 123–126.

⁴⁹⁶ Vertaa Magnusson 2009; Lundahl 2011, s. 243.

⁴⁹⁷ Callinicos 2016, s. 128–129; Cohen 1978, s. 330–336; Töttö 1997, s. 155–157; Viikari 1995, s. 398–406. Viikarin mukaan taloushistoriassa tämän tutkimustradition edustajia olivat toisen maailmansodan aikaan Karl Polanyi, Kuznets ja Heckscherin *Svenskt arbete och liv* -teoksen kääntänyt Gerschenkron

Heckscherin lisäksi Alexander Gerschenkronin ja W. W. Rostowin tutkimuksia modernisaatiosta ja teollistumisesta, mutta Jutikkalan uran sijoittaminen taloustieteellisten taloushistorioiden joukkoon ei tee hänen tuotannolleen täyttä oikeutta.⁴⁹⁸

Jutikkalan akateemisesta auktoriteetista oppilaidensa keskuudessa saa hyvin kuvan Pirkko Rommin hänelle lähettämästä kirjeestä, jossa Rommi kertoo tutkimuksessaan nojanneensa ”yksinomaan Jutikkalaan, Jutikkalaan ja taas Jutikkalaan.”⁴⁹⁹ Jutikkala tuki arvostamiaan oppilaita ja auttoi heitä eteenpäin tutkijan uralla tai akateemisilla portailla.⁵⁰⁰ Rommi kuului myös Jutikkalan ja Aulis Alasen mah jong -ryhmään, ja kirjeenvaihdon perusteella Jutikkala näyttää kannustaneen Rommia eteenpäin ja suositelleen häntä yliopistoissa virkoihin. Esimerkiksi Renvallia Jutikkala pyysi olemaan kiltti Rommille, joka myöhemmin asettuikin puolustamaan Renvallin historianäkäsitystä, joka oli herättänyt kritiikkiä nuorempien tutkijoiden keskuudessa.⁵⁰¹ Matti Klinge puolestaan lukee itsensä kuuluneeksi *jutikkaliitteihin*, joita yhdisti opettajan esimerkillinen historiallis-kriittinen ja empiirinen suhtautuminen aineistoihin ja liian spekulatiiviseen teoretisointiin.⁵⁰²

Rajanveto näkyi merkittäväällä tavalla historian tutkijoiden välisessä vuorovaikutuksessa. Kyse ei ollut pelkästään erottautumisesta ja aggressiivisesta oman paikan valtaamisesta, vaan läheiset kollegiaaliset suhteet antavat tutkijoille mahdollisuuden testata hypoteeseja ja hioa käsitteitä, jotka saattavat olla muille kuin lähipiirille vielä liian epämääräisiä. Sekä Heckscherillä että Jutikkalalla oli ydinpiiri, jonka sisällä ideoiden kehittäminen, väittely ja kantojen hiominen oli mahdollista. Jutikkalan kohdalla on esimerkiksi selvää, että ystäväpiirin tapaamiset olivat hedelmällisiä tilaisuuksia keskustella historian tutkimuksesta. Heckscherin vuorovaikutuksella Boëthiuksen, Montgomeryn ja Baggen kanssa oli sama funktio.⁵⁰³ Näissä keskusteluissa teroittuivat ne kannat, joiden avulla Heckscher asettui vastakkain esimerkiksi Myrdalin, Ohlinin sekä

sekä vaiheteoriastaan tunnettu W. W. Rostow. Tähän joukkoon voisi liittää myös Heckscherin, joka Lundahlin mielestä käytti samaa Measurement without theory -näkökulmaa vuoden 1907 väitöskirjassaan kuin Kuznets 60 vuotta myöhemmin. Lundahl 2011, s. 252–253.

⁴⁹⁸ Gerschenkron 1962; Rostow 1967.

⁴⁹⁹ KA Jutikkalan arkisto, kotimainen kirjeenvaihto. Rommi, Pirkko – Jutikkala 15.1.1965.

⁵⁰⁰ KA Jutikkalan arkisto, kotimainen kirjeenvaihto Rommi, Pirkko – Jutikkalaa, päivämätön kirje 1970-luvulta, 24.1.1977.

⁵⁰¹ KA Pentti Renvallin arkisto, kirjekokoelma vuosi 1971. Jutikkala – Renvall, Pentti ei päiväystä; Rommi 1983. Vertaa myös Tuija Pulkkinen luonnehdintaan Renvallista historian tutkijana ja Renvallin ja Heikki Ylikankaan asettumisesta vastakkain Nuijasota-tulkinnoissa. Pulkkinen 1990, s. 285–287.

⁵⁰² Klinge 2014, s. 244–245; Klinge 2015, s. 38–39.

⁵⁰³ KB L 67:65 II Heckscher – Boëthius; KB AAC Eli Heckschers brev till Arthur Montgomery; KB L67: Heckscher – Montgomery; KB L 67:65 I Heckscher – Bagge; KB L67:37 II Montgomery – Heckscher.

tanskalaisten Albert Olsenin ja Astrid Friisin kanssa.⁵⁰⁴ Myrdal kritisoikin Heckscheriä siitä, että hän verhoi liberaalin talouspolitiikkansa objektiivisilta vaikuttaviin näkemyksiin. Myrdal oli varmasti turhautunut, koska hän koki itse olevansa avoin ja tuovansa esiin myös poliittiset ennakoasenteensa, mutta Heckscher ei niitä hyväksynyt ja leimasi ne fanatismiksi.⁵⁰⁵ Heckscherille liberalismi oli ontologinen ja moraalinen käsitys yhteiskunnasta, ei talouspolitiikka. Heckscherin ja Myrdalin keskinäisessä kilvoittelussa näkyy sukupolvien välisen professionaalisen konfliktin kiinnittyminen osaksi muuttuvaa kansainvälistä järjestystä, jota konkretisoi Yhdysvaltojen nousu Ison-Britannian ohi kulttuurisen hegemonian johtotähdeksi. Heckscherin mukaan Myrdal spekuloi yhteiskunnallisessa ajattelussaan liikaa amerikkalaiseen tyyliin, mikä ei hänen mukaansa kuulunut sopiviin tieteellisiin tapoihin.⁵⁰⁶

Lähipiirit toimivat Jutikkalan ja Heckscherin julkaisemien tutkimusten mainostajina arvioimalla ne sanomalehdissä ja aikakauskirjoissa. Montgomery kommentoi Heckscherin *Sveriges ekonomiska historien* ensimmäistä osaa kirjeessä ja pohtii samalla, että haluaisi kirjoittaa arvion teoksesta arvovaltaiseen *Historisk Tidskriftiin*. Taustalla vaikutti se, että Montgomeryn mielestä Heckscherin teoksen johtopäätökset olivat uskaliaita ja saattoivat aiheuttaa kritiikkiä. Tällaiset epävarmat tekijät kuuluivat molempien mielestä taloushistoriaan, mutta samalla se teki historiantutkimuksessa esitetyt johtopäätökset avoimeksi suruttomalle kritiikille.⁵⁰⁷ Ilkeä kriitikko saattaisi keskittyä vain virheisiin ja hataralla pohjalla seisoviin väittämiin, mutta ystävällinen kriitikko ottaisi sen sijaan huomioon teoksen muut olennaiset asiat.

Jutikkala ja Heckscher pystyivät vaikutusvaltaisen sosiaalisen verkostonsa avulla edistämään oman historiallisen tutkimustapansa nousemista yhteiskunnallisesti merkittäväksi. Samalla heistä tuli edustamansa oikean tutkimustavan – doxan – korkeimpia auktoriteetteja. Heckscherin tapauksessa doxa taloustieteen ja historian taloushistoriallisesta fuusiosta ei kestänyt hänen henkilökohtaisen panoksensa hiipumista. Jutikkalan doxa kesti pidempään, koska hänen oppilaansa jatkoivat niitä tutkimusteemoja, joita Jutikkala oli painottanut eläkkeelle jäädessään. Jutikkala tosin eli eläköitymisen jälkeen vielä yli 30 vuotta, joten hän oli vahtimassa oppinsa soveltamista ja mahdollisesti pelkäämässä sen marginalisoitumista. Hän vaali asemaansa ja perintöään vaikuttamalla vallankäyttäjänä taustalla ja osallistumalla tutkimukseen. Tieteenalan kehittyessä ja uusien tutkijasukupolvien noustessa valokeilaan päivitettyjen tietojen tukemana Jutikkala saattoi kokea myös pelkoa syrjäytymisestä. Olihan hänen läheinen

⁵⁰⁴ Gerschenkron 1954, s. xvii–xviii.

⁵⁰⁵ Hasselberg 2007, s. 91.

⁵⁰⁶ Östlund 2011, s. 248 ja viite 86.

⁵⁰⁷ KB L67:37 II Montgomery – Heckscher 8.10.1935; Aaltonen 1953; Oja 1943.

ystävänsä ja kollegansa Pentti Renvall kohdannut kritiikkiä, kun Renvallin oppilas Heikki Ylikangas haastoi hänen tulkintansa nuijasodasta.⁵⁰⁸

Pienten maiden yhteiskunnalliset vaikuttajat pohtivat usein, miten isompien valtioiden mielenkiinto voitaisiin suunnata kohti heikompia valtioita. 1950-luvun alussa pohjoismaista taloushistorian julkaisua perustettaessa tekijät kokivat, että talouden ja sosiaalisen historian avulla muiden maiden historiantutkijat saattaisivat kiinnostua Pohjoismaiden historiasta. Historia oli heille kansainvälinen ilmiö ja taloushistoria kansainvälisesti kiinnostavaa, koska Heckscher oli tehnyt sitä edellisten vuosikymmenten aikana tunnetuksi. Talous- ja sosiaalishistorian eduksi luettiin myös, että se ei ollut määritelmällisesti pienten maiden poliittista historiaa, jonka ei koettu kiinnostavan suurten maiden edustajia.⁵⁰⁹ Toisaalta kyse oli eurooppalaisesta ilmiöstä, jossa maailmansotien aika raskas aika alkoi jäädä taakse ja uusi edistyksen aika oli näköpiirissä. Fasismien tappion myötä usko liberaaliin demokratiaan ja suuriin kertomuksiin oli palannut.⁵¹⁰ Oman kansakunnan korostuneisuus ja länsieurooppalaisen yhteiskuntahistorian kaanonin merkitys nousee esiin käänteisenä vaikutuksena: Suomessa ja Ruotsissa koettiin, että poliittisen historian arvo ei ollut verrannollinen yleisempään poliittiseen historiaan, ja siksi kannattaisi keskittyä talous- ja sosiaalishistoriaan.⁵¹¹ Talous ja kansainvälisten markkinoiden vetovoima vaikuttivat pohjoismaisen taloushistorian muotoon ja kysymyksenasetteluihin.⁵¹²

Vaikka Heckscher kritisoikin kiihkokansallisia näkemyksiä, vahva kansallisvaltio oli hänelle tärkeä historiallinen ilmiö. Hän kirjoitti Ruotsin ja ruotsalaisten historiaa yhteiskunnan ja kansallisvaltiollistumiskehityksen valossa. Jutikkala piti Heckscherin näkemyksestä ja painotti myös kansan, harmonian ja väestöhistorian roolia historiantutkimuksessa. Nähdäkseni sekä Heckscher että Jutikkala ymmärsivät historian yhteiskuntakehityksenä, johon ihminen toiminnallaan vaikutti. Jutikkalan paikallishistoriallinen ulottuvuus ja Heckscherin taloustieteellisesti tarkastellun rationaalisen käyttäytymisen synnyttämä yhteiskunnallinen kehitys tukivat tätä näkökulmaa. Kasvun näkökulmaa ja sen levittäytymistä menneisyyteen tutkitaan seuraavissa luvuissa.

Kansainvälisyys on yhdistävä nimittäjä Heckscherin ja Jutikkalan tieteelliselle toiminnalle. Ennen ensimmäistä maailmansotaa tieteet kansainvälistyivät voimakkaasti. Pohjoismaiset historiantutkijat alkoivat tavata säännöllisesti sitä varten perustetussa konferenssissa kansainvälisen

⁵⁰⁸ Ahtiainen & Tervonen 1996, s. 139–140.

⁵⁰⁹ Hjerpe 2002, s. 101.

⁵¹⁰ Passmore 2011, s. 201.

⁵¹¹ Euroopan käsitteellisestä vaikutuksesta ja historiallisesta kaanonista Chakrabarty 2000; Liakos 2013; Stuurman 2000 s. 147–166; Conrad 2016, s. 3–6.

⁵¹² Björk 2012, s. 86.

mallin mukaisesti.⁵¹³ Helsingin yliopistosta tehtiin perinteeksi muodostuneita opintomatkoja Ruotsiin ja Saksaan, josta muun muassa Jutikkalan opettaja Suolahti palasi Karl Lamprechtin kollektivististen oppien kanssa.⁵¹⁴ Heckscher loi oman henkilökohtaisen suhdeverkostonsa kiertäessään eurooppalaisissa yliopistoissa ja kerätessään vinkkejä Tukholman kauppakorkeakoulua varten.⁵¹⁵ Näistä yhteyksistä oli myöhemmin apua, kun hän haki *Merkantilismenin* englanninkäännökselle kustantajaa. Hän kirjoitti muun muassa J. M. Keynesille, jota pyysi avustamaan teoksen julkaisussa.⁵¹⁶ Lisäksi juutalaisten yhteisö toi Heckscherille kansainvälisiä kontakteja, jotka sosiaalisen verkoston kasvattamisen ja lujittamisen lisäksi vahvistivat hänen käsityksiään 1930-luvun äärikansallisten joukkoliikkeiden kestämyydestä.⁵¹⁷ Heckscher suhtautui erityisen myönteisesti englantilaiseen yhteiskuntaan, jonne hänen tärkeimmät tieteelliset kontaktinsa suuntautuivat. Tämä tekee Heckscheristä tietyn aikakauden edustajan. Hän koki brittiläisen liberalistisen imperiumin huipun ja ehti nähdä myös sen sortumisen alkupisteen. 1940-luvulla hän totesikin, että hänen pitäisi suunnata katseensa entistä tarkemmin Atlantin yli länteen, koska Yhdysvaltojen vaikutusvalta oli kasvanut huomattavasti.⁵¹⁸

Jutikkalan kansainvälisyys erotti hänet suomalaisista kollegoista. Vaikka pohjoismaiden välinen tutkijatoiminta ei ole ollut suomalaisille historiantutkijoille poikkeuksellista, Jutikkala suhtautui asiaan erittäin innostuneesti. Hän totesikin, että hänellä oli maailmankatsomuksessaan ”tunteellinen pohjoismainen ulottuvuus”.⁵¹⁹ Se vaikutti hänen toimintaansa ja historiantutkimukseensa.⁵²⁰ Tämän lisäksi hän haki tutkimuksiansa metodologiaan innoituksen kansainvälisiltä tutkijoilta takertumatta kuitenkaan mihinkään tiettyyn koulukuntaan. Empiirinen näkökulma tuli

⁵¹³ Myhre 2012, s. 266–289; Porciani & Tollebeek 2012, s. 3–29.

⁵¹⁴ Klinge 2008, s. 151; Ahtiainen 1990, s. 46–47; Haapala 2007; Haatanen 1973, s. 161. Autonomian aikana tehdyistä historiantutkijoiden akateemisista matkoista katso Mylly 2002, s. 266–280.

⁵¹⁵ KB L67:71 I Heckscher – Hallendorff 17.3.1909.

⁵¹⁶ KB L 67:73 Heckscher – Keynes, J. M. 14.3.1932; 21.5.1935.

⁵¹⁷ KB L67:26 Hirsch, Dörthe – Heckscher; KB L67:81 I Heckscher – Valentin, Hugo; KB L67:67 Heckscher – Dovertie, Lars Georg. Svartningstorp sijaitti Finjan pitäjässä Kristianstadin läänissä. Tilan omisti Stiftelse för Lantbruksutbildning. Sinne oli 1936 perustettu kibbutsi ja maatalouskoulu, johon siirrettiin Saksasta juutalaisnuoria odottamaan oleskelulupaa Israeliin. Heckscher oli maanviljelyskoulutussäätiön hallituksessa mukana. Heckscher suhtautui kriittisesti siionismiin mutta oli toiminnassa mukana, koska piti Ruotsin virallista pakolaispolitiikkaa riittämättömänä. Heckscherin suhteesta juutalaisuuteen katso Flam 2006.

⁵¹⁸ KB L67:70 Heckscher – Gerschenkron 12.8.1952.

⁵¹⁹ KA Jutikkalan arkisto, käsikirjoitukset, litteroitu radiohaastattelu vuodelta 1981, s. 2; Tommila, <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7054/> (luettu 28.2.2014); Tommila 1989, s. 258.

⁵²⁰ Klinge 2014, s. 199. Jutikkala oli suuntautunut Ruotsiin ja pohjoismaisuus oli osa eräänlaista ”läntis-ruotsalaista” käännettä suomalaisessa humanistisessa tutkimuksessa, jota Jutikkalan lisäksi edustivat myös Vilkuna ja Kivikoski.

ensin.⁵²¹ Näin Jutikkala halusi muokata tieteellisiä standardeja, jotka historiantutkimuksen aiheista huolimatta eivät rajoittuneet kansallisen tiedeyhteisön sisälle. Jutikkalan paikallishistorialliset vaatimukset johtivat historiantutkijoiden professionaaliseen standardointiin englantilaisen mallin mukaan.⁵²² Kansainvälinen asenne vaikutti siihen, että Jutikkala ja Heckscher tarkastelivat valtiota osana laajempaa kansallisvaltioiden järjestelmää. Olennainen historiallinen tieto ei siis ollut lähtöisin kansallisvaltiosta, vaikka kansallisvaltioiden historia ja yhteiskunnalliset asiat olivatkin olennaista historiallista tietoa ja juuri tämän takia historiantutkijat olivat heidän mielestään yhteiskunnallisesti merkittäviä.

Jo tässä tutkimuksen vaiheessa on selvää, että niin Heckscher kuin Jutikkalakin kirjoittivat historiallisen narratiivin osaksi nykyhetken poliittista keskustelua. Yhteiskuntahistoriallinen tuntemus antoi heille käsityksen kehityksen suuntaviivoista, jotka liittyivät tulevaisuuteen heijastettuihin odotuksiin. Toisaalta taustalla vaikutti kilpailu erilaisten historiallisesti rakentuneiden yhteiskuntajärjestelmien välillä. Oma asiantuntemuksensa turvanaan he ottivat tutkimuksillansa kantaa tarkoituksellisen politiikan suunniteltuihin ja tarkoittamattomiin seurauksiin. Tästä historiantutkimuksen ja politiikan yhteydestä käsin Heckscherin ja Jutikkalan historiantulkintojen yhteiskunnallinen kantoala jäsenyyty näennäisestä ristiriidasta reaktiivista muutosvastarintaa edustavan konservatismiin ja tulevaisuuteen kurkottavan liberaalin edistysajattelun välillä. Kuten Pauli Kettunen on todennut, tuo näennäinen ristiriita syntyy kahden ajattelutradition kohtaamisesta: historistinen ajattelu painottaa menneisyyteen pohjaavia pysyviä kulttuurisia seikkoja, mutta valistuksen traditioon pohjautuva tulevaisuuteen tähyävä näkemys painottaa häviävää menneisyyttä ja suunniteltavissa olevaa tulevaisuutta.⁵²³

Albert O. Hirschmanin mukaan reaktiivinen muutoskriitikki perustuu retorisesti kolmeen erilaiseen teesiin, joiden avulla kriitikot esittävät suunniteltujen yhteiskunnallisten muutosten vaikutuksen todellisuudessa kielteisenä.⁵²⁴ Teesi kieroutuneesta kehityksestä (*perversity thesis*) esittää suunniteltujen muutosten vaikutuksen todellisuudessa nurinkurisena ja päinvastaisena, jolloin muutokset pikemminkin vahvistavat niitä ilmiöitä, joita muutoksilla pyritään hillitsemään. Toinen teesi esittää suunnitellut uudistukset hyödyttöminä ja joutavanpäiväisinä (*futility thesis*). Kolmas teesi korostaa uudistusten aiheuttamaa varsinaista vahinkoa jo saavutetuille

⁵²¹ Klinge 2015, s. 49. Klinge kuvaa Jutikkalaa empiristiksi, joka nationalismiin sijaan seurasi Marxin, Heckscherin, Sombartin, Schmollerin ja Lamprechtin jalanjälkiä.

⁵²² Vuonna 1957 Jutikkala näki paikallishistoriallisen tutkimuksen olevan niin rutiininomaista, että se ei vaatinut kirjoittajaltaan muuta kuin historiantutkimuksen keinojen rutiininomaista käyttöä. Ahtiainen ja Tervonen ovat sitä mieltä, että tämä on osoitus Jutikkalan hiipuneesta kiinnostuksesta talonpoikaista historiaa kohtaan. Ahtiainen ja Tervonen 2010, s. 36–37, 60–61.

⁵²³ Kettunen 2008, s. 26–28.

⁵²⁴ Hirschman 1991, s. 11–12, 43–45, 81–86, 133–148.

olosuhteille (*jeopardy thesis*). Hirschmanin teesit tarjoavat mahdollisuuden tarkastella Jutikkalan ja Heckscherin historiallisten kokonaistulkintojen nykyhetkistä merkitystä. Heidän esittämänsä kritiikki lyhytnäköistä *historiatonta* päivänpolitiikkaa vastaan näyttää, miten heidän kokonaishistorialliset käsityksensä yhteiskunnan kehityksestä saavan osan voimastaan muutosvastarintaisesta retoriikasta. Tämän retoriikan avulla he huomauttavat, että nykyhetken politiikasta voi koitua tarkoittamattomia seurauksia, jotka heikentävät yhteisön sidettä omaan historiallisuuteensa.

Bruno Latourin erittelemän valmiin tieteen ja tutkimusprosessin jatkuva vuorovaikutus ja dialektinen suhde tulevat selvästi esille Heckscherin ja Jutikkalan elämässä. Latour käsitteli tiedettä Janus-kasvoisena auktoriteettina, jossa tiede käy väittävä valmiin tieteen – *ready made* -science – ja keskeneräisen tutkimusprosessin – *science in the making* – välillä.⁵²⁵ Jutikkalan ja Heckscherin tieteelliset urat antavat välähdyksiä tieteen Janus-kasvojen molemmista puolesta. Heidän tieteellinen intohimonsa johti käsitykseen, jossa perinpohjaista tietoa menneisyydestä vain lähestytään. Toisaalta he puolustivat asemistaan tiedettä ja totuutta varsinkin, jos tutkija esitti kyseenalaisen ideologian sävyttämiä tulkintoja, jotka olivat ristiriidassa heidän yhteiskunnallisten näkemystensä kanssa. Historiantutkimuksen yhteiskunnallinen side tulee tässä näkyviin samastumisena kulttuuriseen yliminään. Jutikkala ajatteli, että yhteiskunnan historia rakentuu kestävästä ilmiöistä, jolloin väite jokaisen sukupolven uudistamasta historiasta muuttui ongelmalliseksi.⁵²⁶ Jutikkalan pitkä elämä ja ura yliopistossa ovat osin hämärtäneet sitä, että hän sotien välisenä aikana kiisti vallitsevan tutkimuksen näkemyksiä ja vaikutti aktiivisesti historiantutkimuksen tuleviin painopisteisiin esimerkiksi paikallishistoriallista tutkimusta kehittämällä. Kritiikki, jota Jutikkala myöhemmin antoi paikallishistoriallista tutkimusta kohtaan, johtui osaksi siitä, että hän ei ollut tyytyväinen vallitseviin olosuhteisiin.

Jutikkalan ja Heckscherin tieteelliset urat osoittavat, miten historiantutkijat ovat yhteiskunnallisen tiedon kanssa tekemisissä. Jutikkalan ja Heckscherin urien kietoutuminen yhteen antaa mahdollisuuden tarkastella eurooppalaisen historiantutkimuksen kehitystä ja sen muuttumista pääsääntöisesti poliittisten tapahtumien kuvaamisesta sosioekonomisen kehityksen selittämiseksi. Heckscherin uraa onkin oppihistoriassa tarkasteltu aina taloushistorian institutionalisoitumisen valossa. Jutikkalan uraa ei ole niinkään tarkasteltu taloushistorian nousun henkilöitymänä, vaan ”moniosaaja”⁵²⁷ Jutikkalan tutkijapersoonaan on heijastettu yleisellä tasolla suomalaisen historiantutkimuksen 1900-luvun oppihistoriallinen polku 1930-luvulta 2000-luvulle. Jutikkalan ja Heckscherin urien tarkastelu ja vertailu on tässä vaiheessa selventänyt historiantutkijan suhdetta kotimaiseen

⁵²⁵ Latour 1987, s. 4–6, 12–13, 42.

⁵²⁶ KA Jutikkalan arkisto. Kotimaiset esitelmät: toinen nippu. Päiväys Turku 13.10.2000.

⁵²⁷ Tommila <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7054/> (luettu 28.2.2014).

kollegiaaliseen verkostoon ja laajempaan kansainväliseen tiedeyhteisöön. Molemmilla oli kansallisella historiantutkimuksen kentällä suhteellisen laajat verkostot, joita he tukivat kansainvälisellä yhteistyöllä ennen kaikkea pohjoismaisten ja eurooppalaisten historiantutkijoiden kanssa.

Heckscheriä ja Jutikkalaa voidaan perustellusti tarkastella osana eurooppalaista sosioekonomisen historian nousua, jolloin on mahdollista tuoda selkeämmin esiin, että historiantutkimus ei ole vain kansallisten ja ainutkertaisiksi miellettyjen ilmiöiden pohjalle rakennettua. Samalla on kuitenkin syytä painottaa, että suomalaisen ja ruotsalaisen kansallisvaltion ominaispiirteet ja rooli kansainvälisessä geopolitiikassa ovat vaikuttaneet historiantutkijoiden valintoihin ja tekoihin yhteiskunnassa ja tieteessä. Tässä luvussa esittelin henkilölähtöisesti, miten Heckscherin ja Jutikkalan tarkastelu rinnakkain tuottaa uutta tietoa aikaisemmin pelkistetyn kansallisesti kuvatuista historiantutkijoista. Seuraavat luvut, joissa analysoin heidän historiantutkimuksiaan, osoittavat, mitä tässä luvussa esillä olleet viitekehykset ja historiantutkimuksen kansainväliset, kansalliset ja paikalliset trendit merkitsevät Jutikkalan ja Heckscherin tutkimusten yhteiskunnallisen tiedon suhteen.

3 MERKANTILISMI – MARKKINOIDEN JA VALTION SUHDE

Tässä luvussa analysoin merkantilismin käsitteen avulla Heckscherin ja Jutikkalan historiografista suhdetta ja heidän historiankäsitystensä omintakeisuutta. Esittelen ensiksi Heckscherin tutkimuksen merkantilismista. Sen avulla hän vahvisti asemaansa eurooppalaisen taloushistoriallisen tutkimuksen merkittävänä tekijänä. Toisessa osassa keskityn Heckscherin tutkimuksen vastaanottoon ja asetan Heckscherin teoksen historiografiseen kontekstiin. Tämän jälkeen käsitteelen Jutikkalan ja Heckscherin käsitteellistä yhteyttä merkantilismin välityksellä. Näkökulma johdattaa luvun viimeiseen osioon, jossa analysoin merkantilismin funktiota Heckscherin ja Jutikkalan historiallisen tiedon yhteiskunnallisessa soveltamisessa ja kiinteänä osana heidän historian- ja maailmankuvaansa. Se on ulottuvuus, jota aikaisempi tutkimus ei ole nostanut tarpeeksi esille niissä analyyseissa, joita Heckscherin ja Jutikkalan tutkimuksen ovat saaneet osakseen.

Merkantilismi on tyypillinen tieteellinen ja historiallinen käsite. Huomautuksen ei ole tarkoitus varoittaa lukijaa tavanomaisuuteen liittyvästä tylsyydestä, sillä merkantilismin käsitteellinen tyypillisuus on päinvastaista laatua. Se on nimittäin juuri niin epävakaa, ajalliselta sovellusalaltaan häilyvä ja poliittiselta maineeltaan kyseenalainen kuin muutkin sellaiset käsitteet, joita tieteenalan muodolliseen koulutukseen saaneet väheksyvät ja jonka käyttö ei epäselvyydestä huolimatta rajoitu pelkästään yhden tieteenalan sisälle, vaan se leviää niin laveaan, että lopulta sitä käytetään poliittisena käsitteenä yhteiskunnallisten päätösten ja kulttuurin ominaispiirteiden määrittämiseen.⁵²⁸ Yhteiskunnallisena aatteena merkantilismi ei ole menestynyt, ja Ingomar Bog onkin todennut tyhjentävästi, että merkantilismi on yksi kaikkien aikojen heikoimmista ja huonoimmista ismeistä.⁵²⁹ Historiallisena ilmiönä merkantilismi ilmentää yleisluontoisissa ja populaareissa teksteissä yhteiskunnallisia ja taloudellisia ajatuksia sekä uuden ajan alun talouspolitiikkaa täyttäen keskiajan ja teollisen kapitalismin väliin jäävän aikakauden. Nykyinen akateeminen tutkimuskirjallisuus suhtautuu käsitteeseen sen sijaan kriittisesti ja kokee sen sisältävän vain vähän analyyttistä voimaa, jonka avulla uuden ajan alun sosioekonomiset ajatukset ja valtioiden talouspolitiikka olisi mahdollista selittää.⁵³⁰

Nykyinen häilyvyys ei ole kuitenkaan uusi ilmiö, vaan se on seurannut merkantilismin käsitettä aina. Käsite sai alkunsa Adam Smithin teoksista,

⁵²⁸ Muita esimerkkejä tällaisista käsitteistä ovat muun muassa feodalismi ja liberalismi, joiden vastaaviin käsitteellisiin ulottuvuuksiin tämä tutkimus palaa myöhemmissä luvuissa.

⁵²⁹ Bog 1969, s. 166.

⁵³⁰ Katso esimerkiksi artikkelikokoelma *Mercantilism Reimagined*. Stern & Wennerlind 2014a.

joissa hän esitti kielteisiä käsityksiä oman aikansa talouspolitiikasta ja häntä edeltäneistä talousajatteliijoista. Itse merkantilistisen järjestelmän käsitteen Smith lainasi ranskalaiselta fysiokraatilta markiisi de Mirembaulta. Hän kuvasi merkantilismin Mirabeaun innoittamana järjestelmäksi, jossa monopolit, poliitikkojen ja kauppiaiden läheiset suhteet ja harhainen käsitys oikeanlaisen varallisuuden synnystä vaikuttivat heikentävästi englantilaisen kansakunnan varallisuuteen ja talouspolitiikkaan.⁵³¹ Smithille merkantilismi ei kuitenkaan edistänyt kansakunnan etua niin hyvin kuin todellisen kaupallisen yhteiskunnan talouspolitiikan olisi kuulunut tehdä, koska merkantilistisen järjestelmän hyötyjiä olivat yhteiskunnan sijaan rikkaat kauppiat, manufaktuurit ja korporaatiot. Merkantilistinen järjestelmä ja merkantilistiset ajattelijat olivat Smithin retoriikassa linnunpelättimiä, joiden avulla hän kohotti oman näkemyksensä talouden ja yhteiskunnan suhteesta ihanteelliseen valoon. On tärkeää huomata, että Smithin kritisoimat ajattelijat eivät itse mieltäneet olevansa merkantilisteja ja he eivät siten muodostaneet yhtenäistä joukkoa, joten heidän niputtamisensa yhteen on jälkikäteen ja poleeminen tulkinta menneisyydestä. Merkantilismi onkin historiantutkimuksen käsitteenä aina ajoitukseltaan haastava, harhaanjohtava ja kommentaattorien mielestä anakronistinen.⁵³²

Merkantilismin ajallisen vinouman ja käsitteeseen liittyvän poliittisen kritiikin lisäksi merkantilismia tutkineet tieteilijät eivät ole päässeet yksimielisyyteen käsitteen merkityksestä ja sisällöstä. Kuten Heckscherin tieteellinen ura, myös merkantilismin käsitehistoria on tasapainottelua historian ja taloustieteen välillä, joten se ei ole ollut missään vaiheessa ilmiönä vain historiantutkijoiden yksinoikeus vaan myös taloustieteilijät ovat kokeneet sen tarkastelun olennaiseksi. Jo Smith ja ranskalaiset fysiokraatit tutkivat, oliko merkantilismi yhtenäinen taloudellinen doktriini vai yhdistelmä erilaisia talouspoliittisia ja henkilökohtaisia intressejä. Jos kyseessä oli joukko erilaisia näkemyksiä, vasta 1800-luvun historiantutkimus yhdisti ne anakronistisesti yhtenäiseksi ilmiöksi.⁵³³ Taloustieteilijöitä on kiinnostanut erityisesti, kuinka toimiva talouspoliittinen doktriini merkantilismi on. Jos merkantilismi osoittautuu taloustieteellisiltä

⁵³¹ Coleman 1969, s. 4–6; Judges 1969, s. 37–38. Victor de Riqueti eli markiisi de Mirabeau keksi merkantilistisen järjestelmän termin ja käytti sitä kritisoidakseen käsitystä, jossa valtio hyötyy rahan tuonnista. Fysiokraattien lisäksi Smith inspiroitui myös Rousseauin teksteistä, joissa Smithin omien ajatusten lailla pohdittiin kaupallisen yhteiskunnan moraalista oikeutusta ja historiallista kehitystä. Toisin kuin Rousseau, Smith koki kaupallisen yhteiskunnan moraalisesti oikeutettuna (joskin osittain ongelmallisena) ja oli sitä mieltä, että kaupallinen yhteiskunta oli kansakunnan ja yksilöiden hyvinvoinnin kannalta paras vaihtoehto. Saastamoinen 2011, s. 179–194.

⁵³² Katso esimerkiksi Keith Triben kritiikki 1800-luvun merkantilismikäsitteestä. Tribe 1993, s. 175–185.

⁵³³ Vertaa Quentin Skinnerin esittelemiin anakronismin määritelmiin, joissa yksi ilmentymä on sellainen tulkinta, jossa menneisyyden ajattelijoiden oppeja tarkastellaan yhtenäisenä doktriinina. Syrjämäki 2016, s. 152–155.

periaatteiltaan toimivaksi doktriiniksi, se tarkoittaa myös sitä, että sen sovellusala ei rajoitu vain uuden ajan alun historialliseen aikakauteen, jolloin merkantilistiset opit tarjoavat vastauksia myös muidenkin aikojen kansantaloudellisiin haasteisiin.

Taloustieteellisen tutkimustradition rinnalle on kehittynyt myös historiallinen tutkimustraditio, jossa merkantilismia ei ole tulkittu niinkään vain omaleimaisena taloustieteellisenä doktriinina, vaan pikemminkin valtioiden talouspolitiikkana.⁵³⁴ Tutkimustraditio alkoi 1800-luvulla saksalaisen taloustieteen historiallisesta koulukunnasta, kun merkantilismista itsenäisenä ideologiana ensimmäisenä kirjoittaneet Gustav Schmoller ja Wilhelm Roscher sekä heistä vaikuttuneet englantilaiset William Cunningham ja William Ashley tarkastelivat merkantilismia poliittisen yhteisön kehityksen ja valtion talouspoliittisen toimeliaisuuden välisen yhteyden muodossa. Historiantutkijat halusivat ymmärtää merkantilismin aikasidonnaista rationaalisuutta ja kokivat 1800-luvun tyyppillisten historiallisten teemojen vaikutuksesta, että merkantilismin ydin muodostui kansallisesta tai kansakunnan edusta. 1900-luvun taloushistorioitsijoiden mukaan kyseisten tutkijoiden näkemykset merkantilismin sisäisen logiikan järkipärisyydestä liittyivät 1800-luvun talouspolitiikkaan samalla tavalla kuin Smithin esittämät näkemykset liittyivät hänen oman aikansa englantilaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun.⁵³⁵ Historiallisen näkökulman myötä merkantilismista tuli poliittisen taloustieteen historiaa ja siten pelkkää talouspolitiikkaa laajempi ilmiö. Merkantilismista alkoi muodostua aikakausi keskiajan ja myöhemmän teollisuudesta ja vapaasta kaupasta ominaispiirteensä saaneen aikakauden väliin.

Tieteellisten tulkintojen lisäksi merkantilismi on ollut laajemmalle yhteiskuntaan politisoitunut käsite, koska sillä viitataan halventavasti epäonnistuneeseen talouspolitiikkaan, jossa valtiot eivät ymmärrä itsekkäiden kansallisten syiden vaikutuksesta omia *todellisia* taloudellisia etujaan ja tekevät sen takia virheellistä talouspolitiikkaa. Esimerkiksi 1800-luvun lopun Englannissa merkantilismia ja vapaata kauppaa kannattavien kiista johti nopeasti erilaisten ihmiskäsitysten paljastumiseen. Uusmerkantilisteille merkantilistinen ajattelu oli kestävämpää, koska siinä yksilön vauraus syntyi yhteisön varallisuuden välityksellä, syvälle valtion taloudellisiin mekanismeihin pureutuvan talouspolitiikan seurauksena. Cunningham suhtautui merkantilismiin myönteisesti ja koki, että liberaali talouspolitiikka vapauttaa ihmisten ahneuden riehumaan yhteiskuntaan, mikä ei olisi yhteisön kannalta kestävä. Vapaakaupan kannattajille merkantilistinen talouspolitiikka oli vastaavasti luonnotonta, koska siinä valtio sekaantui

⁵³⁴ Magnusson 1993, s. 2–3; Tribe 1993, s. 175–185; Stern & Wennerlind 2014b, s. 6.

⁵³⁵ Magnusson 1999, s. 43–45; Judges 1969, s. 51–52; Magnusson 1994, s. 4. Heckscher nimesi Listin ensimmäiseksi ajattelijaksi, joka nousi kritisoimaan Smithin liberalistista taloustiedettä Saksassa. Cunningham oli opiskellut Saksassa ja saanut sieltä vaikutteita taloustieteellisen ja historiallisen tutkimuksen yhdistämiseen.

taloudelliseen sfääriin, jossa talouden lait kyllä allokoisivat resurssit yhteisön hyväksi.⁵³⁶ Vapaakaupan kannattajat tunnustivat yhteiskunnan ja talouden piirissä vallitsevan luontaisen harmonian.

1900-luvulla merkantilismi on edelleen kiinnostanut historiantutkijoita, ja aikaisemmat käsitteelliset haasteet synnyttävät edelleen ongelmia, vaikka aihetta on lähestytty aina ajanmukaisilla metodeilla. Ekelund ja Tollison kuvasivat julkisen valinnan teorian avulla merkantilismia taloudellisen järjestelmän kuppauttamisena ilman kokonaistaloudellista hyötyä.⁵³⁷ Oman edun tavoittelu nousee esiin, kun kauppiaat tavoittelivat monopolia. Tässä mallissa vaikuttavat Lars Magnussonin mukaan taustalla julkisen valinnan teoriat ja Chicagon koulukunnan ajatukset taloudesta rationaalisena voitontavoitteluna, metodologisena individualismina ja alati kasvavina institutionaalisina rajoitteina taloudelliselle toiminnalle. Tollisonille ja Ekelundille merkantilistit uhmasivat toimillaan markkinavoimia.⁵³⁸

Heckscherin vanavedessä ruotsalaisen merkantilismitutkimuksen mainetta ylläpitänyt Lars Magnusson on soveltanut diskurssianalyysia merkantilistisiin ajattelijoihin. Hänen mukaansa merkantilismista on mahdollista puhua rajaamalla ilmiö omaleimaiseksi talouspoliittiseksi diskurssiksi, joka näkyi selvästi englantilaisessa keskustelussa vuosina 1630–1770. On kuitenkin niin, että tuona aikana merkantilismi sai eri aikoina erilaisia painopisteitä ja siten ajatus, että merkantilismi olisi koko ajan ollut samanlainen ja yhtenäinen talouspoliittinen doktriini, ei anna riittävän monipuolista kuvaa merkantilismin sisällöstä. Magnussonin diskurssitulkinta voi siis olla liian vahva, mutta 1600-luvun aikana rahaan, väestöön ja työvoimaan kohdistettiin uudenlaista kiinnostusta.⁵³⁹ Merkantilismiin sisältyy käsitys valtion talouteen suuntaamasta interventioista ja käsitys, että valtion sekaantuminen taloudelliseen sfääriin synnyttää varallisuutta kansakuntaan. Merkantilistinen oppi edisti valtion talouspoliittista valtaa. Jos näin päästäänkin lähemmäs niitä ajatuksia, jotka yhdistävät merkantilistisia ajattelijoina, niin viime aikoina juuri valtion roolia poliittisena ja taloudellisena toimijana on problematisoitu merkantilismitutkimuksissa. Entisajan valtio

⁵³⁶ Koot 1993, s. 187–190. 1800-luvun lopun Englannissa historiaan perehtyneet taloustieteilijät kannattivat ns. neomerkantilismia ja elvyttivät samalla englantilaisen merkantilismitutkimuksen. He myös painottivat, että vaikka merkantilistinen politiikka olikin osoitettu osittain kestäättömäksi, se oli kuitenkin aktiivista talouspolitiikkaa, joka kamppaili päivänpolttavien taloudellisten ongelmien kanssa. Lisäksi he painottivat, että merkantilistien huoli yhteisön vauraudesta ja hyvinvoinnista oli ylivertainen uusklassiseen arvomaailmaan verrattuna, koska uusklassiset ajattelijat keskittyivät vain yksilön ja yrittäjien menestykseen. Keskustelu liikkui samojen aiheiden ympärillä kuin 2010-luvulla.

⁵³⁷ Julkisen valinnan teoriasta osana 1900-luvun yhteiskuntatieteellistä kehitystä katso Yliaska 2014, s. 48–65; 95–103.

⁵³⁸ Ekelund & Tollison 1981; Magnusson 1999, s. 72–74; Rashid 1993, s. 125–140. Lars Magnusson on kritisoinut Ekelundia ja Tollisonia kehäpäätelmästä ja siitä, että kirjoittajat eivät ollenkaan ota huomioon niitä tekstejä, joita tuona aikana kirjoitettiin.

⁵³⁹ Magnusson 1994; 1999; Stern & Wennerlind 2014.

kun ei näyttäydy nykypäivän historiantutkijalle yhtenäisenä toimijana, vaan pikemminkin militaaris-fiskaalisena kompleksina, jossa korporaatiot, alueelliset ja paikalliset valtakeskittymät sekä esimerkiksi mittayksikköjen kirjavuus estivät tehokkaan talouspoliittisen toiminnan.⁵⁴⁰

Heckscherin ja Jutikkalan tutkimusten analyysin kannalta juuri valtion ja talouden suhde sekä yhteiskunnan vaurastuminen ovat olennaisia ulottuvuuksia tarkasteluni kannalta, sillä merkantilismi liittyi talouskeskustelun lisäksi myös eurooppalaisen valtionmuodostuksen historiaan. Merkantilismin aikana keskusvaltaisuus kehittyi ja valtiot voimistivat otettaan alueestaan heikentäen paikallisten valtakeskittymien ja toisaalta laajojen dynastisten liittojen valtaa. Keskusvallan vahvistamiseen liittyi myös aikaisempaa tietoisempi talouspolitiikka, ja sen seurauksena merkantilistisen talousdoktriinin on nähty olevan rationaalisempaa kuin taloudellinen toiminta keskiajalla mutta kuitenkin selvästi vähemmän rationaalista kuin klassinen poliittinen taloustiede tai liberaali talouspolitiikka.⁵⁴¹ Näin merkantilismi liittyi aikakaudeksi kapitalismin historiaan ja yhdeksi vaiheeksi kapitalismin järjestelmän historiallisessa analyysissä.⁵⁴² Stapelfeldtin tulkinnan mukaan merkantilismi on kauppakapitalismia eli porvarillista poliittista taloustiedettä aikakaudella, jonka ominaispiirteitä olivat eurooppalainen maailmanvalloitus, reformaatio ja manufaktuurit.

Merkantilismin käsitteessä ja siihen liittyvissä tutkimustraditioissa tulee selvästi esiin historiantutkimuksen rooli yhteiskuntajärjestystä ja -kehitystä hahmottavana käsitejärjestelmänä. Merkantilismin avulla tarkastelen seuraavaksi, miten Heckscherin ja Jutikkalan historiantutkimukselliset käsitteet kietoutuvat yhteen juuri niissä kohdin, joissa historiantutkimuksen merkitys yhteiskunnallisena tietona korostuu. Kun seuraavassa analysoin Heckscherin ja Jutikkalan tutkimuksia ja niistä nousevia tapoja esittää merkantilismin historiaa, voin samalla hahmottaa heidän käsityksiään valtion ja markkinatalouden suhteesta tasolla, joka liikkuu menneisyyden ja nykyhetken välillä. Katsaus merkantilismiin paljastaa talouden merkityksen heidän historiänkäsityksissään, kun he kirjoittivat Ruotsin ja Suomen historian osaksi eurooppalaista suurta kertomusta kapitalismin historiasta.

⁵⁴⁰ Gustafsson 2008, s. 66–68; Murphy 2014, s. 263–264; Stern 2014, s. 177, 190–191; Tribe 1993.

⁵⁴¹ Hettne 1993, s. 238–239. Smithille merkantilismi oli virheidensä takia vailla logiikkaa. Hettne maalaa Smithin käsityksestä yksipuolisen kuvan ja nostaa jalustalle Heckscherin monipuolisen merkantilismikäsitteen.

⁵⁴² Stapelfeldt 2001, s. 10–11. Merkantilismin teemat asettuvat harmoniseen vuorovaikutukseen rationaalisen absolutismin kanssa, jota puolestaan Stapelfeldtille ilmentää Thomas Hobbesin Leviathan. Stapelfeldt edustaa kapitalismin järjestelmäkriittistä linjaa ja pitää uuden ajan alun kauppakapitalismin aikaa merkantilistisena.

3.1 HECKSCHERIN KONTRIBUUTIO EUROOPAN TALOUSHISTORIAAN

Kansainvälisesti tarkasteltuna Heckscherin merkittävin taloushistoriallinen työ, *Merkantilismen – ett led i den ekonomiska politikens historia*, julkaistiin 1931. Jo nuorena historiantutkijana Heckscher oli kiinnostunut merkantilistisesta talouspolitiikasta, johon hän keskittyi jo opinnäytteissään 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. *Produktplakatet och dess förutsättningar – bidrag till merkantilsystemets historia i Sverige* (1908) ja ensimmäisen maailmansodan jälkeen julkaistut *Kontinentalsystemet* (1918) ja *Protektionismens härstamning – Stapel-, försörjnings- och skyddspolitik* (1920) muodostavatkin käsitteellisen taustan varsinaiselle tutkimukselle, vaikka niiden sisältämät tapaukset käsittelevät eri aikakausia.⁵⁴³

Heckscher oli keskittynyt ensimmäisen maailmansodan jälkeen Tukholman kauppakorkeakoulun professuurinsa ja poliittisiin tehtäviin, mutta yritti samalla tehdä myös taloushistoriallista tutkimusta. Vasta kun hän sai taloushistoriaan keskittyneen tutkimusprofessuurin, hänellä oli aikaa käsikirjoituksen viimeistelyyn. Niinpä *Merkantilismen* käsittää tutkimustyönä vuosissa mitattuna pitkän ajan Heckscherin elämästä, ja siksi hänen tutkimustaan merkantilismista on mahdollista tarkastella teoksena, joka selventää nykyajan lukijalle hänen merkantilismikäsitteensä lisäksi hänen yleisiä käsityksiään historiasta ja yhteiskunnasta.⁵⁴⁴

Siinä missä Smith on 1700-luvun ja Schmoller sekä Cunningham 1800-luvun merkantilismitutkimuksen klassikkoja, niin Heckscher voidaan perustellusti nostaa 1900-luvun alkupuolen klassikoksi.⁵⁴⁵ Tätä tukee aikalaismomenttien ja varsin nopeasti julkaistujen käännösten (saksa, englantia) lisäksi myös hänen osakseen saamansa viittaukset viimeaikaisissa aiheita käsittelevissä artikkelikokoelmissa. Artikkelien ja artikkelikokoelmien rooli yhtenä nykyaikaisena tutkimuksen perusmuotona on varannut aihepiirien klassikoille tietyn tyyppisen roolin: kukin artikkelin kirjoittaja muistaa useimmiten artikkelinsa alussa viitteellä aihepiiriin klassikkoja, joskin varsinainen artikkeli käsittelee tapaustutkimuksen luontoisesti sellaista aihepiiriin liittyvää aluetta, johon ei aikaisemmin ole kiinnitetty huomiota. Artikkelin kirjoittaja palaa artikkelin lopussa taas viitteiden muodossa aihepiiriin kanonisoitujen klassikkojen johtopäätöksiin tai ajatuksiin ja sitoo oman tapaustutkimuksensa joko klassikon hypoteesia myötäilevällä tai kritisoivalla tavalla osaksi tutkimusaiheen kanonisoitua traditiota. Heckscherin rooli ja asema merkantilismitutkimuksessa tulevat tällä tavalla näkyviin muun muassa Lars Magnussonin toimittamassa teoksessa,

⁵⁴³ Heckscher 1908c; Heckscher 1918; Heckscher 1920. *Produktplakat* julkaistiin myöhemmin *Ekonomi och historia* -kokoelmassa, joka sisälsi Heckscherin taloushistoriallisia tapaustutkimuksia ja metodologisia kirjoituksia.

⁵⁴⁴ Montgomery 1953/2003; Magnusson 1994, s. 8–11.

⁵⁴⁵ Esimerkiksi Coleman 1969, s. 2–3; Magnusson 1994, s. 1–35; Stern & Wennerlind 2014, s. 3–24.

Mercantilistic economics, ja Philip J. Sternin sekä Carl Wennerlindin toimittamassa *Mercantilism Reimagined* -kokoelmassa.⁵⁴⁶

Heckscherin käsitys merkantilismista on tarkoituksenmukaista pilkkoa niihin osiin, joihin hän itsekin jakoi sen omassa teoksessaan. Merkantilismi ei ollut hänelle pelkästään menneisyyden ilmiö, vaan sen avulla Heckscher osallistui nykyhetkeä määrittäneisiin keskusteluihin talouspolitiikan ja kansakuntien varallisuuden suhteesta. Kuten Adam Smithin tuotanto, jossa kaupallisen yhteiskunnan moraalisten perusteiden lisäksi käsiteltiin niitä talouspoliittisia periaatteita, joita englantilainen kansakunta tarvitsi saavuttaakseen ja säilyttääkseen vaurauden, myös Heckscher halusi historiantutkimuksellaan tarkastella yhteiskunnan, talouden ja talouspolitiikan olemusta. Lisäksi Smithin edustamaa skotlantilaista valistusta ja Heckscherin tapoja käsitellä menneisyyttä yhdistää usko edistykseen sivilisaatiokehityksessä. Edistyksellinen tie kulkee epävapaudesta kohti vapautta taloudellisen työnjaon jäsentämässä kaupallisessa yhteiskunnassa.⁵⁴⁷

Jo teoksensa johdannossa Heckscher kiinnittyi merkantilismin historialliseen tulkintatraditioon ja nimeää merkantilismin taloudelliseksi politiikaksi keskiajan ja liberaalin, *laissez-faire*n välissä.⁵⁴⁸ Heckscherin strategia olikin jakaa tutkimuksellisesti laaja ongelmavyöhyt analyttisesti järjestelmiin, joissa toisissa tulivat keskiaikaiset traditiot esiin ja toisissa näkyivät merkantilismin uudet erityispiirteet talousajattelussa ja talouspolitiikassa. Merkantilismi ei juuri tämän takia ollut pelkästään talouspoliittinen aikakausi, sillä merkantilismi oli Heckscherin mielestä myös historiallinen yhteiskuntakäsitys.⁵⁴⁹ Tutkimus koostuu viidestä osasta. Ensimmäinen osa käsittelee merkantilismia Schmollerin ja saksalaisen historiallisen koulukunnan tutkimustradition mukaisesti yhtenäistämisyhteiskunnan (*enhetsystem*).⁵⁵⁰ Toinen osa tarkastelee merkantilismia valtion voima- ja valtapyrkimysten ilmentäjänä Cunninghamin tutkimusten hengessä (*maktsystem*). Nämä molemmat osat liittyvät 1800-luvun keskusteluun merkantilismista historiallisena ilmiönä osana valtion kehitystä. Heckscherin tutkimuksen kolmas ja neljäs osa keskittyvät merkantilismin ajan valtioiden ja talousajattelijoiden käsityksiin raha- ja tavarapolitiikasta (*skyddssystem/penningsystem*). Tutkimuksen

⁵⁴⁶ Magnusson 1993; Stern & Wennerlind 2014.

⁵⁴⁷ Eriksson 1988, s. 80–95; Herman 2002, s. 83–91, 179–191; Pittock 2003, s. 262–264, 273–276; Saastamoinen 2011, s. 179–180.

⁵⁴⁸ Heckscher 1955a, s. 20; Heckscher 1931a, s. 2. ”Tiden mellan den medeltiden och den liberala.” Alkukielinen laitos nimeää merkantilismia seuranneen ajan liberaaliksi, mutta englanninkielisessä laitoksessa liberaali korvataan *laissez-faire*-käsitteellä.

⁵⁴⁹ Heckscher 1955a, s. 28; Heckscher 1931a, s. 9–12.

⁵⁵⁰ Gustav Schmoller julkaisi 1880-luvulla Preussin taloushistoriaa käsitteleviä kirjoituksia, joissa hän alkoi käyttää merkantilismin käsitettä. William Ashley käänsi kirjoitukset englanniksi 1890-luvulla. Tribe 1993, s. 175–176; Schmoller 1896.

viimeinen osa koostuu Heckscherin synteetimäisestä näkemyksestä merkantilismista yhteiskuntakäsityksenä (*samhällsuppfattning*). Näiden teemojen välityksellä Heckscher pohti merkantilismia historiallisena ilmiönä, jonka talousteoreettista soveltuvuutta hän samalla arvioi.⁵⁵¹

Heckscher kyseenalaistaa näkemyksen, jossa modernia kapitalismia edeltävä aika nähdään vain polkuna varsinaiseen kapitalismiin.⁵⁵² Samassa yhteydessä Heckscher tekee huomion, joka liittää hänet vahvasti 1900-luvun konstruktivisen historiantutkimuksen traditioon, jossa historiantutkijan käsitteet ovat tutkijan omia analyttisiä konstruktioita, vailla suoraa vastinetta menneisyydessä. Merkantilismi ei Heckscherin mukaan ollut ikinä olemassa. Se oli hänelle merkittävä heuristinen työkalu menneisyyden esittämiseen ja sen nykyiselle yhteiskunnalle merkityksellisten asiayhteyksien selittämiseen.⁵⁵³

3.1.1 YHTENÄISTÄMISJÄRJESTELMÄ

Heckscherin tutkimus oli laaja, ja kahden niteen yhteinen sivumäärä nousi noin yhdeksäänsataan. Ensimmäinen nide käsitteli merkantilismia ainoastaan yhtenäistämisyjärjestelmänä (*enhetssystem*) eli aikakauden keinoina voittaa keskiaikainen yhteiskunnallinen ja valtiollinen hajaannus. Teeman valinta on ymmärrettävää, koska Heckscher käsitti keskiajan Euroopan opettajansa Hjärnen oppien mukaisesti valtiollisen ja yhteiskunnallisen hajaannuksen (partikularismi) ja hengellisen (so. kristillinen) universaaliuden ja yhtenäisyyden tilaksi.⁵⁵⁴ Taloudelliset toimenpiteet nousevat tarkastelun keskiöön, kun Heckscher tarkastelee paikallisten ja valtiollisten tullijärjestelmien yhdenmukaistamista ja poliittisten toimijoiden toimintaa paikallisten erikoisuuksien (rahat, mittayksiköt) kitkemiseksi alueellisesti yhtenäisen talousalueen tieltä.

Keskiaikaisen epäyhtenäisyyden (partikularismi ja disintegraatio) voima näkyy Heckscherin mukaan kaikista selvimmin valtioiden harjoittamassa kaupunkipolitiikassa ja feodalismissa, joka kahlitsi Eurooppaa vielä uuden ajan alussa ja tukahdutti taloudellisen kehityksen. Heckscherille kyse oli vallan yksityistämisestä. Feodalismissa yksityiset henkilöt käyttivät julkisia varoja ja tavoittelivat niiden avulla henkilökohtaista etua.⁵⁵⁵ Feodalismi

⁵⁵¹ Vertaa Magnusson 1999, s. 51–55; Magnusson 2006, s. 231–246.

⁵⁵² Heckscher 1955a. Englanninkielisen laitoksen esipuhe, s. 14.

⁵⁵³ Heckscher 1931a, s.1; Heckscher 1955b, s. 19.

⁵⁵⁴ Heckscher 1931a, s. 16–18; Heckscher 1935, s. 101; Heckscher 1955b, s. 37.

⁵⁵⁵ Heckscher 1955, s. 37. KB L67:71 II Heckscher–Hjärne, Harald 21.4.1916. Heckscher kehuu kirjessään yleisteosta maailmanhistoriasta. Hjärne oli kirjoittanut teokseen ainakin kaksi lukua. Erytyskiitosta saa ”Stat och Kyrka” -osio, josta hän oli oppinut eurooppalaisesta valtion muodostuksen historiasta. Heckscher kehuu myös Hjärnen universalismia tai yleiseurooppalaista asennetta, joka maailmansodan tukemassa kansakuntien välisessä kilpailussa on harvinaista. Heckscher myöntää

kehkeytyi siten valtiollisesta hajaannuksen tilasta, jonka turvin paikalliset sotaruhtinaat tai aateliset muodostivat valtioiden sisälle ”valtioita.”⁵⁵⁶ Väkivaltalla ei ollut vielä valtion monopolioikeus. Näin määriteltynä feodalismi liittyi valtion syntyhistoriaan, sillä hallitsijat ja heidän valtaansa ilmentävät ja toteuttavat hallinnolliset järjestelmät toteuttivat käytännössä samaa funktiota kuin suvut olivat aikaisemmin toteuttaneet. Ne jäsensivät toisiinsa tavalla tai toisella sidoksissa olleiden ihmisten välisiä sosiaalisia suhteita. Feodalismiin lisäksi keskiajalta periytynyt kaupunkien itsenäinen talouspolitiikka tuki urbaanien alueiden autonomiaa suhteessa valtioon, mihin vaikuttivat muun muassa voimakas kiltajärjestelmä ja alueita eriarvoiseen asemaan asettaneet teollisen toiminnan säätelyt. Jo tässä vaiheessa merkantilismin ja feodalismiin yhteyden merkitys alkaa paljastua, mutta käsittelen feodalismiin roolia Heckscherin ja Jutikkalan tutkimuksissa varsinaisesti vasta seuraavassa luvussa.

Heckscher keskittyy *Merkantilismenissa* pääasiassa Englannin, Saksan ja Ranskan taloudellisten tilanteiden analyysiin. Englannista muodostuikin tutkimuksen edessä Heckscherille monessa mielessä edullinen esimerkki keskiaikaisen järjestelmän muuttamisesta ja muuttumisesta uudenaikaiseksi järjestelmäksi. Siellä kehittyivät muun muassa kansalliset tulli- ja tariffijärjestelmät, joissa kansallinen kauppa ja siihen liittyvät verot erotettiin kansainvälisistä tuonti- ja vientitulleista. Kansallinen tullijärjestelmä on Heckscherille merkittävä uudismuodoste, koska sen synnyttämiseen tarvittiin uudenlaisia talouspoliittisia näkemyksiä ja kykyä niiden implementointiin.⁵⁵⁷

Vaikka kyse on merkantilismista, sen historia saa yhteiskunnallisen merkityksensä kamppailussa feodalismia vastaan. Heckscher tarkasteli englantilaista kaupallista tietullijärjestelmää huomattavasti tehokkaampana kuin mantereen feodaalista tietullijärjestelmää.⁵⁵⁸ Tehokkuuteen vaikuttivat myös Englannin maantieteellinen asema ja ominaispiirteet.⁵⁵⁹ Tullijärjestelmän lisäksi englantilainen talouspolitiikka osoittautui onnistuneeksi myös kaupunkien autonomiaa vastaan. Tämä tosin johtui osin myös siitä, että englantilainen kaupunkien autonomisuus oli Euroopan

kokevansa sisällänsä kosmopolitanismia tai vähintään ainakin tunnetta eurooppalaisen kulttuurimaailman yhtenäisyydestä.

⁵⁵⁶ Heckscher 1969, s. 22. Mahtisukujen ja heimojen merkityksestä eurooppalaisten valtioiden historialle katso Siltala 2012, s. 150–162; Fukuyama 2011, s. 49–79, 254–261. Max Weberin tarkastelemaan länsimaisen läänitysfeodalismiin vaikutuksista yhteiskuntakehitykseen katso Hietaniemi 1998, s. 234–237.

⁵⁵⁷ Heckscher 1955, s. 52–53, Heckscher 1931, s. 34; Montgomery 1953/2003. Montgomery pitää tulli- ja sopimuskomiteaa merkittävimpänä virkana, jossa Heckscher työskenteli. Heckscherin aktiivisuus vaikutti siihen, että komitea oli niin vapaakauppamyönteinen. Toisaalta Montgomery kutsuu sitä Heckscherin seminaariksi, jossa Heckscher toimi vetäjänä.

⁵⁵⁸ Heckscher 1931, s. 28–31; Heckscher 1955, s. 50.

⁵⁵⁹ Heckscher 1931, s. 31.

mittakaavassa vähäistä.⁵⁶⁰ Heckscher toteaaakin sattuvasti, että Englannissa kruunu ja parlamentti eivät tietoisesti yhtenäistäneet ulkomaankauppaa paikalliseen partikulaarisuuteen.⁵⁶¹ Toteamus on kuvaavaa Heckscherin tutkimukselle, koska siinä liikutaan koko ajan tietoisesta ja tiedostamattoman toiminnan ja ulkoisten muutosten välisellä vyöhykkeellä. Englannin lisäksi yhtenäistämispolitiikka feodalismista ja autonomisen kaupunkipolitiikan torjumiseksi onnistui myös Ruotsissa, koska kaupunkipolitiikan ja valtion sisäiset ruhtinaskuntien välisten kilpailujen asettamat haasteet eivät näissä maissa olleet mittavat.⁵⁶²

Ranskassa sen sijaan oli tarvetta voimakkaalle yhtenäistämispolitiikalle, ja merkantilismin analyysin kannalta ranskalaisen talouspolitiikan tarkastelu oli Heckscherille hedelmällistä. Ranskassa monarkia ja raskas hallinto mahdollistivat kiltajärjestelmän laajentamisen. Silti Heckscher koki ranskalaisen valtiojohtoisen säätelyjärjestelmän myönteiseksi ilmiöksi, koska se muutti teollisen ja taloudellisen toiminnan palvelemaan yhteiskuntaa eikä enää vain kapeaa hyötyjäsektoria keskiaikaisen mallin mukaan. Ranskan tapauksessa oli ristiriitaista, että säätely keskittyi keskiaikaisten metodien ja järjestelmän ylläpitoon, ei siihen, että keskiaikainen järjestys olisi sopeutettu uusiin reunaehtoihin.⁵⁶³ On merkittävää, että Heckscher nostaa saman mekanismin esiin myös muualla Manner-Euroopassa, minkä takia merkantilismin (nimenomainen Heckscherin käyttämä termi) perintönä keskiaikainen talous pysyi elinvoimaisena Euroopassa (esimerkiksi Saksassa) vielä 1800-luvun aikana.⁵⁶⁴ Ranskassa keskiaikaisen *inertian* lisäksi keskusvallan heikkous lisäsi ranskalaisen yhteiskunnan sirpaleisuutta. Pienemmätkin *feodaaliruhtinaat* pystyivät pitämään yllä pienimuotoista tullitsenäisyyttä.⁵⁶⁵ Heckscher käyttää Ranskan hallintomallia kuvaamaan merkantilismin yhtenäisyyttä suhteessa keskiajan epäyhtenäisyyteen. Tämän lisäksi Ranskan historia antaa merkantilismille ihmiskasvot keulakuvaksi ja kuvaa valtion tehotonta toimintaa. Heckscher painottaa Colbertin roolia Ranskan taloudellisena yhtenäistäjänä, sillä hän tavoitteli merkantilistisessa hengessä Ranskan sisäisten tullien lakkauttamista. Colbertin toimenpiteet talouden yhtenäistämiseksi ja säätelyn ylläpitämiseksi olivat Heckscherin mukaan mittavia ja osittain onnistuneitakin, mutta suurimmaksi osaksi kyse oli keskiaikaisen partikularistisen talouden mallin soveltamisesta kansalliseen tai valtiolliseen kehikseen. Yksityishenkilöt pystyivät hankkimaan itselleen

⁵⁶⁰ Heckscher 1969, s. 23.

⁵⁶¹ Heckscher 1955, s. 417; Heckscher 1931, s. 374.

⁵⁶² Heckscher 1955, s. 418; Heckscher 1931, s. 374–375.

⁵⁶³ Heckscher 1969, s. 24.

⁵⁶⁴ Heckscher 1969, s. 24.

⁵⁶⁵ Heckscher 1931, s. 57–60; Heckscher 1955, s. 78–80. Tämä on yleinen huomio, joka ei rajoitu pelkästään tullietuihin, vaan liittyy vielä olennaisempaan seikkaan eli ranskalaisen virkamiehistöön ja aateliston taloudellisen ja poliittisen vallan limittymiseen ja oman itsensä uusintamisstrategioihin. Vertaa Ellen Meiksins Woodin ajatuksiin aiheesta. Wood 2012, s. 169–173.

taloudellista ja poliittista valtaa, mikä raskautti ranskalaista järjestelmää vuosiksi eteenpäin.

Saksalaisen keisarikunnan alue kaipasi Heckscherin mukaan keskiajan painosta yhtenäistämispolitiikkaa enemmän kuin mikään muu merkittävä eurooppalainen alue. Toisin kuin Ranskassa, reformit olivat kuitenkin vähäisiä ja tehottomia. Kehitys oli Heckscherin mukaan *feodaalista*. Tullien määrä maalla ja Reinin varrella oli niin suuri, että se ehkäisi kauppaa, hidasti talouden ja kansallisten markkinoiden kehitystä ja tuotti voittoa vain kapealle joukolla ihmisiä. Heckscher liittääkin feodalismia ja ruhtinaskuntien vaikutusvallan kasvun saksalaisella alueella verotusoikeuksien leviämiseen ja siten taloudellisen vallan kasvuun muun muassa itsenäisten tullien takia. Keisari ja ruhtinaskunnat kilpailivat vallasta verotuksen ja tullien välityksellä, ja Heckscherin mukaan ratkaisevaa oli, että keisarin valta oli taloudellista ja hän pystyi perustamaan uusia tulleja.⁵⁶⁶

Tällaisten alueellisten kansakuntien keskittyneiden tapaustutkimusten avulla Heckscher ottaa etäisyyttä metodologisen nationalismin yksinkertaisimpaan muotoon, jossa yhteen kansakuntaan keskittynyt näkökulma muodostuu ainoaksi historiallisen kokonaistulkinnan takeeksi. Toisiinsa kytkeytyneiden kansallisten menneisyyksien sitominen osaksi kansakuntien muodostamaa kansainvälistä järjestystä antaa Heckscherille mahdollisuuden painottaa kansainvälisen yhteistoiminnan etuja myös nykyhetkessä. Keskiajalla sirpaloituneisuus oli hidastanut kehitystä, ja sen uhka kehitykselle ei ollut väistynyt uuden ajan alussakaan. Heckscherin mukaan sirpaloituneet ja keskenään epäsuhtaiset talousalueet olisivat voineet kehittyä nopeammin, jos jokin vahva valtio olisi käyttänyt valtaansa ylikansallisen tullijärjestelmän luomiseksi. Tällaista vahvaa valtiota ei uuden ajan alussa Keski-Euroopassa ollut, mutta Heckscherin päättelystä aukeaa näkökulma hänen oman aikansa Eurooppaan, jossa valtiot kilpailivat keskenään mutta kukaan ei saa yleisempiä reformeja ajetuksi läpi, vaikka niistä olisikin hyötyä kaikille.⁵⁶⁷

Vaikka Heckscher löytääkin englantilaisesta yhteiskunnasta merkantilistisia yhtenäispolitiikan piirteitä, Englanti ei silti välttämättä ollut tuona aikana niin vahva, että olisi voinut vetää läheisimmät naapurimaat mukaan ylikansalliseen tullijärjestelmään. Tämä johtui siitä, että myös Englannin kehityksessä oli paradoksaalisia piirteitä. Missään muualla Euroopassa keskiaikaiset yritykset ja taloudelliset toimijat eivät olleet niin vahvoilla uuden ajan alussa kuin Englannissa. Heckscher alkaa tässä kohdin esittää syitä kapitalismin englantilaiselle historialle, sillä siellä nykyaikaiset yritysmuodot – korporaation idea, ajatus yrityksestä oikeussubjektina ja yrityksen elämästä yli yksityisen rahoittajan eliniän – alkoivat kehittyä maan keskiaikaisten traditioiden pohjalta.⁵⁶⁸ Keskiajalta peräisin olleet

⁵⁶⁶ Heckscher 1931, s. 37–45, 98–100; Heckscher 1955, s. 61–62, 75–78, 119.

⁵⁶⁷ Heckscher 1955b, s. 82–85.

⁵⁶⁸ Heckscher 1931, s. 331–332; Heckscher 1955, s. 373.

englantilaiset yritykset olivat ns. säädeltyjä yrityksiä, jotka olivat toimialueeltaan kansallisia. Ne erosivat mannermaisista yrityksistä kansallisen ulottuvuuden avulla, ja se tarjosi Heckscherille mahdollisuuden esittää, että talouden kansallisvaltiollinen kehitys oli Englannissa hyvin aikaista ja alkoi jo keskiajalla.⁵⁶⁹ Näin taloudellinen kehitys ja kansallisvaltion historia limittyvät saman selitysrekisterin alaisuuteen, jossa elinkeinokehitys muuttaa historiaa. Englannissa taloudellinen toiminta aktivoitui, ja siellä perustettiin 1500-luvun jälkipuolella kauppayrityksiä, jotka olivat osakeyhtiömäisiä mutta jotka myöhemmin muuttuivat kuitenkin keskiaikaisiksi yrityksiksi. Näin Heckscher perusteli, että merkantilismi oli keskiaikainen ilmiö, mutta ei pelkästään määritelmän kielteisessä merkityksessä, sillä keskiaikainen yritysjärjestelmä oli merkittävä kontribuutio modernin markkinatalouden hyväksi.⁵⁷⁰

Heckscherin Englantiin sijoittama historiallinen muutos keskiajasta kohti liberaalia talousjärjestelmää on olennainen, koska siinä merkantilistisen ajattelun kontribuutioksi kohti kapitalistista ja liberaalia maailmanjärjestystä määräytyi kansallisen talousalueen kehysten hahmottaminen.⁵⁷¹ Taloudellinen valta ei kuitenkaan päässyt tässä vaiheessa vielä kokonaan irti poliittisesta vallasta. Poliittiset syyt vaikuttivat siihen, että Heckscherin esille nostamat siirtomaakaupasta vastanneet yritykset eivät pystyneet olemaan puhtaasti kaupallisia. Yritysjohdon lisäksi niitä ohjasivat myös poliitikot.⁵⁷² Heckscher liittyy tämän pääoman tarpeeseen ja muistuttaa, että pääoman tarve ei välttämättä johtunut siitä, että se olisi helpottanut kaupantekoa, vaan pääomaa tarvittiin poliittisen puolen ja kolonialistisen infrastruktuurin rakentamiseen.⁵⁷³ Myös kansainvälinen taloudellinen vuorovaikutus oli alisteista politiikalle, ja eurosentriinen markkinatalous ei vielä ollut riittävän voimakas.

Heckscher on valtiollisen yhtenäistämispolitiikan tuloksista ambivalentti. Vaikka tavoite olikin yhtenäisyydessä, toimet ja tulokset eivät tuottaneet tavoiteltua tulosta. Poliittisista säädöksistä Heckscher nimeää vain kaksi esimerkkiä, jotka vaikuttivat myönteisesti yhtenäistettävään talouteen: Englannin *statute of artificiers* vuodelta 1563 ja Colbertin tariffimääräykset vuonna 1664. Tämän lisäksi Heckscher muistuttaa, että Ruotsissa tulliyhtenäisyyttä kohennettiin 1600-luvun aikana, mutta siihen vaikutti myönteisesti, että Ruotsi ei ollut hajanainen aikaisempina kausina.⁵⁷⁴ Heckscherin mukaan hallitsijat eivät pystyneet olemaan soveltamatta Euroopan keskiaikaisen yhteiskunnan rakenteita uusiin taloudellisiin ja

⁵⁶⁹ Heckscher 1931, s. 333–334; Heckscher 1955, s. 375.

⁵⁷⁰ Heckscher 1955, s. 22.

⁵⁷¹ Heckscher 1955, s. 136; Heckscher 1931, s. 113.

⁵⁷² Heckscher 1931, s. 361–362; Heckscher 1955, s. 405–406.

⁵⁷³ Heckscher 1955, s. 406; Heckscher 1931, s. 362.

⁵⁷⁴ Heckscher 1969, s. 22.

sosiaalisiin reunaehtoihin.⁵⁷⁵ Yhtenäistämispoliittikkaa käsittelevässä osiossa Heckscher tulkitsee vanhan poliittisen rakenteen sopeutumista näihin sosioekonomisiin reunaehtoihin. Hänen mukaansa kyseistä ulottuvuutta tavoitelleet toimenpiteet eivät suuressa määrin päässeet tavoitteisiinsa. Vaikka keskiaikaisiin ilmiöihin liitetty kielteinen sävy väritti myös merkantilismia, tämä talousjärjestelmä kylvi kuitenkin siemenen, jonka sadosta liberaalinen yhteiskunta saattoi nauttia myöhemmin.⁵⁷⁶

Heckscher tulkitsi merkantilistisen yhtenäistämispoliittikan ja tullireformit taisteluna feodaalista epäyhtenäisyyttä ja fragmentaarisuutta vastaan. Yhtenäistämispoliittikka oli valtion taistelua ”keskiaikaisia” elementtejä vastaan, mutta sen myötä vahvistuivat myös kansalliset markkinat, joissa kauppiaille ja kaupungeilla oli merkittävä rooli taloudellisen toiminnan katalysaattoreina. Kolmas esiin nouseva teema on Heckscherin tapa kirjoittaa ajattomasta taloudellisesta sfääristä, joka vaatii reagointia historiallisilta yhteiskunnilta. Ilman oikeanlaista reagointia ulkoiset tekijät saavat otteen kansakunnista ja talouspolitiikan ja vaurauden kasaaminen vaikeutuu. Merkantilismin aikakausi oli Heckscherille siirtymää keskiajasta pois kohti nykyaikaista järjestelmää, jossa valtiot ja niiden sisäinen dynamiikka ohjasivat eurooppalaista järjestelmää.

3.1.2 MERKANTILISMI JA VOIMAPOLITIikka

Yhtenäistämispoliittikka oli vain yksi merkantilismin analyyttisistä ulottuvuuksista, joihin Heckscher syventyi tutkimuksessaan. Yhtenäistämispoliittikkaa seuranneessa osiossa hän esitti yhden kuuluisimmista ja voimakkaimmista väitteistään merkantilismista, kun hän lavensi merkantilismin määritelmän sisältämään myös valtopoliittikkaa ja nimesi sen tavoitteeksi voimapolitiikan ja kansainvälisen mahdin. Kyseessä ei ollutkaan ensisijaisesti taloudellinen oppi, vaan poliittinen doktriini. Heckscher nimittää merkantilismia voimajärjestelmäksi, joka historiallisesti tarkasteltuna kohotti valtion, poliittisen toimijan, osaksi eurooppalaista järjestelmää. Niinpä taloudellisen yhtenäistämispoliittikan lisäksi valtion mahtia vahvistettiin puolustuspolitiikalla, jossa kauppatonnistojen ja merenkäynnin hallinnan lisäksi kiinnitettiin huomiota myös väestöön ja rahatalouteen.

Merkantilismin ja voimapolitiikan yhteys on merkittävä, koska se paljastaa Heckscherin näkemyksen liberalismia edeltäneen ajan ominaispiirteistä ja siitä, mikä on yksilön ja yhteisön välinen suhde merkantilismin aikakaudella. Hän ei kuitenkaan ollut ensimmäinen vaikutusvaltainen tutkija, joka kirjoitti merkantilismin ja valtioiden kansainvälisen mahdin tiiviistä yhteydestä. Heckscherin voimapolitiikkaa käsittelevä luku onkin merkantilismitutkimuksen 1800-lukulaisen, historiallisen tulkintatradition

⁵⁷⁵ Heckscher 1969, s. 22.

⁵⁷⁶ Heckscher 1969, s. 25.

jatkumoa, ja Heckscher paneutuu juuri niihin teemoihin, joita Schmoller ja Cunningham käsittelivät.⁵⁷⁷

Merkantilistisen ajattelun voimapoliittiset näkökulmat on ymmärrettävä osaksi Heckscherin yhteiskuntahistoriallista näkemystä, jossa hän tarkasteli uuden ajan alun sosioekonomista tilaa staattisena. Kansainvälinen järjestelmä näyttäytyi nollasummapelinä, mikä johti kauppasotiin valtioiden välillä.⁵⁷⁸ Ajatus siitä, että oman maan varallisuuden kasvattaminen oli mahdollista ja suotavaa huonontamalla muiden maiden taloutta, vaikutti suuresti voimapolitiikkaan. Tässä yhteydessä Heckscher ottaa Frank Knightista innoittuen eksplisiittisesti eroa kapitalismin historiaa analysoineeseen Werner Sombartiin, koska Heckscherin mukaan Sombart sekoitti staattisuuden ja dynamiikan käsitteet. Samalla Heckscher kääntää Sombartin ajatuksen yleisyystuotannon merkittävydestä talouden kehitykseen ylösalaisin.⁵⁷⁹ Heckscherin mukaan teollistumisen kynnyksellä luksustuotteet olivat ensimmäistä kertaa oikeastaan merkityksettömiä taloudellisen kehityksen kannalta. Kapitalismin hengellä tarkoitettiin tuolloin tinkimismekanismeja ihmisten välillä. Knight on sitä mieltä, että kapitalismissa on suhteellisen vähän tinkimistä ja tehokkaassa kilpailutilanteessa tinkimistä ei esiinny lainkaan.⁵⁸⁰

Kyse oli kapitalistisen hengen lisäksi myös markkinatalouden toimintaa havainnollistavan yleisen tasapainon käsitteestä. Heckscherin väittämän mukaan merkantilisteja ei kiinnostanut talouden yleinen tasapaino, vaan sen sijaan heitä kiehtoivat keinot, joiden avulla oma maa saavuttaisi suuren taloudellisen etumatkan muihin nähden.⁵⁸¹ Heckscher jatkaa ajatusta pidemmälle ja selventää, että vielä keskiajalla talous oli täysin staattista, jolloin ajatus kansainvälisen talouden nollasummapelistä oli kokolailla mahdoton. Mahdoton se oli myös 1800-luvun aikana, jolloin talous oli läpikotaisin kansainvälistä ja dynaamista. Juuri tässä kohtaa näkyy hyvin se rooli, jonka Heckscher varaa merkantilismille eurooppalaisessa kapitalistisen markkinatalouden historiassa. Merkantilismi oli aikakausi keskiajan pysähtyneisyyden ja täyteen dynaamisuuteen puhjenneen kansainvälisen

⁵⁷⁷ Mahtiin ja valtaan liittynyt näkökulma oli peräisin Cunninghamilta. Heckscher 1955b, s. 13–53.

⁵⁷⁸ Heckscher 1955b, s. 23–24.

⁵⁷⁹ Knight 1956, s. 89–91. Knight oli hyvin kriittinen suhteessa siihen, kuinka historiantutkijat tai historiallisen taloustieteen edustajat ovat käsitelleet kapitalismia tai taloudellisia ilmiöitä ylipäättänsä. Knight esimerkiksi kritisoi Sombartia siitä, että hän ei käsitä taloudellisen kilpailun ja siihen liittyvien organisaatioiden mekanismeja, minkä seurauksena hän analysoi kyseisiä ilmiöitä maalaisjärjellä. Toinen Knightille uskomaton Sombartin väittäminen on se, että uusien keksintöjen myötä tavaroiden kokonaisuuskasvu kasvoi sen perusteella, että uutta rahaa laitettiin enemmän käyttöön ja kiertoon. Heckscher 1955, s. 222; Heckscher 1931, s. 191–192.

⁵⁸⁰ Knight 1956, s. 92–93.

⁵⁸¹ Heckscher 1955b, s. 25; Heckscher 1969, s. 25–26. Sombartille liberalismi oli staattista ja merkantilismi dynaamista. Heckscher käyttää näitä käsitteitä hieman vasten tahtoaan, sillä hän on sitä mieltä, että käsitteet ovat liian häilyviä tarjoamaan yhteiskuntatieteille selitysvaimaa.

kapitalismin välissä. Merkantilistinen ajatus nollasummapelistä oli siten oppijärjestelmän toimimattomaksi muuttanut tragedia. Se erotti merkantilismin omaksi aikakaudekseen, jota ympäröivät keskiaikainen universaali staattisuus ja *laissez-fairen* universaali dynamiikka.⁵⁸²

Valtioiden välinen voimatasapaino ja nollasummapeli kytkivät merkantilismin ja ulkopoliittikan läheisesti toisiinsa. Samalla se johti analyttiseen ja käsitteelliseen ongelmaan, kuinka analysoida kansallista ja valtiollista merkantilismia liioittelematta ajallisesti myöhäisempää kansallisuusaatteen roolia ilmiössä.⁵⁸³ Heckscher koki merkantilistisen ajattelun asettuvan sellaisia universalistisia elementtejä vastaan, jotka olivat olleet vielä keskiajalla merkityksellisiä, kuten esimerkiksi kirkko ja keisarikunta. Samalla Heckscher kritisoi sitä, että merkantilistiseen ajatteluun on liitetty nationalistisia motiiveja, sillä aatteena oli myöhäisempi ilmiö kuin merkantilismi. Hän halusikin käsitellä merkantilismia ja valtiota, ei kansallisuusaatetta.⁵⁸⁴ Merkantilismi edustaa tässäkin teemassa siirtymää keskiajan ja modernin välillä. Se on Heckscherille varhainen versio kansan ja valtion yhdensuuntaisten etujen ilmaisusta, ilman kulttuurisia näkökulmia, jotka sulautuivat kansallisuusaatteeseen vasta romantiikan aikana. Hänelle merkantilismi oli valtion ja kansan puolestapuhuja ennen romantiikan aikakauden kiihkoista käsitystä kansallisuusaatteesta, johon kuuluivat kansan yhdistäneet tavat, kielet ja rotu.⁵⁸⁵

Merkantilistinen ajattelu ei arvostanut yksilöä, vaan valtion alamaiset olivat kuin eläinlauma, jota kasvatettiin hallitsijaa ja valtiota varten.⁵⁸⁶ Tämä liittyy olennaisesti merkantilismin ja liberalismien eroihin, sillä juuri yksilönarvon puuttuminen ja valtion voiman tavoittelu johtivat siihen, että merkantilismi ei ollut vain vaurautta tavoittelevaa talouspolitiikkaa. Saksalainen P. W. von Hörnigk oli todennut vuonna 1684, että valtioiden sisäinen rikkaus tai voima ei johda mihinkään. Tärkeää olisi olla vahva ja rikas naapureihin verrattuna. 1691 John Locke edusti vastakkaista näkemystä, jossa jalometallien suuri suhteellinen paljous olisi kansakunnan edun kannalta toivottavaa.⁵⁸⁷ Merkantilistinen hyvinvointi ja vauraus liittyivät kapeaan eliittiin ja valtion itseensä. Heckscherin kollega Montgomery kannusti Heckscheriä painottamaan juuri tällaisia eroja liberalismien ja merkantilismin välissä.⁵⁸⁸ Merkantilismin ja liberalismien eroja painottamalla liberaalin

⁵⁸² Heckscher 1955b, s. 26.

⁵⁸³ Heckscher 1955b, s. 13.

⁵⁸⁴ Heckscher 1955b, s. 14.

⁵⁸⁵ Heckscher 1955b, s. 15.

⁵⁸⁶ Heckscher 1955b, s. 21. Vertaa Heinonen 2011, s. 168–170. Heinonen kirjoittaa, että Max Weberin mukaan merkantilistinen politiikka sisälsi kapitalistisen teollisuuden näkökulman. Hänen mukaansa kyseessä oli ensimmäinen yritys valtiollisen talouspolitiikan soveltamiseksi, mihin on yhdistetty talouden lisäksi myös väestön hallintaa.

⁵⁸⁷ Heckscher 1955b, s. 23, 364–365.

⁵⁸⁸ KB L67: 37 I Montgomery, Arthur – Heckscher 17.9.1930.

yhteiskunnan edut olisivat helpommin esitettävissä ruotsalaiselle lukijakunnalle.

Voimistunut poliittinen valta oli Heckscherin mukaan merkantilistisen politiikan ylimmäinen tavoite, jolle alistettiin muun muassa talouspolitiikka.⁵⁸⁹ Heckscherin määritelmät voimapolitiikan määräävästä roolista herättivät kritiikkiä. Hänen tulkintaansa kritisoi muun muassa taloustieteilijä Jacob Viner, joka itse oli tutkinut merkantilismia Yhdysvalloissa. Heckscher ei ainakaan vielä merkantilismitutkimuksensa ensimmäisen laitoksen aikoihin ollut Vinerin tutkimuksista tietoinen.⁵⁹⁰ Viner arvioi Heckscherin johtopäätelmiä kriittiseen sävyyn. Hänen mukaansa smithiläisen tradition mukaiset valta ja vauraus ovat läsnä kaikissa talousopeissa ja talouspolitiikassa, mutta Heckscher oli kritiikkiin vastatessaan edelleen sitä mieltä, että merkantilismin ja liberalismin (laissez-fairen) välillä vallan ja vaurauden keskinäiset suhteet vaihtuivat niin, että merkantilismia kuvasi vallan tavoittelu ja liberalismia puolestaan vaurauden tavoittelu.⁵⁹¹ Nykytutkimukselle Heckscherin väite ei tunnu jyrkältä kannanotolta, mutta hänen omiana aikanaan toteamus irrotti merkantilismin ekonomistien määrittelemästä taloudellisesta viitekehystä ja muokkasi sitä historiallisemman ja poliittisemmän ilmiön. Myöhemmin Heckscher joutui kuitenkin antamaan tässä asiassa hieman periksi ja myönsi, että ulkopoliittisen vallan lisäksi myös Adam Smithin painottama vauraus oli merkantilistisen politiikan ytimessä.⁵⁹²

Heckscherin merkantilismin ja voimapolitiikan liitossa ennen kaikkea valtio nousee esiin. Näkökulma pohjasi toisaalta yksilön heikkoon rooliin, joka oli yksi merkittävimmistä asioista, joita Heckscher halusi tuoda esiin merkantilismille tyypillisenä piirteenä. Toinen merkittävä tekijä oli merkantilismin historiallinen tragedia, joka liittyi sen häilyvään dynaamisuuteen aikana, jolloin valtiot toimivat nollasummapelin periaatteiden mukaisesti. Tässä vaiheessa Heckscherin merkantilismista alkaa muodostua merkittävä kategoria eurooppalaisen kapitalismin historiassa. Samalla hän käytti tässä merkantilismia rakentaakseen käsitystä oikeanlaisesta liberaalista yhteiskunnasta, joka pystyy hyödyntämään taloudellisia reunaehtoja yhteisön ja yksilön hyväksi.

3.1.3 MERKANTILISTINEN TALOUSAJATTELU

Valtanäkökulma ja yhtenäisyys olivat ikään kuin merkantilismin tavoitteita, mutta taloustiede on ollut aina kiinnostuneempi siitä, miten merkantilistit

⁵⁸⁹ Heaton 1937, s. 379.

⁵⁹⁰ Vasta merkantilismin toiseen englanninkieliseen laitokseen tuli mukaan Vinerin tutkimukset, jotka julkaistiin samaan aikaan Heckscherin työn kanssa. Joitakin osia muotoiltiin uudestaan Vinerin esittämän kritiikin takia. Katso esimerkiksi Heckscher 1955b, s. 209–216.

⁵⁹¹ Heckscher 1969, s. 25.

⁵⁹² Heckscher 1955b, s. 178–181, 209–216, 359–360; Heckscher 1969.

näitä asioita tavoittelivat.⁵⁹³ Lyhyen mahtivaltioluvun jälkeen Heckscher käsitteli pitkällisemmin merkantilismin ajan taloustieteellisiä ja talouspoliittisia näkemyksiä eli protektionismia ja valuuttapolitiikkaa, jotka olivat Heckscherille merkantilistien käytännön keinoja tavoitella yhtenäisiä kansallisia markkinoita ja kansainvälistä valta-asemaa. Talouspoliittisten ulottuvuuksien tarkastelu poikkeaa edellä käsitellystä historiallisesta näkökulmasta rajusti, koska nyt Heckscher käsitteli vain vähän todellisia poliittisia toimenpiteitä ja keskittyi kuvailemaan toimenpiteisiin johtaneita talousteoreettisia oletuksia. Hän tarkastelee protektionismia hyödykepolitiikan välityksellä, johon kuuluvat muun muassa kaupunkien tapulipolitiikka sekä huolto- ja elatuspolitiikka (*försörjningspolitik*).⁵⁹⁴ Valuuttapolitiikan tutkiminen kuljettaa Heckscherin yhteen tyypillisimmistä merkantilistiseen politiikkaan liitetyistä ulottuvuuksista eli valuutan ja jalometallien suhteeseen.

Heckscher pohjusti protektionismikuvaustaan mekanistisella ja pelkistetyllä mallilla tavaroiden roolista taloudessa. Kauppiaalle tavarat ovat kaupankäynnin neutraali väline, joten heille tavarat eivät ole tervetulleita tai ei-tervetulleita. Kuluttajat ovat puolestaan tavarasuhtautumisessaan runsauden puolella, mutta he puolestaan eivät ole kiinnostuneita tavaroiden myynnistä. Tuottajat tavoittelivat puolestaan optimaalista tavaramäärää markkinoilla, jotta he turvaisivat tuotteilleen jatkuvan kysynnän.⁵⁹⁵ Mekanistisen lähtökohdan lisäksi Heckscher käsitteli uudenajan alun protektionismia kaupunkien ja valtioiden suhdetta ilmentäneenä esimerkkinä. Vielä keskiajalla kaupungit olivat yleisesti välttäneet tavaroiden vientiä. Tätä ilmiötä Heckscher nimittää rakkaudeksi tavaroihin (*varukärlek*).⁵⁹⁶

Kaupunkien taloudellisen toiminnan reunaehdot määrittivät huolto- ja elatuspolitiikasta (*försörjningspolitik*), jonka avulla valtio halusi turvata kaupungeille riittävän materiaalisen hyvinvoinnin ja jonka säädökset olivat usein myöhemmän protektionistisen politiikan vastaisia.⁵⁹⁷ Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että kauppiaat ja muut toimijat eivät yrittäneet tuputtaa tavaroita kauppakumppanille, vaan pikemminkin yritettiin saada tavaroita häneltä. Tästä Heckscher käyttää esimerkkinä juuri valmistuotteiden tuontia, jota merkantilistisena aikana olisi pidetty tuhoisana. Hän muistuttaa myös, että huolto- ja elatuspolitiikka ei vaikuttanut tullijärjestelmään, koska tullit liittyivät ennen kaikkea valtion taloudenhoitoon.⁵⁹⁸ Olennaista Heckscherin yhteiskuntakäsityksen ja merkantilismin suhteelle on, että hänelle huolto- ja

⁵⁹³ Heckscher 1969, s. 26.

⁵⁹⁴ Heckscher 1931b, s. 67–97; Heckscher 1955b, s. 80–112.

⁵⁹⁵ Heckscher 1969, s. 26.

⁵⁹⁶ Heckscher 1969, s. 27.

⁵⁹⁷ Heckscher 1955b, s. 82–84, s. 85–88. Heckscher vertasi tätä järjestelmää ensimmäisen maailmansodan aikaiseen ulkomaankaupan säätelyjärjestelmään.

⁵⁹⁸ Heckscher 1955b, s. 87–88.

elatuspolitiikka ei ollut kestävä, koska siinä oli tavoitteena vain lyhytnäköinen materiaalisen hyvinvoinnin takaaminen maantieteellisesti rajatulla alueella. Toisin sanoen, Heckscher kritisoi harjoitetun politiikan tarkoittamattomia seurauksia, jotka vaarantavat jo saavutetun kehityksen.⁵⁹⁹ Kyse oli enemmänkin Heckscherin teoksen kirjoitusajankohdan ja lähihistorian problematiikasta Tausta-ajatukseksi hänellä oli, että väärän politiikan seurauksena vienti laskisi tarjontaa lyhyellä aikavälillä, ja tämä ei ollut suotavaa. Poliitiikka ei virheellisesti ottanut huomioon sitä, että pitkällä aikavälillä vienti kasvattaa tarjontaa. Huolto- ja elatuspolitiikka oli kuluttajan politiikkaa, missä ei otettu huomioon tuotantoa kuluttamisen ehtona ja siten siihen olennaisesti liittyvänä ilmiönä.⁶⁰⁰

Keskiajan lopulla protektionistinen politiikka alkoi kehittyä, ja se vaikutti kaupunkien ja valtioiden kohdalla hyvinvointiin vientitulien avulla. Ilmiö kehittyi Heckscherin esityksessä vähitellen merkantilismiksi, kun tavarat erotettiin valuutasta ja protektionistisia säädöksiä alettiin liittää nimenomaisesti tavaroiden tuontiin. On tärkeää huomata, että protektionismi ei tarkoittanut hänelle, että valtio sekaantui talouspolitiikan avulla ulkomaankauppaan. Merkantilistinen hyödykkeisiin liittynyt protektionismi oli Heckscherin mukaan historiallisesti omaperäistä ja siten erotettavissa esimerkiksi 1800- ja 1900-luvun protektionismista ja uusmerkantilismista. Jälleen merkantilismi kohoaa esiin erillisenä aikakautena eurooppalaisessa historiassa.⁶⁰¹ Protektionistisen politiikan leviäminen liittyy olennaisesti rahatalouden kehittymiseen myöhäiskeskiajalla, minkä seurauksena merkantilismi voidaan nähdä varhaisen rahatalouden yhteiskunnallisena ilmentymänä.⁶⁰²

Merkantilistinen ajattelu muutti ihmisten suhtautumisen hyödykkeisiin kielteiseksi (*varuskräck*). Nyt oli tärkeää, että tavaroita myytiin säilömiseen sijaan, minkä oli tarkoitus johtaa ylijäämävaiheeseen ulkomaankauppaan. Suotuisin tilanne oli, että hyödykkeet tuotettiin kotimaisina ja vientiin tarkoitettuja tuotteita olivat mahdollisimman pitkälle jalostettuja. Tämän teeman välityksellä Heckscher käsitteli myös ensimmäisen maailmansodan taloudellisia haasteita ja valtioiden halua vaurastua viennillä. Kyse ei ollut pelkästään rahataloudesta, vaan viennin ylijäämä oli päämäärä itsessään ja jalometallien kasaantuminen oli sen sivutuote – vaikka päämääräänkin sekin oli.⁶⁰³

⁵⁹⁹ Vertaa Hirschmanin esittelemään retoriseen keinoon (jeopardy thesis) vastustaa muutosta, joka kriitikon mielestä vaarantaa käynnissä olevan kehityksen ja olemassa olevassa yhteisössä vallitsevat olosuhteet. Hirschman 1991, s. 81.

⁶⁰⁰ Heckscher 1955b, s. 112.

⁶⁰¹ Heckscher 1969, s. 27.

⁶⁰² Rahatalous seurasi historiallisesti luontaistaloutta, joka oli ollut Heckscherin mukaan hallitseva talouden muoto ennen rahatalouden kehitystä. Heckscher 1935, s. 59–81.

⁶⁰³ Heckscher 1955b, s. 114–118.

Adam Smithin merkantilistisen politiikan kritiikistä alkaen merkantilismi on ymmärretty aatteena, joka yhdisti varallisuuden ja rahan paljouden toisiinsa.⁶⁰⁴ Heckscher on kuitenkin sitä mieltä, että merkantilismin intohimoinen suhtautuminen jalometalleihin ei ollut ajatuksena uusi vaan laajasti hyväksytty jo aikaisemmin.⁶⁰⁵ Siinä missä merkantilistiset ajattelijat tarkastelivat hyödykkeiden roolia taloudessa uudella tavalla, valuutan suhteen käsitykset eivät muuttuneet vaan pysyivät ”keskiaikaisina”.⁶⁰⁶ Silti jalometallien tarpeessa yhdistyi hänen mukaan kolme merkantilismille olennaista ulottuvuutta: ulkomaanpolitiikka, siirtomaat ja löytöretket eli valtamerikauppa- ja purjehdus. Toisaalta juuri merkantilistinen valuuttateoria johti syvempään ymmärrykseen niistä taloudellisista premisseistä, jotka muodostuivat 1700-luvun talousajattelun lähtökohdiksi.⁶⁰⁷ Heckscherin mukaan raha ja valuutta olivat kahdessa mielessä liitoksissa jalometalleihin. Rahalla oli toisaalta merkitystä vaihdon mekanismeissa ja toisaalta rahan ja valuutan suhde muodostui vaihtomekanismin ulkopuolella.⁶⁰⁸ Juuri vaihtomekanismin ulkopuolella raha oli rinnastettavissa pääomaan, joka oli tuotannontekijä ja mahdollinen tuoton/voiton synnyttäjä. Vaihdon sisällä rahan nähtiin vaikuttavan suoraan tavaroiden kiertokulkuun: raha lisäsi tavaroiden kiertoa. Yksi merkantilistisen rahateorian erikoisuus oli, että valuutan niukkuudesta ei juuri kirjoitettu. Niukkuutta saattoi kuitenkin esiintyä esimerkiksi silloin, kun rahataloutta ja kolikkojärjestelmää pystytettiin tai kun syntyi äkillisiä velkakriisejä ja valtioiden luottomarkkinat ajautuivat kriisiin.⁶⁰⁹

Merkantilistisessa ajattelussa vähäisten valuuttavarantojen nähtiin johtavan epäedulliseen asemaan ulkomaankaupassa. Nollasummapelin hengessä valtiot tarkkailivat naapurivaltioidensa jalometalli- ja valuuttavarantojen kokoa suhteessa omiin resursseihinsa. Esimerkiksi John Locke oli ulkomaankaupan suhteen merkantilisti ja pelkäsi liiallisen tuonnin köyhdyttävän valtiota. Tuonnin sijaan valtion olisi rikastuttava viennillä. Merkantilistit eivät kuitenkaan osanneet kiinnittää huomiota siihen, että kansainvälisillä markkinoilla eri maiden tuotteet kilpailivat keskenään ja se vaikutti hintoihin. Heckscher toteaa, että tämä mekanismi ei ole yksinkertainen ja sen takia ei ole ihme, että merkantilistit eivät sitä huomanneet. Jos he olisivat huomanneet tämän, he eivät olisi enää pitäneet

⁶⁰⁴ Heckscher 1955b, s. 175–177.

⁶⁰⁵ Heckscher 1969, s. 28–29.

⁶⁰⁶ Heckscher 1969, s. 29.

⁶⁰⁷ Heckscher 1955b, s. 175–177; Heckscher 1969, s. 29. Itse asiassa vain laissez-faire/liberalismin aikakausi on ollut ainoa aika historiassa, kun valtiot eivät ole tavoitelleet jalometallien hamstrausta. Merkantilismin suhteessa jalometalleihin uutta oli se, että silloin ensimmäistä kertaa yhteiskunnan talousajattelijat kiinnittivät tarkoituksellisesti huomiota jalometallien säilyttämiseen ja sen vaikutuksiin.

⁶⁰⁸ Heckscher 1969, s. 30–31.

⁶⁰⁹ Heckscher 1955b, s. 222–224.

itsestään selvänä tosiasiana sitä, että rahan lisäys vaikuttaisi automaattisesti vieraiden maiden hintoihin.⁶¹⁰

Autarkia omavaraisuuden ihanteena ja sota-ajan talous olivat Heckscherin mukaan merkittäviä historiallisia edeltäjiä protektionismille. Myös toinen historiallisesti merkittävä ihanne nousi esiin merkantilismissa: myy enemmän, osta vähemmän.⁶¹¹ Protektionismista tuli huolto- ja elatuspolitiikan syrjäyttänyt universaaliperiaate. Kyse oli talouspolitiikan kannalta elintärkeästä ja ratkaisevasta kehitysaskeleesta, jota uuden ajan alun valtioiden erilaiset poliittiset instituutiot ja valtarakennelmat eivät estäneet.⁶¹² Viennin avulla kasvatettiin valuuttavarantoja. Näin Heckscher selittää muutoksen välttämättömäksi suhteessa poliittisiin pinnanmuotoihin ja argumentoi taloushistoriallisen selitystekijän puolesta. Silti muutoksen paikantaminen menneisyyteen eli historiallis-tieteellinen ajoitus jää puuttumaan.⁶¹³ Heckscherin on vaikea löytää protektionismille ja uudelle universaaliperiaatteelle pitävää historiallista pohjaa. Maantieteellinen kehys hahmottui sitä vastoin hänelle suhteellisen selvänä, ja se noudattaa pääpiirteissään 1900-luvun alkupuolen käsitystä kauppakapitalismin leviämisestä pohjoisitalialaisista kaupungeista vähitellen Alppien pohjoispuolelle ja viimein Ruotsiin, jossa luontaistalous oli hallitsevana vielä 1500-luvun aikana. Silti Heckscher kääntyy etsimään taloustieteellistä selitystä, koska protektionismi ja territoriaalisten valtioiden kehitys ei käynyt hänen mielestään yhdenmukaisesti.⁶¹⁴ Heckscher kirjoittaa Montgomeryle juuri ennen tutkimuksen valmistumista:

Den av dina anmärkningar som jag är minst ense med är den om territorialstaternas tillkomst och förstärkning som förklaring till skyddspolitikens seger. Min avvikande mening beror inte på önskan att bestrida sambandet mellan ekonomi och politik, utan på att det ej i detta fall förefaller mig täcka de historiska

⁶¹⁰ Heckscher 1955b, s. 238–243.

⁶¹¹ Heckscher 1955b, s. 217–235. Saksalaisten alueiden *Bannmeilenrecht* vahvisti kaupunkien omaa protektionismia. Kiltujen asema vahvisti protektionistisia toimenpiteitä. Vertaa Judges 1969, s. 45. Judges kirjoittaa, että Adam Smithin jälkeen 1800-luvun alkupuolen brittiläiset taloustieteilijät eivät kirjoittaneet merkantilismista, mutta Oxfordin Nassau Senior luennoi aiheesta sitä kärkevästi kritisoiden. Judges on sitä mieltä, että Nassaun esitelmän seurauksena autarkia ja puolustuksellinen omavaraisuus tulivat tässä vaiheessa mukaan olennaisiksi merkantilistisen politiikan ulottuvuuksiksi. John Stuart Mill kirjoitti Nassaun jälkeen merkantilismista, mutta hän oli enemmän tiukasti Smithin perillinen merkantilismin kritiikissään.

⁶¹² Heckscher 1955b, s. 138.

⁶¹³ Heckscher 1955b, s. 139. "It is of course difficult to relate the rise of protectionist views in time, precisely with the extension of the money economy. A revolution in people's economic views does not occur suddenly."

⁶¹⁴ Heckscher 1955b, s. 139. "Of course it is not possible to provide a *proof* that this explanation is the right one. The proof must lie in the economic analysis of the situation, and is established if the results arrived at are not contradicted by the known facts and if these do not admit of any other equally plausible interpretation."

fakta. Omsvängningen förefaller starkast i England som hade minst av denna politiska förändring, den tycks ha uppkommit i de italienska stadsrepublikerna, där den politiska förändringen icke heller hade kommit till stånd på den tiden, och det under Gustav Vasa ovanligt stark organiserade Sverige stod helt och hållet kvar på den medeltida grunden.⁶¹⁵

Yhdistelmä omintakeista protektionismia ja teoreettisesti kunnianhimoista valuuttapolitiikkaa teki merkantilismista oman aikakautensa. Heckscher oli itsekin innoissaan ja tyytyväinen siihen, että saattoi löytää vielä useiden klassikotutkimusten jälkeen uusia näkökulmia tunnettuun tutkimusaiheeseen. Heckscher loi oman henkilökohtaisen alueen merkantilismitutkimukseen.

Den föreföll mig särskildt givande, och på en punkt föränledde den omskrivning som i mitt eget tycke innebar en mycket avsevärd förbättring, nämligen i fråga om den ökning i dynamisk karaktär som merkantilismen innebar gent emot det medeltida idealet. Jag tycke mig få en presentabel, ny aspekt på hela problemet ur denna utgångspunkt, fastän det blir för långt att skriva om det i brev.⁶¹⁶

3.1.4 MERKANTILISTINEN YHTEISKUNTAKÄSITYS

Heckscherin tutkimuksen viimeinen ja yhteiskunnalliselta kannalta merkittävin osa analysoi merkantilismin yhteiskuntakäsitystä osoittamalla ensin yhtäläisyyksiä merkantilismin ja liberalismin välillä ja sen jälkeen painottamalla eroja merkantilismin ja liberalismin välillä. Tämä näkökulma paljastaa Heckscherin tutkimuksesta sen, että merkantilistisen talouspolitiikan ja yhteiskuntakäsityksen tutkiminen pitää asettaa laajempaan historialliseen yhteyteen eurooppalaisen kapitalismin historiassa. Aikaisempi tutkimus ei painottanut Heckscherin mukaan riittävästi merkantilismin merkitystä yleisenä yhteiskuntakäsityksenä.⁶¹⁷ Heckscherille merkantilismi oli talousajatteluna ja yhteiskuntakäsityksenä liian subjektiivinen verrattuna liberalistiseen tapaan ajatella yhteiskunnan ja talouden jäsentymistä hintamekanismin avulla.⁶¹⁸

Heckscherin mukaan merkantilismia ja liberalismia yhdistää eurooppalainen yhteiskunnallisen ajattelun perinne, mikä tulee esiin muun muassa Thomas Hobbesin ja Sir William Pettyn sekä myöhemmin Jeremy Benthamin, John Austinin ja James Millin ajattelussa.⁶¹⁹ Merkantilismin aikana yhteiskunnallisten ryhmien ”emansipaatio” ja usko yhteiskunnalliseen

⁶¹⁵ KB AAC Heckscher – Montgomery, Arthur 21.9.1930.

⁶¹⁶ KB AAC Heckscher – Montgomery 28.9.1930.

⁶¹⁷ Heckscher 1931b, s. 241–292.

⁶¹⁸ Hasselberg 2007, s. 111. Hasselberg avaa Heckscherin päättelyä merkantilismista seuraavasti: merkantilismi ja uusmerkantilismi ovat järjestelmiä, joissa subjektiivinen päätöksenteko vaikuttaa haitallisesti talouteen.

⁶¹⁹ Heckscher 1955b, s. 269–272; Heckscher 1969, s. 31–32.

muutokseen voimistuivat. Yhteiskunnallisen toiminnan reunaehdot muuttuivat, sillä uskonnollisen moraalin ja kristillisen tradition merkitys toimintaa ohjaavina periaatteina heikentyi.⁶²⁰ Esimerkkinä Heckscher käyttää muun muassa Bernard Mandevillen tekstejä ja havaintoja tiettyjen yhteiskunnallisten ilmiöiden yleistymisestä – luksustuotteiden suosio, rahan lainaaminen, uskonnollinen suvaitsevaisuus.⁶²¹ Heckscherin mukaan rahan lainaamisen ja koronkiskonnan suhde moraalin oli muuttunut jo ennen merkantilismia, mikä teki siitä hänelle yhden merkantilismin kehitystä selittäneen ilmiön. Seikka paljastaa hänen ajattelussaan huomionarvoisen suhteen yhteiskunnallisen kehityksen ja eurooppalaisen poliittisen tradition välillä. Hänelle merkantilistit olivat uudistajia, ja vaikka heidän taloudellinen ajattelunsa pohjasikin keskiaikaiseen traditioon, heidän yhteiskuntakäsityksensä oli potentiaalisesti edistyksellinen, koska se oli osa eurooppalaista poliittista traditiota.⁶²² Heckscher erottaa poliittisen taloudellisesta ja määrittää keskiajan aikakaudeksi, jolloin yhteisöt eivät osanneet hyödyntää ihmiskunnan aikaisempia henkisiä ja älyllisiä saavutuksia.⁶²³ Asetelman merkitys korostuu tutkimuksessani, koska siihen liittyy olennaisesti se, miten eurooppalainen taloudellinen ajattelu nousee kukoistukseen vasta liberalismien aikana. Vasta silloin talous alkaa vaikuttaa historian kulkuun.

Eurooppalaisen poliittisen tradition lisäksi merkantilismin yhdistivät liberalismiin samansuuntaiset tavoitteet tehokkaasta taloudesta ja vauraasta yhteiskunnasta. Voimapolitiikan, säätelyn ja protektionismin lisäksi Heckscher kohotti merkantilismin historialliseksi arvoksi taloudellisen toiminnan ja elinkeinon harjoittamisen vapauden (*näringsfrihet som program*).⁶²⁴ Kyse oli vapauden ihanteesta, sillä vapautta tavoiteltiin teoreettisesti ja kirjallisesti, mutta käytännössä valtion valta oli vahvaa ja suitsi taloudellista vapautta. Se ei näin toteutunut tasaveroisesti, vaan elinkeinovapaudesta pääsivät nauttimaan oikeanlaisia poliittisia suhteita

⁶²⁰ Heckscher 1931, s. 32. Heckscher kirjoittaa sekularisaatiosta ja amoralisaatiosta ja ei-moraalisista keinoista ja ei-moraalisista tavoitteista. Lars Magnusson on samaa mieltä siitä, että juuri tämä amoralisuus oli yksi merkantilistisen ajattelun erottajista vanhaan ajatteluun verrattuna. Magnusson 1993, s. 7–8.

⁶²¹ Heckscher 1955b, s. 285–293; 302–307, 316–322. Yhteiskunnalliset seuraukset eivät siis olleet mitenkään automaattisia merkantilistien mukaan. Kun Mandeville kirjoitti siitä, että yksityiset paheet (vice, luksus) kääntyvät julkisiksi tai yleisiksi hyödyiksi, lisäsi hän vikkkelään, että tähän tarvittiin taitavan poliitikon ohjauskykyä (dextrous management of a skillful politician).

⁶²² Heckscher 1955b, s. 271.

⁶²³ ”Keskiajan” ja feodalismien roolista ja käsitehistoriallisesta haastavuudesta Euroopan historiassa katso Bartlett 1994, s. 313; Bull 2005, s. 42–61; Davis 2008, s. 3–4; Reynolds 1994, s. 1–13.

⁶²⁴ Heckscher 1955b, s. 273–279. Heckscher painottaa, että vapauden käsitystä ei pidä käsittää modernissa muodossa, mutta ei pidä kuitenkaan aliarvioida vapauden merkitystä. Syitä vapauden painotukseen: keskiajan traditio, luonnonoikeus ja yksilöllinen vapaus, kaupan mahdollistava voima (blessings of trade).

hyödyntäneet elinkeinonharjoittajat, koska taloudelliset säädökset siirsivät talouden harjoittamisen valtiolta yksityisille yrittäjille. Tämä oli juuri se merkantilistinen koron nautinnan (*rentier*) ulottuvuus, josta ensimmäiseksi kirjoittivat Adam Smith ja Heckscherin jälkeen vuonna 1981 Ekelund & Tollison.⁶²⁵

Feodalismia on tulkittu usein poliittisen ja taloudellisen vallan siirtymiseksi läänityslaitoksen välityksellä yksityisten aatelisten haltuun, mutta myös merkantilismi kuvasi taloudellisen toiminnan ajautumista yksityisten kauppiaiden käsiin.⁶²⁶ Tämä johtui osaksi siitä, että merkantilistiset ajattelijat eivät kannattaneet valtion harjoittamaa yritystoimintaa. Englantilaiset ja hollantilaiset kauppakomppaniat olivat valtioita valtiossa ja käyttivät valtaa ja hajauttivat samalla siis yhteiskuntaa.⁶²⁷ Valtion tehtäväksi jäi palkkioiden ja sanktioiden avulla kanavoida yksilöiden omaehtoinen taloudellinen toiminta valtion vaurauteen.⁶²⁸

Yksi valtiollisen politiikan tärkeitä tehtäviä oli säädellä ja ohjata valuutta- ja jalometallipolitiikkaa. Samalla Heckscherin oli mahdollista tehdä ero teoreettisesti hienojakoisemman merkantilismin ja keskiaikaisen bullionismin välille.

*The mercantilist conception of society appears in its most undiluted form in the attitude to the movements of the precious metals. The change of view characterized by the transition from bullionism to mercantilism consisted precisely in the fact that the pointless attempts at export prohibitions on precious metals were given up, and, instead, attempts were made to create a so-called favourable balance of trade by means of suitable measures in commercial policy; that is, to create an export surplus of goods which would induce the merchants by economic compulsion, which meant their own interests, to guarantee to the country an import surplus of silver and gold.*⁶²⁹

Merkantilistit halusivat muuttaa myös oikeuslaitosta palvelemaan paremmin taloudellista vaurautta esimerkiksi kiinnittämällä huomiota kerjäläisten ja huutolaisten asemaan ja valjastamalla heidät osaksi työelämää. Heckscher painottaa *amoraalisia* välineitä ja sitä, että tällainen asenne merkitsi merkantilistien piittaamattomuutta humanista elementistä.⁶³⁰ Hänelle merkantilistisessa yhteiskunta-ajattelussa alkoivat kehittyä rationaaliset tavat ja ihanteet, jotka myöhemmin liberalistisena aikana vahvistuivat hallitsevaksi. Rationalismi liittyi olennaisesti Heckscherin käsitykseen ihmisten suhteesta heitä ympäröiviin tekijöihin, joihin tietysti mielessä myös talous kuului. Heckscherin mukaan juuri 1600-luvun aikana

⁶²⁵ Ekelund & Tollison 1981; Ekelund & Tollison 1997; Rashid 1993.

⁶²⁶ Fukuyama 2014, s. 82–83; Nurmiainen 1997, s. 38–56.

⁶²⁷ Heckscher 1955b, s. 283.

⁶²⁸ Heckscher 1955b, s. 296.

⁶²⁹ Heckscher 1955b, s. 296.

⁶³⁰ Heckscher 1955b, s. 293–302.

yleistyi usko siihen, että valtion oli mahdoton vaikuttaa lainsäädännöllä talouden kulkuun. Samalla kiinnostus kaupankäynnin tiukempaan organisointiin kasvoi, mutta se pysyi kansallisena ja alueellisena. Kokonaiskuva kansainvälisistä taloudellisista mekanismeista jäi hämäräksi.⁶³¹

Merkantilismi näyttäytyi tässä mielessä varhaisena johdantona liberalismiin. Heckscher kuitenkin päättää teoksensa esittelemällä olennaisia eroja merkantilismin ja sitä seuranneen liberalistisen aikakauden välillä. Vertailemalla näitä kahta oppirakennelmaa Heckscher pystyy osoittamaan merkantilismin sisäisen valuvian, joka syntyi ristiriidasta, kun merkantilismissa tavoiteltiin valtion aktiivista sekaantumista talouteen ja samalla kuitenkin uskottiin talouden toimivan ulkoisten periaatteiden mukaan. Lisäksi merkantilistista toimintaa vaivasivat myös kaksi ongelmaa, jotka liittyivät liian kansalliseen talouspolitiikkaan ja absurdiin käsitykseen valtioiden välisistä vaihtotaseista.⁶³²

Liberalismin talouskäsitys pohjasi toisaalta fysiokraattisiin ajatuksiin valtion ja talouden suhteesta, mutta myös näkemykseen sääntelemättömillä markkinoilla toteutuvasta harmonisesta tasapainosta.⁶³³ Valtion ei tulisi sekaantua talouden mekanismeihin, ja yksilön oman edun tavoittelu hyödyttää myös yhteisön vaurautta. Merkantilismi oli tälle täysin vastainen ajattelutapa. Vaikka talouden ymmärrettiin toimivan ulkoisten lakien mukaan, merkantilistit pitivät silti kiinni valtion roolista talouden sääntelijänä. Heckscher tuomitsi merkantilistisen talouspolitiikan epäinhimilliseksi vertaamalla sitä liberalistisiin käsityksiin.⁶³⁴ Merkantilistit halusivat järkiperaistää talouspolitiikan ja sen myötä taloudellisen toiminnan. He eivät kuitenkaan uskoneet, että todellisuus olisi järkiperaisesti rakentunut, jolloin talouspoliittista sääntelyä piti harjoittaa. Se puolestaan oikeutti valtion intervention osana merkantilistista talouspolitiikkaa. Sama ajatus oikeutti toiminnan ohi etiikan ja uskonnon, jotka miellettiin irrationaaliksi voimiksi.⁶³⁵

Heckscherin *Merkantilismenin* johtopäätökset ja huipentuma onkin eräänlainen ylistys liberalistisen yhteiskuntakäsityksen ja siihen olennaisesti liittyvän humanitaarisen hengen puolesta:

The essential achievement of laissez-faire rested on the fact that it had an eye to the human. On this practical point it was poles apart from mercantilism, at least as much as it was in its specific economic theory. The humanitarian or philanthropic spirit growing towards the end of the 18th century, though it took it almost a century

⁶³¹ Heckscher 1955b, s. 308–315.

⁶³² Heckscher 1955b, s. 316–317.

⁶³³ Heckscher 1931, s. 32–33. Tosin esimerkiksi Smith ei uskonut kaupallisen yhteiskunnan harmoniaan, vaan hahmotti yhteisön sisällä ristiriitoja muun muassa työntekijöiden epäsuotuisissa työskentelyoloissa ja kansallisen vaurauden keräämisessä. Smith hahmotti yhteiskuntaryhmät toisiinsa nähden ristiriitaisina. Saastamoinen 2011, s. 179–180.

⁶³⁴ Heckscher 1969, s. 33.

⁶³⁵ Heckscher 1955b, s. 316–322.

*to prevail in legislation, was one of the powerful forces which put an end to the mercantilistic [sic] system.*⁶³⁶

Merkantilismin aikana liberaalia oli emansipaatio uskonnosta ja etiikasta, ja vaikka kuinka merkantilistit tunsivat vapautuneensa keskiaikaisesta traditiosta, Heckscher piti heitä kuitenkin sen vankeina, jolloin vasta liberalismi toteutti merkantilistisen tavoitteen yhteiskunnan yhtenäisyydestä.⁶³⁷ Samalla virkamiesvaltio, joka oli ollut merkantilismin tavoite, aktualisoitui. Kuitenkin vasta merkantilismin katoaminen teki valtiosta vähemmän keinoitekoisen ja voimakkaamman. Merkantilismi otti huomioon vain valtion, mutta liberalismi huomioi niin valtion kuin yksilön. Merkantilismissa yksilö oli ehdottomasti alisteinen yhteiskunnalle. Liberalistinen yhteiskunta oli merkantilismin lailla kiinnostunut yhteisestä hyvästä mutta käsitti sen koostuvan yksilöiden yhteenlasketusta onnesta tai vauraudesta.⁶³⁸ Ratkaisevaa oli myös, että merkantilismin asenne oli kansallinen, ei kansainvälinen.

Heckscher lopettaa tutkimuksensa historialliseen analogiaan ja kirjoittaa 1900-luvun suunnitelmatalouksista ja siitä, miten liberalistinen ajattelu eroaa kaikista talous- ja yhteiskuntaopeista. Kaikki ei-liberaalit opit tai ajatusrakennelmat hylkäsivät Heckscherin mukaan lähtökohdan, jossa rajoittamaton taloudellisten voimien leikki johtaa väistämättä myönteiseen harmoniaan, minkä seurauksena valtiollinen väliintulo ja ohjailu muuttuvat hyviksi ilmiöiksi. Merkantilismissa tuotanto nousi kuluttamisen edelle talouspoliittisena arvona.⁶³⁹ Silti merkantilismi laajana talouspoliittisena oppina, valtion voimapolitiikkana ja historiallisena yhteiskuntakäsityksenä muodostaa Heckscherille koherentin aikakauden, vaikka merkantilistiset ulottuvuudet eivät rajoitukaan pelkästään varhaiseen uuteen aikaan:

*This, of course, does not mean that what has here been called mercantilism belonged in all its ingredients exclusively to the period between the end of the Middle Ages and the nineteenth century. Like all other historical realities, it drew largely upon ideas and external realities surviving from previous ages, and in its turn influenced later developments. Mercantilism is simply a convenient term for summarizing a phase of economic policy and economic ideas.*⁶⁴⁰

Näin Heckscher taloutta tutkiessaan ja sille yhteiskunnallisia yhtymäkohtia etsiessään tuli hahmotelleeksi aikakautta, jonka olennainen piirre oli kapitalistisen talousjärjestelmän synty Euroopassa, tarkemmin sanottuna Englannin kansallisten markkinoiden kehkeytyessä 1500- ja 1600-

⁶³⁶ Heckscher 1955b, s. 323.

⁶³⁷ Heckscher 1955b, s. 323–324.

⁶³⁸ Heckscher 1955b, s. 325–329.

⁶³⁹ Heckscher 1955b, s. 338–339.

⁶⁴⁰ Heckscher 1969, s. 34.

luvun aikana.⁶⁴¹ Näin hän päätyi painottamaan, että toimivat sisämarkkinat olivat ratkaisevassa osassa kapitalismin historiassa. Heckscher ja hänen jälkeensä esimerkiksi Schumpeter ovat osoittaneet, että merkantilismi oli laajuudessaan sekä sen edeltäneen ajan ja myös sitä seuranneen ajan välissä yhteydessä molempiin, vaikuttuen toisesta ja antaen vaikutteita toiselle.⁶⁴²

Heckscher ei painottanut taloustieteellistä aikakautta ja yhtenäisen talousalueen merkitystä, vaan korosti ideologista ulottuvuutta. Heckscherin hienojakoinen analyysi merkantilismin ja liberalismien suhteesta johti siihen, että Heckscher profiloitui kansainvälisesti taloushistorioitsijaksi eikä vain taloustieteilijäksi. Heckscher nosti merkantilismin eurooppalaisen yhteiskunnan kannalta olennaiseksi kehitysvaiheeksi.⁶⁴³ Juuri tämä moniaalle levinnyt fokus näytti Heckscherin tutkimuksen syvyyden ja voiman, mikä tosin johti siihen, että hänen tutkimuksensa sai osakseen kritiikkiä.

3.2 HECKSCHERIN KRITIIKKI – MAHTI VAI MAMMONA, HISTORIA VAI TALOUSTIEDE?

Heckscherin *Merkantilismen* alkaa epigraffilla, jossa siteerataan Francis Baconin tunnettua tasavaltalaisessa *Of the True Greatness of Kingdoms and Estates*.⁶⁴⁴ Kuten Heckscherin tutkimus, myös sitaatti kohdistaa ajatukset valtioiden mahtiin ja voimapolitiikkaan:

*The kingdom of heaven is compared, not to any great kernel or nut, but to a grain of mustard-seed: which is one of the least grains, but hath in it a property and spirit hastily to get up and spread. So are there states great in territory, and yet not apt to enlarge or command; and some that have but a small dimension of stem, and yet apt to be the foundations of great monarchies.*⁶⁴⁵

Epigrafin funktiot ovat merkityksellisiä, mutta niiden muodot useimmiten varsin implisiittisiä.⁶⁴⁶ Heckscher liittää merkantilismin valtion voimaan ja

⁶⁴¹ Appleby 2010, s. 68; Teschke 2003, s. 250–262; Wood 2012, s. 273–278.

⁶⁴² Schumpeter & Schumpeter 1954, s. 149, 335–376. Schumpeter ei asetu taloustieteellisen analyysin historiassaan Heckscherin näkemyksiä vastaan.

⁶⁴³ Heinonen 2011, s. 160.

⁶⁴⁴ Bacon kirjoitti tämän esseen ilmeisesti vuonna 1605, ja se liittyy olennaisesti Englannin ja Skotlannin väliseen liittoon. Peltonen 1992, s. 282–285.

⁶⁴⁵ Heckscher 1931, nimilehteä seuraava sivu. Ruotsinkielisessä ensimmäisessä laitoksessa lainaus on englanniksi.

⁶⁴⁶ Genette 2001, s. 156–160. Epigrafin käyttö on aina mykkä ele, joten tulkintatehtävä jää lukijalle. Genette erittelee kuitenkin neljä erilaista funktiota: Ensimmäinen funktio on kommentti teoksen otsikkoon ja tuon otsikon oikeuttaminen ja selventäminen. Toinen funktio on, että epigrafi kommentoi tekstiä, jonka merkitystä epigrafi epäsuorasti painottaa tai tähdentää. Epigrafin tarkoitus on liittää lukija tekstin aiheeseen myös tunteellisella tasolla. Tämän lisäksi tavoitteena voi olla epigrafiin liitetyn tekstin sitominen osaksi tiettyä traditiota. Genetten mukaan epigrafi on itsessään signaali ja salasana

alueelliseen mahtiin. Toisaalta epigrafi saa lukijan pohtimaan tekijöitä valtiollisen mahdin taustalla. Lainausta onkin tulkittava siinä mielessä, että Heckscherin tutkimuksen mukaan alueellinen valta ei ole mahdollista ilman toimivaa taloudellista järjestymistä – näiden yhteys oli Heckscherille merkantilismin ydin. Kolmanneksi Baconin siteeraaminen oli ymmärrettävää, koska Bacon liittyy aatehistoriallisesti tieteellistä, poliittista ja kaupallista ajattelua yhdistäneeseen ajattelutraditioon, jota Heckscher merkantilismitutkimuksessaan yrittää esittää merkantilismin synteesinä. Baconin johdonmukaiseksi koettua ajattelua on myöhemmin 1900-luvulla kritisoitu, koska hänen tieteelliset kirjoituksensa eivät käsittele samoja teemoja kuin poliittiset kirjoitukset ja toisaalta Baconin poliittisten kirjoitusten viitekehys on pystytty vahvasti liittämään 1600-luvun alun englantilaiseen sisäpolitiikkaan.⁶⁴⁷ Silti Heckscherin Bacon-sitaatin teemoihin kätkeytyy olennainen tutkimuksen synnyttämästä kriittisestä keskustelusta, joka oli terävimmillään juuri julkaisun jälkeen. Taustalla vaikutti myös, että merkantilismi oli sotien välisenä aikana politisoitunut aihe, jossa yhdistyivät ensimmäisen maailmansodan rampauttamien suurten kansakuntien historia, vanhojen ja uusien yhteiskuntien taloudellinen vauraus sekä ensimmäisen maailmansodan jälkeisen talouspolitiikan protektionistiset ulottuvuudet ja kansainvälistä taloutta säädelleen kultakannan kritiikki.

Heckscherin tutkimuksen johtopäätökset synnyttivät hänen ja Jacob Vinerin välille tiukkasävyisen debatin. Viner oli taloushistoriaan ja kansainväliseen kauppaan erikoistunut kanadalainen ekonomisti, joka kuului 1930-luvulla Chicagon yliopiston taloustieteellisen tutkimuksen voimahahmoihin yhdessä Frank Knightin kanssa.⁶⁴⁸ Heckscher oli tavannut Vinerin jo aikaisemmin juuri Chicagon yliopistossa, joka alkoi juuri sotien välillä kehkeytyä uusklassisen taloustieteen kansainväliseksi keskuksiksi, ja pyysi häntä arvioimaan merkantilismitutkimustaan kansainvälisissä lehdissä.⁶⁴⁹ Jo ennen tutkimuksen englanninkielistä julkaisua Viner oli auttanut Heckscheriä etsimään englanninkielistä kustantajaa tutkimukselle.⁶⁵⁰ Englanninkielisen laitoksen julkaisun jälkeen Viner arvioi

tietynlaisesta intellektuaalisuudesta. Vaikka kirjailijat odottavat arvioita, haukkuja ja tunnustuksia teoksen julkaisun jälkeen, käyttämällä epigrafia he liittävät itsensä traditioon ja valitsevat ystävänsä.

⁶⁴⁷ Peltonen 1992, s. 279–280.

⁶⁴⁸ *Encyclopædia Britannica Online*, "Jacob Viner" <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/629468/Jacob-Viner>. (luettu 15.10.2014).

⁶⁴⁹ KB L67:81 II Heckscher–Viner, Jacob 21.5.1935. Chicagon yliopistossa kehittyneen taloustieteellisen koulukunnan maine alkoi kehkeytyä maailmansotien välissä 1920-luvun alkaen, vaikka varsinainen taloustieteellinen "koulukunta" sai muotonsa maailmansotien jälkeen. Chicagon dynaaminen asema ei rajoittunut vain taloustieteeseen, vaan myös sosiologia sai vaikutteita ns. chicogolaisesta koulukunnasta. Suomessa muun muassa Jutikkalan läheinen kollega Heikki Waris sovelsi kotimaisessa katsannossa urauurtavasti chicogolaisia tutkimusmenetelmiä. Katso esimerkiksi Peck 2010, s. 54–55, 86–103; Roos 2014.

⁶⁵⁰ KB L67:81 II Heckscher – Viner, Jacob 12.8.1931.

Heckscherin tutkimuksen heti ja esitti kritiikkiä Heckscherin historiallista asennetta ja voimapolitiittista analyysia kohtaan.⁶⁵¹ Arvion jälkeen Heckscher kirjoitti pikaisesti Vinerille ja yritti vahvistaa heidän intellektuaalista yhteyttään silotteleamalla näkemyseroja heidän välillään. Heckscher selitti Vinerille arvostavansa kyllä hänen näkemyksiään mutta painotti, että merkantilismin tavoitteleva poliittinen valta oli ratkaisevaa, varsinkin kun sitä verrataan liberaaliin ajatteluun.⁶⁵²

Viner ei hyväksynyt Heckscherin tulkintaa, jossa valta oli merkantilistien tärkein yhteiskunnallinen tavoite. Samalla hän kritisoi historiallisen koulukunnan tulkintoja, joissa merkantilistiset käsitykset valuutan ja vaurauden limittymisestä pyrittiin järkipäristämään ymmärrettäväksi historialliseksi järjestelmäksi.⁶⁵³ Vinerin ajatuksia onkin tarkasteltava Adam Smithin edustamassa tulkintatraditiossa, jossa merkantilismia piti ennen kaikkea arvioida nykyisten taloustieteellisten teorioiden valossa. Toisin kuin Heckscherille, Vinerille historia ei ollut yhteiskunnallisen tiedon lähde.⁶⁵⁴ He suhtautuivat molemmat epäillen Saksan historiallisen koulukunnan tapaan tarkastella merkantilismia rationaalisenä vastauksena aikakauden taloudellisiin haasteisiin.⁶⁵⁵ Viner kuitenkin tulkitsi Heckscherin edustavan valtanäkökulmansa kanssa historiallisen koulukunnan tulkintatraditiota.⁶⁵⁶ Tämä hämmensi Heckscheriä, olihan hän muun muassa kirjoittanut Montgomerylle arvostavansa Vineria todella paljon ja halunnut luoda Vinerin ja itsensä välille myötämielisen suhteen jo ennen tutkimuksen kansainvälistä julkaisua.⁶⁵⁷ Jo 1931 hän totesi Vinerille, että on hienoa huomata, että kaksi tutkijaa tutkii merkantilismia toisistaan tietämättä ja tulokset silti niin identtisiä, että se toimii verifikaatioina taloustieteellisen metodin

⁶⁵¹ Marshall 1935; Viner 1935; Irwin 2006, s. 247–248.

⁶⁵² KB L67:81 II Heckscher – Viner, Jacob 8.12.1935; Viner 1935, s. 99.

⁶⁵³ Magnusson 1999, s. 56–57, s. 183–189. Vinerin vaikutusvaltainen artikkeli vuodelta 1930 oli pohjana myös Schumpeterin käsityksille, että merkantilistit pitivät rahaa ja jalometalleja tärkeämpänä kuin sitä, mitä rahalla olisi mahdollista saada. Magnusson kritisoi Vinerin näkemystä ja painottaa, että jalometallit eivät olleet talouskirjoittelun keskiössä 1600- ja 1700-luvuilla. Merkantilistit kirjoittivat kyllä rikkauksista, mutta heidän käsityksensä olivat hienojakoisempia. He jakoivat kansalliset rikkaudet kahteen eri tyyppiin, keinokeinoisiin ja luonnollisiin. Luonnolliset rikkaudet tulivat maasta ja keinokeinoiset syntyivät asukkaiden toimien ansiosta. Käsitteistö oli sekavaa ja toisiinsa limittyvää: esimerkiksi *riches* ja *wealth* saattoivat merkitä yksinään valuuttaa tai jalometalleja tai sitten niitä yhdistettyinä muihin asioihin. Toisaalta *wealth* ja *power* olivat monissa kirjoituksissa toistensa synonyymeja. Siksi keskustelu niiden eroista ja painoista on irrelevanttia Magnussonin mielestä.

⁶⁵⁴ Magnusson 1999, s. 55–57.

⁶⁵⁵ Magnusson 1999, s. 49–50.

⁶⁵⁶ Magnusson 1999, s. 48–49; Viner 1969, s. 63.

⁶⁵⁷ KB AAC Heckscher – Montgomery, Arthur 27.3.1937; Magnusson 1999, s. 48–49; KB L67:81 II Heckscher – Viner kirjeenvaihto. Smithin lisäksi Heckscher antaa vain Jacob Vinerille tunnustuksen merkantilistitutkimuksen teoreettisesta osaamisesta. Heckscher 1969, s. 20. Vertaa Magnusson 1999, s. 48–49.

pitävyydestä.⁶⁵⁸ Silti, kuten edellisessä osiossa tuli ilmi, Heckscherille merkantilismi oli taloudellisen ajattelun sydän ja yhteiskuntakäsitys, ei pelkästään talouspolitiikan muoto ja sellaisena historiallinen ilmiö.⁶⁵⁹

Historiallisen näkökulman lisäksi Viner kritisoi Heckscherin voimapolitiittista näkökulmaa ja käsitystä merkantilismista nollasummapelinä.⁶⁶⁰ Kyse oli yleisemmällä tasolla taloustieteen ja historian tutkimuksen rajoista, sillä Vinerin mukaan historiantutkijat aliarvioivat taloudellisten näkökulmien merkityksen ja alistivat ne palvelemaan vallankäyttöä ja poliittisia päämääriä. Hänelle valta ja vauraus olivat molemmat merkantilistisia tavoitteita, jotka edistivät ja kohensivat toinen toistaan.⁶⁶¹ Toisaalta Vinerin mukaan valtiomiehet ja talousajattelijat ymmärsivät, että välillä taloudelliset uhraukset ovat välttämättömiä kansallisen turvallisuuden vahvistamiseksi. Francis Baconista ja voiman merkityksestä Viner totesi, että Bacon ei asettanut johdonmukaisesti valtanäkökulmia vaurausnäkökulmien edelle.⁶⁶² Heckscher puolusti omaa laajaa synteesiään ja painotti, että Smithin, Schmollerin ja Cunninghamin erilaiset näkökulmat merkantilismista johtuivat siitä, että nämä tutkijat sekoittivat keskenään päämäärät ja tavoitteet.⁶⁶³ Vaikka merkantilismi olikin saanut alkunsa käytännön taloudellisesta ajattelusta, se halusi kuitenkin hahmottaa toiminnan ja tavoitteiden syitä ja seurauksia, joten tässä mielessä merkantilistinen ajattelu loi pohjan taloustieteen synnylle.⁶⁶⁴

Heckscherin kohdalla kyseessä oli tavoitteiden ja keinojen heuristinen erottelu, mikä toisaalta auttoi häntä kaivamaan oman analyttisen poteronsa merkantilismikeskusteluun ja erottumaan muista saman alan tutkijoista. Vielä ensimmäisessä laitoksessa Heckscher oli sitä mieltä, että liberalismiin ja merkantilismiin ero muodostui tavoitteiden ja keinojen erilaisista sisällöistä. Esimerkiksi merkantilisteille valta oli yksi tavoite, joskaan se ei ollut ainoa. Adam Smithin ”luonnollisen vapauden järjestelmässä” poliittinen valta oli yksilöille vain keino tavoitella hyvinvointia tai vaurautta, kunhan vain ei loukkaisi yleisiä oikeudenmukaisuuden periaatteita, jotta valtiollinen valta säilyisi toimintakykyisenä.⁶⁶⁵ Jacob Vinerin kritiikin myötä Heckscher muutti kantaansa toiseen englanninkieliseen laitokseen, jossa hän kirjoitti kokevansa merkantilistien ja heitä seuranneiden ajattelijoiden ja poliitikkojen keinojen ja tavoitteiden eroavan vain astevaihteluin. Tästä seurasi kuitenkin se, että Heckscher painotti astevaihtelun olleen merkittävin muutos merkantilismiin

⁶⁵⁸ KB L67:81 II Heckscher – Viner, Jacob 6.3.1931.

⁶⁵⁹ Magnusson 2006, 235–237.

⁶⁶⁰ Viner 1969, s. 69–70.

⁶⁶¹ Viner 1969, s. 71, 76.

⁶⁶² Viner 1969, s. 75–76.

⁶⁶³ Heckscher 1969, s. 21.

⁶⁶⁴ Heckscher 1969, s. 21.

⁶⁶⁵ Saastamoinen 2011, s. 184. Yleisiä oikeudenmukaisuuden periaatteita olivat muun muassa fyysinen koskemattomuus, omistusoikeuden kunnioittaminen ja sopimusten noudattaminen.

ja liberalismiin välillä.⁶⁶⁶ Niin mahti kuin mammonakin olivat merkantilistiselle maailmankuvulle tyypillisiä tavoitteita.⁶⁶⁷

Viner kritisoi myös Heckscherin tyyliä, jossa teoreettiset ja yhteiskunnalliset oletukset kätkeytyvät tekstiin. Hänen mukaansa Heckscher ei pystynyt osoittamaan sellaiseen empiriseen aineistoon, joka osoittaisi suoraan, että valta oli merkantilistien ainoa tavoite.⁶⁶⁸ Heckscher ei suostunut olemaan Vinerin kanssa eri mieltä mutta ei myöskään halunnut vaihtaa kantaansa täysin Vinerin kantaa mukailevaksi. Heckscherille ihmiset eivät kokeneet valtaa ja vaurautta ristiriidassa toisiinsa nähden, vaikka Bacon tai Adam Smith saattoivatkin tehdä niin.⁶⁶⁹ Sovittelevasti Heckscher kertoi yrittäneensä käyttää tai seurata Ricardon jalanjalkia siinä, että ei ole tärkeää, kuka totuuden löytää, vaan että se löytyy, jos se on ylipäänsä löydettävissä.⁶⁷⁰

Vinerin kritisoidessa Heckscheriä chicagolaisen taloustieteen oletusten mukaisesti Heckscher sai kritiikkiä myös historiantutkijoilta, jotka suurimmaksi osaksi suhtautuivat kielteisesti Heckscherin liian laajaan merkantilismiin käsitteeseen. Esimerkiksi annalistisen historiantutkimuksen toinen perustaja ja ryhmittymän äänenkannattajan päätoimittaja Marc Bloch ja englantilainen taloushistorioitsija Herbert Heaton kritisoivat Heckscherin yritystä kirjoittaa merkantilismiin systeemistä mahdollisimman laajana käsitteenä, jolloin näkökulma muuttui historiattomaksi.⁶⁷¹ Heille molemmille Heckscherin synteesi tilanteesta, ideoista ja toiminnasta ontui ja ratkaisu tarkastella kaikkia poliittisia säätelytoimenpiteitä keskiajasta eteenpäin samojen näkökulmien ja tavoitteiden kanssa ei ollut oikea.⁶⁷² Käsitys tavarakammosta keskeisenä merkantilismiin ohjaimena oli liian yleisluontoinen sekä epämääräinen peruste kuvaamaan monetaarista muutosta. Tämän lisäksi Heaton kritisoi Heckscheriä siitä, että kuten Adam Smith aikaisemmin Heckscher näki valtion fiskaalisen vallan vain monopoleihin liittyneenä ilmiönä.⁶⁷³ Heatonin mukaan on liian yksinkertaista vain olettaa, että luontaistalous teki tilaa rahataloudelle.⁶⁷⁴ Myönsihän Heckscher itsekin, että suoraa todistetta tälle on vaikea löytää, mutta että

⁶⁶⁶ Heckscher 1955b, s. 359–360.

⁶⁶⁷ Irwin 2006, s. 247–248; Magnusson 2006, s. 235–237.

⁶⁶⁸ Viner 1969, s. 67–68. Myöhemmin Heckscher kysyi Vinerin *Power vs. Plenty* -artikkelista Bacon-viitettä, jota ei pystynyt löytämään. Heckscher ei ollut aiemmin törmännyt viitteeseen, vaikka tunsikin kirjan hyvin. KB L67:81 II Heckscher – Viner, Jacob 13.10.1951.

⁶⁶⁹ KB L67:81 II Heckscher – Viner, Jacob 9.5.1938.

⁶⁷⁰ KB L67:81 II Heckscher – Viner, Jacob 13.3.1931.

⁶⁷¹ Blochista ja annalismista katso Clark 1986, s. 177–186; Iggers 1997, s. 51–64; Peltonen 2003, s. 9–25; Wehler 2001, s. 35–39.

⁶⁷² Magnusson 1999, s. 48–49.

⁶⁷³ Heaton 1937, s. 371–375. Julkinen/kruunun finanssipoliittinen elementti oli Heatonille kaikista tärkein merkantilistinen ulottuvuus. Se tarkoitti valtakunnan ja kruunun fiskaalisen varallisuuden ylläpitoa ja valtion fiskaalisen vaurauden vahvistamista.

⁶⁷⁴ Heaton 1937, s. 382.

hänen selityksensä sopii ajan yleiseen kuvaan.⁶⁷⁵ Heaton muistuttaa, että Heckscher oli itse kritisoinut taloushistoriallista tendenssiä, jossa kirjoitetaan ”modernin kapitalismin” historiaa keskiajasta uudelle ajalle ja niputettiin yhteen kaikenlaisia jatkuvuuksia ja epäjatkovuuksia kapitalismin käsitteen alle.⁶⁷⁶ Kirjoittaessaan merkantilismista yhteiskunnallisena kattokäsitteenä Heckscher syyllistyi itse samaan.⁶⁷⁷ Heckscherin esittelemät historialliset olosuhteet, teoria ja tehdyt poliittiset toimenpiteet eivät olleet selkeästi kuvattavissa ja siten harmonisia. Kyse oli siis siitä, että Heckscherin olisi pitänyt tarkastella tarkemmin poliittisten ja taloudellisten voimien limittymistä.⁶⁷⁸

Aikaisemmin näimme, kuinka Viner auttoi *Merkantilismenin* julkaisemisessa englanninkieliselle yleisölle. Viner oli tunnettu ajattelija ja taustavaikuttaja angloamerikkalaisessa taloustieteessä, mutta se ei silti taannut Heckscherille vielä varmaa jalansijaa englantilaisen taloustieteen ytimeen, jossa merkittävistä taloustieteen ja historian tutkijoista ei ollut pulaa. Niinpä Heckscher otti yhteyttä myös J. M. Keynesiin, jonka tunsu entuudestaan ja jonka hän tiesi olevan kiinnostunut hänen tutkimuksestaan. Heckscher yritti Keynesin avulla vaikuttaa muun muassa siihen, että *Economic Journaliin* saataisiin taloustieteilijän tekemä arvio kirjasta.⁶⁷⁹ Toiminta oli tyypillistä Heckscherille. Hän yritti verkostonsa avulla vaikuttaa siihen, että hänen tutkimuksensa saisivat hänen mieleisensä arvioijan julkaisun aikoihin.⁶⁸⁰

Keynes kehui Heckscherille *Merkantilismenia*, mutta hänen mukaansa tutkimukset olisi pitänyt julkaista käännettyssä järjestyksessä.⁶⁸¹ Molemmat tutkijat suhtautuivat intohimoisesti merkantilismiin, mutta toisin kuin Heckscher, Keynes kirjoitti myönteisesti merkantilismista. Keynesin mielestä merkantilistisia teemoja olivat jalometallien ja kaupan lisäksi myös täystyöllisyys. Näiden välityksellä merkantilistiset ajattelijat oivalsivat, että talouskasvu saattaa taittua, kun nousukauden aikana ei ole riittäviä

⁶⁷⁵ Heaton 1937, s. 383–384. “in with the temporal development”.

⁶⁷⁶ Heaton 1937, s. 392.

⁶⁷⁷ Heaton 1937, s. 393. Vaikka Heckscher oli tylpistänyt näkemyksiään unifikaatiosta ja vallasta, hän piti kiinni siitä, että protektionismin, rahapolitiikan ja yhteiskuntakäsityksen saralla merkantilistinen ajattelu loi harmonisen kokonaisuuden.

⁶⁷⁸ Heaton 1937, s. 393.

⁶⁷⁹ KB L67:30 Keynes, J. M. – Heckscher 2.3.1935.

⁶⁸⁰ KB L67:81 I Heckscher – Weibull, Lauritz 22.7.1929. Weibull pyysi Heckscheriä kirjoittamaan kirjallisuuskatsauksen Ruotsin taloushistorian tilasta vuonna 1929. Heckscher palasi aiheeseen 20.4.1932. Samassa kirjeessä hän esitti toivomuksen, että hänen edellisvuonna ilmestynyt teoksensa *Merkantilismen* otettaisiin huomioon, kun *Scandiassa* arvostellaan kirjallisuutta. Hän jatkaa, että ei ole hyvätaapaista ehdottaa arvioijaa kirjaan, mutta sanoo kuitenkin, että joku tanskalainen *Scandian* avustaja voisi olla paikallaan, esimerkiksi Arup tai dosentti Olsen. Juuri Arupia Heckscher oli hyödyntänyt tutkimuksessaan. Heckscher 1955, s. 329.

⁶⁸¹ KB L67: 30 Keynes, J. M. – Heckscher 15.5.1935.

houkuttimia uusiin investointeihin.⁶⁸² Keynesin painottamalla logiikalla oli yhteys täystyöllisyyden tavoitteluun ja siten myös Keynesin omaan talousoppiin, jossa valtion finanssipolitiikka oli aktiivista ja tavoitteli taloudellisten syklien jarruttamista tasoittamalla niitä.⁶⁸³ Keynes arvosti merkantilistien tietoista ja aktiivista talouspolitiikkaa, koska hänen käsityksensä mukaan yleinen korkotaso ei asettunut automaattisesti sopivalle tasolle ja liiallinen kilpailu olisi johtanut epäedulliseen kauppataaseeseen. Toisaalta Keynes arvosti näkemystä, että kokonaistaloudellinen valuutan puute saattaisi johtaa työttömyyteen. Merkantilistit olivat huomioineet talouspolitiikkansa vahvan kansallisen sävyn ja myönsivät, että näin saattaisi syntyä sotia. Merkantilismin tavoite olikin kansallinen edut ja suhteellinen vahvuus naapurivaltioihin verrattuna.⁶⁸⁴

Ei ole lainkaan yllättävää, että Heckscher ei ollut Keynesin kanssa samaa mieltä merkantilismin kestävydestä taloudellisena doktriinina. Hän kirjoittikin Keynesistä ja merkantilismista *Merkantilismin* uuteen englantilaiseen laitokseen kriittisen epilogin.⁶⁸⁵ Heckscherin mukaan Keynesin tutkimusta on luettava sen syntytaustaa vasten: Keynes sai erityisen motivaation tutkimukselleen Englannin sotienvälisestä työttömyydestä.⁶⁸⁶ Heckscher kritisoi voimakkaasti Keynesin havaintoja, sillä Heckscherille työttömyyttä olivat aiheuttaneet ennen kaikkea 1600-luvun sodat, joita hän piti taloudelle ulkopuolisena ilmiönä. Lars Magnussonin mukaan on kuitenkin mahdollista, että nämä työttömyyden aallot olivat tuloksia liian vähäisistä investoinneista.⁶⁸⁷ Heckscherin ja Keynesin erilaisessa suhtautumisessa merkantilismiin tulee esiin, miten nykyajan ja menneisyyden erilainen suhde

⁶⁸² Investointimahdollisuudet ohjautuivat maan korkotason mukaan, ja kauppataaseen ylijäämä määräsi ulkomaisten investointien määrän. Korkotaso määräytyi jalometallien määrästä ja siten merkantilistien tavoittelemalle edukselle kauppataaseelle löytyi tietynlainen logiikka.

⁶⁸³ Magnusson 1999, s. 67–68.

⁶⁸⁴ Magnusson 1999, s. 68.

⁶⁸⁵ Berrill 1957, s. 328–329; Heckscher 1955b, s. 340–359. Heckscher kritisoi Keynesin näkemystä, jonka mukaan ihmisillä olisi ylihistoriallinen taipumus säästää enemmän kuin investoida ja kuluttaa.

⁶⁸⁶ Heckscher 1955b, s. 358, s. 342–358. "Seldom has a work with pretensions so universal applicability been based to such an extent on a single narrow point of view."

⁶⁸⁷ Magnusson 1999, s. 68–70; Berrill 1957, s. 328: Keynes käytti talouden yleisteoriansaan merkantilismia esimerkkinä talousopista, joka oli vastaus krooniseen työttömyysongelmaan. Kansakunta tarvitsi Keynesin mukaan jalometalleja, sillä niiden hamstraamiseen sisältyi ratkaisu työttömyyden synnyttämään ongelmaan: Positiivinen kauppataase vähensi tavaroiden määrää markkinoilla, mikä nostaisi hintoja. Kullan virtaaminen valtiolle kasvattaisi valuuttavarantoja ja korot laskisivat, mikä taas stimuloisi investointeja ja työttömyys vähenisi. Magnusson toteaa, että nykyään Keynesin mallia merkantilismista ei ole helppo tuomita kokonaan, koska merkantilistiset ajattelijat tosiaan ajattelivat politiikkansa tavoitteina resurssien kohdentamista ja käyttöä. Näitä tavoitteita on katsottava laajemmin kuin vain reduktionistisesti valtaan ja rikkauteen liittyneinä tavoitteina. Keynesiä voidaan kuitenkin kritisoida siksi, että hän yritti liian itsepintaisesti löytää rationaalista tai systeemistä logiikkaa merkantilistien ajatuksista.

vaikutti menneisyyden ilmiöiden yhteiskunnallisen merkityksen rakentamiseen. Heckscherille merkantilismi oli kielteinen esimerkki, kun taas Keynes innoittui siitä myönteisesti.

Vinerin ja Keynesin lisäksi on syytä mainita vielä muutaman kritiikin sisältö, koska siten kuva Heckscherin tutkimuksen kansainvälisestä merkittävydestä tulee esiin.⁶⁸⁸ Charles Wilson otti kantaa valtapolitiikan ja vaurauden väliseen suhteeseen kirjoittamalla, että valta ja runsaus olivat toisiinsa liittyneitä kaksoistavoitteita merkantilistiselle ajattelulle ja poliittiselle toiminnalle.⁶⁸⁹ Jacob van Klaveren suhtautui kriittisesti Heckscherin yritykseen tehdä merkantilismista yhtenäinen historiallinen aikakausi.⁶⁹⁰ A. V. Judges yhtyi Heatonin ja Blochin kritiikkiin kiinnittämällä huomiota Heckscherin merkantilismikäsitteen *catch all* -luonteeseen aikakauden poliittisesta järjestelmästä.⁶⁹¹ Judges suhtautui kuitenkin myönteisesti Heckscherin teokseen, vaikka painottikin, että tulkinta merkantilismista yhtenäisenä doktriinina tarvitsee vielä lisää tutkimusta.⁶⁹² Merkantilismi oli liberalismiin verrattuna vähemmän metafyyssistä, ja siksi kysynnän ja tarjonnan laki ei ollut niin paljon esillä ja sen mekanismia ei otettu annettuna.⁶⁹³

D. C. Colemanin mukaan Heckscherin merkantilismitulkinnan voima syntyi kehäpäätelmän dynamiikasta.⁶⁹⁴ Coleman kritisoi Heckscherille ratkaisevaa aatteiden, ulkoisten tapahtumien ja politiikan suhdetta. Heckscherin mukaan yhteys oli havaittavissa taloudellisen ajattelun ja politiikan välillä, mutta hän kielsi positiivisen yhteyden löytyvän ajattelun ja ulkoisten tapahtumien välillä. Colemanille puolestaan näissä ulkoisissa tapahtumissa oli taloudellisen elämän ja käsitysten perusta. Heckscherin mielestä ajatusten ja tapahtumien välillä ei ollut suoraa kausaliteettia, vaikka hän uskoikin ajattelun ja politiikan suoraan yhteyteen.

Colemanille merkantilismin käsittäminen laajana ilmiönä tarkoitti koko tarkasteltavan ilmiön inflaatiota ja muuttumista hegeliaaniseksi synteeksiksi. Kokonaisvaltainen merkantilismikäsitys oli tietoinen historiatieteellinen huijaus, jossa historialliseen aikakauteen luodaan tietoisesti vääristynyttä yhtenäisyyttä. Coleman tosin myönsi myöhemmin, että merkantilismilla saattaa olla heuristista arvoa.⁶⁹⁵ Historiografinen murros näkyy siinä, että merkantilismia ei kuitenkaan hyväksytty tosiasiallisen tai reaalisen menneisyyden nimittäjänä.⁶⁹⁶ Aina on kuitenkin ollut myös heitä, joille

⁶⁸⁸ Esimerkiksi Haley 1936, s. 347–354.

⁶⁸⁹ Wilson 1969, s. 120.

⁶⁹⁰ Klaveren 1969, s. 142.

⁶⁹¹ Judges 1969, s. 56.

⁶⁹² Judges 1969, s. 35.

⁶⁹³ Judges 1969, s. 43.

⁶⁹⁴ Coleman 1969, s. 13.

⁶⁹⁵ Magnusson 2006, s. 237–239.

⁶⁹⁶ Magnusson 1999, s. 59–60.

merkantilismi on olennainen käsite kuvaamaan menneisyyden ilmiötä. Esimerkiksi Bogin mukaan merkantilismilla on selitysvoimaa, koska sen avulla voidaan kuvata ajattelua, joka eroaa aikaisemmasta ja myöhäisemmästä ajattelusta.⁶⁹⁷ Tässä kuultaa läpi Heckscherin panos merkantilismitutkimukseen.

Heckscherin *Merkantilismen* on julkaistu jo kolme kertaa englanniksi, mikä kertoo selvästi teoksen asemasta 1900-luvun kansainvälisenä klassikkona.⁶⁹⁸ Omana elinaikanaan Heckscher edesauttoi itse aktiivisesti uuden laitoksen julkaisemista, koska tunsu tarvetta keskustella kriitikkojensa kanssa ja osoittaa, että hän on kuin onkin käsitellyt kriitikkojen esittelemiä seikkoja tekstissään, vain hieman eri tavalla. Heckscherin kuoleman jälkeen 1950–1970-luvuilla taloushistoria nousi oppiaineena uudenlaiseen arvoon anglosaksisissa maissa. Merkantilismi säilyi ajoittaisena tutkimuskohteena, mutta Heckscherin tapa tutkia merkantilismia laajana yhteiskunnallisena järjestelmänä ei ollut tavanomainen. Toisaalta merkantilismi ei ollut enää niin politisoitunut aihe kuin se oli vielä ollut muutama vuosikymmen aikaisemmin sotien välillä. Ennennäkemätön taloudellinen nousukausi ja kylmä sota länsimaiden välisenä henkisenä yhdistäjänä siirsivät merkantilistisen ajan voimapolitiittiset äänenpainot osaksi menneisyyttä. Vielä sotien välillä merkantilisteja tutkineet tieteelliset auktoriteetit – Heckscher, Viner, Keynes – kritisoivat merkantilistisen virhepäätelmän avulla oman aikansa ja historian protektionistisia talousoppeja.⁶⁹⁹ Näistä ekonomisteista Heckscher ja Viner pystyivät samalla legitimoimaan vapaakaupan yhteisöjen kannalta edukkaimpina järjestelmänä.⁷⁰⁰ Merkantilismista oli Heckscherille muutakin taloustieteellistä hyötyä. Heckscher pystyi historiaan keskittyneellä *Merkantilismen*-teoksellaan hiomaan myös taloustieteellistä pätevyyttään ja faktorianalyysiaan.⁷⁰¹

Taloustieteilijät ovat perinteisesti lukeneet oman alan historiaa takaperin. Tähän joukkoon Magnusson on lukenut mukaan melkein koko taloudellisen ajattelun modernin kaanonin skotlantilaisesta valistuksesta alkaen eli esimerkiksi Smithin, Ricardon, J. S. Millin, Marxin ja Keynesin.⁷⁰² Taloustiede onkin vahvasti valistuksen perillinen, jolloin taloudellinen ajattelu alkoi

⁶⁹⁷ Bog 1969, s. 170.

⁶⁹⁸ Heckscher 1955a; 1955b; 1994. Tämän lisäksi tutkimus on julkaistu myös saksaksi ja espanjaksi, joista jälkimmäisellä ei ollut Heckscherin suostumusta. KB L67: 80 Heckscher – Unwin, Stanley 20.3.1932.

⁶⁹⁹ Virhepäätelmä oli, että positiivinen kauppasuhte johtaa suoraan kansan vaurauteen.

⁷⁰⁰ Magnusson 2006, s. 236–237.

⁷⁰¹ Wickman 2000, s. 21. Ruotsalainen taloustiede on ollut Wickmanin mukaan 1890-luvulta lähtien kiinnostunut kansainvälisistä markkinoista ja niiden suhteesta yhteiskunnan harjoittamaan talouspolitiikkaan. Tässä suhteessa merkantilismi auttoi Heckscheriä saamaan etulyöntiaseman muihin taloustieteilijöihin verrattuna, kun kyse tuli talouspolitiikan erilaisiin ulottuvuuksiin.

⁷⁰² Magnusson 1999, s. 26–29. Vertaa Joyce Applebyn mainintaan Thomas Malthusista, joka oli monen muun profeetan tavoin oikeassa menneisyydestä. Appleby 2010, s. 66–67.

erkaantua nollasummapelin oletuksesta. Nykyhetken ideaalikäsitteet ja edistyksen mieltäminen orgaaniseksi kehitykseksi lisäävät nykyajan roolia ilmiöiden selittämisessä. Näin myös Heckscherin voimapolitiittisen tulkinnan synnyttämä kritiikki tulee ymmärrettävämmäksi. Vaikka Heckscherin tutkimustyötä arvostettiin, hänen historiaa painottanut lähestymistapansa tuntui kriitikoista epäselvältä. Heckscher käsitteli merkantilistista talousajattelua omien ennako-oletustensa johdattamana, ja samalla hänen analyysinsä kohde – rekonstruoitu taloudellinen doktriini – ei pohjannut empiiriseen tietoon ajan taloudellisista realiteeteista. Jorma Kalelan käsittein: Heckscherin argumentaatio oli vahvempaa kuin hänen rekonstruktionensa menneisyydestä. Argumentaation välityksellä hän halusi ennen kaikkea varmistaa tutkimuksensa yhteiskunnallisen merkityksen.⁷⁰³

3.3 MERKANTILISMI HECKSCHERIN JA JUTIKKALAN YHDISTÄJÄNÄ

Jutikkala omaksui Heckscheriltä käsityksen merkantilismista taloudellisena systeeminä, jossa taloudellisen vaurauden lisäksi tavoiteltiin myös poliittista valtaa. Jutikkalan käsitys merkantilismista tulee selvimmin esille hänen eurooppalaista taloushistoriaa luotaavassa teoksessaan *Uudenajan taloushistoria* (1953) sekä toisaalta hänen kaksiosaisessa artikkelissaan merkantilismista ja liberalismista, joka julkaistiin *Suomalaisessa Suomessa* (1949).⁷⁰⁴ Näissä molemmissa teksteissä Heckscherin tutkimusten vaikutus on selvästi läsnä, mutta myös näiden kahden tutkijan väliset erot tulevat esiin. *Uudenajan taloushistoria* on merkittävä tutkimus Jutikkalan uralla, ja sen myötä Jutikkalan rooli modernina taloushistorioitsijana vahvistui.⁷⁰⁵ Vaikka Jutikkalalle ja Heckscherille merkantilismi sai merkityksen osana eurooppalaisen yhteiskuntakehityksen historiaa, niin taloustieteellisesti fokuoitunut Heckscher jätti sodan useimmiten taustalle tarkastellessaan yhteiskuntien kehitystä. Jutikkalan käsityksiä yhteiskunnan kehityksestä ei kuitenkaan voi tarkastella ottamatta huomioon hänen käsityksiään sodan roolista valtionmuodostuksessa.

Jutikkala noudatti pääpiirteisesti Heckscherin käsitystä merkantilismista. Jutikkalalle merkantilismi oli aikakausi 1500-luvulta 1700-luvulle eli aikakausi keskiajan ja uuden ajan välillä. Tämä ajallinen sapluuna ei ollut kuitenkaan Jutikkalalle riittävä kuvaamaan merkantilismia, koska merkantilistiset ilmiöt liittyivät toisaalta keskiaikaan ja toisaalta

⁷⁰³ Kalela 2000, s. 191.

⁷⁰⁴ Jutikkala 1949b; Jutikkala 1949c; Jutikkala 1953/1965. Teos perustui Jutikkalan luentoisiin Euroopan taloushistoriasta. Se jakaantuu kahteen osaan, joista ensimmäinen osa käsittelee merkantilistista aikakautta ja yhteiskuntajärjestelmää.

⁷⁰⁵ Aaltonen 1953, s. 569. Esko Aaltonen arvelee *Uudenajan taloushistorian* arviossaan, että nyt voitaisiin puhua kotimaisen taloushistorian läpimurrosta.

merkantilistisia oppeja sovellettiin myös 1800-luvulla. Esimerkiksi Englannin mannermaasulkemuksessa toteutuivat merkantilismin opit puhtaimmillaan, sillä vasta liberalistinen järjestelmä saavutti merkantilismin tavoitteleman järjestelmällisen yhtenäisyyden taloudellisessa toiminnassa, kuten mittayksiköiden tai kaupan säätelyssä. Merkantilismi osui myös keskiajan kanssa päällekkäin, vaikka suurin ero keskiajan kanssa syntyi maailmankatsomuksesta, joka merkantilismissa oli Jutikkalan mukaan ratkaisevasti suvaitsevaisempi. Suvaitsevaisuus (vrt. Heckscherin moraalisuus) ilmeni Jutikkalalle kansallisena ja uskonnollisena suvaitsevaisuutena. Rikollisia ei tuomittu enää niin usein kuolemaan, vaan heitä käytettiin töihin yhteisön vaurauden kohentamiseksi. Vaurauden tavoittelun myötä myös yksityisten ihmisten rikkauksia suvaittiin enemmän kuin keskiajalla. Ylellisyyden sosiaalinen merkitys korostui, kun ”säätäjakoiselle yhteisölle ominainen itsetehostuksen tarve” alkoi jäsentää yhteisön sosiaalisia suhteita.⁷⁰⁶ Koronkiskonta oli ollut aiemmin syntiä, mutta siihenkin liittyvät asenteet olivat pehmentyneet.⁷⁰⁷

Keskiajan staattisen maailmankatsomuksen mukaan ”rikkauden summa maailmassa on kerta kaikkiaan muuttumaton ja etukäteen annettu; kysymys on vain siitä, miten eri kansat jakoivat sen keskenään.”⁷⁰⁸ Tämä ennakkokäsitys periytyi merkantilistiseen ajatteluun, josta Jutikkala käytti esimerkkinä John Locken näkemyksiä. Locken mukaan varallisuutta oli helpointa kerätä keventämällä toisen valtion vaakakuppia siirtämällä sieltä rikkauksia omaan vaakakuppiin. Jutikkalan lisäksi myös Heckscher käytti samaa historiallista esimerkkiä.⁷⁰⁹ Merkantilistisessa nollasummapelissä talous- ja valtopolitiikka konkretisoituvat jalometallien palvonnaksi ja kansalaisten holhoamiseksi. Näitä ilmiöitä voitiin Jutikkalan mukaan ymmärtää vain paneutumalla merkantilismin historialliseen lähtökohtaan eli kansallisvaltion syntyyn.

Feodaalisesta hajanaisuudesta olivat nousseet – ei spontaanisti, vaan voimakkaiden hallitsijoiden määrätietoisen ja keinoja valikoimattoman toiminnan tuloksina – kuningaskunnat, joilla oli laaja ja usein yhtenäinen maantieteellinen alue ja joista enimmät rajojensa ja väestönsä puolesta suurin piirtein vastasivat 19. Vuosisadan kansallisvaltioita.⁷¹⁰

Merkantilismissa valtiosta tuli itsetarkoitus, ja alamaiset haluttiin valjastaa töihin valtion hyvinvoinnin vuoksi. Elinkeinoja keskitettiin pääkaupunkiin, jotta niitä olisi ollut helpompi valvoa.

Merkantilismi ei kuitenkaan syntynyt keskiaikaisesta mentaliteetista, koska vanhan ja uuden ajan käsitykset olivat Jutikkalan mukaan konfliktissa

⁷⁰⁶ Jutikkala 1949b, s. 407.

⁷⁰⁷ Jutikkala 1965, s. 43.

⁷⁰⁸ Jutikkala 1949b, s. 403; Jutikkala 1965, s. 14.

⁷⁰⁹ Vertaa Heckscher 1955b, s. 23, 364–365; Jutikkala 1965, s. 14.

⁷¹⁰ Jutikkala 1965, s. 11.

keskenään: ”Perinnäisiä sosiaalisia käsityksiä puolustettiin 16. vuosisadalla jopa voimallisemmin kuin keskiajalla, koska tajuttiin niiden olevan uhattuina.”⁷¹¹ Traditionaalisia käsityksiä kohdannut uhka syntyi yhteiskunnallisista ja taloudellisista muutoksista. Tässä Jutikkala alistaa ihmisten käsitykset reagoimaan ulkoisiin muutoksiin. Näin talouden rooli korostuu Jutikkalalle historiaa ohjaavana voimana, jonka liike vaikuttaa varmasti mutta vain vähitellen taustalla: ”Löytöretket, siirtomaiden riisto, ylellisyystavarain käytön leviäminen, kansainvälinen pankkiliike, kustannusjärjestelmä, feodaalisiteiden höltyminen olivat kääntämässä nurin sitä kukkapenkkiä, johon kirkko oli taimensa istuttanut.”⁷¹² Kirkko piti kiinni vanhoista eettisistä periaatteistaan yhteiskuntateorian ja taloudellisen kehityksen välillä, sillä vielä keskiajalla kirkon ja kuninkaan edut yhtenivät. Olihan kuninkaan yksi tehtävä pitää valtakunnassa rauhaa, ja tämä tarkoitti usein kirkkorauhaa.⁷¹³ Uuden ajan alun asetelma muuttui, ja tämän seurauksena Jutikkala piti Lutherin etiikkaa kaikista konservatiivisimpana, koska se pohjasi luontaistalouteen ja agraariyhteisöön eli toisin sanoen vanhan ajan taloudellisiin ja ulkoisiin periaatteisiin.⁷¹⁴ Jutikkala ei kuitenkaan suhtautunut pelkästään kielteisesti kirkkoon, vaan Jutikkala varasi kristinuskolle sillanrakentajan roolin Pohjolan ja Euroopan välillä.⁷¹⁵

Jutikkalan kirjoitukset merkantilismista ovat hänen koko historiantutkimukselliseen tuotantoon suhteutettuna teema, jota harvemmin on nostettu esille hänen ajatuksiensa esittelyssä.⁷¹⁶ Hän kuitenkin käytti merkantilismia merkittävänä historiallisena kategoriana, jonka rooli hänen historian kokonaistulkinnassaan oli jäsentää yhteiskuntarakenteen hyviä ja huonoja ominaisuuksia. Kuten Heckscherille, myös Jutikkalalle merkantilismi oli taloudellista toimintaa kuvannut kansainvälinen ilmiö, jossa poliittinen ja taloudellinen valta limittyivät. Se oli taloudellinen oppi keskiaikaisen partikularismin ja feodalismien ohittamiseksi ja sellaisena potentiaalinen siirtymä kohti edistyksellistä uutta aikaa.

Kuten Heckscher, myös Jutikkala selosti merkantilismin muodossa nykyään kapitalismin historiana tunnettua tarinaa siitä, miten merkantilismin aikana kansainvälisen kaupan hallinta siirtyi Pohjois-Italian kaupungeilta

⁷¹¹ Jutikkala 1965, s. 43.

⁷¹² Jutikkala 1965, s. 43.

⁷¹³ Jutikkala 1965b, s. 31.

⁷¹⁴ Jutikkala 1965, s. 43.

⁷¹⁵ Jutikkala 1965b, s. 24–40. Jutikkalalle yksi pohjoismaisen yhteiskunnan piileviä peruselementtejä on kristillinen yhteiskunta. Kristinuskon helpotti myös valtiorakenteen omaksumista täällä Pohjolassa. Jutikkala toteaaakin, että kirkko on historian kannalta tärkeä juuri valtiollisten instituutioiden välittäjäaineena.

⁷¹⁶ Kulha 2006, s. 226–241; Åström 1967, s. 1–19. Kulha kiinnittää kyllä huomiota *Uuden ajan taloushistoriaan*, mutta tyytyy vain esittelemään lukijalle teoksen aiheen pääpiirteittäin.

Hollantiin ja sieltä vähitellen Englantiin.⁷¹⁷ Muutos oli vähittäinen, ja sellaisena sen funktio oli olla osa kaupallisen kehkeytymisen suurta kertomusta, jossa kaupallinen toiminta vahvistui vähitellen feodaalisten ilmiöiden heikentymisen seurauksena:

Seuratessamme Italian myöhäiskeskiaikaisen yhteiskunnan kehitystä feodaaliaateli vähitellen häipyä silmistämme, näemme tiloja siirtyvän porvarien käsiin, kylien hajoavan, maanviljelyksen voimaperäistyvän, talonpoikien hankkivan elantonsa tuotteittensa myynnistä ja maaseudulta suuntautuvan kaupunkeihin niin voimakkaan väestövirran, että kylä paikoin tyhjenevät.⁷¹⁸

Jutikkala huomasi myös, miksi kapitalismi ei kehittynyt Pohjois-Italiassa, vaikka selvästi edellytykset siihen olivat olemassa. Taloudellinen menestys ei synnyttänyt lisää taloudellista toimintaa. Sen sijaan ”vallastaan nauttiva patrisiaatti veltostui nautinnonhaluiseksi koroillaaneläjaluokaksi”.⁷¹⁹ Pääoma alkoi virrata muualle, kun ”Italian patriisien rikkaudet kulkeutuivat lainoina Euroopan ruhtinaille – Espanjaan, Ranskaan, Englantiin, Saksaan –, jotka sitten niiden avulla vahvistivat palkka-armeijoitaan, kukistivat feodaaliylimykset, loivat lujan hallitsijavallan ja – hankkivat maakuntia Italiasta”.⁷²⁰ Kapitalistisen maailmantalouden painopiste siirtyi Pohjois-Italiasta Pohjois-Eurooppaan. Siellä ensin Amsterdam ja sitten Lontoo muuttuivat myös finanssikapitalismin keskuksiksi, joista pääoma alkoi virrata muualle.⁷²¹

Heckscherin käsittelemien teemojen mukaisesti löytöretket⁷²² ja pääomanmuodostus kiinnostivat myös Jutikkalaa.

Amerikan hopea aikaansaai ensimmäisen yleiseurooppalaisen hintojennousun sitä seuraavine yhteiskunnallisine, jopa valtiollisine mullistuksineen. Se huononsi työntekijän asemaa, sillä palkat olivat julkisoikeudellisesti sidotut ja näin siteitä tiukennettiin, kun havaittiin rahanarvon olevan järkkymässä. Siten se kartutti työnantajain voittoja, joista taas kertyi uutta pääomaa uusiin yrityksiin. Missä talonpojat maksoivat aatelisille maanherroille pysyvää rahaveroa, kuten Ranskassa, talonpoikien asema parani ja aatelin tulot pienuivat. Viimeksi mainitun oli ylläpitääkseen entisen elintasonsa pakko antautua kruunun palvelukseen, ja siten

⁷¹⁷ Eurooppalaisen kauppakapitalismin historiasta katso Braudel 2001, s. 37–44, Appleby 2010, s. 68; Wood 2002, s. 73–94.

⁷¹⁸ Jutikkala 1965, s. 136. Vähittäisen kaupallistumiskehityksen metatason narratiivin kritiikistä katso Wood 2002, s. 73–94; Teschke 2003, s. 129–138.

⁷¹⁹ Jutikkala 1965, s. 137.

⁷²⁰ Jutikkala 1965, s. 138.

⁷²¹ Braudel 2001, s. 50–51, 60–61, 64–67.

⁷²² Jutikkala 1965, s. 159. Löytöretkiä ja Portugalin osuutta asiaan Jutikkala kuvailee ”maantieteellisten lakien” mukaiseksi. Löytöretkiin liittyy Espanjan kunnian aika, jonka rapistuminen alkoi, kuten Hollannillakin myöhemmin, teollisuuden lamaantumisesta.

*löytöretket kiertoteitse vaikuttivat feodaalijärjestelmän heikkenemiseen ja kuninkaallisen itsevaltiuden syntyyn.*⁷²³

Merkittävää tässä pääomanmuodostuksen roolin lisäksi on, että itsevaltius syntyi vasta feodaalijärjestelmän hajottua, vaikka toisaalla Jutikkala kirjoittaa, että feodaalijärjestelmä oli pohjimmiltaan itsevaltainen järjestelmä.⁷²⁴ Perry Andersonin mukaan absolutistisessa yhteiskunnassa uuden ajan alussa talous ja poliittinen valta alkoivat vähitellen erottua toisistaan, eli kehitys oli samansuuntainen kuin merkantilismiksi mielletyssä kehityksessä. Keskiaikainen hengellisen universalismin ja sosioekonomisen partikularismin side katkesi ja taloudellinen toiminta siirtyi vähitellen yksityiseen piiriin modernissa mielessä. Tämä ei johtanut merkantilismissä taloudelliseen vaurauteen eikä Andersonin hahmottelemassa absolutismissä kapitalismiin.⁷²⁵

Juuri merkantilismiin ja länsimaisen kapitalismin historiaan olennaisesti liittyvä porvarissääty hyötyi kiihtyneestä pääomanmuodostuksesta, koska sen ajattelutapa muuttui suotuisaan suuntaan. Jutikkalan selityksissä ideologia ja porvariston rooli alkaa saada merkitystä, mikä näkyy Jutikkalan näkemyksessä italialaisen liikemiehen ja englantilaisen puritaanin eroista:

*Porvariston ajattelutavassa tapahtunut muutos ei ollut vailla merkitystään kauppiassuvuissa tapahtuvalle vähittäiselle pääomanmuodostukselle. Ranskalainen verkakauppias, joka vielä itsevaltiuden aikana aloitti tilikirjansa sanoilla ”Isän, Pojan, ja Pyhän Hengen nimeen”, ilmaisi täten, että hän alistati taloudenpitoonsa uskonnollisen holhouksen eikä tavoitellut rajatonta ansiota, vaan keskiaikaisen ideologian mukaista ”oikeata” voittoa. Pohjois-Italian renessanssiajan liikemiehelle taloudenpito toisaalta ja uskonto ja moraalit toisaalta olivat kaksi ei maailmaa, ja vaikka firenzeläinen pankkiiri ei jälkimmäistä halveksissaan antanut sen kahlehtia liikemiehenä tekemiään ratkaisuja, ei hänellä juuri tämän väläyttämättömyytensä vuoksi ollut uskonnosta henkistä tukea. Sen sijaan englantilaisen puritaanin eheä ja tinkimätön elämäntavomus satoi kummatkin yhteen, jolloin uskonnosta muodostui talouselämälle mahtava käyttövoima.*⁷²⁶

Pohjoiseurooppalaisen protestantismin merkitys kapitalismin historiassa alkaa hahmottua. Keskiaikainen ideologia vaihtui Jutikkalan selityksessä ”eheään ja tinkimättömään elämäntavomukseen”. Taloudellinen toiminta vahvisti ihmisten sosiaalista statusta, kuten esimerkiksi Max Weber toimintateoreettisessa kapitalismimääritelmässään painotti.⁷²⁷ Porvarit saivat vähitellen säästöön varoja, mutta näille säästöille oli olemassa useita systemisiä uhkia. Säästöt saattoivat päättyä kruunulle lainoina, mutta

⁷²³ Jutikkala 1965, s. 157.

⁷²⁴ Jutikkala 1965b, s. 43–55.

⁷²⁵ Anderson 1994, s. 15–43, 207–234; Wood 2002, s. 44–45.

⁷²⁶ Jutikkala 1965, s. 198–199.

⁷²⁷ Gronow & Töttö 1997, s. 313–315; Hietaniemi 1998, s. 90–91, 110–111.

rahanarvo heittelehti ja valtioiden taloudenhoito oli epävakaa, joten takeita siitä, että lainaajat saisivat lainansa korkojen kera takaisin, ei aina ollut.⁷²⁸ Toisaalta myös porvarien oma kunnianhimo oli vaaraksi säästöille. Unelma sosiaalisesta noususta ja rikkauksista johti siihen, että rahat saatettiin sijoittaa korkean riskin kohteisiin. Jutikkalan mukaan toisin oli Englannissa, sillä saarivaltakunnan porvarit olivat käytökseltään vaatimattomia ja heidän elintapansa toivat säästöjä heille.⁷²⁹ Vaatimattomuus oli heille hyve, kuten myös suomalaisille talonpojille Jutikkalan yhteiskuntakäsityksessä.

Porvareiden uusi maailmankatsomus oli Jutikkalalle eurooppalaisen yhteiskuntahistorian ytimessä:

Kun nyt siirryn puritanismista suoraan liberalismiin, en kulje esitelmääni varten rakentamaani aasinsiltaa myöten, vaan noudatan eurooppalaisen hengenelämän valtatieitä. Siirtyminen tapahtui luontevimmin ja kivuttomimmin Englannissa, jossa valtiollinen ja aatteellinen liberalismi ja taloudellisen säännöstelyn jääminen paperille helpottivat sisäänpäin suuntautuneen merkantilismin luhistumista.⁷³⁰

Katkelma on lainattu Jutikkalan esitelmästä, jossa hän painotti Heckscherin löytäneen yhtäläisyyksiä liberalismiin ja merkantilismin välillä. Kyse oli valtion talouspolitiikasta: ”Merkantilismi ei näet pystynyt toteuttamaan kansallisvaltioajatuksen vaatimaa yhtenäisyyttä, ei poistamaan saman ruhtinaan alueelta lukemattomia erilaisia mittoja, painoja ja rahoja eikä lakkauttamaan sisäisiä tulleja, vaikka se pyrki siihen.”⁷³¹ Merkantilistiset valtiot taistelivat feodalismia ja keskiaikaa vastaan: ”Merkantilistisen valtion kyky ei koskaan vastannut sen halua, eivätkä itsevaltiaan voimakeinot olleet tehokkuutensa puolesta verrattavissa niihin, joita nykyajan demokraattinen pääministeri käyttää.”⁷³² Merkantilismin tragedia ja riittämättömyys tulee esiin aina suhteessa liberalismiin tehokkuuteen ja onnistuneeseen talouspolitiikkaan.

Uuden ajan alun taloudellinen mentaliteetti kehkeytyi porvariston keskuudessa, mutta merkantilismin toinen puoli – valtiopolitiikka – liittyi kansallisvaltioiden historialliseen kehitykseen. Jutikkalan mukaan valtiot kehittyivät vastavoimana keskiajan universalismille.⁷³³ Tässä kehityskulussa taloudellinen mentaliteetti johti kansainväliseen nollasummapeliin, joka teki sodan vaikutuksen historian kulkuun tehokkaaksi. Jutikkala kirjoittikin useasti sodasta osana uuden ajan alun kansainvälistä järjestelmää.⁷³⁴

⁷²⁸ Jutikkala 1965, s. 192.

⁷²⁹ Jutikkala 1965, s. 198–199.

⁷³⁰ Jutikkala 1949c, s. 463.

⁷³¹ Jutikkala 1949c, s. 463.

⁷³² Jutikkala 1965, s. 13.

⁷³³ Jutikkala 1949b, s. 403. Vertaa Heckscher 1949c, s. 95–96. Heckscher huomauttaa, että nationalismi ei käsitteenä ollut vielä olemassa merkantilismin aikana, ja painottaa, että kansakunnan sijaan merkantilistisen politiikan pääasiallinen hyötykohde oli valtio.

⁷³⁴ Jutikkalan toiminnasta sota-aikana katso Herlin 1996, s. 93–101.

Keskiaikainen sirpaloituneisuus oli pienempien ruhtinaskuntien ja laajempien valtakuntien järjestelmä, jossa maantieteelliset rajat vastasivat suurin piirtein vähitellen kehittyvien kansakuntien alueita. Vaikka Jutikkala käsittelikin tässä yhteydessä menneisyyteen projisoituja moderneja kansallisvaltioita, hän ei halunnut ulottaa kansallisuusaatetta uuden ajan alkuun, koska sellainen selitys olisi ollut hänelle anakronistinen. Niinpä hän keskittyi aatteiden sijaan valtiollisten ja poliittisten instituutioiden tarjoamaan näkökulmaan.⁷³⁵

Jutikkalalle merkantilistinen ajattelu edellytti yhteiskunnan päättäjien ja taloudellisten ajattelijoiden käsitystä kansakunnasta taloudellisena yksikkönä, joka koostui alamaisista, joiden toiminnalla oli vaikutus talouteen. Talousopin kansallinen pohjavire kehittyi vähitellen. Kun se lopulta yleistyi ja alkoi vaikuttaa kansainväliseen talouteen, oli siitä tuloksena nollasummapeli.⁷³⁶ Näin kansallisvaltion synnystä kummunnut taloudellinen ideologia eli merkantilismi sai muotonsa koko aikakauden kattokäsitteenä.

Nollasummapeli ulotti valtopolitiikan myös talouden alueelle, ja kaupankäynnistä tuli sotaa.

Merkantilistit siis katsoivat heikentävänsä naapuria myymällä tälle tavaraa. Ja tässä harrastuksessa mentiin niin pitkälle, että vielä mannermaansulkemuksen aikana Englannin parlamentissa iloittiin etukäteen siitä, että kyllä Napoleon nyt pian voitetaan, kun tämän armeijan on puettu salakuljetettuun englantilaiseen verkaan, josta oli saatu rahaa Englantiin; Napoleon puolestaan kosti sallimalla jyvien viennin viljanpuutetta kärsivään Englantiin, jotta tämän maan kultavaranto vähenisi.⁷³⁷

Jutikkala pohti sodan oikeutusta myös osana toisen maailmansodan aikaista tehtäväänsä Valtion Tiedotuslaitoksessa. Kirjoituksessa *Sota kansojen ja erityisesti oman kansamme historiassa* (1943) merkantilistiset kauppasodat ja vihollisen mailla käydyt sotilaalliset yhteenotot oikeuttavat itsensä historiassa. Propagandistisessa kirjoituksessa Suomi on hänelle pienenä kansakuntana oikeutettu kostoretkiin, sillä puolustussodat eivät olleet tae valtion hengissä pysymiselle:

Heidän oli kyettävä tekemään kostoretkiä, kyettävä osoittamaan viholliselle, että tämä ei rankaisematta saanut mellastella heidän kotiseudullaan. Asutuksen tieltä oli otettava haltuun mahdollisimman etäisiä seutuja sillä suunnalla, mistä vihollinen lähestyi. Siten kaikkein turvattomin vyöhyke siirtyi vähitellen itään päin, ja

⁷³⁵ Jutikkala 1949b, s. 403. Kansallisvaltion ideologinen ulottuvuus oli Jutikkalalle anakronistinen ilmiö.

⁷³⁶ Jutikkala 1949b, s. 403. Tässä Jutikkala hyödyntää ranskalaista merkantilismin asiantuntijaa Colea: ihmisten piti ymmärtää talous ja kansakunnan etu nollasummapelinä, kun kyseeseen tuli valtioiden kansainvälinen kilpailu tuotteista ja markkinoista.

⁷³⁷ Jutikkala 1949b, s. 404. Vrt. Heckscher 1955b, s. 364.

*vanhoihin asutuskeskuksiin voitiin saada vihollisen saapumisesta etukäteen sana, joka jossakin määrin heikensi hyökkäyksen yllätystehoa.*⁷³⁸

Sodilla oli suuri merkitys, mutta ne eivät suoranaisesti synnyttäneet valtioita. Sotien uhka loi sosiaalisen sidosaineen, joka piti ihmisyhteisöjä koossa aikana ennen kristinuskon hengellistä valtaa.⁷³⁹ Juuri tämän yhteisöllisyyttä painottavan ryhmäpsykologisen näkökulman valossa sota koski myös suomalaista yhteiskuntaa. Jutikkalan mukaan ensimmäisen ja toisen vuosituhannen vaihteessa:

*[I]lman ulkonaista uhkaa ei suomalaisten korvenraivaajien keskuudessa olisi syntynyt sitäkään yhteiskunnallista järjestäytymistä, joka ennen kristillisen kirkon vaikutuksen alkua 12. vuosisadalla ehti tapahtua. Suomalaisillakin oli kuninkaita, mutta vain tilapäisinä johtajina; kiinteäksi hallintojärjestelmäksi ei tämä laitos ennättänyt muodostua, ennen kuin Suomi sai johtomiehekseen mahtavan piispan.*⁷⁴⁰

Sodan ja merkantilismin läheinen yhteys sai aikaan uuden ajan alun ”hivittävän räjähdyspanoksen”⁷⁴¹:

*Kaikkialla Euroopassa 16. ja 17. vuosisata sekä 18. vuosisadan alku olivat suurten sotien aikaa. Ei voi olla vain sattuma, että juuri näinä aikoina syntyi se taloudellinen järjestelmä, jolle luonteenomaisena myöhempien aikojen talouspoliittisissa kiistoissa pidettiin ankaraa säännöstelyä, valtion yksityiskohtaista puuttumista talouselämään. – – Mutta valtio pyrki ohjaamaan elinkeinoelämää määräyksin, jotka 1800-luvun vapautta rakastavista kansalaisista tuntuivat pikkumaisilta. Aivan varmaan tuolla rauhan vuosisadalla eläneet tutkijat ja talouspoliitikot eivät osanneet asettua 1600-luvun ihmisten kannalle. Se, mitä silloin oli tehty, ei ollut niinkään paljon määrätyn ohjelman toteuttamista, ei teoriaa, vaan käytäntöä, jolle sota saneli ankarat lakinsa. – – Mutta kun sotia kesti vuosikymmenestä toiseen, muuttui se, mikä oli syntynyt tilapäistä tarvetta varten, pysyväksi ja luonnolliseksi – uudet sukupolvet eivät enää olleet muunlaista nähneetkään –, ja sai tieteellisestikin perustellun järjestelmän luonteen. Ohjelmat syntyvät yleensä olevien olojen pohjalta eivätkä olot ohjelmista.*⁷⁴²

Lainaus tekee selväksi olennaisen eron Jutikkalan ja Heckscherin merkantilismitulkintojen välillä. Heckscher operoi merkantilismitulkinnassaan ensisijaisesti ajatteluun ja niiden yhteiskunnalliseen kantoalaan liittyvillä ilmiöllä. Pitkittyneen sotatilan vaikutus yhteiskuntajärjestelmään ei noussut hallitsevana tai määräävänä esiin. Jutikkalan tulkinta korostaa sitä vastoin merkittäväällä tavalla sodan merkitystä yhteiskuntaa muovanneena historiallisena muutosvoimana.

⁷³⁸ Jutikkala 1977d, s. 76.

⁷³⁹ Jutikkala 1977d, s. 76.

⁷⁴⁰ Jutikkala 1977d, s. 76–77.

⁷⁴¹ Jutikkala 1949b, s. 403.

⁷⁴² Jutikkala 1977d, s. 78–79.

Jutikkala nosti tasapainopolitiikan merkantilismin ja uskonsodat hetkeksi lopettaneen Westfalenin rauhan perinnöksi. Sen pohja oli tosiasioiden eli kansallisen itsekkyyden myöntämisessä. Reaalipoliittinen malli sopii hyvin yhteen merkantilismin kanssa.

Tämä järjestelmä oli tasapainopolitiikka. Se ei vedonnut yleviin ihanteisiin, vaan reaalipoliittisiin tekijöihin: kansalliseen itsekkyyteen, ja siksi se seiso todellisuuden tukevalla pohjalla. Se ei tavoitellut saavuttamattomia utukuvia, kuten ikuista rauhaa, mutta se on kyennyt estämään monet sodat ja se on tehnyt lukemattomista rauhansopimuksista inhimillisempiä, kuin ne olisivat olleet, jos vahvempi toisten väliintulematta olisi yksinään päässyt sanelemaan heikommalle rauhanehdot. Ja toinen suurvalta taas on puuttunut toisen suurvallan käymiin sotiin siksi, että se on nähnyt jälkimmäisessä kilpailijan, jonka ei ole sallittava vähäistäkään vahvistua ja laajentua. – ... – Ja ilman tasapainopolitiikkaa, niin ihanteeton ja kylmän laskelmallinen kuin se olikin, pienillä kansoilla olisi ollut paljon vähemmän itsemääräämisvaltaa ja vapautta ja todennäköisesti paljon vähemmän annettavaa ihmiskunnan henkiselle kulttuurille –...– Tätä taistelua kävivät myös suomalaiset hakkapeliitat tietämättä mitään niistä historiaa eteenpäin kuljettavista voimista, joiden vähäisiä välikappaleita he olivat –...– He [hakkapeliitat/kansanarmeija] taistelivat samalla tinkimättömyydellä ja häikäilemättömyydellä kuin nykyaikainen asevelvollisuusarmeija. Suomalaiset olivat taisteluissa omilla rajoillaan kokeneet totaalisen sodan, missä ei noudatettu länsieurooppalaisia turnajaissääntöjä –...– Hakkapeliitat edustivat nykyajan säälimätöntä sodan käyntiä.⁷⁴³

Poliittiset tosiasiat olivat valtapoliittisen itsekkyyden myöntämistä, mutta taustalla vaikuttivat lisäksi ulkoiset voimat, jotka kuljettivat historiaa eteenpäin. Ihmisten ideoista riippumattomia olivat myös taloudelliset tosiasiat, mutta silti ihmisillä oli rooli historiassa: ”ihmisten toimintaa eivät määrää tosiasiat, varsinkaan jos ne eivät ole heille tunnettuja, vaan heidän luulonsa ja uskonsa”⁷⁴⁴ Tämä Jutikkalan toteamus on verrattavissa Heckscherin väitteeseen taloutta ohjaavien inhimillisten luulojen voimasta ja niiden suhteesta todellisuuteen. Heckscher ja Jutikkala selittivät, että merkantilismin ajan valtiot taistelivat vaurauden saavuttamiseksi taloudellista hajanaisuutta vastaan luulojen varassa rakennetulla voimapolitiikalla ja sääntelyllä. Nimenomaan tässä merkantilismin tavoitteessa liberalismi onnistui edeltäjänsä paremmin, koska liberalismiin taloudelliset luulot vastasivat paremmin ulkoisia taloudellisia olosuhteita eli toisin sanoen markkinoiden toimintamekanismeja. Jutikkalan mukaan Heckscher oli oikeassa todetessaan, että liberalismi tuli ”monin verroin täydellisemmin edustamaan suunnitelmataloutta kuin merkantilismi, jos suunnitelmataloudella tarkoitamme yhteiskunnan muovaamista tietyn

⁷⁴³ Jutikkala 1977e, s. 83–86.

⁷⁴⁴ Jutikkala 1965a, s. 172.

ohjelman mukaisesti”.⁷⁴⁵ Myös tullit lisäsivät hajanaisuutta, mutta niistä ei voitu täysin luopua, koska niihin liittyi ansaintakeinoja:

*Ne ruhtinaat, jotka loivat keskitetysti hallitut kansallisvaltiot, murskasivat feodaalierrojen valtiollisen vallan. Mutta tullit samoin kuin maalläänityksetkin, jotka olivat saaneet likimain omaisuuden luonteen, olivat tulojatuottavia oikeuksia, eikä merkantilismi, joka kunnioittaa kaikki saavutettuja oikeuksia, voinut poistaa sisäisiä tulleja tai kauttakulkumaksuja, ellei niitä todistettu laittomiksi.*⁷⁴⁶

Näin Jutikkala toistaa käsityksensä merkantilismista ideologiana, jossa omaisuutta kunnioitettiin. Omistusoikeus oli loukkaamaton, mikä vahvistaa edelleen liberalismien ja merkantilismin suhdetta. Kuten Heckscherin selityksissä, myös Jutikkalan käsityksissä korostuu, että merkantilistisen ajan yhteiskunnat pyristelivät pois ”feodaalisesta” keskiajasta ja sen raskauttamasta yhteiskuntajärjestelmästä. Jutikkalalle *Ruotsi-Suomi* oli poikkeus, sillä se oli ”niitä harvoja maita, joissa feodalismi ei milloinkaan ollut päässyt pirstomaan talousaluetta; ja kuitenkin vielä vapauden ajalla maksettiin lehtereistä yli viisikymmentä kertaa korkeampi vientitulli laivattaessa tavaraa varsinaisen Ruotsin kuin Suomen satamista”.⁷⁴⁷ Todellakin, hänen mukaansa Suomi oli ollut pitkään jo ennen 1150-lukua ”skandinaavisen kulttuurivaikutuksen alainen”.⁷⁴⁸ Näin Suomi ennen pitkää muodosti ”tasavertaisen aseman Ruotsin valtakunnassa ilman että sitä olisi ryhdytty ruotsalaistamaan; se inkorporoitiin, mutta sitä ei uniformoitu”.⁷⁴⁹ Hallinnon yhdenmukaisuus oli siis toteutunut vuosisatoja jatkuneen historiallisen yhteyden ansiosta jo siinä vaiheessa, kun kiihtyvästi kehittyvä

⁷⁴⁵ Jutikkala 1965a, s. 15.

⁷⁴⁶ Jutikkala 1965a, s. 17.

⁷⁴⁷ Jutikkala 1965a, s. 17–18. Jutikkalalle tämä selittää osaltaan, miksi Hollanti syntyi vapaussotansa jälkeen ja miksi tuolloin valtio ei perustunut feodaalisiin rakenteisiin, vaan oli joustavampi toimimaan uuden yhteiskuntaideologian mukaan. Heckscheriltä löytyy sama ajatus Ruotsin suhteellisen vähäisestä feodaalisesta taloudellisesta olemuksesta. Vertaa Heckscher 1935, s. 228–229.

⁷⁴⁸ Jutikkala 1965b, s. 9–23. Jutikkalan mukaan muinaispohjoismainen valtio ei ollut monarkistinen tai kansanvaltainen vaan väkivaltainen yhteiskunta, johon sisältyi myös plutokratiaa ja aristokratiaa, mutta ilman niihin sisältyviä kehittyneen rahatalouden ja ylimyskulttuurin elementtejä. Jutikkala myöntää, että tavallisten ihmisten ja ylimysten välillä oli isohko juopa, mikä näkyi esimerkiksi hautaustavoissa. Toisaalta valtakunnan eliitti saattoi palkata itselleen armeijan ja tappaa ihmisiä ilman kenenkään siitä välittämättä. Jutikkala kirjoittaaakin, että muinaispohjoismainen mytologia loi kolmitasoisien yhteiskunnan, kun Rig-jumala synnytti peräkkäin kolmen eri naisen kanssa pojat, Jarlin, Bonden ja Traelin. Tässä jaossa kolmikantainen yhteiskunta muodostuu vapaan ja epävapaa yksilön välille ja talonpoika seisoo suorana vapaan puolella. Isäntä pystyi tappamaan orjan ilman, että kenelläkään oli siihen sanomista. Suomessa tosin orjuusteema pysyi taustalla, koska maanomistus oli jo keskiajalla tasaisemmin jakautunut. Suomalaisilla alueilla ei siis ollut sitä ”eroa Jarlin ja Bonden välillä, mitä Rigstuhla kuvaa”.

⁷⁴⁹ Jutikkala 1965b, s. 89.

valtiokoneisto teki yhdenmukaistamisen ajankohtaiseksi uudelle ajalle tultaessa.

Merkantilismissa valtion ja talouden suhde oli monimuotoinen: ”Vastattavanamme on nyt kysymys, suosiko merkantilismi valtion puuttumista elinkeinoelämään vaiko ei. Jo se tosiasia, että yksioikoista vastausta ei voida antaa, osoittaa, että on puhe merkantilismin oppirakennelmalle toisarvoisesta asiasta eikä keskeisestä kannanotosta.”⁷⁵⁰ ”Kuten liberaalit, myös merkantilistit uskoivat talouselämässä luonnonlainomaisena vaikuttavaan kausaliteettiin, jota ihminen ei voinut muuttaa.”⁷⁵¹ Silti merkantilistit uskoivat talouden sääntelyyn, sillä heille markkinat rakentuivat eturistiriitojen varaan ja silloin valtion harjoittaman sääntelyn nähtiin tuottavan edellytykset taloudelliselle toiminnalle. Sääntelystä huolimatta merkantilistinen valtio yritti luovuttaa taloudellisen toiminnan yksityisille toimijoille ja välttää sekaantumista talouteen. Taustalla vaikutti Jutikkalan mukaan yksityisomistusta kohtaan tunnettu kunnioitus, joka meni yhtenäistämistavoitteiden edelle. Toisaalta Jutikkalan asettamissa sanoissa näkyy myös oman aikansa ilmiö sotakorvaustalouden ja valtionyhtiöiden mahdollisesta vakiintumisesta osaksi kapitalistista markkinataloutta.

Olihan Locken mukaan ihmisten ”suuri ja pääasiallinen tarkoitus”, kun nämä liittyvät valtioksi ja alistuvat tottelemaan hallitusta, omaisuutensa säilyttäminen. Samaan suuntaan vaikutti se ehdoton etusija, jonka oppisuunta antoi – merkantilismia omavaltaisesti tulkitsevien myöhemmän ajan kynäniekkojen uhallakin – yksityiselle yritteliäisyydelle valtione toiminnan rinnalla.”⁷⁵²

Kynäniekat viittaavat Smithin jalanjälkiä seuranneisiin liberaaleihin ajattelijoihin, joille merkantilismi edusti kaikkea muuta kuin yksityistä voitontavoittelua edistänyttä talouspolitiikkaa. Jo Smith oli kritisoinut merkantilismia siitä, että se oli supistanut valtion toimintaa liiaksikin tarjotessaan yksityisille esimerkiksi oikeuden siirtomaiden hallinnon järjestämiseen. Heckscher kutsui merkantilistisessa talouspolitiikassa ilmennyttä ”yksityistämisen” tarvetta feodaaliseksi eli keskiaikaiseksi painolastiksi.⁷⁵³ Jutikkala selventää:

Myöhäismerkantilismin Englannissa ei valtio oikeastaan hoitanut mitään tehtäviä: maantiet ja kanavat, meren luotojen majakat, koulut ja sairaalat, kaikki olivat yksityisiä yrityksiä, joita perustettiin voiton saavuttamiseksi ja hoidettiin liikeperiaatteiden mukaan – elleivät olleet lahjoitusvaroin toimivia armeliaisuuslaitoksia.”⁷⁵⁴

⁷⁵⁰ Jutikkala 1965a, s. 32.

⁷⁵¹ Jutikkala 1965a, s. 32.

⁷⁵² Jutikkala 1965a, s. 34.

⁷⁵³ Heckscher 1955, s. 127, 449.

⁷⁵⁴ Jutikkala 1949b, s. 406.

Markkinat olivat kuitenkin vielä riippuvaisia valtion niille asettamista reunaehdoista.⁷⁵⁵ Se, että merkantilistiset ajattelijat halusivat säädellä taloutta, oli historiallisesti merkittävää. Heckscherin ja Jutikkalan mukaan merkantilistit synnyttivät poliittisen taloustieteen ja kansantaloustieteellisten ongelmien tutkimuksen. Talouspolitiikka liittyy tässä mielessä myös ordoliberalistisen pelisääntövaltion kehitykseen, johon sekä Jutikkala että Heckscher suhtautuivat myönteisesti.

Kansainvälisen kaupan historian tutkimuksessa merkantilistinen talousajattelu on liitetty länsimaiden imperialismiin ja kolonialismiin kielteisesti sävyttyneeseen historiaan.⁷⁵⁶ Jutikkala kuitenkin painotti, että merkantilistien mukaan moraalilla ei ollut tekemistä talouden eikä politiikankaan kanssa.⁷⁵⁷ Vasta valistusajan ihmiset olivat kosmopoliittisia, mutta hekin yleensä aina totesivat, että ihmisillä on paras olla isänmaassaan. Merkantilismin yhteisöllinen moraalittomuus ja taloudellinen laskelmointi kumpusivat kansallisen voiman tavoittelusta. Jutikkala selitti kansallistunteen olleen alun perin loogista oman edun ja tehokkaan hallinnon tavoittelemista, mutta vuosisatojen aikana kansalliset äänenpainot kärjistyivät, mikä johti valtioiden välisiin vihamielisyyskiin.⁷⁵⁸ Jutikkala tekikin eron kansakunnan oman edun tavoittelun ja 1800-luvun romanttisen kiihkoisänmaallisuuden välille. Niin Jutikkala kuin Heckscherkin arvostivat kansakunnan etua.

Siinä missä Jutikkalan merkantilismitulkinnossa sodan rooli korostuu, Heckscher nostaa esiin kaupungit yhteiskuntahistoriallisen kehityksen paikkana. Taustalla oli luultavasti Adam Smithin käsitys eurooppalaisesta erityistiestä, jossa kaupungit olivat suhteellisen autonomisia ja vapaita feodalismista. Euroopassa feodaaliset valtasuhteet hidastivat kehitystä, mutta kaupunkilainsäädännön takia kaupungeissa syntyi taloudellista toimintaa, mikä kehittyi koko ajan eteenpäin vaikuttaen lopulta myös maaseutuun.⁷⁵⁹ Kehitystä syntyi vuorovaikutuksesta toisistaan riippuvaisten ja keskenään

⁷⁵⁵ Jutikkala 1949b, s. 406.

⁷⁵⁶ Magnusson 1999, s. 75–78; Jutikkala 1949c, s. 464. Ero merkantilismiin ja liberalismiin välillä liittyy ulkomaankauppaan. Jutikkala käyttää Heckscherin ajatusta merkantilismista osittain dynaamisena ilmiönä muuten staattisessa maailmassa. ”[Merkantilismi] oli dynaamiseksi tulleen maailman ajattelua.”

⁷⁵⁷ Jutikkala 1949b, s. 407.

⁷⁵⁸ Jutikkala 1965b, s. 109. Jutikkalan mukaan valtiollinen oppirakennelma käännettiin ylösalaisin, kun romantiikan ajattelu otti ”lähtökohdaksi samaa kieltä puhuvan ja samoja tapoja noudattavan kansan”.

⁷⁵⁹ Viikari 1995, s. 165–169. Appleby kirjoittaa puolestaan kansallisten markkinoiden synnystä, joka takasi markkinataloudelle sellaiset olosuhteet, joissa köyhyyttä ja nälänhätää vastaan pystyttiin toimimaan aikaisempaa tehokkaammin. Appleby 2011, s. 65–86.

kilpailevien valtakeskusten välillä.⁷⁶⁰ Jutikkala puolestaan painotti Malthusin ajatusten innoittamana väestöhistoriallisesti, että ”kaupungit olivat kansakunnan hautoja”. Tämän lisäksi Jutikkala ja Heckscher kirjoittivat esi-industrialistisen ajan Malthusin kierteestä ja siitä, että väestöliike oli aaltomaista. Resurssit eivät kasvaneet samaa vauhtia kuin väestö, ja tämä aiheutti väestökatastrofeja kuten nälkää ja tauteja.⁷⁶¹ Heckscher analysoi merkantilismia enemmän talousteoreettisesti ja käsitteli enemmän kaupunkien monimuotoista roolia keskiajan ja uuden ajan murroksessa. Jutikkala ei omaksunut kaikkia Heckscherin keskeisiä näkökulmia mukaan omaan merkantilismitutkimukseensa, mikä saattoi johtua siitä, että merkantilismi ei ollut Jutikkalalle sellainen yhteiskunnallinen ja poliittinen väline kuin se oli Heckscherille. Toisaalta ruotsalaiseen historian tutkimukseen keskusvaltaistuvan valtion tutkimusteemat istuivat paremmin, ja Heckscher pystyi käyttämään Kustaa Vaasaa esimerkkinä keskiaikaisesta mutta oman aikansa rationaalisuuden arvoja ilmentäneestä hallitsijasta.⁷⁶²

Heckscherin lisäksi Jutikkalan eurooppalaista taloushistoriaa luodanneet kirjoitukset tunnustivat velkansa myös englantilaiselle taloushistorioitsijalle, J. H. Claphamille. Heckscherin tutkimuksissa epigrafi otti kantaa merkantilismin luonteeseen, Jutikkalan *Uuden ajan taloushistorian* epigrafi oli Clapham-sitaatti, jolla hän oikeutti taloushistorian tutkimuksen idealistisen perustan: ”Kaikista historian aloista taloushistoria on perustavanlaatuisin, mutta se ei ole merkityksekkään: perustus rakennetaan jonkin arvokkaan kannattamiseksi.”⁷⁶³ Epigrafissa taloushistoria on perusta, mutta se kannattelee jotain arvokkaampaa, nähdäkseni suomalaista yhteiskuntaa ja sen sosioekonomisen historian vaiheita. Siksi merkantilismia on pidettävä Jutikkalalle merkittävänä historiallisena kategoriana, jonka rooli hänen kokonaishistoriallisessa kuvassaan oli jäsentää länsimaisen yhteiskunnan hyviä ja huonoja ominaisuuksia uuden ajan alussa ja antaa liberaalille yhteiskunnalle historiallinen edeltäjä ja talouspoliittinen negatio.

⁷⁶⁰ Fukuyama 2011 s. 328–335; Mann 2005 s. 455, 466, 490, 506–507; McNeill & McNeill 2007, s. 231–313.

⁷⁶¹ Jutikkala 1965a, s. 84.

⁷⁶² Valtion sijaan on painotettu kulttuuria ja sen historiaa. Aronsson, Fulsås, Haapala, Jensen 2008, s. 256–282.

⁷⁶³ Jutikkala 1965a, nimilehti. Taloushistorioitsija Claphamin mielikysymykset olivat: "how large? how long? how often? how representative?", joten hän oli mieltynyt pitkien aikasarjojen lisäksi historiallisten ilmiöiden ominaispiirteiden ja tyypillisyyden tutkimiseen. Briggs 1954, s. 396.

3.4 MERKANTILISMI JA YHTEISKUNTATEORIAN TALOUDELLISET REUNAEDOT

Katsaus merkantilismiin tuo esiin Heckscherin ja Jutikkalan välisen käsitteellisen yhteyden. Jutikkala omaksui Heckscheriltä merkantilismiin liittyviä katsantokantoja, mikä vaikutti edelleen Jutikkalan käsityksiin varhaisen uuden ajan taloudellisista järjestysperiaatteista ja varhaisen uuden ajan suhteesta liberalismiin. Merkantilismin esittäminen ei ollut Jutikkalalle tai Heckscherille mielekästä ilman liberalismien asettamista sen vertailukohtaksi. Juuri tästä suhteesta aukeaa merkittävä historiografinen vyyhti, johon Heckscherin ja Jutikkalan analyysissä on perusteltua kiinnittää huomiota ja jossa yhdistyvät Jutikkalan ja Heckscherin tutkimusten kansainvälinen viitekehys (merkantilismi eurooppalaisena uuden ajan alun ilmiönä), aatehistoriallisten selitysmallien korostuminen varhaista uutta aikaa käsiteltäessä (keskiajan muuttuminen merkantilismiksi ja kehittyminen siitä liberalismiksi), siihen liittyvä ideologian korostuminen ja taloushistorian olennainen rooli kansallisen historian selittäjänä.

Lars Magnussonin mukaan Heckscherin *Merkantilismenia* ei pidä tulkita ensisijaisesti poliittisena teoksena, jossa tuomitaan protektionismi ja merkantilistiset ideat.⁷⁶⁴ Vaikka poliittiset kannanotot sävyttävätkin Heckscherin teosta, Magnussonin mukaan Heckscher vältti tarkoitushakuisen poliittisuuden, koska Heckscherillä oli vahva *historiallisen autenttisuuden* taju. Ilmeisesti tämä viittaa siihen, että Heckscher pystyi rekonstruoimaan menneisyyden tavalla, jonka tiedeyhteisö oli valmis hyväksymään. Mutta kuten näimme, Heckscherin argumentaatiota merkantilismin yhteiskunnallisesta ja historiallisesta arvosta ei otettu kritiikittä vastaan. Magnussonin kiteytys Heckscherin *Merkantilismenista* on mielestäni riittämätön selitys kuvaamaan tapaa, jolla Heckscher ja siitä innoittuen Jutikkala jäsensivät merkantilismin. Olen sitä mieltä, että Jutikkalan ja Heckscherin historiankäsitteitä ei voi ymmärtää riittävästi ilman, että heidän eurooppalaista historiaa käsitelleet tutkimuksensa otetaan huomioon. Tässä luvussa merkantilistitutkimukset avaavat tuon teeman, joka seuraavaksi syvenee feodalismien teemalla.

Koska Heckscherin tutkimus ei asettunut harmonisesti vain taloustieteen tai historian tutkimuksen piiriin, siihen liittynyt tuo keskustelu esiin näiden tieteenalojen yhteiskunnallisen sovellusalan. Taloustieteelliset tutkijat kritisoivat Heckscherin tutkimuksen epäolennaisia voimapoliittisia näkökulmia. Historiantutkijoiden mielestä Heckscher veti taloudellisen ajattelun ja menneen todellisuuden välille liian sitovat yhteydet. Saattaa olla, että Heckscherin rekonstruktio merkantilismista toi esiin historian selittämisen/esittämisen yhteyden yhteiskunnallisiin kannanottoihin niin näkyvästi, että se synnytti tiedeyhteisössä kritiikkiä.

⁷⁶⁴ Magnusson 1994, s. 5.

1900-luvun aikana aatehistoriallisen tutkimuksen peruslähtökohdat ovat muuttuneet, mikä on näkynyt myös merkantilismia käsittelevässä tutkimuksessa. Tutkimuskohteena olevat merkantilistiset tekstit eivät nykykäsityksen mukaan vastaa suoraan todellisuutta, vaan ne ilmentävät niiden kirjoittajien yhteiskunnallisia tavoitteita ja näkemyksiä. Heckscherin tutkimusta kritisoitiin siitä, että hän kuvasi taloudellista todellisuutta talousajattelijoiden tuottaman kirjallisen aineiston perusteella. Ilmiö korostuu merkantilismin kohdalla, koska kyseessä eivät ole mitkä tahansa tekstit, vaan talousopilliset tekstit ja taloudellinen todellisuus. Panokset tuossa keskustelussa olivat merkittävät, koska kyseessä ei ollut pelkästään menneisyyden toimijoiden näkemykset, vaan 1900-luvun historiantutkijoiden ja ekonomistien käsitys oman aikansa yhteiskunnasta. Niinpä merkantilismin ja liberalismien ajatusten ollessa olennaisilta osin keskenään vastakkaisia, myös liberalismien toimivuus riippui usein merkantilismin toimimattomuudesta. Vastakkainasettelu tuo mieleen toisen jakolinjan, joka jäseni Heckscherin ja Jutikkalan ajattelua ja ympäristöä. Vapaaksi ymmärretyin markkinatalouden ja sosialismin välinen kilpailu ja kommunistisen maailmanvallankumouksen leviämisen uhka antavat yhden viitekehysten keskustelulle, johon Jutikkala ja Heckscher osallistuivat merkantilistista talousjärjestelmää ja sen leviämistä käsittelevillä huomioilla.

Heckscherin ja Jutikkalan läheinen historiografinen suhde johtuu siitä, että he silloittivat menneisyyttä ja nykyisyyttä samalla tavalla. Menneisyyden ja nykyisyyden yhdistämiseen tarvitsee moninaisen kimpun asiayhteyksiä, joiden tarkasteleminen avaa näkövinkkelin historiantutkijoiden rooliin yhteiskunnassa. Heille yhteiskuntahistoriassa tarkasteluyksikköinä ovat yksilö ja yhteisö sekä kansallisen ja kansainvälisen suhde. Valtio ei ole historiallisessa tarkastelussa mikä tahansa poliittinen yhteisö, vaan se on kansakunta, joka koostuu ihmisistä, joista tulee uuden ajan aikana vähitellen yksilöitä. Merkantilismin aikana yksilöllisyys ei vielä ollut sellainen yhteiskunnalle arvo, jonka mukaan toimintaa ja politiikkaa olisi normitettu. Sen sijaan valtio otti merkittäviä historiallisia askeleita kohti tehokkaampaa hallintoa ja vaikutusta. Samalla kansainvälinen tilanne jäsenyi nollasummapelinä, jossa vauraus ja poliittinen valta johtivat kilpailuun valtioiden välillä. Nämä ulottuvuudet loivat liberaalista näkökulmasta tarkasteltuna kansainväliselle talousjärjestelmälle kestävämmän tilanteen. Tämän seurauksena merkantilismi ei ole jäänyt vain historialliseksi ilmiöksi, vaan siinä on mukana myös ideologista väriä.

Robert Brennerin ja Ellen Meiksins Woodin mukaan tyypilliset kapitalismin tai valistuksen ajan historiaa tarkastelevat kokonaistulkinnat pitävät kapitalistisen markkinatalouden kehitystä luonnollisena, jolloin kapitalismin periaatteet ovat itsestään selviä ja kehitys näyttäytyy universaalina luonnonlakina.⁷⁶⁵ Silloin kokonaistulkintaan liittyy oletus, jossa kapitalismi – sosioekonomisena aikakautena, yhteiskuntarakenteena ja

⁷⁶⁵ Wood 2012, s. 293–294.

teollisena tuotantojärjestelmänä – kehkeytyy vähitellen ikaikaisista kaupallisista käytännöistä. Tulkintaan sisältyy myös ideologinen ulottuvuus, sillä kapitalistinen ja moderni yhteiskunta toteutuu vain, kun modernin yhteiskunnan tiellä olleet ideologiset ja kulttuuriset siteet katoavat.⁷⁶⁶ Näin modernin keskeiset piirteet normittavat tulkintaa menneisyydestä. Tästä johtuu myös se, että porvarillisuus ja kapitalismi liittyvät olennaisesti yhteen. Heckscher kyllä tiedosti tämän, mutta hän vaihtoi kapitalismin tilalle varhaisen uuden ajan taloutta nimittäväksi kattokäsitteeksi merkantilismin. Samaan aikaan merkantilismi keskiaikaisine ulottuvuuksineen oli kapitalistisen kehityksen ideologinen tai kulttuurinen este. Heckscher tiesi, että merkantilismin käsitteellä oli paikkansa yhteiskunnallisessa ja tieteellisessä keskustelussa. Hänelle merkantilismin käsittely vahvisti käsitystä liberaalin yhteiskuntajärjestyksen oikeellisuudesta. Merkantilismitutkimukset muodostavat Heckscherille ja Jutikkalalle eurooppalaisen pohjan, jonka päälle kotimaisen yhteiskunnan historiaa oli mahdollista rakentaa. Merkantilismin aikana yksityinen taloudellinen ja poliittinen valta hidasti ja vaikeutti valtion kehittymistä, mikä teki aiheesta yhteiskunnallisesti merkittävän 1900-luvun historiantutkijalle. Merkantilismin lisäksi toinen ideologisesti herkkä ulottuvuus on feodaalisten ideologioiden ja hallinnollisen feodalismien näkyminen Ruotsissa varhaisella uudella ajalla.

⁷⁶⁶ Katso Matti Viikarin tulkinta Adam Smithin historiallisesta ajattelusta Viikari 1995, s. 164. ”Vasta pitkälle työnjaolisessa yhteiskunnassa tämä ihmisen ”luonnollinen” ominaisuus pääsee täysin oikeuksiinsa.”

4 FEODALISMI POHJOISMAISEN YHTEISKUNNAN UHKANA

Luku käsittelee edellisen luvun tavoin varhaisen uuden ajan historiaa. Keskiöön nousevat omistamiseen liittyvät käsitteet ruotsalaisessa ja suomalaisessa yhteiskuntahistoriassa. Jutikkalan rooli tulee enemmän esiin verrattuna edelliseen lukuun, sillä luku käsittelee 1600-luvun feodalismia vapaan talonpojan uhkana. Vaikka teema tuntuukin kansallisromanttiselta näkökulmalta, käsillä oleva luku osoittaa, että omistusoikeuden historia on yhteiskunnallisille historiantutkijoille tärkeä, koska siihen sisältyy yksilön ja yhteisön välinen suhde. Toisaalta käsittelen tässä luvussa enemmän suomalaisen ja ruotsalaisen ja samalla pohjoismaisen yhteiskunnan historiaa verrattuna edellisen luvun eurooppalaiseen viitekehykseen.

Pohjoismaiden ja feodalismin suhde paljastaa Heckscherin ja Jutikkalan näkemykset varhaisen uuden ajan pohjoismaisesta yhteiskuntahistoriasta. Talonpojan sosioekonomisen historian lisäksi kyse on myös kruunusta ja valtion kehityksen esittämisestä. Luku alkaa Jutikkalasta ja hänen käsityksistään yksityisomistamisen alkuperästä. Tämän jälkeen katsaus feodalismin käsittehistoriaan vahvistaa väitettäni siitä, että merkantilismi ja feodalismi ovat Heckscherille ja Jutikkalalle yhteiskuntajärjestelmiä, jotka selittävät heille Ruotsin yhteiskuntarakennetta ja sen suhdetta kansainväliseen työnjakoon. Lisäksi Heckscherin ja Jutikkalan kohdalla näiden ilmiöiden korostaminen 1900-luvun yhteiskunnallisen järjestyksen taustalla nosti historiantutkimuksen arvoa yhteiskunnallisen tiedon synnyttäjänä.

Feodalismin käsite on merkantilismin käsitteen tavoin monimuotoinen, ideologinen ja tulkinta-alaltaan laaja.⁷⁶⁷ Feodalismin historiallisesta esiintymisestä ja käsitteen sisällöstä ei ole laajaa yksimielisyyttä, sillä se on mahdollista määrittellä suppeana tai laajana ilmiönä. Kapea-alaisessa tulkinnassa feodalismilla viitataan sydänkeskiajan länsieurooppalaisten ruhtinaiden ja vasallien välisiin vasallisuhteisiin.⁷⁶⁸ Toisaalta feodalismilla voidaan viitata yhteiskunnan taloudellisiin tuotantosuhteisiin ja yhteiskuntaryhmien välisiin valtasuhteisiin marxilaisen historiankäsitteiden mukaisesti, jolloin feodalismilla kuvataan sydänkeskiajalta teollistumisen ja kapitalismin syntyyn asti ulottuvaa aikakautta, jossa yhteiskunnan valteryhmät ottivat talonpoikien tuottaman ylijäämän haltuun poliittisin keinoin tai pakottamalla.⁷⁶⁹ Herruudellisen, vasallisuhteisiin konkretisoituvan

⁷⁶⁷ Brunner 1992b, s. 49–58; Peltonen 2003; Nurmiainen & Piippo 1997; Hietaniemi 1997; Reynolds 1994; Davis 2008, s. 1–22; Viikari 1995, s. 29–75.

⁷⁶⁸ Brunner 1992a; Nurmiainen 1997, s. 38–56. Brunneriin kohdistetusta kritiikistä katso Reynolds 1994, s. 3–14; Siltala 2006, s. 181–183.

⁷⁶⁹ Cohen 1978, s. 333; Hietaniemi 1997a, 30–37; Nurmiainen 1997a, s. 38–56.

feodalismien rintamailla Ranskassa feodalismia on käsitelty laajana ilmiönä totaalihistoriallisesta näkökulmasta.⁷⁷⁰ Varhaisen annalistin, Marc Blochin, tutkimukset feodaalisesta yhteiskunnasta ovat laajalti tunnettuja, mutta hänkään ei ole jäänyt ilman kritiikkiä. Kokonaisvaltaisen ”totaalihistorian” ongelma saattaa usein piillä kaiken kattavassa kuvauksessa, jolloin ilmiön ulkopuolelle ei jää mitään.⁷⁷¹ Käsitteellisten tulkintaerojen lisäksi feodalismia yhdistää merkantilismien käsitteeseen molempien luonne anakronistisena konstruktiona.⁷⁷² Molempien käsitteiden avulla vedetään ja pidetään yllä yhteiskuntien sisäisiä ja välisiä kulttuurisia rajoja.⁷⁷³ Tällöin feodalismi nähdään kielteisenä ja vanhanaikaisena asiana, joka ei kuulu edistykselliseen nykyyhteen vaan toimii pelkästään ohitettuna menneisyyden ilmiönä oikeuttamassa edistyksellistä nykyyhtettä.⁷⁷⁴ Feodalismia on tarkasteltava uuteen aikaan kytkeytyneenä historiallisena käsitteenä, joka esimerkiksi Susan Reynoldsin mukaan estää tutkijoita nykyään hahmottamasta aikakausien varsinaisia ominaispiirteitä.⁷⁷⁵

4.1 OMISTAMISEN ALKUPERÄ MUINAISENA YKSITYISOMISTUKSENA

”Jutikkala on selvittänyt suomalaisen yhteiskunnan juuria ja voimistanut kansallista identiteettiä”,⁷⁷⁶ kuuluivat perustelut, kun Jutikkala sai vuonna 1994 Kotiseutuliitolta kunniajäsenyyden. Talonpojan historialla oli ollut Suomessa kysyntää jo vuosikymmenien ajan, mistä kertoo lainaus *Suomen*

⁷⁷⁰ Blochin *La Société Féodale* ilmestyi vuosina 1939–40. Blochista katso Peltonen 2003, s. 9–16. Peltonen kirjoittaa Marc Blochin roolista 1900-luvun ranskalaisessa historiantutkimuksessa ja on sitä mieltä, että totaalihistoria ei tarkoita ”kaiken kelpaamista”. Blochista ja feodalismi katso myös Nurmiainen 1997b.

⁷⁷¹ Teschke 2003, s. 129–138.

⁷⁷² Brown 1974; Reynolds 1994, s. 475–482; Hietaniemi 1997b, s. 13–24; Hietaniemi 1997c, s. 199–209; Nurmiainen 1997c, s. 329–336.

⁷⁷³ Termin synnystä ja poliittisuudesta kirjoittavat Hietaniemi 1997a, s. 25–37; Hietaniemi 1997d, s. 337–345; Reynolds 1994, s. 1–17. Viikari 1995, s. 30–34, 38–40; Hietaniemi 1997a, s. 30–37; Teschke 2003, s. 39–41, 49–57.

⁷⁷⁴ Nykyhetken ja menneisyyden suhteesta ja siihen liittyvästä poliittisista ja yhteiskunnallisista lataumista katso Lasch 1991, s. 82–120; Teschke 2003, s. 42–46.

⁷⁷⁵ Brunner 1992a, s. 2–5; Reynolds 1994, s. 1–3, 53–57; Breisach 1994, s. 335–336; Hyrkkänen 2002, s. 228–229, 245–246; Lasch 1991, s. 82–210; Schinkel 2005, s. 42–54. Kyseessä on jälleen käsitteiden syntyminen ja mukauttaminen Kosellekin kynnysaikana. Samaan aikaan muuttui myös ihmisten historiankäsitely; historia nähtiin isompana asiana kuin vain menneisyytenä. Siihen liitettiin omalakisuuutta, edistysuskoa ja jonkinlaista tarkoituksenmukaisuutta.

⁷⁷⁶ Turunen 2004, s. 170. KA Jutikkalan arkisto, ulkomaiset kirjeet, Sandnes, Jörn – Jutikkala 2.12.1979. Jörn Sandnes piti Jutikkalaa *Bonden – adelsmannen – kronan* -teoksen jälkeen Pohjoismaiden johtavana tutkijana siinä aiheessa.

talonpojan historian arviosta *Suomalaisessa Suomessa* vuodelta 1943: ”Kokonaisuutena katsoen Jutikkalan teos on suuri saavutus. Talonpoikaisväestömme, joka kautta aikojen on ylläpitänyt kansallista kehitystämme ja jonka ansiota on kansamme selviytyminen vaikeammistakin valtiollisista ja sivistyksellisistä kriiseistä, on siitä saanut upean muistomerkin.”⁷⁷⁷ Jutikkala toimi yhteiskunnan kaipaamana talonpoikaishistorioitsijana ja hänen opettajansa, Gunnar Suolahden toivomana kansan historiallisen omakuvan eheyttäjänä.⁷⁷⁸ Tässä luvussa tarkastelen, miten Jutikkala rakensi eheää yhteiskuntahistoriaa muinaisen omistuksen perustuksille. Perintötalonpojan historia selittää samalla hänen kiinnostustaan feodalismia kohtaan. Hänen nuoruuden kollektivistinen käsityksensä suomalaisesta yhteiskunnasta ja sen historiasta täydentyi individualistisella ulottuvuudella, koska molemmilla oli paikkansa Jutikkalan historiankäsityksessä. Hän tavoitteli historian tutkijana weberiläisittäin tarkasteltavan ilmiön tyyppillisten ja ominaisten seikkojen selventämistä.⁷⁷⁹

Jutikkalaa kiinnosti omistuksen muinainen rooli suomalaisen yhteiskunnan historiassa. Se on ymmärrettävää, koska *ancien régime*n yhteiskunnallinen dynamiikka niin taloudellisessa kuin poliittisessäkin mielessä kytkeytyi maahan, viljelyyn ja omistamiseen. Maa oli olennaista pääomaa, koska maan tuoton piti suureksi osaksi antaa yhteisön jäsenille ravinto.⁷⁸⁰ Juuri tämän takia kysymys maan ja sen antimien jakautumisesta nousi merkittävään rooliin. Oli selvää, että joku asutti ja viljeli maata, mutta toisaalta hän ei välttämättä ollut oikeutettu päättämään yksinoikeudella sitä, mitä hän teki tuottamallaan tuotteilla. Itse maatilkun ja sen tuotteiden hallinta oli ratkaisevasti eri asia.⁷⁸¹

Omistamisen syntyhistoria on eurooppalaisessa poliittisessä ajattelussa ja historian tutkimuksessa tavanomaisesti ymmärretty siten, että maatilkun alkuperäinen valtaaminen tai käyttö legitimoivat omistamisen.⁷⁸² Usein

⁷⁷⁷ Oja 1943, s. 503.

⁷⁷⁸ Ahtiainen & Tervonen 2010, s. 53–54.

⁷⁷⁹ KA Jutikkalan arkisto, kotimaiset esitelmät. Esitelmä: Historia ja luonnontieteet, Paikallishistoriallinen toimisto 29.1.1983.

⁷⁸⁰ Appleby 2011. Applebylle pääoma tarkoittaa ensisijaisesti rahaa tai valuuttaa, jota käytetään erityiseen tarkoitukseen. Pääoma ei siis ole jotain, jota kätetään kammariin pahan päivän varalle, vaan pääomaa, jota investoidaan taloudelliseen toimintaan, jonka uskotaan tuottavan investoinnille rahaa. Pääomasta tulee vasta silloin pääomaa, kun sitä käytetään tuoton tavoittelussa.

⁷⁸¹ Klassisen kauden Ateenassa muun muassa Aristoteles eritteli omistusta yhteisen ja yksityisen välillä ja sisällytti erittelyyn jaon maan ja sen tuotteiden välille. Erittelyn myötä Aristoteles on noussut esiin yhteisöllistä omistusta painottaneen opettajansa, Platonin vastakohtana. Tämä vastakkainasettelu ja Aristoteleen kohottaminen modernin eksklusiivisen yksityisomistuksen kannattajaksi perustuu kuitenkin väärään kuvaan Aristoteleen ajattelusta. Aristoteles ei kannattanut kategorisesti yksityistä maan ja maan tuotteiden omistusta, vaan hänestä yksilöiden tulisi omistaa siksi, että silloin hyveeksi ymmärretyyn hyväntekeväisyyden harjoittaminen olisi mahdollista. Sihvola 2011, s. 91–112.

⁷⁸² Wood 2012, s. 129.

omistamisen onkin nähty olevan linjassa yhteisöä hallitsevien ryhmien etujen kanssa.⁷⁸³ Valtioiden voimistuessa ja yhteiskuntien kasvaessa laajemmiksi ja hienosyisemmiksi kokonaisuuksiksi, maa-alueiden käyttö ja valtaaminen eivät enää riittäneet perustelemaan maanomistusta, koska siitä riippui myös maata omistamattomien ihmisten elanto. Tuotanto ja työ tulivat määrääviksi. Nykyisen kapitalistisen yhteiskunnan kannalta suuri muutos oli alkanut uuden ajan alussa. Ellen Meiksins Woodin marxistisen käsityksen mukaan uuden ajan kapitalistiset ja imperialistiset poliittiset tavoitteet ja ajatukset vaikuttivat siihen, että englantilaisen yhteiskunnan piti vähitellen muuttaa käsitystä omistusoikeuksien sisällöstä ja yhteiskuntaryhmien välisistä suhteista, mistä seurasi vähitellen uudenlainen kapitalistinen yhteiskunta.⁷⁸⁴ Joyce Appleby on nähnyt kehityksen hieman eri tavoin. Hänen mukaansa englantilaisten maanomistajien into kehittää maanviljelyä ja vaikutusmahdollisuudet maareformeihin johtivat maaseudun sosiaalisten suhteiden muutokseen, jonka seurauksena myöhemmin kapitalistisina tuottavuusimperatiiveina tunnetut ilmiöt saivat alkunsa.⁷⁸⁵ Joka tapauksessa tulkintoja yhdistää se, että uuden ajan alun Englannissa muuttuneet maaseudun omistussuhteet kätkevät sisäänsä vastauksen suureen transitio-keskusteluun, jota merkittävä joukko historiantutkijoita ja yhteiskuntatieteilijöitä on käynyt kapitalismin synnystä ja kehityksestä Adam Smithistä alkaen.⁷⁸⁶

Kyse ei ole kuitenkaan vain tieteellisestä keskustelusta ja kehityksen jälkikäteisestä hahmottamisesta. Uuden ajan alun yhteiskunnallisten omistussuhteiden⁷⁸⁷ tarkastelu antaa avaimen sääty-yhteiskunnan jäsenyyden ja sosiopoliittisen rakenneperiaatteen hahmottamiseen. Maanviljely sekä nautintaoikeudelliset päällekkäisyydet (verotusoikeus, käyttöoikeus, hallintaoikeus) kuvaavat erilaisten yhteiskuntaryhmien välisiä suhteita sekä selventävät myös valtion roolia ja voimaa suhteessa alueeseensa, sillä maa tarjosi hallitsijoille verotuksen välityksellä varoja, mutta tämän lisäksi maanviljelyn tuotteiden jako edelleen satoi yhteiskunnan eri säädyt toisiinsa.⁷⁸⁸ Verotuksen lisäksi maanviljelyn sadot siirtyivät viljelijöiltä

⁷⁸³ Wood 2012, s. 237.

⁷⁸⁴ Woodille kapitalistiset normit ovat ennen kaikkea sitä, että ihmisten on mukauduttava tuottavuusimperatiiveihin. Tuottavuusimperatiivit läpäisevät kapitalistisessa talousjärjestelmässä ihmisten väliset vuorovaikutussuhteet, minkä seurauksena kapitalistinen aika eroaa sosiaalisessa mielessä vanhasta maailmasta ja sääty-yhteiskunnasta. Wood 2002, s. 36–37; Dimmock 2015, s. 88–127. Vertaa Brenner 1988a, 1988b.

⁷⁸⁵ Appleby 2010, s. 75–77.

⁷⁸⁶ Allen 1992; Wood 2002, s. 11–72; Brenner 1991; Teschke 2003, s. 116–150; Appleby 2011, s. 56–86; Wallerstein 1995; Braudel 2001; Sombart 1902; Smith 1776; Clapham 1930, 1932 ja 1938.

⁷⁸⁷ Vertaa Benno Teschken *social property relations* -käsite. Teschke 2003, s. 57–61, 139–142.

⁷⁸⁸ Verotuksen historiasta uuden ajan alussa ja fiskaalivaltion kehityksestä katso Bonney 1995; Bonney 1999, s. 1–19; Hart 1995.

laajemman väestön hyödynnettäväksi muun muassa kaupan, vuokraviljelyn ja yksityisten veromuotoisten maksujen välityksellä.⁷⁸⁹

Yksityisomistus – kommunistisen yhteisomistuksen lisäksi nykyajan ihmiselle tyypillinen tapa käsittää omistus – oli uuden ajan alussa harvinaista. Juuri sen takia omistumuotojen tutkiminen onkin kiehtonut historioitsijoita varhaisen uuden ajan kohdalla, koska siihen liittyy poliittisen ja taloudellisen vallan limittyminen tavalla, joka tuntuu vieraalta 1900-luvun näkökulmasta.⁷⁹⁰ Rosa Congostin mukaan historiantutkimuksen tulisi välttää uuden ajan alun yhteiskuntahistoriallisessa tarkastelussa maanomistajan selvittämistä, koska yksinkertainen tavoite selvittää omistaja johtaa vain yksinkertaistuksiin tarkasteltavan sosioekonomisen rakenteen hahmottamisessa. Omistajan sijaan Congostin mukaan pitäisi keskittyä omistusoikeuksien analysointiin ja niistä ilmenevien sosiaalisten suhteiden selventämiseen.⁷⁹¹

Omistajan selvittäminen on ollut tärkeää myös siksi, että se on eurooppalaisessa poliittisessa ajattelussa ja historiantutkimuksessa ollut väline hallitsijan ja alamaisten yhteyttä jäsentävän verotusoikeuden määrittelyssä. Jos maan ymmärrettiin kuuluvan ensin hallitsijalle ja vasta sitten alamaisille, oli hallitsijalla legitiimi oikeus verottaa ja käyttää maata. Mutta jos maa nähtiin primaaristi olleen sen asuttaneiden ihmisten halussa ja vasta toissijaisesti hallitsijan, hallitsijan verotusoikeus alistui ihmisten hyväksynnälle. Hallinnon toimintaperiaatteet ja sen legitiimi perusta kiinnittyivät maaomistuksen primaariuteen. Kyseessä ei ole mikään triviaali seikka, vaan aiheita ovat pohtineet yhteiskuntateorian klassikot Jean Bodinista Thomas Hobbesin kautta John Lockeen. He kytkivät maanomistuksen yhteiskunnan kehitykseen ja oman ajan yhteiskunnan toimintaperiaatteisiin.⁷⁹² Jutikkalan tutkimusten kohdalla voidaan havaita samanlainen tarve hahmottaa omistamisen primaari kytkös yhteiskunnalliseen kehitykseen.

Talonpoikien historia ja talonpoikaiskulttuurin side kansalliseen itseymmärrykseen nousivat tendenssinomaisesti sotienvälisen eurooppalaisen historiantutkimuksen yhdeksi keskeisteemaksi.⁷⁹³ Suomi ei ollut tästä poikkeus, vaan omistamisen ja talonpoikien tarinat olivat 1900-luvun alun Suomessa yhteiskunnallisesti merkittäviä kansallisen identiteetin

⁷⁸⁹ Verotuksesta ja fiskaalivaltiosta katso Bonney 1999. Myös Kivistö et al. 2006; Seppälä 2009; Haikari 2009 valaisevat maanviljelyn tuotannon jakoa edelleen yhteiskuntaan erityisesti Suomen historiassa.

⁷⁹⁰ Katso esimerkiksi Pipes 1999; Pipes 1974; Ryan 1987; Siltala 2012, s. 164–166; Sperber 2005.

⁷⁹¹ Congost 2003, s. 73–75.

⁷⁹² Wood 2012, s. 147–289; Lee 2013, s. 409–44; Davis 2008, 23–51.

⁷⁹³ Arup 1925–1955. Arupin talonpoikaisnäkökulmasta tehdyn kansallishistorian lisäksi voidaan mainita kansainvälinen historiantutkijoiden konferenssi Norjassa aiheenaan *Comparative studies in the cultural relations of peasant society*. Tilaisuuteen osallistuivat myös ajan kansainväliset tutkijasuuruudet, Marc Bloch ja Alphons Dopsch. Aronsson, Fulsås, Haapala, Jensen 2008, s. 270.

rakennuspalasia. Näin on ollut myös muualla Pohjoismaissa.⁷⁹⁴ Talonpojat ovat olleet suurin yhteiskuntaryhmä ja eläneet suhteellisen vapaana yhteiskuntaryhmänä läpi kirjoitetun historian.⁷⁹⁵ Juuri omistamisen ja poliittisen toiminnan välityksellä alistussuhteista *vapaaksi* mielletty talonpoika – erotettuna vuokratilajielijöistä ja muista maaseudun asukkaista – nousi suomalaisiksi tyyppi-ihmiseksi, ja tuon tyyppin kunniakas historia juontui maanomistamisen ja valtionpäiväedustuksen siteeseen.⁷⁹⁶ Jo 1800-luvulla suomalaisen historiantutkimuksen ja kansallisen historiankäsityksen merkittävät arkkitehdit kirjoittivat talonpoikien merkittävästä roolista oman kansan historiassa.⁷⁹⁷ Silti Gunnar Suolahden mielestä talonpojat eivät vielä olleet kansan itsenäistyttyä saaneet osakseen arvoistaan historiaa. Hänen mielestään esimerkiksi juuri Jutikkala olisi ollut sopiva tutkija tarttumaan aiheeseen hänen maaseudulle ja talonpoikaiseen kartanoympäristöön liittyvän taustansa takia.⁷⁹⁸

Jutikkalan tutkimusaiheet käsittelivät uran alkuaikoina agraarista sosiaali- ja taloushistoriaa. Väitöstutkimuksensa 1700-luvun kartanolaitoksesta jälkeen hän jatkoi saman aihepiirin kanssa samalla kun toimi Suomen kulttuurihistorian toimituskunnan sihteerinä.⁷⁹⁹ Näyttää siltä, että agraarihistorialliset aiheet johtivat hänet pohtimaan muinaisen omistusoikeuden syntyä ja kehitystä ja merkitystä suomalaiselle yhteiskunnalle. Samalla hän kiinnittyi myös tällä tutkimusaiheella saksalaiseen tulkintaperinteeseen. Päivi Paaston mukaan saksalainen oikeusteoreettinen keskustelu omistamisesta oli 1800-luvulla juuttunut samaiseen tematiikkaan maan alkuperäisen haltuunoton ja työpanoksen roolista legitimiin omistamisen perusteina.⁸⁰⁰ Työskennellessään 1930-luvun lopulla *Suomen talonpojan historian* parissa hän kirjoitti useita tutkimuksia, joiden välityksellä hän muutti kuvan suomalaisen yhteiskunnan omistusrakenteesta.⁸⁰¹ Näillä tutkimuksillaan hän halusi osoittaa yksityisomistamisen olevan historiallisesti määräävä muoto suomalaisessa historiassa ja kulttuurissa, mikä on vaikuttanut ratkaisevasti siihen, miten suomalainen yhteiskunta syntyi ja kehittyi erityiseksi historialliseksi kokonaisuudeksi.

⁷⁹⁴ Aronsson, Fulsås, Haapala & Jensen 2008, s. 260; Elmersjö 2013, s. 235–239; Hall 2000, s. 81–85, 119–120, 203; Kettunen 1999, s. 260–264; Trägårdh 1997, s. 259.

⁷⁹⁵ Katso esimerkiksi Mäkinen 2008, s. 117–118.

⁷⁹⁶ Nimenomaan maata omistaneet talonpojat olivat oikeutettuja osallistumaan valtiopäiville. Vertaa esimerkiksi Huhta 2001, s. 205–215. Huhta käsittelee körttiläisyyden julkisuuskuvaa 1900-luvun alussa ja samalla ilmenee, miten esimerkiksi toimittajilla oli tarve rakentaa kuvaa suomalaisesta tyyppi-ihmisestä.

⁷⁹⁷ Topelius 1946; Yrjö-Koskinen 1869–1873.

⁷⁹⁸ Ahtiainen & Tervonen 2010, s. 53–54; Kulha 2006, s. 126–129.

⁷⁹⁹ Kulha 2006, s. 90–166.

⁸⁰⁰ Paasto 2004, s. 43–62.

⁸⁰¹ Jutikkala 1937; Jutikkala 1938; Jutikkala 1939a; Jutikkala 1939b; Jutikkala 1942; Jutikkala 1958.

Jutikkala rakensi kuvan ”Suomen” synnystä uudisraivaajien suorittamana valtauksena: ”Uusi yhteiskunta ei rakentunut vanhoille raunioille, eivätkä maahantulijat saapuneet tänne kiinteinä ’heimoina’ tai edes suurina kansanjoukkoina, vaan yhteiskunnallinen järjestäytyminen tapahtui vasta Suomessa.”⁸⁰² Kollektivistisen selityksen sijasta yksilöiden rooli korostui. He ottivat haltuunsa maata, ja maanomistus muodosti järjestäytymisperiaatteen, jolloin kehitys kohti yhteiskuntaa alkoi. Yksilöt eivät tuoneet alueelle ideaa ”Suomesta” tai yhteiskunnasta, vaan suomalaisen yhteiskunnan synty tapahtui Jutikkalan kuvauksessa vasta alueen valtauksen jälkeen. Tämän selitysmallin avulla Jutikkala teki tyhjäksi sen mahdollisuuden, että ”suomalaiset” olisivat muuttaneet muualta nykyisille asuinsijoilleen, jolloin suomalaisuus ei olisi liittynyt tiettyyn alueeseen. Samalla suomalaisuuden ydin ei olisi pohjannut uudisraivaamisen, maanviljelyn ja omistamisen synnyttämään vapauteen, vaan liikkuvan metsästyskulttuurin piirteet siirtolaisuus, juurettomuus ja maattomuus olisivat määrittäneet sitä. Myöhempien muuttoliikkeiden selittämisessä vaikuttavat jo 1900-luvun kansallisvaltioiden rajat. Ensimmäinen *historiallisen* ajan asutusliike tuli Suomeen lännestä, ja silloin asuttajat edustivat ruotsalaisina tiettyä kansalaisuutta.⁸⁰³ Jutikkala vahvisti vapaiden uudisraivaajien myyttistä teemaa kehystämällä ”Suomen” synnyn osaksi skandinaavista Rigstuhlan mytologiaa:⁸⁰⁴

*Se [Rigstuhla] kertoo vapaista, jotka asuvat komeissa, hyvin sisutetuissa taloissa ja viettävät päivänsä arvokkaissa askareissa, miehen takoen ja naiset kehräten, sekä orjista jotka lojuvat yönsä kurjissa majoissa, raataen raskaimmat ja likaisimmat työt ja joiden ei katsottu elävän laillisessa avioliitossa.*⁸⁰⁵

Näin Jutikkala liittää muinaisen suomalaisuuden osaksi skandinaavista perinnettä, jossa talonpoikien vapaus liittyy omistamiseen ja määrittää yhteiskunnallisen toiminnan ihanteen. Samalla hän erottautui 1800-luvun tulkintatraditiosta, jossa muinaista omistusta oli tarkasteltu yhteisomistuksena. Jutikkalan uudenlaisen tulkinnan taustalla olivat Väinö Voionmaan tutkimukset, joissa Voionmaa oli käsitellyt asuttamisen ja omistamisen historian lisäksi myös ”alkutiloja” sekä verolukujen kehitystä sukupolvisissa ketjuissa.⁸⁰⁶ 1800-lukulainen käsitys muinaisesta yhteisomistuksesta johtui Jutikkalan mukaan virheellisestä teoriasta.

⁸⁰² Jutikkala 1942, s. 199.

⁸⁰³ Jutikkala 1942, s. 203.

⁸⁰⁴ Rigstuhla on skandinaavinen myyttinen runoelma, joka Jutikkalalle selvensi valtion syntyyn liittyviä muinaisia tekijöitä. Rigstuhlasta katso Amory 2001, s. 3–20.

⁸⁰⁵ Jutikkala 1942, s. 222.

⁸⁰⁶ Voionmaa 1915; Voionmaa 1928. Voionmaan henkilöstä ja suhteesta Jutikkalaan katso Lähteenmäki 2014, s. 75–76; Halila 1969, s. 126, 142; Kulha 2006, s. 133–134; Ahtiainen & Tervonen 1996, s. 152.

Tämän teorian aatteellinen pohja on helposti löydettävissä viime vuosisadan alkupuolen henkisistä virtauksista: romantiikka ihanoi luonnonkansoja ja kaukaista menneisyyttä, ja Ranskan vallankumouksen korostaman tasa-arvon uskottiin täydellisesti olleen voimassa luonnonkansoilla ja myös Euroopan sivistyskansojen keskuudessa muinaisina aikoina. Kun yksilöllisen vapauden nähtiin toteutuvan talouselämän eri aloilla elinkeinosäännöstelyä kumottaessa ja isojakoja suoritettaessa, luultiin tässä ilmenevän kautta koko historian kulkeva kehitys sidonnaisesta yhteisomistuksesta ja yhteistaloudesta rajoittamattomaan yksityisomistukseen ja yksityiseen yritteliäisyyteen.⁸⁰⁷

Lainattu artikkeli ilmestyi samana vuonna kuin toinen samaa aihetta käsitellyt Jutikkalan artikkeli *Historiallisessa Aikakauskirjassa*. Samaan aikaan valmistui myös *Suomen talonpojan historian* ensimmäinen painos, jonka vanhempia aikoja käsitellyt osa perustui juuri sen myytin romuttamiseen, että agraarisen yhteisön alkuperäinen omistusmuoto olisi ollut yhteisomistus. Olettamus yhteisomistuksesta oli liian yksinkertainen ja perustui väärään ajoitukseen, kun venäläisiä MIR-tiloja oli arvioitu iältään muinaisiksi.⁸⁰⁸ Tämä ulkomainen tapaus vahvistaa Jutikkalan käsitystä tehokkaan maanviljelyn ja oikeanlaisen omistusjärjestelmän kytköksestä. Samalla suomalaiselle kulttuurille ominainen omistusjärjestelmä terävöityi Jutikkalan mielessä entisestään: ”Omistus oli aluksi tilapäistä, kuten nautintakin, mutta kun peltoviljely alkoi, syntyi pysyvä yksityisomistus. Työ loi omistuksen, kuten Voionmaa Karjalaisen heimon historiassaan on osoittanut, ja omistuksen rajojen merkitseminen oli [paikallisyhteisölle] suorastaan uskonnollinen kokemus.”⁸⁰⁹

Jutikkala kritisoi samalla 1800-luvun edistysuskoa ja siihen liittyvää yksinkertaista käsitystä historian suunnasta, jossa suuri historiallinen muutos tapahtui siirryttäessä agraarisesta yhteisomistuksesta yksityisomistukseen. Tällaiset teoriat olivat kehittyneet 1800-luvun liberalismiin ja agraaritoiminnan harrastuksen myötä.⁸¹⁰ Samalla Jutikkala kritisoi historiantutkimukseen sopimatonta deduktiivista päättelyä, jonka avulla yhteisomistusta painottava tulkinta oli saanut kannatusta. Deduktiivinen näkökulma ei sopinut hänelle, koska Jutikkalan käsitys suomalaisen yhteiskunnan rakentumisesta sopi yhteen induktiivisen näkökulman kanssa. Yhteiskunta nousi erityisestä yleiseen eli talonpoikien maanvaltauksesta kohti yhteiskunnan järjestäytymistä. Näkökulma on havaittavissa seuraavassa lainauksessa kannanottona yksityisen valtauksen primaarista roolista historiassa:

⁸⁰⁷ Jutikkala 1939a, s. 121.

⁸⁰⁸ Jutikkala 1939a, s. 121. Jutikkalan mukaan niiden synty liittyi paikallisen maaorjuuden kehitykseen.

⁸⁰⁹ Jutikkala 1939a, s. 122.

⁸¹⁰ Jutikkala 1968a, s. 40–42.

Todennäköisemmin yhteiskunta on syntynyt alhaalta ylöspäin: yksinäiset maataviljelevät perheet ovat vähitellen liittyneet yhteen kyläkunniksi, ja useat kylät ovat ajan mittaan muodostaneet laajempia hallinto- ja oikeusyhdyksuntia. Yksinäinen asuma jakaantui useaksi taloksi perillisten kesken toimitetuissa perinnönjaoissa. Maanomistuksen varhaishistoriassa ei voi asettaa vastakohtaksi yhteisesti ja yksityisesti omistettuja maita, vaan toisaalta omistajaa vailla olevia, valtaamattomia, ja toisaalta tilapäiseen tai pysyvään omistukseen vallattuja tiluksia. Tämä varhaishistoria on kirjava ja monimuotoinen; mutta keskeisimmän tiluslajin, peltojen, kohdalla kehitys kulki yksityisestä valtauksesta yhteistä nautintaa kohden.⁸¹¹

Yksilölähtöinen teoria niin omistamisesta kuin yhteiskunnastakin saa merkityksen Jutikkalan selitysmallissa, johon Jutikkala perustaa yhteiskuntahistoriansa pohjan. Valtiovallan laillisuusperiaate ja yhteiskunnallisen toiminnan oikeutus perustuivat uudisraivaajamentaliteettiin. Jutikkala erotti itsensä aikaisemmasta, virheelliseksi kokemastaan kotimaisesta historiantutkimuksesta, jonka edustajaksi hän nosti Y. S. Yrjö-Koskisen. Jutikkalan mukaan aikaisempi tutkimus on selventänyt myöhempiä valtiollisten instituutioiden kehitykseen liittyneitä omistusmuotoja. Tärkeintä oli edelleen yksityisomaisuuden ensisijainen rooli:

[Aikaisempi tutkimus] on yrittänyt selvittää, miten uuden ajan alkuvuosisadoilla eri maista tunnetut maanomistusmuodot ja tilusjakomenetelmät ovat saaneet alkunsa. Ne eivät näytä syntyneen talonpoikaisyhteisön omassa keskuudessa, vaan feodaaliaatelin ja hallitusvallan tietoisien toiminnan tuloksena, ja moniaalla liittyy tilusyhteys maaorjuuteen. Sen puolesta, että varhaisin omistus oli yksityistä, puhuu myös se seikka, että muinaisajan käsityksen mukaan maanomistus oli pyhä.⁸¹²

Tässä Jutikkala asettaa vastakkain todennäköisen pyhän yksityisomistuksen ja väärin romanttisiin teorioihin pohjanneen käsityksen yhteisomistuksesta. Yrjö-Koskisen mukaan yhteisten kyläpeltojen lohkominen yksityisille viljelijöille oli synnyttänyt koukkuihin perustuneen verotuksen. Jutikkala kuitenkin mursi Yrjö-Koskisen käsitystä koukkujen ja verotuslukujen alkuperästä. Hänen mukaansa Yrjö-Koskisen tulkintaa ei vaivannut vain virheellinen käsitys menneisyydestä. Tuomiossa painoivat erityisesti Yrjö-Koskien yhteisomistukselliseen teoriaan liittyneet väärät ihanteet.⁸¹³ Taustalla vaikutti Jutikkalan kielteinen suhtautuminen teorioihin nimenomaan siksi, että teorioiden avulla vääränlaiset ihanteet – tässä tapauksessa marxismi – vaikuttavat historiantutkimukseen.⁸¹⁴ Tämä osoittaa selvästi, miten politisoitunutta historiantutkimus oli hänen elinaikanaan.

⁸¹¹ Jutikkala 1968a, s. 42.

⁸¹² Jutikkala 1942, s. 21.

⁸¹³ Jutikkala 1942, s. 254.

⁸¹⁴ Marxilaisen historiantutkimuksen 1900-luvun historiasta katso Iggers 2016, s. 19–36.

Jutikkala muisteli myöhemmin tyytyväisenä taisteluun vääräksi osoittamiaan käsityksiä vastaan.⁸¹⁵ Hänen teorioista piittaamattoman asenteensa seurauksena syntyi tulkinta yksityisomistuksen primaariudesta. Kuten yleensä historiantutkimuksellisissa tulkinnoissa, myös tässä vahvasti kotimaiselta vaikuttavassa historiallisessa keskustelussa oli taustalla kansainvälinen trendi. Jutikkalaa olivat inspiroineet Voionmaan lisäksi myös yhteisomistusta kritisoineet keskiaikaan erikoistuneet historiantutkijat Alfons Dopsch (1868–1953) ja Numa Denis Fustel de Coulanges (1830–1889).⁸¹⁶ Ainakin Fustel de Coulangesin teosta, *Origin of property in Land* (1891), voidaan näkökulmaltaan pitää esikuvana ja innoittajana Jutikkalan omille tutkimukselle.⁸¹⁷ Jutikkalan analyysi Suomen historian muinaisista omistussuhteista perustui lisäksi osittain vakuutteluun, eikä suhteellisen varmaan empiiriseen tietoon. Kyse on historiantutkimuksellisesta ilmiöstä, kun tutkimuskohde sijaitsee kaukana menneisyydessä. Silloin empiiriset aineistot ovat useimmiten hajanaisia ja niiden järjestelmällinen tulkinta johtaa väitteisiin, jotka eivät aina pohjaa havaintoihin aineistoista. *Suomen talonpojan historiassa* Jutikkala perusteli primaaria yksityisomistusta *todennäköisyydellä*: ”Emme voi osoittaa, että jo varhaisella keskiajalla lounaisissa maakunnissa tavattava pelto-omistus olisi syntynyt samaan tapaan kuin se sai alkunsa savo–karjalaisella alueella paljon myöhäisempänä aikana, mutta ei ole myöskään mitään perustetta väittää päinvastaista.”⁸¹⁸ Juuri ennen tätä Jutikkala oli kirjoittanut itäsuomalaisesta maanomistuksen kehityksestä, jossa hän näytti toteen maanomistuksen syntyneen yksityisen raivaajan tekemästä raiviosta. Jutikkala jatkaa: ”Se, että niin hyvin asutus- ja talousmuoto kuin maanjako-olotkin 1500- ja 1600-luvuilla olivat lännessä toisenlaiset kuin idässä, ei kelpaa todistamaan mitään omistuksen alkuvaiheista, sillä erotus voi johtua vain siitä, että kehitys oli tällöin ensiksi mainitulla alueella ennättänyt paljon pitemmälle.”⁸¹⁹ Jutikkala puolusti yksityistä valtausta vetoamalla ilmiön yleisyyteen: myös kylien ulkopuolelle sijoittuneet valtaukset tehtiin pääsääntöisesti yksityisesti.⁸²⁰

⁸¹⁵ KA Jutikkalan arkisto, esitelmät, Historian laitoksen juhla 11.5.1992.

⁸¹⁶ Ashley 2000. Fustel de Coulanges kirjoitti teoksen, joka sisälsi – William Ashley’n englantilaiseen laitokseen kirjoittaman esipuheen mukaan – kattavasti kaikki perustelut primitiivistä agraarikommunismia vastaan. Myös Jutikkala kritisoi Fustel de Coulangesin tavoin 1800-luvun Mark-teoriaa. Fustel de Coulanges on oppihistoriallisesti tunnettu myös siitä, että hänen tutkimuksensa innoittivat Émile Durkheimia.

⁸¹⁷ Fustel de Coulanges 2000, s. 3–5. Mark-teorian merkittävä kehittäjä G. L. von Maurer. Jutikkala 1942, s. 1–19 viitteet; Jutikkala 1939a; 1939b, s. 259–277.

⁸¹⁸ Jutikkala 1942, s. 228.

⁸¹⁹ Jutikkala 1942, s. 228.

⁸²⁰ Jutikkala 1942, s. 228–229.

Myös valtion oikeudellinen traditio oli sopusoinnussa talonpoikaisen omistavan perinteen kanssa. Maakuntalait, maanlakien säännökset, rakentuivat talonpoikaisten oikeustapojen pohjalta.⁸²¹

Mutta siitä lähtien kun Ruotsin valta maassamme oli vakiintunut, oli kehitykseen vaikuttanut ulkopuolisen tekijänä kruunu, joka omien etujensa vuoksi puuttui talonpoikaisyhteisöjen elämään, joka omien tarkoituksperiensä mukaisesti alkoi ohjata asutusta, joka vaati maat jaettaviksi tietyllä tavalla ja joka erotti mahtavimmat talonpojat muusta talonpojistosta omiksi etuoikeutetuiksi palvelijoiksi. Kruunun ja talonpoikien välinen kosketus tapahtui keskiajalla ensi sijassa verotuksessa, ja verotus oli samalla sekä kruunun maapolitiikan liikkeellepaneva voima että sen väline.⁸²²

Jutikkalan selityksessä on merkittävää, että valtion myöhäinen kehittyminen muodosti ulkopuolisen uhkan tai kasvannaisen siihen talonpoikaiseen yhteisöön, joka asutti suomalaista aluetta. Näin kruunun ja talonpoikien edut eivät kohtaa, vaikka mahtavimmat talonpojat pääsivätkin kruunun etuoikeutetuiksi palvelijoiksi ja tuleviksi rälssimiehiksi.

Toinen Jutikkalalle talonpojan ja valtion suhdetta myönteisesti vahvistanut pohjoismainen ilmiö oli kärjäinstituutio, jonka myötä ”talonpoikien kunnioitus lakia ja korkeaa oikeutta kohtaan on varmaan ollut voimakkaampi kuin minkään muun säädyn tai luokan. Talonpojat ovat olleet pohjoismaisen oikeusvaltioajatuksen vaistomaisia kannattajia.”⁸²³ Kärjäoikeuden myötä paikallinen itsehallinto sai korostuneen aseman Jutikkalan selittämisessä. Siinä talonpojat olivat päätöksiä tehneitä lautamiehiä ja herra – aatelismies – oli päätöksiä soveltanut tuomari. Toisaalta on huomattava, että tämä oikeudellinen instituutio lujitti paikallisyhteisön sosiaalisia siteitä entisestään, kun kärjäinstituutio synnytti juridisia sidonnaisuuksia suku- ja naapurisiteiden lisäksi. Yksi Jutikkalan talonpoikaisena piirteenä esittelemä ilmiö on päätösten yksimielisyys ja konsensuksesta syntyvä yhteisöllinen harmonia. Silti talonpoikaisyhteisö oli individualistinen yhteisö, ja tämä ulottuvuus saa Jutikkalan ihmettelemään yhteisön koossapysymistä.⁸²⁴

Maanomistamisen primaariuteen liittyvän yhteiskunnallisen merkityksen vuoksi Jutikkalaa häiritsi, miten ja miksi maata lohkottiin tehottoman tuntuisesti sarkajaossa.⁸²⁵ Suomalaisen tiedeakatemian esitelmässä Jutikkala vetosi ruotsalaisen David Hannerbergin tutkimuksiin sarkajaosta itseään ruokkivana ilmiönä, joka ei aiheuttanut periaatteellista konfliktia

⁸²¹ Jutikkala 1942, s. 252–253.

⁸²² Jutikkala 1942, s. 253.

⁸²³ Jutikkala 1943b, s. 12.

⁸²⁴ Jutikkala 1943b, s. 13.

⁸²⁵ Suomalaisen Tiedeakatemian esitelmät 1952–1953, s. 144–166. Vertaa Jutikkala 1942, s. 263–276.

talonpoikaiston ja kruunun välille.⁸²⁶ ”Ei suinkaan jyvityksen tuntemattomuus, vaan kehittymätön mittaustekniikka vei pellon pirstomiseen satoihin kapeisiin kaistaleihin. Niin matemaattisen kaavamaiselta kuin sarkajako näyttääkin, ja niin kruunun etuja kuin se palvelikin, se oli pohjimmiltaan talonpoikainen menetelmä.”⁸²⁷ Sarkajako oli Englannin lisäksi myös Pohjoismaissa joukko varhaisen valtion tapoja ottaa maaseudun tuotannollinen ylijäämä haltuunsa. Vaikka kyseessä oli talonpoikien elämänpiiriin liittynyt ilmiö, sitä on tarkasteltava valtion kehittymiseen ja kruunun voimistuvaan *veroherruuteen*⁸²⁸ kuuluvana prosessina, jonka Jutikkala oli selittänyt feodaaliselle yhteiskunnalle vieraaksi ulottuvuudeksi. Hänelle Pohjoismaissa esiintynyt ylijäämän haltuunotto oli talonpoikaisyhteiskunnassa ilmenevää legitiimiä vallankäyttöä, kun taas feodalismi oli mielivaltaista ja epäsäännöllisempää.⁸²⁹ Näin Jutikkalan feodalismikäsitys väistyy määrittämästä suomalaisen yhteiskunnan valtasuhteita. Talonpoikien suostumuksella legitiimiä veroherruutta käyttävä kruunu hallitsi valtakuntaa, jonka ei kuulunut vajota kohti feodaalista anarkiaa. Feodaalisessa yhteiskunnassa maanherrat eivät päässeet sopuun maanjaosta, koska heidän toimintaansa ohjasivat itsekkäät tavoitteet. Tässä Jutikkala erittelee toisistaan feodaalisen herruuden ja kruunun veroherruuden, vaikka molemmissa tapauksissa tavoitteet ja keinot ovat samat: talonpoikien toiminnan tuloksena syntyneen maataloudellisen tuotannon ylijäämän haltuunotto.

*Tosin oli kyliä, joilla oli vain yksi omistaja, ja niissä maanherra näyttää pyrkineen pitemmällekin kuin mitä kruunu saattoi tavoitella Suomessa ja Ruotsissa, nimittäin antamaan jokaisella talonpojalle tarkalleen yhtä paljon maata (tansk. Egalisering), mutta näissäkään kylissä ei – joko korkeaharjaisista saroista tai aatelisten soveltamasta, erilaisesta mittaustekniikasta johtua – päästy yhtä säännölliseen jakoon kuin meidän maassamme.*⁸³⁰

Jälleen motiivina taustalla vaikutti *omistava* sukutilallinen, minkä seurauksena Jutikkala kunnioitti oikeuslaitosta, koska ”Pohjolan keskiaikaiset lait tunsivat käsitteen sukutilallinen.”⁸³¹ Tässä on kivijalka, johon Jutikkalan vapaan talonpojan historia perustui. Perintötalonpojan, taloudellisen individualismin, perustuslaillisen yhteiskunnan ja eurooppalaisen

⁸²⁶ Toki yksi juonne sarkajaon historiassa on, että se aiheutti käytännön ongelmia niin verotuksessa kuin myös maanviljelyssä esimerkiksi vainiopakon muodossa.

⁸²⁷ Suomalaisen Tiedeakatemian esitelmät 1952–1953, s. 144–146.

⁸²⁸ Bonney 1999; Dahlman 1980, s. 16–29; Dincecco 2009, s. 48–59; Dyer & Hoyle 2010, s. 70–75; Myking & Rasmussen 2010, s. 308–309.

⁸²⁹ Suomalaisen Tiedeakatemian esitelmät 1952–1953, 166. ”Mitä useampi feodaaliherra, sitä epäsäännöllisempi jako.”

⁸³⁰ Jutikkala 1952, s. 166. Suomalaisen tiedeakatemian esitelmät.

⁸³¹ KA Jutikkalan arkisto, kotimaiset esitelmät. Sääksmäki-seuran esitelmä vuodelta 1949. Alkaa sanoin ”Olemme tottuneet mittaamaan yksilön”.

sivistyshistorian laajan kaaren yhdistelmästä tuli suomalaisen kulttuurin ominaispiirre. Jutikkalan mukaan ”suvun ja maan yhteenkuuluvaisuudesta ja tähän liittyvien käsitysten merkityksestä koko eurooppalaisen sivistyksen syntymiselle ja kehitykselle olisi helppo pitää laaja esitelmä”.⁸³²

Pohjoismaisen agraariyhteisön lisäksi myös Englannin keskiajan historia oli Jutikkalalle tärkeä kiinne kohta liberaalin yhteiskunnan kehityksessä, koska siellä feodaalinen yhteiskunta alkoi hajota jo varhaisessa vaiheessa. Tätä eurooppalaista kehitystä Jutikkala hahmotteli *Suomen talonpojan historian* ensimmäisessä laitoksessa, joka alkoi laajalla vertailulla eurooppalaisten agraariyhteiskuntien ominaispiirteistä keski- ja uudenajan taitteessa.

*Englannin feodaalisessa kyläyhteiskunnassa oli jo varhaiskeskiajalla tekijä, joka valmisti sen hajoamista: se osa kartanon maata, joka oli omassa aitauksessaan, vapaana vainiopakosta. Mitä pidemmälle tullaan, sitä suuremman osan demesne-maasta kartanot pyrkivät saamaan vapaaseen käyttöön. Ne antoivatkin myöskin yksityisille talonpojille oikeuksia raivata erillisessä aitauksissa olevia peltoja yhteismaalle, jopa perustaa sinne uudistiloja, ja harjoittivat myöskin itse siellä raivausta.*⁸³³

Englannin mullistukset alkoivat, kun omavaraistalous vaihtui rahatalouteen ja markkinat alkoivat kehittyä.⁸³⁴ Kartano ei enää ollut ulkomaailmasta riippumaton taloudellinen kokonaisuus, vaan muutoksen jälkeen kartano alkoi ostaa ja myydä tuotteita. Rahatalouteen kannusti myös se, että kruunu vaati lordeilta rahaveroa, heillä siis ei ollut vapautusta veroista. Päivätyöt eivät kuitenkaan olleet ilmeisesti markkinoiden tarpeisiin nähden joustava työmuoto, koska niitä ei pystynyt joustamaan suhdanteiden ja kysynnän mukaan. Niinpä lordien ja talonpoikien aikaisempi päivätyösuhde muuttui vähitellen rahavuokraksi.⁸³⁵ Myös Heckscher paikansi eurooppalaisen kehityksen ja feodaalisen hajoamisen historian 1500-luvun Englantiin ja agraarireformeihin. Hänen mielestään 1500-luvun lopulta alkaen Common Law’sta tuli taloudellisen toiminnan vapauden taannut laillisuusperiaate, joka turvasi taloudellisen toiminnan ja ei antanut tilaa monopoleille. Lopputuloksena tuomioistuimet alkoivat pitää kaupanrajoitteita väärinä. Niin kuninkaalliset privilegit kuin paikalliset säädökset, jotka pohjasivat kuninkaallisiin asetuksiin, olivat väärinä. Tuomioistuimet hylkäsivät ne teollisen vapauden nimissä.⁸³⁶

⁸³² KA Jutikkalan arkisto, kotimaiset esitelmät. Sääksmäki-seuran esitelmä vuodelta 1949. Alkaa sanoin ”Olemme tottuneet mittaamaan yksilön.”

⁸³³ Jutikkala 1942, s. 54.

⁸³⁴ Vertaa myös Heckscherin samansuuntaiset päätelmät (Heckscher 1953c) ja jo aikaisemmin esittelemäni keskustelu Woodin ja Applebyn näkemyksistä englantilisen kapitalismin synnystä.

⁸³⁵ Jutikkala 1942, s. 58. Kehitys alkoi Englannissa Jutikkalan mukaan jo keskiajalla, mutta työikäisiä ihmisiä kuoli ruttoon niin paljon, että työn hinta nousi ja siten orastava raha- ja työmarkkinakehitys hidastui.

⁸³⁶ Heckscher 1955, s. 284.

Heckscherin tulkinta omistussuhteiden roolista Ruotsin historiassa eroaa Jutikkalasta:

Medeltiden hade gjort slut på allra största delen av jord i kronans hand, lämnat hälften därav i böndernas ägo och fördelat återstånden mellan kyrkan och adeln. Genom Gustaf Vasas kyrkoreduktion tog kronan allt vad kyrkan hade förvärvat och mer därtill. Detta statens stora förvärv och mycket mer än detta överfördes sedan till adeln genom godsavsöndringarna. Därpå återtog staten det mesta genom reduktionen. Under 1700-talet överfördes slutligen kronans förvärv till större delen på bönderna. På detta sätt blevo bönderna så att säga de slutliga arvtagarna till allt vad kronan hade ägt och förlorat men återtagit. Slutet blev att bönderna förvärvade en större andel än de någonsin förut under den nu behandlade tiden hade varit innehavare av.⁸³⁷

Toisin kuin Jutikkala, Heckscher ei nähnyt muinaisen omistamisen merkitystä olennaisena pohjoismaisen yhteiskunnan kehityskulun hahmottelussa. Maanomistusta ja siihen liittyvää ylijäämän haltuunottoa enemmän Heckscheriä kiinnosti maanviljelyn tuotteiden leviäminen yhteiskuntaan ja resurssien jakautuminen luontaistaloudessa, joka oli hänelle yksi keskiaikaisen staattisen yhteiskunnan hallitsevia ominaispiirteitä. Heckscher ei kuitenkaan tutkinut varsinaisesti keskiaikaa, vaan käytti keskiaikaisten ilmiöiden havainnollistamiseen esimerkkejä varhaiselta uudelta ajalta. Siten esimerkiksi Kustaa Vaasa oli hänelle kirkkain esimerkki keskiaikaisesta hallitsijasta, sillä Vaasan hallituskausi oli muuttumattomuuden aikaa, joka perustui poliittiselle, kulttuuriselle ja taloudelliselle eristäytyneisyydelle eli Heckscherin keskiaikaan liittämien piirteiden varaan.⁸³⁸

Omistamista enemmän Heckscheriä kiinnosti taloudellisen dynamiikan kehittyminen eli kaupallistuminen ja se, miten menneisyyden ihmiset alkoivat vähitellen hahmottaa talouden lainmukaisuuksia, kuten vaikkapa hinnanmuodostusta ja kysynnän sekä tarjonnan mekanismeja. Heckscher perusteli kiinnostustaan sillä, että kauppiaiden kirjo ja kaupallisessa yhteiskunnassa eläneiden ihmisten moninaisuus oli huomattavaa tuolle ajalle, mistä osoituksena hän viittasi useisiin erilaisiin ammattinimikkeisiin.⁸³⁹ ”Man tar knappast fel om man säger att handeln för den tidens människor närmast kändes som ett slags allmän livsfunktion, icke hänvisad till särskilda yrkesmän eller specialister.”⁸⁴⁰ Heckscher hahmottelee tässä taloudellista toimintaa osaksi yleisiä inhimillisiä piirteitä. Sen lisäksi kauppiaiden keskuudessa

⁸³⁷ Heckscher 1943, s. 42.

⁸³⁸ Heckscher 1935, s. 263–265. Tähän Heckscher lisää, että usein sellaiset suuret muutokset, joista on suurille kansankerroksille hyötyä, tapahtuvat nopeasti, ja sillä hetkellä niiden hyöty ei ole vielä nähtävissä. 1500-luvulla muuttumattomuus oli hallitsevampaa kuin muutokset, vaikka Heckscher tekeekin tähän pienen varauksen, sillä jo tuolloin muutokset koskivat taloudellisen elämän ydintä.

⁸³⁹ Heckscher 1935, s. 181.

⁸⁴⁰ Heckscher 1935, s. 182.

vallitsi Heckscherin mukaan tasa-arvoisuuden tunne. Kun Jutikkalalle yksityisomistus oli tietyssä mielessä ylihistoriallinen piirre pohjoismaisessa yhteiskunnassa, Heckscher näki kaupallisen toiminnan luontaisena osana inhimillistä toimintaa.

Handelns utövare voro av den mest brokiga beskaffenhet och omfattade snart sagt alla befolkningslager från de högsta till de lägsta, och föreställningen att äldre tiders samhällen icke skulle ha varit kommersialiserade är nästan raka motsatsen till verkligheten.⁸⁴¹

Kysymys omistamisen alkuperästä ja sen funktio yhteiskuntahistoriassa erottaa Heckscheriä ja Jutikkalaa historianutkijoina toisistaan. 1900-luvun loppupuolella Ruotsin uuden ajan alun omistussuhteita tutkinut Maria Ågren on painottanut uskonnon merkitystä omistussuhteiden sosiaalisena määrittäjänä. Eurooppalaisten yhteiskuntien sosiaalisten omistussuhteiden perusta määrittäisi silloin ajatuksesta, jossa Jumala olisi lahjoittanut omistamisen ihmisille yhteiseksi nautinnaksi.⁸⁴² Toisaalta tämä tarkoittaa sitä, että omistusoikeus ei ollut absoluuttista vaan sopimuksenvaraista ja yhteinen hyvä merkitsi enemmän kuin yksityinen onni. Edelleen, kun yhteistä omaisuutta päätettiin syystä tai toisesta jakaa, oli jako hyväksyttyä vain, kun se kasvatti yhteistä hyvää. Ennen John Lockeä ja hänen radikaaleja ajatuksiaan vallitsivat omistamisen filosofiassa teemat, jotka painottivat yhteisöllisyyttä: yksityisomistus ei ollut vielä vakiintunut ideaalikäsitteeksi omistamisesta puhuttaessa.⁸⁴³

John Locke halusi osoittaa, että poliittisen yhteisön maat eivät kuulu hallitsijalle tai hallitusvallalle. Sen takia hän selvitti yksityisomistuksen syntyä ennen valtion kehitystä. Aluksi maa olikin ollut Jumalan tahdosta yhteistä ihmisille, mutta yhteismaan jakoon sisältyi niin suuria yhteiskunnallisia ongelmia, että Locke halusi löytää moraaliperiaatteen, jonka avulla yhteisomistuksesta olisi päästy kohti yksityisomistusta. Työstä muodostui hänelle ratkaiseva moraaliperiaate. Locken yhteiskunnallisessa ajattelussa uutta oli omistamisen liittäminen työtekoon ja ihmisen omaan persoonaan. Vaikka Locken teoria omistamisesta tuntuu nykypäivän näkökulmasta varsin sekulaarilta, se oli kristillinen moraaliteoria, jossa työnteko ja omistaminen olivat hyveitä ja sellaisina välttämättömiä ihmiselle yhteisölliseen elämään. Tärkeää on myös, että Locken ajatusten avulla hallitsijalla ei ollut omistusoikeutta valtakunnan maahan, jonka resursseja oli hallittava parlamentista käsin. Näissä ajatuksissa yhdistyivät yksityisomistaminen ja poliittinen vaikuttaminen eli samat teemat kuin Jutikkalan rakentamassa kuvassa suomalaisen yhteiskunnan kehityksestä. Lisäksi Locken myötä yksityisomistuksesta tuli aikaisemman sopimuksellisuuden sijaan

⁸⁴¹ Heckscher 1935, s. 180.

⁸⁴² Ågren 1996, s. 300–308.

⁸⁴³ Ågren 1996, s. 308.

luonnollista ja yksi ihmisten sosiaalisia suhteita määrittävä tekijä.⁸⁴⁴ 1900-luvun Locke-kritiikin mukaan hänen ajattelussa kuvastui possessiivinen individualismi, joka on sellaisenaan määrittänyt liberaalin ja kapitalistisen yhteiskunnan ihmiskuvaa.⁸⁴⁵

Possessiivisen individualismin lisäksi Locken omaisuuden ja työn suhdetta voidaan tulkita kolmella tavalla. Ensimmäinen liittyy omistamisen historialliseen alkuperään. Kyse on Jutikkalan ja Suomen historian kannalta tärkeästä uudisraivaamisesta, jossa sopimuksellinen ja tavanomainen *prima occupatio* suo ihmisille oikeuden valtauksiinsa. Toinen tulkinta on radikaali olettaessaan, että vain heillä, jotka tekevät työtä yhteiskunnallisilla resursseilla, on oikeus omistaa. Locken omaisuuden ja työn suhde on ongelmallinen myös suurtilojen palkka- tai vuokratyön käsittelyssä, koska maanherra saa työstä suurimman tuoton, ei varsinaisen työn tekijä. Locke löytää ratkaisun raha- ja vaihtotalouden kehityksestä. Rahatalouden kehitys motivoi ahkeria ihmisiä tekemään suurempia valtauksia, ja toisaalta kehittyvien palkkasuhteiden myötä ihmiset pystyivät myymään palveluitaan maanherralle. Locken omaisuuden ja työn teoriaa on kuitenkin kritisoitu siitä, että Locke legitimoijatuksillaan kolonisaation. Tämä johtui siitä, että kaikki työ ei ollut Lockelle samanarvoista. Maata piti työstää mahdollisimman tehokkaasti, jolloin tehokkaampi työ toimi omistamisen perusteena. Näin esimerkiksi Pohjois-Amerikan alkuperäiskansojen maankäyttö tuomittiin tehottomana ja englantilaisilla uudisraivaajilla oli maanviljelijöinä omasta mielestään moraalinen oikeutus ottaa maa haltuunsa. Tehokkuuden normi oikeutti sekä suurtiloja muodostaneet aitaamiset että siirtomaiden maareformit. Ilmiö ei liity vain siirtomaihin, vaan samat ideat normittivat esimerkiksi sotien jälkeen Suomessa metsäteollisuuden suhtautumista puutavaran hankintaan ja metsien omistusrakenteeseen.⁸⁴⁶

Kolmannessa, konservatiivisessa tulkinnassa vallitsevaa omaisuusjärjestelmää ei kyseenalaisteta, vaan vallitsevaa järjestelmää puolustetaan. Tällainen suhtautuminen tekee radikaaleista omaisuuden siirroista mahdottomia, koska mitä luultavimmin suurin osa omistajista vastustaisi siihen tähtääviä toimenpiteitä.⁸⁴⁷ Myös Locke vahvisti omaisuusteoriallansa oman yhteiskuntaryhmänsä ja hyväntekijöidensä poliittista ja taloudellista asemaa.⁸⁴⁸ Konservatiivinen teoria on sovellettavissa Jutikkalan omistuskäsitykseen, jossa työn ja sopimuksellisuuden institutionaalinen side tuottaa riippuvuuden sijaan vapautta yhteiskuntaan. Artikkelissaan *Yksityis- ja yhteisomistus maanomistuksen varhaisimpina kausina* (1939) Jutikkala selvästi piti esillä sitä, että yksilöiden työpanos on

⁸⁴⁴ Ågren 1996, s. 309; Wood 2012, s. 266–278.

⁸⁴⁵ MacPherson 1962; Laslett 1970.

⁸⁴⁶ Aunesluoma 2007, s. 229–237; Jensen-Eriksen 2007, s. 311–334.

⁸⁴⁷ Ågren 1996, s. 310–312.

⁸⁴⁸ Locke asui Lordi Ashley'n (1672 eteenpäin Shaftesburyn jaarlin) luona. Lordi Ashley oli kuolemaansa, vuoteen 1683 asti merkittävä poliittinen vaikuttaja Englannissa.

ollut merkittävä maanomistuksen kehityksessä. Toisaalta talonpoikien poliittisen osallistumisen ja omistamisen läheinen side tekee niistä olennaisia koko suomalaisen yhteiskunnan kannalta. Yksityisomistus oli Suomen yhteiskunnan historiallinen ominaispiirre, mikä teki perintötalonpojasta tärkeimmän toimijan Jutikkalan Suomen historiaan.

Jutikkalan määrittelemät Ruotsin valtakunnan maanluonnot ovat oppihistoriallisesti tarkasteltuina yksi hänen merkittävimmistä ja kestävimmistä historiallisista määritelmistään (Taulukko 2).⁸⁴⁹ Luokittelu kulkee vuosikymmenestä toiseen Jutikkalan töissä, mikä viittaa siihen, että Jutikkala piti maanluontoja tärkeänä, mutta myös siihen, että hän koki selventäneensä niitä riittävästi.

Taulukko 2. *Maanluonnot Jutikkalan mukaan.*⁸⁵⁰

	Dominium utile	Dominium directum
Kruunutila/kronohemman	Kruunu	Kruunu
Perintötila/skattehemman	Talonpoika	Kruunu
Rälssitila/frälsehemman	Aatelinen	Aatelinen
Avsöndrat kronohemman	Aatelinen	Aatelinen
Avsöndrat skattehemman	Talonpoika	Aatelinen

Kuten taulukosta nähdään, talonpoika ei oikeudellisessa mielessä omistanut maatansa. Jutikkala painotti kuitenkin vapaan ja omistavan perintötalonpojan historiaa. Se johtui siitä, että uuden ajan alun sosioekonominen historia ja yhteiskunnallisten omaisuussuhteiden monimuotoisuus synnyttivät tilanteen, jossa suomalainen talonpoika oli mahdollista nähdä samanaikaisesti omistavana ja ei-omistavana. Tähän vaikutti se, että vapaan talonpojan kattokäsite ei ollut yksinomaan sidoksissa taloudelliseen toimintaan, vaan siihen liittyi myös poliittisen vaikuttamisen ulottuvuus. 1600-luvun mahtivaltiossa kehittyivät myös julkiset instituutiot, jolloin valta ja siihen liittyvät sosioekonomiset mekanismit muuttuivat persoonattomiksi järjestelmän patrimonialisten rakenteiden sisään. Vallankäyttöön liittyvien instituutioiden kehitys vahvisti kruunun lisäksi myös muiden vallankäyttäjien asemaa. Niinpä kruunun lisäksi myös aatelinen maanherra otti haltuunsa talonpojan tuotannollista ylijäämää. Asetelma johti

⁸⁴⁹ Jutikkala 1942, s. 341–353; Jutikkala 1979, s. 26; Jutikkala 2003, s. 273; Kujala 2003, s. 34–41.

⁸⁵⁰ Jutikkala 1979, s. 26. Katso myös Jutikkala 1942, s. 341–353; Jutikkala 1965b, s. 58; Jutikkala 2003, s. 273.

nähdäkseen Jutikkalan hahmottelemaan käsitteelliseen eroon valtiollisen yliomistamisen ja aatellisen yliomistamisen välille. *Suomen talonpojan historiassa* Jutikkala kuitenkin painotti, että kruunun maavero ei ollut julkista veroa, vaan se oli yksityisoikeudellista tuloa eli maankorkoa. Määritelmän kirjaimellinen noudattaminen olisi johtanut kruunun veroherruuden rinnastamiseen aatelin harjoittaman maanvuokran haltuunoton kanssa. Niin ei käynyt, vaan veron ja maanvuokran ero kärjistyi Jutikkalan esityksessä läänityslaitoksen kuvailussa.

Kuvaavaa on, että kruunun veroluetteloissa ei ennen 1600-luvun loppua katsottu tarpeelliseksi erottaa kruunun- ja perintötiloja ja että aatelmiehet ostaessaan tiloja rälssiksi eivät tehneet eroa kruunun- ja perintömaan välillä, vaan hinta oli molemmista sama: talonpojan perintöoikeutta ei katsottu äyrinkään arvoiseksi.⁸⁵¹

Taulukosta tulee myös esiin nautinta- ja verotusoikeuden ero ja toisaalta se, että maatilan varsinainen hallitsija oli harvoin talonpoika. Niin selittyy myös aatelin ja kruunun – maanherrojen – keskinäinen kilpailu, joka kärjistyi verotusoikeuden ja maanvuokran kohteen ollessa molemmilla talonpoikien harjoittamassa maataloudessa. Itse asiassa taulukoidut omistussuhteet ja maanluonnot näyttävät, että talonpoika ei ollut missään tilanteessa molempien omistusoikeuksien haltija, vaan pikemminkin perinnöllisen vuokraoikeuden haltija.

De så kallade donationerna och frälseköpen i svenska riket räknas då till adlig egendom, även om en lokalt och kronologiskt varierande del av bönder på ifrågavarande hemman ägde bördsrätten, dvs. en del av äganderätten så att de inte kunde avhysas och deras hemman sammanslås med donatariens säteri.⁸⁵²

Jutikkalalle merkityksellinen muinaisen yksityisomistuksen ulottuvuus ei enää selitä uuden ajan alun yhteiskunnallisia omistussuhteita. Roomalaisen oikeuden käsitteiden leviäminen ja erilaisten maanluontojen käyttäminen yhteiskunnallisten omaisuussuhteiden kuvailussa johti ristiriitaan muinaisen yksityisomistuksen ja toisaalta suomalaisen yhteiskuntahistorian kanssa.⁸⁵³ Jutikkala määritteli ensin muinaisen omistusmuodon ja rakensi siitä narratiivin, jossa feodaaliset omistusoikeudet kehittyivät juridisen valtakamppailun tuloksena. Samalla Jutikkala vahvistaa kertomusta suomalaisen pienviljelijän yhteiskuntahistoriallisesta roolista, mikä muistuttaa asetelmaltaan Marc Blochin kontribuutiota feodalismien historiaan. Myös Bloch hylkäsi talonpoikien lainopillisen aseman

⁸⁵¹ Jutikkala 1942, s. 344.

⁸⁵² Jutikkala 1977, s. 211–212.

⁸⁵³ Vertaa Rosa Congostin ajatuksiin omistussuhteiden käsittelyn haasteista (Congost 2003, s. 73).
”If the legal models which historians tend to employ - such as Common Law and Roman Law - reflect, above all, specific historical processes, it then follows that they do not possess the analytical operability we have been in the habit of granting them.”

historiallisena selittäjänä ja keskittyi maaorjuuden sosioekonomisiin puoliin.⁸⁵⁴ Jutikkala kuitenkin huomasi ehdottomien käsitteiden riittämättömyyden kuvaamaan uuden ajan alun faktisia voimasuhteita ja yhteiskunnallista muutosta, joka vähitellen johti kapitalistisen markkinatalouden kehittämiseen.

Iskulauseeksi on tullut talonpoikainen vapaus. Sanonta on monessakin mielessä yleistävä ja jopa harhauttava yleistys. Ensinnäkin jos vapauden vastakohtaksi katsotaan maaorjuus, jälkimmäinen oli keskiajan lopulta lähtien Länsi-Euroopassa harvinainen ja yksi poikkeuksista oli Pohjoismaa Tanska, jonka talonpojat ajoittain tai paikallisesti olivat kartanoläiniin sidottuja. Toiseksi talonpoikaisvapaus ymmärretään helposti talonpoikaiseksi maanomistukseksi. Sekin oli harvinaista, eikä ero Pohjoismaiden ja muun Länsi-Euroopan välillä ollut tässä suhteessa järin suuri. Ainoastaan Suomessa talonpoikainen valtaenemmistö omisti maan, ja samoin Ruotsissa talonpoikaisomistus oli melko yleinen muualla paitsi viljavilla tasangoilla. Lisäksi Norjassa siirtyminen fra leie til eie alkoi jo 1600-luvun lopulla. Sikäli kuin kruununtalonpojat lasketaan vuokraajiksi, oli Suomen talonpoikien enemmistö – samoin kuin Ruotsin – parin vuosisadan ajan vuokraajia. Mutta vaikka kruununtalonpojat muodollisesti eivät omistaneet maataan, heidän sosiaalinen statuksensa ja taloudellinen asemansa oli likimain sama kuin perintötalonpoikien. Kolmanneksi vertailuja tehtäessä on otettava huomioon valtakunta, josta talonpojat uuden ajan alussa hävisivät sekä omistajina että vuokraajina, nimittäin Englanti.⁸⁵⁵

Kuten yllä huomataan, vaikka maanomistaminen oli riittämätön nimittäjä menneisyydelle, niin silti suomalainen talonpoika oli Jutikkalalle vahva maanomistaja. Hänen rakentamaansa kuvaa suomalaisesta agraariyhteiskunnasta osana länsieurooppalaisen kapitalistisen markkinatalouden historiaa vahvistaa asetelma, jossa kruununtalonpojat nähdään statuksensa puolesta melkein tasavertoisina yhteiskunnan jäseninä kuin maansa omistaneet talonpojat. Silti koska omistaminen oli häilyvää, hän painotti talonpoikaisvapauden pohjanneen pelkän taloudellisen aseman sijaan osallisuudelle paikallishallinnossa:

Realistisempaa kuin operoida omistussuhteilla on tarkoittaa pohjoismaisella talonpoikaisvapaudella talonpoikien osallisuutta paikallishallintoon ja heidän oikeuttua edustautua valtiopäivillä. Jälkimmäinen oli voimassa Ruotsi-Suomessa jatkuvasti, Tanskassa se ilmeni keskiajalla maakuntakouksissa, Norjassa

⁸⁵⁴ Vertaa Berkta 1992, s. 126, 129, 131. Halil Berkta nostaa esiin Blochin yhtenä merkittävänä saavutuksena sen, että hän hylkäsi talonpoikien lainopillisen aseman historiallisena selittäjänä ja samalla siirsi osoittajan maaorjuudesta pienviljelijään (Bloch 1939–1940/1973). Bloch alkoi siis rakentaa pienviljelijänarratiivia ja samalla kuvaa voimakkaammasta talonpojasta. Lisäksi Bloch vaikutti keskiajan tutkimuksessa siihen, että kaupungistuminen ja sentralisaatio eivät olleet feodalismille vastakkaisia piirteitä, vaan osa feodaalista yhteiskuntaa.

⁸⁵⁵ KA Jutikkalan arkisto, kotimaiset esitelmät. Puhe talonpoikaiskulttuurisäätiössä 14.5.1992.

*valtakunnallisissa kokouksissa siihen asti kunnes tanskalainen itsevaltius teki tässäkin maassa puoleksitoista vuosisadaksi lopun kansanedustuslaitoksesta.*⁸⁵⁶

Samassa esitelmässä Jutikkala kehui myös Janken Myrdalin ja Johan Söderbergin uutta synteesiä Ruotsin vahvasta talonpojasta ja heikosta aatelista mahtavaksi.⁸⁵⁷

Jutikkalan tieteellisenä haasteena oli pitää yllä talonpoikaisen vapauden kunniakasta historiaa ja samalla kirjoittaa uskottavaa historiaa uuden ajan alun yhteiskunnasta, jossa taloudellinen ja poliittinen valta limittyivät sekä päällekkäiset omistussuhteet synnyttivät väkivaltaisia konflikteja yhteiskuntaan. Ratkaisu tähän löytyi Jutikkalan käyttämästä feodalismien käsitteestä, johon keskitytään seuraavassa osiossa.

4.2 POHJOISMAINEN FEODALISMI

Tässä osiossa käsittelem, miten Heckscher ja Jutikkala määrittivät ja käyttivät feodalismia historian tutkimuksissaan ja miten se liittyy heidän historian ymmärtämiseen ja yhteiskuntahistorialliseen selittämiseensä. Feodalismien ongelmallisuus historiallisesti analyttisenä käsitteenä nousee esiin, mutta kaikesta häilyvyydestä huolimatta sillä oli yksi merkittävä etu. Feodalismien poliittisen ja ideologisen ulottuvuuden avulla Jutikkala ja Heckscher erottelivat menneisyyden myönteisiä ja kielteisiä puolia. Samalla konkretisoituu feodalismien ja merkantilismien ristiriitainen ja latautunut merkitys eurooppalaisen yhteiskuntahistorian kannalta:

*Nimitystä läänitys- eli feodaalilaitos käytetään synnyltään ja ilmenemismuodoiltaan eri maissa ja niiden eri osissa monivivahteisesta järjestelmästä, jolle tunnusomaista on julkisoikeudellisen vallan luovuttaminen yksityisten käsiin. Se hallitsee Euroopan länsiosissa keskiajan valtiota ja maalaisyhteiskuntaa ja sen jättämät jäljet ulottuvat pitkälle uuteen aikaan, jolloin se vasta juurtuu Pohjois- ja Itä-Eurooppaan.*⁸⁵⁸

Yksi yleisesti hyväksytty feodalismia kuvaava tendenssi oli vallan sirpaloituminen keskusvallalta paikallisemmalle tasolle.⁸⁵⁹ Jutikkalalle tämä tendenssi määrittyi valtiota heikentäväksi vallansiirroksi ”julkisesta” sfääristä ”yksityiseen”. Tämän lisäksi feodalismi liittyi maanomistukseen ja erilaisiin tuotantomuotoihin. Hän tarkasteli feodalismia mahdollisimman yleisesti, jolloin sen määrittäminen kapeasti vain valloituksiksi oli tehoton tapa esimerkiksi itäeurooppalaisen feodalismien tarkasteluun. Siellä aateli oli ”kansallista”, jolloin alustalaisuus ei perustunut valloituksien, vaan

⁸⁵⁶ KA Jutikkalan arkisto, kotimaiset esitelmät. Puhe talonpoikaiskulttuurisäätiössä 14.5.1992.

⁸⁵⁷ KA Jutikkalan arkisto, kotimaiset esitelmät. Puhe talonpoikaiskulttuurisäätiössä 14.5.1992.

⁸⁵⁸ Jutikkala 1942, s. 28.

⁸⁵⁹ Crone 2015, s. 181–182.

maaorjuudelliset instituutiot olivat yhteiskunnallinen seuraus maatalouden paikallisesta ylituotannosta.⁸⁶⁰ Baltian ja Itämeren viljantuotantoalueilla aatelliset tavoittelivat suurviljelyä. ”Muuta työvoimaa ei ollut kuin saatavissa kuin talonpoikien päivätyöt, ja johtui sitten maanherran mahti muinaisesta valloituksesta, aatelin tukea tarvitsevien hallitsijain suosiosta, tuomioherruudesta, lainoppineiden tulkinnoista tai suoranaisesta väkivallasta, näiden onnistui vähitellen lisätä talonpoikien aluksi vähäpätöistä tai kokonaan olematonta päivätyövelvollisuutta.”⁸⁶¹ Tässä kohtaa Jutikkalaa ei kiinnosta se, kuinka omistusoikeus oli siirtynyt talonpojilta aatellisille. Tärkeämpää oli, että hän esitti nautintaoikeuden heikentymisen vaikuttavan suoraan talonpoikien taloudenpitoon:

*Se juridinen kysymys, miten aatelin oli onnistunut riistää keskiajalla itsenäiseltä talonpoikaisväestöltä tämän omistusoikeus maahan, ei tässä yhteydessä kiinnosta meitä, ja maanherrojen alistettua talonpojan täysin riippuvaksi vallastaan tai pikemminkin mielivallastaan siellä seikalla, oliko nautintaoikeus perinnöllinen vaiko ei, oli miltei vain teoreettinen merkitys. Sen sijaan on tärkeätä todeta, mitä nautintaoikeuden vajavuus vaikutti taloudenpitoon.*⁸⁶²

Feodalismien ja suurviljelmien seurauksena itsenäisen talonpoikaisuuden asema vaarantui. Jutikkalan historiankäsityksen kohdalla tämä on merkittävää, sillä vaikka hän ei ollut pelkästään talonpojan historian tutkija, niin *Suomen talonpojan historian* (1942) myötä hänestä tuli vahvasti sellainen. Tutkimuksen esittelytekstin mukaan Jutikkala selostaa tutkimuksessaan ”vapaa suomalaisen talonpojan historian”.⁸⁶³ Tutkimus ei käsitellytkään yleisesti maaseudun asukkaita tai maanviljelijöitä, vaan instituutiota, talonpoikaissäätyä, jonka jäsenet – ylväimpinä valistuneet rusthollarit – olivat historiallisia muutoksentakijöitä ja yhteiskunnallisia ”tienraivaajia”.⁸⁶⁴ Lisäksi tutkimus oli talonpojan *historia*, ei talonpojan *historiaa*, jolloin Jutikkalan nähtiin kertovan historiasta olennaisen, ilman turhuuksia. Samansuuntaisesti toisen 1940-luvun suomalaisen historian tutkimuksen kulmakiven, Arvi Korhosen toimittaman *Suomen historian käsikirjan* (1949) tavoite oli sisällyttää kaikki olennainen Suomen historiasta yksiin kansiin. Historialliset synteetit ja historian merkitys nyky-yhteiskunnalle korostuivat. Synteesi ja talonpoikainen historia oli tuttua Jutikkalalle jo hänen aikaisemmalta tutkijan uraltaan. 1930-luvun väitöskirja, paikallishistorian tutkimustraditiota uudistanut *Sääksmäen pitäjän historia*

⁸⁶⁰ Jutikkala 1965b, s. 58.

⁸⁶¹ Jutikkala 1965b, s. 59.

⁸⁶² Jutikkala 1965b, s. 62.

⁸⁶³ Jutikkala 1942, takakansi.

⁸⁶⁴ Ahtiainen & Tervonen 2010, s. 56–57.

ja *Suomen kulttuurihistorian* toimituskunnassa työskentely olivat samasta synteettisestä näkökulmasta ponnistaneita tutkimuksia.⁸⁶⁵

Talonpojan käsitteeseen, joka nykyäänkin on historiantutkijalle hyvin haastava määritellä⁸⁶⁶, sisältyi vahva omistuksellinen ulottuvuus:

Nykyaikaisessa kielenkäytössä tarkoitetaan talonpojalla henkilöä, ”joka joko omistaa tai vakaalla asukasoikeudella pitää hallussaan sekä itse perheineen viljelee niin suura alaa manttaaliin pantua maata, että hän siten saa pääasiallisimman toimeentulonsa”, kuten Hytönen Suomen talonpoikaissäädyn historiassa käsitteen määrittelee. Mutta vaikka jättäisimmekin pois erikoisesti meidän maamme varhaisempiin oloihin kohdistuvat sanat ”manttaaliin pantua”, ovat maanviljelijät, jotka täyttävät määritelmän ehdot, sekä menneissä että nykyisissä yhteiskunnissa pikemmin poikkeuksena, joskin yleisenä poikkeuksena, kuin sääntönä.⁸⁶⁷

Jutikkala ei tarrautunut tarkastelussaan talonpoikien muodolliseen asemaan vaan käsitteli talonpoikien asemaa materialistisesti keskittymällä heidän työpanoksensa vaihtosuhteeseen. Kun verotus muuttui yksityiseksi ja vuokra- ja suurtilaviljelmät vaaransivat itsenäisyyden, feodaalinen ylijäämän haltuunotto alkoi uhata talonpoikaista elämänmuotoa. Jutikkalan mielestä vuokrajärjestelmän yleisyys on johtanut siihen, että vuokratilajäljätkin on luettu talonpojiksi monessa yhteydessä. Pohjoismaisesta muinaisesta yksityisomistuksesta huolimatta Ruotsin valtakunta oli Jutikkalalle sekalainen järjestelmä, jonka maanviljelyolot ovat sekoitus kartanoita, vuokratilajelmia ja itsenäisiä talonpoikia. Olennaista on, että Ruotsissa itsenäiset talonpojat ovat enemmistönä. Jutikkala painottikin talonpoikien eroa vuokratilajelijöistä. Itse asiassa kaikki nykyiset Pohjoismaat ovat Jutikkalalle talonpoikaisia valtioita, ja esimerkiksi Tanskassa on aatelisten maanherruuden vaikutuksesta vain vähäinen määrä kartanoita jäljellä. Sen sijaan Venäjä ja sen historia on Jutikkalalla äärimmäinen esimerkki toisenlaisesta yhteiskunnasta:

Venäjällä on valtiovalta jo 1700-luvulta niin häikäilemättömästi puuttunut talonpoikien oloihin, että omistuksesta tai vakaasta asujaoikeudesta ei edes aatelistille kuulumattomallakaan maalla voi puhua, ja lopuksi on ’neuvostovenäläisen valtiojohdon äärimmäisyyteen asti kaupunkilaistunut henki’ (Günther) lopullisesti tuhonnut talonpojiston.⁸⁶⁸

Jutikkala rakentaa Venäjän tapauksen rinnalle idealisoidun vertauskuvan Englannista, jossa kaikki oli toisin. Siellä ”lordi viljeli itse maataan”

⁸⁶⁵ Ahtiainen & Tervonen 2010, s. 55; Jutikkala 1932a–b; Jutikkala 1934a; Jutikkala 1934b; Suolahti 1933–1936.

⁸⁶⁶ Talonpojan käsitteestä, sen ominaisuuksista ja eurooppalaisista katso esimerkiksi Langton 1998, s. 372–373; Scott 1998, s. 5–19; Gaunt 1998, s. 313.

⁸⁶⁷ Jutikkala 1942, s. 193.

⁸⁶⁸ Jutikkala 1942, s. 195.

valistuksen ihanteiden mukaisesti ja kehitti samalla viljelymenetelmiä tehokkaammiksi. Kaiken lisäksi maanherran vuokralaisetkin olivat ”varakkaita” ja ”avarakatseisia” taloudellisen toiminnan peruspiirteet sisäistäneitä moderneja kansalaisia.⁸⁶⁹ Tällaisilla rinnastuksilla Jutikkala rakensi läntisen ja itäisen kulttuurialueiden eroja, välineinään maahan, omistukseen ja laillisuuteen liittyvät ilmiöt. Feodaaliset ilmiöt maanomistuksessa näkyivät sekavina ja ristiriitaisina omistusoikeuksina, jotka käänsivät yhteiskunnan väkivaltaiseen ja orjuudelliseen tilaan: ”Maa-alueeseen katsottiin kohdistuvan useita erilaisia oikeuksia: itse maan omistus, sillä asuvien ihmisten enemmän tai vähemmän orjuutta lähentelevä herruus, hallinto- ja tuomiovalta.”⁸⁷⁰

Jutikkalan kuvaama kamppailu ”julkisen” ja ”yksityisen” sfäärin erilaisista oikeuksista oli itse asiassa yhteiskuntaryhmien ja eliitin kilpailua vallasta, mikä sopii Otto Brunnerin määrittelemään ”juridiseen feodalismiin”.⁸⁷¹ Silti Jutikkala tuntuu ajatelleen, että valtataistelu ei ollut välttämätön valtion kehittymisen kannalta, vaan oli olemassa valtioita, joiden legitimitteettiä ei kukaan kiistänyt.⁸⁷² Lisäksi hän piti valtakamppailua oireena kehityksestä kohti itsevaltaista järjestelmää. Myös ”feodalismi oli, tahtoisin sanoa, periaatteessa itsevaltiutta, joka ei kuitenkaan käytännössä voinut toteutua”.⁸⁷³ Myöhemmin Jutikkalan ajattelu kehittyi toiseen suuntaan, sillä hänelle feodalismi ilmensi kruunun täyttä valtaa esimerkiksi läänityksiä myönnettäessä.⁸⁷⁴ Kruunun valta oli tässä suhteessa suurempaa kuin esimerkiksi muinaiseen nautintaan perustunut sukuoikeus.

Eräässä yhteydessä Jutikkala määritteli feodaaliyhteiskunnan tavalla, jossa vastakohtaisuus suomalaisen yhteiskunnan historiaan oli hyvin ilmeinen. Määritelmän mukaan ”feodaaliyhteiskunnassa ei voi olla sanan täydessä mielessä maata omistavaa talonpoikaa, ei voi olla talonpoikien paikallista itsehallintoa, eivätkä talonpojat voi osallistua valtiopäiviin”.⁸⁷⁵ Tämän laajan määritelmän tavoitteena oli nähdäkseni määritellä suomalaisen yhteiskunnan feodaaliton historia, eikä suinkaan määrittää feodaaliyhteiskuntaa tarkasti, sillä sellaisena luonnehdinta jäi kovin yleiselle tasolle. Jutikkala huomasi tämän itsekin ja painotti feodalismikäsitteessään sen sisältämiä

⁸⁶⁹ Jutikkala 1965b, 79.

⁸⁷⁰ Jutikkala 1943b, s. 11.

⁸⁷¹ Otto Brunner on 1900-luvun feodalismitutkimuksen klassikko. Hänen tutkimuksensa *Land und Herrschaft* julkaistiin ensi kerran 1939. Brunner 1992a, s. 90–94. Brunnerista katso Nurmiainen 1997a, s. 42–44.

⁸⁷² Jutikkala 1943b, s. 11. ”Vallan lähtökohta oli silti ylhäällä.”

⁸⁷³ Jutikkala 1943b, s. 11.

⁸⁷⁴ Vertaa Nurmiainen & Piippo 1997, s. 320. Heidän mukaansa Jutikkala noudatti Sven Tunbergin ajatusta kruunun vallan täydellisyydestä ja toisaalta ajatusta siitä, että feodalismi olisi kehittynyt Kaarle Suuren aikana. Katso esimerkiksi Jutikkala 1965b, s. 51, jossa Jutikkala viittaa Tunbergiin selventäessään mannermaisen feodalismien syntyä.

⁸⁷⁵ Jutikkala 1943b, s. 11.

yhteiskunnallisia vaikutuksia: Vaikka läänityslaitos vähitellen poistui Euroopasta, feodalismien vaikutus tuntuu yhteiskunnassa.⁸⁷⁶ Kyse oli ideologisesta vallasta, johon Jutikkala viittasi feodalismien perintöä hahmotellessaan.

Jutikkalan esityksessä feodaaliset ajatukset ja aatteet liikkuivat yhteiskunnasta toiseen aatelisia maanherroja ketterämmin. 1600-luvulla feodalismi sai Jutikkalan mukaan aatteellisen täyttymyksen, kun sekä humanismi että luonnonoikeus pohtivat aaterakennelman ominaispiirteitä. Niin sanottu roomalainen oikeus vahvistui Euroopassa jo 1400-luvulta alkaen, mutta Pohjoismaissa tuon oikeuden vaikutus pysyi pienenä aina 1600-luvulle asti. Roomalainen oikeus liittyy feodalismiin, koska siinä talonpojalle ei tunnustettu täyttä omistusoikeutta maahansa.⁸⁷⁷ Varsinainen feodalismi oli heikentynyt Jutikkalan mukaan jo myöhäiskeskiajalla⁸⁷⁸, mikä muutti puolestaan yhteiskuntakehityksen edellytyksiä. Muun muassa hierarkkiset suhteet vähenivät ja rahatalous alkoi vahvistua samalla kun kruunun vahvasti väkivaltamonopoliaan:

Kuninkaanvalta kasvoi, eikä se, joka turvautui yksinomaan hallitsijaan hakematta keneltäkään mahtavalta alamaiselta suojelusta, enää tuntenut itseään suojattomaksi ja eristetyksi. Niitä syitä, jotka aikoinaan loivat läänityslaitoksen, ei enää ollut vaikuttamassa, mutta ei myöskään esiintynyt sellaista voimaa, joka olisi pystynyt tekemään lopun kerran vakiintuneesta, kansoja vallitsevasta järjestelmästä, jossa oli paikkansa jokaiselle ylimmästä alimpaan asti.⁸⁷⁹

Niinpä hierarkkisuus liittyi olennaisesti feodalismiin, mutta samalla se oli sääty-yhteiskunnan jäsentymisperiaate. Jutikkala kuvaa, kuinka sääty-yhteiskuntaa vahvistettiin oikeusopilla, joka legitimoiti ”läänitysyhteiskunnan” oloja. Tämän seurauksena feodaalinen ja sääty-yhteiskunta limittyivät käsitteiden tasolla. Jutikkalalle maanomistukseen liittyvät oikeudet olivat olennaisempia:

Oikeusoppi, jonka piti esittää läänitysyhteiskunnan olot loogillisena järjestelmänä, selviytyi pulmasta jakamalla yksityis- ja julkisoikeudellisen vallan jollakin maalla moniin erillisiin oikeuksiin, jotka kaikki yhdessä muodostivat täydellisen maanomistusoikeuden. Samalla maalla voi sen mukaan yhtäaikaan olla monta omistajaa, joiden oikeudet siihen laatussa puolesta siinä määrin poikkeavat toisistaan, että kukaan ei tullut toisen tielle omaa valtaansa käyttäessään.⁸⁸⁰

Jutikkalan esityksessä feodaalinen yhteiskunta ja feodaalinen ideologia olivat ajallisesti erilaisia ilmiöitä ja sellaisina vaikuttivat historiassa eri

⁸⁷⁶ Jutikkala 1943b, s. 11.

⁸⁷⁷ Jutikkala 1965b, s. 48–49.

⁸⁷⁸ Jutikkala 1942, s. 39.

⁸⁷⁹ Jutikkala 1942, s. 39.

⁸⁸⁰ Jutikkala 1942, s. 38.

aikoina. Niinpä Jutikkala teki feodalismien ja maanomistuksen avulla ajallisesti vauhdikkaita vertauksia, jotka hämärsivät lukijalle välittyvää kuvaa menneisyydestä ja toisaalta informoivat lukijaa Englannin ja Pohjoismaiden suotuisasta yhteydestä: ”Englanti muistutti suuresti Ruotsia ja Suomea puoltatoista vuosisataa myöhemmin – paljon enemmän kuin Keski-Euroopan maita, joissa feodaalilaitos ja aatelinen maanomistus muodossa tai toisessa vielä olivat ja kauan pysyivät vallitsevina.”⁸⁸¹ Näin historiantutkija välittää lukijalle käsityksen asioiden ja ilmiöiden myönteiseksi mielletystä tilasta eri aikakausien tiedonjyväsiä yhdistelemällä.

Tällaiset ajalliset häilyvyydet ja siirtymät oikeudellisen, taloudellisen, poliittisen ja ideologisen välillä ovat feodalismien käsitteelle tyypillisiä.⁸⁸² Jutikkalan lisäksi myös Heckscher oli huomannut feodalismien haasteellisen monimuotoisuuden ja käytti käsitettä pitkin hampain ja paremman puutteessa. Useimmiten hän vältti itse feodalismien käsitettä ja kirjoitti sen sijaan yhteiskunnallisesta hajaannuksesta.⁸⁸³ Toisaalta hän käsitteli valtakunnan sisäistä hajaantumista ja toisaalta kaupunkien ja keskusvaltion välistä konfliktia.⁸⁸⁴ Hänelle feodalismi haittasi valtakunnan sisäisen talousalueen kehittymistä. Myös tässä mielessä Ruotsi oli historiallisesti tarkasteltuna vapaa feodalismista, sillä siellä feodaalinen hajaantuminen ei toteutunut.⁸⁸⁵

Toisaalta feodalismi ei ollut Heckscherillekään pelkästään yhteiskunnan hajaantumista. Jutikkalan tavoin myös Heckscheriltä on löydettävissä ajatus vanhan maailman hierarkkisuudesta, jonka vähitellen modernisoitua yhteiskunnallinen työnjako häivytti pois. Vielä keskiajalla – maalakien aikana – yhteiskunnassa ei ollut varsinaista työnjakoa, mutta Heckscher paikantaa yhteiskunnallista kerrostuneisuutta kaupunkilaitoksen ja käsityön kehittymisestä. Varsinainen muutos tapahtui vasta Kustaa Vaasan aikana keskiaikaista hallintoa tehostamalla. Siksi Heckscher luokittelee Kustaa Vaasan hallintokauden keskiaikaisen taloudenhoidon organisoinniksi.⁸⁸⁶

Jakautuminen ja pirstoutuminen olivat käsitteitä, joiden avulla Heckscher kuvasi yhteiskunnan lisäksi myös uuden ajan alun omistamista. Tutkimuksessaan Ruotsin taloushistoriasta Heckscher toteaa, että maanviljelylle on luonteenomaista suuri omistamisen pirstoutuneisuus (*ägosplittring*).⁸⁸⁷ Vainiopakkoa Heckscher kritisoi siitä, että se on omiaan tuottamaan pysähtyneisyyttä ja konservatiivisuutta maanviljelykseen.

⁸⁸¹ Jutikkala 1942, s. 64–65.

⁸⁸² Hietaniemi 1997a–b; Davis 2008, s. 1–22; Teschke 2003, s. 69–72; Reynolds 1994; Nurmiainen 1997c, s. 331–334; Viikari 1995, s. 46–52.

⁸⁸³ KB L67:66 Heckscher – Christensen, Aksel 30.1.1945.

⁸⁸⁴ Heckscher 1955, s. 127.

⁸⁸⁵ KB L67:66 Heckscher – Christensen, Aksel 30.1.1945; Jutikkala 1942b, s. 33–39. Jutikkala kiinnittää huomiota siihen, että Heckscher nostaa esiin lumitiet *Svenskt arbete och liv*-teoksessa.

⁸⁸⁶ Heckscher 1935, s. 15, 22, 32, 47, 59, 75–76, 101.

⁸⁸⁷ Heckscher 1935, s. 116.

Muutenkin yhteismaiden historiallinen merkitys näyttää olleen Heckscherille ongelmallista, mikä näkyy siinä, että hän yhdisti ne käsitteellisesti kommunistiseen yhteisomistukseen. Anakronisminkin uhalla hän tarkasteli muinaista yhteisomistuksellista maataloutta kommunistisena ilmiönä, jossa yksityisomistuksen puute esti taloudellista dynaamisuutta.⁸⁸⁸ Peltoviljelyyn turhautuneena Heckscher löysi metsistä taloudellisen toiminnan tyyssijan ja yksilöllistä autonomiaa, jota yhteismaat ja vainiopakko olivat estäneet. Heckscher oletti, että yksilöllinen taloudellinen toiminta kiinnosti talonpoikia.⁸⁸⁹ Moderni markkinatalous antoi kuitenkin vielä odottaa itseään, sillä Heckscherille uuden ajan alku oli alkukantaista sarkajaon määrittäessä maanviljelyn lisäksi myös ihmisten suhdetta toisiinsa, jolloin maanviljelijöiltä puuttuivat organisatoriset ja psykologiset edellytykset, niin kuin myös kaikki maataloustekniset näkemykset kehittää toimintaa eteenpäin.⁸⁹⁰ Näin Heckscher rinnasti ancien régimeen maatalouden ja sosialistisen talousjärjestelmän, joiden vastakohtaksi hän alkoi hahmottaa modernia markkinataloutta, johon Ruotsi vähitellen pääsisi mukaan metsätalouden avulla.

Toisin kuin Jutikkalalle Heckscherille maanomistuksen historia ei liittynyt niin ratkaisevasti ruotsalaisen yhteiskunnan kehitykseen. Itse asiassa hän halusi pitää kysymyksen erillään maanviljelyn kehityksestä, jossa tärkeintä oli markkinoiden ja taloudellisen toimijuuden kehitys. Yhteiskuntahistorian kannalta tuotantovälineiden omistus, taloudellinen valta ja omistussuhteet eivät olleet hänelle siinä mielessä merkittäviä.⁸⁹¹ Toisaalta Jutikkalaa ja Heckscheriä yhdisti materialistinen tapa tarkastella maatalouden yhteiskunnallista dynamiikkaa. Juridinen omistuksellinen asema vaikutti viljelystapoihin vain vähän, minkä takia Heckscher painotti enemmän teknologisten seikkojen vaikutusta viljelymenetelmien kehityksessä. Heckscherin valitsemaan näkökulmaan vaikutti hänen presentistinen, nykyisyyttä painottava otteensa. Siinä korostuivat menneisyyttä ja nykyisyyttä yhdistävät seikat, eivät niitä erottavat tekijät. Jutikkalan lailla hänkin liitti talonpoikaisen historian yhteiskunnallisen merkityksen talonpoikaissäädyn poliittiseen toimintaan:

Den vanliga uppfattningen, att de svenska bönderna av ålder har varit ägare till sin jord, är naturligtvis ur vissa synpunkter riktig; men det torde kunna påstås att böndernas personliga frihet och politiska inflytande ha varit mera karakteriska för Sverige än böndernas äganderätt till jorden.⁸⁹²

⁸⁸⁸ Heckscher 1935, s. 115–119.

⁸⁸⁹ Heckscher 1935, s. 118. Heckscher myöntää, että järjestelmä poikkeaa 1900-luvun neuvostomaataloudesta.

⁸⁹⁰ Heckscher 1935, s. 115, 124.

⁸⁹¹ Heckscher 1935, s. 129.

⁸⁹² Heckscher 1935, s. 129.

Kustaa Vaasa tunsikin Heckscherin mukaan itsensä aatelin maaomaisuutta lukuun ottamatta ruotsalaisen maan omistajaksi. Ilmiötä, jota mielestäni on syytä nimittää yliomistamiseksi, Heckscher nimitti juridisin termein patrimonialismiksi tai regalistiseksi vallaksi. Heckscherin esityksissä kapitalistinen ajattelutapa alkoi murtaa kruunun yliomistamista Euroopassa 1600-luvun aikana.⁸⁹³ Vielä vuosisadan alkupuolella Englannin lainsäädäntö ei ollut myöntänyt patentteja työvoimaa ja aikaa säästäneille keksinnöille.⁸⁹⁴

Ruotsin yhteiskunnan feodalismi liittyi siten Heckscherin ja Jutikkalan selittämisessä Euroopan historiaan ja kapitalismin kehitykseen. Samalla siitä tuli historiallinen kattokäsite, joka kuvasi yhteiskuntaa ja sen sosioekonomista todellisuutta 1700-luvulle asti. ”Pohjoismaita lukuun ottamatta kaikissa Euroopan valtioissa yhteiskunta rakentui keskiajan alusta 18. vuosisadalle saakka läänityslaitoksen, feodalismin pohjalle, ja vastaavanlaisia järjestelmiä tapaamme jokaisesta kulttuuripiiristä Amerikan atsteekeilta Kauko-Itään saakka.”⁸⁹⁵ Olennaista Jutikkalalle ja Heckscherille oli feodalismin totaalisuuden lisäksi Pohjoismaiden kohottaminen poikkeukseksi säännöstä, jonka feodalismin universaalisuus muodosti.⁸⁹⁶

Feodalismi tuli Pohjolaan ulkopuolisena kasvannaisena, ja siksi Jutikkala käytti usein mahdollisuuden selventääkseen pohjoismaisen feodalismin ulkoista alkuperää ja omaleimaista luonnetta.⁸⁹⁷ Pohjoismainen feodalismin puute oli hänelle pitkien kehityslinjojen tulosta. Ensiksi kyse oli maanomistuksen muinaisesta ominaispiirteestä, toisaalta seikka liittyi rälssin kehittymiseen ja muuttuvaan kuninkaanvallan luonteeseen. Kolmanneksi kyse oli eliitin sisäisen valtakamppailun vaikutuksesta valtakunnan politiikkaan. Neljänneksi pohjoismaisen yhteiskunnan kotikutoisuus ja suhde ulkoihin ilmiöihin vaikutti feodalismin vähäiseen kehittymiseen.⁸⁹⁸ Kaiken lisäksi pohjoismaista yhteiskuntaa luonnehti talonpoikaisuus. Maallinen rälssi oli syntynyt, kun kuningas myönsi privilegioita omalle seurueelleen. Suurmiessuvut saivat privilegioita palkkana kuninkaan palvelemisesta.⁸⁹⁹ Kruunun seurueeseen kuulumisen kannatti, koska siitä sai palkaksi

⁸⁹³ Heckscher 1955, s. 265. ”The capitalist tendency had so far gained the upper hand over the medieval order.”

⁸⁹⁴ Heckscher 1955, s. 265.

⁸⁹⁵ Jutikkala 1943b, s. 11.

⁸⁹⁶ KB L67: 65 I Heckscher –Bloch, Marc 24.10.1930. ”The subject that is one which interests me greatly, though from an angle which you may not care much for, namely, how it came about that Sweden never had any feudalism and especially nothing of the splitting-up of the country in independent units. Such as was the case in most of the Confidential countries. But to me it is a problem, the solution to which somebody else must find; and it has created far too little interest among Swedish historians.”

⁸⁹⁷ Jutikkala 1965b, s. 46–59; Jutikkala 1942, s. 341–353; Jutikkala 1979, s. 72–74.

⁸⁹⁸ Jutikkala 1965b, s. 42–59.

⁸⁹⁹ Jutikkala 1965b, s. 42–43. Tanskassa aatelia nimitettiin myöhemmin Herremandiksi, joka ilmeisesti tuli joko sotilaasta (hermand) tai sitten en herres mandista, joka taas viittaa palvelussuhteeseen kruunuun. Molemmat näistä liittyvät juuri tehtävään, eivät syntyperään.

verovapauden. Esimerkiksi jo Jyllannin laki teki eron verovapaan rälssin ja verotettavan talonpojan välille. Jutikkalan mukaan verovapaus houkutti etenkin suurmaanomistajia pestautumaan kuninkaan seurueeseen, koska heille siitä oli suurta hyötyä. Pohjolassa feodalismi oli siis ainakin ”leimallista”, sillä kuninkaan seurueelta vaadittiin palvelusvala.⁹⁰⁰ Samaan aikaan valtionhallinto tiivistyi ja kehittyi. Kun 1500-luvulla hallinnollisia toimia oli aikaisempaa enemmän tarjolla ja niihin alkoi liittyä vastuuta, tämä johti Jutikkalan mukaan siihen, että aateli halusi virat ja privilegiot liitetyiksi toisiinsa.⁹⁰¹

Pohjoismainen feodalismi jäi kuitenkin Jutikkalan mukaan vajaaksi, koska hallitsijat eivät myöntäneet läänitysmaita niin pitkäksi ajanjaksoksi, että aatelin valta olisi lisääntynyt ratkaisevasti valtion kustannuksella. Tämän takia Jutikkala totesikin, että historiantutkijat ovat mieltäneet pohjoismaisen feodalismien lieväksi ilmiöksi. Jutikkalan feodalismien määrittämä vahvuusaste kuitenkin vaihteli tapauskohtaisesti. Feodaaliset käytännöt vaikuttivat valtiollisten instituutioiden lisäksi myös sosiaalisiin suhteisiin, kun talonpojat alistuivat feodaalierhojen valtaan. Julkinen veroalamaisuus vaihtui yksityiseen alustalaissuhteeseen.⁹⁰² Jutikkalan oikeushistoriallinen tulkinta feodalismista laajenee, ja nyt siihen sisältyvät myös sosiaaliset omistussuhteet ja yhteiskuntaryhmien väliset valtasuhteet.

Kustaa Vaasan pojilleen luomissa herttuakunnissa piili Jutikkalan mukaan todellisen feodalismien vaara, mutta tällaisen hallinnollisjuridisen feodalismien todellinen vaikutus jäi hyvin lyhyeksi.⁹⁰³ Tämä Jutikkalan tulkinta on erilainen kuin Heckscherin tulkinta Kaarlen herttuakunnan vaikutuksesta valtakunnan politiikkaan. Heckscherin mukaan Kaarlen herttuakunnasta tuli koko valtakunnanpolitiikan ja hallintomallin prototyyppi.⁹⁰⁴ Jutikkalan mukaan herttuakuntien mahdollinen vahvistuminen ja siitä seurannut valtakunnan vallan jakautuminen olisi johdattanut Ruotsin kohti Saksin kohtaloa, jonka ”feodalismi vaivutti vuosisatojen ajaksi naapurien avuttomaksi taistelutantereeksi”.⁹⁰⁵ Toisaalta pohjoismainen feodalismi olisi vaatinut toteutuakseen vahvaa tai melkein täydellistä kuninkaanvaltaa.⁹⁰⁶ Tässä mielessä 1600-luvun läänitykset nähdään kuninkaanvallan hallinnollisen heikkouden seurauksena. Pohjoismaiden hallitsijat muuttuivat itsevaltaisiksi vasta myöhemmin, ja Jutikkalan määritelmän mukaan Tanskassa talonpojat alistuivat raskaaseen feodaaliseen valtaan. Näin tanskalainen yhteiskunta ei enää edustanut tässä tapauksessa pohjoismaista

⁹⁰⁰ Jutikkala 1965b, s. 41–59. Norjassa tosin vahva kuningasvalta esti tällaisen suurmaanomistuksen synnyn, sillä verovapaus myönnettiin vain aatelin asuinkartanoon.

⁹⁰¹ Jutikkala 1965b, s. 41–59.

⁹⁰² Jutikkala 1965b, s. 41–59.

⁹⁰³ Jutikkala 1965b, s. 42–45.

⁹⁰⁴ Heckscher 1935, s. 236.

⁹⁰⁵ Jutikkala 1965b, s. 49.

⁹⁰⁶ Jutikkala 1965b, s. 50–53.

poikkeusta, ja ”vain Suomi yhdessä Ruotsin kanssa muodostaa vastakohdan muulle maailmalle”.⁹⁰⁷

Edelleen sosiaalihistoriallisen feodalismien puute näkyi varsinkin Jutikkalan tulkinnassa Suomen historiassa, jonka ominaispiirteitä selittäessään hän käänsi pääläelleen tutun kertomuksen pohjoismaisesta ja feodaalittomasta vapaan talonpojan yhteiskunnasta: ”Pohjoismaissa vallitsi sydänkeskiajalla kylläkin talonpoikaisvapaus, muttei talonpoikaisomistusta, eikä poikkeuksellinen maa ollut Tanska, vaan Suomi.”⁹⁰⁸ Tanskan erikoislaatuisuus ainoana feodaalisena Pohjoismaana oli Jutikkalan mukaan virheellisesti tuotu esiin ja sitä oli levitetty oppikirjoissa kautta Pohjolan. Jutikkalan mukaan oikea jakolinja feodaalisen ja feodaalittoman alueen välillä kulki Ruotsin valtakunnan sisällä. Norrlannissa ja Suomessa talonpojat olivat itsenäisiä (*självägande*) ja muissa Pohjolan maissa he olivat enimmäkseen olleet sopimustalonpoikia (*förpaktare*).⁹⁰⁹ Jutikkalan kohdalla kyse ei ollut siis pelkästään tieteellisestä tulkintakiistasta, vaan maininta oppikirjoista viittaa siihen, että hän koki aiheella olevan merkitystä myös laajemman yhteisöllisen historiankäsitelmän tai menneisyyskuvan kanssa. Samalla hän määritteli suomalaisten historiallista identiteettiä, ja sitoi nykyisten suomalaisten omakuvan laajempaan ajalliseen kokonaisuuteen. Jutikkalan määrittelemä historiallinen identiteetti ei rakentunut tässä yhteydessä omasta vain kansakunnasta käsin, sillä sen pohja oli laajemmassa pohjoismaisessa merkitysulottuvuudessa, joka konkretisoitui talonpoikien sosioekonomiseen asemaan.⁹¹⁰

Jutikkalan rekonstruktio feodalismien ja suomalaisen yhteiskunnan suhteesta osoitti, että sisäiset jakolinjat viljelysmaata hallitsevan eliitin ja rahvaan välillä eivät muodostuneet järjestelmää vaivaavaksi ongelmaksi. Suomessa oli vähän ihmisiä ja maaseudulla työvoimasta pulaa. Maatilat olivat täällä pieniä, joten kaikkien niiden feodaalinen haltuunotto ei olisi ollut kannattavaa. Toisaalta musta surma ei tappanut suomalaisilla alueilla niin paljon talonpoikia, että maanherrojen olisi pitänyt rajoittaa heidän liikkuvuutta, kuten oli tehty Venäjällä ja Tanskassa 1500- ja 1600-luvuilla.⁹¹¹

⁹⁰⁷ Jutikkala 1943b, s. 12.

⁹⁰⁸ Jutikkala 1965b, s. 55.

⁹⁰⁹ Jutikkala 1977, s. 211. Vertaa Elmersjö 2013, s. 235–239. Henrik Åström Elmersjö on tutkinut pohjoismaisia historianoppikirjoja, joissa eri maiden käsitykset talonpoikaisvapaudesta kohtasivat ja ajautuivat törmäyskurssille. Kirjoja tarkastaneen lautakunnan keskusteluissa tanskalaiset painottivat, että kuva tanskalaisista talonpojista epävapaina oli yksinkertaistus. Norjalaisia puolestaan harmitti, että heidän talonpoikien historiallista asemaa ei käsitelty riittävän yksityiskohtaisesti, vaan se jäi osin tanskalaisen ja toisaalta ruotsalaisen kansallisen myytin jalkoihin.

⁹¹⁰ Vrt. Rösen 2004, s. 68. Rösenin mukaan ihminen laajentaa historiallisen identiteetin avulla omakuvansa nykyhetken määrittämällä ajallisen rajallisuuden tuolle puolen, mikä liittyy hänen henkilökohtaista elinaikaansa laajempaan ajalliseen kokonaisuuteen.

⁹¹¹ Jutikkala 1965b, s. 56–58. Tanskassa tämä johti *vornedskabiin*, jossa kenelläkään turvaa nauttineella talonpojalla ei ollut oikeutta lähteä tilalta pois. Vuonna 1523 sääntöön lisättiin turvaa

Jutikkala painottikin, että kun kaikkia näitä seikkoja tarkastellaan yhdessä, on selvää, että feodalismi tuli Ruotsiin ulkopuolisena kasvannaisena. Feodalismi ”tunkeutui valtakuntaan”⁹¹² ja samalla valtakunnan aluehallinnolliset periaatteet muuttuivat taloudellisia valtasuhteita mukaileviksi. Keskiaikaisilla lääneillä ei ollut vielä mitään tekemistä maanomistuksen kanssa, mutta Kustaa Vaasan aikana ne muuttuivat sosioekonomista suhdetta ilmentäviksi läänityksiksi tai palkkapiireiksi.⁹¹³ Feodaalinen ”tunkeutuminen” suomalaiselle maaperälle oli niin voimakas ideologinen ilmiö, että ”Suomenkin talonpojat” muuttuivat väliaikaisesti alustalaisiksi:

Ruotsi-Suomeen tunkeutui suurvaltakaudella roomalaisen oikeuden mukana feodaalisia käsityksiä talonpoikien maannautinnasta. Talonpojalla katsottiin korkeintaan olevan perinnöllinen nautintaoikeus eli sukuoikeus (bördsrätt) maahansa, jonka omistamisessa kruunu – tai aatelismies – oli osallisena, eikä talonpojan suorittamaa maaveroa pidetty julkisoikeudellisena maksuna, vaan yksityisoikeudellisena vuokrana (ränta) kruunun maasta.⁹¹⁴

Lainauksessa on olennaista ulkoiseen tunkeutumiseen viittaavan määritelmän lisäksi Jutikkalan esittelemä vuokran käsite ja sen ruotsalainen kantasana. *Ränta* ei tarkoita ruotsiksi yksiselitteisesti veroa, vaan se viittaa maankorkoon ja vasta välillisesti Ricardon korkoteorian mukaiseen maanvuokraan.⁹¹⁵ Vuokrat, verot ja korot liittyvät kaikki taloudelliseen

talonpojan puoleen: vuokrasta tuli elinikäinen ja luultavimmin vanhimmalle lapselle myönnettiin oikeus jatkaa vuokraamista. Tanskassa oli myös stavnsbaand, ”joka sitoi jokaisen rahvaaseen kuuluvan miespuolisen henkilön tiettyä, eri aikoina annetuissa määräyksissä vaihtelevina ikävuosina sille tilalle, jolla hän oli syntynyt.” Katso myös Jutikkala 1979, s. 43–50; Jutikkala 1942, s. 167–178. Venäjän 1500- ja 1600-lukujen tilanteesta omistusta ja sosioekonomisia, patrimoniaalisia valtasuhteita koskien Pipes 1979, s. 39–47, 64–70, 87–100, 141–152.

⁹¹² Jutikkala 1942, s. 336.

⁹¹³ Jutikkala 1942, s. 336.

⁹¹⁴ Jutikkala 1965b, s. 58. Jutikkala myöntää: ”Tässä mielessä enimmäkseen Suomenkin talonpojat olivat lyhyen aikaa aatelin alustalaisia.”

⁹¹⁵ Sappinen 2011, s. 208–209. Ricardolla oli vaikutusta Heckscherin ajatteluun, kuten ensimmäisessä luvussa on tullut jo esiin. Ricardo puolestaan vaikutui Adam Smithistä ja Thomas Malthusista. Temaattisesti hänen tutkimustensa keskiössä olivat vuonna 1790 säädetyt viljalait, ns. tullit, jotka vaikuttivat Ison-Britannian viljan hintaan. Viljalait johtivat konfliktiin maanomistajien ja kapitalistien välillä, sillä viljan hinta oli noussut 1700-luvun lopulla väestönkasvun, sotien ja kansainvälisen tullijärjestelmän takia. Ricardo käsitti yhteiskunnan muodostuvan erilaisista sosiaalisista luokista (maanomistajista – jotka olivat enemmistönä parlamentissa – kapitalisteista (teollisuusyrittäjät) ja työläisistä). Ricardolle kapitalistit pitivät yhteiskunnan käynnissä. ”Maanomistajat omistivat maan ja saivat tulonsa, maankoron, vuokraamalla omistamaansa maata maataloustuotantoon. Ricardon mukaan maan tarjonta oli koko yhteiskunnassa joustamatonta eli maataloustuotantoon soveltuvaa maata oli saatavissa käyttöön rajoitettu kiinteä määrä. Kun väestö kasvoi ja sen myötä ruuantarve lisääntyi, kasvoi myös maan kysyntä, jotta ravintoa voitaisiin tuottaa kaikille.” Ricardolle maanomistajat elivät koroilla, joten kapitalistien ja maanomistajien välillä vallitsi

toimintaan, mutta niiden merkityserot ovat huomattavat ja kytkeytyvät feodaalisten suhteiden ytimessä sijaitseviin maan hallintasuhteisiin. Jutikkala rinnasti kruunun feodaalisen ylijäämän haltuunoton veroihin, jotka käsitteellisesti hyödyttävät valtakuntaa ja nykyaikaisen ihmisen näkökulmasta koko yhteiskuntaa. Hän ei kuitenkaan määritellyt aatelin haltuunsa ottamaa ylijäämää samansuuntaisesti, vaikka aateli ja kruunu käyttivätkin samassa yhteiskunnassa verotusoikeutta. Jutikkalan feodalismikäsitelyssä aatelisherra nostaa vuokria ja elää koroilla, kruunu sitä vastoin verottaa. Vaikka kruunu tai aateli otti talonpojan tuotannollisen ylijäämän haltuun ja talonpojalla oli korkeintaan nautintaoikeus maatilaansa, Jutikkala ei määritellyt pohjoismaista feodalismista tavalla, jossa olisi rinnastanut aatelin perimät vuokrat kruunun veroihin samanlaisena poliittisen ja taloudellisen vallan välineenä. Tulkintani mukaan tämä johtuu siitä, että hänelle feodalismi ja pohjoismainen yhteiskunta olivat yhteensovittamattomat. Kuten seuraavassa osiossa huomaamme, feodalismi kytkeytyi Jutikkalan esityksissä ulkomaiseen maanherraan koronnauttijana.

Vaikka yliomistaminen ja päällekkäiset omistusoikeudet olivat läsnä Jutikkalan ajattelussa, hän ei silti pystynyt irrottautumaan 1900-luvun tavasta määritellä omistaminen ennen kaikkea yhteis- tai yksityisomistuksena. Yhteis- ja yksityisomistukseen konkretisoituneet läntisen ja itäisen talousjärjestelmän karikatyyriset ominaispiirteet vaikuttivat Jutikkalan selittämiseen. Myös julkisen ja yksityisen eron korostaminen vahvisti käsitystä hallinnon legitimitetistä ja puhtaudesta, ja julkisten resurssien siirto yksityiseen käyttöön alkoi näyttää korruptiolta.⁹¹⁶ Korruptio ei puolestaan ole ilmiönä kaukana koroilla elämisestä, mutta viittaa lisäksi järjestelmässä vallitsevaan tapaan, joka ei edistä yhteistä hyvää. Tämä yhteys selittää

eturistiriita. Talous kasvoi nopeammin, jos yhteiskunnan ylijäämä olisi suuntautunut maanomistajien korkotulojen sijaan kapitalistisiin voittoihin. Viljan hinnan noustessa palkat kohoavat ja kapitalistien voitot pienenevät maankorkoa nauttivien voittaessa. Ricardon mukaan viljan hinta määräsi maankoron eikä toisin päin. Maa ei varsinaisesti ollut pääomaa, vaan se oli suhteellisen muuttumaton ja kiinteä tuotantopanoksena. Ricardon aikana uskottiin, että voitot ovat kapitalistisen luokan saama tulolaji ja että voitot ovat merkki taloudellisesta kasvusta. Ricardon ja Malthusin mallissa liike oli syklistä, ja kehitystä seurasi yhteiskunnallinen kriisi.

⁹¹⁶ Korruption määritelmästä katso Johnston 2005, s. 11. Vertaa Fukuyama 2014, s. 82–83. Fukuyama kirjoittaa korruptiosta osana keskusvaltaistumista varhaisella uudella ajalla. Silloin kehittyvät hallintojärjestelmän perustuivat osaksi julkisen hallinnon ja yksityisen sfäärin vuorovaikutukselle. Korruptiossa julkiset resurssit siirtyivät järjestelmän hyväksikäytön seurauksena yksityiseen nautintaan. Fukuyaman viittaaman fiskaalivaltion kehityksestä Euroopasta katso Bonney 1999. Käsitteellä *julkinen* voidaan viitata myös yhteiskunnan jäseniä toisiinsa sitoneeseen ja yksityiselle toiminnalle raamit tarjonneeseen *julkisuuteen* tai *julkinen tilaan*, joka alkoi kehkeytyä modernisoituvassa Euroopassa. 1900-luvun yhteiskuntateoreettisessa klassikossaan *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (Habermas 1962) Jürgen Habermas kohotti Tarmo Malmbergin mukaan julkisuuden liberaalin ja porvarillisen yhteiskunnan jäsenmysperiaatteeksi. Katso Malmberg 2005, s. 115–116; Melton 2001, s. 1–15.

Jutikkalan ja muun muassa Mauno Jokipiin suosimaa feodalismien määritelmää, jossa feodalismi nähtiin kameraalisena toimenpiteenä – verofeodalismina, jonka avulla kruunu luovutti paikallista verotusvaltaa vapaaherroille ja kreiveille. Jutikkala suhtautui myönteisesti oppilaansa ja kollegansa Mauno Jokipiin tutkimuksesta nousseeseen käsitteeseen, koska oli sitä mieltä, että tällainen verofeodalismi kuvasi hyvin kruunun ja valtionhallinnon luovuttamaa oikeudellista ja taloudellista valtaa ja siitä aiheutunutta valtakunnan pirstoutumista, joka johti vapaaherrakuntien syntyyn.⁹¹⁷ Jokipiille tämä feodalismi ei ollut puhdasta tai varsinaista feodalismia, joten tässä mielessä hänen käsityksensä oli yhteneväinen Jutikkalan kanssa.⁹¹⁸ Feodalismi ja suomalainen yhteiskuntahistoria loitonnettiin sosioekonomisista konflikteista.⁹¹⁹

Feodalismi oli kielteinen historiallinen ilmiö, joka tahraisi idealisoitua kuvaa pohjoismaisen yhteiskunnan menneisyydestä. Feodalismista muodostui Heckscherille ja Jutikkalalle aikakausi, jossa taloudellinen voitto käytettiin koroilla elämiseen. Feodaalisessa yhteiskunnassa tämä liittyi maanherran henkilökohtaiseen elämään eikä tuottavaan taloudelliseen toimintaan. Voitto sijoitettiin kerskakuluttamiseen eikä takaisin taloudelliseen toimintaan.⁹²⁰ Omistaminen oli yhteiskunnallinen valtasuhde, jonka legitimitetti lepäsi instituutioissa ja poliittisissa statuuteissa ja joka kytkeytyi ulkotaloudellisiin ja omistusoikeudellisiin säädöksiin. Feodalismi edustaa valistuksen poliittisen ihanteen ja Locken työtä painottavan yksityisomistuksen teorian kannalta kielteistä yhteiskunnallista järjestystä, jossa omistaminen on poliittista eikä sitä määritellä tuottavuusnäkökulmasta. 2010-luvulla muun muassa Thomas Piketty suurta huomiota saaneen tutkimuksen myötä puhe uusfeodalismista on yleistynyt. Käsitteellä kritisoidaan valtion vallan yksityiskäyttöä, sellaista toisen hallintaa, joka siirtyy toimenpiteistä henkilöön ja tapoja, joilla valtionhallinto rajoittaa ihmisten taloudellista toimintaa yhteiskuntasuunnittelulla ja määrittämällä

⁹¹⁷ Jokipii 1956.

⁹¹⁸ Jokipii 1956, s. 17–21, 32–35; Jokipii 1987, s. 248.

⁹¹⁹ Vertaa Bertkay 1992, s. 140–142, 148–149. Turkkilaisiin talonpoikiin keskittyntä historiantutkimusta analysoinut Halil Bertkay on havainnut, että feodalismien käsitteeseen pyritään usein liittämään irrationaalisuutta verrattuna valistukseen ja moderniin yhteiskuntaan. Eurooppalainen feodalismitutkimus on käsitteellistänyt feodalismien desentralisoituneena ja saksalaisena keskiaikaisena ilmiönä. Olennaista on, että turkkilaisessa historiantutkimuksessa on operoitu epäfeodaalisen yhteiskunnan kattokäsitteellä. Se ei ainoastaan tarkoita erkanemista feodalismien oikeushistoriallisesta teemasta, vaan se sisältää ideologisen koodin, joka viittaa yhteiskunnassa vallinneeseen luokkaharmoniaan talonpoikien ja valtion välillä. Historiantutkijat ovat puolustaneet valtion tieteellisinä virkamiehinä ottomaanien valtakunnan olemusta ja samalla ottomaanien valtakunta on muuttunut ylihistorialliseksi.

⁹²⁰ Kerskakuluttamisen (conspicuous consumption) käsitteen kehitti Thorstein Veblen. Veblen 1899/1979. Aatelisesta taloudellisesta vallasta ja viljaan tärkeydestä kauppatavarana katso myös Blicke 2008, s. 159–185 Braudel 1983, s. 120–129; Zamoyski 2009, s. 120; Siltala 2012, s. 164–169.

talouskasvulle ääri viivoja (*growth management*). Samalla koetaan, että politiikka on muuttunut demokraattisesta eri yhteiskuntaryhmiä käsittävästä toiminnasta vain varakkaiden ihmisten ja organisaatioiden asioidenhoidoksi.⁹²¹

4.3 YHTEISKUNNALLISET KONFLIKIT JA OMISTAMINEN 1600-LUVULLA

Suomen talonpojan historiassa Jutikkala toteaa, että sääty-yhteiskunnan kehitys huipentui 1600-luvulla ja säätyjako muodostui jumalalliseksi. Kuningasta pidettiin valtion ruumiillistumana, ja ihmiset eivät olleet kuninkaan alamaisia yksityisinä kansalaisina, vaan säädyn jäseninä, johon liittyi oikeuksia ja velvollisuuksia. Eräs toinenkin historiallinen kehityskulku sai huippunsa 1600-luvulla. Talonpojista tuli sääty veronalaisena rahvaana ja samalla maavero sai lopullisen muotonsa.⁹²² Talonpoikien historian kannalta oli merkittävää, että veronmaksajia edustaneen talonpoikaissäädyn merkitys heikentyi.

1600-luvun talonpoikien heikko yhteiskunnallinen asema oli tunnettu teema 1900-luvun alkupuolen pohjoismaisten historiantutkijoiden keskuudessa. Vuoden 1935 *Nordisk historikermöten* esitelmät liittyivät pohjoismaiseen talonpoikaisvapauteen, ja aiheesta esitelmöivät muun muassa norjalainen Halvdan Koht ja Heckscher.⁹²³ John E. Roos selosti konferenssien mielenkiintoisia esitelmiä myöhemmin *Historiallisessa aikakauskirjassa*:

Heckscher [esitelmöi] aiheesta, miten Ruotsin talonpojat menettivät maansa ja miten he saivat sen takaisin. Tämä esitys talonpoikien maanomistuksesta ja maanhankinnasta oli hyvin mielenkiintoinen. Se korosti luontoistalouden ja maan kameraalisen luonnon yhteyttä ja seurasi maanomistuksen kehitystä Ruotsi-Suomessa kautta vuosisatojen. Tärkeät kohdat olivat kruununtalonpoikien 1500-luvulla saama oikeus ostaa sukuoikeus hallitsemiinsa tiloihin ja 1620-luvulla tosin pienessä mittakaavassa tapahtunut siirto verotalolliseksi, mutta ennen kaikkea se vähitellen tapahtuva sosiaalinen vallankumous, joka sisältyi aatelin maanhankinnan tavattomaan leviämiseen ennen v. 1680. Vaikkakin talonpoikien asema tällöin epäilyksettä oli parempi Ruotsin valtakunnassa kuin mannermaalla, on kuitenkin ilmeistä, että omintakeisen talonpoikaissäädyn olemassaolo oli silloin uhattu. Mutta Kaarle XIN: reduktioni muutti tilanteen perinpohjin. Talonpojat hyötyivät monin tavoin siitä takaiskusta, mikä kohtasi ennen mahtavaa aatelia.⁹²⁴

⁹²¹ Piketty 2014, s. 264–265, 321–325, 415–429; O’Toole 2016; Siltala 2012, s. 166.

⁹²² Jutikkala 1942, s. 296–301.

⁹²³ Roos 1935, s. 248.

⁹²⁴ Roos 1935, s. 248.

Tässä Roosin selostuksessa näkyy suomalaisen historiantutkimuksen tavanomainen käsitys suomalaisen talonpojan historiasta 1600-luvulla.⁹²⁵ Muinainen itsenäisyys ja vapaus muuttuivat *vallankumouksellisesti* aatelin kasvaneen maanomistuksen myötä niin, että talonpoikaissäädyn *olemassaolo* oli *uhattu*. Selostuksessa olennaista yliomistamisen ja päällekkäisten omistussuhteiden kannalta on, että Roos ei liitä kruunun valtaa siihen sosiaalisen vallankumoukseen, jonka seurauksena hukka uhkasi talonpoikaissäätystä. Kuitenkin Heckscherille nimenomaan kruunu ja kuninkaanvalta olivat merkittäviä talonpoikien omistusoikeuden kannalta. Heckscherin mukaan oli Kustaa Vaasan omasta mielestä kiinni, halusiko hän pitää talonpojat omistavina tai turvata talonpojille maanomistusta:

*Det är givet att skillnaden mellan en kronobonde, som endast arrenderade sin gård av kronan, och en skattebonde, som var gårdens ägare, under sådana förhållanden måste ha varit obetydlig i Gustav Vasas ögon, eftersom äganderätten i det senare fallet icke varade längre än konungen var nöjd med bondens sätt att sköta sin gård.*⁹²⁶

Kustaa Vaasan aikana taloudellisen ylijäämän haltuunotto vahvistui kruunun taloudellisen vallankäytön muotona ja valtakunnalliset omistussuhteet kokivat 1500-luvun aikana ensimmäisen suuren myllerryksen, kun kruunu teki kirkon maiden reduktion. Osin tämän seurauksena 1500-luvun lopulla aatelismaat lisääntyivät lahjoitusten seurauksena. Varallisuus alkoi jakautua uudelleen ja kasautua. Aatelista tuli *rentier-klass*.⁹²⁷

Yliomistamisen käsite auttoi Heckscheriä hahmottamaan myös 1600-luvun sosioekonomiset myllerrykset. Sääty-yhteiskunnan privilegioin jäsentynyt rakenne ulottui myös maanomistukseen, minkä seurauksena erilaiset maanluonnot kuuluivat eri yhteiskuntaryhmille. Maan siirtyminen säädystä toiseen oli kiellettyä, ilman että valtio antoi siihen luvan. Kruunu saattoi kuitenkin antaa aatelille ja talonpojille väliaikaisen oikeuden hankkia maata. Näitä ilmiöitä on ruotsalaisessa historiantutkimuksessa kutsuttu termein *frälseköpen* ja *skatteköpen*. Lisäksi reduktiot ja kruunun myöntämät lahjoitukset olivat kruunun keinoja säädellä maanomistusta.⁹²⁸

Heckscherin mukaan Kustaa Vaasan hallituskaudesta aina Kaarle XI:n hallituskauteen asti trendinä oli, että kruunu siirsi maata aatelisille.⁹²⁹ Kyse oli toisaalta luontaistalouden muuttumisesta rahataloudeksi, minkä seurauksena kruunu tarvitsi rahatuloja. Aatelin nimiin siirretyt maat olivat Heckscherin mukaan tulosta kruunun kameraalisista toimenpiteistä, joilla toisaalta reagoitiin armeijan palkanmaksuun ja toisaalta valuutan

⁹²⁵ Suominen 2010.

⁹²⁶ Heckscher 1935, s. 130.

⁹²⁷ Heckscher 1935, s. 132–133.

⁹²⁸ Heckscher 1943, s. 4–5.

⁹²⁹ Heckscher 1943, s. 7.

kasvaneeseen kysyntään.⁹³⁰ Fiskaalinen selitys ei kuitenkaan kuvannut ilmiötä tyhjentävästi, sillä merkittävä osa tiloista siirtyi aatelin haltuun lahjoituksina, jolloin kruunu ei saanut siirrosta rahallista korvausta. Näitä siirtoja käsitellessään Heckscher huomasi, että kruunun- ja perintötalonpoikien asemat yhteiskunnan taloudellisessa järjestelmässä olivat samanlaiset. Asetelma näkyi myös valtakunnan itäosissa: myös Suomessa ennen kaikkea talonpoikainen perintömaa siirtyi lahjoituksina aatelin haltuun.⁹³¹ Jutikkalakin totesi, että maanomistuksen luonne ja yhteiskunnallinen rooli muuttuivat.⁹³² On tärkeää huomata, että *frälseköpen* ja *skatteköpen* ovat samansuuntaisia ilmiöitä, mutta Jutikkalalle aateli sai lahjoitusmaiden takia maata enemmän kuin ansaitsi.

Heckscher ihmetteli taloustieteelliseltä kannalta, miksi aateli hankki itselleen epäedullisista kauppaehdoista huolimatta osto- tai panttirälssitiloja. Lopulta hän ymmärsi aatelin toimintaan vaikuttaneen logiikan. Aateli vahvisti omaa taloudellista asemaansa heikentämällä talonpoikien omistusoikeudellista suhdetta veronalaiseen maahan. Talonpoikien perintöoikeuksien muuttuminen pelkäksi nautintaoikeudeksi (*dominium utile*) antoi aateliselle oikeuden hallita maata (*dominium directum*) ja käyttää valtaa, kun lampuodit olivat alttiita hädöille ja veronkorotuksille. Heckscherin näkemystä aatelista haalimassa itselleen talonpoikien perintötiloja on myöhemmin kritisoitu⁹³³, mutta joka tapauksessa Heckscher pystyi tämän logiikan avulla kuvaamaan aatelin toimintaa rationaaliseksi:

Den enda inverkan från egendomens avkastning (utöver räntan till kronan) man kunde tänka sig i fråga om ränteavsöndringarna skulle ha bestått i möjligheten att med deras hjälp bli herrar över själva egendomen, genom att på ena eller andra sättet få den sittande bonden att avstå från sitt skattemannarätt.⁹³⁴

Heckscher käytti aatelin lisääntyneestä maanomistuksesta eli taloudellisesta vallasta käsitettä *ränteavsöndring*, jolloin huomio oli mahdollista suunnata siihen, että kruunu lahjoittaessaan ja myydessään maata antoi verottamisoikeuden aatelisille. Kruunun ja aatelin välisessä kaupassa talonpojat menettivät oikeuden maksaa veroa kruunulle. Heckscher otti esimerkin suomalaisilta lahjoitusmailta ja päätteli P. O. Törnen tutkimusta hyödyntämällä, että aateliset suhtautuivat Suomessa nihkeämmin

⁹³⁰ Heckscher 1936a, s. 299–305.

⁹³¹ Heckscher 1936a, s. 304.

⁹³² Jutikkala 1977c, s. 211–217. Vuosisadan puolivälissä Tanskan aateli omisti noin 45 prosenttia maataloista (hemman). Ilmeisesti taso pysyi tällaisena vuosisadan toisella puoliskolla. Ruotsissa vuosisadan alussa aateli omisti noin 25 prosenttia ja Suomessa noin kahdeksan. Lahjoitukset ja osto- ja panttimyynti muuttivat tilannetta Ruotsi-Suomessa paljon: Ruotsissa noin kaksi kolmasosaa ja Suomessa puolet tiloista kuului aatelille.

⁹³³ Kujala 2003, s. 22, viitteessä 18 mainittu kirjallisuus.

⁹³⁴ Heckscher 1936, s. 309–310.

yleiseen etuun kuin Ruotsissa.⁹³⁵ Heckscherin mukaan yleisen edun kaukaisuus olisi yksi selitys sille, miksi aateliset kohtelivat lahjoitusmaan talonpoikia ja heidän oikeuksiaan huonosti. Heckscher puhdisti tällä päätelmällä kotimaisen aatelin ja kruunun hallinnon arvoa. Samalla hän kiillotti oman yhteiskuntansa kuvan kaksinkertaisesti, ja jälleen feodalismi sai määritelensä vieraudesta eikä suoranaisesti ylijäämän haltuunotosta.

Feodalismissa oli kyse yhteiskunnallisen eliitin – kruunun ja voimakkaimman säädyn, aatelin – sisäisestä sosioekonomisesta valtakamppailusta. Myös Heckscher huomasi tämän, mutta hän piti kamppailua poliittisena:

I nu föreliggande fall och under denna tid kan man emellertid tryggt påstå att det var de politiska förhållandena som främst skapade de stora förmögenheterna; insatser i den vanliga ekonomiska verksamheten voro icke i 1600-talets Sverige huvudfaktorer i de stora förmögenhetsbildningarna, också om affärstransaktionerna spelade sin stora roll, främst i samband med statens krav och verksamhet; och sparsamhet var det allra minst. 'Kapitalism' i någon som helst förnuftig mening innebar situationen icke, utan tvärtom samma företeelse som hade utmärkt det gamla feodala samhället.⁹³⁶

Aatelin omistus oli yhteiskunnallisesti ja kansantaloudellisesti ongelmallista, koska Heckscherin mukaan aatelin varallisuus ei kasvattanut valtakunnan kokonaisvarallisuutta eikä hyödyttänyt muita säätyjä.⁹³⁷ Yleisemmin kyse oli siis vallitsevan järjestelmän kyvystä edistää hyvinvointia eli ilmiö, joka oli kiinnostanut Heckscheriä myös 1900-luvun yhteiskuntajärjestelmien kohdalla.⁹³⁸ Itse asiassa Heckscherin käsityksen mukaan 1600-luvulla kuningatar Kristiinan luopuessa vallasta lahjoitusten määrä ja aatelin maaomistuksen taloudellinen kantoala olivat jo niin merkittäviä, että ilmiö ei oikeastaan voinut enää mitään muuta kuin vähentyä.⁹³⁹ Kyse oli siis aatelin varallisuudesta sekä maan tuottavuudesta, ja näihin ilmiöihin liittyivät talonpoikien sukuoikeuksien menetykset. Aatelin maanherra saattoi pyytää maankorkoa verotuotteina tai vaihtoehtoisesti päivätöinä.⁹⁴⁰

⁹³⁵ Heckscher 1936, s. 321–322. Heckscher käytti esimerkkinä tästä Cruusin suvun lahjoitusmaita Jokioisilla. Jokioisten historiasta katso Anttila 1991. Jokioisten kohdalla Cruusit eivät olleet ”suomalaisia” siinä määrin, että he olisivat olleet kaukana valtakunnan poliittisesta ytimestä tai valtakunnan yleinen etu olisi ollut heille vieras käsite. Cruusien yksi läheinen kontakti oli avioliiton kautta Axel Oxienstierna.

⁹³⁶ Heckscher 1936, s. 318.

⁹³⁷ Heckscher 1936, s. 320.

⁹³⁸ Katso esimerkiksi Heckscherin kirjoitukset 1922a *Vanha ja uusi taloudellinen liberalismi ja 2000 Socialismens teoretiska möjligheter*.

⁹³⁹ Heckscher 1936, s. 304–314.

⁹⁴⁰ Heckscher 1936, s. 326–327. Tästä sai myös alkunsa talonpoikien ja aatelisten maanomistajien kilpailu työväestä ja palveluslainsäädäntö, joka useimmiten muotoiltiin siten, että se helpotti aatelin

Jutikkala käsitti maan- ja kartanoherruuden (*Grund- ja Gutherrschaft*)⁹⁴¹ käsitteiden välisen eron tuotantoon ja ylijäämän haltuunottoon liittyen:

Keskiajalle ja uuden ajan alulle tyypillistä oli Grundherrschaft: aatelismies eli asuintilalle kerätyistä veroista eli vuokrasta (ränta) – Lahjoitusmaatalonpojat tekivät päivätöitä, sillä sukuoikeuden siirryttyä aatelisille saattoi maanherra muuttaa luontoisveron tai osan siitä päivätöiksi. Rasitus ei välttämättä siitä suurentunut. Tavallisesti 1 tai 2 päivätöitä viikossa (yhteydessä säterin pieneen peltoalaan). Näin tapahtui siirtymistä Gutsherrschaftiin.⁹⁴²

Yllä lainatussa esitelmässä Jutikkala puhui jälleen verosta, jolloin aatelisten maanherran toiminta, jossa hän muuttaa veron päivätöiksi, muuttuu kruunun verotusvaltaan nähden mielivaltaiseksi. Jos kuitenkin aatelilla oli oikeus ylijäämän haltuunottoon, on silloin ymmärrettävää, että hän nosti korkonsa hänelle sopivimmalla tavalla. Heckscher esimerkiksi ajatteli, että näin aatelisten maanherra saattaisi vähitellen saada maanviljelyksen aikaisempaa tuottavammaksi toiminnaksi. Kartanonomistajat alkoivat panostaa myös jonkin verran aikaisempaa enemmän rehuviljan tuotantoon. Niittyjen ja laidunmaiden määrä alkoi kasvaa, ja tämä herätti tyytymättömyyttä talonpojissa. Aateliset maanomistajat onnistuivat jotenkin välttämään vainiopakon ja pirstoutuneet maapalstat ja luomaan itselleen oman maatalousyksikkönsä. Heckscher kuitenkin painottaa tutkimuksessaan, että nämä kaikki olivat pieniä ilmiöitä siinä kaikkialle levinneessä muuttumattomuuden järjestelmässä, joka ympäröi maataloutta.⁹⁴³ Vanhan maailman staattisessa järjestelmässä talonpoika ei varsinaisesti omistanut viljelemäänsä maata. Heckscher avaa näkemyksiään yksityiskohtaisesti kollegalleen, Böethiukselle, jonka suhtautuminen talonpoikien historiaan oli Heckscheriä tunteellisempaa.⁹⁴⁴ Kirjeessä esiintyvään lempeään kollegiaaliseen piikittelyyn sisältyy vakavampi pohjavire kansallisia ennakoasenteita kohtaan. Heckscher halusi nimittäin ravistella kotimaisen historian tutkimuksen harmonisoitua käsitystä omistavan talonpojan yhteiskunnallisesta roolista, joka kytkeytyi modernin poissulkevan omistuskäsityksen riittämättömyyteen feodaalisen yhteiskunnan valtasuhteiden kuvaamisessa. Se, että talonpoikien perintöoikeus oli syvään juurtunut ruotsalaiseen historian tutkimuksen tulkintatraditioon, oli

mahdollisuuksia saada itselleen palvelusväkeä. Kilpailu käynnistyi varsinaisesti vasta reduktion jälkeen, koska reduktio ei poistanut sätereitä mutta vähensi olennaisesti niiden talonpoikien määrää, jotka olivat sidoksissa aatelisten kartanoon.

⁹⁴¹ Maan- ja kartanoherruuteen sekä kartanotalouteen liittyvistä saksalaisperäisistä käsitteistä katso Rasmussen 2002, s. 219. Talonpoikien ja aatelin suhteista Ruotsin valtakunnan itäosissa katso Kujala 2003, s. 109–114.

⁹⁴² KA Jutikkalan arkisto, kotimaiset esitelmät. Päiväämätön esitelmä, alkaa sanoin ”Esihist. Aika Ruotsista...”

⁹⁴³ Heckscher 1936, s. 329–330.

⁹⁴⁴ Hasselberg 2007, s. 187, 292–294.

mutkistanut 1600-luvun sosioekonomisten ilmiöiden käsittämistä.⁹⁴⁵ Samalla Heckscher liitti ylijäämän haltuunoton olennaiseksi osaksi feodalismimääritelmäänsä, mutta toisin kuin Jutikkala hän ei selittänyt feodalismiin leviämistä Pohjoismaihin roomalaiseen oikeuteen liittyvällä oikeushistoriallisella ilmiöllä. Heckscherille roomalainen oikeus oli vain tapa tarkastella ilmiön käsitehistoriallista muutosta:

Äganderätten till skattejord var så att säga horisontalt delad mellan en över- och en underäganderätt och att den senare, mindre värdefulla rätten tillkom skattebonden; de latinska rättstermerna för den bättre och den sämre rätten, dominium directum resp. dominium utile, kommo åtminstone senare att anses gälla dessa två slag av äganderätt.⁹⁴⁶

Heckscherin mukaan 1600-luvulla vallinnut näkemys jaetusta omistusoikeudesta oli vallitseva ainakin valtaapitävillä, ja se tuli esiin myös lahjoituskirjeissä, joita aatelille annettiin.⁹⁴⁷ Taustalla vaikutti myös aatelin oma käsitys siitä, että talonpojilla ei voinut olla eriävää omistusta, joten lahjoituksen mukana kruunun omistusoikeus siirtyi sellaisenaan aatelille.

⁹⁴⁵ KB L67:65 II Heckscher – Boëthius, Bertil 28.12.1935. ”Titeln som sådan vill jag inte ta i försvar, egentligen därför att allting som implicerar äganderätt i modern mening egentligen förefaller mig otillämpligt på äldre svenska jordförhållanden. Det beror enligt mitt ringa förstånd på feodalismen, som jag inte har större sympatier för än Hjärne. Men det är ju en irrelevant synpunkt och i sakfrågan måste jag förklara mig oense med Dig. Du säger att kronan inte har kunnat avhända sig mer än den ägde. Mitt svar är att det är just hvad den gjorde. Ehrensteen – om han nu är författaren till ”Oförgripliga bevis” – sade det samma som Du, men han underlät att citera köpe- och donationsbrevens mest vitala punkt: ”till evärdelig ägo och frälse” etc. Jag förstår inte hur man mer intensivt skall kunna uttrycka äganderättens övergång till ränteinnehavaren än i dessa formuleringar, och det vore roligt om Du eller någon med Dig liktänkande – det är nog flertalet svenska historiker – ville direkt ta ståndpunkt till hvad brevens uttryck betyder, om de inte betyder att äganderätten övergick med räntan. Swenne har en förklaring av K.Maj:t från 1665, där det efter en mot bönderna mer hänsynsfull tidigare tolkning heter att ”skattehemman böra vara som annat frälse under rå och rör”. [Seuraava lisätty marginaaliin]: Tänk också på föreskrifven att alla köpegods, också skattefrälsehemman, skulle överföras till frälse i jordböckerna – fastän det ej skedde. [marginaali huomautus loppuu] Jag medger visst det berättigade i Din uppfattning att det fanns två teorier, men med det tillägget att det var den ena av de två teorierna som låg till grund för statsåtgärderna; det är den jag menar att man har att hålla sig till. Hur detta i praktiken verkade medger jag visst att man vet alldeles för litet om, men säteribildningen måste i stor utsträckning ha betydt att skattejord övergick till ypperligt frälse och till formen – och det jag nyss citerade efter Swenne visar ju att regeringen direkt anvisade det fastan som rå och rör. Att den ursprungliga skattejorden till sist blev skattejord igen tror jag också, om det än säkert fanns många undantag; men det är hvad jag har kallat att bönderna återvunno sin jord och motsäger ej i minsta mån att de under mellantiden kan ha förlorat den. Studier av hvad det blev av jorden efter reduktionen visar ju ingenting om hur läget skulle ha blivit utan reduktionen.”

⁹⁴⁶ Heckscher 1936, s. 332.

⁹⁴⁷ Katso lahjoituskirjeistä esimerkiksi Jokioisten ja Elimäen historiassa: Anttila 1991, s. 20–27; Oksanen 1985, s. 67–69; Suominen 2010, s. 72–75.

Lisäksi Kustaa Vaasan tehostama hallinto ja ulkomaisen feodaaliaatelin käsitykset maanherruudesta vahvistivat ilmiötä. Heckscher selittää tässä merkittäväällä tavalla talonpojan kannalta kielteisen systeemin aatelin ja yksittäisen hallitsijan, ei yhteiskunnan syyksi. Kuva feodalismista vahvistuu kotimaiseen yhteiskuntajärjestelmään nähden ulkoisten vaikutteiden synnyttämäksi säätyasenteeksi.⁹⁴⁸

Jutikkala oli tarkastellut erinäisissä tutkimuksissaan Jokioisten historiaa, johon kartano ja läänityskauden sosioekonomiset ilmiöt olivat jättäneet jälkensä. Siellä kruunun lahjoituspolitiikan seurauksena verotusoikeus oli siirtynyt aatelisille, koska talonpojat ”omistivat” tilansa. Taustalla vaikuttaa Jutikkalan ideologinen käsitys kruunun laillisuuden rajoista:

Mitä lahjoittamiselle tarkoitettiin? Oppikirjat ja hakuteokset hämäävät meitä puhuessaan 1600-luvun kielenkäyttöä seuraten tilojen lahjoittamisesta. Kruunu ei tietenkään voinut lahjoittaa sellaista, mitä sillä ei ollut, nimittäin talonpoikien omistamia tiloja. Kruunu lahjoitti maaveron, joka oli sangen raskas, niin että oikeusoppineet saattoivat katsoa sitä vuokraksi muka kruunulle kuuluvasta maasta.⁹⁴⁹

Jälleen Jutikkala tulkitsee, että verotusoikeuden lahjoittaminen muutti suomalaisen yhteiskunnan feodaaliseksi. Feodaalinen mielivaltaisuus nousi esiin paikallishistoriallisena ilmiönä, sillä maanherrat alkoivat käyttää tuomiovaltaa ilman lainvoimaa.⁹⁵⁰ Jutikkala tarkasteli esimerkiksi Jokioisissa kartanonomistaja Kruusin ja talonpoikien välisiä henkilökohtaisia veronkantopimuksia laittomina, vaikka niiden lainperäisyys oli valtakunnallisesti todettu. Jokioisissa aatelin verotusvalta oli siten laillisen yhteiskuntajärjestyksen piirissä. Jutikkala otti tämän paikallishistoriallisen esimerkin välityksellä yleisemmin kantaa maanomistuksen laillisuuteen ja normittaa samalla erilaisia yhteiskuntajärjestelmiä. Aivan kuten Heckscherillä, myös Jutikkalan osto- ja panttitiloihin liittyvissä esityksissä talonpoikainen maanomistus heikkeni ratkaisevasti aatelin verotusvallan kasvettua. Jutikkala kuitenkin lieventää ilmiön merkitystä suomalaiselle

⁹⁴⁸ Heckscher 1936, s. 332–335. Mielenkiintoista kyllä Ruotsin taloushistoriaa käsittelevässä tutkimuksessa Heckscher löytää esimerkin modernista yksityisomistuksesta. Hän kirjoittaa eräästä kirjuriista, jolla oli selvä käsitys siitä, että talonpojat omistivat maansa. Kirjoittaja tajuaa modernin omistuskäsityksen mukaisesti, että omistusoikeus ei ole vain perintöoikeus vaan sisältää myös maatilain irtaimistoinen. Heckscher ei pitänyt mahdollisena sitä, että jaettu omistus olisi mahdollista perintömaan suhteen vetoamalla latinalaiseen sitaattiin, jossa ilmoitettiin, että kaksi ihmistä ei voi hallita samanaikaisesti samaa asiaa. Samaan hengenvetoon Heckscher kuitenkin painottaa, että tämä oli ilmiön sosiaalinen ja poliittinen puoli ja että tässä pitää vetää tiukka rajan ilmiön taloudellisiin ulottuvuuksiin.

⁹⁴⁹ KA Jutikkalan arkisto, kotimaiset esitelmät. Esitelmä 1950-luvun lopulla. Alkaa sanoin ”Vuonna 1606 Kaarle IX lahjoitti.”

⁹⁵⁰ KA Jutikkalan arkisto, kotimaiset esitelmät. Esitelmä 1950-luvun lopulla. Alkaa sanoin ”Vuonna 1606 Kaarle IX lahjoitti.”

yhteiskuntahistorialle painottamalla, että lahjoituskauden käsitykset omistusoikeudesta erosivat nykyisistä. Menneet kielteiset ilmiöt eivät nouse uhkaamaan Jutikkalan talonpoikaista nyky-Suomea:

Lahjoituksistaan ja rälssiksi ostamiltaan tiloilta sai aatelismies kuten läänityksistäänkin ainoastaan kantaa verot. Norrköpingin päätöksen tila tai ostorälssitila ei siis ollut rälssiä sanan vanhassa merkityksessä, ja nykyaikaisen omistusoikeuskäsityksen mukaisesti on sitä perintötalonpoikaa, joka lahjoitettua maata viljeli ja jonka oikeuksia donataaria oli lahjoituskirjassa kielletty loukkaamasta, katsottava tilan todelliseksi omistajaksi. Mutta 1600-luvun käsitys omistusoikeudesta oli toisenlainen, ja lahjoitusmailla tapahtuu merkittävä kehitys, jonka vaikutuksesta aatelismiehen veronkanto-oikeudet muuttuvat enemmän tai vähemmän täydelliseksi omistusoikeudeksi.⁹⁵¹

Tässä nykyaikainen ja muinainen yksityinen omistusoikeus – Jutikkalan yhteiskuntakäsitykselle merkittävä ilmiö – muodostavat jälleen viitekehyksen Jutikkalan historian selitykselle, jolloin 1600-luvun feodaaliset ja limittyvät omistusoikeudet muuttuvat esimerkiksi kielteisistä yhteiskunnallisista olosuhteista. 1600-luvulla talonpoikainen omistus jäi taustalle, koska feodaaliset omistuskäsitykset ja teorit pääsivät valtaan ja yleistyivät. ”Teoria kahdenlaisesta omistusoikeudesta kielsi talonpojilta omistusoikeuden viljelemäänsä maahan.”⁹⁵² Jutikkala ei vain esitä menneisyyden tapahtumia vaan ymmärtää ne ideologisesti rakentuneiden yhteiskunnallisten valtasuhteiden välityksellä:

Otaksuttiin erheellisesti, että kruunu oli alkuaan ollut kaiken maan omistaja, mutta että se oli luovuttanut nautintaoikeuden tähän maahan talonpojille, jotka muka uudisviljelijöinä olivat vuosisatain kuluessa asettuneet kruunun viljelemättömille maille. Sanaa maanomistusoikeus talonpojasta puhuttaessa ei 1620-luvun jälkeen esiinny hallituksen kirjeissä ja päätöksissä kuin poikkeuksellisesti ennen kuin taas vasta vuosisadan loppupuolella.⁹⁵³

Jutikkalan mukaan feodaalinen omistusjärjestelmä oli lainoppineiden kehittämä ”väärä” järjestelmä. Tällaisella huomiolla hän ilmiselvästi viittaa todellisuuden ja teorian väliseen eroon, joka vaikutti Jutikkalan menneisyyden esittämiseen, mutta myös siihen, millaista historiantutkimusta hän omassa elämässään piti oikeanlaisena. 1600-luvun feodaaliteoria oli Jutikkalan mukaan unohtanut, että

talonpojalla ylimuistoista ajoista Ruotsi-Suomessa oli ollut täydellinen omistusoikeus maahansa, kruunun esittäessä vaatimuksiaan vain viljelemättömiin takamaihin, erämaihin ja pitäjien tai kihlakuntien sekä maakuntien yhteismaihin, ja että kun keskiajan lopussa ja eritoten Kustaa Vaasan aikana talonpojan

⁹⁵¹ Jutikkala 1942, s. 340.

⁹⁵² Jutikkala 1942, s. 341.

⁹⁵³ Jutikkala 1942, s. 341.

*omistusoikeudelle asetettiin eräitä rajoituksia, niin määräävinä olivat ensi sijassa käytännölliset näkökohdat, etupäässä kruunun pyrkimys turvata jatkuva verojen saanti tiloilta, joskin jo Kustaa Vaasa tuki näitä määräyksiä kaikista juridisista teorioista vapailla käsityksillään kruunun ja kuninkaan yliomistusoikeudesta.*⁹⁵⁴

Ristiriita vapaan talonpojan kunniakkaan perinteen ja 1600-luvun teoreettisen ja ulkomaisen feodalismien välillä tuo esiin jännitteitä Jutikkalan menneisyyden esittämisessä ja historian ymmärtämisessä. Jännite tuli esiin tavassa, jolla hän asetti feodalismien teoreettisen luonteen arvottavasti vastakkain muinaisesta suomalaisesta talonpoikaistraditiosta kumpuavan terveen järjen kanssa. Vastakkainasettelu sai Jutikkalan historiankäsityksessä merkittävät mittasuhteet, sillä hän piti talonpoikaistradition yhteyttä terveeseen järkeen tutkimustensa relevanttina antina Suomen yhteiskuntahistorialle.⁹⁵⁵ Teoreettisen ulottuvuuden lisäksi kielteisenä piirteenä feodalismiin vaikutti vieraus: ”Suomeen Baltiasta suurvaltakautena muuttanut aateli sen sijaan osoitti suurempaa harrastusta tätä feodaalilaitoksen kasvannaista kohtaan.”⁹⁵⁶ Vieraus muodosti hyökkäysuhan suomalaisille peltomaille: ”Feodalismi yritti kotiutua Ruotsi-Suomeen.”⁹⁵⁷ Kyse oli päivätöihin liittyneistä vallankäytöstä ja mahdollisuudesta talonpoikien alistamiseen. Päivätyöt rasittivat talonpoikia enemmän kuin verot, ja talonpoikaissäädyn tuhoutuminen merkitsisi miltei valtakunnan olemuksen tuhoutumista:

Samaan aikaan kun lahjoituksen laajenivat, oli valtiopäivien merkitys tavattomasti kasvanut, ja ne olivat alkaneet vuoden 1632 jälkeen suhtautua aktiivisemmin hallitukseen kuin aikaisemmin. Niillä saattoivat talonpojatkin nyt hakea parannusta niihin epäkohtiin, joiden he näkivät päivittäin kasvavan, ja heillä oli tällä kertaa varma tuki porvaristossa ja poliittisesti kouliintuneessa pappissäädyssä. Itsenäisten talonpoikien tuhoutuminen merkitsi vaaraa näillekin säädyille; ”kun aatelilla on kaikki talonpojat alustalaisinaan”, lausui arkkipiispa v. 1650, ”ei talonpoikaissääty saa enää mitään äänivaltaa valtiopäivillä, ja kun talonpoikaissääty on kukistunut, menee porvaris- ja pappissääty helposti sen mukana ja niin jää jäljelle valtakuntaan vain kuningas ja yksi sääty, nimittäin aatelissääty; ja kun aatelissäädyllä on kaikki maan tilat, niin missä on silloin kuninkaan valta”.⁹⁵⁸

Lainauksen lopussa selviää, että yhteiskunnallisen vallan ja kestävyysperusta lepäsi maassa ja talonpoikaissäädyssä omistuksessa. Vaikka Jutikkala oli aikaisemmin kritisoinut Yrjö-Koskista ja hänen tulkintaansa yhteisomistuksen primaariudesta, hän vahvisti myöhemmin tulkintaansa

⁹⁵⁴ Jutikkala 1942, s. 343.

⁹⁵⁵ Jutikkala 1943, s. 16.

⁹⁵⁶ Jutikkala 1942, s. 356.

⁹⁵⁷ Jutikkala 1943, s. 13.

⁹⁵⁸ Jutikkala 1942, s. 360.

läänityskauden kielteisistä ilmiöistä muun muassa Yrjö-Koskisen näkemyksillä. Tähän vaikuttivat Jutikkalan feodalismikäsitys ja hänen feodaaliseen maanherruuteen liittämänsä vierauden ja ulkomaalaisuuden teemat.⁹⁵⁹ Myös Heckscher koki vapaan talonpoikaissäädyn historian päättyneen, kun *verotusoikeutena* ilmennyt *yliomistusoikeus* alkoi jäsentää yhteiskuntaryhmien välisiä suhteita:

I själva verket var detta den allvarligaste delen av hela historien. Ty enligt tidens uppfattning skapade rätten att uppbära skatt på jorden ett slags äganderätt eller åtminstone överäganderätt till jorden, och denna äganderätt ansågs rent av större än den rätt som bönderna på skattejord själva kunde ha kvar. På detta sätt upphörde den klass som förut kunde ha kallats självägande bönder att vara självägande, och den svenska bondefriheten befann sig i överhängande fara.⁹⁶⁰

Heckscher käsitteli tätä sosiaalista ilmiötä taloushistoriallisessa viitekehyksessä ja erilaisen etäisyyden päästä kuin Jutikkala. Heckscherin selityksessä läänityskauden taustalla vaikutti 1600-luvun alkupuolen valtiontalouden krooninen ongelma, kun kruunun piti kerätä riittävästi resursseja ja ihmisvoimaa ja käyttää niitä sotiin valtakunnan rajojen ulkopuolella. Ruotsin kannalta vallitseva luontaistalous oli haastavaa, sillä muualla Euroopassa valtiot olivat rahatalouden piirissä.⁹⁶¹ Kupari auttoi kotimaisen valuuttakierron lisäämisessä, kun Kustaa Aadolf lisäsi kuparikannan rahoiksi.⁹⁶² Heckscher piti yleisemmän yhteiskuntakehityksen kannalta ongelmallisena, että 1600-luvulla esimerkiksi Ranskassa siirtymä luontaistaloudesta rahatalouteen johtui valtion velkaantumisesta ja lainoista, joiden takaisinmaksussa verotusoikeus siirtyi aatelille yksityiseen piiriin. Kotimaisen aatelin lisäksi myös suurvaltakauden sotia rahoittaneet sotayrittäjät olivat yksi kruunua rahoittanut ryhmä. Ruotsin *frälseköpen* oli siis yksi 1600-luvun valtiontaloudellinen keino vaihtaa luontaistuloja rahatuloihin.⁹⁶³ Ilmeistä on, että Heckscherille mieluisammassa vaihtoehdossa kiihtynyt kaupankäynti olisi vahvistanut rahataloutta.

Heckscherin tavoin myös Jutikkala painotti, että kruunu halusi vähentää veronmaksua parseeleina ja lisätä rahaveroa. Kruunulle maksetut verot kulkeutuivat useimmiten niin kauas valtakunnallisiin toimiin, että niiden vaikutus tuntui talonpojasta kaukaiselta. Silti siinä vaiheessa, kun kruununveroja luovutettiin aatelille ”hän [talonpoika] alkoi napista”.⁹⁶⁴

⁹⁵⁹ Yrjö-Koskinen 1869, s. 264. ”Epäilemätöntä on, että jos aatelinen läänitysherruus olisi saanut pysyä, talonpoikainen maanomistus ja vapaus ajan pitkään olisi hävinnyt, varsinkin meidän maasta, missä läänitys-isännät enimmältä osalta olivat muukalaisia.”

⁹⁶⁰ Heckscher 1943, s. 14.

⁹⁶¹ Heckscher 1936, s. 270–272.

⁹⁶² Heckscher 1936, s. 236, 274–275.

⁹⁶³ Heckscher 1936, s. 284–285.

⁹⁶⁴ Jutikkala 1942, s. 304.

Rahatalouden lisäksi myös sodat lähensivät 1600-luvun eurooppalaisia valtioita. Heckscherille oli merkittävää, että suurvaltapoliittisen tilanteen vaikutuksesta valtakunnan rajat avautuivat ulkomaalaisille aiempaa suuremmissa mittakaavassa.⁹⁶⁵ Kansainvälisen vaikutuksen sijaan rahvas koki sodan yhä useammin väenottoina. Jutikkalan mukaan väenotot muodostivat verojen lisäksi suuren rasituksen talonpojille. Ruotsin valtakunta joutui suurvalta-asemansa ylläpidon takia tekemään väenottoja siinä määrin, että ne uhkasivat talonpoikien arkipäivästä toimintaa. Jutikkala koki, että aateli suosi väenottoja myös siitä syystä, että ne olivat hyvä tapa pitää rahvas kurissa.⁹⁶⁶

Suurvalta-aikana talous perustui Heckscherin mukaan intensiivisen lainanoton takia rahatalouteen, mutta reduktion avulla Kaarle XI yritti palata takaisin luontaistalouteen. Heckscher painotti reduktion taantumuksellisuutta, vaikka Kaarle XI:n suunnitelmatalous oli huomattavasti organisoidumpaa kuin hänen edeltäjiensä toimenpiteet valtiontalouden edistämiseksi. Hänen näkökulmassaan korostuu määräjakoilaitoksen kritiikki.⁹⁶⁷ Luontaistalouden ongelma oli liikkumattomuus (*orörlighet*), joka rajoitti ihmisten kykyä hankkia, mitä he halusivat ja toisaalta kauppiaiden kykyä vastata kysyntään. Heckscherin vankkumattoman käsityksen mukaan jäykkyys poistui rahataloudessa, jossa markkinoiden vaatimukset kysynnän ja tarjonnan lainmukaisuuksista toteutuivat.⁹⁶⁸

Rahatalouden ja luontaistalouden väliset muutokset muodostivat käsitteellisen heilurin yhteiskunnallisesti epävakaaalle 1600-luvulle. Muutokset ja vaihtelut tuntuvat vaikeuttavan menneisyyden tarkastelua. Yliomistamisen hahmottamista ja siihen olennaisesti liittynyttä aatelin ja kruunun samansuuntaista taloudellista valtaa on ollut vaikea hahmottaa, koska lahjoitusmaiden kausi on mielletty ohimeneväksi ilmiöksi. Tämä tulee ilmi, kun Jutikkala kritisoi artikkelissaan *Tulivatko suuressa reduktionissa peruutetut talot kruununtiloiksi?* (1937) aikaisemman tutkimuksen käsitystä siitä, että kruununtilat olisivat syntyneet reduktiosta. Jutikkalan mukaan valtava agraariyhteisön mullistus, jossa perintötilat muuttuivat kruununtiloiksi, toteutui lahjoitusjärjestelmästä riippumatta.⁹⁶⁹ Jutikkala ei nähdäkseni halunnut antaa lahjoitusmaajärjestelmälle yhteiskuntahistoriallista arvoa vaan kuvasi yliomistamista implisiittisesti kruunun taloudellisen vallan muotona. Siksi valtion ja sen hallinnon kehitys

⁹⁶⁵ Heckscher 1936, s. 269–270.

⁹⁶⁶ Jutikkala 1942, s. 304.

⁹⁶⁷ Heckscher 1936, s. 358–359.

⁹⁶⁸ Heckscher 1935, s. 65. "Under penninghushållning kan normalt taget varje människa inom ramen för sina inkomster ordna sitt liv efter eget tycke, hon har fritt konsumtionsval; men vid naturhushållning kommer det in ytterligare en begränsning, utöver inkomstens litenhet, och den begränsningen gör sig starkt gällande."

⁹⁶⁹ Jutikkala 1937, s. 274–278.

johti varhaisella uudella ajalla verotuksen kiristymiseen. Talonpojan osa oli sama säädynsisäisestä asemasta riippumatta.

”Olen jo aikaisemmin 1700-luvun kartanoiden maakirjoihin nojautuen viitannut siihen, että rälssilampuoti ei 1600-luvulla näytä maksaneen sen korkeampia veroja kuin itsenäinen talonpoikakaan, koska kruunu otti jo perintötalonpojalta niin paljonkin suinkin saattoi irti saada.”⁹⁷⁰

Reduktio oli ominaispiirteiltään konservatiivinen reformi. Heckscher tarkasteli Kaarle XI:n reformia kameraalisena toimenpiteenä, jonka seurauksena luontaistaloudesta tuli jälleen vallitseva tila.⁹⁷¹ Tässä vaiheessa luontaistaloudellinen valtakunta erosi merkantilistisesta Euroopasta, sillä merkantilismissa valtion kannalta olennaista oli stimuloida rahan kiertokulkua. Juuri näin olivat Kustaa Aadolf ja Oxienstierna tehneetkin, mutta Heckscher kuvaa Kustaa Vaasan ja Kaarle XI:n politiikkaa esimerkantilistiseksi.⁹⁷² Tässä Heckscher käyttää merkantilismia talouspoliittisena doktriinina eikä niinkään yleisen aikakauden nimittäjänä. Myös Jutikkala käsitteli reduktiota taannuttavana muutoksena samansuuntaisesti kuin Heckscher. Jutikkalalle reduktio ja määräjakoilaitos olivat vanhoillisia sanan edistystä hidastavassa merkityksessä. Ne ehkäisivät talonpoikaista kehitystä, josta tilojen lukumäärän kasvu olisi ollut merkinä.⁹⁷³

Heckscher kuvasi reduktiota prosessina, jossa pääomat keskittyivät.⁹⁷⁴ Kruunu teki varallisuudensiirtoja rikastuakseen. Kaikkea rälssimaata ei kuitenkaan lunastettu kruunulle, vaan kuninkaan lisäksi oli myös rälssin edustajia, jotka voittivat reduktiota seuranneissa uudelleenjärjestelyissä.⁹⁷⁵ Kaarle XI:n reformit tavoittelivat ennen kaikkea valtiontalouden kohentamista, ja talonpoikien sosiaalisen aseman heikentyminen ei vaikuttanut ensisijaisesti toimintaan, joten säterit saattoivatkin jäädä reduktiossa aatelin haltuun. Heckscher muistuttaa taloustieteellisin sanankääntein, että reduktio synnytti markkinoille tarjontaa vapauttamalla maata entisiltä omistajilta. Kysyntä ei seurannut kuitenkaan tarjonnan kehitystä, sillä vain harva pystyi tässä vaiheessa hankkimaan lisää maaomaisuutta.⁹⁷⁶ Kruunun määräämien lunastusten vaikutuksesta maanomistamisesta ja siten myös taloudellisesta toiminnasta tuli korostetun epävarmaa, mitä Heckscher piti aikakaudesta riippumatta taloudellisia toimintamahdollisuuksia heikentävänä asiana.⁹⁷⁷ Toisaalta yksi merkittävä

⁹⁷⁰ Jutikkala 1937, s. 278.

⁹⁷¹ Heckscher 1936, s. 340.

⁹⁷² Heckscher 1936, s. 288–289.

⁹⁷³ Jutikkala 1958, s. 211.

⁹⁷⁴ Heckscher 1943, s. 32.

⁹⁷⁵ Heckscher 1936, s. 349–350.

⁹⁷⁶ Heckscher 1936, s. 351–354.

⁹⁷⁷ Heckscher 1936, s. 349–358.

uudistus oli, että reduktion myötä aateli ei enää voinut elää maankoroilla, vaan säterien myötä heistä tuli myös maanviljelijöitä tai oikeammin maatalouden harjoittajia.

Heckscherin ajatukset reduktiosta paljastavat myös hänen yhteiskuntahistoriallisen näkökulmansa ja synteisiä tavoittelevan tapansa tutkia historiaa. Hänen mukaansa reduktion vaikutuksia ei voinut tutkia tarkastelemalla reduktiota itseään yksittäisenä ja erityisenä menneisyyden tapahtumana, vaan sen sijaan tutkijan oli tutkittava todellisuutta.⁹⁷⁸ Heckscher erotti näin talouteen liittyvän poliittisen historian varsinaisen historian tutkimuksen tehtävistä ja painotti pitkän aikavälin tutkimisen olennaisuutta. Reduktion kohdalla tällainen lähestymistapa oli yhteiskunnallisesti tärkeää, koska se mahdollisti talonpoikien perinnöksiöstot välillisesti vedettyään merkittävän osan talonpojista rälssin alta kruunun piiriin, jolloin syntyi uusi potentiaalinen ostajaryhmä kruunun tiloille. Jutikkala pääsi samaan johtopäätökseen Heckscheriä mukaillen: "Suuresta lahjoitusten peruutuksesta hyötyi välittömästi vain valtio."⁹⁷⁹ Toisaalta voittajia olivat myös säterien ratsutilalliset:

Tämänniminen maanluonto keksittiin aatelisten suurtilojen alistamiseksi ruotujakolaitoksen palvelukseen. Säteriratsutila nautti jokseenkin kaikkia samoja vapauksia ja erioikeuksia kuin rälssisäterikin, vaikka sitä ei katsottukaan rälssin-, vaan perinnön- tai jopa kruununluontoiseksi, mutta sen haltijan oli ylläpidettävä rakuunaa kuten tavallisten talonpoikaisten ratsutilojenkin. – – Mutta riippumatta maanluonnossa tai omistuksessa tapahtuneista muutoksista säilyivät äskettäin syntyneet suurtilat suurtiloina, ja suurviljelyn puhtaana voiton lahjoituskaudesta muodostavat Suomessa juuri nämä kolmisensataa uutta kartanoa. Reduktio riisti aatelilta sen aseman koronnauttijana, so. verotulojen kantajana, muttei pienentänyt suurtilojen eikä edes suurmaaomaisuuksiakaan, jos omaisuus käsitetään nykyaikaisessa merkityksessä.⁹⁸⁰

Lainauksen lopussa Jutikkala rinnastaa aatelin aseman koronnauttijana verotusvallan käyttöön. Asiayhteys on tässä suhteessa merkitsevä. Jutikkala ei määrittele feodalismia Pohjoismaisessa viitekehyksessä vaan kirjoittaa reduktion merkityksestä suhteessa kruunun lailliseen asemaan ylimmän verotusvallan määrittäjänä ja käyttäjänä. Jutikkala arvioi Hämettä koskeissa laskelmissaan, että "ne talonpojat, joiden tilat olivat olleet lahjoitettuja, eivät olleet paljonkaan lukuisammin menettäneet sukuoikeuksiaan kuin ne, jotka koko ajan olivat olleet aatelista riippumattomia".⁹⁸¹ Niinpä Jutikkala totesi poleemisesti, että "olisi anakronistista pitää reduktiota

⁹⁷⁸ Heckscher 1936, s. 337.

⁹⁷⁹ Jutikkala 1942; Jutikkala 1958, s. 190. Vertaa Heckscher 1936, s. 299, 336–337.

⁹⁸⁰ Jutikkala 1958, s. 188. Vertaa Jutikkala 1958, s. 191.

⁹⁸¹ Jutikkala 1937, s. 277.

talonpoikaisystävällisenä sosiaalipolitiikkana”.⁹⁸² Reduktion haastavuus omistamisen kannalta näyttäisi olevan siinä, että silloin viimeistään Ruotsin valtakunnan keskiaikainen maanlaki oli tullut vanhaksi. Jutikkala painaa sosioekonomisen historian monimutkaisuuden aatteellisen ja oikeudellisen historian taakse:

*[Juridisten] teorioiden omaksumiseen eivät johtaneet vain vilkastuneet kauppa- ja kulttuuriyhteydet tai aatelisnuorukaisten ulkomaiset opintomatkat vaan ennen kaikkea se, että Ruotsin valtakunnan keskiaikainen maanlaki oli puutteellinen ja vanhentunut. Koska katsottiin, että kaikki lainsäädäntö, positiivinen oikeus, ilmensi joitakin korkeita oikeusperiaatteita, voitiin historiantutkija Stig Jägerskiöldin mukaan `ainakin jossain määrin kansallisen oikeuden rinnalla ottaa huomioon vierasmaalainen laki`. Roomalaisen oikeuden katsottiin tulkitsevan yleispäteviä lausumia, joita luonnonoikeudellinen teoria piti koko ihmiskunnalle yhteisinä. Myöhemmin luonnonoikeus joutui ristiriitaan roomalaisen oikeuden kanssa ja Kaarle XI kielsi tuomioistuimia vetoamasta roomalaiseen Corpus Juris - lakikokoelmaan, mutta itse vetosi siihen reduktiota toimeenpantaessa. Ei tietenkään ole kiellettävissä, etteivätkö teorioiden hyväksymiseen tai hylkäämiseen olisi vaikuttaneet yhteiskunnalliset etunäkökohdat ja siten kruunun ja aatelin väliset voimasuhteet.*⁹⁸³

4.4 OMISTAMINEN POHJOISMAISEN YHTEISKUNNAN LAILLISUUSPERIAATTEENA

Olen tässä ja edellisessä luvussa tarkastellut merkantilismin ja feodalismien esiintymistä ja roolia Heckscherin ja Jutikkalan tutkimuksissa. Niiden perusteella heidän tutkimuksistaan on mahdollista nostaa esiin taloudellisesta elämästä ja omistamisesta johdettu pohjoismaisen yhteiskunnan historiallinen laillisuusperiaate. Periaate yhdisti menneisyyden esittämisen nykyisyyttä käsitteleviin ja yhteiskunnan historiaa selittäviin näkemyksiin. Jutikkala määritteli sotien aikana ytimekkäästi Suomen paikan idän ja lännen välissä taloudellisen toiminnan ja omistamisen välityksellä: ”Nykyinen suursota...on pohjimmiltaan taistelu omistavien ja omistamattomien, tyydytettyjen ja tyydyttämättömien kansojen kesken elintilasta ja

⁹⁸² Jutikkala 1983, s. 80. Vertaa Kujala 2003, s. 153: ”In the long run the peasant benefited from the restitution implemented by Charles XI as it reduced the supremacy of the nobles and permitted the other estates to rise in power, but these benefits were not achieved until the decades after the Great Northern War.”

⁹⁸³ Jutikkala 2003, s. 278.

luonnonrikkauksista.”⁹⁸⁴ Toisessa esitelmässä Jutikkala jatkoi: ”Olemme puolustautuessamme varjelleet koko Eurooppaa.”⁹⁸⁵

Omistavien ja omistamattomien ero on valtava. Eurooppalaisten yhteiskuntien historiakulttuureissa talonpoikainen vapaus on rinnastettu kansakunnan vapauteen ja omistamattomien maahan sidottujen talonpoikien historia on symboloinut kansakunnan alistumista voimakkaampien edessä.⁹⁸⁶ Muun muassa Mary Douglas on huomannut, kuinka binaarioppositiot ovat usein analyttisiä keinoja hahmottaa tarkasteltavia ilmiöitä mutta samalla todellisuutta yksinkertaistavia ja eritteleviä käsitteitä.⁹⁸⁷ Uuden ajan alun yhteiskunnallisia omistussuhteita jäsentäneet yliomistussuhteet eivät ole joko-tai-asetelma yhteisen ja yksityisomistamisen välillä. Vaikka edellä lainattujen Jutikkalan esitelmien tunnelma ja luonne onkin vakuutteleva ja suunnattu kohottamaan yhteisön henkeä sota-aikana, niissä näkyy selvästi, että omistaminen on ilmiö, jossa sosiaaliset, taloudelliset ja poliittiset valtasuhteet limittyvät, kuten esimerkiksi Benno Teschke on todennut.⁹⁸⁸ Taloudellinen ja poliittinen valta kuuluvat yhteen. Varhaista uutta aikaa käsitelleet tutkimukset ovat tämän seikan takia erityisiä, koska vasta moderni (teollisuuskapitalistinen) maailma erotti taloudelliset elementit yhteiskunnassa erilleen muista sosiaalisista elementeistä.⁹⁸⁹ Yhtä lailla työvoima ja omaisuus ovat tutkimuskohteina aatehistorian ja sosiaalishistorian välimaastossa.⁹⁹⁰ Maria Ågrenia ovat kiinnostaneet erityisesti varhaisen uuden ajan omistusoikeudet, koska silloin omistamiseen liitettiin yhteiskunnallisen toimintavapauden ulottuvuus. Jutikkalaa omistamisen vapaudellinen ulottuvuus kiinnosti huomattavassa määrin, ja omistus rinnastuu yhdessä valtionpäiväedustuksen ja lain edessä toteutuvan tasaveroisuuden kanssa yhteismitalliseksi suomalaista ja tavoiteltavaa yhteiskuntaa määrittäväksi ominaispiirteeksi. Laajemmin ajatellen tämä liittyy Jutikkalan pohjoismaiseen narratiiviin. Siinä porvarillinen yhteiskunta ja sen taloudellinen liberalismi määrittävät yhteisön sisältä kehittyväksi

⁹⁸⁴ KA Jutikkalan arkisto, kotimaiset esitelmät. Esitelmän luonnos nimeltä Toinen maailmansota, tehty Jatkosodan aikana. ”Venäjä sen sijaan, vaikka kuuluukin omistaviin valtoihin, on aina tuntenut pohjatonta ahneutta omistaa lisää.”

⁹⁸⁵ KA Jutikkalan arkisto, kotimaiset esitelmät. Esitelmä jatkosodan ajalta. Otsikoitu Arvoisat kansalaiset.

⁹⁸⁶ Elmersjö 2013, s. 236.

⁹⁸⁷ Dumont 1986, s. 5.

⁹⁸⁸ Teschke 2003, s. 140–142.

⁹⁸⁹ Dumont 1986, s. 105.

⁹⁹⁰ Ågren 1996, s. 303–332. Ågren viittaa Macphersoniin, joka kirjoitti 1950-luvulla possessiivisesta individualismista. Macphersonille nykyisen yhteiskunnan ongelmat johtuivat liberalistisen demokratian pohjautumisesta possessiiviseen individualismiin. Se oli ongelmallista, koska yhteiskunnasta tulee näin vain joukko ihmisiä, jotka liittyvät toisiinsa vain sellaisen vapauden turvin, joka on hankittu yksilöiden kyvyillä ja ominaisuuksilla. Poliittisesta yhteiskunnasta tulee vain tämän omaisuuden suojaamista ja omaisuuden vuorovaikutuksen eli vaihdon säännönmukaistamista.

potentiaaliksi, joka ilmenee vapaan talonpojan roolista paikallishallinnollisessa ja valtakunnallisessa kehityksessä.

Jutikkalan kirjoitukset feodalismista ja niiden synnyttämä kuva, jossa muinainen talonpoikainen nautintaoikeus asettuu poikkitelein aristokraattisen ja majesteettillisen omistuksen kanssa, on poikkeuksellinen ilmiö länsimaiden poliittisen ajattelun historiassa. Useimmiten ajatus omaisuudesta konventioihin perustuvana oikeutena on Ellen Meiksins Woodin mukaan suojellut hallitsevan yhteiskuntaryhmän omaisuutta.⁹⁹¹ Tämä tulee esiin esimerkiksi Edmund Burken kuvauksessa Ranskan vallankumouksessa, sillä hän oudoksui kansalliskokouksen kokoonpanoa, johon ei kuulunut maataomistavia ryhmiä. Konservatiiviselle Burkelle maanomistus ja siitä juontunut varallisuus vahvasti riippumattomuutta, mitä hän arvosti poliittisena hyveenä. Burken ajattelu oli tässä mielessä vahvasti kiinni omassa ajassaan, jolloin maanomistajilla oli useita yhteiskunnan kanssa yhteneviä intressejä poliittisen järjestelmän säilyttämisestä omistusoikeuksien turvaamiseen.⁹⁹² Jutikkalan yhteiskunta-ajattelussa talonpoikainen valtiopäiväedustus ja tasaveroisuus sekä laajalle levinnyt omistaminen kannattelevat yhteiskuntaa ja näiden teemojen sopusointu kertoo 1900-lukulaisen demokratian ihannetyypin roolista menneisyyden selittämisessä.

Suomen historiassa ikimuistoinen nautinta tai muinainen yksityisomistus talonpoikaisena omaisuutena oli valtalähde ja yhteiskunnan laillisuusperiaate rahvaan kannalta.⁹⁹³ Laillisuusperiaate nousee olennaiseksi ulottuvuudeksi, koska Heckscher ja Jutikkala olivat molemmat yhteiskuntahistorioitsijoita, joille oikeanlaisen yhteiskunnan muoto ja historia oli tavoittelemisen arvoinen. Jutikkalan ja Heckscherin ideologinen historian- ja yhteiskuntakäsitys tuli selvästi esiin feodalismissa. Yksityisen aatelin valta erosi kruunun taloudellisesta vallasta. Yliomistamisen aiheuttamia konflikteja käsiteltiin feodaalisina eli teoreettisina, ideologisina, ulkoisina ja yksityiseen ahneuteen suurimmaksi osaksi kuuluvina ilmiöinä. Jutikkalalle feodalismi näyttäytyi ideologisena tuontitavarana ja Heckscherille yhteiskuntaa staattisuuteen kahlitsevana keskiaikaisena jäänteinä.

⁹⁹¹ Wood 2012, s. 237.

⁹⁹² Hampsher-Monk 2012, s. 204; Whatmore 2012, s. 81.

⁹⁹³ Yleisemmin yhteiskunnallisen vallan lähteistä katso Fukuyama 2014, s. 68. Fukuyama erittelee niitä ilmiöitä, joita vasten valtio ja yhteiskunta ovat kehittyneet. Yksi tärkeä selittäjä hänelle on laillisuusperiaate, joka tarkoittaa Fukuyamalle valtion vallan perustumista eräänlaiseen sopimukseen alamaisten/kansalaisten ja hallitsijoiden välillä. Vertaa myös Saastamoinen 2003, s. 55. Kari Saastamoisen mukaan ”Ruotsissa kun ei koskaan esiintynyt kahta monien Euroopan maiden poliittista kulttuuria muokannutta konfliktia. Ensinnäkin reformaation alkuvaikeuksien jälkeen Ruotsista tuli uskonnollisesti poikkeuksellisen yhtenäinen ”Pohjolan Espanja”, jossa ei esiintynyt vakavia uskontokuntien tai kirkon ja maallisen vallan välisiä konflikteja. Toiseksi Ruotsi oli erittäin maatalousvaltainen maa, jossa ei syntynyt keskusvaltaa ja aatelistoa uhmaamaan kykeneviä rikkaita puoli-itsenäisiä kaupunkeja.”

Feodalismi oli yhteiskunnalle haitallinen ilmiö, joka kasvatti koronnautintaa ja yksityisten ihmisten taloudellista ja poliittista valtaa. Taustalla voi nähdä 1900-luvun omistuskäsityksen, jossa omistaminen liittyy merkittävästi varallisuuteen.⁹⁹⁴ Heckscher ja Jutikkala liittivät feodalismien järjestelmän korrupioon, josta vieras aateli sai syyt niskoilleen. Vaikka he näyttivätkin käsittävän, että yksityisomistus on ongelmallinen käsite kuvaamaan vanhan ajan yhteiskunnallisia omistussuhteita, he eivät nähneet kruunun ja aatelin yliomistamista esimerkkinä samasta mekanismista – maanherruudesta ja ylijäämän haltuunotosta. He kohtelivat julkista valtiota verottavana yliomistajana ja aatelista maanherraa yksityisenä vallankäyttäjänä, jolle vuokrat ja päivätyöt antoivat elinkoron. Julkisen ja yksityisen vastakkainasettelu liikkuu ajassa pois menneisyydestä heijastelemaan myös 1900-luvun yhteiskunnallisia jakolinjoja. Heckscherille feodalismi tappoi taloudellisen kehityksen, eikä muuttumaton yhteiskunta ollut Heckscheristä kiinnostava.⁹⁹⁵ Toisaalta yksityisen varallisuuden kasautuminen soti Heckscherin taloushistoriallista käsitystä vastaan, sillä feodaaliajan yksityinen varallisuus ei kerryttänyt kokonaisvarallisuutta, mikä puolestaan heikensi yhteisön taistelua niukkuutta vastaan.⁹⁹⁶

Mirkka Lappalainen on kritisoinut Heckscheriä ja Jutikkalaa siitä, että he liioittelivat kruunun ja valtakunnan hallinnon kylmää ja merkantilistista ihmiskäsitystä.⁹⁹⁷ Lappalainen painottaa merkantilismin maailmankatsomuksen sijaan sääty-yhteiskunnan rakenteellista eriarvoisuutta eri säätyjen välillä. Jutikkalakin kirjoitti useimmiten sääty-yhteiskunnasta merkantilismin sijaan, mutta olennaista tässä luvussa on, että merkantilismi sekä feodalismi olivat Jutikkalalle menneisyyden tapahtumien maailmankatsomuksellisia selittäjiä sekä samalla nyky-yhteiskuntaan liittyvän ideologisen kritiikin kohteita. Sekä feodalismi että merkantilismi olivat molemmat esimerkkejä yhteiskunnallisesta tilanteesta tai aikakaudesta, jossa liberaali ja harmoninen käsitys yksilöiden ja yhteiskunnan samansuuntaisista eduista ei toteutunut. Lisäksi feodalismi ja merkantilismi olivat kulttuurisia, institutionaalisia ja asenteellisia esteitä, joita weberiläinen yhteiskuntahistoriallinen malli asetti kapitalistisen yhteiskunnan ja mentaliteetin kehitykselle.⁹⁹⁸

Heckscherin merkantilismi ja Jutikkalan maanluontojen analyysi pääsivät historialliseen keskusteluun pysyvästi ja ovat siten osa yhteisöjen

⁹⁹⁴ Ryan 1989, s. 315–316. Ryanin mukaan moderni 1900-lukulainen käsitys omistamisesta on pikemminkin käsitys varallisuudesta (wealth). Varallisuus on taas pikemminkin taloudellinen kuin poliittinen käsite.

⁹⁹⁵ Heckscher 1935, s. 21.

⁹⁹⁶ Heckscher 2003b, s. 97–98, 103–105.

⁹⁹⁷ Lappalainen 2012, s. 75–76, 235.

⁹⁹⁸ Vertaa Wood 2002, s. 17–21.

historiatietoisuutta ja kansallista tiedettä.⁹⁹⁹ He synnyttivät yhteiskunnallista tietoa ja samalla rakensivat yhteisön omakuvaa ja kulttuuristen piirteiden geopolitiikkaa historiallisten teemojen avulla. Samalla he asemoivat itsensä ajankohtaisen tiedon haltijoiksi ja marginalisoivat aikaisempia tutkimustraditioita. Tutkimuksillaan he osallistuivat kansallishistorialliseen projektiin, jossa Suomen ja Ruotsin historiaa kirjoitettiin 1900-luvun yhteiskunnallisten ilmiöiden vaikuttaessa taustalla. Jutikkala ja Heckscher ottivat molemmat 1600-luvun feodalismista kirjoittaessaan kantaa kansallisen historian kipupisteeseen.¹⁰⁰⁰ Seuraavan vuosisadan ilmiöt osoittivat kuitenkin pisteiden lyhytikäisyyden.

⁹⁹⁹ Vertaa Latour 1987, s. 22–29, 42. Latourille prosessi, jossa tiedemiehen väittämät muuttuvat faktoiksi, on sosiaalinen ja kollektiivinen, ja paljolti riippumaton tieteenharjoittajasta. Väittämän kohtalo on sitä seuraavaksi kommentoivien käsissä. Sitä siteeraavat voivat tehdä siitä vaihtoehtoisesti totta tai tarua. Faktat muodostuvat kollektiivisesti. Fakta syntyy, kun seuraava tutkijasukupolvi viittaa nykyisen tuottamaan tietoon. Kun ristiriitaisuuksista syntynyt keskustelu loppuu ja edellisiä tietoja käytetään uusia väittämiä vahvistavina tosiasioina, syntyy tieteeseen *mustia laatikoita*.

¹⁰⁰⁰ Pohjoismaisen kansallisten historian tutkimusten U-muotoisesta käyrästä katso Aronsson, Fulsås, Haapala, Jensen 2008.

5 POHJOISMAISEN YHTEISKUNNAN MODERNISAATION PERUSTUKSET

1700-luvun solmukohdista ja modernisaatiosta muodostui Jutikkalalle ja Heckscherille olennaisten historiallisten ilmiöiden tiheikkö, jonka osatekijöitä olivat talous, väestö, elinkeinojen keskinäiset suhteet, säätyläisten ja talonpoikien yhteiskunnallisen aseman nousu sekä maailmankatsomuksellinen murros. Kansallisvaltion ja modernin kapitalismin juuret kehittyivät erityisesti 1700-luvun aikana.¹⁰⁰¹ Modernisaatioluvun teemat paljastavat Jutikkalan ja Heckscherin tutkimuksia jäsentävän normatiivisen yhteiskuntamallin. Normatiiviset yhteiskuntamallit ovat yhteiskuntahistoriallisia kokonaistulkintoja, joissa deduktiivinen näkökulma yhteiskunnan kehitykseen ja suotuisaan järjestykseen vaikuttavista tekijöistä yhdistyy empiiriseen historian tutkimukseen.¹⁰⁰² Historiantutkijalle itselleen yhteiskuntamallit purkavat menneisyyden kuvaamisen ja historian selittämisen tietoteoreettista jännitettä ja legitimoivat niitä ideologisesti, esteettisesti ja moraalisesti. Mallit eivät aina ole normatiivisia, mutta Jutikkalan ja Heckscherin tuotannossa normatiivisuus korostuu, koska heidän historialliset kokonaistulkintansa osallistuivat myös nykyhetken poliittisten kysymysten ja vastakkainasetteluiden ratkaisemiseen. Samoin narrativistisen historianfilosofian korostama seikka historiantutkijan esittämän kokonaisnäkemyksen palautumattomuudesta hänen esittämiinsä yksittäisiin menneisyyttä koskeviin tosiasiaväitteisiin korostuu pitkän aikavälin talous- ja sosiaalhistoriassa, mikä tekee yhteiskuntamalleista relevantteja historiallisen selittämisen kannalta.¹⁰⁰³

Yhteiskuntamallit ovat metatason narratiiveja, joissa historiallinen esitys on kerronnallisten käytäntöjen lisäksi tulosta tietoteoreettisista ja

¹⁰⁰¹ Tämä poikkeaa näkökulmasta, jossa 1600-luvun eurooppalainen kriisi olisi ikään kuin aukaissut kehityksen kohti kansallisvaltiota ja kapitalistista markkinataloutta. Katso esimerkiksi Benigno 2010, s. 92–108, Wallerstein 1980, s. 1–9.

¹⁰⁰² Callinicos 2001, s. 25. Callinicosin määrittelyn mukaan yhteiskuntateoriat ovat väitteitä yhteisön kehityksestä, joka ilmenee sosioekonomisia ilmiöitä tarkastelemalla. Kyseessä voi olla yhteiskuntateoria (taloudellisen ja yhteiskunnallisen kehityksen malli) tai käsitteellinen ideaalityyppi (yhteiskunnan ideaalityyppi esim. Weber), jonka avulla tapahtuu ilmiön kategorisointia ja tyyppittelyä.

¹⁰⁰³ Raphael 2011; Kuukkanen 2016. Vaikka muun muassa Hayden Whiten ja Frank R. Ankersmitin edistämä historiantutkimuksen filosofian narrativistinen käänne olikin pinnallisesti tarkasteltuna historiantutkimuksen kirjallisen tuotteen ja sitä jäsentävän kerronnallisuuden tarkastelua, narrativistisen filosofian tärkein kontribuutio historiantutkimuksen omakuvaan oli nimenomaisesti se, että historiantutkijan kokonaisnäkemys merkitsee paljon ja sitä ei voida palauttaa lähdeaineistosta esitettyihin yksittäisiin menneisyyttä kuvaaviin väitteisiin loogisen empirismin perusoletusten mukaisesti.

ontologisista valinnoista, joihin historiantutkijan henkilökohtaiset ja tutkijayhteisössä vallitsevat ideologiset ja poliittiset käsitykset vaikuttavat.¹⁰⁰⁴ Narratiivisen muotonsa ja tieteellisen vakuuttavuutensa ansiosta historialliset esitykset vahvistavat lukijoiden ajatuksissa yhteiskuntajärjestelmän legitimitettiin ja osoittavat yhteiskuntaa rakentavan ja ylläpitävän toiminnan mahdollisuudet ja vaikutusalat.¹⁰⁰⁵ Historiantutkimukset välittävät yleisölle vaikutelman verraten valmiista ja kokonaisesta todellisuudesta. Menneisyyttä käsittelevän tiedon ja historian ymmärtämisen jännitteisen siten sidosaineeksi paikantuva normatiivinen yhteiskuntamalli lisää historiallisen esityksen tarjoamaa vaikutelmaa valmiista ja käsiteltävästä kokonaisuudesta. Samalla historiantutkimus liittyy yksilön yhteisönsä, eli historiantutkimuksen kokonaistulkinnat yhteiskuntakehityksestä mukauttavat yksilön vallitseviin sosiaalisiin suhteisiin.¹⁰⁰⁶ On siis ymmärrettävää, että yhteiskunnallisesti merkittävät historiantutkijat yhdistelevät tutkimuksissaan menneisyyden kuvausta normatiivisiin väitteisiin yhteiskunnan olemuksesta ja kehityksestä.

Historia alkoi muuttua merkityksekkääksi ja järjelliseksi, kun Jutikkala ja Heckscher tarkastelivat modernisaatiota skotlantilaisten valistusajattelijoiden Adam Smithin, Adam Fergusonin ja John Millarin tapaan teleologiana, jossa yhteiskuntakehitys kulki epävapaudesta kaupan ja työnjaon välityksellä kohti järjestyksen ja vapauden parempaa yhteensovittamista. Tässä luvussa tarkastelen tätä ilmiötä keskeisten teemojen – feodalismista vapautumisen, tuottavuuskasvun, omistusoikeuden ja yksilönvapauden – kannalta. Samalla piirtyy esiin, miten heidän hahmottamansa kehityksen tavoitela sointui tutkijoiden oman ajan tarpeisiin oikeutta porvarillista omistusoikeutta ja siihen sopivaa yhteiskuntajärjestelmää.

Modernisaatio on muutos, jossa ”tärkeät historialliset prosessit menettävät sykliluonteensa”.¹⁰⁰⁷ Aikakäsitys muuttui syklisestä lineaarisemmaksi, ja väitän, että historiantutkijoilla on esittämiskäytäntöjen, käsitteiden käytön ja ilmiöiden vaikutussuhteiden esittelyn välityksellä mahdollisuus määrittää tuon suunnan sisältö. Kyse ei ole vain siitä, että historiantutkija rakentaisi pitkän aikavälin kuvailussa sillan menneisyyden ja nykyisyyden välille ja siten teleologisesti määrittäisi samalla historian suuntaa tulevaisuuteen, sillä tiettyyn suuntaan kulkevia prosesseja ei ole välttämätöntä kuvata teleologisesti.¹⁰⁰⁸ Tässä luvussa tarkastelen teleologisten ilmiöiden sijaan sitä, miten Heckscherin ja Jutikkalan tutkimuksissa yhteiskunnallinen muutos ja

¹⁰⁰⁴ Callinicos 1995, s. 50.

¹⁰⁰⁵ White 1987a, s. 87–88. Todellisuudesta juontuva realistinen side lukijan ja historiantutkimuksen välille synnyttää moraaliseen kriteeriin. Sen avulla historiantutkijoiden selittämiä menneisyyden tapahtumia tuetaan merkityksillä, joihin liitetään objektiiviseksi koettuja ominaisuuksia.

¹⁰⁰⁶ Callinicos 1995, s. 51, 54; White 1987a, s. 87–89.

¹⁰⁰⁷ Viikari 1995, s. 382. Vertaa Blumenberg 1985/1966; Koselleck 2004; Berger 2015, s. 43–68; Jokisalo 2015.

¹⁰⁰⁸ Viikari 1995, s. 382–384.

kehitys kuvataan välttämättömänä (determinismi) tai kontingenttina (vapaus) prosessina. Ne eivät ole binaarisesti erotettavissa olevia käsitteitä, vaan mahdollisen spektrin eri ääripäitä, joiden välillä historianantajat esittävät ja ymmärtävät mennyttä toimintaa ja muita sosiaalisia prosesseja.¹⁰⁰⁹ Luvussa tutkitaan, miten Jutikkala ja Heckscher esittivät ja kuvailivat 1700-luvun murroksen. Lisäksi luku tarkastelee, miten Heckscher ja Jutikkala selittivät eli ymmärsivät tuon murroksen.

Nostan aluksi esiin Jutikkalan ja Heckscherin käsityksiä talouspolitiikasta, väestöstä osana taloushistorian tutkimusta ja erilaisten elinkeinojen keskinäisen kilpailun synnyttämästä dynamiikasta yhteiskunnallisen kehityksen kannalta. Jälkimmäisessä osassa poimin heidän tutkimuksistaan esiin selityksiä, käsitteitä ja luokitteluja, jotka he – yhdessä tai erikseen – kokivat tärkeiksi vanhan ja uuden välisen murroksen sekä pohjoismaisen modernisaation kannalta. Tällaisia olivat sääty-yhteiskunnan lopun alkua ilmentäneet merkit, uusien sosiaaliryhmien nousu ja maailmankatsomuksellinen murros, johon olennaisesti liittyy liberalistisen, porvarillisen ja kapitalistisen yhteiskuntajärjestyksen muotoutuminen. Historiantutkimus ja siinä ilmenevä historiallinen ymmärtäminen on poliittiseksi mielleltävää yhteiskunnallista ajattelua.¹⁰¹⁰

1700-luku oli heidän tutkimuksissaan ikään kuin raskaana.¹⁰¹¹ Yhteiskunta kantoi sisällään modernisaatiota, sen perustaa ja alkiota. Siksi 1700-luvun historia ei esiinny heidän tutkimuksissaan historistisen näkökulman mukaisesti oman aikansa tuotteena, vaan myöhempien aikojen jo toteutunut modernisaatio on läsnä heidän esityksissään.¹⁰¹² Luvun johtopäätökset ovat historiallisen selittämisen ja historiankäsitteiden kannalta erityisiä. On selvää, että suuri osa modernisaation liitettävistä mullistuksista ei konkretisoitunut Ruotsin valtakunnassa tai missään muuallakaan vielä 1700-luvun aikana. Teollistumisen ja maailmankatsomuksellisen murroksen siemenet kantoivat hedelmää vasta seuraavina vuosisatoina. Talous- ja sosiaalhistoriallisilla tutkimuksilla mainetta keränneet Jutikkala ja Heckscher selittivät 1700-luvun modernisaatiota hengellisillä ja aatteellisilla tekijöillä, joiden avulla he rakensivat 1700-luvusta pohjoismaisen yhteiskunnan historian kannalta ratkaisevan aikakauden. Samalla he kirjoittivat liberaalin yhteiskuntakäsityksen osaksi kansallisen historian määräävää kertomusta.¹⁰¹³

¹⁰⁰⁹ Ben-Menahem 2011, s. 127–129.

¹⁰¹⁰ Palonen 1988, s. 32–33. Luokitus tekee näkyväksi tietyt luokat ja tietyt määritelmät ja kätkee toiset pois näkyvistä. Samalla jokin luokka pääsee etuoikeutettuun asemaan, normalisointi poliittisena keinona. Tämä saattaa johtaa siihen, että jokin prosessi saadaan näyttämään luonnolliselta tai vääjäämättömältä politiikassa.

¹⁰¹¹ Ajan latautumisesta yhteiskuntatieteellisessä tarkastelussa katso Blix 2013.

¹⁰¹² Tässä historismi tarkoittaa tutkimuksen näkökulmaa, jossa menneisyyttä tutkitaan ennen kaikkea tutkittavan aikakauden lähtökohdista, ei niinkään nykyajasta käsin.

¹⁰¹³ Kansallisten määräävien tai hallitsevien kertomusten tehtävästä katso: Megill 1995; Berger 2015, s. 1–27; Leersen 2010, s. 71–85.

Heidän yhteiskunta- ja historiankäsityksensä limittyvät yhteen projekteissa, joissa kansavaltioiden tarinat sovitetaan osaksi liberaalin yhteiskuntajärjestelmän kehitystä. Jotta heidän konstruoimansa vähittäinen muutos vanhasta uuteen ja siihen liittyvä modernisaation merkitys on mahdollista tuoda esiin, hahmottelen ensiksi Jutikkalan ja Heckscherin käsityksen vanhasta yhteiskunnasta, jota modernisaatio alkoi heidän tutkimuksissaan vähitellen painaa alleen.

5.1 MODERNISAATION TALOUSHISTORIALLINEN POHJA

Yleensä Ruotsin valtakunnan 1700-lukua, säätyvaltaisen hyödyn aikakautta, käsittelevien historiantutkimusten pohjavire nousee sisäisestä kehityksestä, joka oli ikään kuin välttämätöntä saada käyntiin sotavuosien jälkeen.¹⁰¹⁴ Asetelmaan on vahvat perusteet, koska vertailukohtana toimivat edellisen vuosisadan suurvalta-ajan sotaretket Keski-Eurooppaan sekä Itämeren alueen herruus. Alueellisen ekspansiivisuuden seurauksena laajentuneen valtakunnan hallitseminen vaati aikaisempaa enemmän taituruutta, huomiota ja resursseja. Itämeren valtiaan Ruotsin hallinto ei pystynyt hallitsemaan voittoisien sotien seurauksena kasvanutta valtakuntaa, ja niinpä valloitusmaat muodostuivat mahdollisesti taakaksi valtakunnan optimaalisen toiminnan kannalta. Valtakunnan ydinalueiden ja voittomaiden suhde ei kuitenkaan ollut näin yksisuuntainen. Esimerkiksi Itämeren provinssit olivat merkittäviä viljantoimittajia valtakunnan vanhoille alueille¹⁰¹⁵, ja kun Ruotsi menetti suuressa Pohjan sodassa otteensa näihin provinssihin, oli valtakunnan ydinalueiden saatava viljansa jatkossa muualta.¹⁰¹⁶ Lovi elintarvikkeiden tarjonnassa loi paineita valtakunnan hallinnolle sisäisen taloudellisen kehityksen synnyttämiseksi. Ajatus siitä, että valtionhallinnon oli mahdollista edistää valtakunnan taloudellista tilaa, sopi vallalla olleeseen merkantilistiseen talousajatteluun. Säätyvallan aikana vientiä pyrittiin edistämään ja tuontia sitä vastoin rajoittamaan, jotta syntyisi ”suotuisa” ylijäämäinen kauppatase. Vaikka olen jo aikaisemmassa luvussa käsitellyt yksityiskohtaisesti merkantilismin roolia Jutikkalan ja Heckscherin historiallisessa selittämisessä, tässä luvussa on aloitettava lyhyesti merkantilismista, koska ilman sitä niin Heckscherin kuin Jutikkalankin

¹⁰¹⁴ 1700-lukua käsitteleviä yleisesityksiä ovat esimerkiksi Karonen 2008; Magnusson 2010; Mansén 2011; Vahtola 2003; Villstrand 2012; Virrankoski 2001; Ylikangas 1987; Klinge 2011. 1700-luvun käsitehistoriaa ja poliittista kulttuuria ovat tutkineet muun muassa Nurmiainen 2009b; Saastamoinen 2003; Sennefelt 2011.

¹⁰¹⁵ Katso esimerkiksi Zetterberg 2007, s. 177–213.

¹⁰¹⁶ Heckscher 1949a, s. 17.

konstruoima 1700-luvun sosioekonominen muutos näiden kahden historian tutkijan teksteissä ei tule ymmärrettäväksi.¹⁰¹⁷

Merkantilistinen talousajattelu edusti Heckscherille ja Jutikkalalle piilevää modernia maailmankuvaa, sillä merkantilismiin sisältyi ajatus dynaamisesta kehityksestä verrattuna staattisuuden lamaannuttamaan vanhaan agraariyhteiskuntaan. Suotuisan kauppataseen tavoittelu oli vain yksi ulottuvuus, jonka välityksellä merkantilistinen talouspolitiikka ”sekaantui”¹⁰¹⁸ talouselämään. Kaksi muuta ulottuvuutta liittyi väestöön ja elinkeinopolitiikkaan. Merkantilistit kohtelivat elinkeinoja eriarvoisesti, ja suosikkeja talouselämän osa-alueista olivat manufaktuurit sekä merenkulku- ja kauppa.¹⁰¹⁹ Lisäksi väestön rooli tuottajana ja valtakunnan hyvinvoinnin synnyttäjänä ymmärrettiin aikaisempaa tarkemmin, mutta toisaalta yksilölle ei annettu arvoa. Ihminen pysyi merkantilismin maailmankuvassa hengettömänä alamaishana, kollektiivin osatekijänä. Jutikkala ja Heckscher painottivat usein, että merkantilistisessa ajattelussa valtio oli itsetarkoitus, jolloin ihmiset olivat elinkeinoja varten.¹⁰²⁰

Merkantilistisen talouspolitiikan historia tarjosi Heckscherille ja Jutikkalalle mahdollisuuden jäljittää taloudellisen kehityksen voimistumista suuren Pohjan sodan jälkeisessä Ruotsissa. Vapaudenajasta muodostuikin jälleenrakennuksen myötä ruotsalaisen merkantilismin kukoistuskausi, mikä johti taloudelliseen kehitykseen.¹⁰²¹ Toisaalta talouspolitiikka oli heille molemmille määritelmällisesti yllirajaista, sillä he tarkastelivat merkantilismia kansainvälisenä ilmiönä, joka oli ekspansiivista aikana, jolloin valtakunta kääntyikin sisäänpäin.¹⁰²² Heckscherille merkantilistinen talouspolitiikka oli ekspansiivista, koska talous- ja ulkopoliittikan haarat kietoutuivat erottamattomasti toisiinsa. Jutikkalan mukaan talouden tilaa kohennettiin talouspolitiikan lisäksi myös ulkopoliittisin keinoin, mikä johti siihen, että ulkopoliittikan lailla myös kansainvälisestä taloudesta tuli kahdenvälisten nollasummapelien näyttämö.¹⁰²³ Tuo kamppailu oli kuitenkin vain osa totuutta. Kuten jo aiemmin tuli esiin, Heckscher ei tarkastellut merkantilismia yksioikoisena feodaalisen yhteiskuntarakenteen taloudellisena doktriinina, vaan sen lisäksi merkantilismilla oli historiallinen arvo taloustieteellisen ja

¹⁰¹⁷ Heckscherin merkantilismista katso Magnusson 1994.

¹⁰¹⁸ Jutikkala 1934a, s. 293.

¹⁰¹⁹ Heckscher 1922b. Heckscherin tutkimus *Produktplakatet – Den gamla svenska sjöfartspolitikens grundlag* keskittyi juuri 1700-luvun ruotsalaisen merkantilismin analysointiin.

¹⁰²⁰ Jutikkala 1949d, s. 569.

¹⁰²¹ Heckscher 1949a, s. 361.

¹⁰²² Heckscher 1949a, s. 17–18.

¹⁰²³ Jutikkala 1949d, s. 569. ”Merkantilisteille oli talouspolitiikka – hiukan kärjistetyksi ilmaistuna – vain eräs ulkopoliittikan haara, jonka tarkoituksena oli oman valtakunnan taloudellinen kohottaminen naapurimaiden kustannuksella. Oli ansiokasta vaurastuttaa omaa maata, mutta vielä ansiokkaampaa vahingoittaa vieraan maan elinkeinoelämää, ja rauhan vallitessa kummatkin tavoitteet saavutettiin helpoimmin säännöstelemällä ulkomaankauppaa ja merenkulkua.”

talouspolitiikan oppineisuuden kehittäjänä. Juuri tästä henkevydestä nousevat esiin Jutikkalan ja Heckscherin tutkimuksissa talouden dynaamisuuteen ja sitä kautta modernisaatioon olennaisesti liittyneet tekijät. 1700-luvun yksi suuri murros oli staattisen talouselämän väistyminen dynaamisten markkinoiden tieltä. Elinkeinot ja taloudellinen elämä alkoivat kehittyä kohti kapitalistista markkinataloutta.

Merkantilismi ja siihen liittynyt taloudellinen ajattelu muodosti kuitenkin vain yhden ulottuvuuden aikakauden yhteiskunnallisessa murroksessa. Luontais- ja rahatalouden väliset muutokset ja niihin olennaisesti kytkeytynyt sääty-yhteiskunta muodostivat toisen osakokonaisuuden, jota tutkimalla Jutikkala ja Heckscher pääsivät käsiksi sääty-yhteiskunnan murenemiseen ja uusien yhteiskuntaryhmien ja siten modernisaation kannalta merkittävien ryhmien nousuun. 1700-luvun aikana luontais- ja rahataloudelliset käytännöt muuttuivat merkittävästi, sillä 1600-luvun reformien ja suuren Pohjan sodan perintönä valtiontalous jäsenyi suuressa määrin luontaistaloudellisten periaatteiden mukaan.¹⁰²⁴ Trendiä vahvisti 1700-luvun alun aikana tehostunut veropalkkalaitos. Sen lisäksi, että luontaistalous ryhditti yhteiskunnan tiettyyn verotaloudelliseen toimintamalliin, se satoi edelleen säätyjä ja yhteiskuntaryhmiä toisiinsa, mikä toi edelleen Jutikkalalle feodaalisen uhan yhteiskuntaan ja sen välityksellä myös näkyviin hänen tutkimuksissaan. Veropalkkalaitos eli määräjakoislaitos johti hänen mukaansa ”luontais- ja rahatalouden – virkamiesten ja talonpoikien – taisteluun palkoista”.¹⁰²⁵ Tässä taistelussa talonpojat olivat verraten heikossa asemassa, sillä he eivät olleet vielä itsenäisiä toimijoita tai vapaita elinkeinonharjoittajia, vaan sen sijaan heidän piti maksaa veronsa määräysten mukaisesti.

Asetelmaltaan yksinkertainen konfliktuulottuvuus muuttui kuitenkin Jutikkalan määritelmässä feodaaliseksi ilmiöksi. Koska talonpoikien verot osoitettiin yksityishenkilöille, määräjakoislaitos oli Jutikkalalle toimintaperiaatteiltaan läänitysjärjestelmä ja edusti feodalismia. Vaikka järjestelmä erosikin edellisen vuosisadan lahjoitusmaakaudesta, silti luontaistuotteina maksetut verot ja niiden muutostarpeet synnyttivät riitojen lisäksi ennen kaikkea riippuvuutta.¹⁰²⁶ Tämän luontaistalouteen ja sääty-yhteiskuntaan liittyvän riippuvuuden vähittäinen mureneminen oli toinen muutostekijä, joka tuli esiin Heckscherin ja Jutikkalan tutkimuksissa.

Jutikkalan sosiaalishistoriallisessa katsannossa 1700-luvun alun sosioekonominen perusasetelma syntyi talonpoikien ja veropalkkaioikeutta nauttineiden välisestä konfliktista. Jutikkala ei syylistänyt tästä tilanteesta veropalkkaa nauttineita tai muita maanherroja, vaan etsii syitä myös taloudellisesta kehityksestä. Kärjistyneessä konfliktissa ei ollut kyse pelkästään veropalkkalaisten omasta halusta riistää talonpoikia, vaan taustalla vaikutti myös 1700-luvun hintakehitys, jonka seurauksena

¹⁰²⁴ Heckscher 1943, s. 1-47; Heckscher 1936a, s. 271–298.

¹⁰²⁵ Jutikkala 1942, s. 413.

¹⁰²⁶ Määräjakoislaitoksesta katso Thisner 2014.

palknauttajan tulot nousivat yleisen hintakehityksen mukana.¹⁰²⁷ Jutikkalan mukaan talonpojat eivät hyötäneet rahan arvon laskusta, koska heitä rasittivat velvollisuudet suoritua veroista verotuotteina. Syyt Jutikkala paikansi epätasaisesti jakautuneeseen poliittiseen valtaan, koska säätyvallan aikana poliittinen valta ei jakautunut tasaisesti, minkä seurauksena säädyt olivat myös taloudellisesti eriarvoisia. Näin veropalkkoja nauttinut rentier-ryhmä pystyi tinkimään itselleen paremmat veroedut poliittisella vaikuttamisella. ”Järjestelmä [oli] joka suhteessa sovitettu kruunun tai virkamiesten ja upseerien etujen mukaisesti.”¹⁰²⁸ 1600-luvun lahjoitusmaakauden tavoin talonpojat olivat taas uhattuina, sillä poliittisen vallan mielivaltaisuus, ennakoimattomuus ja tasaverottomuus aiheuttivat talonpoikien kannalta vaarallisia suunnitelmia.¹⁰²⁹ Olennaista Jutikkalan esityksessä on, että vasta vähitellen kehittyvä rahatalous muutti tilannetta maaseudulla, jolloin veropalkkalaitoksen ”taloudelliset epäkohdat” kävivät ilmeisiksi ja paineet muutoksiin polttaviksi. Samalla myös talonpoikien suhteellinen asema kohenisi yhteiskunnassa, sillä hänen ajattelussaan vaikutti taustalla oletus vaihtosuhteiden vapautumisesta. Niinpä merkantilismin dynaamisuuden lisäksi luontais- ja rahatalouden väliseen hankaukseen olennaisesti liittynyt sääty-yhteiskunnan sisäinen muutospaine johti vähitellen taloudellisten ja poliittisten ilmiöiden modernisaatioon.

5.1.1 VÄESTÖ JA TALOUSHISTORIALLINEN TARKASTELU

1700-luvun sosioekonomisen kehityksen ja talouspoliittisen ajattelun tutkiminen suuntasi Heckscherin ja Jutikkalan katseet väestöön, josta oli tullut tuon vuosisadan aikana työvoimakysymyksen, valtakunnan mahdin ja yhteiskunnallisen muutoksen merkki. Väestö kätki sisäänsä valtakunnan voiman ja Jutikkalan mukaan valtion ”taloudellisen merkityksen katsottiin oleellisesti riippuvan sen väkiluvusta”.¹⁰³⁰ Väestöön kytketty ajatus yhteisön voimakkuudesta ja toisaalta liialliseen väestönkasvuun liittyneet uhkakuvat eivät pelkästään olleet osa tieteellistä ongelmanmuodostusta, vaan ne olivat osa sekä Heckscherin että Jutikkalan tutkimusten kirjoittamisajankohdan yhteiskunnallista keskustelua, joissa taloudelliset nousu- ja laskusuhteet nostivat esiin väestökasvun hyviä ja huonoja puolia työvoimatarpeeseen vastaamisesta aina liikaväestön, joukkotyöttömyyden ja irtolaisuuden näennäiseen yhteyteen, joka nähtiin yhteisön kannalta epäterveellisenä asiana.

¹⁰²⁷ Jutikkala 1942, s. 414.

¹⁰²⁸ Jutikkala 1942, s. 416.

¹⁰²⁹ Jutikkala 1942, s. 418–419. ”Vapaudenajan lopulla ehdotettiin valtiopäivillä verolaitokseen muutoksia, jotka olisivat tehneet maksutavan talonpojille entistäkin rasittavammaksi. [– –] Kruunun tulot ovat menettäneet oikean suhteensa maan tuottoon, selitti salainen valiokunta vuonna 1765.”

¹⁰³⁰ Jutikkala 1934c, s. 115.

Jo 1700-luvulla väestö ilmiönä ja käsitteenä oli kiinnostanut yhteiskunnallisia ajattelijoita ja poliittisia vaikuttajia, ja väestöstä muodostui lyhyessä ajassa talusteoreettisen keskustelun keskeinen käsite, yksi olennainen pääoman muoto ja – mikä historiantutkimuksen kannalta merkittävää – tulevaisuuden talous- ja sosiaalishistoriallisen tutkimuksen empiirinen runko. Käsittelen seuraavaksi väestöä erityisesti siksi, että Jutikkalan ja Heckscherin tutkimusten läheinen taloushistoriallinen suhde liittyi vahvasti väestöhistorialliseen ulottuvuuteen.¹⁰³¹ Väestöhistoriallinen tarkastelu tuo esiin taloushistoriallisen metodin, ja toiseksi väestön tutkimisen avulla Heckscher ja Jutikkala nostivat sosioekonomiset ilmiöt poliittisten ilmiöiden ohi Pohjoismaiden historian ymmärtämisessä. Lisäksi väestön tarkasteluun olennaisesti kuuluva yksilön ja yhteisön suhde vaikuttaa taustalla. Väestöhistoriallisen tarkastelun avulla Heckscher ja Jutikkala saattoivat painottaa liberaalin ja porvarillisen yhteiskunnan mielekkyyttä, koska heille kyseiset yhteiskuntajärjestelmät edustivat oikeanlaista ja kestäväää asetelmaa, jossa niin yksilöllä kuin yhteisölläkin oli oma arvonsa ja roolinsa.

Heckscher suhtautui teoksissaan väestöhistorialliseen todisteluun vakavasti ja käytti siihen huomattavasti tilaa Ruotsin taloushistoriaa käsittelevissä kokonaisesityksissään.¹⁰³² Väestökehitys toimi hänelle taloudellisen ja sosiaalisen historiallisen kehityksen pohjana ja oli siten avain 1700-luvun ja ruotsalaisen modernisaation perustusten hahmottamiseen.¹⁰³³ Toisaalta väestö edusti hänelle esimerkkiä materialistisesta, omalakisesta taloushistoriallisesta muuttujasta, joka noudatti valtiosta ja poliittisista päätöksistä riippumattomia syklejä. Väestö tarjosi Heckscherille yhden lisäperusteen taloushistoriallisen tutkimuksen kohottamiseksi relevantiksi historiantutkimuksen osa-alueeksi. Väestö kantoi lisäksi laajana kollektiivisena ilmiönä sisällään historiallista muutosta, koska Heckscherin mukaan taloushistoriassa väestön rooli oli toimia sekä tuottajana ja kuluttajana ja juuri näihin kahteen ulottuvuuteen konkretisoitui modernisoituvan yhteiskunnan taloudellinen dynaamisuus.¹⁰³⁴

Väestön tutkimiseen sisältyi kuitenkin yksi merkittävä haaste. Muutosten ja väestönkasvun mittaaminen aikana ennen kattavia väestönlaskuja oli epävarmaa, mikä johti siihen, että vasta mittausmenetelmien kehittyttyä 1700-luvun puolivälissä väestöhistorialliset laskelmat muuttuivat tarkemmiksi. Ruotsissa tällainen käännekohta tapahtui vuonna 1749. Silloin perustettiin

¹⁰³¹ KB L67:29 Jutikkala, Eino – Heckscher, Eli F.; KA Jutikkalan arkisto, ulkomaiset kirjeet. Heckscher, Eli F. – Jutikkala, Eino; Kulha 2006, s. 35–36; Hasselberg 2007, s. 110–120. Heidän kirjeenvaihtonsa ensimmäiset kirjeet käsittelivät Ruotsin ja Suomen 1700-luvun väestöhistoriaan liittyneitä tutkimuksellisia haasteita.

¹⁰³² Heckscher 1949a, s. 28–146.

¹⁰³³ Heckscher 1949a, s. 21; Heckscher 1936a, s. 9–69, erityisesti s. 36–40.

¹⁰³⁴ Heckscher 1936b, s. 36. ”Befolkningsproblemet samlar så till vida I en brännpunkt två av de mest fundamentala faktorerna I det ekonomiska livet, nämligen å ena sidan efterfrågans karaktär och å andra sidan arbetskraftens.”

valtakuntaan taulostolaitos, *Tabellverket*, jonka ylläpitämän tilastoinnin avulla tulevat väestöhistorialliset tutkimukset olivat mahdollisia.¹⁰³⁵ Vaikka useimmiten Heckscher kritisoikin hallinnon tapoja mitata ja arvioida taloudellista todellisuutta, ruotsalainen väestötilastointi oli hänen mukaansa kehittynyt järjestelmä.¹⁰³⁶ 1700-luvun puolivälistä käynnistynyt tilastointi ei kuitenkaan tyydyttänyt häntä, vaan Heckscher halusi saada vertailun vuoksi pidemmän väestöhistoriallisen kehityksen näkyviin. Olivathan aikasarjat hänelle taloushistoriallisen vertailun olennaisia kannattimia. 1700-lukua ja Ruotsin valtakunnan modernisaation perustuksia varten Heckscher päättikin arvioida ja laskea väestön vuodesta 1749 taaksepäin aina Uudenkaupungin rauhaan 1721 asti.

Heckscher ei kuitenkaan ollut ainoa, joka pähkäili tuolloin väestöhistorian ja vuosisadan alkuosaa koskevien puutteellisten väestötilastojen kanssa. Jutikkala oli jo kulttuurihistoriallisissa tutkimuksissaan käsitellyt väestöllisiä seikkoja ja oli mieltynyt väestön tarjoamaan kollektiiviseen näköalaan yhteiskunnallisesta kehityksestä.¹⁰³⁷ 1930-luvun lopulla työskennellessään Hämeen historian parissa hän julkaisi tapaustutkimuksen, jossa hän sirpaleista empiiristä aineistoa hyödyntäen muodosti kuvan 1700-luvun alkupuolen väestökehityksestä.¹⁰³⁸ Juuri tämä tutkimus, *Befolkningsförhållandena i Tavastland från fredan I Nystad till tabellverkets uppkomst (1721–49)*, johti Heckscherin ja Jutikkalan tieteelliseen ajatustenvaihtoon väestöhistoriasta, pohjoismaisen yhteiskunnan historiantutkimuksen aukoista ja yhteisistä haasteista väestöhistoriallisen kehityksen tutkimisessa.¹⁰³⁹

Yhteisen tutkimusintressin jälki näkyi myös Heckscherin Ruotsin taloushistoriaa käsittelevissä tutkimuksissa, joissa hän esitti omat arvionsa Ruotsin (valtakunnan ydinalueiden) väestöstä 1700-luvulla.¹⁰⁴⁰ Väestölaskelmat olivat suhteellisen epävarmoja, joten Heckscher hyödynsi selvityksissään varsin tyypillistä tieteellistä menetelmää ja levitti todistelun vastuun itsensä lisäksi myös toisen tieteellisen auktoriteetin eli Jutikkalan harteille.¹⁰⁴¹ Kyse ei ollut vastuunpakoilusta vaan pikemminkin siitä, että kahden auktoriteetin ilmaisena tieteellinen johtopäätös saa suuremman painon kuin silloin, jos johtopäätöksen ilmaisisi vain yksi tieteenharjoittaja.

¹⁰³⁵ Heckscher 1949a, s. 29. Taulustolaitoksesta katso Kanervo 1948, s. 26–43. Vuosi 1749 on sattumalta myös yhteiskuntatieteiden käsitehistorian kannalta merkittävä. Björn Eriksson pitääkin vuotta symbolisesti modernin yhteiskuntateorian alkupisteenä Smithin ja Turgot'n käsitteellisten kirjoitusten takia. Samalla historiankäsitely alkoi muuttua moderniksi. Eriksson 1988; Hölscher 2014.

¹⁰³⁶ Heckscher 1949a, s. 30.

¹⁰³⁷ Esimerkiksi Jutikkala 1934a; Jutikkala 1934c; Jutikkala 1939c. Jutikkalan väestöhistoriallisesta tutkimusotteesta Kulha 2006, s. 265–291; Åström 1967, s. 5.

¹⁰³⁸ Jutikkala 1939c.

¹⁰³⁹ KB L67:29 Jutikkala–Heckscher. Vertaa Kulha 2006, s. 272–274.

¹⁰⁴⁰ Heckscher 1949a, s. 28.

¹⁰⁴¹ Heckscher 1949a, s. 36.

Seuraavasta lainauksesta näkyy myös, miten lukujen taakse kätkeytyy paljon päätelmällistä epävarmuutta:

Det ligger i sakens natur, att det äldre materialet, för tiden 1720 t.o.m. 1748, måste lida av mycket större svagheter än det senare. De av mig framlagda resultatet för denna första tid bygga i stor utsträckning på olika slags – delvis ganska vågade – interpoleringar och kompletteringar, som väl kunde ge anledning till tvivel. Sedan resultatet för egentliga Sverige publicerats, har emellertid E. Jutikkala framlagt undersökningar för Finland, och de måste sägas bekräfta resultatet för egentliga Sverige i ganska påfallande grad, särskilt i fråga om förskjutningar från år till år. I stort sett kan man därför ganska säkert lita på de framräknade talens användbarhet. Jutikkala har gjort en hel del beräkningar av sannolika avvikelser från verkligheten men slutar med att likväl behålla de ursprungliga siffrorna, därför att han anser felen i det stora hela ta ut varandra.¹⁰⁴²

Kun Heckscher mittasi ja arvioi Ruotsin väestöhistoriallista kehitystä, hän joutui väistämättä vertailemaan demografisia muutoksia muissa maissa. Väestöhistoria johti tarkastelun pois kapean kansallisesta viitekehystä. Kimmokkeen vertailevaan käsittelyyn Heckscherille antoi Thomas Malthus, väestöhistoriallisen problematiikan klassikko.¹⁰⁴³ Heckscherin kääntymisen Malthusin puoleen ei ole yllättävää, olihan Heckscher monissa tutkimuksissaan tottunut keskustelemaan poliittisen taloustieteen klassikoiden kanssa.¹⁰⁴⁴ Lisäksi Malthus oli itsekin vierailut Pohjoismaissa, joissa hän teki kenttätutkimuksia väestön ja resurssien suhteesta ja niiden vaikutuksesta väestönkasvuun.¹⁰⁴⁵ Norja edusti hänelle ihanteellista väestödynamikkaa, jossa väestö loi itse liikaväestöä hillitseviä ennaltaehkäiseviä esteitä, joista myöhäinen avioituminen oli esimerkkinä. Norjan vastakohta oli Ruotsi. Siellä väestökehitykseen vaikuttivat positiiviset esteet eli voimakasta väestönkasvua äkillisesti leikkaavat tekijät, kuten nälänhätä tai kulkutaudit.¹⁰⁴⁶ Malthus oli Heckscherille aikalaiskommentaattori ja tieteellinen auktoriteetti, jonka näkemyksistä hän sai omille näkemyksilleen voimaa. Heidän johtopäätöksensä Ruotsin väestödynamikasta olivat yhtenevät.¹⁰⁴⁷

Heckscher halusi näillä yksityiskohtaisilla väestölaskelmilla ja vertailuilla painottaa sitä, kuinka vähän poliittisen yhteisön rajat vaikuttivat väestödynamikkaan. Kyse oli toisaalta poliittisten tekijöiden historiallisen

¹⁰⁴² Heckscher 1949a, s. 31–32.

¹⁰⁴³ Malthusin elämästä ja vuosisatojen aikana muuttuneesta asemasta katso Mayhew 2014; Heckscher 1949a, s. 36.

¹⁰⁴⁴ Vertaa esimerkiksi Heckscherin tutkimuksiin merkantilismista. Heckscher 1931; Heckscher 1955a–b.

¹⁰⁴⁵ Jutikkala 1949d, s. 571.

¹⁰⁴⁶ Heckscher 1949a, s. 58–59. Malthusin tiedot ja numerot tosin eivät pitäneet paikkaansa Norjan väestökehityksen kohdalla, etenkin kuolleisuusluvut olivat Heckscherin mukaan kyseenalaisia.

¹⁰⁴⁷ Heckscher 1949a, s. 57–60; Heckscher 1957, s. 160.

arvon vähättelystä, toisaalta kansallisvaltion historiallisen roolin pienentämisestä. Loppujen lopuksi kyse oli myös siitä, että Heckscher osoitti laskelmillaan suurkaupunkien roolin ja suurkaupunkien puutteen vaikuttavan olennaisesti väestödynamikkaan. Väestökehitystä vertailemalla hän pystyi osoittamaan, että vaikka Ruotsi ja Suomi olivat poliittisesti samaa valtakuntaa, niiden tilanteet poikkesivat demografisesti toisistaan. Suomesta puuttui suuri kaupunki, joka olisi vetänyt väestöä puoleensa ja samalla nostanut kuolleisuutta.¹⁰⁴⁸ Vaikka Heckscher jossain määrin hälvensi tutkimuksissaan kansallista historiaa yllirajaisia teemoja tutkimalla, Heckscherillä oli taustalla tarve näyttää väestönkehityksen suhteellinen riippumattomuus poliittisista toimenpiteistä. Jälleen kerran Heckscher tuntui käyttävän menneisyyttä kritisoidakseen ajattomia ilmiöitä, tässä tapauksessa poliittisen toiminnan riittämättömyyttä taloudellisia ”lakeja” vastaan. Toinen viitekehys, johon väestökehityksen kansainvälinen vertailu otti vahvasti kantaa, oli Heckscherin 1700-luvun tutkimusten ydin: murros uuden ja vanhan maailman välillä.

Heckscher vertaili laskelmissaan 1700-luvun väestöä suurvalta-ajan väestön lisäksi myös nykyaikaan.¹⁰⁴⁹ *Ancien régime*n väestöliikkeitä kuvasi Heckscherin mielestä ennen kaikkea jyrkkä vaihtelevuus.¹⁰⁵⁰ Malthusin teesejä mukaillen Heckscher painotti sitä, että luonto tarkisti laskelmiaan ravinnon ja väestön suhteesta tehden punakynällä ankarasti merkintöjä: ”Också här kan man misstänka att de föregående fem årens födelseöverskott hade varit för mycket för näringstillgången och att naturen på nytt hade ’reviderat sina räkenskaper med rödpenna’.”¹⁰⁵¹ Heckscherin ja Jutikkalan läheistä väestöhistoriallista yhteyttä korostaa kaitselmuksen punakynä, jota molemmat käyttivät ilmaisemaan vanhan ajan väestödynamikkaa.¹⁰⁵² Näissäkin näkemyksissä väestökehitys ja sen seurauksena yhteiskunnallinen dynamiikka saa voimansa luonnosta esimerkiksi satovaihtelujen ja katojen välityksellä¹⁰⁵³, ei poliittisen yhteisön toiminnasta. Heckscherin ajattelussa poliittinen yhteisö vaikutti väestönkehitykseen suuresti vain sota-aikana kasvattamalla kuolleisuutta. Heckscher mielsi sodan poliittiseksi ilmiöksi ja asetti sen siksi taka-alalle yhteiskuntahistoriallisena muutosvoimana, mutta myönsi samalla, että sodat vaikuttivat talouteen ja sitä kautta yhteiskuntien varallisuuteen sekä yhteiskunnalliseen kehitykseen.

¹⁰⁴⁸ Heckscher 1949a, s. 55–62.

¹⁰⁴⁹ Heckscher 1949a, s. 34. ”Det första som faller i ögonen är de enastående gynnsamma talen för de första femton åren efter krigsperiodens slut, med tydlig gräns vid år 1735; detta gäller också in Finland. Dödligheten gick ner till nästan moderna tal, i medeltal för egentliga Sverige 21.2 promille om året, ungefär motsvarande tillståndet på 1850-talet.”

¹⁰⁵⁰ Heckscher 1949a, s. 38.

¹⁰⁵¹ Heckscher 1949a, s. 38.

¹⁰⁵² Jutikkala 1953/1965, s. 81; Kulha 2006, s. 228–229, 232. Heckscherin käyttämä ilmaisu tulee Kulhan mukaan Rudyard Kiplingiltä.

¹⁰⁵³ Heckscher 1949a, s. 42.

Myös Jutikkala problematisoi tutkimuksissaan Malthusin ”pessimististä väestöteoriaa”¹⁰⁵⁴, joka käsitteli *ancien régime*n väestönkasvua ja sitä hillitseviä positiivisia rajoitteita. Agraariyhteiskunnassa väestönkasvu näkyi niin sanottuna liikaväestönä, joka vertautui Jutikkalan kuvailussa kulkutautiin ja *epäitsenäistymisestä* johtuvaan yhteisön rappeutumiseen:

*valtavaa yhteiskunnallista epäitsenäistymisprosessia – – Kysymyksessä on yleiseurooppalainen, taloushistoriassa esikapitalistisen akkumulatsioonin nimellä tunnettu ilmiö, jolla on kuitenkin eri maissa on osaksi omat syynsä ja paikalliset ilmenemismuotonsa. Liikaväestö oli kuin kulkutauti, joka vähitellen saastutti koko Euroopan alkaen lännestä ja leviten itään ja joka saattoi kansojen hallitsijat ja ajattelevat ihmiset tuskallisen hädän valtaan.*¹⁰⁵⁵

Jutikkalan mukaan näin kävi Suomessa vasta 1800-luvun puolella. 1700-luvun aikana Suomessa maaseudun liikaväestön, vasta kehittyneen ja yhteiskunnallista painoarvoa saaneen torpparilaitoksen sekä esikapitalistisen tuotannon suhteet eivät vielä nousseet ongelmiksi asti eli ne vaikuttivat yhteiskuntaan vain vähän jos ollenkaan. Kuten myöhemmin tässä luvussa nähdään, maaseudun ongelmat olivat Jutikkalalle vielä vanhan maailman ongelmia, jotka syntyivät feodaalisen sääty-yhteiskunnan huonosta toimintakyvystä. Myös Heckscher oli sitä mieltä, että 1700-luvun alussa ihmiset olivat luonnon armoilla, vertailukohtana jälleen nykyaikainen ihminen:

*Äldre tiders ekonomiska växlingar voro till alldeles överbälgande del beroende av naturens godtycke, och vad människan kunde göra däråt vägde ganska lätt, medan de nutida växlingarna äro av rakt motsatt typ, beroende av samhällets godtycke mycket mer än av naturens.*¹⁰⁵⁶

Väestöhistoria oli Heckscherille ja Jutikkalalle olennainen ulottuvuus, jonka avulla ero vanhan ja nykyaikaisen välillä oli mahdollista havaita. Väestön tehtävä oli kuitenkin olla muutakin kuin vain historiallinen kokonaisluku. 1700-luvun talousajattelun analyysi käänsi Jutikkalan ja Heckscherin katseet demografisesta mittauksesta kohti väestön sosioekonomista roolia, jossa väestö oli taloudellista pääomaa ja valtakunnan hyvinvoinnin lähde. Näiden tekijöiden tutkiminen ei tarkoittanut

¹⁰⁵⁴ Jutikkala 1934c, s. 124.

¹⁰⁵⁵ Jutikkala 1934c, s. 124.

¹⁰⁵⁶ Heckscher 1957, s. 152. Vertaa Heckscher 1949a, s. 46: ”Skördeväxlingarna gävo de breda lagrens tillvaro och öden deras rytm, och det kan ej nog starkt understrykas, hur osäkert och oregelbundet äldre tiders liv blev genom beroende av naturens ofattbara och oförutserbara godtycke. Man har i allmänhet brukat betrakta le nouveau régime, det samhälle 1800-talet skapade, som präglad av oro och osäkerhet, och man har däremot ställt äldre tiders stabila och lugna förhållanden. Med minst lika stor rätt kan man emellertid påstå raka motsatsen; i själva verket måste man hålla i sär två frågor för att komma till en riktig uppfattning.”

demografisten metodien ja tilastollisen materiaalin asettamista sivuun vaan pikemminkin sitä, että nyt sosioekonominen kehitys oli toisaalta kvantifioitavissa ja toisaalta sidottavissa kvalitatiivisiin teemoihin elinkeinojen ja yhteiskuntaryhmien keskinäisestä suhteesta ja yhteiskunnallisesta kehityksestä. Pertti Haapalan mukaan Jutikkalan väestöhistoria oli osana Suolahden kulttuurihistoriallista traditiota ”jokamiehen” väestö- ja taloushistoriaa, koska Jutikkala hyödynsi tilastoaineistoja mutta ei halunnut systematisoida ja institutionalisoida näkökulmaansa niin vahvasti kuin esikuvansa Heckscher.¹⁰⁵⁷ Näkemys ohittaa sen tosiasian, että väestö- tai taloushistoriallinen tutkimus ei sellaisenaan ollutkaan Jutikkalalle varsinaisen tarkoitus, vaan hän oli kiinnostunut suomalaisen yhteiskunnan kehityksestä.¹⁰⁵⁸ Väestö- ja taloushistoriallinen tutkimus ei myöskään ollut Heckscherille ensisijainen tutkimuskohde. Heckscheriä, kuten Jutikkalaakin, on tarkasteltava yhteiskuntahistorian tutkijana, jota kiinnosti modernisaation lisäksi porvarillisen yhteiskunnan ominaispiirteiden historia ja toteutuneet mahdollisuudet elättää enemmän yhteisön jäseniä lisäämällä tuottavuutta. Näiden ominaispiirteiden historian pohjalla oli väestön historiallinen kehitys voitettuihin Malthusin sykleihin, mutta sen päällä 1700-luvun historian kohdalla oli näkyvässä taloudellisen dynamiikkaan vaikuttanut elinkeinojen keskinäinen kamppailu.

5.1.2 ELINKEINOJEN KAMPPAILU

Heckscher oli erityisen kiinnostunut elinkeinojen kehityksen lisäksi myös niiden keskinäisistä suhteista. Hän luokitteli elinkeinot vanhan tai uuden ajan osaksi sillä perusteella, miten ne liittyivät koko ajan kehkeytyvään kauppakapitalismiin ja teollisiin menetelmiin.¹⁰⁵⁹ Elinkeinoja tarkastelemalla hän otti kantaa myös valtakunnan merkantilistiseen elinkeinopolitiikkaan. Hän löysi elinkeinojen avulla 1700-luvun merkityksen siinä modernissa teollisessa maailmanjärjestyksessä, joka kehittyi hänen mukaansa voimakkaasti vasta 1800-luvun aikana. Olennaista on myös, että elinkeinojen keskinäistä kamppailua ja talouspolitiikkaa tutkimalla hän pystyi konstruoimaan liberalismiin sisäistä kehitystä Ruotsissa.

Vuosisadan alussa valtionhallinto suosi erityisesti kauppaa, merenkulkua ja manufaktuureja.¹⁰⁶⁰ Itse asiassa Heckscher painotti, että 1700-luku merkitsi merkantilismissä käännettä aikaisempaa taloudelliseen suuntaan. Aikaisemmin ulkopoliittiset ja sotilaalliset tavoitteet olivat olleet osa merkantilistisen toiminnan tavoitteita, nyt vapauden ajalla taloudellinen

¹⁰⁵⁷ Haapala 2009, s. 72.

¹⁰⁵⁸ Haapala 2009, s. 72.

¹⁰⁵⁹ Heckscher 1936b, s. 60–62.

¹⁰⁶⁰ Heckscher 1949b, s. 663. Vertaa Jutikkala 1932a, s. 182. ”Merkantilistisen hengen mukaisesti käsityön ja teollisuuden ylimmäksi elinkeinoksi ja piti maataloutta ja vuorityötä niitä alhaisempina.”

ajattelu kirkastui entisestään ja sotilaalliset intressit jäivät taka-alalle.¹⁰⁶¹ Valtio halusi lisätä merkantilististen oppien mukaisesti kokonaistuotantoa, ja maatalouden huolehtiessa ravinnon tuotannosta tavaroita valmistettiin Heckscherin luokittelun mukaan kotiteollisuudessa, käsitöinä tai manufaktuureissa. Käsityöläisten keskuudessa vallitsivat Heckscherin mukaan perinteiset *ancien régime* valmistusmenetelmät.¹⁰⁶² Se johtui hänen mukaansa käsityön tuotanto-olosuhteista, joissa ylimääräiselle pääomalle oli vain vähän tarvetta. Kapitalistisen muutoksen synnyttäjäksi käsityöläisyydestä ei ollut, koska *ancien régime* aikana taloudelliset muutokset liittyivät hänen mukaansa kauppiaiden rooliin ja kasvaneeseen pääoman tarpeeseen.¹⁰⁶³ Kauppiaista kehkeytyi kypsän kapitalismin ihmistyyppi. Jo tämä käsityöläisyyden kuvaus antaa viitteitä siitä, että Heckscher etsi 1700-luvun elinkeinojen joukosta nykyajan oloja muistuttavia tuotantomuotoja ja kasvavaa pääoman roolia sekä tihentynyttä kauppakapitalismia, mikä tulisi esiin kauppiaiden voimistuneessa roolissa taloudellisen vuorovaikutuksen synnyttäjinä.

Merkantilistisen ajattelun ja hallinnon tukipolitiikan lempilapsi, manufaktuuriteollisuus, sai tässä yhteydessä ristiriitaisen vastaanoton Heckscheriltä.¹⁰⁶⁴ Hän kritisoi ennen kaikkea sitä, että historiantutkijat ja aikalaiset ovat liioitelleet manufaktuurien historiallista merkitystä. Toisaalta Heckscher suhtautui itselleen uskollisesti penseästi manufaktuurien tukipolitiikkaan, koska hänen laskelmiensa mukaan niiden todellinen taloudellinen arvo ei olisi oikeuttanut niin avokätistä tukipolitiikkaa.¹⁰⁶⁵ Manufaktuurit olivat hänen mukaansa tyypillinen esimerkki tilanteesta, jossa poliittinen ja taloudellinen valta limittyvät ja sen seurauksena poliitikot antavat omille sidosryhmilleen liallista tukea, minkä seurauksena talous toimii epäsymmetrisissä tai epäsuotuisissa olosuhteissa. Kyseessä on klassisen liberalismien mukainen järjestelmäkritiikki, jota Heckscher kohdisti historian avulla oman aikansa poliitikkoihin ja talousvaikuttajiin, joiden läheiset suhteet vinouttivat markkinoita. Myös Adam Smith kritisoi tästä merkantilismin helmasynnistä oman aikansa talouspolitiikkaa ja englantilaisia yrittäjiä. Heckscher ei kuitenkaan keskittynyt pelkkään kritiikkiin, vaan näki manufaktuureissa myös pilkahduksia vanhan

¹⁰⁶¹ Heckscher 1949b, s. 669–670. ”Under 1600-talet hade hel- och halvfriheten mer än något annat inom den svenska merkantilismen förkroppsligat dess strävan att förena de två syftena militär och ekonomisk makt, genom att premiera sådana inhemska kofferdifartyg som samtidigt kunde fylla en uppgift i egenkap av örlogsreserv. Med Frihetstiden hade nu denna tanke alldeles förlorat sitt grepp om sinnen. Den svenska merkantilismen hade då blivit en åskådning med renodlat ekonomiska mål.”

¹⁰⁶² Heckscher 1949a, s. 511.

¹⁰⁶³ Heckscher 1949a, s. 511.

¹⁰⁶⁴ Myöhempi tutkimus on suhtautunut erittäin kriittisesti Heckscherin laskelmiin ja johtopäätöksiin manufaktuurien roolista ja merkityksestä osana 1700-luvun elinkeinopolitiikkaa. Svensson 1980, s. 240–243.

¹⁰⁶⁵ Heckscher 1957, s. 206.

talousjärjestelmän murenemisesta ja kapitalistisesta kehityksestä. Manufaktuurien työolosuhteet eivät hänen mukaansa perustuneet enää vanhaan organisaatioon vaan enteilivät ”kapitalistisia tuotantomuotoja”.¹⁰⁶⁶

Villaa, pellavaa ja rautaesineitä valmistettiin ennen kaikkea kotiteollisuudessa, johon Heckscher paikansi Ruotsin valtakunnan modernin teollisuuden juuret.¹⁰⁶⁷ Pääomaa tarvittiin raaka-aineiden hankintaan, ja siten kotiteollisuuden taloudellinen kantoala saattoi kattaa laajankin alueen.¹⁰⁶⁸ Tätä Heckscher ei kuitenkaan pysty todentamaan luvuilla, mutta hänen mukaansa näytti vahvasti siltä, että juuri 1700-luvun aikana kotiteollisuus levisi laajoille alueille Ruotsin sisällä. Heckscherin mukaan merkantilistinen manufaktuuri-politiikka vaikutti kiertoteitse kotiteollisuuden kasvuun, koska ulkomaiset tuotteet kallistuivat, kotimaisten tuotteiden kysyntä nousi ja kotiteollisuus hyötyi tästä eniten.¹⁰⁶⁹ Selvästi kotimaista tuotantoa tukenut talouspolitiikka ja kotiteollisuuden raaka-aineita ja pääomia koko ajan enemmän hyödyntänyt tuotanto johtivat Heckscherin mielessä kohti modernia kapitalismia.

Kotiteollisuuden lisäksi Heckscher paikansi kapitalististen tuotantomuotojen kehityksen sahatteollisuuteen. Sahateollisuuden heikot tulokset johtivat muutostarpeeseen ja siten tärkeisiin ja olennaisiin organisatorisiin muutoksiin. On siis olennaista huomata, että Heckscherin mukaan sahatteollisuuden merkitys tuotannossa ja ulkomaankaupan volyymeissä kasvoi huomattavasti vasta seuraavan vuosisadan aikana. Tästä huolimatta juuri kapitalistiset uudistukset loivat sahatteollisuudelle pohjaa 1700-luvulla.¹⁰⁷⁰ Uudenlaisten sahojen kustannusrakenne vaati toimiakseen paljon enemmän pääomaa ja valuttaa, mikä oli Heckscherin katsantokannassa merkki modernin kapitalismin mukaisesta tuotantotavasta.¹⁰⁷¹ Uuden tuotantotavan myötä Heckscher nostaa esiin myös uuden sosiaalisen ryhmän, säätyläiset, joiden ansiosta elinkeino muutti pois talonpoikaisista käsistä.¹⁰⁷²

¹⁰⁶⁶ Heckscher 1949b, s. 642. ”Det mest upplysande i manufakturens utveckling är därför deras arbetsförhållanden. På det området förekom obestridligen en brytning med gammal organisation och en viss hänseenden ändamålsenlig anpassning till nya, kapitalistiska produktionsformer. Vad som där motverkade ett bättre resultat var efter allt att döma samhällets sociala struktur och lagstiftningens strävan att upprätthålla en i det stora hela avgjort arbetarfientlig reglering. 1700-talets svenska manufakturer äro genomgående mer intressanta som utslag av vad tiden själv tillmätte vikt än som något i yttre mening betydelsefullt.”

¹⁰⁶⁷ Heckscher 1957, s. 212.

¹⁰⁶⁸ Heckscher 1957, s. 212.

¹⁰⁶⁹ Heckscher 1957, s. 212.

¹⁰⁷⁰ Heckscher 1949a, s. 349–350.

¹⁰⁷¹ Heckscher 1936a, s. 50–62.

¹⁰⁷² Heckscher 1949a, s. 350–351. ”De större sågverkens delägare och företagare tillhörde helt andra kretsar än fallet var med tjärdalarnas. [– –] Men i det stora hela hade näringen flyttats bort ur bondehänder. För skogsområdenas borgare var intresset för sågverken sålunda ofta centralt, och förmodligen kom flertalet initiativ därifrån. Men dessutom var antalet ”ståndspersoner” bland

Palaan myöhemmin tässä luvussa siihen, miten Heckscherin katsannossa 1700-luvun modernisaatio johtui ennen kaikkea suuresti kauppakapitalismin tihentymistä ja säätyläisten esiinmarssista sekä roolista historiallisen muutoksen kantajina.¹⁰⁷³

Taloudellisen toiminnan kehitys näkyi myös julkisessa keskustelussa, joka oli 1700-luvulla Ruotsissa vireää. Pamfletteja, tutkimuksia ja valtiollisia selontekoja kirjoittaneet oppineet ja amatöörit yrittivät ratkaista valtiontaloudellisia ongelmia, jotka johtuivat alituisesta työvoimapulasta ja valuuttamarkkinoiden jatkuvista heittelyistä.¹⁰⁷⁴ Säätyvaltaa ja hattujen politiikkaa syytettiin laajasti kurjan taloustilanteen epäonnista korjausyrityksistä.¹⁰⁷⁵ Heckscher, jonka mukaan talousaiheisen kirjoittelun pääasiallinen sävy pysyi koko vuosisadan merkantilistisena, kiinnitti erityistä huomiota vuosisadan puolivälin kohdille, jolloin hänen mukaansa kirjoittelu muuttui sävyltään liberalistiseksi.¹⁰⁷⁶ Tämä poikkeuksellinen jakso kiinnosti Heckscheriä huomattavasti, koska näiden uusien näkemysten esittäjät ovat ainakin jälkikäteisessä tarkastelussa nousseet merkityksessä muiden läpuolelle. Ruotsalainen liberalismi oli sisäsyntyistä:

Denna kort tid har ovanligt stort intresse, både därför att till företrädarna för den nya åskådningen hörde några av tidens ojämförligt mest betydande författare, och ej mindre därför att det endast under den tiden var fråga om inlägg som präglades av originalitet och i någon mån föregrep den utländska idéutvecklingen.¹⁰⁷⁷

Tämä ruotsalaisen liberalistinen talouskirjoittelu on kontribuutio maailman taloushistoriaan, mutta sen lisäksi Pehr Niclas Christiernin, Anders Chydeniuksen ja Anders Nordencranzin tekstit muodostavat selkeästi Heckscherille ruotsalaisen talouskeskustelun liberalistisen tradition pohjan, josta merkantilismi oli pidettävä erillään.¹⁰⁷⁸ Jo tässä tulee hieman esiin Heckscherin taloushistoriallisen selittämisen monialaisuudesta johtuva piirre, jossa reaalitytöidellisiä seikkoja painottavien metodologisten vaatimusten lisäksi historian merkityksellistäminen kytkeytyy myös aatteelliseen viitekehukseen. Kansalliselle taloushistorialle oli merkittävää, että Heckscher esitti liberalismiin ruotsalaiseksi ilmiöksi. Tämän johtopäätöksen kantoala on sama kuin Jutikkalan kohdalla päätelmät feodalismiin aatteellisesta vieraudesta suomalaisessa yhteiskunnassa.

grundläggarna påfallande stort, och däribland efter vad det förefaller särskilt ämbetsmän och domare i orten.”

¹⁰⁷³ Heckscher 1949b, s. 681.

¹⁰⁷⁴ Heckscher 1957, s. 220.

¹⁰⁷⁵ Heckscher 1957, s. 220.

¹⁰⁷⁶ Heckscher 1957, s. 223.

¹⁰⁷⁷ Heckscher 1957, s. 223.

¹⁰⁷⁸ Heckscher 1949b, s. 765.

Jutikkala omaksui Heckscherin johtopäätökset elinkeinojen keskinäisestä marssijärjestyksestä vapauden ajalla¹⁰⁷⁹:

Vapaudenajan teoreetikot ja poliitikot kiistelivät halukkaasti 'elinkeinojen keskinäisestä arvosta', ja merkantilististen periaatteiden mukaisesti annettiin kaupalle ja teollisuudelle etusija maatalouden rinnalla... Manufaktuurikonttori jakoi lainoja ja apurahoja kehräämöille ja kutomoille – oikeammin olisi ehkä sanota hattupuolueeseen kuuluville tekstiiliteollisuuden harjoittajille –, ja näin paisutettiin keinoitekoisesti teollisuutta, jolla ei ollut taloudellisia edellytyksiä työskennellä tällaisessa laajuudessa.¹⁰⁸⁰

On merkittävää, että Heckscheriä mukailen myös Jutikkalan tutkimuksissa taloudellinen harrastuneisuus johti vähitellen siihen, että kansan ja sen ”mahtavan muinaisuuden ylistämisen” sijaan taloudelliset toimijat keskittyivät elinkeinojen kehittämiseen kotiseutua unohtamatta.¹⁰⁸¹ Näin 1700-luvun modernisaatio alkoi saada voimansa ja merkityksensä talouden ilmiökentässä. Vielä oli jäljellä kuitenkin yksi ja monessa mielessä kaikista merkittävin ulottuvuus, johon Heckscherin ja Jutikkalan oli liitettävä modernisaatioon liittyvät ilmiöt. Kyse oli maataloudesta. Jutikkalalle oli selvää, että kun väestöstä suurin osa sai elantonsa maataloudesta, muutokset siinä vaikuttaisivat laajasti yhteiskunnassa.¹⁰⁸² Väestönkasvun lisäksi maatalouden kehittäminen oli yhteiskuntapoliittinen tavoite, mikä tarkoitti teknisten keinojen puuttuessa viljelyalan kasvattamista.¹⁰⁸³ Jutikkalan mukaan maatalouden reformeja kuitenkin vastustettiin tai ne nähtiin toissijaisina, koska ”täysmerkantilismin” oppien talouspolitiikka keskittyi ”jalostaviin elinkeinoihin”.¹⁰⁸⁴ Vähitellen kuitenkin teoreettiset näkemykset maatalouden tärkeydestä lisääntyivät, ja siten myös uudisraivaus sai enemmän kannatusta.¹⁰⁸⁵ Näin maatalouden hapuilevassa kehityksessä Jutikkala rakensi kuvan merkantilismin toimimattomuudesta, jolloin maatalouden kehittäminen ja liberalistisen talouspolitiikan käsitteet limittyvät olennaisella tavalla. Jutikkalan ja Heckscherin käsityksissä maatalouden kehittämisestä yhdistyvät heidän yhteiskuntahistoriallisen kokonaistulkinnan kannalta keskeiset teemat – väestön kasvu,

¹⁰⁷⁹ Jutikkala 1942a, s. 439–441 ja viite 2, s. 439.

¹⁰⁸⁰ Jutikkala 1949d, s. 570.

¹⁰⁸¹ Jutikkala 1949d, s. 506. ”Taloudellinen harrastus vei akatemian piirissä kotiseuduntutkimukseen, jonka tarkoituksena ei enää ollut oman paikkakunnan luonnon, kansan ja mahtavan muinaisuuden ylistäminen kuten suurvaltakaudella, vaan sen elinkeinojen ja niiden kehittämismahdollisuuksien selvittäminen. 1747 perustettiin Turun akatemiaan sovelletun luonnontieteen, 'talousopin' professuurin virka.”

¹⁰⁸² Jutikkala otti lukemat maatalouden merkittävästä osuudesta elinkeinorakenteesta suoraan Heckscherin teoksesta *Svensk arbete och liv*. Jutikkala 1942a, s. 444, viite 7.

¹⁰⁸³ Jutikkala 1942a, s. 443.

¹⁰⁸⁴ Jutikkala 1942a, s. 443.

¹⁰⁸⁵ Jutikkala 1942a, s. 444.

elinkeinopolitiikka ja orastava murros merkantilistisen ja liberalistisen yhteiskunnan välillä.

5.1.3 MAATALOUDESSA KEHKEYTYVÄ SUURI MULLISTUS

Edellä näimme, miten Heckscher löysi vuosisadan puolivälin liberaaleja käsityksiä enteilleistä talouskirjoituksista ruotsalaisen ominaispiirteen. Myös Jutikkala huomasi saman pohtiessaan merkantilistisen elinkeinopolitiikan hullunkurista asetelmaa, jossa maataloudelle ei annettu sille kuuluvaa painoarvoa. Asetelma johti vähitellen kansainväliseen vastavaikutukseen, joka ”esiintyi kaikkialla Euroopassa maataloutta suosivana fysiokraattisena järjestelmänä, mutta se tuli näkyviin Ruotsi-Suomessa itsenäisesti jo ennen uusien ulkomaisten virtausten tunnetuksi tuloa.”¹⁰⁸⁶ Siinä missä feodalismi oli kielteinen ja ulkomailta tunkeutunut kasvannainen, näki Jutikkala uutta aikaa enteilevän fysiokratismi merkittävästi myös kotimaisena ilmiönä. Seuraavaksi näytän, miten Heckscherin ja Jutikkalan tutkimukset liittivät yhteiskunnallisen kehityksen maatalouteen, jonka hienoisista muutoksista alkoi hahmottua uusi moderni aika. Ruotsalaisen ja suomalaisen kulttuurin ominaispiirteet tekivät mahdolliseksi läntiseen sivilisaatiohistoriaan sopeutumisen.

Heckscher kielsi, että yleisillä makrotaloudellisilla ilmiöillä, esimerkiksi kansainvälisellä hinnannousulla, olisi ollut stimuloiva vaikutus ruotsalaisen maatalouden kehitykseen, vaikka aikalaiskommentit pitivätkin tätä vaikutussuhdetta merkityksellisenä.¹⁰⁸⁷ Toisaalta hän ei kieltänyt, etteikö esimerkiksi teknistä kehitystä olisi tapahtunut. Olettihan hän ricardolaisittain, että 1700-luvun uudisraivauksen aikaan otettiin aikaisempaa huonompilaatuisempaa maata käyttöön. Jos kuitenkin satoluvut pysyivät samana, on oletettavaa, että tekninen kehitys vaikutti taustalla, mutta tästä Heckscher ei kuitenkaan voinut antaa kvantitatiivista todistusta.¹⁰⁸⁸ Niinpä hän tyytyi hahmottelemaan maatalouden kehitysvaiheista kuvan, jossa yhdistyivät ennen kaikkea aate- ja poliittisesta historiasta ammentaneet selitysmallit.

Maataloutta vaivasivat Heckscherin mukaan sekavat omistussuhteet ja vanhaan yhteiskuntajärjestelmään kuulunut staattisuus.¹⁰⁸⁹ Omistussuhteet alkoivat kuitenkin muuttua sarkajaon purkuun tähänneiden poliittisten reformien myötä. Näistä tärkeimpiä olivat tilojen halkomista edistäneet säädökset, jakoreformit ja ennen kaikkea *enskifte* (yksijako).¹⁰⁹⁰ Etenkin jakoreformit ja varsinkin *enskifte* vaikuttivat yksityiseen maatalouteen ja

¹⁰⁸⁶ Jutikkala 1932a, s. 183.

¹⁰⁸⁷ Heckscher 1949a, s. 237–240.

¹⁰⁸⁸ Heckscher 1957, s. 171–173.

¹⁰⁸⁹ Heckscher 1949a, s. 240–241.

¹⁰⁹⁰ Gadd 2000, s. 273; Hemminki 2008, s. 71–72.

vetivät taloudellista toimintaa vainiopakon alta pois.¹⁰⁹¹ Näiden reformien myötä Heckscher antoi tunnustusta myös merkantilistiselle talouspolitiikalle, erityisesti sen väestönkasvuun liittyneiden tavoitteiden takia. Toisaalta Heckscher ei ollut aikaisemminkaan kritisoinut merkantilistisen järjestelmän tavoitteita vaan pääasiallisesti keinoja, joilla merkantilistit tavoittelivat vaurautta. Nyt Heckscher esitti, että merkantilistisen opin läpilyöntiä seurasi merkittävä aatehistoriallinen muutos, kun talouskasvu ymmärrettiin viimein väestönkasvun vääjäämättömäksi seuraukseksi. Tämä ajatusmalli toi dynaamisuuden staattiseen yhteiskuntaan. Silti talouskasvun ja väestönkasvun positiivisen suhteen painottaminen ei vielä merkinnyt liberalismiin läpimurtoa, mutta merkantilismi ja liberalismi perustuivat molemmat luonnonoikeuteen ja yksityiseen aloitteellisuuteen.¹⁰⁹²

Väestönkasvun ja talouskasvun positiivinen suhde ja limittyminen merkantilistisessa ajattelussa ei kuitenkaan voimistanut modernisaatiota. Heckscher jäljitti yksilöllisen taloudellisen toiminnan kehitystä osana maataloudellista tuottavuuden nousua. Tässäkin mielessä Heckscher noudattaa klassisen liberalistisen ajattelun teemoja, sillä esimerkiksi Adam Smith oli kritisoinut merkantilisteja talouskasvun ja yhteiskunnallisen edistyksen automaattisesta suhteesta, jolloin esimerkiksi juuri yksilöllinen toiminta jää tarkastelussa sivuun.¹⁰⁹³ Perinnöksistot synnyttivät Heckscherin mukaan taloudellista aktiivisuutta ja toisaalta ne olivat osa suurta maan uudelleenjakoa, joka nyt perinnöksistöjen takia tapahtui jo neljättä kertaa.¹⁰⁹⁴ Aluksi ne edistivät vain säätyläisten ja aatelisten etuja. Esiin nousee kysymys siitä, kuka tai ketkä edustivat Heckscherille yksityistä aloitteellisuutta eli toisin sanoen ketkä edustivat hänelle historiallista muutosta. Näyttää vahvasti siltä, että säätyläisten toiminnassa yhdistyivät nämä Heckscherille modernisaation perustuksissa tärkeät teemat.

Den stora frågan är emellertid, vilken verkan ståndspersonernas förmåga att driva fram bättre avkastning hade – ej i själv utan – som föredöme för bönderna. Det talas ofta i landshövdingberättelserna om att exemplets makt ej hade varit alldeles obefintlig, men att den skulle ha varit stark vågade ingen av dem eller över huvud taget ingen mig känd iakttagare påstå. Det måste därför anses otvivelaktigt att herrgårdsbruket stod väsentligt högre och gjorde väsentligt större framsteg än bondebruket. Den tidigare redovisningen för tre herrgårdars avkastning får ses i

¹⁰⁹¹ Heckscher 1949a, s. 241–247; Heckscher 1949a, s. 188. ”Långt mer allmängiltiga voro emellertid två andra faktorer, som utgjorde ett par av de viktigaste i 1700-talets hela jordbruksutveckling, nämligen hemmansklyvningen och skiftesreformen. Hemmansklyvningen ledde helt naturligt till ökad uppodling, därför att det endast tack vare denna blev möjligt att livnära sig på de minskade brukningsdelarna. Skiftesreformen medförde över lag den första egentliga möjligheten till individuella jordbruksinitiativ på den jord som förut hade legat under bytvång.”

¹⁰⁹² Heckscher 1949a, s. 262.

¹⁰⁹³ Viikari 1995, s. 209–215.

¹⁰⁹⁴ Heckscher 1949a, s. 270–273. Katso myös Heckscherin toinen kirjoitus aiheesta. Heckscher 1944c.

ljuset därav; allt talar för att ökningen för bondejordens del var betydligt svagare.¹⁰⁹⁵

Heckscher halusi selvästi painottaa säätyläisten liittyvän maatalouden kehittämiseen ja uudenlaiseen dynaamiseen ajatteluun. Tuntuu siltä, että säätyläisten ryhmä ilmensi Heckscherille dynaamista intoa, jonka hän liitti *driftn* käsitteeseen, joka uupui aikaisemmin staattisuuden kahlehtimasta maataloudesta.¹⁰⁹⁶ Paitsi että *drift* tarkoittaa toimintaa, siihen sisältyvät olennaisesti myös halun, vietin, tarmokkuuden ja yritteliäisyyden määreet, jotka Heckscher liitti uuteen dynaamisempaan aikaan.¹⁰⁹⁷ Heckscher toteaa usein, että talonpojat muuttivat vain vaivoin tapojaan ja halusivat viljellä maataan kuten ennenkin. Esimerkkinä Heckscher käytti perunanviljelyä. Vaikka perunanviljelyn ensimmäiset hetket olivatkin kivikkoisia monesta syystä, seuraavassa kappaleessa Heckscherin tekstinkuljetus asettaa pääasiallisen syyn talonpoikaisen muutosvastarinnan syyksi.

I potatisens fall försvårades läget särskilt av att den skördades mycket senare än säden, så att potatisodling på åkern skulle ha blivit meningslös, om man ej höll byns kreatur borta betydligt längre än vanligt, vilket måsta ha varit mycket ovälkommet. Det fanns därför goda objektiva skäl emot potatisodling på åkern, åtminstone tills storskiftet var genomfört. Men förmodligen utgjorde böndernas sinnesförfattning ett ännu starkare hinder. Såsom delvis redan har exemplifieras, framhöllo alla iakttagare på jordbrukets område med fullständig enhällighet böndernas ovillighet att ändra sitt brukningssätt.¹⁰⁹⁸

Talonpoikien toiminta oli ristiriidassa yksityisen aloitteellisuuden kanssa, sillä talonpojat luottivat perinteeseen ja epäilivät uusia menetelmiä ehkä myös minimoidakseen riskejä.¹⁰⁹⁹ Suurimmaksi osaksi yksilöllistä uudistushalua hillitsi siis kollektiivinen jäykkyys.¹¹⁰⁰ Tosin Heckscher lisää, että talonpoikien toiminnasta löytyy myös myönteisiä esimerkkejä.¹¹⁰¹ Uudempi tutkimus on rikkonut kuvaa talonpoikien kielteisistä reaktioista uudistuksiin. Petri Talvitie on tarkastellut isojakoa Länsi-Uudellamaalla ja havainnut, että se käynnistettiin siellä useimmiten talollisten aloitteesta. Heckscherin ja Jutikkalan rakentama kuva isojaosta ylhäältä johdettuna reformina on

¹⁰⁹⁵ Heckscher 1949a, s. 201.

¹⁰⁹⁶ Gritt 2013, s. 101–134. Gritin mukaan myös englantilaisilla pienviljelijöillä oli selkeä mahdollisuus luoda dynaamista uutta maataloutta.

¹⁰⁹⁷ Vertaa englannin kielen ilmaisu *drive*.

¹⁰⁹⁸ Heckscher 1949a, s. 203.

¹⁰⁹⁹ Heckscher 1949a, s. 247; Heckscher 1949a, s. 249.

¹¹⁰⁰ Heckscher 1949a, s. 247–248. ”Den grundläggande svårigheten låg kanske i en drift som oundgängligen var bunden vid samfällighet men trots detta ej var förenad med en sådan kollektiv ledning som ägde självständig beslutanderätt.” ”Den individuella äganderätt till inägojorden som låg till grunda för hela ordningen blev i många fall ganska illusorisk.”

¹¹⁰¹ Heckscher 1949a, s. 201.

muuttunut monimuotoisemmaksi.¹¹⁰² Toisaalla Peter Aronsson on huomauttanut, että kielteiset käsitykset talonpoikien toiminnasta ja asenteista haihtuvat ilmaan, kun historian tutkijat ennakoasenteiden sijaan selvittävät talonpoikien varsinaista suhtautumista maataloutta muuttaneisiin poliittisiin reformeihin.¹¹⁰³

Talonpoikien toimiessa yhteiskuntakehityksen kollektiivisena jarruna Heckscher tarjosi säätyläisille voimat kehityksen käynnistämiseen. Hän nosti säätyläisistä esiin loisteliaita esimerkkejä yksilöistä, joiden sinnikkäiden yritysten seurauksena vanhan maailman staattisuus ja merkantilistinen yhteiskunta-ajattelu alkoi pyyhkiytyä pois päiväjärjestyksestä. Skoonelainen vapaaherra Rutger Maclean oli yksi näistä tienraivaajista:

Som redan har sagts, förekom en ännu starkare brytning med den gamla ordningen när ett ordnat växelbruk kom till stånd med klöverodling som regelbundet led i växtföljden. Som eljest tycks Maclean också i detta hänseende ha varit banbrytaren, nämligen genom principen att aldrig låta två sädesgrödor följa efter varandra.¹¹⁰⁴

Maclean järjesteli kartanomaidensa viljely- ja omistussuhteet uusiksi pitäen mallinaan englantilaisia suurviljelmää.¹¹⁰⁵ Heckscher painottaa kuvauksessaan eritoten kartanonherran aloitteellisuutta mutta huomauttaa, että Macleanin menetelmät eivät olisi onnistuneet laajasti, koska Ruotsissa kartanomaiden rälssilampuotien sijaan perintötalonpojat viljelivät laajasti maita. Heckscher tekee Jutikkalalle tyypillisen luonnehdinnan siitä, että Macleanin harjoittama kartanonherran mahtiin perustunut aloitteellisuus olisi johtanut valtakunnassa laajempiinkin uudistuksiin, jos valtakunnassa olisi käytetty laajemmin ”venäläisiä metodeja”.¹¹⁰⁶

”Venäläisten metodien” sijaan Ruotsin valtakunnassa tuli ajankohtaiseksi tekninen maareformi, jonka tavoitteena oli maaomaisuuden jakaminen laajemmalle yhteiskuntaan ja väestönkasvun synnyttäminen. Isojako ruumiillistui Jakob Faggotin persoonaan ja toimintaan, jota Heckscher piti omaleimaisena ja merkittävänä ideologisena taustana isojaon toteutukselle.¹¹⁰⁷ Ilmiö oli kansainvälinen, mutta alueelliset sovellukset vaihtelivat. Esimerkiksi Englannissa tavoite oli siirtää maaseudun pienviljelijät teollisuuden piiriin.¹¹⁰⁸ Talonpoikaisomistus oli vähentynyt siellä suurmaanomistuksen tieltä jo ennen jakoreformeja, mutta talonpoikaisviljely (*bondebruk*) katosi vasta isojaon seurauksena. Pohjoismaisen jakoreformi oli perustuksiltaan erilainen. Heckscherille ruotsalainen kehitys oli sekä

¹¹⁰² Talvitie 2013, s. 16–17, 153–155, 207–210.

¹¹⁰³ Aronsson 1997, s. 173.

¹¹⁰⁴ Heckscher 1949a, s. 216.

¹¹⁰⁵ Heckscher 1957, s. 174.

¹¹⁰⁶ Heckscher 1957, s. 176.

¹¹⁰⁷ Heckscher 1949b, s. 815; Heckscher 1949a, s. 252–255. Faggotista muun muassa Magnusson 2010, s. 184.

¹¹⁰⁸ Heckscher 1949a, s. 270.

lievempää että suureksi osaksi englantilaiseen kehitykseen verrattuna vastakohtaista. *Bondebruket* itse asiassa lisääntyi, ja tätä vahvasti myös tilojen halkominen.¹¹⁰⁹ Tärkeää Heckscherin mukaan oli, että molemmissa tapauksissa reformit päästivät valloilleen sisäisen kehityspotentialin ja siihen liittyneet uudet sosiaaliset ja taloudelliset voimat, joita ”vanha kyläpakko oli pitänyt paikoillaan”.¹¹¹⁰ Tässä näkyy Heckscherin käsitys taloudesta ilmiönä, joka elää idean tasolla kaikkina aikoina, mutta jota ihmisten yhteiskunnallinen toiminta pitää aloillaan ja näkymättömissä.¹¹¹¹

Jakolaitoksen reformeihin liittyy Heckscherin kohdalla mielenkiintoisia käsitteellistyksiä muutoksen merkityksestä ja historiallisesta tärkeydestä. Isojako oli maataloudessa 1700-luvun pitkän periodin tärkein muutos¹¹¹², ja Heckscher ymmärsi talonpoikaismaan ja täydellisen omistusoikeuden potentialin ja painotti tarkastelussaan isojaon sijaan perinnöksiöitä:¹¹¹³

*Genom denna förändring, som kanske var viktigare än någonting av vad som sattes i lagparagrafer, fick äganderätten till jorden i böndernas ögon en långt större betydelse än den förut hade haft; det uppstod med andra ord enligt böndernas egen mening en djupgående skillnad mellan en skatteboende som självägare och en kronoboende, som endast var arrendator av kronans jord.*¹¹¹⁴

Uudet maanomistusolot jouduttivat vähitellen kehitystä, koska aikaisemmin sarkajako oli Heckscherin mukaan hillinnyt muutospaineita, mikä oli tiedostettu aluksi vain ”sivistyneissä piireissä”.¹¹¹⁵ Heckscher syventää käsitystään, että isojaon vaikutuksesta huolimatta maatalous pysyi muuttumattomana.¹¹¹⁶ Maataloudellinen edistys oli siten vain suhteellista ja merkityksellistä suhteessa ”ikivanhaan muuttumattomuuden tilaan.”¹¹¹⁷ Heckscherin käsityksessä väestönkasvu ja talouskasvu eivät johtaneet modernisaatioon, koska hänen näkemyksissään kyseiseen prosessiin kuului selvästi myös yksityinen taloudellinen toiminta ja liberaalin yhteiskunnan aatteellinen ilmapiiri, jota voidaan nimittää porvarillisuudeksi ja jonka reaalin ilmentymä oli kaupallisesta vuorovaikutuksesta kehkeytynyt yhteisö.

¹¹⁰⁹ Heckscher 1957, s. 178–179.

¹¹¹⁰ Heckscher 1949a, s. 270. ”I bägge fallen gav skiftet fritt utlopp åt de nya sociala och ekonomiska krafter som det gamla bytvånget hade hållit nere.”

¹¹¹¹ Vertaa tätä kapitalismiselityksiin, joissa keskiaika tai feodalismi ikään kuin estivät taloudellisen toiminnan vapaaksi pääsyn, kunnes ancien régime murentumisen myötä taloutta kahlinneet ilmiöt ovat poissa ja talous saattaa herätä uuteen aikaan. Wood 2002, s. 15.

¹¹¹² Heckscher 1949a, s. 241.

¹¹¹³ Heckscher 1957, s. 186.

¹¹¹⁴ Heckscher 1957, s. 186–187.

¹¹¹⁵ Heckscher 1949a, s. 241.

¹¹¹⁶ Heckscher 1957, s. 168.

¹¹¹⁷ Heckscher 1949a, s. 255.

Tarkastelen seuraavaksi Jutikkalan käsityksiä samasta muutoksesta. Hänen kohdallaan on lähdettävä liikkeelle siitä olettamuksesta, että vapauden aika oli sääty-yhteiskunnan historiallinen huipentuma. Säätyjärjestelmään sisältyneen eriarvoisuuden lähde palautui erilaisiin ja sekaviin maanluontoihin, koska maahan kiinnitetty verovapaus oli silti vain korkeimpien säätyjen erioikeus.¹¹¹⁸ Verolaitos oli Jutikkalalle esimerkki sääty-yhteiskuntaa kangistavasta vanhoillisesta feodaalisuudesta.¹¹¹⁹

Ratsutilalliset pitivät alusta alkaen kruununluontoisia, vieläpä talonpoikien omistamia perintöaugmenttitilojakin omaisuutenaan: niin lähtemättömiin syöpyneet oli se läänityskauden aikana syntynyt käsitys, että tila kuului sille henkilölle, jolle se maksoi veronsa, että toisin sanoen veronnauttimisoikeus (ränterättighet) johonkin tilaan merkitsi sen omistusoikeutta, vaikka perintöoikeus (skatterättighet) olikin tilan asujalla.¹¹²⁰

Feodaalisuuden uhka kumpusi Jutikkalan tutkimuksissa hänelle ominaisesta sosiaalishistoriallisesta näkökulmasta, sillä hän esitti suomalaisen yhteiskunnan muutokset usein suhteessa yhteiskunnan suurimpaan ryhmään, talonpoikaistoon. Niinpä Jutikkalalle vuosisadan alun sosioekonomista ilmiökimppua konkretisoi esimerkki, jossa työvoimapula ja elinkeinopoliittiset linjaukset, muun muassa palkollissääntö ja sen tiukennukset siirsivät talonpojat ”palvelusvelvolliseen luokkaan”.¹¹²¹ Jutikkalalle asia oli historiallisen arvon lisäksi myös periaatteellinen, sillä talonpoikien kuuluminen palvelusluokkaan esti heidän kohdallaan taloudellisen toiminnan. Heckscherin lailla hänkin tuntui tarkastelevan maatalouden kehitystä etsien siitä viitteitä yksityisestä taloudellisesta toiminnasta. Yksityinen toiminta ei ollut laajasti mahdollista siinä Jutikkalan ylläpitämässä uhkakuussa, jossa talonpojat olisi alistettu alempaan luokkaan kuin mikä heille olisi kuulunut valtakunnan neljäntenä säätyinä.

Talonpojan elämään liittyvien mahdollisuuksien ja uhkien lisäksi Jutikkalan sääty-yhteiskuntaa käsitteleviin tutkimuksiin kuului olennaisena

¹¹¹⁸ Jutikkala 1934d, s. 480. ”Maanluontojen merkitys oli säätyajalla mitä tärkein, sillä maayksikköä kohti kannettujen verojen ollessa tavattoman raskaita merkitsi verovapaus arvaamatonta ylivoimaa taloudellisessa kilpailussa aatelisten ja talonpoikien välillä ja esiintyi siten suurviljelyksiä luovana tekijänä. Ja vaikka verovapaus tällä tavoin oli kiinnitetty maahan eikä henkilöön, pysyi se silti säätykauden lopulle saakka samalla ylempien säätyjen erioikeutena, sillä verovapauksia nauttivien tilojen eri ryhmien omistaminen oli sallittua ensin vain aatelisille ja myöhemmin (1723:n jälkeen) osittain 'aatelin vertaisille niin hyvin papistosta kuin porvaristostakin.’”

¹¹¹⁹ Jutikkala 1934a, s. 527. ”Ei mikään yhteiskuntaelämän ala ollut kahdeksannellatoista vuosisadalla ja yhdeksännentoista vuosisadan alussa niin vanhoillinen ja vailla kaikkea kehityskykyä kuin verolaitos.”

¹¹²⁰ Jutikkala 1932a, s. 320.

¹¹²¹ Jutikkala 1942a, s. 441–442. ”Tämä asetus, joka sovellutti koko valtakunnan talonpoikaisväestöön sen pakkopalvelusjärjestelmän lievempää muotoa, mikä oli käytännössä itäisen Keski-Euroopan maaorjamaissa, merkitsee talonpojiston yhteiskunnallisen aseman laskun pohjaa.”

osana kuvata kartanotaloutta, jota hän tutki useaan otteeseen uransa aikana.¹¹²² Itse asiassa, kartanot kuuluivat yhteiskunnallisena instituutiona Jutikkalan määritelmän mukaisesti eksplisiittisesti sääty-yhteiskuntaan.¹¹²³ Kartanoita määrittivät ”säätyläisomistuksen jatkuvaisuus”, suuri viljelyala, verotukselliset etuoikeudet sekä ”kartanoluontoinen maaomaisuus.” Viimeksi mainittu oli maanomistuksen historiassa erikoistapaus, sillä sellaista tyyppiä ei ole ollut vanhemmissa heimoyhteiskunnissa eikä myöskään nykyaikaisessa yhteiskunnassa.¹¹²⁴ Erot omistumuodoissa johtivat eroihin yhteiskuntaryhmien välillä.¹¹²⁵

Esitellessään kartanoiden ominaispiirteitä Jutikkala teki eron julkisoikeudellisen ja muunlaisen verosuorituksen välille. Sääty-yhteiskunnan aikana vero oli ”yksityisoikeudellista tuloa kruunun maasta; ns. kruununtilojen valtiolle suorittamissa maksuissa on tämä valtionveron ja valtiolle tulevan maanvuokran sekoittuminen kaikkein selvimmän nähtävissä.”¹¹²⁶ Jutikkala luki jälleen tämän sekaannuksen ja asiantilan Ruotsin valtakuntaan varhaisella uudella ajalla levinneiden ulkomaisten, feodaalisten, laadullisesti jaettujen omistusoikeuksien syyksi.¹¹²⁷ Jaetut omistuskäytännöt ja privilegioin jaettu sääty-yhteiskunta johtivat siihen, että

¹¹²² Jutikkala 1932a; Jutikkala 1932b, Jutikkala 1934d; Jutikkala 1942a; Jutikkala & Nikander 1939. Jutikkalan suhteesta kartanoon Klinge 2008, s. 152–156; Rasila 2007, s. 484–490; Kulha 2006, s. 71–89.

¹¹²³ Jutikkala 1934d, s. 478.

¹¹²⁴ Jutikkala 1932b, s. 185; Jutikkala 1932a, s. 1–2. ”Nykyaikaisessa yhteiskunnassa ei mielellään voi lainkaan puhua kartanoista, vaan suurtiloista, joista keskeytymätön jakso yhä pienempiä tiloja ilman minkäänlaisia hyppäyksiä jatkuu aina mitättömiin palstatiloihin asti. Ruotsi-Suomen yhteiskunnassa 1700-luvulla oli sen sijaan tällainen hyppäys, tällainen erottava juopa olemassa kartanon ja muunlaisen viljelystilan välillä, ja tämä erotus tekee mahdolliseksi puhua erikoisesta kartanolaitoksesta.”

¹¹²⁵ Jutikkala 1934d, s. 478.

¹¹²⁶ Jutikkala 1934d, s. 479–480.

¹¹²⁷ Jutikkala 1934d, s. 479–480. ”Veron kiinnittymisen maaomaisuuteen teki mahdolliseksi se, että veroa ei – kuten nykyisin – käsitetty ainakaan etupäässä sellaiseksi julkisoikeudelliseksi maksuksi, jonka suorittaminen on yleinen kansalaisvelvollisuus. Vero oli näet ensi sijassa valtion yksityisoikeudellista tuloa kruunun maasta; ns. kruununtilojen valtiolle suorittamissa maksuissa on tämä valtionveron ja valtiolle tulevan maanvuokran sekoittuminen kaikkein selvimmän nähtävissä. Tällaiseen sekaantumiseen vaikutti olennaisesti se, että 1500- ja 1600-luvulla Ruotsi-Suomessakin pääsi valtaan feodaalisiin käsityksiin pohjautuva, Bolognan yliopiston ja sittemmin Keski-Euroopan oikeusoppineiden kehittämä teoria kahdenlaisesta omistusoikeudesta. Samalla maalla saattoi tämän mukaan olla kaksi omistajaa, ei niin, että kummatkin olisivat omistaneet jonkin murtoosuuilla ilmaistavan osuuden siitä, vaan niin, että kumminkin omistusoikeus laatuunsa nähden oli erilainen. Toisella oli oikeus nauttia maan antama puhdas tuotto, *dominium directum*, toisella valta viljellä maata ja antaa tämä käyttöoikeus perinnöksi jälkeläisilleen, *dominium utile*. Milloin molemmat oikeudet olivat samoissa käsissä, puhuttiin täydestä omistusoikeudesta, *dominium plenum*, milloin ne olivat eri henkilöillä, oli voimassa jaettu omistusoikeus, *dominium divisum*.”

talonpojat käsitettiin ”maataloustyötä suorittavaksi luokaksi”.¹¹²⁸ Heiltä tuntui puuttuvan porvarillisuuteen yhdistetty yrittäjämotiivi. Tämä yhteiskuntaryhmien välinen vastakohtaisuus kartanoiden ja alustalaistalonpoikien välillä kärjistyi päivätyövelvollisuuteen:¹¹²⁹ ”Päivätöiden kautta joutui itsenäinen talonpoika riippuvaisuussuhteeseen kartanosta, ja nämä sopimukset olivat vaatimaton alku kartanojen suorittamille naapuritalojen nielemisille.”¹¹³⁰ Jutikkala pitikin päivätöiden tekemistä orjuuttavana.¹¹³¹ Kartanotalous oli siis taloudellista toimintaa ensisijaisesti suhteessa maanviljelystuotteita tuottavaan talonpoikaisluokkaan.

Talonpoikien työstä irrotetun tuotannon ylijäämän siirtyminen kartanon maanherralle tuo Jutikkalan kuvailuun mukaan hänen oman aikansa ilmiön eli teollisuusyhteiskunnan luokkakonfliktin. Hän siirtää nyky-yhteiskuntaa rasittavan konfliktin menneisyyteen. Siirto ja siihen liittyvä luokittelu ja käsitteiden käyttö on ymmärrettävää, koska Jutikkalan jatkuvasti yhteen limittyvissä historian- ja yhteiskuntakäsityksissä kartanot, itäinen kulttuuri, venäläiset menetelmät, maaorjuus, sosialistinen luokkayhteiskunta, feodalismi ja kommunismi kuuluivat kaikki suomalaisen yhteiskuntahistorian näkövinkkelistä vieraiden tai ulkopuolisten ilmiöiden joukkoon.

Kartanotalouden lisäksi myös tonttien ja maatilojen kauppaamisoikeuksien kehitys piti talonpoikia erossa maatalouden mahdollisesta modernista kehityksestä. Jutikkalan kuvailemien kankeiden lohkomiskäytäntöjen ja ”privilegioiden kahleiden” seurauksena maa vaihtoi omistajaa vain säätyläisten kesken.¹¹³² 1900-luvun markkinatalouden läpäisemistä yhteiskunnasta tarkasteltuna maa ei ollut vielä tarpeeksi tavaramuotoinen. Kartano-omistus ei kuitenkaan muodostunut pitkäaikaiseksi yhteiskunnallisen vallan lähteeksi aatelisille maanomistajille. Aatelisten tuhlaileva elämäntyyli vaikutti siihen, että kartanomuotoinen maanomistus ei ollut kovin pysyvää 1700-luvulla: ”Sama suku omisti kartanoa kahdessa polvessa peräkkäin vain noin joka toisessa tapauksessa, ja joka kolmannessa tapauksessa kartano myytiin ennen kuin se oli samassa suvussa periytynyt edes yhtä kertaa.”¹¹³³ Silti maanluontoihin liittynyt sosioekonominen juopa kartanoiden ja muiden maatilojen välillä tuli isoksi, koska talonpoikaistiloilla ei ollut mahdollisuutta laajeta 1700-luvun aikana.¹¹³⁴ Tämän lisäksi Jutikkala painotti ilmiöön liittyntä suhteellista taloudellista

¹¹²⁸ Jutikkala 1932a, s. 2.

¹¹²⁹ Jutikkala 1932a, s. 153.

¹¹³⁰ Jutikkala 1932a, s. 319.

¹¹³¹ Jutikkala 1942a, s. 436–437. ”Juuri päivätyöt tarjosivat maanomistajalle tai hänen voudilleen tilaisuuden käyttää aatelimiehen kuritusoikeutta.”

¹¹³² Jutikkala 1932a, s. 125.

¹¹³³ Jutikkala 1932a, s. 128.

¹¹³⁴ Jutikkala 1932a, s. 13.

valtaa, jonka kartanomuotoinen maanomistus synnytti aatelisten ja heihin työteon välityksellä riippuvuudessa olleiden talonpoikien välille.

Perinnöksiotot kumosivat tosiasiallisesti sellaisia reduktiopäätöksiä, joissa perintötiloja oli julistettu kruununluontoisiksi. Tämän myönteisen kehityksen rinnalla kulki kielteisempi ilmiö, sillä perinnöksiotot kärjistikivät statuskonfliktia maaseudun ihmisten välillä.¹¹³⁵ Toisaalta uudet perinnöksioasetukset helpottivat lohkomiskäytäntöjä. Niiden avulla kohennettiin valtiontaloutta kuten aikaisemminkin kirkonmaata, sukuoikeuksia ja rälssimaata myymällä. Jutikkalan mukaan päätöksiä tehtäessä suosittiin säätyläisiä, eikä talonpoikien haluttu nousevan sellaiseen asemaan, jossa heidän olisi ollut mahdollista lunastaa maita itselleen.¹¹³⁶ Talonpojat eivät Jutikkalaan mukaan vielä tässä vaiheessa ymmärtäneet perinnöksioton tarjoamaa mahdollisuutta kohentaa omaa oikeudellista ja taloudellista asemaansa.¹¹³⁷

Talonpoikien intressit kävivät säätyläisten, rusthollarien ja ruukinomistajien intressejä vastaan, sillä näillä kaikilla viimeksi mainituilla oli keinot hankkia toimintaseutunsa kruununtilojen perintöoikeudet.¹¹³⁸ Jutikkalan mukaan näin syntyi uusi ”maanomistajaluokka”, joka muodostui aatelisista ja uusista nousukkaista, aatelittomista säätyläisistä.

Kahdeksannellatoista vuosisadalla hävisi lopulta aatelin sosiaalinen yhtenäisyys maataomistavana sotilasloukkana; sensijaan oli juopa aatelin ja arvossa nopeasti nousevan aatelittoman säätyläisväestön välillä kasvamassa umpeen, ja sitä mukaa kuin erilaisia kieltoja omistaa privilegioitua maata kumottiin tai lievennettiin taikka yhä enemmän alettiin kiertää, sitä mukaa muodostui aatelista ja aatelittomasta säätyläisistä uusi luonteeltaan melko yhtenäinen maanomistajaluokka.¹¹³⁹

Perinnöksiotot loivat siis tässä mielessä sääty-yhteiskunnasta säätyläisyhteiskunnan, jossa raja kulki säätyläisten ja rahvaan välillä, omistus erottavana piirteenä.¹¹⁴⁰ Jutikkalan mukaan kruunu teki kruunun talonpojista yksityisten maanomistajien lampuoteja sallimalla perinnöksiotot. Suunta ylijäämän herruudessa oli kruunulta yksityiselle, aivan kuten 1600-luvun

¹¹³⁵ Jutikkala 1932a, s. 322; Jutikkala 1942a, s. 426–428.

¹¹³⁶ Jutikkala 1942a, s. 425. ”Kruunun rahantarve oli nytkin ensi sijassa määrävänä, ja ehdotusta ritarihuoneessa käsiteltäessä huomautettiin, että hinnan piti olla korkea, jossa ”talonpojalta menisi halu ostaa”, ts. jotta talonpojat eivät voisi käyttää asetusta hyväkseen, vaan sen avulla kruununmaata siirtyisi säätyläisten haltuun.”

¹¹³⁷ Jutikkala 1942a, s. 426. Jutikkalan mukaan tässä vaiheessa talonpojat eivät olleet kovin innokkaita hankkimaan tiloja, koska ”he eivät olleet konstikkaista maanluontokysymyksistä kyllyiksi perillä ja katsoivat olevansa turvattuja tilojen nautinnassa. Vielä vuoden 1800 vaiheilla väitetään, että kruunun talonpojat eivät lainkaan ymmärtäneet sitä, että heidän viljelemänsä talo oli kruunun.”

¹¹³⁸ Jutikkala 1932a, s. 114; Jutikkala 1942a, s. 428.

¹¹³⁹ Jutikkala 1934d, s. 498

¹¹⁴⁰ Sääty-yhteiskunnan ja säätyläisyhteiskunnan eroista katso Ruuskanen, Snellman & Widgrén 2010, s. 38.

lahjoitusmaakaudella. Jutikkala kirjoittaa pisteliääseen sävyyn ilmiöstä, jossa yhteiskunnan vallitseva mieliala piti talonpoikien siirtymistä omistaviksi yhteisön jäseniksi haitallisena:

Vallitseva mielipide piti säätyläisomaisuuden laajenemista ja talonpoikien muuttumista lampuodeiksi onnellisena; kuuluipa ääniä, jotka vastustivat perinnöksimyntejä sen vuoksi, että myöskin talonpojat käyttivät niitä hyväkseen ja että siten lukuisat kruununtilojen asujat kohosivat perintötilallisiksi ja saivat, joskaan ei silloisen käsityksen mukaan vielä täydellistä omistusoikeutta, kuitenkin järkkymättömän ja perinnöllisen nautintaoikeuden maahansa.¹¹⁴¹

Täydellinen omistusoikeus oli kuitenkin vielä toteutumatta, sillä merkantilistista säätyvallan aikaa hallitsi ajatus, jossa talonpojat olivat tuottavimmillaan, kun he olivat kruunun tai aatelismiehen ”alituksen häätöuhan alaisena ja verojen rasittamana, koska korkeammat verot ja ankarampi valvonta pakottivat suurempaan ahkeruuteen”.¹¹⁴² Taustalla vaikutti Jutikkalan mukaan poliittisten päättäjien pelko kruunun talonpoikien oikeuksien kasvattamisesta samanlaisiksi kuin perintö talonpoikien oikeudet.¹¹⁴³ Pelko näyttää viittavan tässä sellaiseen yhteiskunnalliseen muutokseen, joka kumpuaa yhteiskunnan sosiaalisten kerrostumien vähäväkisemmistä osista. Vaikka Jutikkala suhtautui vallankumouksen ideaan kielteisesti, näyttää siltä, että tässä kohden Jutikkala asettui yhteiskunnan sosioekonomisten suhteiden mullistuksen puolelle, sillä sen seurauksena yhteiskunnan heikommat ryhmät olisivat nousseet omistamisen välityksellä tasaveroisempaan asemaan. Ilman omistamista tuo väestön osa olisi ollut vaarassa muuttua liikaväestöksi, ja sillä saattoi olla, kuten aikaisemmin huomasimme, Jutikkalan mielestä tuhoisat seuraukset eurooppalaiselle yhteiskunnalle. Toisaalta Jutikkalan oli luontevaa asettua kruunun talonpoikien puolelle, koska laajapohjaisen maanomistusrakenteen esti feodaalinen ajattelutapa.¹¹⁴⁴

Maareformien kohdalla Jutikkala ymmärtää hyvin kruunun yliomistajuuden ja roolin taloudellisen vallan lähteenä. Kruunun vahva ote maareformeista näkyi myös kahdessa muussa sääty-yhteiskunnan omistusoloihin vaikuttaneessa järjestelyssä. Kruunun voimakkaan säännöstelyn johdosta vainiopakko sai ”virallisen vahvistuksen” ja isojako

¹¹⁴¹ Jutikkala 1942a, s. 429.

¹¹⁴² Jutikkala 1942a, s. 430.

¹¹⁴³ Jutikkala 1942a, s. 430. ”Pelättiin siis antaa kruunun talonpojille perintö talonpojan oikeuksia, ja kuitenkin se käsitys, että viimeksimainituillakin oli vain rajoitettu oikeus maahansa, pysyi voimassa vapaudenajalla ja kiteytyi vasta tällöin osaksi selväpiirteistä, mutta teennäistä oppijärjestelmää. Keskusteltaessa valtiopäivillä vuoden 1734 lain yksityiskohdista näkyy monissa kohdin feodaalisten katsantokantojen vaikutus, ja ne löivät leimansa myös itse lakiin samoin kuin eräisiin tänä aikana annettuihin asetuksiin.”

¹¹⁴⁴ Jutikkala 1932a, s. 12. ”Kruununmaan omistukseen ei kukaan alamainen ollut oikeutettu.”

alkoi muuttaa yhteiskunnan perusasentoa.¹¹⁴⁵ Jutikkalan mukaan nämä kaksi ilmiötä olivat näennäisesti vastakkaisia, mutta molemmat olivat hänelle kruunun talonpoikaiseen elämään ulottamia säännöstelytoimenpiteitä.¹¹⁴⁶ Vainiopakko ja isojako olivat molemmat saman ”ajanhengen luomuksia”¹¹⁴⁷, ja vainiopakolliset kyläjärjestykset ”tyrkytettiin talonpojille ja isojakoihin heidät pakotettiin”.¹¹⁴⁸ On olennaista huomata, että nämä kruunun ylijäämäherruuteen perustuneet reformit eivät olleet Jutikkalalle yhteiskunnallisia uudistuksia, vaan ajanhengen kanssa harmoniassa olleita teknisiä käytäntöjä.¹¹⁴⁹ Kuten Heckscher, myös Jutikkala kiinnitti isojaon kohdalla huomion teknisen ulottuvuuden lisäksi myös säätyläisiin ja aloitteellisiin yksilöihin. Faggot oli Jutikkalalle esimerkkinä aloitteellisesta yksilöstä¹¹⁵⁰, kun taas talonpojat sen sijaan eivät innostuneet isojaosta.¹¹⁵¹ Innostuksen puutteen lisäksi yleinen kehitys oli vaarassa, koska kyläjärjestyksen mukainen ”yhteistalous” esti Jutikkalan Heckscheriä mukailevan kannan mukaan yksityisen ja luovan yritteliäisyyden.¹¹⁵² Tässäkin näkyy sama ilmiö, joka tuli aikaisemmin esiin Heckscherin kohdalla. *Ancien régime* telkesi modernin yksilöllisen yrittämisen kankeisiin yhteisöllisen toiminnan muotoihin. Vasta 1700-luvulla tapahtuneen katsantokantojen murrosten myötä maatalouden edistäminen kytkeytyi taloudelliseen modernisaatioon ja siten kansallisvaltion vahvistamiseen. Jutikkalan ja Heckscherin nykyhetkissä tämä kolminaisuus muodosti taustan tarkastella politiikkaa ja yhteiskunnallista keskustelua.

On merkittävää, että samalla kun osa talonpojista oli Jutikkalan tutkimuksissa riippuvuussuhteessa kartanoiden maanherroihin, oli 1700-luvun yhteiskunnallinen muutos syntyvä Jutikkalan tutkimuksissa juuri yhteiskunnan agraariolojen epäkohdista ja kehitystarpeesta. Jutikkala kuvailee maatalouden kannalta heikkoa yleistä tilannetta, joka vähitellen synnytti vastareaktion:

Silloin syntyi vastavaikutus. Kun vapaudenajan loppuvuosien myssyt hyökkäsivät aatelin erioikeuksia vastaan, kun talouskirjailijat paheksuivat rälssialueitten kurjia oloja ja korostivat, miten tärkeä omistusoikeus tai ainakin luja vuokrasuhde oli

¹¹⁴⁵ Jutikkala 1942a, s. 445.

¹¹⁴⁶ Jutikkala 1942a, s. 446.

¹¹⁴⁷ Jutikkala 1942a, s. 446.

¹¹⁴⁸ Jutikkala 1942a, s. 446.

¹¹⁴⁹ Jutikkala 1942a, s. 446. ”Niitä koskevien asetusten syntyvaiheet tarjonnevat yhtä vähän kuin maalaisyhteiskunnan siihenastinen kehityskään perusteita sille käsitykselle, että edellinen merkitsi ikivanhojen talonpoikaisten tapojen vakiinnuttamista, kun taas jälkimmäinen oli uudenaikaisen, yksilön vapautta ajavan talouspolitiikan varhainen oire.”

¹¹⁵⁰ Jutikkala 1949d, s. 573.

¹¹⁵¹ Jutikkala 1949d, s. 573.

¹¹⁵² Jutikkala 1934a, s. 317.

*maatalouden menestymiselle, alkoivat talonpojat tavoitella perintöoikeutta viljelemiinsä tiloihin.*¹¹⁵³

Tämä agraarisen yhteiskunnan epäkohtien synnyttämä vastavaikutus keräsi vuosisadan puolivälin tienoilla vauhtia ja alkoi vähitellen saada merkitystä yhteiskunnallisesti arvokkaana taloudellisena toimintana. Maatalous voitti elinkeinojen välisen kamppailun lopulta vasta Kustaa III:n kruunajaispuheessa.¹¹⁵⁴

5.2 YHTEISKUNNALLISEN MUUTOKSEN SELITTÄJÄT

Heckscherin ja Jutikkalan tutkimuksissa taloushistoriallisista teemoista kehkeytyy yhteiskunnallisen modernisaation kaikkialle leviävä ilmapiiri. Tässä osiossa keskityn ensiksi sääty-yhteiskunnan murenemiseen, sen jälkeen tarkastelen maailmankatsomuksellista murrosta ja kolmanneksi pohdin kansallisen ja kansainvälisen suhdetta osana taloudellista kehitystä, joka vaikutti merkittävästi Jutikkalan ja Heckscherin näkemyksiin 1700-luvun modernisaatiosta. Kuten seuraavassa tulee ilmi, Heckscherin ja Jutikkalan tutkimuksissa porvarillinen yhteiskunta korvasi murenevan sääty-yhteiskunnan. Maailmankatsomuksellinen murros liittyi talousajatteluun, jossa tapahtui muutos merkantilistisista ajatuksista sellaisiin ihanteisiin, jotka tunnetaan taloudellisen ajattelun historiassa fysiokratismien ja liberalismien periaatteina. Samalla modernin teollisuuskapitalismin muodot alkoivat näkyä elinkeinoelämässä. Elinkeinojen marsijärjestys muuttui, ja omistusoikeudet muuttuivat nykyläisestä tarkasteltuna sekavista selkeämmiksi.

Kehitys oli kuitenkin epävarmaa ja katkonaista ja se ei tapahtunut kaikkialla Euroopassa samaan aikaan. Yleiseksi mielletty eurooppalainen kehitys näkyy molempien selittämisessä determinismin lastina, joka tulee ilmi pohdintana kehityksen vauhdista, viiveistä ja esteistä. Yleisen ja pohjoismaisen kehityksen jännitteitä he selittävät ennen kaikkea aate- ja yksilöselityksillä, mikä antaa mahdollisuuden normittaa yhteiskuntajärjestyksen lisäksi myös yksilöiden toimintamahdollisuuksia. Niin Heckscherin kuin Jutikkalankin teksteistä nousee esiin erilaisia historiallisia yksilöitä ja ryhmiä, joiden toiminta tai ilmaantuminen johti yhteiskunnalliseen edistykseen, jolloin yhteiskunnan, säätyläisten ja rahvaan ajattelutavat ja asenteet muuttuivat. Tähän viimeiseen muutokseen liittyä olennaisesti se, mikä 1700-luvun kohdalla oli tärkeää Jutikkalan ja Heckscherin historiankäsitteiden kannalta. On selvää, että yhteiskunnallinen muutos kosketti useita, lähes kaikkia yhteiskunnallisia ilmiöitä. Seuraava osio selvittää, miten Heckscher ja Jutikkala selittivät muutosta ja miten se liittyi heidän historian- ja yhteiskuntakäsitykseensä.

¹¹⁵³ Jutikkala 1942a, s. 438.

¹¹⁵⁴ Jutikkala 1932a, s. 185.

5.2.1 SÄÄTY-YHTEISKUNNAN MURENEMINEN

Nykyajan teollisen kapitalismin perspektiivistä vain harva asia oli valmista ruotsalaisessa elinkeinoelämässä vuoteen 1815 mennessä.¹¹⁵⁵ Suuret harppaukset toteutuivat vasta 1800-luvun aikana, mutta jo tämän tarkasteltavana olevan vuosisadan aikana modernin talouden ”juuriversot” kehittyivät *ancien régime* pinnan alla.¹¹⁵⁶ Heckscher kaiveli sitkeästi noita juuriversoja ja löysi niitä ennen kaikkea 1700-luvun sosiaalisesta (*social området*) ja aatteellisesta (*sinnestörelsen*) murroksesta, jonka seurauksena taloudellinen toiminta saattoi myöhemmin ottaa isoja harppauksia.¹¹⁵⁷ Käsittelen seuraavaksi tätä Heckscherin nimeämää sosiaalisen alueen muutosta, joka vei ruotsalaista yhteiskuntaa kohti modernisaatiota.

Heckscherin mukaan suurin sosiaalinen murros vuosisadan aikana oli, että säätyjen varaan rakentunut yhteiskunta menetti merkitystään. Itse asiassa, Heckscherille muutos tuli esiin ennen kaikkea aatelittomien säätyläisten nousussa suuremmaksi ryhmäksi kuin aateli ja papit yhteensä ja toisaalta talonpoikien edustaman neljännen säädyn saatua laajemmat omistusoikeudet ja enemmän poliittista valtaa.¹¹⁵⁸ Heckscherin huomio kiinnittyi ennen kaikkea säätyläisiin ja erityisesti porvareihin, joiden vaikutus kasvoi Ruotsissa laajasti, oli sitten kyse Skeppsbron ”aatelin” aseman vankistumisesta osana pääkaupungin valtakeskittymää tai sitten teollisuutta harjoittavien ruukinpatruunoiden kasvaneesta merkityksestä osana maaseudun elinkeinorakennetta. Porvaristo ja tärkeimpinä ruukinpatruunat ja suurkauppiaat¹¹⁵⁹, joiden rooli oli alkanut vahvistua merkantilistisen kaupunkipolitiikan seurauksena¹¹⁶⁰, halusivat Heckscherin mukaan nostaa asemaansa ja syrjäyttää aatelin yhteiskunnan johtavilta paikoilta.¹¹⁶¹ Tästä porvariston yhteiskunnallisen aseman vahvistumisesta alkoi Heckscherin mukaan Ruotsin yhteiskunnan muutos kohti modernia luokkayhteiskuntaa, koska aatelittomat säätyläiset olivat *ancien régime* rakenteellisen (*konstitutionell*) ja juridisen järjestäytymisperiaatteen ulkopuolella.¹¹⁶² Aatelittomissa säätyläisissä oli modernin Ruotsin kivijalka, eli muutokset yhteiskuntaryhmien välisissä suhteissa käynnistivät modernisaation. Heckscherin kohdalla tämä painotus on samansuuntainen edellä esitettyyn

¹¹⁵⁵ Heckscher 1949b, s. 891. Etenkin kotiteollisuuden rooli tuotteiden jalostuksessa oli hyvin vanhakantainen piirre yhteiskunnassa.

¹¹⁵⁶ Heckscher 1949b, s. 819. ”Att det nya ej fanns färdigt under 1700-talet hindrade nämligen ingalunda, att det med otaliga rottrådar var förenat med l'ancien régimes samhälle.”

¹¹⁵⁷ Heckscher 1949a, s. 22.

¹¹⁵⁸ Heckscher 1949a, s. 22, 110–111.

¹¹⁵⁹ Heckscher 1949a, s. 135–136.

¹¹⁶⁰ Heckscher 1957, s. 219.

¹¹⁶¹ Heckscher 1957, s. 148.

¹¹⁶² Heckscher 1949a, s. 135. ”Så tillvida hade samhället självt redan börjat spränga den gamla ramen, och det moderna Sveriges grundläggning hade börjat.”

havaintoon taloudellisen ajattelun ruotsalaisesta omaleimaisuudesta ja kansallisesta voimasta.

Vaikka porvariston nousu liittyi olennaisesti sääty-yhteiskunnan murenemiseen, muutos vaikutti ennen kaikkea agraariseen yhteiskuntaan, joka oli antanut kaikista vahvimman ominaisleiman vanhalle yhteiskunnalle. Agraarisen yhteiskunnan vanhakantaisuus näkyi ennen kaikkea ihmisten elintavoissa ja maailmankuvassa (*andlig orientering*).¹¹⁶³ Heckscherin luonnehdinnassa tulee esiin poissulkeva, kaksinapainen asetelma agraaristen ja muiden, nykyaikaista markkinataloutta enteilevien porvarillisten elinkeinojen välillä:

”I yrkesorientering var den agrariska prägeln mycket svagare och hade alltid varit det, redan därför att ett samhälle med obetydlig internationellt byte helt enkelt är nödsakat att självt framställa nästan allt vad det behöver, ej enbart livsmedel.”¹¹⁶⁴

Asetelmasta seurasi kaksi asiaa: Toisaalta agraarisen *ancien régime*n ominaispiirre oli työnjaon epätäydellisyys, jota merkantilistinen talouspolitiikka oli tuloksetta halunnut muuttaa, mutta vasta ensimmäinen suuri taloudellinen mullistus muutti sosiaalista työnjakoa.¹¹⁶⁵ Taloudellinen mullistus ja siihen liittynyt porvariston aseman nousu muuttivat yhteiskunnallista työnjakoa. Toisaalta Heckscher painottaa taloudellisen toiminnan kansainvälisyyttä ja kokee alati laajenevan ylijaraisen taloudellisen vuorovaikutuksen modernisaation kannalta olennaiseksi ilmiöksi.

Myös Jutikkalalle modernisaatio ja siten myös sääty-yhteiskunnan mureneminen liittyi taloudellisiin seikkoihin. Sääty-yhteiskunta oli hänen mukaansa ratkaisu tietyn historiallisen ajan sosioekonomiseen eriytymiseen ja kasvaneeseen työnjaon tarpeeseen.¹¹⁶⁶ 1700-luvun aikana tarpeet kuitenkin muuttuivat, joten ilmeisesti sääty-yhteiskunnallinen työnjako ei enää vastannut riittävästi uudenlaisia sosioekonomisia olosuhteita. Tämän työnjaollisen määritelmän lisäksi Jutikkala määritteli sääty-yhteiskunnan perinteisellä tavalla erilaisten säätyyn perustuvien oikeuksien ja velvollisuuksien järjestelmäksi. Tämän käsityksen ollessa taustalla Jutikkala esitti usein toteamuksen sääty-yhteiskunnan historiallisen *liikkeen* erikoisuudesta, sillä sääty-yhteiskunta täydellistyi samalla kun se oli alkanut jo hajota. Jutikkalan huomio on mielestäni ymmärrettävä kommenttina sääty-yhteiskunnan privilegioihin perustuneista sisäisistä eroavaisuuksista, ei kommenttina sääty-yhteiskunnan ja muiden erilaisten yhteiskuntajärjestelmien hajoamisprosesseista:

Sääty-yhteiskuntaa on totuttu pitämään kaavoihinsa kangistuneena. Siinä on kuitenkin alituista liikettä, kuten meressä, ja merta se muistuttaa siinäkin, että aivan

¹¹⁶³ Heckscher 1949a, s. 145–146.

¹¹⁶⁴ Heckscher 1949a, s. 145–146.

¹¹⁶⁵ Heckscher 1949a, s. 146.

¹¹⁶⁶ Jutikkala 1934b, s. 36.

kuten vesimassojen pohjakerrokset syksyllä jatkavat lämpenemistään pintakerrosten jo jäähtyessä, samoin sääty-yhteiskunnan alimmat portaat vakiintuivat silloin kun sen ylimmät jo murenivat.¹¹⁶⁷

Toisin kuin Heckscherille, Jutikkalalle sääty-yhteiskunnan murros ei kuitenkaan liittynyt pelkästään yhteiskuntaryhmien välisten kokoluokkien ja roolien muutoksiin yhdistettynä taloudellisen toiminnan virkoamiseen, vaan se konkretisoitui lisäksi poliittisessa tapahtumakimpussa 1770- ja 1780-luvuilla. Noiden kahden vuosikymmenen ja Kustaa III:n poliittisen valtataistelun aikana saivat muotonsa jo aikaisemmin pinnan alla velloneet vaatimukset talonpoikien säätyprivilegioista, jotka kohentaisivat talonpoikien poliittista ja taloudellista statusta.¹¹⁶⁸ Jo perinnöksiostoihin liittyneissä keskusteluissa oli esitetty yhteismaiden jakoa, joka olisi vahvistanut perintötilallisten omistusoikeutta. Jutikkala ei antanut perinnöksimyynnille suurta historiallista merkitystä. Hänen yhteiskuntahistoriassaan korostuu sen sijaan Kustaa III:n vallankumous, itsevaltiuden kehitys ja näistä seuranneet sosioekonomiset uudistukset, joiden myötä talonpoikien poliittinen ja taloudellinen asema vahvistui merkittävästi.¹¹⁶⁹

Itsevaltaisten tavoitteiden lisäksi Kustaa III:n ajattelussa kuuluivat vuosisadan suureen murrokseen vaikuttaneiden aatteiden, fysiokratismien ja liberalismien äänenpainot. Hänen opettajansa C. F. Scheffer oli ensimmäisiä ruotsalaisia fysiokraatteja.¹¹⁷⁰ Näiden aatteiden liittäminen Kustaa III:n henkilöön on tehokeino, joka tekee Kustaan toiminnasta historian metatasolla valistuneempaa. Tällainen elävöittäminen pehmentää vallankumouksen tehneen kuninkaan poliittista itsevaltaisuutta, mikä tulee näkyviin myös Jutikkalan kuvailussa. Hän luonnehti Kustaan aatelin valtaa nakertanutta vallankaappausta ja vallankumousta ”historian oikuksi ja kohtalon ivaksi”, jossa itsevaltainen toiminta teki lopun feodaalisesta järjestelmästä:

Oli kohtalon ivaa, että sama Kustaa III, joka vallankaappauksellaan oli äkkinäisesti katkaissut vapaudenajan viimeisinä vuosina voimakkaina heränneet yhteiskunnallisen tasa-arvoisuuden pyrkimykset, joka tietoisesti suosi aatelia ja joka siinä määrin ihaili aristokraattista 1600-lukua, että palautti ritarihuoneessa voimaan luokkajaon, vaikka sillä ei silloisessa yhteiskunnassa enää ollut mitään luonnollista perustetta – että tämä maalaikansalle hengeltään vieras ruhtinas joutui myöntämään talonpoikaissäädylle sen ensimmäiset erioikeudet ja lakkauttamaan sen feodaalisen järjestelmän, joka ainakin vielä teoriassa vallitsi yhteiskunnassa. Tämän historian oikun tekee vielä irvokkaammaksi muudan merkillinen yhteensattuma: samana vuonna, jolloin Ranskan kansalliskokous kukisti itsevaltiuden ja samalla julisti kaikki kansalaiset tasa-arvoisiksi ja

¹¹⁶⁷ Jutikkala 1965b, s. 166.

¹¹⁶⁸ Jutikkala 1942a, s. 434.

¹¹⁶⁹ Jutikkala 1942a, s. 435.

¹¹⁷⁰ Jutikkala 1949e, s. 590.

*läänitysoikeudet lakanneiksi, Ruotsin kuningas saavutettuaan melkein täydellisen itsevaltiuden antoi alemmille säädyille melkoisia etuja aatelin kustannuksella.*¹¹⁷¹

Valtakunnan poliittista ylärakennetta vavisuttanut tapahtuma tuntui myös paikallistasolla, kun suomalaiset talonpojat nostivat esiin vääryyksiä, mutta pidättäytyivät kuitenkin vastustamasta kruunua.¹¹⁷² ”Kun Kustaa III sitten uuden hallitusmuodon säätämistilaisuudessa lausui, että säätyvallan ajalla 'vapaus oli muutettu aristokratian ikeeksi', rälssitalonpojat katsoivat olevansa juuri 'niitä Kun.Maj. alaisia, joita viimeksi kuluneina vuosina on sorrettu.’”¹¹⁷³ Tuloksena oli päivätyölakkoja ja tottelemattomuutta, mutta ilman varsinaista vaikutusta. Lopulta talonpoikien oli pettyminen kuninkaaseen sokeassa luottamuksessa.¹¹⁷⁴

Jutikkala käsitteli väitöskirjassaan *Läntisen Suomen kartanolaitos Ruotsin vallan viimeisenä aikana*¹¹⁷⁵ (1932) tällaisia konflikteja laajasti, koska muuten ”kartanolaitoksen kuvaukseen jäisi aukko, jos emme selostaisi muutamia tällaisia perintöoikeutta koskevia riitajuttuja, jotka ovat ominaisia juuri tälle aikakaudelle.”¹¹⁷⁶ Tässäkin konfliktit liittyvät eksplisiittisesti vanhaan murenevaan sääty-yhteiskuntaan. Konfliktien taustalla vaikuttavassa kahden yhteiskuntaryhmän kamppailussa hän asettui talonpoikien puolelle.

*Kun oltiin näin epävarmoja tilain luonnosta, näyttää kartanonomistajia toisinaan vaivanneen ikään kuin paha omatunto siitä, että heillä ehkä ei ollutkaan perintöoikeutta tiloihin, joita he olivat pitäneet lampuotitiloinaan, ja tällöin saatettiin ryhtyä hämäreperäisiin keinoihin, jotta tuo epämieluisuus poistetuksi.*¹¹⁷⁷

Kustaa III:n vallankaappauksen¹¹⁷⁸ lisäksi 1789 säädetyt Yhdistys- ja vakuuskirjan rooli sai merkityksensä sääty-yhteiskunnan lopun alkuna ja talonpoikien poliittista ja sosioekonomista asemaa ratkaisevasti vahvistaneena Suomen historian käännekohtana, jonka seurauksena porvarillinen yhteiskunta alkoi aktualisoitua:

¹¹⁷¹ Jutikkala 1942a, s. 497.

¹¹⁷² Jutikkala 1949e, s. 598–599.

¹¹⁷³ Jutikkala 1949e, s. 599.

¹¹⁷⁴ Jutikkala 1949e, s. 599.

¹¹⁷⁵ Otsikossa oleva ilmaus ”Ruotsin vallan viimeiset ajat” on osa 1900-luvun suomenkielisen historiantutkimuksen traditiota, jossa he erottautuvat ruotsinkielisistä historiantutkijoista, sillä ruotsinkieliset tutkijat suosivat termiä ”ruotsalainen aika.” Villstrand & Östman 2013, s. 232–242. Suomenkielisten ja ruotsinkielisten asemasta suomalaisen historiantutkimuksen kentällä katso Engman 2000, s. 37–45.

¹¹⁷⁶ Jutikkala 1932a, s. 342.

¹¹⁷⁷ Jutikkala 1932a, s. 347.

¹¹⁷⁸ Saastamoinen 2003, s. 53. Kustaa III oikeutti vallankaappauksen ratkaisuna säätyjen välisiin ristiriitoihin ja puolueiden välisiin vihamielisyyksiin.

Sääty-yhteiskunnan jo ollessa rappeutumassa ylemmiltä portailtaan sen alin kerros, talonpojisto, sai tässä laissa erioikeutensa ja muodostui siten myöskin yhteiskunnallisessa suhteessa täydelliseksi säädyksi, jollainen se valtiollisesti jo kauan oli ollut; mutta samalla Yhdistys- ja Vakuuskirja avasi tien tulevaisuuteen, ”porvarilliseen” yhteiskuntaan, joka ei tunne säätyeroja eikä maanluontoja. Ilman sitä olisi puolet Suomen talonpojista pysynyt kruunun vuokraajina ja toinenkin puoli ollut mitä suurimmassa määrin viranomaisista riippuvaisia.¹¹⁷⁹

Yhdistys- ja vakuuskirja oli Jutikkalalle tulevaisuuden avannut historiallinen tapahtuma. Kyse on historiantutkijan omasta subjektiivisesta tarkkailuperspektiivistä, jossa menneisyyttä katsotaan nykyhetkestä, ei menneisyyden yksilön, yhteisön tai kansakunnan näkökulmasta. Jutikkala juonellistaa Yhdistys- ja vakuuskirjan suureksi kokonaishistorialliseksi murroskohdaksi ja symbolisesta ja todellista yhteisöllisyyttä tuottavaksi menneisyyden ilmiöksi.¹¹⁸⁰ Tulevaisuus oli nyt mahdollinen, ja se oli näkyvässä etenkin Jutikkalalle, joka historiantutkijan tarkkuudella tiesi tulevasta. Olennaista tämän tutkimuksen kannalta on, että yhteiskunnan ja historian liike suuntautui pois feodalismista kohti porvarillista yhteiskuntaa. Talonpoikien omistusoikeus tuli yhtä laajaksi kuin aatelmiehen oikeus rälssimaahan¹¹⁸¹ ja ”kaiken kaikkiaan Yhdistys- ja Vakuuskirja loi perustan Ruotsin ja Suomen talonpojiston vahvalle yhteiskunnalliselle ja taloudelliselle nousulle.”¹¹⁸²

Porvarillisen yhteiskunnan vahvistuminen ja yhteiskunnallisen edistyksen ilmiöt kiinnittyvät Jutikkalan esityksessä toisiinsa ja kiteytyvät talonpoikaiseen omistukseen. Jutikkalan rakentamaa merkityskimpua voidaan kuvata tässä yhteydessä Robert W. Gordonin ajatuksella, jossa poissulkevan omistamisen korostus hämärtää yhteisön sosiaaliin suhteisiin sisältyviä mahdollisia konflikteja. Gordonille yhteiskuntahistorian kiteyttäminen poissulkevaan absoluuttiseen omistusoikeuteen on ristiriidassa yleisten taloudellisten mekanismien kanssa. Modernin kapitalismin keskeiset instituutiot korporaatioista sirpaleisiin oikeuskäytäntöihin osoittavat, että omistaminen pitäisi ymmärtää pikemminkin hajanaisena eikä absoluuttisena ilmiönä. Näin ei ole kuitenkaan käynyt, vaan käsitys yksityisomistamisesta on sosiaalisesti tenhoava ja tarjoaa yhteiskunnan jäsenille turvaa, liikkumatilaa, ilmaisuvapautta ja suojaa yhteiskunnallisilta valtamekanismeilta. Silti Gordonin mukaan yksityisomistamisen rooli hallitsevana yhteiskuntahistoriallisena kertomuksena on johtanut kollektiivisen toiminnan ja keskinäisen riippuvuuden sosiaalisen merkityksen vähättelyyn.¹¹⁸³ Yhdistys- ja Vakuuskirjaan liittyvien yhteiskuntahistoriallisten

¹¹⁷⁹ Jutikkala 1942, s. 499–500.

¹¹⁸⁰ Vertaa White 1987a, s. 88. 1700-luvun tapahtumien merkityksestä esimerkiksi Ruotsin ja Suomen historiassa katso Mansén 2011; Nurmiainen 2009a, s. 312–314; Vörrankoski 2001.

¹¹⁸¹ Jutikkala 1932a, s. 112; Jutikkala 1949e, s. 651.

¹¹⁸² Jutikkala 1949e, s. 652.

¹¹⁸³ Gordon 1995, s. 107–108.

ratkaisuhetkien ollessa kyseessä, Jutikkala nostaa omistavat talonpojat muista erilleen kohotettuna ryhmänä historiallisen muutoksen agenteiksi.

Jälkikäteisessä tarkastelussa kustavilaisen ajan poliittisen turbulenssin vaikutukset tuntuvat Jutikkalasta niin suotuisille, että ne parlamentaarisen prosessin kannalta kyseenalaiset keinot¹¹⁸⁴, joiden avulla Kustaa III oli luonut uuden hallitusmuodon ja tehnyt itsestään itsevaltiaan, eivät painaneet historiantutkijan omatuntoa: ”Sen jälkeen kun Yhdistys- ja Vakuuskirja oli sisällytetty kansalaisten ja säätyjen uskollisuudenvalaan, ei kukaan muistellut sen syntyvaiheita, ja Suomessa se v:n 1772 Hallitusmuodon rinnalla pysyi perustuslakien itsenäisyyden aikaan saakka.”¹¹⁸⁵ Jutikkala arvioi rinnakkain demokratian ideaalityyppiä ja omistusoikeuden ihanteellista mallia, sillä hänen kuvauksestaan nousee esiin kannanotto vapauden ajalle ja säätyvallan kukoistuskaudelle ajoittuneesta parlamentaarisen kehityksen historiallisesta merkityksestä: ”Vapaudenajan valtiomuodossa on piirteitä, jotka muistuttavat nykyaikaista demokratiaa, ja sen vuoksi on Kustaa III:n vallankaappaus leimattu taka-asteleeksi.”¹¹⁸⁶ Jutikkala on kuitenkin sitä mieltä, että ”kehitys voi kulkea kiertotietä”¹¹⁸⁷, mihin viittasi myös hänen kommenttinsa Kustaan vallankumouksesta ja historian oikusta. Tämä tukee sitä, että Jutikkalan historian käsitys ei ollut yksinkertaisen teleologinen, jossa parlamentaarinen kehitys ja modernisaatio olisivat kulkeneet tasatahdissa nykyaikaa kohti. Muutoksilla, käännekohtilla ja toiminnalla – yksilöllisillä sattumilla – oli väliä.

Jutikkalan pohdinta on osa suomalaisen 1900-luvun historiantutkimuksen linjaa, jossa 1700-luvun poliittista historiaa tutkittiin poliittisten kiistojen ja parlamentaarisen kehityksen välityksellä.¹¹⁸⁸ Jutikkala ei kuitenkaan päästä irti Kustaa III:n reformien moraalisisista oikeutuksista, vaan vetoaa kiristyneeseen kansainväliseen tilanteeseen ja sodan uhkaan ikään tekemällä niistä *force majeure*, jonka seurauksena Kustaa harppoi valtakunnan parlamentaarisen kehityksen yli. Jutikkalan mukaan on ”sekä yksipuolista että epähistoriallista tarkastella probleemia vain perustuslailliselta kannalta. Kysymyksessä olivat v 1772 suuremmat arvot kuin ”vapaa” hallitusmuoto: koko valtakunnan olemassaolo näytti uhanalaiselta, jos ulkomaisten lahjusten vaikutus sen politiikkaan olisi saanut jatkua.”¹¹⁸⁹ Tässä moraalisisessa kannanotossa Jutikkala tunnustaa perustuslaillisuuden välineellisen arvon mutta painottaa ennen kaikkea valtion olemassaolon ja sen turvaamisen olevan tärkeintä. Näin talonpoikien historian käännekohta ja valtakunnan elinvoimaisuus kietoutuvat yhteen, jolloin historialliseen muutokseen Jutikkalan yhteiskuntahistoriassa tuli mukaan välttämättömyyden sävy.

¹¹⁸⁴ Jutikkala 1932a, s. 320; Jutikkala 1949e, s. 591–596.

¹¹⁸⁵ Jutikkala 1949e, s. 653.

¹¹⁸⁶ Jutikkala 1949e, s. 591.

¹¹⁸⁷ Jutikkala 1949e, s. 591.

¹¹⁸⁸ Villstrand 2014, s. 191–192.

¹¹⁸⁹ Jutikkala 1949e, s. 591.

Omistusoikeuksien levittäminen laaja-alaisesti eri yhteiskuntaryhmiin johti Ruotsissa kansainvälisestikin merkittäviin seurauksiin. Talonpoikainen maanomistus vahvistui toisin kuin Englannissa, jossa Jutikkalan mukaan maanomistajasta oli tullut koronnauttaja ja maitaan eteenpäin vuokraava suurmaanomistaja.¹¹⁹⁰ Suurviljelmää muodostui tosin Ruotsiin, mutta se ei enää johtanut aatelialaisten saalistamaan talonpoikien tiloja perintöoikeuksien takia, vaan nyt taustalla oli ajatus suurten maaomaisuuksien synnyttämisestä taloudellisesta tuottavuudesta.¹¹⁹¹

Vaikka historiallisesti ymmärrettynä kartanotalous olikin ollut sääty-yhteiskuntaan elimellisesti kuulunut ilmiö, kartanoita syntyi edelleen. Niihin kuuluneet verotukselliset etuoikeudet vähenivät, ja pitkässä katsannossa juopa kartanon, talonpoikaistilan, herrasomistajan ja talonpoikaisen maanomistajan välillä kasvoi umpeen.¹¹⁹² Feodaalisen valtakamppailun sijaan maaseutu alkoi muuttua kaupallisen elinkeinon näyttämöksi, ja suur- ja pientilan välinen laadullinen ero katosi ja korvautui vähitellen määrällisellä erolla kokoluokassa. Maaseudulla, joka oli antanut Ruotsille sen ominaispiirteet murroksen vuosisadalla, alkoi ilmetä vanhojen feodaalisten, yksityistä ja yleisempää valtaa ilmentävien riippuvuussuhteiden rinnalle myös uusia, kapitalistista taloutta ennakoivia ja ilmentäviä piirteitä. Jutikkala rinnasti 1700-luvun omistus- ja viljelyolot talonpoikien kohdalla markkinataloudellisiin mekanismeihin: ”Oli toteutunut se keskitie läänitustalonpojan itsenäisyyden ja maaorjuuden välillä, joka oli ollut jo Akseli Oxenstiernan ihanne: 'aatelismiehellä on oikeus verottaa talonpoikaansa niin paljon kuin haluaa, ja talonpojalla on vapaus pysyä tilalla tai lähteä.’”¹¹⁹³ Vapaus lähteä ei kuitenkaan työntänyt talonpoikaa kapitalistiseen yhteiskuntaan viittaaville työmarkkinoille. Jutikkala oli sitä mieltä, että

*talonpoika, jonka esi-isät olivat polvesta polveen samaa taloa viljelleet ja asuneet, jolla oli hämärä käsitys siitä, että tila oli hänen omansa, ei hevillä siirtynyt konnultaan, vaikka ehdot kovenivatkin; kiinteä talonpoikaissäestö ei muuttunut kansanainekseksi, joka vaelsi kartanoläänistä toiseen laskien, mikä palkka olisi edullisin.*¹¹⁹⁴

Jälleen yksi 1900-luvulla sosioekonomisia suhteita jäsentänyt ilmiö vaikuttaa Jutikkalan käsityksiin. Jutikkala kuvaa markkinatalouteen liittynyttä palkkatyön vapauttavaa potentiaalia tavalla, jossa palkkatyösuhteen sitovat piirteet hämärtyvät ja eivät välity lukijalle.¹¹⁹⁵ Omistussuhteiden selkeytyminen muovasi silti yhteiskuntaa porvarillisemmaksi, mutta

¹¹⁹⁰ Jutikkala 1934d, s. 499.

¹¹⁹¹ Jutikkala 1934d, s. 501.

¹¹⁹² Jutikkala 1934d, s. 533.

¹¹⁹³ Jutikkala 1932b, s. 144.

¹¹⁹⁴ Jutikkala 1932b, s. 144.

¹¹⁹⁵ Työn vaihtosuhteesta ja siinä 1900-luvulla tapahtuneista muutoksista katso Siltala 2007a, s. 20–23, 61–110.

historiallisena prosessina se oli vain yksi tekijä modernisaation perustuksissa osana vanhan yhteiskunnan muuttumista porvarilliseksi luokkayhteiskunnaksi.¹¹⁹⁶ Jutikkalan kohdalla tällä oli merkitystä myös hänen omalle ajalleen. Sisällissodasta aina 1950-luvulle asti merkittävä osa porvarillista Suomea luotti siihen, että pienomistajatalonpoikien kerrostuman kasvattaminen lujittaa suomalaista yhteiskuntaa.¹¹⁹⁷

5.2.2 MAAILMANKATSOMUKSELLINEN MURROS

Käsittelen seuraavaksi Heckscherin ja Jutikkalan esittelemää maailmankatsomuksellista murrosta, joka oli esimerkiksi Heckscherille sosiaalisen murroksen lisäksi toinen merkittävä modernisaation ulottuvuus. Muutoksen seurauksena murentuneen sääty-yhteiskunnan tilalle nousi porvarillinen luokkayhteiskunta. Käsitepari on moniulotteinen, ja jo edellä sääty-yhteiskunnan murenemistä käsitellessäni nousi esiin se seikka, että säätyjen jäsentämä järjestelmä ei vaihtunut yhtäkkiä ja kertakaikkisesti luokkaperustaiseen yhteiskuntaan, vaikka Jutikkala tosin painottikin poliittisten käännekohtien merkitystä suomalaisen talonpojan historian murroskohtina. Maailmankatsomuksellinen muutos alkoi 1700-luvun puolivaiheilla ja oli pitkälinen ja vähittäinen, mutta se, mikä tekee muutoksesta Jutikkalan ja Heckscherin historiankäsitysten kannalta olennaisen, oli luokkayhteiskunnan eteen liitetty attribuutti, *porvarillinen*.¹¹⁹⁸ Niinpä pohjoismaisen modernisaation alkuvaiheet olivat tärkeiltä osin aatteellisia, ja aatteellinen selittäminen korostui taloudellisten ilmiöiden tarkastelun lisäksi näiden tutkijoiden tuotannossa. Liberalististen ajatusvirtausten porvarillisuus määrittäi Ruotsin ja Suomen yhteiskuntahistoriallista liikerataa Jutikkalan ja Heckscherin historiankäsityksissä. Porvarillisuuden teema määrittäi historiantulkinnan lisäksi myös keskustelua nykyhetkestä, sillä porvarillisuus liittyi Jutikkalan ja Heckscherin ajatuksissa vahvaan historiallisesti rakentuneeseen kansallisvaltioon. Porvarillinen kansallisvaltio toimi vastakohtana sosialistiselle järjestelmälle ja sen synnyttäneelle vallankumoukselle.

Liberalismin ja fysiokratismien lisäksi kansainvälisistä ajatusrakennelmista myös valistus vaikutti nyt hahmoteltavassa aatemurroksessa taustalla. Orastavasta valistuksesta kumpusivat järki, jolla todellisuutta olisi mahdollista muokata, ja usko mutkattomien käytännöllisten ratkaisujen voimaan yhteiskunnallisen kehityksen synnyttämiseksi. Tämän lisäksi Heckscher koki valistuksen myös tasaveroisena, ihmislähtöisenä

¹¹⁹⁶ Esimerkiksi Congost 2003, s. 75. Congost toteaa "In general - and this confirms my suspicions - historians have tended to take as the ideal the model of property stamped on the laws and codes of their own country."

¹¹⁹⁷ Kalela 2005, s. 106–108; Kettunen 2008, s. 157.

¹¹⁹⁸ Vertaa tätä Adam Smithin käsitykseen kaupallisesta yhteiskunnasta – *commercial society* –, joka oli monisyiseen työnjakoon perustunut luokkayhteiskunta. Saastamoinen 2011, s. 179–184.

ajatusmallina, jossa kaikilla ihmisillä koulutukseen katsomatta oli mahdollisuus muokata ympäristöään. Valistuksen henkinen vilkkaus oli rinnakkaisilmio uudelle taloudelliselle dynamiikalle.¹¹⁹⁹ Samansuuntainen henkinen ylärekisteri näkyi myös Jutikkalan teksteissä, joissa hän hahmotti eurooppalaisen modernisaation alkusysäyksiä. Henkinen levottomuus johti tekniisiin kehitysaskeliin ja lopulta Englannissa alkaneseen *teolliseen vallankumoukseen*. Suomen kehityksen kannalta Jutikkala painotti, että valistuksella olisi ollut myös yhteys aatelittomien ja aatelisten välisen kuilun kasvamiseen: ”Keskieuropalaiset valistusaatteet antoivat herätteitä paitsi valtiolliselle myös yhteiskunnalliselle uudistusliikkeelle, ja samalla kun politiikassa säilyi hattujen ja myssyjen vastakohtaisuus, kärjistyi ristiriita aatelisten ja aatelittomien välillä.”¹²⁰⁰ Kärjistyneen konfliktin syy oli Jutikkalalle tyypillisen materialistinen eli kyse oli aatelisten saavutetuista eduista ja maanomistuksesta sekä niitä nakertaneesta mahdollisuudesta levittää maanomistusta laajemmalle yhteiskuntaan antamalla rahvaalle turvatumpi yhteiskunnallinen asema omistusreformien välityksellä.

Heckscher painotti tieteellisen ajattelun merkitystä kehitystä kiihdyttävänä tekijänä, mikä tuli näkyviin huomiona arkielämän teknologisista kehitysaskelista. Ruotsissa jo vuosisadan alun merkantilismi kamposi voimaa ajan teknisluonnontieteellisestä ajattelusta, josta Heckscher nosti esiin kaikkein suurimpana esimerkkinä Carl von Linnén. Ruotsalaisen tieteellisteknisen merkantilismin ajattelumalli korvasi näin ollen saksalaisen kameralismin, ja näin kameralismi ei saanut vahvaa jalansijaa Ruotsissa 1700-luvulla.¹²⁰¹ Kameralismia Heckscher kuvasi kielteisillä sanankäänteillä liian valtiokeskeiseksi järjestelmäksi, mikä ei ruotsalaisten *kansallisten ominaispiirteiden ja poliittisen tradition* takia saanut jalansijaa Ruotsissa.¹²⁰² Heckscher painottikin sen sijaan rationaalista toimintaa, jonka seurauksena taloustieteen ja luonnontieteiden liitto oli Ruotsille ominaista suuremmissa määrin kuin muualla Euroopassa. 1739 perustettiin Tiedeakatemia, johon tuli sekä taloustieteen että luonnontieteen osastot.¹²⁰³ Tässä näkyy selvästi yhteys ruotsalaisen talousajattelun rationaalisuuden ja toisaalta siitä puuttuvan valtiokeskeisyyden välillä. Toisaalla Heckscher totesi saksalaisen

¹¹⁹⁹ Heckscher 1949b, s. 815. ”Om detta spelade sin roll genom att ge andra mod att uppträda, så vägrade det faktum emellertid otvivelaktigt tyngre i samma riktning, att upplysningstiden behärskades av en tro på enkelheten i alla sammanhang, på möjligheten av att genomtränga verkligheten med vanligt sunt förnuft, utan särskild utbildning eller särskilt vetande. [– –] Det var samma slags oskolade men intensiva och entusiastiska andliga livaktighet som på det tekniska området ledde till den tidiga industriella revolutionens stora uppfinningar i England, ty även de voro med få undantag resultat av diletteranters outtröttliga försök.”

¹²⁰⁰ Jutikkala 1949d, s. 585.

¹²⁰¹ Heckscher 1957, s. 224.

¹²⁰² Heckscher 1957, s. 224. ”Man kan gå längre och säga att Sveriges politiska traditioner och den nationalkaraktär som därigenom hade skapats stod i vägen för en sådan orientering.”

¹²⁰³ Heckscher 1949b, s. 833.

talouskirjoittelun olleen tänä aikana hengetöntä (*andefattig*), joten sillä ei ollut annettavaa ruotsalaiselle talousajattelulle.¹²⁰⁴

Heckscherille luonnontieteellinen ajattelu ja käytännön haasteisiin pureutunut rationalistinen maailmankuva oli olennainen tekijä ruotsalaisessa modernisaatiossa. Rationalistinen maailmankuva yhdistettynä käytännönläheisyyteen oli ristiriidassa merkantilistisen ajattelun kanssa. Skotlantilaisen valistuksen työnjaon ihanteiden mukaisesti Heckscher piti merkantilistista käsitystä elinkeinonharjoittamisesta kieroutuneena. Merkantilistisen käsityksen mukaan ihmiset toimivat taloudessa vain vakiintuneiden periaatteiden mukaan ja talonpojalle eli agraarisen yhteiskunnan tyyppi-ihmiselle annettiin liikaa tehtäviä antamatta manufaktuurien ja kaupunkien porvareille yhteiskunnallista vastuuta. Lopputuloksena ihmiset yhden ammatin sijaan ”sotkivat” toisia ammatteja.¹²⁰⁵

Vuosisadan puolivälissä, vapaudenajan lopussa syntyi ulkomailla kaksi uutta ajattelutapaa – fysiokratismi ja liberalismi.¹²⁰⁶ Heckscher luonnehti fysiokratismia ideologisesti teoreettiseksi doktriiniksi, johon sisältyi valistunut itsevaltius – despotismi.¹²⁰⁷ Liberalismi puolestaan nousi merkantilismista ja sen vastustuksesta ja oli fysiokratiaa enemmän ruotsalainen ilmiö. Sama kehittely tulee esiin myös Jutikkalan teksteissä. Hänelle liberalismiin maailmankatsomukselliset ominaispiirteet olivat dynaaminen käsitys yhteiskunnasta¹²⁰⁸ ja se, että yksilö nostettiin merkittävään asemaan.¹²⁰⁹ Merkantilismista poiketen liberalismi ”piti silmällä ihmistä unohtamatta silti valtiotakaan, sillä valtio oli sille yksilöiden summa, ja jos kokonaisuus kärsii, kärsii osakin”.¹²¹⁰

Heckscher käytti Christopher Polheimin kirjoituksia esimerkkinä siitä, miten liberalistinen käsitys taloudellisen vaikutuspiirin ja elinkeinojen välisestä harmoniasta vaikutti edistävästi 1700-luvun yhteiskunnalliseen modernisaatioon.¹²¹¹ Vapaa kilpailu sai kannatusta merkantilismin vastavoimana ja taloudellisen toiminnan järjestysperiaatteena. Kyseessä oli Heckscherin mukaan historiallinen iva (*egendomlig historiens ironi*), joka ilmensi myös tarkastelemalla poliittisen taloustieteen kaanonin. Klassisen poliittisen taloustieteen edustajat Ricardo ja Malthus olivat nähneet rajoittamattomassa väestönkasvussa syyt yhteiskunnalliseen epätasapainoon,

¹²⁰⁴ Heckscher 1957, s. 225.

¹²⁰⁵ Heckscher 1949b, s. 845.

¹²⁰⁶ Heckscher 1949b, s. 871.

¹²⁰⁷ Heckscher 1949b, s. 872.

¹²⁰⁸ Jutikkala 1965a, s. 229.

¹²⁰⁹ Yksilöllistymisellä oli merkittävä rooli Karl Lamprechtin yhteiskuntien kehitystä koskevassa ajattelussa. Juuri tästä prosessista Jutikkalan opettaja ja esikuva Gunnar Suolahti oli kiinnostunut. Jalava 2014, s. 50–51.

¹²¹⁰ Jutikkala 1965a, s. 230.

¹²¹¹ Heckscher 1949b, s. 845–846.

mutta nyt juuri väestönkasvu nähtiin mahdollisen hyvinvoinnin ja harmonian lähteenä.¹²¹²

Vaikka liberalistiset ja fysiokraattiset ajatusrakennelmat olivat kansainvälisiä eli eurooppalaisia ilmiöitä, Heckscherin tulkin mukaan Ruotsi kehittyi myös sisäsyntyisesti. Valtakunnan agraarisesta ominaisuudesta kummunnut esifysiokratistinen sympatia maanviljelyä kohtaan vaikutti merkittävästi merkantilistisen ajattelun kritiikkiin. On merkittävää, että hänen mukaansa maanviljelyn saavuttama sympatia ei johtunut pelkästään fysiokratismista. Kansainvälisen ilmiön sijaan hän valitsi kansallisen selityksen. Myös Jutikkala kiinnitti huomiota liberalismiin maatalousmyönteisyyteen. Aikaisemmin maatilan hoitoon oli yhteiskunnan korkeammassa ryhmässä suhtauduttu välinpitämättömästi, mutta 1700-luvun lopulla ”halveksittu maanviljelijän ammatti” tuli kunniaan ja ”muotiharrastukseksi”.¹²¹³

Jutikkalan historian- ja yhteiskuntakäsityksen kannalta on olennaista, että uudet aatteet kannattivat rajoittamatonta omistusoikeutta ja huomioivat samalla maanviljelyn keskeisen aseman yhteiskunnassa:

”Valistusaatteet ja fysiokraattiset talousteoriat, jotka samalla kun ne korostivat maanviljelyksen keskeistä asemaa talouselämässä vaativat, että maan tuli olla viljelijänsä omistamaa ja että omistusoikeuden tuli olla rajoittamattoman, niin että isäntä saattoi hallita taloaan mielensä mukaan.”¹²¹⁴

Suomen talonpojan historia, joka on sosiaali- ja taloushistoriallinen tutkimus, esittää näin muutoksen siemenen aatteissa ja teorioissa. Muutos oli tuleva oikeanlaisesta ajattelusta, koska ”todellisuus” oli vapaudenajan lopulla ja kustavilaisen ajan alussa täysin päinvastainen. Uutta aikaa kuvanneet ihanteet eivät vielä vaikuttaneet sosioekonomiseen suhteisiin: ”Ruotsin puolella oli melkoinen osa talonpojista milloin tahansa häädettäviä ja mielin määrin verotettuja, usein rajattomasti päivätyövelvollisia aatelin rälssilampoiteja.”¹²¹⁵

Yksi vahva liberalistisiin reformeihin sisältynyt ristiriita syntyi juuri omistusoikeudesta ja omistuksen suojasta, kun talonpojille piti periaatteessa tarjota mahdollisuus maaomaisuuteen, mutta maata jo omistavien omistusoikeutta ei ollut sopivaa loukata. Jutikkala siirsi kysymyksen oikeudesta koskemaan feodaalisten etuoikeuksien, ei varsinaisen omistusoikeuden luonnetta: ”Heräsi kysymys, mitä tarkoitettiin aatelismiehen varsinaisella omistusoikeudella, jota ei ollut lupa järkyttää, ja mikä oli ainoastaan feodaaliherruutta, jonka poistamiseen ei oltu vain oikeutettuja,

¹²¹² Heckscher 1949b, s. 846–847.

¹²¹³ Jutikkala 1934d, s. 499.

¹²¹⁴ Jutikkala 1942a, s. 431.

¹²¹⁵ Jutikkala 1942a, s. 431.

vaan jopa velvoitettuja.”¹²¹⁶ Tässä järkeilyssä yhdistyvät universaalit velvoitteet feodaalisen järjestelmän poistamiseen.

Kun Jutikkalan käsityksiä liberalismista tarkastelee edelleen, on mahdollista väittää, että liberalismi ei liittynytäkään hänen käsityksissään ensisijaisesti talonpoikaistoon tai maanviljelyyn. Kyse oli enemmänkin sääty-yhteiskunnan tilalle asettuvan porvarillisen yhteiskunnan taloudellisesta järjestysperiaatteesta. Sellaisena se kytkeytyy kansallisvaltion kehityshistoriaan. Näin liberalismi tuli esiin ennen kaikkea porvarillisen yhteiskunnan tukemina instituutioina, joita olivat ammatinharjoittaminen, sopimusvapaus ja omistusoikeus. Tämän lisäksi liberalismi oli rauhan ja suvaitsevaisuuden asialla. ”Se [liberalismi] ei suoranaisesti tarjonnut vähäväkisille kansankerroksille valtion tukea, mutta sallimalla näiden vapaan yhteenliittymisen se teki näille mahdolliseksi vähitellen ruveta itse auttamaan itseään.”¹²¹⁷ Jutikkalan mukaan ihmiset saattoivat nyt ottaa elämänsä omiin käsiinsä, koska valtio ja yhteiskunta olivat heränneet unesta, johon liittyi staattisuuden määreen takia implisiittisesti keskiaikainen pysähtyneisyys.

*Aikana, jolloin traditiot menettivät arvonsa ja jolloin talouselämä ikään kuin unesta heräten siirtyi staattisesta tilasta dynaamisimpaan, mitä milloinkaan oli nähty, ei ollut helppo määrätä kurssia, ja vielä työläämmäksi tuli sen ylläpitäminen siksi, että ruhtinaiden valta vajosi ja oli ohjattava uutta valtiolaivaa, jonka koneistoon ei vielä ollut perehdytty.*¹²¹⁸

Talouselämä herää tässä Jutikkalan kuvailussa eloon kuin itsestään keskiajan vaikutuksen lakatessa. Unesta herääminen kertoo selkeästi siitä, että ne uuden ajan taloudellisen toiminnan muodot ja liberalistisen porvarillisuuden sävyttämät yhteiskunnallisen elämän maailmankatsomukselliset rihmastot eivät olleet Jutikkalan ajattelussa vieraita pohjoismaiselle yhteiskunnalle. Kun *aika* oli kypsä, nämä ilmiöt heräsivät eloon. Tässä kohden näkyy selvästi 1700-luvun rooli siirtymäaikana, joka oli raskaana tulevien muutoksien painosta. Jutikkala ja Heckscher koodasivat 1900-luvun vinkkelistä jo toteutuneen kehityksen tutkimuskohteena oleviin tapahtumiin ja varasivat myönteisen yhteiskunnallisen kehityksen osaksi porvarillisen yhteiskunnan kehkeytymistä.¹²¹⁹

Heckscher paikansi ruotsalaisen liberalismiin sivistyneistön maailmankuvalliseen murrokseen, ja hän jäljitti viitteitä tuosta murroksesta 1700-luvun taloustieteellisestä kirjoittelusta. Hänen mukaansa taloustieteeseen keskittynyt kirjallisuus, jonka sisältö jäi laadussa jälkeen

¹²¹⁶ Jutikkala 1965a, s. 233, 236. ”Kohtalokas ristiriita.”

¹²¹⁷ Jutikkala 1965a, s. 232. Vertaa Heckscherin luonnehdinta vanhasta, Adam Smithiin ruumiillistuneesta liberalismista Heckscher 1922a, s. 7–12.

¹²¹⁸ Jutikkala 1965a s. 232.

¹²¹⁹ Vertaa Blix 2013; Kettunen 2006b, s. 223. Pauli Kettunen kirjoittaa käsitteistä historiallisen liikkeen ohjausvälineinä.

kansainvälisistä suuruuksista, oli historiallisesti merkittävää nimenomaan kansallisessa kehyksessä. Suuret yksilöt tarjosivat Heckscherille tälläkin saralla esimerkin murroksen suunnasta ja muodosta. Heckscher nosti Anders Chydeniuksen esiin talouskirjoittajista, sillä hänen kirjoitustensa laatu oli Heckscherin mukaan ajatonta, vaikkakin niiden todelliset vaikutukset eivät olleet suuret.¹²²⁰ Valistuksen ideaalina Heckscherin arvostamat järki ja käytännönläheisyys olivat Chydeniuksen kirjoitusten huomattavin piirre, ja Heckscher pitikin häntä hyvänä esimerkkinä varhaisesta liberalismista ja valistuksesta.¹²²¹ Mikä tärkeintä, Chydeniuksen radikaalissa kiivastelussa ruumiillistui ruotsalainen liberalismien henki yksitoista vuotta ennen Adam Smithin *Kansojen varallisuutta*:¹²²²

*Denna radikala liberalism, elva år innan Adam Smith hade utgivit Wealth of Nations, vittnar om en ovanlig andlig intensitet, och fastän Chydenius t.o.m. i ovanlig grad var barn av sin tid, så var han ej nämnvärt på verkad av några föregående författare, allra minst av några utländska, som han redan genom sin brist på språkkunskaper var avskuren ifrån att studera.*¹²²³

Heckscher painotti Chydeniuksen omaperäisyyttä, hänelle Chydenius oli, ei niinkään oman maan, vaan oman aikansa tuote.¹²²⁴ Silti ulkomaisten vaikutteiden sijaan hänen vaikutteensa kumpusivat ruotsalaisesta yhteiskunnasta.¹²²⁵ Chydeniuksessa huipentui nimittäin Heckscherin mukaan ruotsalainen talousajattelun traditio, joka oli alkanut jo yksi sukupolvi aikaisemmin.¹²²⁶ Jälleen ruotsalainen liberaali rationaalisuus tuntuu kuljettavan ajan liikettä ylihistoriallisena voimana.

Atteellista aikakaudet ylittävää ylihistoriallista tulkintaa vahvistaa myös se, että Heckscher näki tähdelliseksi pohtia Chydeniuksen suhdetta sosialismiin. Heckscherille Chydenius ja sosialismi määrittelevät toisiaan toistensa antiteesinä.¹²²⁷ Luonnonoikeudellisesti koettu vapaus¹²²⁸, liberalismien *harmonia prestabilita* ja laajojen ihmisryhmien hyvinvoinnin tavoittelu¹²²⁹ tekivät Chydeniuksesta sosialismin vastakohtan.¹²³⁰ Näin Heckscher otti tiukan kannan Chydeniuksen ideologiseen perinteeseen ja kritisoi samalla Georg Schaumanin elämäkertatutkimusta Chydeniuksesta

¹²²⁰ Heckscher 1936c, s. 133–134.

¹²²¹ Heckscher 1957, s. 227.

¹²²² Heckscher 1957, s. 227.

¹²²³ Heckscher 1957, s. 227.

¹²²⁴ Heckscher 1949b, s. 863–864. ”Chydenius var ett barn av sin tid mer än av sitt land.”

¹²²⁵ Heckscher 1936c, s. 133.

¹²²⁶ Heckscher 1949b, s. 862.

¹²²⁷ Heckscherin sosialismin vastaisesta toiminnasta katso Henriksson 1991, s. 149–150; Heckscher 2000, s. 121–141.

¹²²⁸ Heckscher 1949b, s. 866.

¹²²⁹ Heckscher 1949b, s. 865.

¹²³⁰ Heckscher 1949b, s. 865.

(1908). Schaumanin mukaan Chydeniuksen näkemys yhteiskunnalliseen kysymykseen oli niin demokraattinen, että sille saattoi hakea rinnastuksia 1900-luvun sosialistisesta kirjallisuudesta.¹²³¹ Jälleen Heckscherin valitsemat Chydeniusta määrittelevät sanankäänteet määrittävät nykyhetkessä käytävänä keskusteluna. Jutikkalakin osallistui tähän keskusteluperinteeseen ja yhtyi Heckscherin näkemyksiin Chydeniuksen roolista ruotsalaisen liberalismiin merkkihahmona: ”Liioittelematta voidaan sanoa hänen olleen alallaan kiehtovin kirjoittaja, minkä Ruotsi-Suomi tähän mennessä on synnyttänyt.”¹²³²

Aatteelliset muutokset saivat Jutikkalan ja Heckscherin määrittelemään 1700-luvun jälkipuolen ratkaisevalla tavalla moderniksi. Kyseessä oli tarkan määritelmän sijaan luokitus, jossa 1700-luvun lopun yhteiskunta oli tarkastelijoiden mukaan ratkaisevalla tavalla muuttunut samankaltaiseksi nykyajan so. 1900-luvun kanssa. Kyse ei ollut kuitenkaan vain siitä, että 1700-luvun ihminen oli ajallisesti lähempänä nykyaikaa kuin esimerkiksi suurvalta-ajan ihminen. Kyse oli suuremmasta tasaveroisuudesta 1700- ja 1900-luvun ihmisen välillä sekä henkisestä vallista, joka kohosi uuden ja vanhan yhteiskunnan ihmisten välille. Heckscher asetti rajan kulkemaan Kaarle XII:n kuolemaan.¹²³³ Näin yksittäinen tapahtuma, kuninkaan kuolema, nousee esiin yli muiden historiallisten tapahtumien. Toinen 1900-luvun kiistämätön taloushistorian klassikko – Fernand Braudel – lopetti useita ajallisia kerrostumia yhteen liittäen ja traditionaalista poliittista historiaa kritisoineen Välimeren alueen totaalihistoriansa Filip IV:n kuolemaan. Siinä missä Braudel halusi muuttaa tapahtuman roolin historian keskipisteenä, Heckscher tavoitteli modernin Ruotsin sosioekonomisia perusteita. Molemmat joutuivat ottamaan kuitenkin huomioon myös poliittiset yksittäiset tapahtumat ja niiden vaikutusalat.¹²³⁴ Silti niin annalistisen

¹²³¹ Vares, Vesa: Schauman, Georg. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- (viitattu 9.5.2018). Vertaa Schauman 1908.

¹²³² Jutikkala 1949d, s. 576. Vertaa Heckscher 1957, s. 224–227.

¹²³³ Heckscher 1949a, s. 23. ”Det gäller den odefinierbara prägel av modernitet, som kommer oss att känna helt annan samhörighet med 1700-talets människor än med föregående århundradens. Företeelsen beror nämligen ingalunda enbart på att de äro oss närmare i tiden, ty det förhåller sig icke på samma sätt vid en jämförelse mellan exempelvis 1600-talet och Gustaf Vasas tid. Så till vida kommer det att gå en särskilt tydlig andlig gränslinje mellan den svenska utveckling som fram till Karl XII:s död och den som sedan satte in.”

¹²³⁴ Braudel 1995, s. 1234–1236; Narratiivin roolista osana 1900-luvun historian tutkimuksellisia paradigmoja ja annalismia katso Ricoeur 1988, s. 96–101; Hölscher 2014, s. 590. Braudelin edustamasta annalistisesta näkökulmasta ja narrativismi-kriitikistä, katso esimerkiksi Raphael 2006, s. 49–60; White 2010, s. 274–277. Harry Jansen kritisoi Paul Ricoeuria siitä, että hän pelkistää Braudelin hienosyisen ajallisen viitekehyksen noudattamaan Ricoeurille tutuinta nousun ja tuhon ajallista mekanismia. Jansenin mukaan Braudel edustaa tuosta näkökulmasta poikkeavaa, ajan erilaisiksi komposiiteiksi käsittävää näkemystä, joka oli tyypillistä muun muassa Marxille ja Braudelin kollegalle, Marc Blochille. Jansen 2015, s. 24.

suuntauksen perustajien Lucien Febvren ja Marc Blochin tapahtumahistoriaa kritisoineet kannanotot kuin Jutikkalan kulttuurihistoriallinen kollektivismi toimivat tutkijan totaalihistoriallisena puolustuspuheena liian poliittiseksi ja individualistiseksi miellettyä historian tutkimuksen valtavirtaa vastaan.¹²³⁵

Jutikkalan ja Heckscherin tutkimuksissa liberalistiset ajatukset heräsivät henkiin 1700-luvun aikana. Eurooppa jakautui liberalistisiin ja liberalismiin saavuttamattomissa oleviin valtakuntiin, mikä jälleen vahvistaa liberaalin yhteiskuntajärjestelmän kehityksen yhteyttä kansallisvaltion historiaan:

Liberalismilla ei ollut paljonkaan tehtäviä Keski- ja Itä-Euroopan maamassoista ulkonevien niemimaiden tai sen edustalla olevien saarten maalauskylissä. Välimerenmaissa oli feodalismi ja maaorjuus säilynyt tuskin muualla kuin Balkanilla, ja siellä taas alustalaissuhteen lakkauttaminen liittyi kristittyjen kansojen taisteluun Turkin yliherruutta vastaan: maanherrat olivat näiden asuma-alueilla suurelta osalta turkkilaisia, ja saavutettuaan itsenäisyyden katsoivat bulgarialaiset tai serbialaiset kansallisista syistä välttämättömäksi nujertaa vieraat ylimykset.¹²³⁶

Jutikkala vähätteli mannermaisen liberalismiin vaikutusta Ruotsin valtakuntaan painottamalla pohjoismaisen yhteiskunnan sisäistä kykyä modernisoitua. Liberalismi oli hänen mukaansa ilmennyt ”ainoastaan isojakoharrastuksessa, kruununmaan siirtymisessä talonpoikien omistukseen sekä muutamien toisarvoisten, feodaalishenkisten säännösten kumoamisena v. 1789”.¹²³⁷ Silti, liittämällä keskustelun samalla lännen ja idän välisiin ratkaiseviin kulttuurisiin eroihin Jutikkala painottaa, että liberalismiin vaikutus oli suurempi Ruotsin kuin Venäjän historiaan. Sinne voimakkaan aatevirtauksen tuulet eivät ehtineet edes 1800-luvun aikana.¹²³⁸ Kyse oli tässä vaiheessa Ruotsin valtakunnan paikasta eurooppalaisessa yleisluontoisessa kehityksessä.

5.2.3 KAPITALISTINEN KEHITYS KANSALLISEN JA UNIVERSAALIN HISTORIAN YHDISTÄJÄNÄ

Tässä osiossa esiin nousevat Jutikkalan ja Heckscherin näkemykset Ruotsin historian suhteesta Euroopan kehitykseen. Ne näkyvät ennen kaikkea huomioina ruotsalaisen modernisaation suhteesta muiden maiden orastavaan kapitalistiseen ja teolliseen kehitykseen sekä Ranskan vallankumoukseen. Aiemmin totesin, että Ruotsin ja Suomen historiassa 1700-lukua oli tarkasteltu ennen kaikkea kotimaisena vuosisatana, sillä vertailukohtana oli pidetty suurvalta-ajan ekspansivista kehitystä. Kuten tässä luvussa on käynyt

¹²³⁵ Clark 1985, s. 179–180; Callinicos 1995, s. 44; Haapala 2007.

¹²³⁶ Jutikkala 1965a, s. 243.

¹²³⁷ Jutikkala 1965a, s. 243.

¹²³⁸ Jutikkala 1965a, s. 242. ”Venäjälle liberalismi saapui myöhään ja uudistuksen toteuttaminen lykkääntyi niin pitkälle, että se ensimmäisen maailmansodan puhjetessa oli vielä keskeneräinen.”

selväksi, myös Heckscher ja Jutikkala paikansivat 1700-luvun modernisaation kannalta tärkeimmät kehitysasteet Ruotsin yhteiskunnan sisäisiksi tapahtumiksi, vaikkakin paralleleina eurooppalaiselle kehitykselle. Lisäksi Jutikkalan ja Heckscherin tutkimuksia yhdistää se merkittävä seikka, että he molemmat tutkivat oman yhteiskuntansa historiaa kansainvälisten ja yllirajasten ilmiöiden viitekehyksessä. Kansallinen kehitys hahmottuu Jutikkalan ja Heckscherin tutkimuksissa kansainvälisen vertailun välillä, joka useimmiten on siinä mielessä epäsymmetristä, että vertailupari Ruotsiin esitetään tutkimuskirjallisuuden avulla ja Ruotsin tilanne puolestaan pääsääntöisesti empiiriseen aineistoon tukeutuen.¹²³⁹ Vertailu on yhteiskunnallisten ilmiöiden kohdalla politiikkaa, jossa – kuten Pauli Kettunen on asian ilmaissut – ratkaisua sosiaaliseen kysymykseen haettiin kansainvälisestä kapitalistisesta taloudesta.¹²⁴⁰

Heckscher käytti vertailua Ruotsin ja Tanskan välillä hyväksi korostaakseen molempien maiden poliittisia reformeja osana modernisaatiokehitystä mutta osoittaakseen sen lisäksi, että Ruotsissa modernisaatioon vaikutti poliittisten reformien lisäksi myös yksityisiä toimijoita. Historiallisen selittämisen lisäksi kyseessä oli myös yhteiskunnallinen kommentti valtiojohtoisen ja yksityisen toiminnan suotuisasta suhteesta, mutta vaikka Heckscher olisikin voinut liittää mukaan modernisaation selittäjäksi sotilaallisen kilpailun, hän jätti tässäkin sodan taustarooliin yhteiskuntahistoriallisena muutosvoimana.¹²⁴¹ Tanskassa jakoreformi tehtiin kaiketi sujuvammin ja muun muassa tullireformin jälkeen tanskalainen järjestelmä oli Heckscherin mukaan yksi Euroopan nykyaikaisimmista.¹²⁴² Ruotsissa yksityinen toiminta tuotti tulosta, esimerkiksi Heckscher nosti *enskifteä* edistäneen Rutger Macleanin kekseliään aloitteellisuuden.¹²⁴³

Jutikkala puolestaan vertaili englantilaisen ja ruotsalaisen agraariyhteiskunnan kehitystä, mikä nostaa esiin hänen käsityksensä taloudellisen kehityksen deterministisyydestä. Maanomistuksen jakoreformit vaikuttivat talonpoikiin eri tavalla, mutta silti Jutikkalan mukaan uudistus, ”joka asetti vanhan maannautinnan valinkauhaan, ainoastaan jonkinlaisena katalysaattorina joudutti sitä kehitysprosessia, joka siitä riippumatta oli parhaillaan käynnissä.”¹²⁴⁴ Näin Jutikkala rakensi kuvan vääjäämättömästä kehityksestä, joka voimansa ansiosta kuljetti Eurooppaa kohti nykyaikaa. Välttämättömyys kehityksen voimana onkin yksi mahdollinen ja usein

¹²³⁹ Epäsymmetrisestä vertailusta Kocka 1999, s. 40–50; Koselleck 2004, s. 155–191.

¹²⁴⁰ Kettunen 2006a, s. 37–38, 40–41.

¹²⁴¹ Sodasta ja valtioiden geopoliittisesta kilpailusta osana modernisoituvaa kansainvälistä järjestelmää katso Teschke 2003, s. 219–222, 238–245.

¹²⁴² Heckscher 1949a, s. 20–21.

¹²⁴³ Heckscher 1949a, s. 21.

¹²⁴⁴ Jutikkala 1942a, s. 457.

käytetty tapa hahmottaa pitkäaikaisia historiallisia kulkuja.¹²⁴⁵ Jutikkalan hahmottamassa historian liikkeessä vääjäämätöntä oli vakiintuva yksityisomistus, mikä tarkoitti myös, että toisenlaiset omistusjärjestelmät eivät kuuluneet Jutikkalan mukaan moderniin eurooppalaiseen yhteiskuntajärjestykseen.¹²⁴⁶ Olihan yksi jyrkkä jakolinja vanhan ja uuden välillä ollut juuri muutos sekavista selkeisiin omistusoikeuksiin.

Yksityiskohtainen vaikkakin epäsymmetrinen vertailu Suomen ja Englannin välillä paljasti Jutikkalalle, että kotimaisen kartanotalouden malli oli peräisin Englannin sijaan Saksasta. Samalla kartanotalouden myötä ”industrialismin henki” – tässäkin aatteellinen ulottuvuus – alkoi näkyä maaseudulla ja sen myötä maanviljely alkoi sopeutua mukaan industrialismiin.¹²⁴⁷ Englantia kyllä ihailtiin laajasti Ruotsissa, mikä oli Jutikkalan mielestä ymmärrettävää, sillä Ruotsi muistutti talonpoikaisen ja aristokraattisen vapauden puolesta Englantia.¹²⁴⁸ Ihailusta huolimatta maiden olosuhteet johtivat erilaisiin kehityskulkuihin, joten Jutikkala analysoi tarkemmin ruotsalaisen kartanotalouden ja kapitalismin yhteyttä. Päivätyöarastus nousi merkittäväksi ilmiöksi mutta oli suomalaisissa kartanoissa silti Itämeren etelä- ja itäpuolisiin alueisiin verrattuna kevyempää.¹²⁴⁹ Kartanotalouteen liittyvät päivätyöt olivat osa *ancien régime* sosioekonomista järjestelmää. Maatalouden työteho oli matala, ja se oli seurausta ”päivätyöjärjestelmästä, osittain primitiivisistä ja kehittymättömistä oloista”.¹²⁵⁰ Feodalismiin liitetty kehittymättömyys seuraa mukana Jutikkalan yhteiskuntahistoriallisessa selittämisessä.¹²⁵¹ Itse asiassa Jutikkalan mukaan ”kaikkiällä, missä päivätyöjärjestelmä on ollut käytännössä, on työteho ollut erinomaisen huono”.¹²⁵² Poikkeuksen muodostivat talkoopäivät, jolloin työteho oli erinomainen, sillä työntekijät olivat silloin herran vieraita.¹²⁵³ 1900-luvun työmarkkinoiden vastakohtainen asetelma työnantajien ja ammattiyhdistysten välillä sävyttää Jutikkalan menneisyyskuvausta: Talkoihin liittyneessä urakkatyössä piili vaara, sillä alustalaisia pakotettiin urakkatyöllä suurempaan tehokkuuteen. Mielenkiintoista Jutikkalan menneisyyteen heijastamassa ay-näkökulmassa on, että nykyajassa hän suhtautui kriittisesti ay-liikkeiden valta-asemaan.

¹²⁴⁵ Ben-Menahem 2011, s. 120–130.

¹²⁴⁶ Jutikkala 1942a, s. 458. ”Isojako ei näin ollen alkuvaiheissaan vastannut niitä vaatimuksia, joita sen puuhaajat sille olivat asettaneet. Ei ainoastaan metsien, vaan myöskin peltojen ja niittyjen hallinnassa sen varhaisin pääsaavutus oli yksityisomistuksen vakiinnuttaminen.”

¹²⁴⁷ Jutikkala 1932a, s. 215. ”Sanalla sanoen: uusi industrialismin henki alkoi muokata vanhaa kartanolaitosta omiin kaavoihinsa.”

¹²⁴⁸ Jutikkala 1932a, s. 46–47.

¹²⁴⁹ Jutikkala 1932b, s. 86.

¹²⁵⁰ Jutikkala 1932b, s. 89.

¹²⁵¹ Noring 2016.

¹²⁵² Jutikkala 1932b, s. 89.

¹²⁵³ Jutikkala 1932b, s. 100–101.

Työmarkkinoita jäsentäneen yhteiskunnallisen konfliktittomuuden käsittely olikin Jutikkalalle turvallisempaa menneisyydessä. Siellä yksilöiden liikkumavaran puolustaminen ei vaarantanut nykyistä poliittista yhteisöä. Urakatöissä tuli lisäksi esiin vanhan feodaalisen yhteiskunnan maanhallintaan liittynyt epäsymmetrinen valtasuhde, jossa maanomistaja tarvitsi vuokratilajelijää merkittävästi enemmän kuin viljelijää maanomistajaa.¹²⁵⁴ Kehityksen päätepisteenä oli alistettu epäitsenäinen pienviljelijä kapitalistisen suurtilan pellolla:

Urakatyössä saavuttaa päätepisteensä se kehitys, mikä alkuaan itsenäisestä talonpojasta teki ensin läänitystalonpojan, joka teki laissa määrättyjä päivätöitä lääninherran pellolla, sitten rälssilampuodin, joka suoritti vanhaan tapaan kartanon maakirjaan merkityt sovinnaiset työpäivänsä säterin vainioilla, ja lopuksi epäitsenäisen pienviljelijän, joka antoi ilmaista työvoimaa kapitalistisessa hengessä hoidetulle suurtilalle.¹²⁵⁵

Feodalismien uhka oli kuitenkin läsnä voimistuneen kartanotalouden myötä. Tästä kertoo myös se, että Jutikkala piti kartanolaitosta koskevaa empiiristä aineistoa hyvin todistusvoimaisena, minkä seurauksena aineistosta vedetyt johtopäätökset olivat yleistettävissä yli paikan ja ajan:

Kuten aina tämän laatuudessa tutkimuksessa, on näistä rajapisteistä (1721–1809) riippumatta käytetty lähteitä, jotka ovat peräisin vuosilta lähinnä ennen Isoavihaa tai lähinnä jälkeen Suomen sodan. Näiden lähteiden todistusvoima perustuu siihen, että olot, joita ne kuvastavat, ovat sellaisia, että ne eivät muutamina vuosina sanottavasti muutu.¹²⁵⁶

Olihan Jutikkala aikaisemmin liittänyt feodalismien vahvasti aatelisen maanomistajan taloudelliseen valtaan, mikä tarkoitti, että Jutikkalan moraalisena kannanoton mukaan tuottavan maanviljelyn sijaan aatelista maanomistajaa kiinnosti koronnauttiminen, ei itsensä uusintaminen taloudellisella toiminnalla:

Mutta pelastettuaan täten itselleen moraalisena oikeuden yhteiskunnalle onnelliseen suurmaanomistukseen, ei yläluokka ollutkaan haluas käyttämään sitä kartanoittensa maatalouden kehittämiseksi, vaan katsoi tällaisen toiminnan liian epämukavaksi – talonpoikien ja torpparien tehtäväksi, eikä säätyläisten –, ja alkoi pyrkiä takaisin siihen, että tämä entistään paljoka arvokkaampi maaomaisuus

¹²⁵⁴ Hoyle 2013, s. 1–15. Richard W. Hoyle toteaa teoksessa *Farmer in England*, että vuokraajan ja vuokralaisen suhde oli epäsymmetrinen, ja vuokraaja tarvitsi vuokralaista huomattavasti enemmän kuin vuokralainen vuokraajaa.

¹²⁵⁵ Jutikkala 1932b, s. 102.

¹²⁵⁶ Jutikkala 1932a, s. 3.

*muuttuisi jälleen ainoastaan tulolähteeksi ja aatelismies kartanonherrasta koronnauttijaksi.*¹²⁵⁷

Suromistus muuttuu lainauksessa moraalisesti oikeutetuksi, kun se on tuottavaa toimintaa. Kapitalistinen intressi ei syntyneenkään pelkästään ”porvarillisen toiminnan” tuloksena.¹²⁵⁸ Jutikkala paikansi kapitalististen käytäntöjen heräämistä maaseudulla, mutta Heckscher etsi kapitalismin kehitystä muiden elinkeinojen alueelta. Häntä kiinnostivat kauppakapitalismin vahvistuminen ja vähittäinen muuttuminen nykyaikaisia käytäntöjä muistuttavaksi taloudelliseksi toiminnaksi. Teollisetkin laitokset toimivat Heckscherin mukaan kauppakapitalistisin toimintamuodoin. Pääomantarve korostui kaukokaupassa, jossa tuotteen valmistamisen ja sen varsinaisen ostajan välillä oli pitkä etäisyys. Tuo etäisyys tarvitsi kestääkseen rahoittamista. Heckscher näki saman pääomantarpeen kehittyneen myös kotimaiseen kustannusjärjestelmään.¹²⁵⁹ Manufaktuurit olivat asia erikseen, siellä vallitsi Heckscherin mukaan puhtaampi teollinen pääomantarve. Heckscherille kapitalismia oli voitonpyyntinä ollut aina, mutta hän jäljitti silti talouden modernisaatiota ja kapitalismin kehitystä kaupankäynnin muutoksiin ja toisaalta niihin aloihin, joissa syntyi pääoman tarvetta. Valtakunta kehittyi Heckscherille sisäisesti ja yhdistyi ”ylikansallisiin” kehyksiin.

Heckscher käytti kapitalismin käsitettä attribuuttina pikemminkin kuin aatteena tai järjestelmänä. Tämä johtui kahtalaisesta asetelmasta, jossa kapitalismi oli toisaalta taloudellista toimintaa – voitonpyyntiä, joka ilmiönä oli ylihistoriallinen. Toisaalta kapitalismi kalskahti ikävästi Marxin perinnöltä ja historiallisen materialismin ilmentymältä.¹²⁶⁰ Heckscher halusi kapitalismin, jossa ei olisi ollut marxilaisen näkemyksen sisäänrakennettua konfliktia. Se, että Heckscher toisaalta vältti käyttämästä kapitalismia historiallisena vaiheena ja toisaalta piti kapitalistisia toiminnanmuotoja tyypillisinä taloudellisen toiminnan muotoina, johti siihen, että hän kirjoitti teollisuuskapitalismista, kauppakapitalismista ja pankkikapitalismista samassa yhteydessä.¹²⁶¹ Konfliktittomassa kapitalismissa kasvava pääoman

¹²⁵⁷ Jutikkala 1932a, s. 203. Jutikkala toteaa näin saman kuin myöhemmin Fernand Braudel ja Benno Teschke, jotka molemmat painottavat aatelin feodaalisen maanomistuksen johtaneen siihen, että aateli uusinsi luokka-asemansa markkinoiden ulkopuolella. Tosin Braudel osoittaa, että itäeurooppalaiset kartanoherrat osallistuivat maanviljelystuotteillaan eurooppalaisen kauppakapitalismin kehitykseen. Braudel 1982 s. 265–272; Teschke 2003, s. 53, 59–60.

¹²⁵⁸ Wood 2012, s. 295–305.

¹²⁵⁹ Heckscher 1931/1952/1960, s. 46–47.

¹²⁶⁰ Heckscher 1931/1952/1960, s. 44–46.

¹²⁶¹ Heckscher 1949a, s. 507. ”Man kan förstå att industrien i sinom tid skulle önska ”likviditetspreferens” för att få möjlighet till att stå på egna fötter. Den senare utvecklingen har också inneburit handelskapitalismens så gott som fullständiga försvinnande och ersättning med en industrikapitalism, visserligen vid sidan av en åtminstone vissa tider starkare bank-kapitalism.”

tarve liittyi ruumiillisen työn ja työväen alistamisen sijaan kaupan laajenevan verkoston kulurakenteen katteisiin:

Den betydelse vari ordet "kapitalism" närmast togs hos Marx och ofta även hos hans senare efterföljare gällde främst arbetarnas undertryckta ställning. Enligt Marx' uttryck skulle denna ha berott på att de berovades äganderätten till produktionsmedlen; men en mycket viktigare faktor var i verkligheten att de ej kunde finansiera tidsintervallen inom själva handeln. I alla händelser låg häri en början till arbetare i tjänst hos kapitalet. Men det mesta av det nya kapitalbehovet hade över huvud taget ingen förbindelse med kroppsarbetet utan höll sig inom själva handelns och sjöfartens uppgifter.¹²⁶²

Tässä mielessä vuorityö alkoi elinkeinoista ensimmäisenä muuttua kapitalistiseksi, koska siinä oli aikaisempaa enemmän esituotannollisia vaiheita ja ”tuskin koskaan aikaisemmin millään elinkeinoalalla [oli tarvittu] niin useita ja niin kalliita laitteita tuotannon käynnistämiseen”.¹²⁶³ Kapitalismi ei ollut Heckscherille uudismuodoste, vaan ilmiö, joka joko heräsi henkiin unesta tai sitten vahvistui aikaisempaan olotilaan verrattuna oikeiden reunaehtojen täytyessä. Kyse on tuottavuuden teleologiasta, joka ohjaa yhteiskuntakehitystä. Toisaalla Heckscher kuvasi kupariteollisuuteen liittyvää intoa ja tuotantoa varhaiskapitalismin ilmentyminä. Kyse oli perinteisen ammattitaidon yhdistymisestä uudenaikaiseen yrittäjyyteen, mistä seurasi tuottavuutta.¹²⁶⁴ Myös ruukkien toiminta oli pääomia vaativaa, ja toiseksi ruukkien omistamisrakenne alkoi muistuttaa taloudellisen integriteetin takia modernia osakeyhtiötä.¹²⁶⁵ Siksi hän nosti ruukit myös vuosisadan aikana kehkeytyvään kapitalistiseen aaltoon.¹²⁶⁶

Analysoidessaan länsimaiden talouskasvua Heckscher löysi reunaehdon, joka mukailee Immanuel Wallersteinin myöhemmin tunnetuksi tekemää mallia, jossa kapitalismi kehittyi keskustan ja periferian välisen vuorovaikutuksen tuloksena. 1700-luvulla vahvistunut kansainvälisen kaupan ketju edesauttoi Ruotsin liittymistä maailmantalouteen, sillä Ruotsilla oli tehtävä koko ajan kasvaneen raudan kysynnän tyydyttäjänä:

Den kunde tillgodogöra sig en mer eller mindre unik situation i Västerlandets ekonomiska historia, en tid då järnbehovet befann sig i ständig tillväxt medan tillväxten ej kunde tillgodoses annat än med hjälp av ett eller senare två länder på

¹²⁶² Heckscher 1931/1952/1960, s. 47.

¹²⁶³ Heckscher 1949a, s. 378. ”Bergshanteringen har förmodligen överallt varit den näring som tidigast fick ett kapitalistiskt inslag, vilket ger den ett särskilt intresse. Främst och närmast berodde detta på förproduktions ganska enastående betydelse, sålunda på det förhållandet att man knappast inom någon annan näringsgren i äldre tid hade behov av lika många och lika dyrbara anläggningar, innan verksamheten kunde börja.” Suomennos PN.

¹²⁶⁴ Heckscher 1949a, s. 379.

¹²⁶⁵ Heckscher 1949a, s. 497.

¹²⁶⁶ Heckscher 1949a, s. 495.

*ett långt mindre utvecklade ekonomiskt stadium än den västeuropeiska, nämligen Sverige och Ryssland.*¹²⁶⁷

Myös Jutikkala – tosin käsitellessään 1800-luvun suomalaista teollistumista – nosti raaka-ainetuottajan roolin esille tärkeänä tekijänä.¹²⁶⁸ Vielä 1700-luvun kohdalla Jutikkala käsitteli modernisaation ilmiöitä osana eurooppalaisia agraariyhteiskuntaa. Hänelle kapitalismi oli aluksi henki, joka alkoi näyttäytyä juuri agraariyhteiskunnassa voitontavoitteluna.

*Sombart väittää, että kapitalistinen talousprinsiippi ei päässyt Länsi-Euroopan maataloudessa vallalle ennen 18. vuosisataa eikä Keski-Euroopassa ennen 19. vuosisataa, eikä pidä Keski-Euroopan itäosiin 16.–18. vuosisadalla syntyneitä suurempia kartanotalouksia tässä suhteessa ratkaisevina. Sekä yhteiskunnallista, että teknillistä traditionaalisuutta säilyi epäilemättä Ruotsi-Suomenkin maataloudessa, mutta kuitenkin on se uusi henki, joka esiintyy 1700-luvun lopulla, suurviljelyn nopea kehittyminen, kartanoiden taajat omistajanvaihdot ja hintojen äkkinäinen nousu merkinä mullistavasta käännekohtasta. Kapitalistinen henki alkaa näyttäytyä myöskin kartanotalouteen liittyvissä yhteiskunnallisissa oloissa: alustalaisten veroja ja rasituksia, jotka vuosikymmenestä toiseen olivat pysyneet muuttumattomina, korotettiin 1700-luvun lopulla pitkin linjaa.*¹²⁶⁹

Uudet henkiset virtaukset vaikuttivat Jutikkalan mukaan ensimmäiseksi maanomistajiin ja heidän asemaansa ja asenteisiinsa. Toisin kuin Heckscherille, joka paikansi kapitalistisia muotoja elinkeinojen ja yritysorganisaatioiden kehityksestä ja muutoksista, Jutikkalalle kapitalismi oli johdettavissa feodaaliaateliston suurtiloista ja siellä kertyneistä tulovirroista.¹²⁷⁰

Tämä liittyy jo aiemmin sivuamaani seikkaan muutoksen äkkinäisyydestä ja vallankumouksen roolista muutoksessa. Jutikkala ei hyväksynyt teollisen vallankumouksen käsitettä, koska vallankumous viittasi hänen mukaansa äkkinäiseen tapahtumaan, joka johti poliittisten olosuhteiden mullistukseen.¹²⁷¹ Jutikkalan näkemystä syventää vielä se, että hänen mukaansa keksinnöt, jotka johtivat teollistumiseen, eivät olleet kertaluontoisia mullistavia sattumia, vaan teknologisen ja älyllisen perinteen

¹²⁶⁷ Heckscher 1949a, s. 508. Vertaa Heckscherin tekstiin ulkomaankaupan osuudesta kansantaloudelliseen tulonjakoon (Heckscher 1919).

¹²⁶⁸ Jutikkala 1968b, s. 206–210.

¹²⁶⁹ Jutikkala 1932a, s. 187–188.

¹²⁷⁰ Jutikkala 1932a, s. 193. ”Vielä selvempi oli tällainen kehityssuunta Pohjois-Italiassa, missä feodaaliaateli jo keskiajan lopulla kerääntyi kaupunkeihin. Heidän maatalousmaansa jakaantui vuokratuiksi hajatiloiksi, ja sen omistaminen muuttui pelkäsi korkolähteeksi varsinkin rahatalouden varhain tultua yleiseksi. Melkoiselta osalta juuri nämä maaseudulta kerääntyneet tulot loivat Euroopan ensimmäiset kapitalistit, ja harrastus porvarillisia elinkeinoja kohtaan käänsi huomion pois maanviljelyksestä.”

¹²⁷¹ Jutikkala 1953/1965, s. 247, 260.

kasautumisen synnyttämiä sosiaalisia prosesseja.¹²⁷² Olennaista on, että kun sattumat edustivat Jutikkalalle historian irrationaalisuutta, niin tässä yhteydessä historiallisen irrationaalisuuden kieltäminen tuo esiin historian evolutiivisen järkipärisyyden, joka merkitsee historiallisessa kokonaistulkinnassa muutoksen suuntaa ja edistystä.¹²⁷³ Näin Jutikkala oli kaikesta huolimatta valmis myöntämään englantilaisen kehityksen vallankumouksellisuuden. Määritelmä pohjasi tosin evolutiiviseen kehitykseen, ei revolutioon. Jos vallankumous on ”pitkäaikaisen kehityksen vauhdin kiihtymistä äärimmilleen, voidaan tätä iskusanana käyttää 1780-luvun, mutta vain tämän vuosikymmenen Englannista”.¹²⁷⁴ Jutikkala suosikin teollisen vallankumouksen käsitteen sijaan *elinkeinoelämän teollista irtaantumista*, joka kylläkin poistaa vallankumouksen sisältämän poliittisen mullistuksen, mutta säilyttää silti vallankumouksen sisältämän merkittävän eron vanhan ja uuden välillä.¹²⁷⁵

Taustalla vaikutti Jutikkalan näkemys suomalaisen ihmisen agraarisesta peruluonteesta. Se tuli esiin ajattelussa, jossa innovaatiot yhdistyivät traditioihin, sillä ne ovat mahdollisia ainoastaan perinteistä kumpuavana. Niinpä modernisaatio sekä kapitalismin ja teollistumisen orastava läpimurto eivät tarkoittaneet sosiaalista mullistusta, koska yhteiskunnan sosiaaliset

¹²⁷² Jutikkala 1953/1965, s. 247. ”Todellisuudessa teknillinen edistys rakentui perinnäiselle ammattitaidolle ja oli määrätietoisien ponnistelun tulos; se oli sosiaalinen prosessi, jossa olennaisinta ei ollut jonkin erillisen pulman ratkaiseminen, vaan tehtyjen havaintojen käytäntöön soveltaminen, joka – olipa kysymys yhdestä koneesta tai koko tehdaslaitoksesta – tapahtuu sitomalla useita keksintöjä yhteen.”

¹²⁷³ Alex Callinicos nostaa evolutiivisista yhteiskuntateorioista esiin Marxin yhteiskuntateoria. Se pohjaa ensiksi historialliseen materialismiin eli käsitykseen erilaisista yhteiskunnallisista vaiheista, jotka on mahdollista erottaa toisistaan tyypittelemällä tuotantovoimia ja tuotantosuhteita. Toisaalta Marx käsittelee yhteiskuntaa muuttavia tekijöitä (luokkataistelu ja voimien ja tuotantosuhteiden väliset jännitteet). Kolmanneksi Marxin teoria edellyttää, että yhteiskunnalliset muutokset näkyvät korostetusti muuttuvissa tuotantovoimissa. Marxin elinaikana myös toisenlainen evolutiivinen yhteiskuntateoria nousi esiin. Siinä inhimillistä ja sosiaalista kehitystä kohdeltiin vain yhtenä esimerkkinä orgaanisen maailman evoluutiosta. Tätä mallia edustavat muun muassa Darwinin luonnonvalintaan ja Spencerin vähittäiseen muutoksen perustuneet teoriat. On tärkeää erottaa luonnon ja yhteiskunnan evolutiiviset teoriat (evolutionary theory) evolutionismista. Evolutionismi viittaa ajatukseen, että yhteiskunnilla on kokonaisuutena teleologinen tarve ja kyky kehittyä kohti tiettyä päätepistettä sopeutumalla materiaaliin tai ympäristöllisiin olosuhteisiin. Evolutiivinen teoria sen sijaan väittää, että yhteiskunnallisessa kehityksessä on olemassa prosesseja, joista voidaan havaita suuntia johonkin. Esimerkiksi Darwin ja Marx eivät edustaneet evolutionismia vaan evolutionaarista yhteiskuntateoriaa, mutta heidän teoriansa tulivat niin suosituiksi, että niitä sovellettiin eri periaatteista käsin. Callinicos 2016, s. 100–104. Callinicosin tulkinta on stilisoitu tulkinta Marxin historia- ja yhteiskuntateoriasta, mikä ei sellaisenaan tee oikeutta Marxin monipuoliselle yhteiskuntakäsitykselle ja hänen muutosta teoretisoinneille ajatuksilleen. Katso esimerkiksi Cohen 1978; Miller 1997, s. 101–105.

¹²⁷⁴ Jutikkala 1953/1965, s. 252.

¹²⁷⁵ Jutikkala 1968, s. 206–208.

suhteet olivat pikemminkin vallankumoukseen johtavien tapahtumien taustalla eivätkä niiden seuraus: ”Jos puhe vallankumouksesta on kielikuvan paisuttelua tekniikan ollessa kysymyksessä, on sen asettaminen sosiaalisia muutoksia kuvaamaan suoranaista väärinkäytöstä.”¹²⁷⁶ Nina Witoszek on tehnyt samansuuntaisen huomion tutkittuaan 1800-luvun pohjoismaista valistus- ja modernisaatiokeskustelua. Skandinaavisessa valistuksessa kristillinen eetos yhdistyi rationaalis-pragmaattiseen ajatteluun, jonka seurauksena agraariyhteiskunnan kulttuuriperintö yhdistyi liberaaliin kehitysajatteluun. Myöhemmin 1900-luvun pohjoismaisen hyvinvointivaltion idea lepäsi demokraattiseen paikallisyhteisöön liitetyissä mielikuvissa.¹²⁷⁷

Ranskan vallankumoukseen kiteytyi paljon vanhan ja uuden maailman välisestä murroksesta. Se, mikä muulle maailmalle oli ollut vallankumouksen idean yksi ylevimmistä historiallisista ilmentymistä – sääty-yhteiskunnan tuhoutuminen – oli Jutikkalalle välttämättömyys, jonka toteutuminen olisi vain ajan kysymys. Taustalla vaikutti hänen materialistinen käsityksensä yksityisomistuksen roolista porvarillisen yhteiskunnan tukipilarina ja se, että yksityisomistuksen läpimurto oli vääjäämätön: ”[Ranskan] vallankumouksen johtavana ideologiana pysyi sen kaikissa vaiheissa se käsitys omistusoikeudesta, minkä kansalliskokous jo elokuussa 1789 oli esittänyt uskontunnustuksenaan: yksityisomaisuus oli 'loukkaamaton ja pyhitetty oikeus'.”¹²⁷⁸ Vääjäämättömyyteen viittaa myös se, että Jutikkala pohti Ranskan vallankumoukseen johtaneita tekijöitä mutta päätyi siihen, että yhdelläkään tekijällä ei ollut yksinään riittävää osuutta vallankumouksen historialliseen lopputulokseen. Sen sijaan lopputulokseen vaikutti, että *ancien régime* oli valmis poistumaan uuden tieltä. Historiallisesta väestötieteestä ammentavassa metaforassa Jutikkala nostaa esiin vallankumouksesta olennaisimman; vanhan yhteiskunnan oli kuoltava.

*Tekijöitä, jotka ovat satunnaisia – sanottaneen, sillä katovuosia ja työttömyyttä oli ennenkin ollut; mutta kuten vähäinen kylmettyminen riittää aikaansaamaan hengenvaarallisen kuumetaudin puhkeamisen elimistössä, johon bakteerit ovat tunkeutuneet, samoin kävi vastustuskyvyttömän l'ancien régimeen yhteiskunnan.*¹²⁷⁹

Yllä tulee hyvin esiin metaforan tehtävä historiallisessa esittämisessä. Metafora yksinkertaistaa monimutkaisen ja kausaalisuhteiltaan epäselvän prosessin mutta jättää näkyviin historiantutkijan esittämän yhteiskunnallisen liikkeen kannalta tärkeimmät olosuhteiden muutokset.

Heckscherin ja Jutikkalan tutkimuksissa 1700-luvun modernisaation perustus on siirtymävaihe ja ajallinen päällekkäisyys¹²⁸⁰, joka saa muotonsa

¹²⁷⁶ Jutikkala 1953/1965, s. 262.

¹²⁷⁷ Witoszek 1997, s. 72–76.

¹²⁷⁸ Jutikkala 1953/1965, s. 276.

¹²⁷⁹ Jutikkala 1953/1965, s. 275.

¹²⁸⁰ Helge Jordheim analysoi Koselleckin näkemyksiä historiasta ja ajassa vallitsevista erilaisista tasoista. Jordheim 2012, s. 151–171.

erilaisina yhden aikakauden päättymistä ja toisen alkamista ilmentävinä historiallisina representaatioina. Vanha yhteiskunta oli vastustuskyvytön, ja uuden ajan eli tulevaisuuden juuriversot ovat mahdollisesti näkyvissä niitä herkin sensorein tutkivalle historioitsijalle. Heckscherin ja Jutikkalan 1700-lukua selittäneet avainkäsitteet olivat yrityksiä käsitteellistää historiallista monimuotoisuutta, joka levittäytyi modernisaation perustuksina tiheiköksi heidän eteensä. Sen monimuotoisuutta korosti yhteiskunnallisen kehityksen ideana hohtanut valo, joka piirsi ryteikön läpi siivilöityessään tutkimuskohteiden ääriviivat. Valo oli toteutuneen yhteiskunnallisen kehityksen ja Heckscherin ja Jutikkalan nykyajasta tähyävän tarkastelun perspektiivi. Sen avulla myöhempien aikojen yhteiskunnalliset mullistukset sävyttivät tutkijoiden käsityksiä 1700-luvun modernisaatiosta.

Maailmansotien välillä Italiassa Mussolinin vankilassa marxilaista yhteiskuntateoriaa kehittäneelle Antonio Gramscille (1891–1937) vanhan järjestelmän kuolema aiheuttaa yhteisössä kriisin. Vanhan järjestelmän pohja on rapautunut, mutta sen valtaeliitti on vielä hallitsevassa asemassa. Uuden järjestelmän toimintaedellytykset eivät siksi ole vielä päässeet kehittymään. Kriisi on välivaihe, jossa erilaiset sairaalloiset oireet vaivaavat yhteisöä.¹²⁸¹ Nähdäkseni sama murroskohta kiinnosti sekä Jutikkalaa että Heckscheriä, ja hekin tiedostivat murroskohtaan liittyvät patologiset ilmiöt. Juuri siksi he käsittelivät 1600-luvun feodalismia ulkomaisena ja kulttuurisesti vieraana ilmiönä ja korostivat 1700-luvun kohdalla ideologisesti myönteisiä muutostekijöitä ikään kuin varmistaakseen, että modernisaatiokehitys sujuu ongelmitta, eikä lieveilmiöitä pääse syntymään.

Ellen Meiksins Woodin mukaan eurooppalainen historia on yleensä kirjoitettu valistuksen projektiksi, mutta tarkemmin ajateltuna valistus järjen saavuttamana (lopullisena) voittona huonommista järjestelmistä sisältää oletuksen kapitalismin voittokulusta. Yksinkertaisimmillaan tämä oli esillä marxilaisessa käsityksessä, jossa valistus ja kapitalismi limittyivät porvarillisen yhteiskunnan kehityksessä ja siihen vaikuttaneessa porvarillisessa luokkaideologiassa. Wood muistuttaa, että kapitalismi ja valistus kietoutuvat yhteen myös Weberin rationalisoitumista kuvaavassa tulkinnassa. Rationalisoituminen oli valtion byrokratian kehittymistä ja toisaalla rationaaliseksi mielletyn kapitalistisen tuotannon organisoimista. Tämä kaikki käy Weberin mallissa samalla, kun järki voittaa ylikuonnollisesta tai taikuudesta voimansa ammentavan uskon.¹²⁸² Prosessia, jossa kapitalismin

¹²⁸¹ Gramsci 1971, s. 275–276.

¹²⁸² Wood 2012, s. 293–294. Vertaa myös Anderson 2002, s. 10–17. Perry Anderson kiinnittää huomiota kaksoisvallankumouksen käsitteeseen Eric Hobsbawmin 1800-lukua käsittelevässä trilogiassa (*The Age of Revolution, The Age of Capital, The Age of Empire*) ja on sitä mieltä, että historiallisesta materialismista ponnistavalle historiantutkijalle olisi tärkeää kiinnittää huomiota Ranskan ja Englannin yhteiskunnallisten vallankumousten epäsymmetriaan, sillä näissä vallankumouksissa ei toteutunut marxilainen oletus uusien poliittisten järjestelmien synnystä tuotantovoimissa tapahtuneen muutoksen seurauksena.

historiallinen liikerata naturalisoidaan yhteiskunnalliseksi kehitykseksi ja ajan yleiseksi etenemiseksi, on tässä luvussa kuvattu käsittelemällä Jutikkalan ja Heckscherin selityksiä talouden heräämisen välttämättömyydestä. Tältä osin Heckscherin ja Jutikkalan malli yhteiskuntakehityksestä on mekaaninen ja tekninen, sillä sen ajateltavissa oleva lopputulos voi olla vain porvarillinen markkinatalous. Näin historiallisen selittämisen taustalla vaikuttaa monistinen teoreettinen käsitys mahdollisesta yhteiskuntamallista.¹²⁸³ Ilmiö kuvaa Woodille porvarillisen kulttuurin hegemonista voimaa ja toisaalta sitä, että porvarillinen ja kapitalistinen liitetään käsitteinä usein ongelmattomasti yhteen. Tätä Wood nimittää porvarilliseksi paradigmaksi, johon kuuluu olennaisena osana kapitalistisen kehityksen selittämisen haastavuus.¹²⁸⁴

Modernisaation perustusten myötä aika oli täyttyvässä. Jutikkala muistutti siitä, että 1700-luvulla ruotsalaistunut ”Suomi” valmistautui eroamaan Ruotsista.¹²⁸⁵ Jutikkalan teksteissä tähän sosioekonomiseen valmiuteen, joka oli hiljalleen kehkeytynyt vuosisadan aikana, liittyi myös entistä vahvempi tietoisuus suomalaisen kansan erityisluonteesta, joka vaikutti esimerkiksi Porthanin sydämessä Jutikkalalle rakkaana kotiseututunteena tekstissä, jota voi lukea myös Jutikkalan Porthaniin projisoimana omakuvana itsestään. Kansallinen mentaliteetti ja tieteellinen viileys yhdistyivät Jutikkalassa ja hänen suomalaisille välittämässään yhteiskunnallisessa tiedossa:¹²⁸⁶

Porthanissa ruumiillistui valistusajan asiallisuus, ennakkoluulottomuus, kriittisyys ja rationaalisuus, mitkä ominaisuudet eivät kuitenkaan tehneet hänestä veretöntä maailmankansalaista eivätkä tappaneet hänessä niitä suomalaiskansallisia harrastuksia, jotka akateemisissa piireissä periytyivät Johannes Gezelius nuoremman ja Porthanin sukulaisen Daniel Jusleniuksen ajoilta. – ja niin vieras kuin ajatus Suomen valtiollisesta itsenäisyydestä hänelle olikin, kotiseututunne oli hänessä kasvamassa tietoisuudeksi 'suomalaisen kansakunnan' erityisluonteesta.¹²⁸⁷

¹²⁸³ Berlin 2001, s. 108–116, 236–237. Isaiah Berlin pohti poliittisen teorian merkitystä ja mahdollisuutta ja erotteli toisistaan monistisen ja pluralistisen tavan tarkastella yhteiskunnallisia asioita. Monistit hyväksyvät yhteiskunnan toteuttamisessa vain yhden tavoitteen ja tämän seurauksena keskustelevat ennen kaikkea keinoista teknisesti ja tieteellisesti, eivät käsitteellisellä tasolla tavoitteista ja tai niihin sisältyvistä ristiriidoista. Yhteiskunnan muodosta ja olemuksesta tulee monoliitti. Historiantutkimukseen Berlin liittää lisäksi 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa laajassa suosiossa olleen kyseenalaistamattoman oletuksen yhdestä objektiivisesta tapahtumien tai tosiseikkojen järjestyksestä.

¹²⁸⁴ Kapitalistisen kehityksen vaihtoehtoista selityksistä sotilaallisen kilpailun on huomionnut Teschke 2003, s. 116–151; Wood 2002, s. 73–94.

¹²⁸⁵ Jutikkala 1949e, s. 676. ”Suomalaisen kansallistunten nopea herääminen Ruotsista eroamisen jälkeen ei olisi selitettävissä ilman sitä perustavaa työtä, joka Turun akatemiassa tehtiin tämän oppilaitoksen loistokaudella, 1700-luvun viimeisellä kolmanneksella.”

¹²⁸⁶ Kotiseutuliiikkeestä ja Jutikkalasta Stenfors 2007, s. 202, 212–222; Turunen 2004, s. 170.

¹²⁸⁷ Jutikkala 1949e, s. 677.

Myös Heckscherin mukaan kansallistunne alkoi vaikuttaa 1700-luvun aikana.¹²⁸⁸

*Man kunde säga om den period som nu har behandlats, att den 'allt försökt men ingenting fullkomnat'. 1700-talet hade ej definitivt kunnat bygga upp mycket nytt, men det hade lagt grunden till ovanligt mycket och framför allt, genom att sätta allting under debatt och radikalt underkänna det gamlas rätt att existera enbart med stöd av att vara gammalt, skapat den nya anda ur vilken den i svenska folkets liksom i andra folks historia enastående ekonomiska omvälvningen under 1800-talet skulle komma att växa fram.*¹²⁸⁹

Lainaus paljastaa, että 1700-luvun nytkähdys pois vanhasta maailmasta oli vain alkusysäys tielle, jota pitkin yhteiskunta oli kulkeva hänen omaan aikaansa asti.¹²⁹⁰ Toisaalta ”modernisaation perustukset” on kaiken muun lisäksi käsitteenä johdonmukaisuutta ja koossapysymistä merkitsevä naamio¹²⁹¹, jonka taakse historian kontingenttisuus ja irrationaalisuus on mahdollista kätkeä. Modernin Ruotsin perustukset ovat ideologisia ja ajatteluun pohjautuvia, ei pohjimmiltaan taloushistoriantutkimuksen kenttään olennaisesti kuuluva kvantitatiivisesti mallinnettavissa oleva ilmiö. Nykyhetkessä aktualisoitunut mennyt kehitys synnytti Heckscherin ja Jutikkalan tutkimuksiin valotuksen, jonka avulla he selittivät pohjoismaista historiaa, mutta ennen kaikkea sitä olennaista murrosta, jossa vanha aika vaihtui uuteen. 1700-luvun murrokseen liittyi liberaalin maailmankuvan optimismi, jossa kasvavat tiedot ja taidot poistivat pahaa yhteiskunnasta.¹²⁹²

1700-luvun ilmiöiden tarkastelussa kansakunnan yhteinen etu ei näy Jutikkalan tai Heckscherin teksteissä ratkaisevana ideologisena perusteluna kapitalistiselle kehitykselle.¹²⁹³ Tarkastelu ei rajoitu ilmiöiden tasolla kansallisten alueiden sisälle, vaikka molemmat tutkijat painottivatkin

¹²⁸⁸ Heckscher 1957, s. 149. ”Vad man kallar nationalism i begränsad mening - sålunda en understruken känsla för värdet av det som skiljer ens eget land från andra länder, och kanske särskilt för sådant däri som icke innebär någon utvärtens eller materiell nytta – började också göra sig mer gällande, fastän det skulle behövas inflytande från romantiken i början av 1800-talet för att nationalismen skulle slå ut i full blom.”

¹²⁸⁹ Heckscher 1957, s. 230.

¹²⁹⁰ Heckscher 1949a, s. 57. ”I detta hänseende liksom i de flesta andra representerade 1700-talet en tendens bort ifrån l'ancien régimes samhälle, men icke mer än att den långt övervägande delen av vägen därifrån ännu återstånd att vandra.”

¹²⁹¹ Blix 2013, s. 57. Blixin mielestä aikakauden rooli on toimia koherenttiutta ja selkeyttä luovana maskina aikana, jolloin kyseessä onkin haihtuva siirtyminen ja dynaaminen liike. ”Mask of coherence” on toisille taas ideologiaa. Niinpä tästä päästään nopeasti siihen, että aikakausien järjestäminen edistysuskoiselle on edistysuskon ja tietyn ideologian näkymistä historiantutkimuksessa. Levottomuus korvautuu vakautta indikoivalla periodi-nimikkeellä. Moderni aika on Blixin mielestä selvä esimerkki tästä.

¹²⁹² Vertaa Klinge 1972, s. 9–19.

¹²⁹³ Vertaa Haapala 2010, s. 30.

sisäsyntyisten ilmiöiden merkittävyttä osana vuosisadan suurta murrosta. Kyse on erityisen ja yleisen suhteesta. Christopher Hillin mukaan kansallisen ja universaalien edistykseen suhteesta syntyy historian tutkimukseen jännitteinen asetelma. Jotta jännitteen tuottama paine helpottuisi, kansallisen historian vaihtoehtoiset kehityskulut – esimerkiksi feodaalisesta järjestelmästä johtuvat – sekä ajalliset epätasaisuudet markkinatalouden suhteen pyritään eliminoimaan.¹²⁹⁴ Jutikkalan kohdalla historian ymmärtämisessä mukana sitkeästi pysyttelevä feodalismien käsite on mahdollista ymmärtää tästä näkökulmasta. Feodalismi erityisenä ilmiönä on läsnä, mutta samalla sen näkyvyys vähentyy yhteiskunnan kehittyessä kohti länsieurooppalaista liberaalia yhteiskuntaa. Ero Venäjän valtakuntaan ja itäiseen kulttuuripiiriin pysyy selvänä. Siinä missä kaikki feodaalisuuteen liittyvät asiat tuntuvat olevan Jutikkalan teksteissä ulkoisia kasvannaisia, on porvarillisuuteen liittyvä liberalistinen sopimustyhteiskunta ja kapitalistinen ”henki” mahdollista havaita myös sisäsyntyisenä ilmiönä. Kun Jutikkala piti feodalismien käsitteestä ja uhkasta kiinni, se johti siihen, että feodalismien ilmiö ei poistunut vaan tarjosi vastakohtaisen määritelmän liberaalille ja porvarilliselle yhteiskunnalle. Uusi yhteiskunta sai muotonsa feodaalisen yhteiskunnan vastakohtana. Tällaiset kontrastoidut asetelmat vahvistavat historian tutkijoiden välittämää yhteiskunnallista viestiä.

Jutikkalan ja Heckscherin pohjoismaisen modernisaation taloushistorialliset perustukset ovat osa historiankäsitystä, jossa muutos vanhasta yhteiskunnasta moderniin yhteiskuntaan sisältää muutoksen huonommasta parempaan yhteiskuntaan, mikä tulee esiin esimerkiksi luokittelussa staattisen ja dynaamisen tai sekavien ja selkeiden omistusoikeuksien välillä. Molemmille tutkijoille muutosten esittäminen oli yksinkertaisempaa kuin niiden selittäminen. 1700-luvun vähittäiset muutokset vaikeuttivat muutoksen selittämistä. Toisaalta haastetta lisäsi se, että taloushistoriallisesti virittyneiden tutkijoiden havaitsema muutos tuli selkeimmin näkyviin yksilöiden toimintana, poliittisina tapahtumina ja maailmankatsomuksellisenä murroksena. Kehityksen esteet olivat henkisiä ja institutionaalisia, mikä johti historian selittämiseen ideologisesti ja kansallisvaltion institutionaalista kehitystä tarkastelemalla. Muutoksen selittämistä helpotti ratkaisevasti se, että yksilöiden toiminta oli Heckscherin

¹²⁹⁴ Hill 2008, s. 59–60, 74–76, 108, 168. Hill ottaa esimerkin japanilaisessa historian tutkimuksessa esiintyneessä barbarismin ja kansallisen kulttuurin (sivilisaatio) suhteesta. Sivilisoituvaa yhteiskuntaa edistää kansallisen kulttuurin olemassaolo lisäämällä tietoa ja eliminoimalla takapajuisia tottumuksia. Sivilisoitunut yhteiskunta – kuten tietokin – on yleismaailmallinen ilmiö, jolloin yhteisön takapajuiset tottumukset ovat erityisiä ja kansallisia. Etenevä sivilisaatioprosessi uhkaa paradoksaalisesti kansallista kulttuuria. Ratkaisuna tähän kansallista kulttuuria käsittelevät tarinat pyrkivät tuottamaan edistyskertomuksen lisäksi myös narratiivien erityisyydestä, ja erityisyyden on oltava samaan aikaan läsnä ja heikennyttävä. Japanin kansallisen kulttuurin kehityksen kannalta barbarismi miellettiin ajallisesti vain japanilaisen menneisyyden ja maantieteellisesti vain muihin barbaarisin alueisiin liittyväksi ilmiöksi.

ja Jutikkalan mukaan aikaisempaan verrattuna ratkaisevasti modernimpaa (taloudellinen aloitteellisuus, yksilöllisyys, autonomia), poliittiset tapahtumat muuttivat yhteiskuntaa porvarilliseen suuntaan ja ennen kaikkea se, että pohjoismainen yhteiskunta muuttui maailmankatsomuksellisesti ratkaisevasti kohti liberaalia yhteiskuntajärjestelmää, jossa kansallisvaltion ja kansalaisten suhteet jäsenyivät heidän mukaansa suotuisimmalla tavalla.

6 TEOLLISUUS, MARKKINATALOUS JA UUDET YHTEISKUNTARYHMÄT MODERNISOIVAT KANSAKUNTAA

Karl Polanyin mukaan 1800-luvulla voimistuneet kapitalismi ja markkinatalous mursivat vallitsevia yhteiskuntarakenteita, kun markkinat irtautuivat sosiaalisesta säätelystä.¹²⁹⁵ Michael Mann nimeää kansallisvaltiot ja yhteiskuntaluokat muutoksen tekijöiksi.¹²⁹⁶ Ottamalla nämä luvun lähtökohdaksi tarkennan Heckscherin ja Jutikkalan tutkimusten yhteiskuntahistoriallista ulottuvuutta. Tutkin, miten he esittivät ja ymmärsivät omien yhteiskuntiensa historian osana taloudellisen (teollistuminen, markkinatalouden reunaehdot) ja poliittisen (kansakunta, sosiaalinen mobilisaatio, kansallisuusaate) kehityksen ristiriitoja ja limittymisiä niin kansallisessa kuin kansainvälisessäkin kehityksessä.¹²⁹⁷ 1800-luvun teemoja hyväksikäyttäen Heckscher nitoi Ruotsin ja Jutikkala Suomen historian osaksi länsieurooppalaista historiallista kaanonaa. Samalla he legitimoivat liberaalin teollisuuskapitalismin ja demokratian instituutioista rakentuvan yhteiskunnan sopivaksi ja oikeamieliseksi historialliseksi malliksi¹²⁹⁸ pohjoismaiselle yhteiskunnalle.¹²⁹⁹ Käsittelen aluksi taloudellista modernisaatiota keskittyen teollistumiseen ja markkinatalouden kehitykseen Jutikkalan ja Heckscherin teksteissä. Sen jälkeen syvennyn sosiaalisen modernisaation ja poliittisen kehityksen suhteeseen osana kulttuurin muuttuvia ja pysyviä piirteitä tutkijoiden historian- ja yhteiskuntakäsityksessä.

¹²⁹⁵ Polanyi 2009, s. 33–58; Fukuyama 2014, s. 449.

¹²⁹⁶ Mann 2012, s. 214–218, 255, 723–730. On kuitenkin huomautettava, että kapitalismi ja teollistunut yhteiskunta ovat aina samaan aikaan ylijärjaisia, kansallisia ja nationalistisia ilmiöitä, jotka tuottavat tapauskohtaisesti toisistaan poikkeavia valtasuhteita.

¹²⁹⁷ Kansallisen ja kansainvälisen suhteesta modernissa projektissa katso esimerkiksi Fukuyama 2014, s. 190; Greenfeld 2003, s. 1–58; Hill 2008, s. 40.

¹²⁹⁸ Berger 2015, s. 2, 11. Määräävä kertomus ensikopiona tai valumuottina (master narrative as master copy) sisältää myös oletuksen hallinnasta ja yhteiskunnallisesta valta-asemasta.

¹²⁹⁹ Hasselberg 2007, s. 165–168. Vertaa Lyotard 1984; Megill 1995. Ylva Hasselberg on eritellyt suuria, määrääviä ja metatason kertomuksia käsitteellisellä tasolla toisistaan. Omassa tutkimuksessaan hän käyttää suuria kertomuksia – *den stora berättelsen* – erotuksena Lyotardin metatason modernisaatioprosessin legitimointiin viittaavasta *Grand récit* -käsitteestä tai Allan Megillin *grand narrative* -käsitteestä, joka pyrkii kuvaamaan historian suuntaa yleensä. *Den stora berättelsen* vastaakin näin ymmärrettynä Megillin *master narrative* -käsitettä, jonka on tarkoitus kuvata tietyn yhteiskunnan kannalta perustavanlaatuisia ja keskeisiä historiallisia ominaispiirteitä.

6.1 TEOLLISTUMINEN JA ELINKEINOELÄMÄN IRTAANTUMINEN

Teollistumisen historia saattaa pelkistetysti näyttää sarjalta teknistaloudellisia muutoksia, jolloin historiantutkijan tehtäväksi jää muutosten kuvaamisen lisäksi sijoittaa muutosten merkitykset laajempaan yhteyteen. Heckscherin ja Jutikkalan taloushistoriallisten esitysten pääpaino ja sisältö on kuitenkin erisuuntaista. Teknisteollisen raamin avulla he käsittelivät teollistumisen merkitystä osana yhteiskuntien siirtymistä staattisesta vanhasta ajasta dynaamiseen aikaan. Näkökulma ei ole poikkeuksellinen, vaan pikemminkin yhteinen monelle eurooppalaiselle taloushistorioitsijalle.¹³⁰⁰ Jutikkalan ja Heckscherin sosioekonomisia käsityksiä onkin mahdollista tarkastella tässäkin luvussa suhteessa eurooppalaisen historian kaanoniin.¹³⁰¹ Antonis Liakosin määritelmän mukaan kaanon antaa eurooppalaiselle ja ei-eurooppalaiselle historiantutkimukselle erityiset säännöt, joiden suomissa käsitteellisissä rajoissa historiantutkijat esittävät ja selittävät yhteiskunnallisen kehityksen ja liittävät kansallisen historian osaksi eurooppalaista yleistä historiaa.¹³⁰²

Teollistuminen muutti 1900-luvulta tarkasteltuna Euroopan historiaa enemmän kuin mikään muu teknistaloudellinen ilmiö. Teollistuminen voimistui, tuotanto kasvoi ja elintaso nousi Euroopassa jo 1800-luvulla, mutta erityisellä voimalla nämä vaikuttivat ihmisen elämän reunaehtoihin vasta seuraavalla vuosisadalla. Ei olekaan vaikea nähdä, millaisen kokonaisvaltaisen ja sodan kauheuksille vastapainoa luoneen *kokemusavaruuden* ja *odotushorisontin*¹³⁰³ teollistumisen ja länsimaisen markkinatalouden ideat

¹³⁰⁰ Katso traditiosta esimerkiksi Macfarlane 1988, s. 185–188.

¹³⁰¹ Liakos 2013, s. 315–320; Linderborg 2001, s. 35–36.

¹³⁰² Liakos 2013, s. 317–322. Vertaa Cheah & Culler 2003; Said 1978; Wolff 1994. Liakosin määritelmä juontaa juurensa Benedict Andersonin, Edward Saidin ja Larry Wolffin ajatuksiin kansallisen historiantutkimuksen vertailevasta perusasetelmasta ja toisaalta käsitykseen eurooppalaisen sivilisaation ja yhteiskuntakehityksen ensisijaisuudesta, mikä oli tyypillistä 1800- ja 1900-lukujen historiantutkimukselle. Liakosin hahmottelemassa kaanonissa ajatus eurooppalaisesta modernisaatiosta näkyy historiantutkijoiden käyttämänä tutkimusmetodina, jossa kansallinen historia on osa ylikansallista eurooppalaista menneisyyttä. Liakosin mukaan kaanon muutti historiantutkimuksen kansallisia äänenpainoja, ja niissä alkoi näkyä ajatuksia kansallisen yhteisön eurooppalaistamisesta. Kansallinen historia muuttui prosessiksi, jossa kansakunta saavutti yleistä eurooppalaista kehitystä.

¹³⁰³ Koselleck 2004, s. 255–275. Kokemusavaruus ja odotushorisontti ovat Koselleckille toisiinsa liittyviä ja inhimillistä olemusta ilmentäviä metahistoriallisia yleiskäsitteitä (vrt. aika ja paikka), joiden avulla muita historiantutkimuksellisia käsitteitä on mahdollista käyttää ja ymmärtää. Yhteiskunnan modernisaatio, sekularisaatio, Ranskan vallankumous ja teollistuminen muuttivat ihmisiä ja heidän elinympäristöään. Toisin sanoen se, mikä nähtiin mahdolliseksi tulevaisuudessa, ei enää riippunut niistä kokemuksista, joita ihmisillä oli ollut menneisytydessä ennen murrosta. Poliittiset ja sosiaaliset käsitteet muuttuivat historiallisen liikkeen ohjausvälineiksi. Olennaisesti 1800-luvun edistysajatteluun liittynyt

lupauksineen myönteisestä kehityksestä antoivat Heckscherille ja Jutikkalalle.¹³⁰⁴ Idean myötä käsitys läntisestä kulttuuripiiristä vahvistui, sillä – kuten Koselleck on huomauttanut – yksilöt olivat tietoisia edistyksestään osana ryhmiä, kansakuntia tai yhteiskuntaluokkia ja edistys ilmeni nimenomaan suhteessaan muihin.¹³⁰⁵ 1800-luvulla Englannin teollistumisen vaikutuksesta tehostunut kansainvälinen kauppa oli vetänyt ruotsalaista ja suomalaista yhteiskuntaa osaksi kasvavaa talouden kenttää, ja näin maiden rakentuminen kohti teollista ja demokraattista yhteiskuntaa alkoi.¹³⁰⁶ Ruotsissa 1800-luvun aikakaudellinen funktio onkin olla osa taloudellista modernisaatiota. Björn Wittrockin hahmottelemassa ruotsalaisen yhteiskunnan modernisaatiokertomuksessa perinpohjainen modernisaatio jakaantuu kolmeen vaiheeseen, joista taloudellinen modernisaatio on ajallisesti ensimmäinen ja perustuu teolliseen läpimurtoon 1850-luvulla. Seuraavat modernisaation askeleet – sosiaalinen ja parlamentaarinen – liittyvät olennaisilta osin vasta 1900-luvun historiaan.¹³⁰⁷ Yhteiskunnan muutos kohti demokraattista teollisuusyhteiskuntaa käynnistyi teollistumiseen liitetystä taloudellista myllerryksestä.

Ruotsin ja Suomen yhteiskuntahistorialliset polut erkaantuivat toisistaan 1800-luvun alussa. Napoleonin sotiin kytkeytyneen eurooppalaisen suurvaltapolitiikan seurauksena Ruotsi menetti valtakunnan itäisen alueen Venäjän keisarikunnalle ja Etu-Pommerin Tanskalle. Menetetyistä alueista Ruotsi sai kompensationsa itselleen Norjan. Yleisen mielipiteen mukaan valtioliitto Norjan kanssa ei ollut riittävä hyvitys koko ajan heikkenevästä kansainvälisestä painoarvosta.¹³⁰⁸ Kansalliselle historialle tenhoa antavat teemat muuttuivat vähitellen poliittisista taloudellisiksi. Ilmiö on havaittavissa esimerkiksi skandinavismissa, jossa yhdistyivät voimapolitiittisen

kokemusten ja odotusten katkennut side oli historiallinen ilmiö. Esimerkiksi edistysajattelu tai Koselleckin tunnetuksi tekemä kokemusten ja odotusten murroksesta juontunut ristiriita eivät sovi Peter Wagnerin mukaan nykyaikaan, vaan ne ovat omaan aikaansa, 1800-lukuun sidottuja. Tosin kullekin aikakaudelle voi osua jokin yhteiskunnallinen murros, jonka seurauksena odotukset ja kokemukset muuttuvat. Sellaisena voidaan pitää esimerkiksi sosialistisen blokin häviämistä 1990-luvun Euroopasta. Merkittävää yhteiskunnallista murrosta seuraa siten myös murros ihmisten tavoissa elää ja mieltää ympäristönsä olemus. Nämä murrokset muuttavat myös ihmisten tapaa tarkastella menneisyyttään. Näitä murrosten rajaamia jaksoja François Hartog on nimittänyt historiallisuuden järjestelmiksi (*regimes of historicity*) Hartog 2016; Wagner 2016, s. 5–8; Kettunen 2006b, s. 223.

¹³⁰⁴ Kershaw 2015, s. 12–13. Samaan aikaan myös kansanedustuslaitokset laajenivat ja ottivat piirinsä laajoja kansankerroksia osaksi poliittisen yhteisön päätöksentekoa. Teollistuminen ja poliittisen päätöksenteon demokratisoituminen ovat toisiinsa liittyviä samanaikaisia ilmiöitä 1900-luvun alun Euroopassa.

¹³⁰⁵ Koselleck 2004, s. 266.

¹³⁰⁶ Virrankoski 1980, s. 152.

¹³⁰⁷ Wittrock 2012. Katso myös Heckscherin ystävän, Montgomeryn tutkimus aihepiiristä Montgomery 1934/1951. Montgomeryn teoksesta myös Hasselberg 2007, s. 194–207.

¹³⁰⁸ Stråth 2014, s. 234.

itseään määräämisen ja universalistisen liberalismiin tavoitteet, jotka konkretisoituivat pragmaattiseen taloudelliseen modernisaation tavoittelussa ja infrastruktuurin kehittämisessä. Lainopista, taloustieteestä ja insinöörin koulutuksesta muodostui yhteiskunnassa arvostettuja avainaloja. Ruotsissa konkretisoituneen liberalismiin ideaan kuuluivat poliittinen suunnittelu ja valtion vastuullisuus. Maan kansallisessa historiassa 1800-lukua voidaankin tarkastella sosioekonomisen kehityksen ja harmonisen liberalismiin aikakautena, jolloin kunniakkaaseen menneisyyteen yhdistettiin edistysajattelusta kummunneet toiveikkaat tulevaisuuden näkymät. Heckscherin tutkimuksiin ja ajatuksiin kuva talouden ohjaamasta ruotsalaisen yhteiskunnan modernisaatiosta sopii hyvin, mikä tulee esiin siinä, että 1800-luku pelkistyi hänelle katkeamattoman teollisen kehityksen teemaan.¹³⁰⁹ Vahvistuva kansallisvaltio ja modernisoituva yhteiskunnallinen järjestelmä kehittyivät verraten sopusointuisasti. On syytä todeta, että vaikka tässä tarkastelenkin vuosisataa suhteellisen eheänä aikakautena, taloushistoriallisten ilmiöiden erottuvuuden kannalta olisi perusteltua jakaa vuosisata kahtia teollisen läpimurron kohdalta, kuten esimerkiksi Lars Magnusson tekee tuoreessa kokonaisesityksessään.¹³¹⁰

Suomalaisessa yhteiskuntahistoriassa kuva 1800-luvun kehityksestä ei ole niin harmoninen. Panoksena suomalaisen historian suuressa kertomuksessa onkin ollut taloudellisen modernisaation – agraarisen ja teollisen – lisäksi myös poliittisen yhteisön kehittyminen ja kansakunnan syntyminen, oli kyse sitten autonomisen suuriruhtinaskunnan poliittisesta statuksesta tai sen jäsenten kansallistunteen pohjustamasta itseymmärryksestä.¹³¹¹ 1800-lukuun liittyvien poliittisten ilmiöiden suhde kansalliseen omakuvaan on hyvin läheinen, mikä tulee näkyviin myös siinä, että historiantutkijat ovat 1900-luvulla ottaneet vahvastikin kantaa kollegoidensa esittämiin tulkintoihin vuosisadan yleisten trendien keskinäisistä vaikutussuhteista aina käsitteiden pikkutarkkoihin merkityssisältöihin ja käsitelmääritelmiin asti.¹³¹² Nämä tulkintaerimielisyydet, kiistat ja argumentoidut keskustelut ovat tyypillinen osa tieteellistä kanssakäymistä, ja suomalaisten historiantutkijoiden keskinäisistä tulkintaeroista löytyykin mainintoja kotimaisesta

¹³⁰⁹ Heckscher 1960, s. 234.

¹³¹⁰ Magnusson 2010. Magnussonin yleisesityksen toinen jakso käsittelee aikaa 1750–1870 ja kolmas osa vv. 1870–1939.

¹³¹¹ Heikki Ylikangas on tunnetussa luonnehdinnassaan nimennyt Suomen historian 1800-luvun käännekohdat virkamiehistöön, kapitalismiin ja fennomanian nousuksi ja voittokuluksi. Matti Klinge puolestaan on rakentanut kuvaa poliittisen ja kansallisen Suomen muodostamisesta ja toisaalla pyrkinyt antamaan ”keisariajalle” merkityksellisen historiallisen arvon suomalaisen yhteiskunnan ja valtion historiassa. Ylikangas 1987, s. 103–134; Klinge 1975; Klinge 1996.

¹³¹² Katso esimerkiksi Häikiö 2003, s. 23–41.

historiografisesta tutkimuskirjallisuudesta 1800-lukuun liittyen.¹³¹³ Poliittisiin tapahtumiin liittyneiden tulkintojen lisäksi myös taloudellisen kehityksen keskeiset piirteet ovat jakaneet historian tutkijoiden näkemyksiä. Sotien välillä painotettiin autonomisen aseman merkitystä teollistumisen ja talouskasvun synnyttäjänä, mutta 1940-luvulta alkaen korostuivat 1860-luvun murrostekijät, joista liberaalin talouspolitiikan lisäksi ennen kaikkea sahateollisuuden ja ”metsäsektorin” roolit kohosivat ratkaisevaksi ilmiöksi.¹³¹⁴

Teollistumista käsittelevässä historian tutkimuksessa korostuu tyyppillinen historiatieteellinen haaste tarkasteltavan ilmiön osatekijöiden keskinäissuhteiden selventämisestä. Muun muassa energia- ja raaka-aineresurssien lisääntyminen, tieteellisen kekseliäisyyden synnyttämät edistysaskeleet, tehdastyön teknologiset muutokset, omistusoikeudellisen järjestelmän suhde taloudellisen toiminnan kannattavaksi kokemiseen, kulttuurinen uteliaisuus ja koulutusjärjestelmän lisäksi ennen kaikkea poliittinen järjestelmä vaikuttivat kaikki teollistumiseen.¹³¹⁵ Teollistuminen yhteiskunnan totaalisenä muutoksena ja askeleena maaseudun luonnonläheisestä elämänrytmistä kohti kellolla ja höyrykoneilla tahdistettua mekaanisen massatuotannon aikaa onkin ymmärretty useimmiten vallankumouksena ja todellisena yhteiskunnallisena keikkauksena, jonka jälkeen mikään ei ollut enää niin kuin ennen.¹³¹⁶ Samalla teollistuminen osana porvarillisen yhteiskunnan suurta historiallista kertomusta on johtanut siihen, että käsitys teollistumisesta vallankumouksena on koettu ongelmallisena. Näin oli myös Heckscherille ja Jutikkalalle, ja he käyttivätkin aikaa teollistumisen oikeanlaisen määritelmän hahmotteluun.

Eric Hobsbawm piti teollisen vallankumouksen käsitettä ymmärrettävänä ja suositeltavana ja huomautti, että joskus konservatiiviset historian tutkijat olivat yrittäneet kieltää teollistumisen vallankumouksellisen luonteen ja käyttäneet sen sijaan latteaa kiihtyvän evoluution käsitettä, koska he ujostelivat eripuraa lietsovien käsitteiden käyttöä.¹³¹⁷ Vaikka Hobsbawmilla tuskin oli Jutikkala ja Heckscher mielessään näin sanoessaan, se kuvaa osuvasti myös heidän asennettaan teollistumisen ja vallankumouksen suhteesta. Vaikka Jutikkala ja Heckscher suhtautuivat penseästi vallankumouksen rooliin, he eivät päässeet pakoon äkillistä vahvaa muutosta kuvaavaa käsitettä. Niinpä molemmat aloittivat usein teollistumisen ilmiön hahmottelun määrittelemällä sen vallankumouksena, joka ei varsinaisesti

¹³¹³ Tommila 1989, s. 241–256; Klinge 2014, s. 59–63. On myös pantava merkille, että näiden teosten kirjoittajat ovat itse aktiivisesti osallistuneet tutkimuksillaan näihin oppihistoriaan dokumentoituihin kiistoihin.

¹³¹⁴ Peltonen 1990; Poropudas 1996.

¹³¹⁵ Fukuyama 2014, s. 355–356.

¹³¹⁶ Fernand Braudel laimentaa teollisen vallankumouksen käsitteen toteamalla, että ”teollisuus ympyröi meitä kaikkialla ja se on aina vallankumouksellista ja uhkaavaa.” Braudel 2001, s. 78.

¹³¹⁷ Hobsbawm 1996, s. 28–29. Kriittistä teollisen vallankumouksen käsitettä ja tutkimusta kohtaan, katso Cannadine 1984; Mokyr 2010, s. 65–67; O’Brien 2010, s. 30–33.

ollutkaan vallankumous. Siinä missä vallankumous liittyi väkivaltaiseen murrokseen, kotimainen teollistuminen oli Jutikkalalle myönteinen ilmiö, joka liittyi yhteiskunnallisen kehityksen evolutiivisuuteen. Siitä puuttui kokonaan vallankumouksellinen ulottuvuus. “Onko murtautuminen staattisesta tilasta dynaamiseen vallankumousta? Ei ole, koska se tapahtuu pitkähkön ajan kuluessa eikä ole väkivaltainen.”¹³¹⁸ Tässä Jutikkalan lausunnossa esiintyy Heckscherin usein viljelemä historian suuntaa luonnehtinut jako vanhan ja uuden eli staattisen ja dynaamisen välille. Erityisen Jutikkalan maininnasta tekee kuitenkin se, että jos *murtautuminen* toteutuu evolutiivisesti pitkän ajan kuluessa, niin vallankumouksen merkityksen vähättelyn lisäksi myös käsitys vanhan ja uuden laadullisesta erosta menettää mielekkyyttään. Jutikkala hylkäsikin *teollisen vallankumouksen* vanhan ja uuden välisen murroksen selittäjänä ja päätyi käyttämään W. W. Rostowin tunnettua luonnehdintaa teollistumisesta *elinkeinoelämän irtaantumisena*, joka vahvisti käsitteenä Suomen teollistumisen merkitysyhteyttä länsieurooppalaiseen kehitykseen.¹³¹⁹

Teollistumista ja elinkeinoelämän irtaantumista osana Jutikkalan historiankäsitystä onkin käsiteltävä sekä eurooppalaisena että kansallisena ilmiönä. Molempia ulottuvuuksia värittää kylmän sodan asetelma, jossa poliittiset vastakkainasettelut kytkeytyivät teknis-taloudelliseen kilpailuun. Järjestelmien vastakohtaisuudet tuntuivat nykyhetken lisäksi myös tulevaisuuteen heijastetuissa odotuksissa ja siinä, miten mennyttä kehitystä tarkasteltiin. Jutikkala otti industriaalisen kehityksen kuvaukseensa vaikutteita Euroopan ja erityisesti Englannin historiasta T. S. Ashtonin, J. H. Claphamin ja Heckscherin esityksistä, mutta sisältöjen ja tulkintojen dynamiikka sai tukea myös Rostowilta ja Alexander Gerschenkronilta. Niinpä hänen konstruktionsa Englannin teollistumisesta oli yksityiskohtainen ja uskollinen kansainvälisille esikuvilleen.¹³²⁰

1940-luvulla Jutikkala, Heikki Waris ja K. O. Alho rakensivat kuvan teollistuvan Suomen rakennemuutoksesta, jossa sahateollisuus ja 1860-luvun murroskausi saivat keskeisen roolin. Vielä sotien välillä historiantutkijat Vilho Annala ja Hugo E. Pipping olivat painottaneet suuriruhtinaskunnan syntyä käännekohtana. Tulkinnassa emämaan talouspoliittinen sorto loppui ja Suomi pääsi kehittymään itsenäisemmin. Uudessa tulkinnassa kansainväliset liberaalit ajatukset levisivät Suomeen, ja lainsäädännön reformit vapauttivat elinkeinoelämän. 1860-luvusta tuli Suomen historian vedenjakaja. Jutikkalan tulkinta oli sosiaalishistoriallinen. Kun talonpoikainen metsänomistus sävytti maaseudun sosiaalisia suhteita, maanomistajien ja omistamattomien välinen juopa syveni. Yleisemmin Matti Peltosen hahmottelema ”metsäsektoriselitys” satoi Suomen länteen ideologisesti ja materialistisesti. Sivuvaikutuksena

¹³¹⁸ Jutikkala 1969, s. 126.

¹³¹⁹ Jutikkala 1969, s. 126.

¹³²⁰ Jutikkala 1969, s. 126–127. Jutikkalan vaikutteet on huomannut myös Matti Peltonen käsitellessään metsäsektoriselitystä. Katso Peltonen 1990, s. 127.

Venäjän-suhteet jäivät tarkastelussa sivujuonteeksi. Metsäsektoriselityksen myötä kuva esiteollisesta ja modernista ajasta vahvistui. Peltonen on jopa sitä mieltä, että selityksen myötä vanhan ajan tutkimusta ei nähty enää mielekkäänä, sillä esiteollinen aika tarjosi vain vähän yhtymäkohtia modernisoituneen Suomen kansalaisille. Vanhan ajan omaleimaisuus heikentyi ja se muuttui staattiseksi vastakappaleeksi dynaamiselle modernille. Peltoselle staattisen ja modernin välinen murros on nähtävissä ennen kaikkea Wariksen säätykierron vauhdittumista käsittelevissä ”suolahtelaisissa” esityksissä ja Alhon tutkimuksissa, mutta tutkimuksessani on tullut toistuvasti esiin, miten käsitepari jäsentää myös Jutikkalan yhteiskuntakäsitystä.¹³²¹

Metsäsektoriselitys kytkeytyy kansainvälisiin talous- ja sosiaalihistoriallisiin trendeihin. Ashton ja Rostow olivat omissa tutkimuksissaan selittäneet taloudellista kehitystä liberaalien arvojen ja institutionaalisen kypsymisen välityksellä. Näin tekivät myös Alho, Waris ja Jutikkalakin, joille suomalaisen yhteiskunnan kehitys oli harmonista kulkua kohti rationaalisempaa ja modernimpaa yhteiskuntaa. Peltosen mukaan kehityskuvausta hallitsi optimismi ja toisaalta ristiriitoja pyrittiin välttämään, mikä on korostunut tulkinnassani Jutikkalan yhteiskuntakäsityksessä.¹³²² Ristiriitojen välttäminen ja puhe institutionaalisesta kypsymisestä viittaavat käsitykseen kansallisvaltion myönteisestä roolista osana kehityskulkua. Kuten Heckscher myös Jutikkala ymmärsi, että liberaali yhteiskuntajärjestelmä kehitys tapahtui sopuointuisasti kansallisvaltion vahvistumisen kanssa.

Metsäsektoriselityksen lisäksi Jutikkala käsitteli suomalaisen yhteiskunnan teollistumista elinkeinoelämän irtaantumisen välityksellä ja suosi käsitettä ”epäonnistuneen” teollisen vallankumouksen tilalle.¹³²³ Irtaantuminen ei kuitenkaan tässä ollut totaalista uudistumista, vaan se edellytti ”monien ulkoisten ja sisäisten tekijäin samanaikaista myötävaikutusta, ennen kaikkea hyvien vientimarkkinain syntymistä maassa tuotetuille – tai tuotettaviksi mahdollisille – raaka-aineille taikka elintarvikkeille.”¹³²⁴ Tässä kohden teollistumisessa olikin kysymys kapean taloudellisesta ilmiöstä – kansainväliseen kysyntään vastaamisesta – eikä niinkään kansakunnan muuttumisesta seuraavaan merkittävään historialliseen aikakauteen. Kansallinen talous alkoi yhtyä osaksi kansainvälistä kapitalismia: ”Agraarisen Suomen vähäinen teollisuus työskenteli siis valtaosaltaan ulkomaisten markkinain hyväksi.”¹³²⁵ Itse teollistumisen käynnistyminen ei tässä artikkelissa vaivannut Jutikkalaa, sillä oli selvää, että suomalainen yhteiskunta kehittyi edellisen vuosisadan aatteellis-poliittisen kehityksen takia teollistumisen kannalta suotuisaan suuntaan. Kehityksen alkamisen sijaan Jutikkala halusi tässä selittää, miksi

¹³²¹ Peltonen 1990, s. 121–127.

¹³²² Peltonen 1990, s. 121–127.

¹³²³ Jutikkala 1968b, s. 207.

¹³²⁴ Jutikkala 1968b, s. 207.

¹³²⁵ Jutikkala 1968b, s. 214.

suomalaisen elinkeinoelämän irtaantuminen lykkääntyi niinkin pitkälle eli 1860- ja 1870-luvuille. Pääomat puuttuivat, sillä pääomia syntyi Jutikkalan mukaan useimmiten ulkomaankaupassa, ja Suomessa ei ennen vuotta 1765 ollut omaa ulkomaankauppaa.

Markkinatalouden ja teollistumisen aikakausi ei kuitenkaan tuottanut heti yltäkylläisyyttä ja edistystä Eurooppaan. Teollistumisen alkuvaiheisiin liittynyt työväen sosiaalinen kurjuus onkin herättänyt merkittäviä tulkintaerimielisyyksiä aikalaisten lisäksi myös historiantutkijoiden keskuudessa.¹³²⁶ Kiistan taustalla on ollut käsitys teollisesta ja yhteiskunnallisesta kypsydestä, joka liittyi vertauskuvallisesti elinkelpoiseen yhteisöön ilman sairaalloisia heikkouksia tai vallankumouksia. Teollinen yhteiskunta oli tässä katsannossa kykenevä tuottamaan riittävän ja mahdollisesti myös hyvän elintason laajalle yhteiskuntaan. Kypsyys teollistumisessa määrittyikin siitä, kuinka laajaan osaan kansakuntaa teollistumisen sysäämä talouskasvu onnistui levittämään aikaisempaa korkeampaa elintasoja. Teollistumisvaiheen alun kurjuus johtui Jutikkalan mukaan siitä, että

*“Englanti saavutti kypsyytensä niin alhaisen tekniikan vallitessa, että se ei vielä riittänyt takaamaan kouriin tuntuvaan elintason nousua, mikä myös selittää sekä aikalaisten että vanhemman tutkimuksen haparoinnin tässä kysymyksessä”.*¹³²⁷

Varhainen kypsymisvaihe kiinnosti Jutikkalaa erityisesti, sillä hänen mukaansa teollistuneissa maissa ei kypsymisvaiheen jälkeen enää esiintyisi kumouksellisuutta, jota muun muassa Rostow piti kylmän sodan retoriikan mukaisesti kypsymisvaiheen “sairautena”. Hobsbawmille englantilaisen yhteiskunnan teollistumiseen liittynyt kumouksellinen kuohunta oli ennemmin seurausta teollisen kapitalismin ensimmäisestä kriisistä kuin siitä, että sosiaalinen tyytymättömyys kuuluisi olennaisena osana teollistumisen prosessiin.¹³²⁸ Jutikkalan mukaan sosiaaliset olot olivat kyllä kurjia, mutta eivät kurjistuneita. Merkittävää on, että jos teollistumisen kypsä vaihe oli Jutikkalan mukaan mahdollista saavuttaa alhaisen tekniikan vallitessa, niin teollistuminen ei ollutkaan kiinni tekniikasta vaan se liittyi laajempaan yhteiskuntajärjestelmään ja modernisaatioon. Monimutkaistaakseen lisää kypsyuden ja tekniikan suhdetta Jutikkala lisää, että “kypsyys saavutetaan, kun valtaosa maan tuotantovoimista käytetään sen hetken edistyneintä tekniikkaa soveltaen”.¹³²⁹

¹³²⁶ Haapala 1986, s. 99–100, 207. Kapitalismi laskeutui teollisuusyhteiskuntana ”pehmeästi” Tampereelle.

¹³²⁷ Jutikkala 1969, s. 130.

¹³²⁸ Hobsbawm 1996, s. 38–39.

¹³²⁹ Jutikkala 1969, s. 126. “Rostow puhuikin sen vuoksi irtautumisesta, take-off, ja Gerschenkron suuresta puuskasta, the big spurt. Murroksesta alkavaa kautta Rostow nimittää kypsymisvaiheeksi.”

Industrialistisen irtautumisen prosessi liittyikin tekniikan sijaan enemmän porvarillisten ilmiöiden leviämiseen ja vahvistumiseen. Jutikkala esitteleeekin vuonna 1969 ilmestyneessä artikkelissaan *Industrialistisen irtautumisen prosessi* ilmiöitä, jotka hidastavat teollistumista. Näitä ovat jo aiemmin mainitun pääoman puutteen lisäksi orjuudelliset yhteiskuntaolosuhteet. Ei olekaan yllättävää, että Jutikkala nostaa esiin Venäjän ”yritystoiminnalle” vihamielisen ilmapiirin¹³³⁰ ja jatkaa lisäksi aatelin kritisointia osana vanhan maailman staattista taloutta. Aateliston oli aika väistyä, sillä porvaristossa asui dynaamisen yhteiskunnan toiminnan eetos:

Tuloista tuskin säästettiin mitään, sillä linnan rakentamistakaan ei voi sanoa kansantaloudellisessa mielessä säästämiseksi; päinvastoin ruhtinaat kuluttivat pakkolainojen ja verojen avulla haltuunsa ottamia toistenkin kansalaisten säästöjä.[...]Mitä enemmän taloudellista valtaa oli siirtynyt ahkeralle ja säästävälle porvaristolle, sitä vähemmän esteitä teollistumiselle.¹³³¹

Vaikka elinkeinojen *irtaantumisessa* väkivaltainen vallankumous ei ollutkaan enää läsnä, niin vanhan taakse jätettävän suhteen yhteyden katkeaminen oli joka tapauksessa voimakas ja lopullinen. Irtantumisen ja vallankumouksen ero käsitteellisellä tasolla näyttääkin olevan siinä, että ne stimuloivat eri puolia historiallisissa toimijoissa. Siinä missä väkivaltainen vallankumous katkoi sisäiset pidäkkeet ja kutsui ihmisen sisältä kumpuavat irrationaaliset ja hajottavat voimat yhteiskunnalliselle näyttämölle, irtaantumisessa vaikuttivat erityisesti ihmisten kyky oppia, omaksua ja toimia yhteisönsä eteen suotuisten reunaehtojen vallitessa. Teollistuminen olikin Jutikkalalle prosessi, joka johtui tiettyyn pisteeseen asti tekniikan ja luonnontieteiden kehityksestä.¹³³² Ei olekaan sattumaa, että irtaantumisesta kirjoittaessaan Jutikkala hyödynsi myös toista Rostow'n käsitettä yhteiskunnallisen kehityksen vaiheista. Siinä teollistuminen on monivaiheinen prosessi, jossa ensimmäistä varhaista vaihetta seurasi kypsä kausi, joka kuvainnollisena käsitteenä sisälsi samansuuntaisia käsityksiä ihmisen toiminnasta kuin irtaantumiseen sisältynyt inhimillisen toiminnan myönteinen ulottuvuus. Näin ollen Jutikkalalle teollistunut yhteiskunta oli täysi-ikäisen sivilisoituneen ihmisen yhteiskunta. Teollistuminen oli ihmiselle ja yhteiskunnalle hypähdys uudelle tasolle, jolla edistys, kypsyys ja tekniikka oli mahdollista kokea. Kun Jutikkalan historiallista aikakäsitystä tarkastellaan, tulee tässä selkeästi esiin, miten moderniin teolliseen aikaan liittyi aivan erilainen ajallinen kerronta ja rytmi kuin vanhaan staattiseen aikaan.

¹³³⁰ Jutikkala 1969, s. 124–125.

¹³³¹ Jutikkala 1969, s. 124–125. Toisaalta teollistuminen ei etene kehityksimaissa, koska siellä ei ole riittävästi ammattitaitoista työvoimaa. Tämä on linjassa Jutikkalan taitojen demokratisoitumisen kanssa.

¹³³² Jutikkala 1969, s. 123.

Irtaantuminen edellytti poliittisten instituutioiden muutosta, joista rajuimpana esimerkkinä voitaisiin pitää Karl Marxin vallankumoukselle antamaa roolia.¹³³³ Uudet instituutiot loivat suotuisat olosuhteet ja ehkäisivät haitallisia ilmiöitä. Niiden kehitys liittyikin enemmän ajatuksiin ja inhimillisen toiminnan motiiveihin kuin taloudellisiin ilmiöihin kapeasti ymmärrettynä. Kapitalismin ja kansakuntaisuuden historiaa vertailevalla metodilla tutkinut Liah Greenfeld on sitä mieltä, että instituutioiden ja toiminnan motiivien roolin vähäisen huomioon otamista taloushistorioitsijoiden on ollut vaikea analysoida taloudellisen kehityksen syy- ja seuraussuhdetta.¹³³⁴ Asiaan liittyy myös historian selittäminen kansallisilla ominaispiirteillä. Reaktiivisen nationalismin rooli selittävässä tekijänä korostuu, kun Englannin teollistumiselle annetaan suuri painoarvo siinä, että muut valtiot ottivat sieltä vaikutteita, jotka ruokkivat teollistumista ja taloudellista kasvua valtioiden sisällä.¹³³⁵ Reaktiivisen nationalismin näkökulma on tarpeen, koska siinä menneisyyden toimijoiden omakohtaiset tavoitteet koetaan taloudelliseen kasvuun vaikuttavina tekijöinä.¹³³⁶ Jos asiaa tarkastelee kansallisen historiakäsityksen valossa, nousee kuitenkin esiin ristiriita syy- ja seuraussuhteissa. Jos nimittäin Englannin kehitys oli merkittävää, silloin alkuperäinen kehitys tuskin sai alkuaan muualla, ja kaikkialla muualla modernisaatio olisi sisäsyntyisyyden sijaan reaktiivista.¹³³⁷ Toisaalta jos kehitys oli useilla alueilla endeemistä, Englannin teollisen vallankumouksen arvo laimentuu kansalliseksi ilmiöksi, jolloin eurooppalaiselta markkinatalouden historialta putoaisi pohja pois. Siksi voidaankin ajatella, että Heckscherin ja Jutikkalan tuotannossa Englannin ja Länsi-Euroopan historian kuljettaminen rinnan Ruotsin ja Suomen taloushistorian kanssa saa erityisen merkityksen, jonka tavoite on liittää pohjoismainen historia osaksi länsimaista kehitystä. Samalla valtioiden välinen kilpailu taloudellisesta voimasta muuttuu legitimiiksi kehitystä synnyttäväksi tekijäksi.

Jutikkalan ja Heckscherin jakamaan asetelmaan teollisesta kehityksestä liittyy vielä yksi ulottuvuus, jota on syytä käsitellä Rostow'n tunnetun tutkimuksen ja sen kritiikin valossa.¹³³⁸ Rostow oli nimittäin kiinnostunut

¹³³³ Vallankumouksesta ja valtiosta institutionaalisen luokkavallan välineenä Marxin ajattelussa katso Miller 1997, s. 65–89.

¹³³⁴ Greenfeld 2003, s. 8–9.

¹³³⁵ Greenfeld 2003, s. 8–9.

¹³³⁶ Greenfeld halusi tällä kritiikin sijaan painottaa, kuinka vaikeaa sosiaalisten ilmiöiden (ml. taloudelliset ilmiöt) analyysi on ilman toimijuuden ja motiivien kaltaisten ulottuvuuksien huomioimista.

¹³³⁷ Greenfeld 2003, s. 10. Sosioekonomisesta murroksesta ja yhteiskuntatieteellisestä tutkimuksesta katso myös Boldizzoni & Hudson 2016, s. 3–6.

¹³³⁸ Greenfeld 2003, s. 6–10. Vertaa Viikari 1995, s. 402–403. Rostow'n mallia on kritisoitu myös sen historiallisen erityisyyden takia. Se ei anna kuvaa teollisesta irtaantumisesta yleensä, vaan se perustuu tapaustutkimuksen luonteisesti Englannin kehitykseen ja sellaisenaan liittyy korkeintaan Länsi-Euroopan taloushistoriaan.

taloudellisen kasvun reunaehdoista, mutta Greenfeldin mukaan hän selitti ilmiötä ikään kuin väärästä suunnasta tarkastelemalla ensin, miksi vanhassa maailmassa ei syntynyt olosuhteita, jotka olisivat johtaneet kumuloiutuvaan kasvuun. Kyse oli ihmisten henkisestä kapasiteetista ja kasvusta, sillä Rostow selitti kasvua elävän organismin elinvaiheisiin liittyvin vertauksin. *Take-off* eli modernien taloudellisten olosuhteiden vaihe johtui ideaalitekijöistä, joissa tarvittiin ihmisten ja yhteisön sopivaa henkeä kasvun takana. Eiväthän esimerkiksi lentokoneet nouse ilmaan itsestään, vaan ne vaativat fysiikan lakien ja inhimillisen järjen yhteisvaikutusta. Sopivan mielentilan ja taloudelliselle kasvulle avoimen yhteiskuntajärjestyksen teemat siirtyivät menneisyydestä Rostow'n omaan aikaan, sillä kylmän sodan ilmapiiri vaikutti merkittävästi teoksen syntyyn ja vastaanottoon.

Myös Jutikkalan teksteissä sopivan henkisen, taloudellisen ja sosiaalisen tilanteen aktualisoiduttua Suomi irtaantui maataloudesta ja siirtyi kypsymiskauteen, jolle “luonteenomaista on yhden tavaran tai tavararyhmän hallitseva asema viennissä ja suuri suhdanneherkkyys”.¹³³⁹ Suomessa sahatteollisuus oli elinkeinomurroksen ja kehityksen veturi, mutta maatalous hallitsevana elinkeinona pysyi primitiivisenä ja täysindustrialistinen yhteiskunta toteutuisi myöhemmin, vasta 1900-luvun puolella: “Industrialismi ja läpimurto ovat tosin käsitteitä, joiden täsmällinen määrittelemisen tuottaa vaikeuksia, mutta niin väljiksi niitä ei voitane venyttää, että Suomessa näillä tienoin tapahtuneita muutoksia voitaisiin nimittää industrialismin läpimurroksi.”¹³⁴⁰ Silti “agraarisen maan noidankehä oli murrettu”¹³⁴¹ eli viimein suomalainen yhteiskunta pääsisi ulos malthusilaisesta loukusta.¹³⁴² Katsaus Jutikkalan teollistumisen käsitteeseen osoittaa, että teollistumiseen sisältyi muutakin kuin vain taloudellista kehitystä esittävä kerronnallinen ulottuvuus. Pauli Kettusen mukaan Jutikkala kiinnitti huomiota teollis-kapitalistisen yhteiskunnan ongelmanratkaisukykyyn ja kansalliseen jatkuvuuteen.¹³⁴³

Historiografisesti tarkasteltuna Heckscherin tutkimukset teollistumisesta ovat toisenlaisia kuin varhaisempia aikakausia käsittelevät tutkimukset, sillä 1800-luvun kohdalla Heckscherin päättely ei pohjaa ratkaisevasti hänen analysoimiinsa arkistoaineistoihin, vaan näissä hän rakensi historian omien tapaustutkimustensa, tutkimuskirjallisuuden ja ennen kaikkea ystävänsä ja kollegansa Arthur Montgomeryn teoksista, joissa Montgomery oli tutkinut Ruotsin teollistumista ja ruotsalaisen sosiaalipolitiikan kehittymistä

¹³³⁹ Jutikkala 1968b, s. 212.

¹³⁴⁰ Jutikkala 1968b, s. 213. Täysindustrialismin kausi käynnistyi Jutikkalan mukaan vasta 1940- ja 1950-lukujen mullistuksessa. Sen jälkeen kehitys kulkee kohti palveluyhteiskuntaa: “Palveluelinkeinojen merkityksen lisääntyminen on teollistumisen luonnollista jatkokehitystä, ja sitä tietä Suomikin on kulkemassa.”

¹³⁴¹ Jutikkala 1968b, s. 213.

¹³⁴² Jutikkala 1968b, s. 220.

¹³⁴³ Kettunen 1994, s. 81–83.

yhteiskuntarauhan teeman vaikuttaessa taustalla.¹³⁴⁴ Montgomeryn lisäksi Heckscher hyödynsi Ashtonin ja Claphamin tutkimuksia englantilaisesta kehityksestä, josta Heckscher sai muodon ja lähtökohdan teollistumisen eurooppalaiselle historialle. Heckscherin *Industrialismen ja Svenskt arbete och liv* -teosten 1800-luvun suurta läpimurtoa ja teollista kultakautta käsitelleet tekstit ovat synteesejä ja näkemyksellinen kannanotto teollistumisen historian myönteisiin ja kielteisiin puoliin.¹³⁴⁵

Heckscherin teollistumista ja yleisemminkin 1800-lukua koskevien tutkimusten heuristisen kehän kaltaisen operatiivisen kehyksen muodosti käsitys siitä, että vuosisata oli ennen kaikkea talouden vuosisata, jolloin talouden voimat vapautuivat ja alkoivat muokata yhteiskuntaa.¹³⁴⁶ Muuttuvilla yhteiskuntaluokkien voimasuhteilla oli vain marginaalinen merkitys. Kun muistetaan, että Heckscherin historian- ja yhteiskuntakäsityksen mukainen suuri yhteiskunnallinen mullistus oli toteutunut jo 1700-luvulla, 1800-luvun kehitys asettui määrätynlaiseen asentoon. Taloudellisen kultakauden lisäksi historiallista kerrontaa varjosti ensimmäistä maailmansotaa kohti kulkeva kehitys, jolloin koko järjestelmä vaarantui kansakuntien kilpailun virheiden takia. Silti vuosisata näytti Heckscherille ihmiskunnan historian kirkkaimmalta saavutukselta:

*För Sveriges del tillhörde den största förändringen periodens sista fjertio år, efter 1870, fastän den också tidigare hade varit större än under de tidigare århundradena. Å andra sidan är det ännu i dag icke lätt att säga om de hundra åren 1815–1914 komma att förbli en lika unik företeelse framåt som de ha varit bakåt; i denna stund förefaller detta emellertid icke otänkbar eller ens osannolikt.*¹³⁴⁷

1800-luvun edistyksestä ja kehityksestä ei ollut epäilystäkään, mutta silti Heckscherkin painotti, että kyse ei ollut vallankumouksellisesta mullistuksesta¹³⁴⁸ vaan sarjasta teknisiä kehitysaskelaita, joiden aiheuttama myllerrys tuntui koko läntisen Euroopan alueella. Olennaista Heckscherille oli epäjärjestyksen korvautuminen järjestyksellä teknisen edistyksen muututtua kansainväliseksi ilmiöksi.¹³⁴⁹ Kehitys ei ollutkaan vertauskuvallista mullistusta, vaan organisoidun ja rationaalisen innovointiprosessin kiihtymistä siinä aatteellispoliittisessa järjestelmässä, joka vahvistui jo edellisen vuosisadan aikana. Näin tulee ymmärrettävämmäksi myös Jutikkalan käyttämä kiihtymisen vertauskuva vallankumouksesta ja Hobsbawmin edellä mainitsemani pisteliäs kommentti konservatiivisten

¹³⁴⁴ KB Montgomery, Arthur erilliskansio AAC Brev från Heckscher, Eli; KB L67:37:2 Kirjeenvaihto Montgomery, Arthur – Heckscher, Eli F.; Hasselberg 2007, s. 186–223; Hasselberg 2016, s. 146–158.

¹³⁴⁵ Magnusson 1994, s. 12–13.

¹³⁴⁶ Söderberg 2006, s. 443.

¹³⁴⁷ Heckscher 1957, s. 253.

¹³⁴⁸ Heckscher 1957, s. 253

¹³⁴⁹ Heckscher & Söderlund 1953, s. 29. "Technical progress became internationalized, and the old methods of advance by more or less accidental discovery were superseded by organized research."

historiantutkijoiden ujoudesta vallankumousta kohtaan. Kyse ei ollut vain historioitsijoiden ominaispiirteistä marxilaisen historiantutkijan silmissä, vaan myös siitä, että Heckscherille ja Jutikkalalle myönteinen yhteiskunnallinen mullistus kohti heidän arvostamaansa yhteiskunnallista järjestystä oli toteutunut jo ennen teollistumista ja työväenliikkeen vallankumouksellisuutta. Heille molemmille teollisen kehityksen näkyvä ja kuvattava osa oli teknis-taloudellinen, mutta näiden seikkojen lisäksi myös ideologia vaikutti murrokseen.¹³⁵⁰ Näin 1800-luvun historiografiset teemat vahvistavat läntisen Euroopan ja Pohjoismaiden kulttuurista sidettä.

Heckscher taiteili teollistumisen kuvauksessaan kansallisten ja kansainvälisten selitystekijöiden välillä. Vaikka hän ymmärsi kansainvälisten markkinoiden ja Englannin kehityksen merkityksen, osa hänen tutkijaminästään selitti kehitystä Ruotsin historian ominaispiirteillä. Tämä tulee ilmi, sillä Heckscherin mukaan 1800-luvun loppupuolen suuri teollinen murros mullisti Ruotsia vain vähän, koska ruotsalainen kapitalismi oli noussut lapsenkengistä jo ennen sitä 1800-luvun alussa.¹³⁵¹ Samalla hän kuitenkin mielsi teollisen ja kapitalistisen kehityksen asteittaiseksi alueelliseksi leviämiseksi ja järjestelmän sisäiseksi voimistumiseksi. Näin hän pystyi kuvaamaan kehitystä luonnonmukaiseksi ja siten vastustamattomaksi.¹³⁵² Kehitys kulki skotlantilaisvalistuksen käsityksiä mukailien maanviljelyksestä kohti kaupallista yhteiskuntaa.¹³⁵³ Sivilisatorisen muutoksen paine muutti myös ihmistä.¹³⁵⁴ Uusi sivilisatorinen vaihe edellytti ihmisen *henkistymistä* eli *sopeutumista* uudenlaiseen taloudellisten reunaehtojen määrittämään yhteiskunnalliseen logiikkaan. Onnistuneen henkistymisen seurauksena ihminen nousi luonnon hallitsijaksi.¹³⁵⁵ Käsitystä uudesta ihmisestä vaalivat valistuksen perillisinä niin porvarillisen yhteiskuntajärjestyksen kannattajat kuin sosialismin varaan maailmankuvansa rakentaneet. Episteemistaloudellisen edistyskäsitteiden kulmakivenä toimi usko siihen, että tieteellinen luonnonhallinta edistää taloudellista kehitystä ja ihmiskunnan vaurautta.¹³⁵⁶

¹³⁵⁰ Jutikkala 1958, s. 315.

¹³⁵¹ Heckscher 1957, s. 267.

¹³⁵² Heckscher 1957, s. 253. "Levnadsstandarden förändringar voro också helt naturligt mycket stora, och lika naturligt är att förbättringen inom industrien var starkare än inom jordbruket."

¹³⁵³ Eriksson 1988, s. 80–95. Sivilisaatioiden kehitystä kuvanneen nelivaihteorian vaiheet kulkivat metsästyksestä keräilyyn ja sieltä maanviljelyn kautta kaupalliseen yhteiskuntaan. Sivilisaation kehitystä kuvattiin hallitsevan toimeentulomuodon välityksellä.

¹³⁵⁴ Heckscher 1957, s. 253. "Till stor del skapade århundraden en ny människa, med nya vanor och ny syn på tillvaron."

¹³⁵⁵ Heckscher 1960, s. 275, 281.

¹³⁵⁶ Wagner 2016, s. 30. Erojakin näissä kahdessa edistysajattelun osatekijöissä oli. Taloudellinen ajattelu painotti työnjaon, erikoistumisen ja kaupankäynnin merkitystä (markkinakilpailun näkökulma). Teknologinen ulottuvuus keskittyi sen sijaan tuotannon rationalisoinnista ja skaalaamisesta tuleviin hyötyihin (teollistuvat markkinat). Tämän lisäksi on myös sosiaalista ja

Ensimmäisen maailmansodan jälkeisestä Ruotsista tarkasteltuna 1800-luvun loppupuoli ja erityisesti vapaakaupan aika näyttivät Heckscherille kultaiselta aikakaudelta, jonka auvoisuuteen ei ollut enää mahdollista palata. Kultakausi oli ollut järjestyksen aikaa, ja hänen oma näkötorjensa, sotienvälinen aika, oli paluuta liberalismia edeltäneeseen aikaan ja “kaaokseen elinkeinoelämän keskellä.” Heckscherin ajatuksissa esiintyy teema paluusta normaaliin liberaalien valtiomiesten johdolla.¹³⁵⁷ Välillä Heckscher huomasi tämän aselman itsekin ja yritti eroon haikailevasta nostalgiasta valitessaan itselleen pedagogisen historiantutkijan roolin, johon kuului menneisyyden ja nykyisyyden erojen painottaminen.¹³⁵⁸ Näitä eroja Heckscher arvioi tieteellisen asenteen sijaan subjektiivisin perustein painottamalla kapitalistisen järjestelmän etuja muihin järjestelmiin verrattuna:

*Dess äventyrlighet låg ej i tillvaron av vilda spekulationsvinster och industriella rövarbragder, fastän ej heller sådana saknades, utan i människans nya herraväld över naturen och ökade förmåga att leda dess resurser till ett system som ändrade hela tillvaron, den andliga lika väl som den materiella, för en i enastående grad ökad befolkning.*¹³⁵⁹

Taloudellisesta kehityksestä muodostui perusta, jonka hyvinvointia ylläpitävä voima riitti takaamaan Heckscherille tunteen lineaarisesta kehityksestä ja hänen kollegansa Montgomeryn painottamasta ruotsalaisesta yhteiskuntarauhasta¹³⁶⁰ aikana, jolloin yhteiskunta kulki hänen mukaansa kohti käymistilaa, joka viittaa 1800-luvun lopun sosiaalisiin jännitteisiin ja takaperoisesti ensimmäiseen maailmansotaan.¹³⁶¹ Polanyin mukaan käsitys 1800-luvusta sadan vuoden rauhana perustui neljään kulmakiveen (tasapainojärjestelmä, kultakanta, liberaali valtio ja itsesääntelevät tai -ohjautuvat markkinat).¹³⁶² Jutikkalan ja Heckscherin historian- ja yhteiskuntakäsityksissä sama kansainvälisen ja kansallisen sekä taloudellisen ja poliittisen yhdistelmä tulee esiin, kun tarkastelun kohdetta lavennetaan teollistumisesta markkinatalouteen ja yhteiskuntapoliittiseen murrokseen.

poliittista edistystä. Sosiaalinen edistys liittyi vapauteen, tasaveroisuuteen eli yhteiskunnalliseen inklusioon ja yksilöllistymiseen. Poliittinen edistys puolestaan tarkoitti yksilönoikeuksien ja kollektiivisen itsemääräämisen vahvistumista.

¹³⁵⁷ Heckscher 1922, s. 18. Ensimmäisen maailmansodan jälkeisestä taloudellisesta tilasta, jossa ajatusta paluusta normaaliin vaalittiin katso esimerkiksi Kershaw 2015, s. 152.

¹³⁵⁸ Heckscher 1960, s. 279–280.

¹³⁵⁹ Heckscher 1960, s. 280.

¹³⁶⁰ Yhteiskuntarauhasta suurena ruotsalaisena yhteiskuntakertomuksena katso Hasselberg 2016.

Vertaa ruotsalaisten sosiaalidemokraattien historiakuvaan Linderborg 2001, s. 440–470.

¹³⁶¹ Heckscher 1960, s. 280.

¹³⁶² Polanyi 2009, s. 33.

6.2 MARKKINATALOUS JA TEOLLISUUSKAPITALISMI

Teollistumisen lisäksi myös markkinatalous sai uusia muotoja, voimistui ja kasvoi yhteiskunnallisessa merkityksessään 1800-luvun aikana.¹³⁶³ Itse asiassa teollistumisen tarkastelu yksinään ei ole lainkaan riittävä elementti selittämään, miten Heckscher ja Jutikkala kirjoittivat teollisen kapitalismin ja läntisen markkinatalouden ruotsalaisen ja suomalaisen yhteiskunnan kannalta merkittäväksi yhteiskuntahistorialliseksi suureksi kertomukseksi. Seuraavaksi tarkastelen ensin Heckscherin käsityksiä markkinoiden kehityksestä Euroopassa ja Ruotsissa. Sen jälkeen tarkastelen Jutikkalan kuvausta suomalaisen elinkeinoelämän kehityksestä osana uutta teollisuuskapitalismin Eurooppaa.

Heckscher kuvasi markkinoiden kehitystä osana infrastruktuurin mukautumista teknisten kehitysasteleiden sarjaan, jonka tuloksena järjestys ja työnjako nousivat yhteiskunnan moderniksi järjestymisperiaatteenksi.¹³⁶⁴ Höyrysaha ja rautatie muuttivat talouden suuntaa ja vahvistivat Ruotsia erityisesti kansallisena markkina-alueena. Höyrysaha ja harkkorauta mullistivat tuotannon nousten samalla uuden aikakauden vertauskuvaksi.¹³⁶⁵ Liikenneyhteyksien merkitys korostui, sillä vain niiden avulla uusi dynaaminen ja organisoitu aikakausi oli mahdollinen.¹³⁶⁶ Rautatiet innostivat ruotsalaisia kollektiivisesti, mikä liittyy merkittävään teemaan, joka korostui Heckscherin teollisuutta käsittelevissä kirjoituksissa kautta linjan. Ruotsi oli nimittäin Heckscherille kansalliselta olemukseltaan teollistumiselle ja teollisille elinkeinoille sopiva kansakunta.¹³⁶⁷ Heckscherin mukaan juuri rautateiden vaikutuksiin liitetyt myönteiset odotukset ja niiden rakentamisen kannalta välttämättömät investoinnit olivat kehityksen kannalta merkittäviä jo ennen kuin rautatiet itsessään muuttivat kulkuyhteyksiä¹³⁶⁸ ja muokkasivat Ruotsista modernin kansallisen markkina-alueen.¹³⁶⁹ Kyseessä on motiivi, jonka avulla Heckscher liitti kansainvälisestä dynamiikasta vääntönsä saavan

¹³⁶³ Hall 1988, s. 37; Haaparanta 2016, s. 241–242. Jotta markkinasuhteet kehittyvät, pitää yhteiskunnallisten vuorovaikutuskanavien ja -verkostojen muodostua ja laajeta. Haaparanta painottaa kapitalistismina paikallisen toiminnan ylittäviä yhteisöllisiä markkinoita, ei yhteiskuntaa, jossa hintamekanismin välittämällä informaatiolla olisi korostunut merkitys.

¹³⁶⁴ Heckscher 1960, s. 215. Yleisemmin taloudellisen ja poliittisen kehityksen suhteesta 1800-luvulla katso Fukuyama 2014, s. 166.

¹³⁶⁵ Heckscher 1957, s. 264.

¹³⁶⁶ Heckscher 1957, s. 280–285.

¹³⁶⁷ Teollisuudesta ja teknisestä osaamisesta – *smilleindustri* – on sittemmin tullut Ruotsin kansallisen historian yksi kantava suuri kertomus. Hasselberg 2016, s. 147.

¹³⁶⁸ Heckscher 1957, s. 284.

¹³⁶⁹ Heckscher 1957, s. 284. “Järnvägarnas viktigaste allmänna insats var förmodligen den redan inledningsvis i detta kapitel påpekade att öka sammanhållningen mellan landets olika delar, vilket för ett land med Sveriges utsträckning var av stor betydelse.”

talouden suhteellisen pysyviin kansallisiksi miellettyihin ominaispiirteisiin, jotka resonoivat yhteisön kollektiivisessa identiteetissä:

Sedan det tidiga motståndet mot det nya trafikmedlet en gång hade genombrutits, började svenska folket som regel snarast att gripas av en något okritisk entusiasm för järnvägarna, och ofta troddes de nästan som genom ett trollslag kunna framkalla ekonomisk uppblomstring också i bygder som till stor del saknade förutsättningar för en sådan utveckling.¹³⁷⁰

Insinöoritaito kypsyi merkittävässä osassa ruotsalaisia ja nosti kansakunnan kukoistukseen samalla, kun teollistuminen muutti länsimaisia yhteiskuntia. Kaksi erillistä liikerataa – kansallinen suuri kertomus ruotsalaisesta insinööritaidosta ja länsimaisen teollisuuskapitalismin kehitys – muuttuvat yhdeksi ruotsalaista yhteiskuntaa ja teollista kehitystä legitimoivaksi kehityspoluksi. Teollisuuskapitalismissa insinöörit ottivat paikan, joka oli kauppakapitalismissa kuulunut kauppiaille.¹³⁷¹ Kapitalistisia elinkeinoharjoittajia yhdistivät erityinen mielenlaatu, jossa Deirdre N. McCloskeyn mukaan yhdistyivät eettinen konsensus ja tuottavien innovaatioiden tavoittelu.¹³⁷² Heckscherin kuvauksessa ruotsalaisen saateollisuuden ikivanha rooli osana yhteiskuntaa teki ruotsalaisista kulttuurisesti tekniikkaan mieltyneen ja siten myös innovaatioihin kykenevän kansan. Mielleyhtymät ovat vahvat Suomen nykyiseen minäkuvaan, jossa vahvan luontosuhteen symboloima kulttuuriperimä yhdistyy viime vuosikymmenten teknologisten saavutusten ilmentämään korkeakoulutukseen ja taloudelliseen hyvinvointiin:

Emellertid var verkan för Sveriges del i vissa hänseenden större än på många andra håll, på grund av den återverkan som den industriella utvecklingen fick på svenska folkets läggning. Förklaringen till denna är visserligen omöjlig att ge med någon fullständighet, men förmodligen var det framför allt järnhanteringens urgamla historia i Sverige som gjorde sinnet för tekniken till en central egenskap hos en mycket stor del av svenska folket. Bland annat av denna anledning kom det senaste århundradet ekonomisk utveckling i många hänseenden att motsvara Sveriges särskilda intresse.¹³⁷³

Kyse on Christopher Hillin esittämästä näkemyksestä kansallisen historian ja yleismaailmallisen kehityksen välisestä suhteesta. Hänen mukaansa edistyksellinen kansallinen historia – ja sellaisena Heckscherin taloushistoriallista synteesiä voidaan pitää – ei ollut mahdollista ilman, että kansallinen ulottuvuus sisällytettiin myös yleismaailmallisen teorian sisään –

¹³⁷⁰ Heckscher 1957, s. 283.

¹³⁷¹ Kauppiaiden roolista varhaisen uuden ajan Euroopassa katso Burke 1988, s. 220–231; Braudel 2001, s. 38–48.

¹³⁷² McCloskey 2006, s. 14; McCloskey 2010, s. 17–19, 25–26.

¹³⁷³ Heckscher 1957, s. 262.

Heckscherin tapauksessa liberaalin markkinatalouden ja teollisuuskapitalismin.¹³⁷⁴ Samalla historiantutkija vastaa erityisten ja yleisten ilmiöiden väliseen näennäiseen ristiriitaan. Vaikka tässä ruotsalaisten kansalliset henkiset ominaisuudet vaikuttivat kehitykseen, Heckscher oli myös valmis suunnitellusta lukijakunnasta riippuen painottamaan kansallisen sijaan kansainvälistä kehitystä. Eräässä amerikkalaiselle yleisölle suunnatussa esityksessä teollistumisesta ei ollut kyse ruotsalaisesta traditiosta, jossa vuosisatojen vuorityö metsien keskellä olisi synnyttänyt onnistuneen teollisen kehityksen, vaan ruotsalainen edistys oli amerikkalaisten metodien ja eurooppalaisten käytäntöjen omaksumista.¹³⁷⁵

Taloudellinen kehitys tarvitsi tuekseen talouspoliittiset kehykset, joita Heckscherin 1800-luvun konstruktiossa merkitsivät ennen kaikkea kultakanta ja liberaali talouspolitiikka.¹³⁷⁶ Rahamarkkinoiden kehittyminen oli erityisen tärkeää, koska teollistuminen edellytti pääomia ja pääomat tarvitsivat kansainväliseen liikkumiseen vakaan mutta vapaan toimintalustan. Pääomien 1800-luvun kasvava liike ja voima yhdistyivät Heckscherin kuvailussa luonnonmukaiseen kasvuun, joka suuntautui teollisesta ytimestä vastaanottavaan semiperiferiaan.¹³⁷⁷ Investoinnit suuntautuivat vastedes kapitalistiseen liike-elämään, eikä varallisuus jäänyt enää perhepiirin statuksen ylläpitoon. Teollistumisen käynnistyttyä Heckscher oli kuitenkin kiinnostuneempi prosessien kuvaamisesta yksisuuntaisena liikkeenä kuin vanhan ja uuden välillä vallitsevan vastakohtaisuuden alleviivaamisesta. 1800-luvun teollistumisen *kypsytellessä* läntistä maailmaa kapitalistiseksi markkinataloudeksi uhka porvarillisen yhteiskunnan järjestykselle alkaakin hetkittäin hälvetä ja unohtua Heckscherin tutkimuksissa.¹³⁷⁸ Hän kehysti yksityiskohtaisen mikrohistoriallisen talouteen keskittyvän kuvauksen universalistisella tunnelmalla, jonka avulla hän opettajaltaan Hjärneltä oppimallaan tavalla rakensi esityksen eurooppalaisesta ja länsimaisesta pinnan alla vaikuttavasta yhtenäisyydestä ja kehityksen luonnollisuudesta. Menneisyydellä ei kuitenkaan ollut yleisimmällä tasollaan mitään yhteistä järjestäytymisperiaatetta, mutta aikakausien keskinäinen vertailu antoi

¹³⁷⁴ Hill 2008, s. 59–60.

¹³⁷⁵ Heckscher & Söderlund 1953, s. 1. “Nowadays, business visitors to Sweden often report that of the European countries, this is one which, industrially, most resembles the United States. Although this may be a matter of opinion, it is a fact that for half a century and longer, Swedish business leaders and production men have made a point of studying American methods, as well as European practice, and the results of this study can be now traced all the way from mining and steelmaking to electrical manufacturing and canning. Today, at any rate, Sweden is a modern industrial country.”

¹³⁷⁶ Heckscherin valuuttamarkkinoita käsitteleviä kirjoituksia ovat esimerkiksi Heckscher 1926; Heckscher 1930; Heckscher 1944b; Heckscher 1953c.

¹³⁷⁷ Heckscher 1960, s. 256. “Det var naturligt, att kapitalrörelserna framför allt skulle utgå från England, såsom industrialismens äldsta och därför tidigast färdigt land, och beloppen fingo också i detta fall mest odelad användning inom själva näringslivet.”

¹³⁷⁸ Heckscher 1960, s. 256–257.

Heckscherille mahdollisuuden päätellä, että yhteiskunnan eri ulottuvuudet vetivät eri aikoina kehityksen kelkkaa tiettyyn suuntaan. 1800-luvulla oli taloudellisten ilmiöiden vuoro olla vetovastuussa.

Det är särskilt just på det ekonomiska området som det senaste århundradet har inneburit ett ofantligt starkt genombrott för de internationella inflytelserna. På det politiska och kyrkliga – sins emellan nära sammanhörande – områdena utgjorde i stället senantiken och Medeltiden perioderna för de starkaste förbindelserna över hela den västerländska kulturkretsen, och det är stor skillnad mellan den samhörighet som orbis terrarum, vad man uppfattade som världen, då företedde och vad som därvid nu är det vanliga.¹³⁷⁹

Heckscherin historismissa millään osatekijällä – politiikka, ideologiat, uskonto – ei ollut a priori roolia historian kulussa ja määräävä muuttuja oli tutkittava aikakauden omin ehdoin.¹³⁸⁰ Pluralistinen asennoituminen tuo tässä suhteessa mieleen Max Weberin.¹³⁸¹

Historismista ponnistavan universalismin lisäksi Heckscher oli kuitenkin kiinnostunut talouspolitiikasta, sen nykyhetken haasteista ja menneisyydestä mitä arvokkaimpana ongelmien ratkaisuvaihtoehtojen operaatioalustana.¹³⁸² Asetelma johti menneisyyden toiminnan arvottamiseen. Rahalaitos oli hänelle yksi yhteisön olemassaoloon kiinteästi kuuluva instituutio, jonka keinot, tavoitteet ja siten myös kyvyt vaihtelivat eri aikoina. Yleinen talouden kultakausi ajoittui samaan aikaan ruotsalaisen talouspolitiikan huippukauden kanssa. Se oli tuolloin Heckscherin mukaan ansiokkaampaa kuin koskaan aikaisemmin tai myöhemmin.¹³⁸³ Tässäkin epäjärjestys vaihtui kansainväliseen järjestykseen ja vakaa rahalaitos – etenkin kultakanta¹³⁸⁴ – takasi ennennäkemättömän kasvun, jolloin talouden toimijoilla oli parhaat mahdollisuudet tuottaa voittoa ja hyvinvointia.¹³⁸⁵ Toisin kuin liberalistiset talousajattelijat yleensä, Heckscher sisällytti rahalaitokseen ulkotaloudellisen yhteiskunnallisen mekanismin¹³⁸⁶, vaikka hänellekin kultakanta oli konkreettinen esimerkki “objektiivisista ja luonnollisista voimista” ohjaamassa taloutta.¹³⁸⁷ Rahalaitoksen kohdalla tulee selkeästi esiin

¹³⁷⁹ Heckscher 1957, s. 247.

¹³⁸⁰ Söderberg 2006, s. 434–443.

¹³⁸¹ Weberistä esimerkiksi Callinicos 2016, s. 152–164; Gronow & Töttö 1997, s. 280–282.

¹³⁸² Vertaa Lucian Febvren tunnettuun hokemaan: “History is the study of the past and of the present.” Braudel 1972, s. 25.

¹³⁸³ Heckscher 1957, s. 294. Katso myös Heckscher 1944b, s. 310–312.

¹³⁸⁴ Heckscher 1960, s. 243–244.

¹³⁸⁵ Heckscher 1957, s. 294–295. “Den förut okända expansion som utmärkte Sveriges liksom de flesta europeiska länders ekonomiska utveckling undern tiden mellan 1815 och 1914 sammanhängde med att denna period betecknades av bättre ordning i penningväsendet än som hade förekommit på många århundraden, om ens någonsin förut.”

¹³⁸⁶ Polanyi 2009, s. 59.

¹³⁸⁷ Heckscher 1960, s. 245.

Heckscherin arvostelma, jossa kansakunnat menestyvät, kun talous on vapaiden markkinoiden ja liberalistisen talouspolitiikan jäsentämä. Ei olekaan yllättävää, että rahalaitoksen järjestelmää koossapitävä voima heikentyi Heckscherin arvion mukaan vuosisadan loppua lähestyttäessä. Hinnat laskivat, minkä seurauksena taloudellinen protektionismi vahvistui.¹³⁸⁸

Kansainväliset valuuttamarkkinat olivat välttämättömät, jotta Heckscherin mukaan taloudelliselle kehitykselle ratkaisevat pääomat saattoivat liikkua yli kansallisten rajojen ja synnyttää investointeja.¹³⁸⁹ Ilmiö korostui Ruotsissa, sillä maa tarvitsi suuren pinta-alan takia mittavia investointeja kulkuyhteyksien kehittämiseen. Rautateihin investoidut varat olivatkin suureksi osaksi lähtöisin ulkomailta, jolloin kotimaisten taloudellisten toimijoiden käytettävissä oleva varallisuus siirtyi teollisuuden kehittämisen tarpeisiin.¹³⁹⁰ Lisäksi kansainvälisen talouden suhdannevaihtelut vaikuttivat Ruotsin talouteen, mikä korosti ulkomaankaupan roolia.¹³⁹¹ Heckscherin kuvaamassa kehityksessä Ruotsin asema kansainvälisen kaupan semiperiferiana ja toisaalta osana länsimarkkinoita tulee vahvasti esiin. Olihan 1800-luku hänelle kansainvälisen kehityksen aikaa verrattuna sisäisen kehityksen jäsentämään 1700-lukuun.¹³⁹² Toisin kuin agraaritaloudessa elävä yhteisö, teollistuminen vähensi valtion tarvetta oman alueeseensa ja reviiirinsä ja teki valtiosta kansainvälisesti avoimemman.¹³⁹³

Maailma muuttui hallittavammaksi, ja viestintäyhteydet liittivät ihmisiä ja ennen kaikkea taloudellista toimintaa toisiinsa.¹³⁹⁴ Vielä keskiajalla ja Ruotsin suurvalta-aikana kansainväliset vaikutteet liikkuiivat valtakunnasta toiseen ihmisten välityksellä. Nyt 1800-luvulla Heckscherin mukaan ideat liikkuiivat itsestään yli rajojen, mikä alleviivaa sitä, että taloudellinen aikakausi ei rajoittunut vain kapeasti tarkasteltuna taloudellisiin ilmiöihin, vaan myös ideoilla ja aatteilla oli osansa kehityksessä.¹³⁹⁵ Kansallisvaltioiden kansainvälisen vuorovaikutuksen myötä yhteiskunta muuttui partikularististen tavoitteiden¹³⁹⁶ puuttuessa dynaamiseksi, mikä oli Heckscherille yksi merkittävin temaattinen avain historian suunnan kuvaamiseen. Staattisen yhteiskunnan muodostaneet agraarisen elämän yhteiskuntaryhmät, esimerkiksi kauppiaat, menettivät merkitystään¹³⁹⁷ ja uuden ajan pankkiirien merkitys korostui. Työnjako muuttui, kun

¹³⁸⁸ Hobsbawm 2003b, s. 35–46. 1800-luvun valuuttapolitiikasta ja hintakehityksestä yleisemmin katso Schön 2010, s. 99–108, 138–144.

¹³⁸⁹ Heckscher 1957, s. 247–248; Heckscher 1960, s. 257.

¹³⁹⁰ Svensson 1980, s. 324; Heckscher 1957, s. 269.

¹³⁹¹ Heckscher 1957, s. 248–249.

¹³⁹² Heckscher 1957, s. 246.

¹³⁹³ Mann 2012, s. 726–727.

¹³⁹⁴ Heckscher 1957, s. 250.

¹³⁹⁵ Heckscher 1957, s. 247.

¹³⁹⁶ Heckscher 1957, s. 247.

¹³⁹⁷ Heckscher 1960, s. 250; Heckscher 1957, s. 286–287.

kauppiaiden edistämä kauppakapitalismi otti askeleen kohti finanssi- ja teollisuuskapitalismia.¹³⁹⁸ Samalla yritysten toiminta alkoi korostua uudella voimalla. Voitontavoittelun ja liikkeenharjoittamisen dynamiikka johti horisontaaliseen ja vertikaaliseen integraatioon, mikä saattoi johtaa suurten yritysten monopolistiseen markkina-asemaan tietyllä sektorilla.¹³⁹⁹

Jos pankkiirien ja laajojen teollisuusyritysten aika muutti kauppakapitalismia teollisuuskapitalismiksi, niin kolmas historiallinen uutuus oli kuluttajien korostunut merkitys, mikä näkyi kysynnän ratkaisevan funktion lisäksi myös osuuskuntien toiminnassa.¹⁴⁰⁰ Niinpä myös kuluttaminen on nostettava yhdeksi olennaiseksi tekijäksi Heckscherin 1800-luvun kultaisen kauden kapitalistisessa yhteiskunnassa. Kyse ei ollut vain hänen tekemistään tarkennuksista kapitalismin käsitteeseen, vaan samanaikaisesti yhteiskunta oli ratkaisevalla tavalla vähemmän sotkuinen. Se järkipäristyi weberiläisittäin rationaalisemmaksi ja henkilöstä riippumattomaksi: "Ännu viktigare i detta sammanhang är dock vad man har kallat näringslivet 'objektivering', undanträngandet av de mindre genomorganiserade personliga krafterna till förmån för fasta organisatoriska enheter."¹⁴⁰¹ Tässä organisoidun teollisuus- ja finanssikapitalismin määritelmässään Heckscher lähestyy Karl Polanyille olennaista käsitettä, *haute financea*. Polanyille kyseessä oli uusi yhteiskunnallinen sidosaine, joka mahdollisti 1800-luvun rauhan kauden. Suurpääoma yhdisti pankkiirit, jotka aktivoituivat osallistumaan syndikaatteihin, konsortioihin, investointiryhmiin, ulkomaisiin lainoihin, varainhoidon valvontaan. *Haute financella* oli eräänlainen kaksoisrooli poliittisena ja taloudellisena järjestelmänä, mikä tulee Heckscherin luonnehdinnassa esiin rationaalisen organisaation ja kontrollin vaateina.¹⁴⁰²

Kansallisella tasolla kontrolloidun ja organisoidun talouden malli oli Heckscherille mieleinen, ja hän näki tuotantoon liittyvän kontrollin syntyneen olennaisena osana liikenneyhteyksien kehittymistä ja teollista infrastruktuuria. Tuloksena oli *kapitalistinen* kasvu.¹⁴⁰³ Näin taloudellinen kontrolli ja yhteiskunnan infrastruktuurin muoto limittyvät käsitteellisesti: "Det är särskildt ledningarna, denna praktiskt taget fullkomligt nya faktor i det ekonomiska lifvet under 1800-talet, som ha medfört detta resultat, ty makten öfver ledningarna skapar en kontrollmöjlighet öfver nästan allt hvad samfärdsel och mycket af hvad produktion heter."¹⁴⁰⁴ Liberaalin

¹³⁹⁸ Heckscher 1960, s. 252.

¹³⁹⁹ Vertaa Braudelin kapitalismimääritelmään, jossa monopolisoitumisen tendenssi on aina läsnä. Braudel 2001, s. 83.

¹⁴⁰⁰ Heckscher 1960, s. 255.

¹⁴⁰¹ Heckscher 1957, s. 287.

¹⁴⁰² Polanyi 2009, s. 43, 46, 52. Polanyille Saksan siirtyminen kultakantaan merkitsi protektionismin ja siirtomaatalouden alkua sekä vapaakaupan loppua.

¹⁴⁰³ Heckscher 1957, s. 254.

¹⁴⁰⁴ Heckscher 1918, s. 260.

kosmopoliittisuuden ja porvarillisen veljeyden ihanteet saavat rinnalleen ajatuksen kapitalistista toimintaa kannattavasta valtiosta. Heckscher hyväksyi valtion mukaantulon, kun sen poliittinen merkitysvaruus muuttui 1800-luvun puolivälissä liberalistiseksi.¹⁴⁰⁵

Varsinainen 1800-luvun kultakausi ja liberalistisen yhteiskuntajärjestyksen vakiintuminen ei käynyt ongelmitta, mikä näkyi mielenkiintoisella tavalla Heckscherin tutkimuksissa. Hän korosti Montgomeryn lailla vuosisadan puolivälin jälkeen alkanutta kultakautta kuvaamalla vuosisadan alun ja lopun kitkerämmin ja täyttämällä ne kuvauksin taloudellisen järjestelmän ongelmilla.¹⁴⁰⁶ Edellisessä luvussa tuli esiin, miten merkantilistiset ajatukset siirtyivät liberalistisesta murroksesta huolimatta talousajattelusta tieteelliseen opetukseen ja vaikuttivat sitä kautta yhteiskunnassa vielä 1800-luvulla.¹⁴⁰⁷ Näin merkantilismi pysyi Heckscherin tutkimuksissa menneisyyden ilmiön lisäksi myös ylihistoriallisena talouspoliittisena doktriinina, joka tuli mukaan keskusteluun tämän tästä myös seuraavien vuosisatojen teemojen kohdalla.¹⁴⁰⁸ Teollisuus eteni kuitenkin vastustamattomasti monopolisoitumisesta ja kielteisestä hintakehityksestä huolimatta.¹⁴⁰⁹

Heckscherin intohimoinen suhtautuminen yhteiskuntahistoriaan vaikuttaneiden talouspoliittisten doktriinien keskinäiseen järjestykseen tulee ilmi siinä, miten hän esitti 1800-luvulla tapahtuneen kehityksen liberalismiin sotaisina aluevaltauksina (*landvinningar*) taloudellisen elämän kentällä.¹⁴¹⁰ Merkantilismi kaatui, kun protektionismin lisäksi myös purjehdussäännöt purettiin.¹⁴¹¹ Liberalismi valtasi alaa kahdessa aallossa vuosien 1830 ja 1870 paikkeilla.¹⁴¹² Tärkeimmät voitot se saavutti kauppapolitiikassa ja luomalla kansalliset reunaehdot taloudelliselle toiminnalle *puhdistamalla sisäiset markkinat sääntelystä*.¹⁴¹³ Merkantilismi ja liberalismi taistelivat siis samasta

¹⁴⁰⁵ Heckscher 1957, s. 276; Heckscher 1960, s. 215.

¹⁴⁰⁶ Hasselberg 2016, s. 147–152; Heckscher 1957, s. 330–346.

¹⁴⁰⁷ Vertaa esimerkiksi Jukka Kekkosen tutkimukseen *Merkantilismista liberalismiin. Oikeushistoriallinen tutkimus elinkeinovapauden syntytaustasta Suomessa vuosina 1855–1879* (Kekkonen 1987), jossa merkantilismi taloustieteellisenä paradigmana selittää sen roolia liberalismiin ylihistoriallisena kilpakumppanina.

¹⁴⁰⁸ Katso esimerkiksi Heckscherin artikkeli, *Gammal och ny merkantilism* Axel Gjöresin juhlakirjassa. Heckscher 1949c, s. 89–98.

¹⁴⁰⁹ Heckscher 1960, s. 237.

¹⁴¹⁰ Heckscher 1957, s. 304–307; Heckscher 1960, s. 172.

¹⁴¹¹ Heckscher 1960, s. 165.

¹⁴¹² Heckscher 1960, s. 214.

¹⁴¹³ Heckscher 1960, s. 172. “När man sen tillbaka på utvecklingen från vår egen tids erfarenhet måste det dock sägas, att liberalismens viktigaste och varaktigaste insats icke låg där man vanligen sökte den, utan i stället att den bestod i uppremsningen med den inre näringsregleringen, som de flesta stater i början av 1800-talet hade taget i arv från Medeltiden, genom att merkantilismen aldrig i praktiken hade förmått ersätta den med något nytt.”

yhteiskunnallisesta hegemoniasta. Sen sijaan Heckscher erotti liberalismiin ja sosialismiin toisistaan vahvan retorisesti erilaisiin yhteiskuntatieteellisiin tasoihin ja jatkoi sosialistisen yhteiskuntajärjestelmän puutteiden osoittelua. Sosialismi kuului tässä vaiheessa Heckscherin vähättelemään poliittiseen ja yhteiskunnallisten aatteiden historiaan¹⁴¹⁴, kun taas liberalismi oli osa taloudellisen elämän kenttää, jonka merkitys korostui Heckscherin konstruktiossa 1800-luvun aikana. Heckscher ei hyväksynyt Marxin ja Engelsin ajatusten pätevyyttä taloudelliseen teoriaan ja eikä myöskään sitä, miten he olivat tulkinneet esikuviansa Hegelin ja Ricardon ajatuksia. Heckscher tosin myöntää Marxin olleen terävänäköinen olettaessaan, että yritysten koot kasvavat ja taloudellinen valta keskittyy ja huomauttaessaan ulkotaloudellisten seikkojen vaikutuksen taloudellisten toimijoiden tarpeisiin.¹⁴¹⁵

Dynaaminen aika tuotti Heckscherin mukaan joustavamman ja vähemmän sidotun taloudellisen järjestelmän, jota liika sääntely ja taloutta kangistavat monopolit mahdollisesti heikentäisivät.¹⁴¹⁶ Monopoleista muodostuikin Heckscherille yksi merkittävimmistä talouselämän sisäistä inertiaa ja riippuvuutta vahvistaneista tekijöistä. Tässäkin ilmiössä *sinnnesförfattningen* oli merkittävässä roolissa:

Till en början kan man nämligen fästa uppmärksamheten vid den sinnnesförfattning som måste besjåla ekonomiska företagare för att en monopolistisk sammanslutning skall komma till stånd. Så länge affärsmännen behärskades av den liberala uppfattningen, att den största vinsten för dem själva, liksom för övrigt också för samhället, uppstod genom att de efter förmåga sökte överbjuda varandra i skicklighet och underbjuda varandra i pris, var en monopol utesluten.¹⁴¹⁷

Heckscherille taloudelliset (taloustieteelliset ja talouspoliittiset) ajatukset syntyivät ennen kaikkea kulttuuristen impulssien ja ajatusvirtausten vaikutuksesta, ei niinkään taloudellisen todellisuuden vaikutuksesta. Idealistinen selitysmalli on yksi merkittävä historiallisen selittämisen/ymmärtämisen ulottuvuus, joka yhdistää Heckscheriä Jutikkalaan.

Teollistumisen sijaan Heckscher löysi vallankumouksellisen käänteen elinkeinorakenteesta, joka muuttui ratkaisevasti vuoden 1850 jälkeen.¹⁴¹⁸ Tämä vallankumous edelsi teollistumista, jonka vauhti kiihtyi ratkaisevasti vasta vuonna 1870.¹⁴¹⁹ Näin elinkeinorakenteen muutos tarjosi mahdollisuuden kuvata vallankumouksen käsittein rajua muutosta vanhan ja

¹⁴¹⁴ Heckscher 1960, s. 160.

¹⁴¹⁵ Heckscher 1960, s. 159.

¹⁴¹⁶ Heckscher 1960, s. 225.

¹⁴¹⁷ Heckscher 1960, s. 228.

¹⁴¹⁸ Heckscher & Söderlund 1953, s. 27. "This occupational shift does amount to a revolutionary change."

¹⁴¹⁹ Silloinkin vain 15 prosenttia väestöstä työllistyi teollisuudesta.

uuden välillä. Ehkä tämän takia Heckscher suhtautui epäilevästi teollistumisen ajankohtaan, sillä hänen mukaan *varsinaisen* teollisen kasvun vauhti oli paljon enemmän kuin mitä elinkeinorakenteesta pystyisi päättämään. Näin siitä huolimatta, että hän toteaa samassa kappaleessa, että väestötilastot määrittelevät selvästi Ruotsin teollisen kasvun historian. Se ei kuitenkaan riitä, vaan useimmiten – kuten on jo tullut esiin – Ruotsin teollistumisen ajoitus sai merkityksensä yleisestä, läntisen Euroopan kehityksestä.¹⁴²⁰ Siellä kasvu synnytti kysyntää sellaisille hyödykkeille, joita Ruotsi pystyi tuottamaan.¹⁴²¹

Teollinen kehitys näkyi parhaiten Heckscherin mukaan taulukoissa, joten hän luotti numeroiden todistusarvoon.¹⁴²² Tämän voi tulkita tarkoittavan, että kyse oli määrällisestä, ei niinkään laadullisesta kehityksestä, vaikka uusiakin asioita tuli kypsällä kaudella mukaan teolliseen yhteiskuntaan. Elintason nousu oli esimerkiksi ennemmin laadullinen kuin määrällinen muutos, joten sen kuvaaminen numeroin oli Heckscherille haastavaa. Suuruusmääreiden osoittaminen on kuitenkin toissijaista, sillä kehityksen suunnasta ei Heckscherin mukaan ollut epäilystä.¹⁴²³

Uusklassinen taloustiede oletti teknologisen kehityksen vaikuttavan vahvasti taloudellisen kehitykseen. Muutokset suhteellisissa hinnoissa vihjasivat toimijoille uudenlaisista voittomahdollisuuksista, mikä sai ihmisiä kehittämään toimintaansa. Hintamekanismiin keskittyminen heikensi keksijäyrittäjien käyttöä selittävänä tekijänä.¹⁴²⁴ Heckscherin historian- ja yhteiskuntakäsityksen kannalta oli olennaista, että hän kohteli taloudellisia preferenssejä¹⁴²⁵ endogeenisina ja ajan myötä muuttuvina¹⁴²⁶, vaikka hänen hyväksymänsä taloustieteellisen teorian mukaan niitä olisi pitänyt tarkastella talouden ulkoisvaikutuksina. Heckscherin mukaan haluja oli luonnehdittava ihmisille itselleen tosiasiallisina (historiallisina), vaikkakin jotkut niistä saattoivat olla keinotekoisia tai toissijaisia (liittyivät suurempaan mukavuudenhaluun).¹⁴²⁷ Näin Heckscherin usein käyttämä dynamiikan käsite

¹⁴²⁰ Heckscher & Söderlund 1953, s. 27.

¹⁴²¹ Heckscher & Söderlund 1953, s. 28.

¹⁴²² Heckscher 1960, s. 269.

¹⁴²³ Heckscher 1960, s. 277. "I förhållande till produktionsökningen var förändringen visserligen icke stor, men i vilken riktning den gick kunde det åtminstone icke råda något tvivel om."

¹⁴²⁴ Lamoreaux 2016, s. 41.

¹⁴²⁵ Heckscher ei itse käyttänyt termiä preferenssit, mutta tarkasteli usein sitä, mitä ihmiset ajattelivat itse tarvitsevana.

¹⁴²⁶ Söderberg 2006, s. 437.

¹⁴²⁷ Söderberg 2006, s. 433. Taloustieteellisen teorian selitysarvo lakkaa heti, kun ihmisten ei odoteta toimivan omaksi parhaakseen. Heckscher oli siis täysin tietoinen taloustieteellisen teorian rajoituksista. Heckscher hyväksyi myös kaksi useimmiten materialistisesta historiankäsityksestä tunnettua olettamusta, jotka liittyivät siihen, miten ihmisten tarpeisiin ja tavoitteisiin oli mahdollista vaikuttaa esimerkiksi tarjonnan ja markkinoinnin avulla. Näin ollen preferenssit eivät olleetkaan täysin ulkonaisia.

tulee ymmärrettävämmäksi: keskeisten tarpeiden tultua aikaisempaa helpommin tyydytetyksi maatalouden merkitys pientyi. Syntyi tyhjiö, joka veti talouden piiriin mahdollisuuden kuluttaa lisää, koska Adam Smithiä mukailleen kysynnälle ei ollut laskennallista rajaa.¹⁴²⁸ Uudet tarpeet synnyttivät taloushistoriaan liikettä, ja sen takia agrariiyhteiskunta oli määritelmällisesti ollut vanhempien aikojen kohdalla staattinen. Tosin staattisuutta ja dynaamisuutta ei pidä nähdä pelkästään taloudelliseen toimintaan liittyvässä kysynnän ja tarjonnan suhteessa. Pitkän aikavälin historiallisen kehityksen kannalta staattisuuteen ja dynaamisuuteen liittyi myös Polanyin huomio siitä, että vanhassa yhteiskunnassa maa ja työ olivat olleet vahva osa yhteiskunnallispoliittista organisoitumista. Maa oli feodaalisessa yhteiskunnassa sotilaallisen, oikeudellisen, hallinnollisen ja poliittisen järjestelmän perusta, jolloin taloudellisen toiminnan säännöt eivät koskeneet sitä tai työntekoa.¹⁴²⁹ Ehkä juuri tämän takia merkantilistit, joilla oli omintakeinen käsitys markkinoista, eivät tulleet ajatelleeksi maata ja työtä kaupallisina asioina, minkä seurauksena he saivat Heckscheriltä kritiikkiä osakseen staattisten taloudellisten ilmiöiden vahvistamisesta. Heckscherille dynaamisuus oli avain taloudelliseen muutokseen, ja markkinataloudessa muutos oli käytännössä jatkuvaa. Söderberg luonnehtiikin Heckscherin käsitystä taloudellisesta muutoksesta kolmijakoiseksi rakennelmaksi, jossa ensin kysyntä syntyy suhteellisen itsenäisesti muusta taloudellisesta elämästä. Tämä johtaa siihen, että kysyntä oli aktiivinen tekijä tuotannon kasvattajana. Kolmanneksi Heckscherille taloudelliset tekijät eivät selittäneet ensisijaisesti yhteiskunnallista muutosta, mutta – mikä olennaisinta tämän luvun kannalta – niillä oli primaarirooli vasta 1800-luvun aikana.¹⁴³⁰

Heckscheriä kiinnosti myönteiseksi kokemansa kapitalistisen toiminnan ja kielteiseksi katsomansa monopolisoitumisen tiivis yhteys. Monopoli oliakin hänelle eräänlainen 1800-luvun uudismuodoste, jonka ilmenemisessä Heckscher joutui analysoimaan taloudellisia ja psykologisia tekijöitä todella hienojakoisesti. Se johtui siitä, että monopolisoituminen oli ilmiö, jonka ei olisi pitänyt nousta esiin liberalismiin ja teollisen kypsän kauden aikana.¹⁴³¹ Syitä piti etsiä myös systeemistä, eikä vain ihmisen psykologisista ominaisuuksista, vaikka kansanluonne ja yhteiskunnallinen henkinen ilmapiiri vaikuttivat monopolien kehitykseen.¹⁴³² Ymmärtääksemme Heckscherin suhdetta monopoleihin on seuraavaksi tarkasteltava hänen tutkimustaan mannermaasulkemuksesta.

Heckscher käsitteli 1800-luvun alkupuolen esteitä vapaan markkinatalouden toteutumiseksi kansainvälistä mainetta saavuttaneessa ja

¹⁴²⁸ Böckerman 2016, s. 186; Söderberg 2006, s. 436. Kysyntä oli sotienvälisen taloustieteen trendikäs käsite, jota käsitelivät Heckscherin lisäksi myös Myrdal ja Ohlin sekä Keynes.

¹⁴²⁹ Polanyi 2009, s. 131.

¹⁴³⁰ Söderberg 2006, s. 440–441.

¹⁴³¹ Heckscher 1960, s. 233.

¹⁴³² Heckscher 1960, s. 228.

vielä 2000-luvullakin uudelleenpainetussa tutkimuksessaan *Kontinentalsystemet* (1918)¹⁴³³, jossa hän tarkasteli Napoleonin sotien ja kauppapolitiikan ominaispiirteitä ja vaikutusta Euroopan taloushistoriaan.¹⁴³⁴ Heckscherin mukaan vaikutus oli kielteinen, mutta mannermaasulkemuksen talouspoliittisten toimenpiteiden suuruuteen nähden vain heikko.¹⁴³⁵ Heckscherin yksi johtopäätös tutkimuksessa oli, että vapaita markkinoita kahlitsevasta toiminnasta huolimatta vapaat markkinat pystyivät kehittymään, mikä vahvisti Heckscherin uskoa liberalistiseen maailmanjärjestykseen. Toisaalta *Kontinentalsystemet* oli tapaustutkimus, jossa operatiivisesti heikon valtion lyhytnäköinen ja protektionistinen¹⁴³⁶ kauppasota näyttäytyi talouspoliittisesti kestävämmänä.¹⁴³⁷ Heckscher pitikin mannermaasulkemusta Napoleonin hallinnon ja siten Ranskan valtakunnan oman edun tavoitteluna¹⁴³⁸, josta seurasi vääränlainen taloudellinen järjestys ja korruption sekä salakuljetuksen muuttuminen tavanomaiseksi taloudelliseksi toiminnaksi.¹⁴³⁹ Mannermaasulkemus oli kaiken lisäksi esimerkki merkantilistisesta ajattelusta, jossa markkinat ja taloudellisen toiminnan kenttä miellettiin staattiseksi nollasummapeliksi.¹⁴⁴⁰ Yksi olennainen ero aikaisempiin vuosisatoihin kuitenkin löytyi, sillä nyt talouspoliittiset ajatukset löysivät tiensä talouspolitiikkaan terävämmin kuin koskaan aikaisemmin.¹⁴⁴¹ Lopputulos ei tosin ollut Ranskan kannalta toivottu, vaikka maan kehittyvä kemianteollisuus vahvistui politiikan vaikutuksesta.¹⁴⁴²

Kontinentalsystemet oli Heckscherille myös nykyhetken politiikkaa eli ensimmäisen maailmansodan toipumiseen tarvittavien taloudellisten reunaehtojen käsittelyä. Samalla peruste osoittaa, että 1900-luvun taloudellinen järjestelmä pystyi paremmin selviämään kauppasodan synnyttämästä kriisistä.¹⁴⁴³ Tässä Heckscherin subjektiivinen ja menneisyyden ilmiöitä arvottava rooli tulee eksplisiittisesti esiin:

Men uppgiften kan knappast väntas behandlad objektivt, dvs. utifrån sina egna förutsättningar, af dem som andligen taladt stå midt i den pågående striden, ty möjligheterna att begagna lärdomen om det förflutna till spjut, slungade mot

¹⁴³³ Heckscher 1918; Heckscher 2006.

¹⁴³⁴ Heckscher 1918, s. 179.

¹⁴³⁵ Heckscher 1957, s. 285–286; Heckscher 1918, s. 256. Braudel on sitä mieltä, että Englannista muualle levinnyt teollisuuskapitalismi hyötyi Napoleonin sodista. Braudel 2001, s. 82.

¹⁴³⁶ Heckscher 1918, s. 180.

¹⁴³⁷ Heckscher 1918, s. 256.

¹⁴³⁸ Heckscher 1918, s. 111, 154, 207–208.

¹⁴³⁹ Heckscher 1918, s. 134–137.

¹⁴⁴⁰ Heckscher 1918, s. 5.

¹⁴⁴¹ Heckscher 1918, s. 62.

¹⁴⁴² Heckscher 1918, s. 107.

¹⁴⁴³ Heckscher 1918, s. 1, 225–226.

fiendens leder i krigarens lofliga afsikt att sára och döda, äro här helt naturligt legio.¹⁴⁴⁴

Heckscher valitsi paikkansa mutta turvautui puolueellisuussytöksiltä vetoamalla siihen, että hän tutki taloudellisia ilmiöitä.¹⁴⁴⁵ Horisontit sulautuvat, kun menneisyyden tapahtumat ja tutkijan oma perspektiivi täydentävät toisiaan sulkien muut vaihtoehdot pois. Näin tarkastelija/tulkitsija hylkää objektiivisuuden ihanteen itsensä sammuttamisesta ja absoluuttisen totuuden tavoittelusta.¹⁴⁴⁶ Mannermaasulkemuksen analysoinnin myötä Heckscher tajusikin, että talouspolitiikka ei johdu taloudellisesta todellisuudesta vaan pikemminkin talouden toimintaan liittyvistä uskomuksista, mikä vaikutti suuresti ja usein hänen käsityksiinsä oikeanlaisesta taloushistorian tutkimisesta.¹⁴⁴⁷ Juuri siksi mannermaasulkemuksen opetus oli välttämätön myös nykyajalle ensimmäisen maailmansodan aikana.¹⁴⁴⁸

Näin siis tulee entistä selkeämmin esiin, miten Heckscherin taloushistoria kulki menneisyydessä samanaikaisesti kahta eri tasoa pitkin. Mannermaasulkemus oli hänelle luonnollinen koe, joka todisti monopolin tehottomuuden. Arkisemmassa ja historistisemmassa kuvauksessa mannermaasulkemus oli taloudellista todellisuutta, mutta merkityksellisemmällä tasolla mannermaasulkemuksen aikakausi jäi vähäpätöiseksi alaviitteeksi vääjäämättömään ja luonnolliseen kehitykseen samastettavan liberaalin historian rinnalla:

I allmänhet är det nog så, ett hvad som sätter spår i den ekonomiska utvecklingen, till stor del i motsats till den i trängre mening politiska, är sådant som man kan bygga vidare på, där orsak kan läggas till orsak. Enstaka grepp i syfte att slita sönder det ekonomiska samhällets väfnad, äfven om de göras med jättekrafter, förmå i allmänhet föga mer än att fördröja utvecklingen och försvinna småningom under intryck af hvad man med ett vackert, kanske alltför vackert, ord kan kalla naturens sjäfläkande förmåga, vis medicatrix naturæ.¹⁴⁴⁹

Protektionismi taikoi hyvässäkin yhteiskunnassa esiin monopolistisia tendenssejä, minkä takia Heckscherin kaavaileman uuden taloudellisen liberalismiin oli ennen kaikkea pyrittävä estämään juuri monopolistisia

¹⁴⁴⁴ Heckscher 1918, s. 1.

¹⁴⁴⁵ Heckscher 1918, s. 2. "Ekonomi betyder som kändt är helt enkelt hushållning, alltså inriktning af medel på utifrån gifna mål; såväl medlens moraliska halt som framför allt målens lämplighet i och för sig falla utanför den ekonomiska forskningens rāmarmen."

¹⁴⁴⁶ Gadamer 2004, s. 21, 26–28.

¹⁴⁴⁷ Magnusson 1994, s. 11.

¹⁴⁴⁸ Heckscher 1918, s. 262.

¹⁴⁴⁹ Heckscher 1918, s. 256.

tendenssejä.¹⁴⁵⁰ Muutokset olivat tarpeen, sillä vapaakaupan kultakauden jälkeen mielipideilmasto oli muuttunut ja protektionismi yhdistettynä imperialistisiin tavoitteisiin vei järjestelmää kohti kriisiä. Vika ei ollut taloudellisessa järjestelmässä, vaan vuosisadan lopulla ihmisten ja yhteisöjen toimintaa ohjasivat poliittiset motiivit.¹⁴⁵¹ Tämän seurauksena tullit, trustit, kartellit ja monopolit alkoivat tuottaa häiriöitä kansainvälisten markkinoiden toiminnalle. Suurteollisuus valitsi kilpailtujen markkinoiden sijaan monopoliasemien tavoittelun, minkä seurauksena liberaalit arvot väistyivät ja monopolien mukanaan kantamat arvot alkoivat määrittää yhteiskunnallista järjestystä.¹⁴⁵² Taloudellinen järjestelmä ei kuitenkaan ollut Heckscherin mukaan puutteellinen, vaan syyt järjestelmän säröille palautuvat ihmisten ja yritysten insentiveihin, liialliseen ahneuteen ja poliittisen yhteisön tavoitteisiin. Nähdäkseni monopolissa toteutuukin jälleen eri aikakausien yllä kummitteleva feodalismien uhka talouden ja poliittisen vallan yksityisenä haltuunottona, sillä monopoli merkitsi tulonsiirtoa ja verotusoikeutta yksinoikeuden haltijalle. Heckscherin mukaan monopolistisessa yhteiskunnassa ei syntyisi laajalle leviävää varallisuutta ja liberalistisen ihanteen mukaista yksityisen toimijan saavuttaman voiton kertaantumista laajemmalle yhteiskuntaan, koska useiden taloudellisten toimijoiden pääsy kaupallisille markkinoille estyy.¹⁴⁵³ Tässäkin kuluttamisen ja kysynnän leviäminen yhteiskunnassa käynnisti taloudellisen kasvun ja muutoksen kohti liberaalia markkinataloutta. Lisäksi Heckscherin käsitys monopolin suhteesta taloudelliseen järjestelmään eroaa mielenkiintoisella tavalla esimerkiksi Fernand Braudelin käsityksistä. Siinä missä Heckscher piti monopoleja järjestelmään liittyvänä heikkoutena ja mahdollisesti ehkäistävässä olevina häiriöinä, Braudelille kapitalistinen toiminta perustui merkittävässä määrin privilegioon (kuten feodalismi) luoda laillisia tai faktisia monopoleja. Taustalla vaikutti se, että Braudel erotti markkinatalouden ja kapitalismin toisistaan erillisinä taloushistoriallisina ilmiöinä. Näistä kapitalismi oli eurooppalainen ilmiö ja se, toisin kuin vapaa markkinatalous, ei kannustanut avoimeen kilpailuun.¹⁴⁵⁴

¹⁴⁵⁰ Heckscher 1960, s. 265–266. “Det har redan förut påpekats att protektionismen var en bland de starkaste faktorerna i monopoltendensens utveckling. Detta var bland annat ägnat att låte den bestående samhällsordningen för stora skaror framträda som fundamentalt felaktig; den kritik som riktades mot det samhälle man kallade det kapitalistiska gällde i verkligheten väl så mycket avstegen från den ekonomiska liberalismen som denna själv.” Vertaa Magnusson 1994, s. 16.

¹⁴⁵¹ Heckscher 1960, s. 266. “Den nya handelspolitikens praktiskt viktiga verkan låg emellertid sannolikt över huvud taget icke på det ekonomiska planet utan gällde det politiska förhållandet mellan staterna.”

¹⁴⁵² Heckscher 1957, s. 279.

¹⁴⁵³ Heckscher 1922a, s. 26. Varallisuuden kehityksen, talouskasvun ja yhteiskunnallisen muutoksen suhteesta katso Fukuyama 2014, s. 527–534; Moore 1987, s. 413–483.

¹⁴⁵⁴ Grenier 2016, s. 123. Vertaa Braudel 2001, s. 31–44. Valtion rooli korostuu, koska sen tehtävä on luoda tilaa vapaalle toiminnalle.

Heckscherin konstruoima asetelma liberaalista kultakaudesta toistuu myös Jutikkalan kuvailemassa raamissa Euroopan historialle:

Merkantilismia uusmerkantilismista erottava liberalismiin valtakausi on siirtomaapolitiikan historiassa selvästi nähtävänä, kapeana salmena kahden järvenselän välillä – ellei ole puhuttava järvestä ja merestä, sillä niin kyltymätöntä oli eurooppalaisten saalistus 19 vuosisadan lopulla Afrikassa, Aasiassa ja Polyneesiassa; anastushalu oli ollut yhtä hyvä jo siirtomaakomppanioiden aikana, mutta industrialisoituneiden kansojen kyky oli paljon suurempi kuin purjelaivoilla liikkuvien kultan ja orjan etsijäin. Humaanisuus, joka Euroopan valtioiden keskinäisessä kanssakäymisessä 19 vuosisadalla ei ollut pelkkä ele, ei ulottunut näiden ja vieraiden maanosien alkuasukkaiden välisiin kosketuksiin. Vaikka merkantilismien ajan lukuisten siirtomaasotien sijasta uusmerkantilismien vuosikymmeninä ainoastaan yksi sota käytiin länsimaisen sivistyksen omaavien kansojen kesken siirtomaiden omistuksesta ja siinäkin hyökkääjänä oli ulkoeurooppalainen valtakunta, siirtomaaimperialismiin tielle lähteneet Yhdysvallat, pääsi 1800-luvun lopulla kiihtyvä suurvaltain kamppailu hillittömimpänä näkyviin vieraisissa maanosissa.¹⁴⁵⁵

Jutikkala erotti imperialistisen riiston liberalismista ja siirsi sen protektionismiin välityksellä vuosisadan lopulla vahvistuvaan siirtomaaimperialismiin: ”Kun naapurimaiden asettamat suojatullit estivät teollistunutta maata myymästä tuotteitaan Eurooppaan, oli korvaukseksi markkinain menetyksestä valkoihoisten keskuudessa etsittävä värillisiä asukkaita.”¹⁴⁵⁶ Tämä eurooppalaisessa, yleisimmän tason historiallisessa kehityksessä vaikuttava dikotomia puhtoisesta liberalismista ja laittomuudesta ja ahnautta ruokkivan kansallismielisen merkantilismien välillä antaa kehityksen Jutikkalan konstruktiolle Pohjoismaiden ja Suomen talous- ja yhteiskuntahistoriasta.

Jutikkalakin kiinnitti huomiota Heckscherin *Svensk Arbete och liv* -teosta arvioidessaan pääomien kasvun keskeiseen rooliin 1800-luvun suuressa murroksessa ja teollisuuden nopeassa nousussa.¹⁴⁵⁷ Hän omaksui tämän lisäksi Heckscheriltä käsityksen taloudellisesta kehityksestä, jonka synnyttämisessä liberalistisen järjestelmän avoimuudella oli suuri merkitys, vaikka se ei kaikessa idealistisuudessaan toiminutkaan. Ihmisten ja varsinkin ihmisjoukkojen oli Jutikkalan mukaan vaikea ymmärtää välillä omaa parastaan, jolloin pidäkkeistään vapautetut vaistot pääsevät irti. Rationaalinen taloudellisen edun tavoittelu on välillä ristiriidassa nopeaa tyydytystä tavoittelevan ja lopulta itseään vastaan kääntyvän toiminnan

¹⁴⁵⁵ Jutikkala 1965a, s. 369.

¹⁴⁵⁶ Jutikkala 1965a, s. 373.

¹⁴⁵⁷ Jutikkala 1942b, s. 38.

kanssa, kuten Michael Mann on osoittanut 1800-luvun lopun imperialismia ja taloudellista nationalismia tarkastellessaan¹⁴⁵⁸:

Liberalismi lähti myös ulospäin suuntautuvassa talouspolitiikassaan siitä, että suotuisin tulos saavutetaan, kun jokainen kansa – kuten kansakunnan sisällä jokainen yksilö – ajaa omaa etuaan, ja tämä oma etu vaatii sovinnollista vuorovaikutusta. Mutta se maailmankuva osoittautui liian idealistiseksi; ihminen ja nimenomaan kiihotettu ihmisjoukko etsii toisinaan mieluummin toisen vahinkoa kuin omaa hyötyänsä. Emme kulje järjen valaisemaa tietä omanedun osoittamaan päämäärään, vaan meitä vievät hämärät vaistot. Ja niin päättyi onnellinen rauhan ja ennenkuulumattoman edistyksen kausi meidän ikäpolvemme suuriin sotiin.¹⁴⁵⁹

Jo aikaisemmin esiin nostettu suomalaisen yhteiskunnan elinkeinoelämän irtaantuminen liittyi Jutikkalan konstruktiossa myös markkinoiden kehittymiseen. Hän yhdisti poliittisen valtakauden murroksen talousopilliseen murrokseen: “Nikolai I:n kuoltua ja von Haartmanin kukistuttua senaatin varapuheenjohtajan paikalta seurasi merkantilismia liberalismi.”¹⁴⁶⁰ Merkantilismin rooliksi muodostuukin näin toimia kielteisenä Ruotsin ajan perintönä, josta henkisesti vähitellen kypsyvä suomalainen hallinto innokkaine virkamiehineen pystyi erottautumaan liberaalein ideoihin ja talouspoliittisiin reformeihin. Koettiinhan ruotsinkielinen konservatiivinen aatelisto merkantilismin demografisena tukipilarina.¹⁴⁶¹ Asetelman avulla Jutikkalan oli mahdollista kuvata liberalismien aatteen voimaa ja vaikutusta ensisijaisena tekijänä elinkeinojen vapauttamisessa. Samalla hän tuomitsi merkantilistisen vanhan ajan talouspolitiikan työläisen elinoloja holhoavana, ikään kuin sen kahlitsema työläinen olisi ollut sidottu omaan elinkeinoonsa samansuuntaisesti kuin talonpoika tai tilallinen feodaalisessa järjestelmässä.¹⁴⁶² Mielikuvien tasolla hän vahvisti suomalaisen kansallisvaltion historian ja liberaalin

¹⁴⁵⁸ Itseään vastaan kääntyvästä toiminnasta (self-defeating behavior) katso Schooler, Ariely, Loewenstein 2003, s. 41–43. 1800-luvun imperialismista katso Mann 2012, s. 726–727, 731, 776–788.

¹⁴⁵⁹ Jutikkala 1949c, s. 465.

¹⁴⁶⁰ Jutikkala 1968b, s. 210. Vertaa Kekkonen 1987, s. 326.

¹⁴⁶¹ Jutikkala 1968b, s. 210. Kekkonen 1987, s. 326–327.

¹⁴⁶² Jutikkala 1968b, s. 211. “Liberalismi piti päämääränä yksilön hyvinvointia, joskin se atomistisen käsityksenä mukaisesti katsoi, että valtio on kansalaisten summa ja että jokaisen ajaessa omaa etuaan myös kokonaisuuden etu parhaiten tulee otetuksi huomioon. Sen vuoksi elinkeinojen harjoittaminen oli tehtävä vapaaksi, valtion ei ollut vähimmässäkään määrässä puututtava yksityisten solmimiin taloudellisiin sopimuksiin ja työntekijät oli irrotettava siitä työnantajan holhouksesta, johon merkantilismi oli heidät asettanut. Suomessa liberalismien talouspoliittinen ohjelma toteutettiin pääasiassa 1859–68, joiltakin osin vuoden 1879 asetuksella elinkeinovapaudesta.”

yhteiskuntajärjestelmän välistä läheistä sidettä tuomitsemalla merkantilistisen toiminnan modernin yhteiskunnan ulkopuolelle.¹⁴⁶³

Jutikkala kiinnitti huomiota myös siihen, että liberalismiin lisäksi kehityksen pani alulle Heckscherin *taloudellisen todellisuuden* käsitteen lähelle asemoituva yhteiskunnalle ulkopuolinen *taloudellinen voima*, joka *istutti uuden yhteiskuntajärjestyksen taimen*.¹⁴⁶⁴ Ilmeisesti Jutikkala kuitenkin tarkoitti taloudellisilla voimilla teknisiä uudistuksia, valtiollisia investointeja infrastruktuuriin ja kansainvälisen kaupan vapautumista liberalististen tavoitteiden takia.¹⁴⁶⁵ Kanavat ja niiden jälkeen rautatiet yhdistivät varakkaammat rannikkoseudut köyhempään maaseutuun, minkä seurauksena aivan alueelliset markkinat ja uudenlainen taloudellinen dynamiikka kehittyivät.¹⁴⁶⁶ Tässäkin merkantilistiset säädökset pitivät maaseutua kehityksen pyörässä paikallaan.

Kaupungin ja maaseudun väliseen dynamiikkaan kapitalismin synnyttäjinä ovat muun muassa Heckscherin ja Jutikkalan lisäksi kiinnittäneet huomiota muun muassa myös Perry Anderson, Karl Polanyi ja Jukka Kekkonen.¹⁴⁶⁷ Polanyille ja Kekkoselle kaupunkien porvarit jarruttivat kansallisen markkina-alueen syntymistä pitämällä kiinni erioikeuksistaan. Kekkonen mukaan kansan edistyksessä kiinnostunut ”esifennomaaninen” liberaalisti orientoitunut lehdistö käsitteli maaseudun ongelmaa ja suomenkielisen väestön tarpeita (liikaväestön ongelma).¹⁴⁶⁸ Jutikkala ei suhtautunut kaupungin ja maaseudun väliseen suhteeseen kovin konfliktilähtöisesti, vaan oli sitä mieltä, että elinkeinovapauden myötä kaupunkien ja maaseudun ero menetti merkitystään.¹⁴⁶⁹ Ennen sitä Suomen huonot kulkuyhteydet ja harva asutus olivat estäneet kotimarkkinateollisuuden kasvun.¹⁴⁷⁰ Tämän tilanteen kuvaaminen antoi Jutikkalalle mahdollisuuden tehdä vertailuja Suomen ja Ruotsin välillä. Kotimarkkinateollisuus oli nimittäin kehittynyt Suomessa heikommin kuin Ruotsissa, mutta ”Suomen ja Ruotsin välinen suuri eroavuus johtuu ensi sijassa taloudellisista ja vain vähäisessä määrässä poliittisista tekijöistä”.¹⁴⁷¹ Näin Jutikkala alleviivasi maiden poliittisen järjestelmän sukulaisuussuhdetta. Poliittiset syyt kotimarkkinateollisuuden jähmeyteen

¹⁴⁶³ Vertaa Christopher L. Hillin väittämään, jossa kansallinen historian tutkimuksen ideologisena tehtävänä on sijoittaa kansallisvaltio osaksi ylikansallisia markkinoita ja samalla lieventää tuon luonnolliseksi koetun yhteyden suhteen ilmeneviä ristiriitaisuuksia. Hill 2008, s. xiii.

¹⁴⁶⁴ Jutikkala 1968b, s. 211.

¹⁴⁶⁵ Jutikkala 1968c, s. 168–170.

¹⁴⁶⁶ Jutikkala 1968c, s. 169.

¹⁴⁶⁷ Viikari 1995, s. 403–404; Polanyi 2009, s. 125. Pohjoismaisen kaupan kehityksestä talonpoikayhteisöissä katso Østerud 1978, s. 169–186.

¹⁴⁶⁸ Kekkonen 1987, s. 327.

¹⁴⁶⁹ Jutikkala 1983c, s. 12.

¹⁴⁷⁰ Jutikkala 1968b, s. 209–210.

¹⁴⁷¹ Jutikkala 1968b, s. 209.

liittyivät ennen kaikkea siihen, että suomalaisista tehtaista ei tehty armeijan tarpeiden tuottajia, sillä juuri tällainen tuotanto oli vaikuttanut eurooppalaisten esi-industrialististen suuryritysten syntyyn.¹⁴⁷² Näyttää siltä, että maaseudun ja kaupunkien välisen vaihdon, kaupan ja kulkuyhteyksien muuttuminen on ollut eräs kapitalistisen markkinatalouden synnyn reunaehdoista riippumatta siitä, tarkasteleeko asiaa vallankumouksiin myönteisesti tai kielteisesti suhtautuva historiantutkija.¹⁴⁷³ Kaupunkien ja maaseudun ihmiset pääsivät tai vedettiin mukaan tuottajina ja kuluttajina yhteisen kansallisesti määritetyn kapitalistisen markkinatalouden reunaehtojes sisään.

Jutikkala kuvasi kapitalistisen markkinatalouden rantautumisen Suomeen yhtälönä, jossa vaikuttivat kansainvälinen korkeasuhdanne, kotimaisen metsäteollisuuden nousu ja metsien omistamisen levittäytyminen laajalle yhteiskuntaan. Teknisten ja rakenteellisten muutosten seurauksena sahateollisuuden metsänkäyttö laajeni ja jalostusaste lisääntyi, mikä paransi Suomen asemaa kansainvälisen talouden toimijana. Jutikkalan tulkinnan mukaan yhteiskunnassa levinnyt metsäomistus toi maatalouden modernisoinnille välttämättömät pääomat suomalaisten talonpoikien hyödynnettäviksi¹⁴⁷⁴, kun taas Ruotsissa sahateollisuuden nousu johti Norrlannin ilmiöön, metsien ajautumiseen lopulta ”rahayhtiöiden” haltuun.¹⁴⁷⁵ Metsäteollisuuden nousuun liittynyt Suomen elinkeinoelämän vapautuminen sai siis voimaa 1870-luvun länsieurooppalaisesta korkeasuhdanteesta. Suomen kotimarkkinat laajenivat ja ulkomaankaupan vaihtosuhte muuttui edulliseksi.¹⁴⁷⁶ Samalla maatalous oli ”järkiperaistyi”. Maanviljelijästä tuli nykyaikainen yrittäjä, jonka ”oli jatkuvasti seurattava nopeasti muuttuvaa markkinatilannetta ja toimittava omien kaupallisten etujen ajamiseksi”.¹⁴⁷⁷ 1800-luvulla uutta kapitalistista yhteiskuntaa ilmentänyt ”voittomotiivi”¹⁴⁷⁸ veti sisäänsä myös vanhan staattisen yhteiskunnan tukipilareina seisseet talonpojat. Uudenlainen keskiluokka alkoi kehittyä. Juha Siltala on huomauttanut Jutikkalan painottaneen pienomistamiseen pohjaavan talonpoikaisen instituution roolia suomalaisen keskiluokan tinkimisvarana ja demokratian pohjana.¹⁴⁷⁹ Tämä tulee esiin esimerkiksi Jutikkalan kuvauksessa uusjakojes edistyksellisestä sisällöstä:

¹⁴⁷² Jutikkala 1968b, s. 209–210.

¹⁴⁷³ Braudel erottaa toisistaan markkinoiden ja kapitalismin kehityksen. Braudel 2001, s. 34–44.

¹⁴⁷⁴ Jutikkala 1958, s. 316.

¹⁴⁷⁵ Jutikkala 1942b, s. 37. ”Norrlannin ilmiöstä” katso Heckscher 1957, s. 264–267; Magnusson 2010, s. 356.

¹⁴⁷⁶ Jutikkala 1968b, s. 212.

¹⁴⁷⁷ Jutikkala 1958, s. 318.

¹⁴⁷⁸ Polanyi 2009, s. 74.

¹⁴⁷⁹ Siltala 2012, s. 172–174.

Vasta uusjaot, joihin ei kylälaisten enemmistöä voitu pakottaa kuten isoihinjakoihin, vaan jotka ylipäänsä nojautuivat osakkaiden yksimieliseen päätökseen, kuvastavat teknillisesti ja taloudellisesti kehittyneemmän maatalouden ja uudenaikaisen, individualistisen katsomustavan leviämistä lounaisten maakuntien ja Etelä-Pohjanmaan kyliin.¹⁴⁸⁰

Myös Jutikkala tarkasteli kotimarkkinoiden laajenemista ja talouden modernia dynamiikkaa kuluttajien kasvattaman kysynnän välityksellä, mikä liittyi olennaisesti teollistumisen alkuvaiheen elintason nousuun.¹⁴⁸¹ Elintason nousu riippui teollistumisen lisäksi myös suotuisasta poliittisesta järjestelmästä: “Markkinatalouden maissa ei voida vastustaa painetta elintason nousuun. Sosialistisissa maissa sen sijaan valtio määrää kulutuksen ja voi kiihdyttääkseen pääomanmuodostusta painaa elintasoja alas.”¹⁴⁸² Juuri tämän takia Heckscherkin suhtautui epäillen pakkotalouksien mahdollisuuksiin pysyä hengissä ja tarjota kansalaisille hyvinvoinnin edellytyksiä. Jutikkalalle ilmiö liittyi myös laajentuneeseen poliittisen toiminnan piiriin ja demokratisoitumiseen, joihin palaan tarkemmin myöhemmin tässä luvussa. Selitystä, jossa markkinoiden mahdin on nähty siirtäneen Suomen kapitalistisen markkinatalouden aikaan, on sittemmin kritisoitu. Muun muassa Antti Kuusterä, Pertti Haapala ja Markku Kuisma ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että vapaan markkinatalouden näkymättömän käden lisäksi myös valtiovallan toiminta on vaikuttanut talouden kehittymiseen ratkaisevasti.¹⁴⁸³ Matti Peltonen on puolestaan painottanut virkamiehistön omia intressejä vaikuttamassa byrokratian porvarillistumiseen ja elinkeinoelämän vapauttamiseen.¹⁴⁸⁴ Lisäksi pankkisektorin synty ja laajentuminen ohjasi pääomia teollisuudelle. Markkinoiden itseohjaavuuden periaatteeseen nojanneen talouspolitiikan sijaan poliittisesti säännelty kapitalistinen markkinatalous antoi yhdessä 1800-luvun kansainvälisen talouden dynamiikan kanssa taloudelle ja elintason nousulle raamit.¹⁴⁸⁵

Jukka Kekkonen on tutkinut elinkeinovapauden kehityksen taustatekijöitä ja analysoinut samalla suomalaisen historiantutkimuksen käsityksistä asiasta. Kekkonen omassa tulkinnassa näkyy hänen väitöskirjaohjaajansa Heikki Ylikankaan vaikutus perimmäisen selittäjän etsimisessä, ja hän tekee samansuuntaisia huomioita kuin tässä tutkimuksessa on esitetty. Kekkonen mukaan historiantutkijoiden – muun muassa Jutikkala ja hänen oppilaansa Virrankoski – selitys *katsomuksesta selittäjänä tekijänä* ei tartu riittävästi

¹⁴⁸⁰ Jutikkala 1958, s. 310.

¹⁴⁸¹ Jutikkala 1969, s. 131–132.

¹⁴⁸² Jutikkala 1969, s. 132.

¹⁴⁸³ Haapala 2010, s. 30; Kekkonen 1987, s. 324; Kuisma 2016, s. 13–14, 24–36.

¹⁴⁸⁴ Peltonen 1992, s.

¹⁴⁸⁵ Blyth 2002, s. 4–7; Kettunen 2006b, s. 225; Kuisma 2006, s. 237–241; Poropudas 2015, s. 127–128, 133–134.

kiinni siihen, kuka aikakauden historiallisista toimijoista omaksui elinkeinovapautta kannattaneen opin ja kuka ei. Kekkonen ohittaa tulkinnassaan 1700-luvun *esiliberalistiset* opit ja päätelee sen seurauksena liberalististen aatteiden levinneen Suomeen 1830- ja 1850-lukujen välisenä aikana. Kuten Jutikkalalle, myös hänelle yhteiskuntapolitiikka muuttui liberaaliksi Aleksanteri II:n valtaannousun jälkeen. Olennaista on, että hän toteaa – Greenfeldin kanssa samansuuntaisesti – taloudellisten oppien ja niiden kannattamisen liittyneen ennen kaikkea talouden ja politiikan risteämissä toimineiden ihmisten sosiaalisiin suhteisiin ja erityisesti tuleviin odotuksiin ja menneisiin voittoihin.¹⁴⁸⁶ Havaintojeni perusteella näyttää, että Jutikkalalle teollistumisessa ja elinkeinoelämän modernisaatiossa ei ollut pelkästään kyse yhteiskunnallisesti merkittävän tapahtumaketjun kuvaamisesta vaan samanaikaisesti liberaalin so. porvarillisen yhteiskuntajärjestyksen legitimoinnista, ja siihen tarvittavaa historiallista todistusvoimaa oli ammennettava 1700-luvulta saakka.

Kekkonen kritisoi kotimaista historiantutkimusta, koska hänen mukaansa 1800-luvun tapahtumia on puitu ennen kaikkea valtiollis-ulkopoliittisesta Suomen autonomiaan liittyvästä näkökulmasta. Tuloksena on ollut aatteiden poliittiseen vaikutusalaan liittyvää reseptiotutkimusta, jolloin hänen itsensä painottamia rakenteellisisosiaalisia valtakamppailuja ei oteta huomioon.¹⁴⁸⁷ Taustalla on oletus siitä, että aatteiden selittäminen ei paljasta yksilöiden ja ryhmien motiiveja, intressejä ja tavoitteita. Hän toteaa myös Ylikankaaseen vedoten, että vallantavoittelijat tuntuivat verhoavan vaatimuksensa usein yleisempien etujen savuverhon taakse, kuten teollistumisen ja elinkeinon vapautumisen kohdalla oli myös asian laita. Elinkeinoelämän murroksessa prioriteettina oli ”moderniin teknologiaan perustuneen teollisuuden etujen vaaliminen. Suurin kiire näytti olevan sen intressejä lähellä olevien uudistusten – kuten uusien ja parannettujen valtiollisten tukitoimien aikaansaamisella ja yksityisen luottolaitoksen kehittämisellä – läpiviemisellä.”¹⁴⁸⁸ Suurteollisuus saneli talouspolitiikan keskeisen suunnan ja kanavoi itselleen politiikan välityksellä resursseja. Silloin kuten nykyaikanakin toimet legitimoitiin vetoamalla yleisempiin periaatteisiin. Jos siis *ancien régime* aikana aateliset ja kruunu olivat vuorotellen vetäneet tasapainoa suuntaan tai toiseen, nyt suurteollisuus nousi uudenlaisena sosioekonomisena ilmiönä vaikuttamaan Suomen ja Ruotsin yhteiskuntahistoriaan. Teollistuminen synnytti uuden sosiaalisen verkoston, johon valtiovalta ja vanha eliitti molemmat sopeutuivat. Uudet liberaalit säädökset palvelivat konkreettisesti yhteiskunnallisen eliitin etuja.¹⁴⁸⁹

¹⁴⁸⁶ Kekkonen 1987, s. 319.

¹⁴⁸⁷ Kekkonen 1987, s. 320–321.

¹⁴⁸⁸ Kekkonen 1987, s. 329–330.

¹⁴⁸⁹ Porvariston ja suurteollisuuden noususta yhteiskunnalliseksi ilmiöksi katso McCloskey 2010, s. 393–405; Teschke 2003, s. 145, 250–255. Suomessa suurteollisuuden ”patruunoista” osa kuului jo

Valtapelin seurauksena yhteiskuntaryhmien sisäiset ja ulkoiset suhteet muuttuivat. Valtio oli vahva vain siinä merkityksessä, että jokin ryhmä – tässä tapauksessa suurliikemiehet – pystyivät vaikuttamaan toimillaan valtion välityksellä kaikkien muiden toimintaan. Niinpä aatteilla on ollut huomattava yhteiskunnallinen merkitys, ja ne ovat olleet mukana kaikissa merkittävässä valtataisteluissa historiassa.¹⁴⁹⁰ Jutikkalalle aatteilla oli erilainen merkitys, sillä hän selitti niillä yhteiskuntajärjestelmien välistä kamppailua.

Jutikkalalle ja Heckscherille yhteiskuntajärjestelmien välisten kamppailujen avaaminen liittyi olennaisesti historian kulkuun. Heckscher luotti ihmisten yritteliäisyyteen ja koki, että 1800-luvun kehitysoptimismi ja muuttunut maailmankuva jouduttivat taloudellista kehitystä.¹⁴⁹¹ Elinkeinojen sääntelyn kitkeminen pois merkitsi Heckscherille tosiasiallisesti keskiaikaisen järjestelmän karistamista yhteiskunnasta.¹⁴⁹² Tämä sama vertauskuva esiintyy Jutikkalalla raadollisemmassa muodossa, kun hän Tampereen kaupungistumisen historiaa kertoessaan toteaa kaupungin merkantilististen privilegiojärjestelmien ”jätteiden” olleen voimassa osittain vielä 1917.¹⁴⁹³ Sattuvaa Jutikkalan historian- ja yhteiskuntakäsityksen kannalta on, että keskiaika jäi taakse samaan aikaan Suomen saavuttaessa itsenäisyyden. Poliittisen yhteisön kehitys Suomeksi alkoi kuitenkin saada vauhtia taloudellisen modernisaation aikana 1800-luvulla.

6.3 SOSIAALINEN MURROS JA PORVARILLINEN DEMOKRATIA

Historiantutkimus ei ole poliittista ainoastaan silloin, kun se käsittelee sisä- tai ulkopolitiikan tapahtumahistoriaa, vaan se on poliittista, kun historiantutkija selvittää ja esittää mielikuvajärjestelmien tasolla yhteiskuntien kehitystä.¹⁴⁹⁴ Käsittelem seuraavaksi taloudellisen muutoksen ja sosiaalisen mobilisaation yhteyttä porvarillisen demokratian nousuun ja tämän vaikutusta kansakunnan ja poliittisen yhteisön historiaan Jutikkalan ja Heckscherin teksteissä. Painopiste on erityisesti Jutikkalan teksteissä, sillä sosiaalinen mobilisaatio ja kansakunta olivat teemoja, joista Jutikkala kirjoitti Heckscheriä enemmän. Heckscherin yhteiskunta- ja historiankäsityksessä yhteisön järjestysperiaatteet liittyivät vahvemmin kuin Jutikkalalla taloudelliseen toimintaan. Jutikkalalle järjestysperiaatteisiin kuului

ennestään yhteiskunnan eliittiin. Kuisma 2006, s. 208–214, 241–245; Snellman 2014, s. 158, 204, 253–255.

¹⁴⁹⁰ Kekkonen 1987, s. 322.

¹⁴⁹¹ Heckscher 1957, s. 251.

¹⁴⁹² Heckscher 1957, s. 252.

¹⁴⁹³ Jutikkala 1968d, s. 119.

¹⁴⁹⁴ Lutz Raphaelin mukaan historiantutkimus politisoitui 1900-luvun alkupuolella merkittävästi. Raphael 2010a s. 18–19, 44–49.

talonpoikaiston institutionaalisessa nousussa konkretisoitua demokraattinen järjestys.

Taloukasvun ja poliittisen historian tiet limittyvät eritoten instituutioissa, joiden rooli on länsimaiden taloushistoriassa nähty perinteisesti varsin merkittävänä.¹⁴⁹⁵ Jo saksalaisen historiallisen koulukunnan päätelyssä esiintyivät sellaiset käsitteet kuin normit, oikeudellinen järjestys, instituutiot, taloudellinen järjestys ja rakenne, joiden avulla koulukunta erottautui brittiläisestä traditiosta, jossa päätöksenteko tai yksilöllinen käytös näkyi enemmän.¹⁴⁹⁶ 1900-luvun viimeisten vuosikymmenten aikana instituutiot ovat olleet esimerkiksi Douglass Northille avain historiallisen muutoksen ja taloudellisen kasvun kuvaamiseen. On kuitenkin huomautettava, että instituutioiden tarkastelu kätkee sisäänsä vahvan jaon vanhan ja uuden yhteiskunnan välisestä murroksesta. Esimerkiksi Northille *ancien régime* aikana taloudelliset privilegiot olivat poliittinen keino säädellä taloudellista toimintaa. Samalla yhteiskunta ja valtaapitävät saivat itselleen väkivaltamonopolin, jota ilman kauppa ei laajene.¹⁴⁹⁷ Mekanismi kuitenkin hidasti taloudellista ja poliittista kehitystä. Moderneissa yhteiskunnissa sitä vastoin poliittinen ja taloudellinen toiminta on ideaalitulassa mahdollista monille ja organisaatioiden muodossa avointa kaikille, mikä ruokkii kilpailua ja kasvua.¹⁴⁹⁸

Myös Jutikkala ja Heckscher kiinnittivät huomiota instituutioihin, koska taloukasvua suojaavan funktion lisäksi instituutiot tarjosivat heille mahdollisuuden kansallisten ja kansainvälisten sekä vanhojen ja modernien ominaispiirteiden esittelyyn ja vertailuun. Niin Northin kuin Jutikkalan ja Heckscherin tutkimuksissa poliittisen ja taloudellisen järjestelmän limittyneisyys tulee hyvin esiin, sillä tietyt poliittiset reunaehdot loivat taloudellista kehitystä ja päinvastoin. Yhteiskunta tarvitsi järjestystä, ja sellainen löytyi porvarillisesta demokratiasta. 1800-luvun modernisaation ja teollistumisen ymmärtäminen taloudellisen kasvun reunaehtona onkin vaikuttanut siihen, että kyseiseen ilmiöön liittynyt taloukasvu on yleisemmin irrotettu historiallisesta kontekstistaan, jolloin se on muuttunut nykyhetken poliittiseksi ilmiöksi. 1800-luvun taloukasvun olennainen osa, sosiaalisen liikkuvuuden voimistuminen ja demokraattisten instituutioiden kehitys, on välillä nähty tutkimuskirjallisuudessa yleisesti taloukasvuun kiinteästi liittyneinä ilmiöinä.¹⁴⁹⁹ Porvariston, demokratian ja teollisen rakennemuutoksen ilmiöt kulkevat siten toistensa reunaehtoina länsimaisen

¹⁴⁹⁵ Fukuyama 2014, s. 233. Instituutioiden roolia talouden kehityksessä on tutkinut erityisesti Douglass C. North (North 1981; North 1991). Northin oppihistoriallisista aikaansaannoksista katso Lamoreaux 2016, s. 39–41.

¹⁴⁹⁶ Hesse 2016, s. 97. Hessen mukaan saksalaiset historian tutkijat operoivat myös aluetta, valtiota, interventiota, yhteistyötä, kollektiivista henkeä ja talouspolitiikkaa tarkoittaneilla käsitteillä.

¹⁴⁹⁷ Söderberg 2007, s. 286–291.

¹⁴⁹⁸ North, Wallis, Weingast 2009, s. 2–3, 18–27.

¹⁴⁹⁹ Fukuyama 2014, s. 400.

markkinatalouden historiassa.¹⁵⁰⁰ Seuraavaksi tarkastelen tätä ilmiötä Jutikkalan teksteissä.

Jutikkalan tutkimuksissa sosiaalinen modernisaatio liittyi sääty-yhteiskunnan murentumiseen. Kuten Heckscherin myös Jutikkalan teksteissä elinkeinorakenteeseen liittyi kumouksellisuutta, kun privilegit tasoittuivat ja kumoutuivat.¹⁵⁰¹ Jutikkalan kuvailussa taloudelliset ja poliittiset oikeudet levisivät laajalle yhteiskuntaan ja sosiaalinen mobiliteetti vilkastui.¹⁵⁰² Aikaisempien säätyjen rinnalle kohosi rakennelma, jossa ihmiset jaettiin kahteen säätyyn: herrasväkeen eli säätyläisiin ja rahvaaseen eli yhteiseen kansaan. Nyt rakennelma ei kulkenut yhtenäisiä poliittisia tai taloudellisia jakolinjoja pitkin, sillä yhteiskuntaryhmät eivät olleet “identtiset omistavien ja omistamattomien kanssa, joita kumpiakin oli kummassakin ryhmässä. Aikalaisetkin olivat tietoisia siitä, että sosiaalinen vedenjakaja ei kulkenut rikkaiden ja köyhien välillä.”¹⁵⁰³ Kyseessä oli statukseen, sivistykseen ja syntyperään liittynyt jakolinja, joka raadollisimmillaan merkitsi eliitin ja kansan välistä vastakkainasettelua.

Aatelin merkitys muuttui 1800-luvun aikana.¹⁵⁰⁴ Jutikkalan mukaan aatelisto oli tosin aikaisemminkin ennen kaikkea virkamiessääty maanomistuksistaan huolimatta.¹⁵⁰⁵ Oli kyseessä sitten maaomaisuus tai virkoihin oikeuttavat privilegit, aateli tavoitteli omalle ryhmälleen taloudellista ja poliittista valtaa.¹⁵⁰⁶ Jutikkala lisää, että Ruotsi oli 1800-luvulla Pohjoismaiden aatelisvaltio, mitä vahvisti vuoden 1866 valtiopäivä uudistus. Painottamalla eroa Suomen ja Ruotsin välillä hän vahvisti samalla kahden valtion yhteiskuntahistorian suurten kertomusten eroja. Historiallinen konstruktio on siis tässäkin nykyhetken legitimointia, sillä näin Jutikkala rakensi 1800-luvun teemoja hyväksikäyttäen Suomesta tasaveroisuuden yhteiskuntaa erotuksena Ruotsista ja Venäjältä.

Aatelin yhteiskunnallista heikentymistä ja historiografista siirtymää osaksi ruotsalaisen yhteiskunnan ominaispiirteitä vahvisti Jutikkalan teksteissä se, että hän yhdisti retorisella tasolla suomalaisen talonpojan yhteiskuntapoliittisen nousun ja Heckscheriltä tutun käsityksen 1800-luvusta

¹⁵⁰⁰ Fukuyama 2014, s. 403.

¹⁵⁰¹ Jutikkala 1968e, s. 176.

¹⁵⁰² Jutikkala 1968e, s. 177–188.

¹⁵⁰³ Jutikkala 1968e, s. 183.

¹⁵⁰⁴ Snellman 2014, s. 273–288. Heikki Ylikangas painottaa puolestaan virkamiehistön nousua. Ylikangas 1987, s. 103–113. Vertaa myös Heikki Wariksen näkemyksiin artikkelissa *Yliopisto sosiaalisen kohoamisen väylänä*. Waris 1940.

¹⁵⁰⁵ Jutikkala 1965b, s. 177.

¹⁵⁰⁶ Jutikkala 1965b, s. 178. “Rajaa ei käytännössä pyykitetty lain pykälien mukaan, mutta silti tiedettiin hyvin, missä se kulkii: vaikka Ruotsissa vuoden 1809 Hallitusmuoto poisti viimeisetkin virkaprivilegit, onnistui aatelittoman ensimmäisen kerran päästä Ruotsin valtioneuvostoon 1828, pääministeriksi 1883, ja eksklusiiviseen ulkoministerin virkaan vasta 1914.”

Euroopan historian onnellisimpana aikana.¹⁵⁰⁷ Jo aikaisemmin perintötalonpojat olivat vapautuneet “kruunun holhouksesta” ja talonpoikien itsenäistymisprosessi oli päättymässä¹⁵⁰⁸, mutta nyt talonpojat saattoivat esiintyä

*maanherroina, joskaan ei tämän sanan feodaalisessa merkityksessä, niin ainakin sikäli, että suuresta osasta talonpoikia tuli vuokranantajia omine alustalaisineen. Valtioelämässä talonpojat saavuttivat entistä tunnustetumman ja paikallisessa itsehallinnossa määrävän aseman. Yhtaikaisesti kaiken tämän kanssa tapahtui maa- ja metsätalouden murros, jonka vaikutuksesta talonpoikaisvarallisuus 1800-luvun jälkipuoliskolla lisääntyi nopeammin kuin milloinkaan aikaisemmin.*¹⁵⁰⁹

Näin käsitys eurooppalaisesta kultakaudesta synkronoituu talonpoikien huippusaavutusten kanssa. Eurooppalainen talouden murros oli kuitenkin muuttanut yhteiskunnan luonnetta. Nyt varallisuus ei ollut enää varattu vain eliitille, joka otti haltuunsa yhteiskunnan tuotannollista ylijäämää tai verotuloja, vaan varallisuus kanavoitui maa- ja metsätalouden murroksen vaikutuksesta kapitalistiseen toimintaan.

Francis Fukuyaman mukaan kaupallinen maatalous lisäsi yhteiskunnan varallisuutta ja kasvatti ihmisten luottamusta valtioon, jos valtio ei enää ulkoistanut veronkantoa yksityisille.¹⁵¹⁰ Jutikkala kuvasi samaa ilmiötä keskittymällä talonpoikaisomistuksen kasvuun. Yhdistämällä sen ruhtinaskunnan liberaaleihin reformeihin 1860-luvulta alkaen¹⁵¹¹ Jutikkala antoi liberalismille lopullisen suomalaisen ulottuvuuden: “Lopuksi vuonna 1916 astuttiin viimeinen askel liberalismiin tiellä: silloin annetussa asetuksessa tehtiin – taaskin valtiopäivien päätöksen mukaisesti – halkominen ja lohkominen täysin vapaiksi.”¹⁵¹² Liberalismin eteneminen antoi Jutikkalalle raamit, joiden sisällä yksilöiden taloudellinen toiminta alkoi määrittää kansallista taloutta ja samalla vahvistaa ihmisten luottamusta poliittiseen yhteisöön. Kasvanut varallisuus nosti talonpoikien yhteiskunnallista asemaa, mutta jo 1700-luvun puolella leventynyt juopa tilallisten ja tilattomien välillä

¹⁵⁰⁷ Jutikkala 1958, s. 313.

¹⁵⁰⁸ Jutikkala 1958, s. 301.

¹⁵⁰⁹ Jutikkala 1958, s. 313.

¹⁵¹⁰ Fukuyama 2014, s. 346. Taustalla vaikuttaa Barrington Mooren tyyppittely modernisaation kolmesta reitistä, joissa kaikissa talonpoikaisto on ollut merkittävänä tekijänä. 1) Englannin demokraattinen tie tapahtui myös Pohjois-Amerikassa. Näillä alueilla talonpoikainen maatalous ja feodaalinen poliittinen järjestelmä pakotettiin yhteen, minkä seurauksena syntyi kaupallinen maatalouskulttuuri. 2) Toinen tie oli Venäjän ja Kiinan talonpoikaisvallankumousten viitoittama. 3) Kolmas reitti olisi ollut fasistien tie, jossa repressiivinen maatalouskulttuuri tasoitti tietä autoritaariselle valtiolle, jolle ei löytynyt tässä vaiheessa enää kaitsijoita. Vain ensimmäisessä reitissä talonpojilla tai maanviljelijöillä oli insentivi maanviljelyn tuottavuuden kasvattamiseen.

¹⁵¹¹ Jutikkala 1958, s. 303.

¹⁵¹² Jutikkala 1958, s. 305.

jatkoivat levenemistään.¹⁵¹³ Näin Jutikkalan oli mahdollista ylläpitää eroa omistavan ja omistamattoman maanviljelijän välillä. 1800-luvun aikana torppariksi nousu hankaloitui ja torpparitkin hyötyivät vain väliaikaisesti niistä maataloudellisista harppauksista, jotka tulivat omistavien talonpoikien hyväksi. Agraariyhteiskunnan valta-asetelmia ilmentänyt juopa siirtyi sosiaalisesti alemmalle tasolle, kun herraskartanoiden ja suurttalonpoikaistalojen erot muuttuivat pienemmiksi.

Vaikka Jutikkala painottikin talouspolitiikan liberaaleja reformeja vaikutuksiltaan olennaisina talonpoikien yhteiskunnallisen aseman kehityksessä, talonpoikien varallisuus karttui kuitenkin kansainvälisen talouden trendien seurauksena metsärahoilla.¹⁵¹⁴ Taloudellinen menestys vaikutti talonpoikiin Jutikkalan mukaan vain vähän, ja “nousukasmainen mellastelu oli kuitenkin poikkeuksellista ja ohimenevää, ja pysyväksi jäi uusien hyödykkeiden leviäminen talonpoikaisväestön keskuuteen”.¹⁵¹⁵ Näin teema aatelista, ahneudesta ja huonosta taloudenpidosta toistuu uudessa kehityksessä: Talonpojat nousevat esiin yhteisöllisesti vastuullisina kuluttajina, joiden yhteiskunnallinen rooli vertautuu kansalaisten poliittisiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin kansallisvaltion jäseninä. Sosioekonomisen murroksen ja talonpoikien uudenlaisen roolin myötä vastuullisesta taloudellisesta toiminnasta tuli hyve eurooppalaisten liberaalien käsitysten mukaisesti.¹⁵¹⁶ Kaikki ei kuitenkaan ollut kaupan ja maa muuttui hyödykkeeksi vain hitaasti, sillä sen kulttuurihistoriallinen arvo synnytti hienoisen ristiriidan suomalaisen kulttuurin ja modernin markkinatalouden välille: “Sukutilojen suuri runsaus Suomen kaikissa osissa osoittaa, että peritystä maasta ei yleisesti tullut kauppatavaraa. Mutta ikivanha tunne sukumaan pyhydestä ja siihen liittynyt pyrkimys säilyttää tila suvulla alkoi heikentyä.”¹⁵¹⁷

Jutikkala ei tarkastellut talonpoikien astumista kapitalistiseen markkinatalouteen vain heidän omia voitonpyyntinään, vaan taloudellinen herääminen “tapahtui rinnan kansallisen ja henkisen heräämisen kanssa”.¹⁵¹⁸ Näin hän lähensi kansakunnan historian yhteiskunnallisen kehityksen historiaan, mitä voidaan pitää metodologisena nationalismina ainakin historian esittämistä analysoitaessa.¹⁵¹⁹ Jutikkala ei kuitenkaan liiemmin analysoinut kansallista heräämistä vaan käytti sitä pikemminkin historiallisena raamina, joka teki varsinaisesta tapahtumasta hyväksyttävämmän. Toisaalta modernisaatio ja elinkeinon järkiperaistaminen

¹⁵¹³ Jutikkala 1958, s. 341–343.

¹⁵¹⁴ Suomalaisesta metsästä ja talonpojista katso Kuisma 2006, s. 124–144.

¹⁵¹⁵ Jutikkala 1958, s. 348.

¹⁵¹⁶ Saastamoinen 1998, s. 25–27, 34–50; Bellamy 1992, s. 3–4; McCloskey 2010, s. 24–25.

¹⁵¹⁷ Jutikkala 1958, s. 338.

¹⁵¹⁸ Jutikkala 1958, s. 319.

¹⁵¹⁹ Metodologisesta nationalismista katso esimerkiksi Chernilo 2007, s. 10–17; Jalava 2017, s. 104–107; Norring 2017, s. 208–209, 224–226.

toivat tullessaan myös lieveilmiöitä, joiden käsittely kertoo Jutikkalan empivästä suhtautumisesta kulttuuriseen modernisaatioon:

Taloudellisen murroksen ja elintason nousun vaikutukset eivät olleet yksinomaan myönteisiä. Kun vanhojen, yksinkertaisuudessaan kauniiden talonpoikaisrakennusten tilalle pystytettiin uusia, jotka täyttivät korkeammat elämänvaatimuksen, noudatettiin niiden suunnittelussa vuosisadan vaihteessa muotiin päässyttä 'huvilatyylä'. Käsityötaito heikkeni, kun tehdasvalmisteinen kaupunkilaiskama tunkeutui maaseudulle. Talonpojisto joutui voimakkaan kaupunkilaisvaikutuksen alaiseksi. Perinnäistapoja alettiin halveksia, ja viimeisten taikauskon rippeiden mukana vaipuivat unohduksiin runot, sadut ja paikallistarut, sananlaskut ja arvoitukset, sävelmät ja tanssit, jotka vuosisatojen aikana olivat rikastuttaneet talonpoikaiselämää.¹⁵²⁰

Jutikkala käyttää historiallista passiivia kärjistääkseen eroa vanhan ja kunnollisen sekä uuden ja kyseenalaisen välillä ja korostaakseen talonpojiston alistumista vieraille voimille. Passiivi suuntaa lukijan huomion kaupunkiin ja tehtaiden ilmapiiriin haitalliseen vaikutukseen, josta maaseudun ihmisten sijaan sai eniten osakseen uusi väestöryhmä, työväestö. Moderni teollisuuskapitalismi olikin luonut uuden yhteiskunnallisen ryhmän, työväestön, joka 1900-luvulta tarkasteltuna oli imenyt sisäänsä demokratian ilmiön ja merkitsi teollisessa yhteiskunnassa suurena tavaroiden tuottajana sitä, mikä oli *ancien régime* aikana jäänyt suurimmaksi osaksi talonpoikien tai maanviljelijöiden tehtäväksi. Jutikkalalle työväenliike liittyi teollistumisen lisäksi liberalismiin aikaansaamiin yhteiskuntapoliittisiin reformeihin ja niiden liikkeellepanevaan historialliseen voimaan. Liberalismi oli poistanut työntekijän työnantajan holhouksesta, mikä oli juridinen edellytys työväenliikkeen synnylle.¹⁵²¹ Näin Suomen historian kohdalla korostuu eräänlainen metatason porvarillinen projekti – taloudellinen kasvu ja kansansivistyksen vahvistaminen –, joka vaikutti myös työväenliikkeen ominaispiirteisiin. Kun kapitalismin, tiedon ja demokratian välille oli vedetty vahva yhteys, tuli työväenliikkeestäkin taloudellisen edistyksen merkki.¹⁵²²

Jutikkala kirjoitti työväenhistoriaa ilman mainittavaa sosialistisesta vallankumoustraditiosta ammentanutta käsitteistöä. Työväenluokan nousun sijaan hän käänsi teollistumisen ja urbanisaation historian koskemaan porvarillisen keskiluokan nousua:

Viimeksi mainittu sana ja nimenomaan yhdistelmä ”työtätekevä luokka” on Suomessakin vanhaa perua, paljon vanhempaa kuin marxilainen

¹⁵²⁰ Jutikkala 1958, s. 319.

¹⁵²¹ Jutikkala 1969, s. 134. Jutikkala painottaa, että pohjoismaiset ammattiyhdistykset eivät olleet aluksi sosialistisia.

¹⁵²² Haapala 2010, s. 32. ”Tämä on läntisten teollisuusmaiden omakuva.” Vertaa myös Montgomeryn vaikutusvaltaisiin samaa yhteyttä vahvistaneisiin tutkimuksiin. Niiden oppihistoriallisesta asemasta katso Hasselberg 2016.

luokkataisteluideologia. Sanan sääty syrjäytti sana luokka käsitteen olennaisesti muuttumatta. Työväen luokan lisäksi kaupunkeihin alkoi vähitellen muodostua keskiluokka: Kun valtion ja kuntien toimenhaltijakunta, kansankoulunopettajisto ja pankkien, kauppojen ja teollisuuslaitosten konttorihenkilöstö nopeasti lisääntyivät, muodostui kaupunkeihin keskiluokka, joka kavensi ylä- ja alaluokan välistä juopaa, eikä kieliraja edes Helsingissäkään enää vuosisadan lopussa kulkenut luokkarajaa myöten.¹⁵²³

Sääty-yhteiskunnan hajoaminen tuntuikin Jutikkalasta varsin yksiselitteiseltä prosessilta, johon ei liittynyt hänen historiankäsitteensä kannalta problemaattisia piirteitä. Sääty-yhteiskuntaan ei sopinut sosiaalinen mobiliteetti, mutta uudelle ajalle se oli elinehto. 1800-luvun lopulla oppineiden ryhmä ei enää täydentänyt itse itseään, vaan se sai uusia jäseniä eri yhteiskuntaryhmistä. Kyseessä oli Jutikkalan painotuksen mukaan yhteispohjoismainen ilmiö.¹⁵²⁴ Tämä tukena Jutikkala saattoikin todeta, että pohjoismaita yhdisti ideologinen tausta. Kansankodit olivat keskenään arvoyhteisö vaikkakin erilaisia. Jutikkalan mukaan ne oli rakennettu ”ideologisesti yhtäläiselle maaperälle.”¹⁵²⁵ Tässäkin Suomi oli myönteisessä mielessä kehityksen kärjessä 1800-luvun lopulla: Suomessa sosiaalinen mobiliteetti oli Jutikkalan mukaan omaa luokkaansa Euroopan ja Pohjoismaiden mittakaavassa.¹⁵²⁶

Myönteisten mielleyhtymien vastapainoksi kohosivat 1900-luvun sodat ja yhteiskuntaluokkien väliset ristiriidat. Nämä teemat yhdistyivät Suomen sisällissodassa ja siitä käydystä yhteiskunnallisessa keskustelussa. Yhteiskunnallinen keskustelu oli politisoitunut Väinö Linnan julkaistua *Täällä Pohjantähden alla* -trilogian.¹⁵²⁷ Linnan ”punainen” kaunokirjallinen mutta yhtäkaikki yhteiskunnallisesti vaikuttava näkemys sisällissodan taustoista ja vaikutuksista repi auki yhteiskunnallisen trauman haavat syvensi nykyhetkeen kytkeytyneitä poliittisia ristiriitoja. Historiantutkijat vastasivat tähän yhteiskunnalliseen haasteeseen yrittämällä muuttaa kansakunnan muistia häirinneen konfliktin historiaksi.¹⁵²⁸ Näin sosiaalihistorialliset näkökulmat alkoivat kiinnittyä historiantutkijoiden sisällissotatulkintoihin.¹⁵²⁹ Keskustelu kääntyiikin nopeasti torpparikysymyksen historiaan ja torppareiden rooliin sisällissodassa, ja myös Jutikkala otti siihen osaa.¹⁵³⁰ Vuonna 1968 Jutikkalan oppilas Viljo Rasila julkaisi tilastollisen tutkimuksensa *Kansalaissodan sosiaalinen tausta*, jossa

¹⁵²³ Jutikkala 1968e, s. 184–185.

¹⁵²⁴ Jutikkala 1965b, s. 183.

¹⁵²⁵ Jutikkala 1965b, s. 214.

¹⁵²⁶ Jutikkala 1965b, s. 183.

¹⁵²⁷ Haapala 2001, s. 25–34; Haapala 2017, s. 41–42; Linna 1959–1962;

¹⁵²⁸ Kettunen 2008, s. 36.

¹⁵²⁹ Tepora & Roselius 2014, s. 8–10.

¹⁵³⁰ Esimerkiksi Jutikkala 1961.

hän kumosi yleisesti vallalla olleen ja Linnaan henkilöityneen käsityksen torppareiden punaisuudesta.¹⁵³¹

Jutikkalan näkemykset torpparilaitoksen historiasta on nähtävä osana politisoitunutta yhteiskuntakeskustelua, jossa sisällissodan lisäksi myös maanhankintalait ja niiden toteuttaminen olivat kärjistäneet poliittisia näkemyseroja yhteiskuntaryhmien oikeuksista ja maanomistamisesta.¹⁵³² Torpparikysymyksestä muodostui Jutikkalalle sosiaaliseen mobiliteettiin liittynyt yhteiskunnallinen konflikti, jossa valtakunnan laillisuusperiaatteet hämärtyivät ja yhteiskuntaryhmien väliin syntyi omistusoikeudellista eriarvoisuutta. Siitä huolimatta hän käsitteli ilmiötä osittain taloushistoriallisena ja osittain valtakunnallisella ylätasolla esiintyvänä ilmiönä, jolloin konfliktit etääntyivät yhteiskuntaryhmien tasolta pois. Näin Jutikkalan omiana aikana politisoitunut sisällissodan jakolinjoihin liittynyt historiallinen ilmiö asettui erityiselle tutkimukselliselle tasolle, jonka avulla hän pystyi kuvaamaan ilmiötä sensitiivisemmin. Kyse ei ollut kuitenkaan siitä, että Jutikkala subjektiivisiin tai poliittisiin syihin vedoten olisi siirtänyt tarkastelun kokonaan pois politiikasta. Kyse oli enemmänkin siitä, että hän halusi yleisestikin osoittaa historiallisten ilmiöiden, tässä tapauksessa torpparikysymyksen, johtuvan taloudellisista syistä, ei niinkään politiikasta, vaikka asia olisi siltä näyttänytkin ilman tarkempaa ristivalotusta.

Torpparikysymys kehittyi Jutikkalan esityksessä ennen kaikkea taloushistoriallisena pulmana ja väestödynaamisena ongelmana. Suomi oli 1870-luvulle asti hyvin maatalousvaltainen, ja maatalousväestö kasvoi etenkin vuosisadan lopulla.¹⁵³³ Torppari- ja tilattoman maan kysymys kärjistyi hitaan teollistumisen¹⁵³⁴ seurauksena, sillä vaikka vähäinenkin taloudellinen kehitys nosti talonpoikien elintasoja, tilattoman väestö elintaso ei silti noussut sen mukana.¹⁵³⁵ Suomen ja Ruotsin asettaminen rinnakkain toi Jutikkalan mukaan vielä selkeämmin esiin torpparikysymykseksi kasvaneen ongelman *oikean* eli *taloudellisen* luonteen politisoituneen *maanomistuskysymyksen* sijaan. Ilmiön poliittisen herkkyyden laimentamiseksi Jutikkala levensi ilmiön tarkastelua yli yhteiskunnan maantieteellisten rajojen. Ruotsissa Jutikkalan mukaan "teollistumista seurannut muutto kaupunkeihin sekä siirtolaisuus olivat päässeet Ruotsissa vauhtiin aikaisemmin kuin Suomessa ja olivat jo viime vuosisadan loppuun mennessä vieneet tuhansien mäkitupien häviämiseen".¹⁵³⁶ Toisaalta myös Pohjois-Amerikan vetovoima vaikutti

¹⁵³¹ Rasilta 1968. Myös Keijo Kulha kirjoittaa Jutikkalasta, Rasilasta ja torpparilaitoksesta. Kulha 2006, s. 142–148.

¹⁵³² Toisen maailmansodan jälkeisen ajan yhteiskunta- ja asutuspoliittisista suuntalinjoista ja haasteista katso Mylly 2005.

¹⁵³³ Jutikkala 1968f, s. 192.

¹⁵³⁴ Jutikkala 1968f, s. 193.

¹⁵³⁵ Jutikkala 1968f, s. 193.

¹⁵³⁶ Jutikkala 1968f, s. 195–196; Jutikkala 1958, s. 379–380.

taustalla, ja se veti Jutikkalan mukaan puoleensa siirtolaisia¹⁵³⁷ Pohjanmaalta, jossa maanomistajia oli enemmän kuin muualla.¹⁵³⁸ Se, että Jutikkala huomioi myös tämän ulottuvuuden, söi pohjaa torpparikysymyksen asettumiselta osaksi yhteiskunnan sisälle jakolinjoja halkovia maanomistuksiistoja. Torpparikysymys väestöhistoriallisena ilmiönä ja siirtolaisuus olivat Jutikkalalle esimerkkejä kollektiivisten ilmiöiden historian tutkimuksellisesta ja yhteiskunnallisesta todistusvoimasta ja askeleesta korrelaatioiden, toistuvien ilmiöiden, kvantitatiivisten menetelmien ja monimutkaisten vaikutussuhteiden maailmaan.

Torpparikysymyksen käsittely tässä yhteydessä auttaa hahmottamaan, miten Jutikkala näki valtion ja liberalismien välisen suhteen kehittyvän vuosisadan lopulla, sillä taloushistoriallisten seikkojen lisäksi torpparikysymykseen liittyi valtion väliintulo ja liberalismien voimistuminen. Torppareiden itsenäistyminen oli nimittäin ristiriidassa vallitsevan omistuskäsityksen kanssa, jossa omistusoikeutta pidettiin loukkaamattomana. Vähitellen kuitenkin uusissa säädöksissä, kuten vuoden 1902 maanvuokralaissa, "sosiaalipoliittiset näkökohdat ja sopimusvapaudesta kiinni pitävä liberaali kanta oli koetettu sovittaa yhteen niin pitkälle kuin mahdollista."¹⁵³⁹ Jos torpparikysymys oli alkanut demografisena haasteena ja "poliittiset sivuvaikutteet" olivat olleet olemattomia,¹⁵⁴⁰ niin uuden vuosisadan lähestyminen toi tullessaan Jutikkalan mukaan myös puolue- ja suurvaltapolitiikan. Jutikkalan torpparikysymyksen rekonstruktio politisoituukin tässä kohden, ja esiin nousee omistamisen teema suomalaisen yhteiskunnan peruskalliona. Kyse ei ollut enää suomalaisen yhteiskunnan sisäisistä ongelmista, vaan nyt vastakkain oli läntinen ja itäinen kulttuuri. Jutikkala kuvaa, kuinka "laukkuryssät" levittivät tietoa siitä, että keisari jakaisi venäläisen lain vahvistuttua maat tasan. Agathon Meurmanin auktoriteetista tukea hakemalla Jutikkala vahvisti tutkimuksessaan näkemystä siitä, että torpparikysymys ja luuloteltu poliittisuus syntyivät vasta valtakunnan venäläistämistoimien käynnistyttyä.¹⁵⁴¹

Viipurin lahjoitusmaiden tapaus vahvisti Jutikkalan käsitystä itäisen ja läntisen omistusjärjestelmien eroista¹⁵⁴², joissa isojakotoimenpiteet olivat viivästyneet merkittävästi, koska siellä oli runsaasti rälssitiloista koostuvia

¹⁵³⁷ Jutikkala 1983c, s. 15.

¹⁵³⁸ Jutikkala 1958, s. 357.

¹⁵³⁹ Jutikkala 1958, s. 374.

¹⁵⁴⁰ Jutikkala 1958, s. 374.

¹⁵⁴¹ Jutikkala 1958, s. 376. Puoluepoliittisia seurauksia oli se, että sosiaalidemokraatit saivat paljon kannattajia torppareista, sillä sosiaalidemokraattien mielestä, että valtion oli tehtävä pakkoluovutustoimia ratkaistakseen toimenpiteet.

¹⁵⁴² Jutikkala 1958, s. 362–364. Viipurin lahjoitusmaiden historia ulottuu 1700-luvulle Vanhan Suomen lahjoitusmaihin. Tilanne huononi 1800-luvun aikana, kun Nikolai I:n päätöksellä donataareista tehtiin maanomistajia, sillä he saivat täydellisen rälssioikeuden lahjoitusmaihin. Tämä ilmiö vaikutti entisten Ruotsi-Suomen alueiden ja Vanha-Suomen alueiden erovaisuuksien kasvuun.

jakokuntia. Puutteellisten niukkuuden sanelemien elinehtojen lisäksi Viipurin läänin talonpoikaiskysymykseen vaikutti myös, että talonpojat olivat mielivallan alaisia. Jutikkala summaa: “Tsaarien itsevaltiuteen, venäläiseen yhteiskuntajärjestykseen ja muussa Suomessa jo kauan sitten vanhentuneiksi tunnustettuihin omistusoikeuskäsityksiin vedoten oli v:n 1836 päätöksellä kuudeltatuhannelta talonpojalta riistetty omistusoikeus maahansa.”¹⁵⁴³ Lopulta Suomen *valtio* lunasti maat venäläisiltä lahjoitusmaanomistajilta, vaikka se aiheutti valtiolle kansantaloudellisia tappioita.¹⁵⁴⁴ Kansantaloudellisen tappion sijaan Jutikkalalle olikin tärkeämpää, että tapahtumakulun myötä Viipurin lääniin hallitsevaksi ryhmäksi tulivat pienviljelijät. Yleisemminkin Suomessa sosiaalipoliittiset toimet – oli ne sitten kohdistettu agraaripoliittikkaan tai teollisuudessa työskenteleviin – olivat Jutikkalan mukaan poikkeuksellisen edistysellistä eurooppalaisessa mittakaavassa. Kyseessä olivat myöhäisen teollistumisen edut.¹⁵⁴⁵ Suomen takapajuisuus tarkoitti vain teollistumisen vaihetta, ei niinkään sitä, että Suomen yhteiskunta ei olisi ollut sovelias teollisuuskapitalistiseksi yhteiskunnaksi.

*Ne jotka puhuvat Suomen takapajuisuudesta 1910-luvulla, ajattelevat todennäköisesti harmaita mökkejä, suolaista silakkaa ja püimää, rohdinmekkoja ja tallukkaita, kuokkiessa köyristyneitä selkiä ja ahtaissa asunnoissa vaanivaa keuhkotautia, sanalla sanoen elintaso. Mutta elintason alhaisuuden syyinä oli vain se, että teollistumisen aalto on ennättänyt aikaisemmin huuhdella läntisiä rannikoita kuin itäisiä; mitkään lainsäädäntötoimenpiteet eivät olisi voineet muuttaa tätä tosiasiaa sen enempää kuin on läntisellä pituusasteella mahdollista asettaa kellon iso viisaria samalle kohdalle kuin itäisemmällä.*¹⁵⁴⁶

Taloudellinen voima toimii muutoksen merkinä ja vihjaa muutoksen vääjäämättömyyteen. Jutikkala selittää historiallista muutosta tässä kohtaa samalla tavalla kuin Heckscher. Suomalainen yhteiskunta oli alhaisesta elintasosta huolimatta ideaalikäsitteiden tasolla sopiva liberaalille järjestelmälle ja teollistumisen lupaamalle edistykselle. Lainauksessa on lisäksi läsnä tunne teollistumisen luonnollisuudesta, johon Jutikkalan käyttämät ilmaisut ilmansuunnista ja kellon viisareista viittaavat. Samalle ne toimivat erottajina idän ja lännen välillä. Aikaero toimii vertauskuvana kulttuurieroille, jotka on tässä mielletty pysyviksi lyhyestä maantieteellisestä etäisyydestä huolimatta.

Itse asiassa Jutikkala vähätteli maanvuokrakysymyksen lukumääräistä merkitystä maatalouden kokonaistuotannon kannalta, eli torpparien itsenäistyminen ei olennaisesti vaikuttanut taloudelliseen kehitykseen.¹⁵⁴⁷

¹⁵⁴³ Jutikkala 1958, s. 364–365.

¹⁵⁴⁴ Jutikkala 1958, s. 366.

¹⁵⁴⁵ Jutikkala 1962; Jutikkala 1968b, s. 208–216.

¹⁵⁴⁶ Jutikkala 1965b, s. 212.

¹⁵⁴⁷ Jutikkala 1968f, s. 203–204.

Sosioekonomisessa modernisaatiossa oli kyse teollistumisesta, ja sen voima oli valtava.

Kaikkein tuntuvin maalaisväestön rakenteeseen vaikutti kuitenkin teollisuuden ja kaupunkien kasvanut vetovoima ja samanaikainen maaseudun luonnollisen väestönlisäyksen aleneminen... Teollistuminen oli ratkaissut Suomen maakysymyksen siltä osalta, mikä torpparivapautuksessa jäi ratkaisematta, kunnes siirtoväki Moskovan rauhan jälkeen teki sen jälleen aktuaaliksi uudessa ja odottamattomassa muodossa.¹⁵⁴⁸

Sosioekonomisen modernisaation lisäksi myös demokratian vahvistuminen määritteli suuntaa kansalliselle historialle. Ilmiönä demokratia ei kuitenkaan rajoittunut vain 1800-luvulle, vaan se oli lisäksi nykyhetkessä ihmisten valtasuhteita määrittänyt tekijä. Jutikkalan suomalaiselle yhteiskunnalle määrittelemät suuntaviivat kumpusivat siten myös demokratian funktiosta vastavallankumouksellisenä eetoksena vasemmiston ja oikeiston välissä.¹⁵⁴⁹ Demokraattinen ja porvarillinen pienomistajien Suomi oli näin määritelty erilaiseksi itäisestä ja vanhan maailman feodalismista sekä toisaalta 1900-luvun bolshevismista.¹⁵⁵⁰ Demokraattinen kehitys Jutikkalan nykyhetkeä määrittävänä kehikkona näkyi myös siinä, että hän näki romantiikkaan kytkeytyneen kansallisuusaatteen ja kansallisvaltioajattelun demokratian taustalla. Juuri tämän demokraattisen sävyn takia Jutikkala koki problemaattisena sen, että romantiikan kiihkokansalliset sävyt alkoivat syövyttää dynastista valtiota alhaalta päin:

Romantiikka kirvoitti voimia, jotka alhaaltapäin alkoivat syövyttää dynastisia valtioita. Sen sijaan, että valtiokansa-oppia oli istutettu alamaisiin ylhäältä päin, nousi kielikansallinen liike alhaalta ja vetosi maalaisrauhaaseen silloinkin kun tämä ei vielä poliittisesti valvutuneena itse aktiivisesti kyennyt sitä ajamaan. Sillä oli demokraattinen luonne ja se hyökkäsi vallitsevia oloja vastaan siihen asti, kunnes tavoiteltu kansallisvaltio oli toteutunut.¹⁵⁵¹

Kiihkokansallisuus vahvisti ihmisten sosiaalisia siteitä yhteiskunnan sisällä, mutta samalla se alkoi hajottaa laajoja dynastisia valtioita sisältäpäin. Yksilöiden laajemmat oikeudet ja yhteisöjen itsemääräämisoikeus tuottivat edistystä. ”Kielikansallisuuteen” sisältyi Jutikkalan arvostama demokraattinen ideaali. Etnis-lingvistisen nationalismin valtakuntia hajottava voima oli moraalisesti oikeutettua, jos sitä seuranneesta

¹⁵⁴⁸ Jutikkala 1968f, s. 205.

¹⁵⁴⁹ Demokratiasta ja vastavallankumouksellisuudesta sekä ensimmäisen maailmansodan jälkeisestä Euroopasta katso Kershaw 2015, s. 102–108.

¹⁵⁵⁰ Siltala 2007b. Vertaa Christopher L. Hillin toteamukseen kansallisen historian tutkimuksen ideologisesta funktiosta, jossa kansallisen historian ulkopuolella suljetaan kielletyiksi ja vahingollisiksi miellettyjä ilmiötä. Hill 2008, s. xiii.

¹⁵⁵¹ Jutikkala 1965b, s. 110–111.

yhteiskunnallisesta myllerryksestä syntyi kansallisvaltioita. Ilmiö muuttui Jutikkalalle ongelmalliseksi kiihkokansallismielisen ajattelun yhdistyessä imperialismiin. Silloin sotien hajottava voima esti yhteiskuntien kehityksen. Tässä Jutikkala ajattelee samansuuntaisesti kuin 1700-luvun yhteiskuntateoreetikko Edmund Burke, jolle ihmisille ominaista halua valloituksiin oli mahdollista rajoittaa vain poliittisen järjestäytymisen avulla. Euroopan sivilisatorinen kehitys oli Burkelle tästä organisoitumisprosessista myönteinen esimerkki.¹⁵⁵²

Edellisessä lainauksessa tulee esiin myös Jutikkalan kielteinen suhtautuminen kulttuuriseen modernisaatioon, jonka merkittävänä aikaansaannoksena oli pidetty yksilöllisyyden vahvistumista ja ihmisten ajatusmaailman maallistumista.¹⁵⁵³ Jutikkalalle yksilöityminen oli myönteinen prosessi, kun se ilmeni kansalaisten poliittisten oikeuksien ja velvollisuuksien laajentumisena. Demokratian voimistuminen ehkäisi poliittisen vallan keskittymistä, josta äärimmäisenä esimerkkinä oli itsevaltius. Hänen mukaansa hallitsijan itsevaltaiset tavoitteet lisäsivät kansallisuusliikkeen aggressiivisia piirteitä vahvistamalla uniformiteetti-ideologiaa.¹⁵⁵⁴ On kuitenkin muistettava, että Jutikkala ei mielellään kirjoittanut suomalaisesta *nationalismista*, koska kaikkienensa nationalismi oli hänelle “valtakunnan kansallisiin vähemmistöihin kohdistuvaa aggressiivisuutta”.¹⁵⁵⁵ *Nationalismi* oli hänelle poliittinen käsite, ilmiönä kielteinen ja ideologisenä oppina se ei välttämättä edistänyt demokratiaa. Kuten Jutikkalan esimerkki osoittaa, nationalismista ei ollut isänmaallisen kansallisvaltiota kunnioittaneen historiantutkijan itsemäärittelyn välineeksi. Pekka Ahtiainen ja Jukka Tervosen kuvaus Jutikkalasta osana 1900-luvun suomalaiskansallisia historiantutkijoita, joiden käsitys menneisyydestä oli raadollisempi kuin heitä edeltäneiden fennomaanitutkijoiden, täydentyy tässä kohden Jutikkalan nationalismia koskevista määrittelyistä.¹⁵⁵⁶

Myös Heckscherille taloudellisen edistyksen aika muutti yhteiskuntia tasaveroisemmaksi.¹⁵⁵⁷ Samalla sosiaalinen mobilisaatio yhdistettynä uudensuolaan työolosuhteisiin muutti työn luonnetta. Uudet teollisuusalat olivat Heckscherin mukaan yritysrakenteeltaan kapitalistisia, mikä johti

¹⁵⁵² Bourke 2007, s. 424. Vertaa Wagner 2016, s. 95. Wagnerille yksilöllisen ja kollektiivisen autonomian kehityksen suhde edistykseen on ongelmallinen, koska autonomian myötä toiminnan ja sen seurausten arviointi tulee haastavammaksi.

¹⁵⁵³ Jutikkala 1965b, s. 111. “Kun sosiaalinen maailma maallistui eikä enää uskottu kaikkien ihmisten polveutumiseen Aatamista ja Eevasta, putosi pohja pois siltä ikivanhalta käsitykseltä, että ihmiset etäisimmän syntyperänsä puolesta olisivat veljeksiä keskenään.”

¹⁵⁵⁴ Jutikkala 1965b, s. 112.

¹⁵⁵⁵ Jutikkala 1965b, s. 112.

¹⁵⁵⁶ Ahtiainen & Tervonen 1996, s. 69–76.

¹⁵⁵⁷ Heckscher 1957, s. 303. “Hur man vänder det, har 1800-talet – varvid i detta uttryck just nu kan inräknas hela tiden fram till dags dato – därför utgjort en hittills enastående period i svenska folkets liksom i de allra flesta andra folks historia, för arbetarna lika väl som för nästan alla.”

uudenlaisen työvoiman kysyntään. Sahateollisuus oli rautateollisuuteen verrattuna niin moderni, että siellä työntekijät ajautuivat irralleen perinteistä ja kotipaikoista. Eräänlainen irrallisuuden ja joustavuuden suhde määritti nyt työmarkkinoiden ominaispiirteitä aikaisempaa enemmän. Näiden kapitalististen määreiden lisäksi työntekijöiden oikeudet kasvoivat. Lakko-oikeus oli Heckscherin mukaan modernien työmarkkinoiden vähemmän loisteliias piirre:

Som lätt inse, måste en arbetarbefolkning som var till den grad utan rötter i sin inre och yttre miljö samtidigt komma att få en helt annan prägel än de som hade utmärkt järnhanterings starkt både traditionsbundna och ortsbundna arbetare. Därför är det långt ifrån någon tillfällighet att den första viktiga strejken i Sveriges historia var 1879 års Sundsvallstrejk inom sågverksindustrien.¹⁵⁵⁸

Modernin työvään juurettomuus ja henkisen kehityksen taso liittyivät lakkoiluun. Toinen sosiaalisia oloja heikentävä piirre oli maaseudun työntekijöiden mahdollinen *proletarisoituminen*.¹⁵⁵⁹ Siirtolaisuus ja teollisuus ratkaisivat asian tarjoamalla mahdollisuuden säälliseen elämään valtakunnan ulkopuolella tai teollisuuskeskittymissä. Varsinkin teollisuuden ansioksi luetusta kansan vaurastumisesta tulikin Heckscherin ja hänen läheisten taloushistoriaa tutkineiden kollegoidensa yksi päämotiivi puolustaa teollistumisen roolia osana ruotsalaista modernisaatiota.¹⁵⁶⁰

Yhteiskunnallisena järjestelmänä yksilöön uskova liberalismi ja organisoitua joustavuutta markkinoille tuottanut kapitalismi ehkäisivät Heckscherin ajatuksissa pakkoyhteiskunnan synnyn. Kuten jo edellä huomasimme, liberalistinen kultakausi oli kuitenkin ajautunut ongelmiin, joita korjaamaan Heckscher asetti valtiollisen väliintulon. Hänen mukaansa vanhan liberalismin suurin virhe olikin olettaa yksilön voivan huolehtia omista eduistaan yksin. Liberalismi ei siis tarkoittanutkaan yksilöiden valtaa ilman valtiota¹⁵⁶¹, vaan valtiolle oli paikkansa. Vahvan kansallisvaltion lisäksi Heckscher painotti yksilönvapautta onnistuneen yhteiskuntajärjestyksen perimmäisenä ehtona, jolle nykyaikaisen yhteiskunnan byrokraattinen oikeusvaltio teki hallaa:¹⁵⁶²

Meitä on nyt vuosikymmeniä valistettu todistamalla, ettei vanha vapaus ollutkaan mitään vapautta, sentähden, että itse ulkonaiset olot sitoivat suuren enemmistön pieniin ja epäitsenäisiin tehtäviin; ja herkkäuskoisuudessamme sellaista todistelua kohtaan olemme sallineet yhteiskunnan puristua askel askeleelta yhä kovempaan pakkopaitaan, kunnes enää tuskin on mitään, jota voidaan tehdä ilman lukuisten

¹⁵⁵⁸ Heckscher 1957, s. 264.

¹⁵⁵⁹ Heckscher 1957, s. 297.

¹⁵⁶⁰ Hasselberg 2016, s. 147–156. Katso myös ruotsalaiseen taloushistoriaan läheisesti liittyvästä työväänliikkeen historiantutkimuksesta Linderborg 2001, s. 196–223.

¹⁵⁶¹ Heckscher 1922a, s. 88–92.

¹⁵⁶² Heckscher 1922a, s. 92.

*pykälään säännöksiä, virallista suostumusta, tarkastusta ja tuhansia muodollisuuksia. Ei ole kuitenkaan suoraan sanoen totta, että olosuhteiden luoma ulkonainen paino on vapaalle toiminnalle yhtä haitallinen kuin lakiin sisältyvät esteet.*¹⁵⁶³

Heckscherin kokemusavaruudessa ensimmäisen maailmansodan jälkeisen ajan suurin uhka oli yksilön jumiutuminen valtion puristimeen, mikä tuntui erityiseltä juuri 1800-luvun kultakauden muiston valossa. Puristuksessa pakko ja klienttijärjestelmä voimistuivat ja elinkeinojen luonnollinen kasvu tyrehtyi. Tässä tulee jälleen esiin, miten Heckscherin liberalismi sai käyttövoimansa historiasta. Kyseessä on ilmiö, jonka Richard Bellamy on huomannut liberaalien ajattelijoiden keskuudessa tavalliseksi. 1900-luvulla yhteiskuntien muututtua yhä monisyisemmiksi liberalismiin historiallinen konteksti etääntyi nykyhetkestä ja liberalismi menetti yhteiskuntamoraalisena järjestelmänä houkuttelevuuttansa.¹⁵⁶⁴ Heckscher tiedosti tämän mutta vetosi pontevasti taloudelliseen puoleen kiteyttäen, että taloudellisessa vapaudessa on ”liberalismin suurin henkinen aarre.”¹⁵⁶⁵ Kuten Friedrich von Hayek toisen maailmansodan aikana, myös Heckscher maalasi omien historiallisten lähtökohtiensa pohjalta pessimismissään kielteisiä tulevaisuusnäkyviä ja pelkäsi, että ihmisistä saattoi tulla sosiaalidemokraattisen suunnitelmatalouden vaikutuksesta valtion orjia.¹⁵⁶⁶ Hirschmanin tyypittämän reaktiivisen retoriikan mukaan Heckscher ajatteli kehityksen johtavan aiotun päämäärän sijaan kieroutuneeseen lopputulokseen (*perversity thesis*) ja vaarantavan jo saavutetun inhimillisen hyvinvoinnin (*jeopardy thesis*).¹⁵⁶⁷ Tässä kohtaa historia ja menneisyyden tuntemus oli elinehto ihmisille:

On mahdollista, että vain se, jolla on ollut tilaisuus syventyä varhempien aikojen säännöstelyyn ja valtionholhoukseen sekä kaikkiin näiden seurauksiin, kyllin voimakkaasti voi tuntea, kuinka vaarallisilla teillä yhteiskunnat tätä nykyä ovat. Sen ajan ei tarvitse olla kaukana, jolloin, kuten Ludvig XIV:n Ranskassa, jälleen on vain yksi tie rikkaaksi tulemiseen, nimittäin suhteiden hankkiminen valtion edustajien kanssa; kun jonkin elinkeinon kehittyminen tulee jälleen riippuvaksi siitä, minkälaisia avustuksia tullien, palkintojen ja tuontikieltojen muodossa voidaan mobilisoida; kun suuri teknillinen edistysaskel – sulfittisprään valmistus on jo esimerkkinä tästä – tehdään mahdottomaksi lainsäädännöllä, jota harjoitetaan

¹⁵⁶³ Heckscher 1922a, s. 93–94.

¹⁵⁶⁴ Bellamy 1992, s. 252–253. Liberaalien ajatusten kritiikistä ja eurooppalaisesta historiantutkimuksesta ensimmäisen maailmansodan jälkeen katso myös Raphael 2010a, s. 82–83.

¹⁵⁶⁵ Heckscher 1922a, s. 95.

¹⁵⁶⁶ Heckscherin pessimistisistä visioista katso esimerkiksi Söderberg 2006, s. 449. Heckscher piti muun muassa Karin Boyen ja Aldous Huxleyn dystopioista (Boye 1940; Huxley 1981). Myös Benny Carlson tekee saman huomion Hayekin ja Heckscherin samankaltaisesta pessimismistä sosiaalidemokraattisen kehityksen suhteen. Carlson 2016, s. 93–94.

¹⁵⁶⁷ Hirschman 1991, s. 11–16, 81.

*huolenpidosta vanhempia [sic] taloudellisia etuja kohtaan, jotka joutuisivat kärsimään tuotannon parantumisesta.*¹⁵⁶⁸

Heckscher ehdotti myös, että nousukauden aikana, kun ihmiset ovat ahneuksissaan juoksemassa itseään hengiltä, valtion pitäisi puuttua talouden ylikuumentumiseen. Kyse ei ollut sittemmin Keynesin oppena tunnetuksi tullusta vastasyklisestä talouspolitiikasta, vaan ihmisten pinnan alla kytevien kielteisten ominaisuuksien suitsimisesta yhteiskunnallisen kehityksen tieltä. Taloudellisen voiton tavoittelu ei saanut johtaa merkantilistisen rakennelman uudelleensyntyyyn – varsinkin kun teollistumisen ja yhteiskunnallisen liikehdinnän synnyttämä muutos kulki vääjäämätöntä tietä lännestä itään.

*De sociala rörelser som på detta sätt redan omkring seklets mitt i England hade kopplats in på ganska lugna spår voro på fastlandet helt naturligt vid den tiden icke framme vid en sådan punkt – helt naturligt, därför att den ekonomiska utvecklingen utanför England och Belgien då nått och jämnt var påbörjad efter de linjer som den på det brittiska öarna hade följt nära ett halvsekel. I längden skulle emellertid det kontinentala inslaget på arbetarrörelsernas område bli lika viktigt som det engelska.*¹⁵⁶⁹

Heckscherin lainauksessa historiografinen kaanon Englannista ja lännestä päin etenevästä kehityksestä synnyttää muodon menneisyyden esittämiseen muualla Euroopassa.¹⁵⁷⁰ Vaikka Heckscher myöntääkin, että paikalliset olosuhteet vaikuttivat työväenliikkeen kehitykseen, hän ei esittänyt asiaa viittaamatta siihen yleiseen taloudellisen kehityksen raamiin, jonka englantilainen kehitys tarjosi hänelle. Hän antoi implisiittisesti ymmärtää, että Englannin ja Belgian kehitys tulisi toistumaan myöhemmin muissa maissa. Heckscherille ilmiön ymmärtäminen tähän tapaan oli ymmärrettävää, koska olihan yksi vuosisadan ominaisuuksista se, että ideat liikkuivat yli rajojen ja muuttivat yhteiskuntaa talouden välityksellä.

6.4 TALONPOIKIEN NOUSU VOIMISTAA KANSAKUNTA

Kansallisuusaatteen voittokulku saatteli teollistumista. Kansakuntien uudenlainen kollektiivinen identiteetti määrittyi suhteellisesti ja vaati täytyäkseen tunnustusta myös muilta ja siksi myös kansalliseen keskittyvä historiantutkimus sisältää oletuksen kansakuntien välisestä järjestelmästä.¹⁵⁷¹ Kansallisen identiteetin voimistumisen on lisäksi nähty liittyvän teollistumisen aiheuttamaan rakennemuutokseen, kun sosiaalinen liikkuvuus

¹⁵⁶⁸ Heckscher 1922a, s. 94–95.

¹⁵⁶⁹ Heckscher 1960, s. 158.

¹⁵⁷⁰ Liakos 2013, s. 317–318.

¹⁵⁷¹ Fukuyama 2014, s. 186–187; Hill 2008.

tuotti tarpeita identiteeteille, jotka vahvistivat yhteisön koheesiota.¹⁵⁷² Kansojen itsemääräämisoikeus oli ensimmäisen maailmansodan jälkeen sekä vallankumouksellisuuteen eli keisarikuntien hajoamiseen että länsivaltojen liberaaliin demokratiaan viitannut käsite.¹⁵⁷³

Jutikkala erotti teksteissään kansallismielisyyden kansalliskiihkosta. Taustalla vaikutti käsitys 1800-luvusta ideologisena aikakautena, joka alkoi Ranskan vallankumouksesta. Sen jälkeen valtioiden väliset konfliktit ideologisoituivat Jutikkalan määritelmässä nationalismiin eli kansalliskiihkon vaikutuksesta. Merkittävää on, että Jutikkalalle ideologiset virtaukset vahvistuivat ja vaikuttivat historiaan sodissa ja poliittisessa toiminnassa, ei sosioekonomisessa kehityksessä.¹⁵⁷⁴ Ideologisuus voimistui entisestään 1900-luvulla, sillä ”toisella maailmansodalla oli verrattomasti selvemmin kuin ensimmäisellä ideologinen luonne, ja ideologian vallassa toimivat ihmiset ovat säälimättömiä vastustajia kohtaan”.¹⁵⁷⁵ Toisen maailmansodan ideologisuudesta on syytä huomioida, miten se sai polttoaineensa hämärtämästään ihmismielestä. Kansallisvaltioon ja kansakuntaan liittynyt ajattelu terävöityi ensimmäisen maailmansodan jälkeen entisestään, kun niihin sisällytettiin käsitys luokkavihollisesta, joka uhkasi yhteiskuntaa sisältä tai ulkoa.¹⁵⁷⁶

Jutikkalan tuotannossa tulee selkeästi esiin, miten *kansasta* tuli historiaa ja politiikkaa yhdistävän representaation käsite, joka luo ykseyttä ja yhtenäisyyttä moninaiselta ja irralliselta vaikuttavaan yhteiskunnalliseen tilaan.¹⁵⁷⁷ Jutikkalan kokonaistulkinnassa kansa määrittyi omistavista talonpojista, jolloin liberaalista demokratiasta tuli kansanvaltaisuutta ilmentävä järjestelmä. Kuten Pauli Kettunen on todennut, Jutikkala ja hänen lisäksi hänen kollegansa Renvall ja Korhonen omaksuivat puheenparren kansanvaltaisuudesta tarkoittamaan nimenomaan kansan ykseyttä ja kritisoidakseen samalla käsitteen toisenlaista käyttöä, kun kansandemokraatit

¹⁵⁷² Fukuyama 2014, s. 187–188.

¹⁵⁷³ Kershaw 2015, s. 121–122; Raphael 2010a, s. 82–83.

¹⁵⁷⁴ Jutikkala 1987, s. 206. ”Ruhtinaiden maailmankartan ruudukossa ja palkkasoturit nappuloinaan käymä shakkipeli ei ollut ideologioiden taistelua, ja aiempiin ”uskonsotiin” oli vain ylitseutuavan propagandan avulla saatu aatteellista sävyä.”

¹⁵⁷⁵ Jutikkala 1987, s. 214. Vertaa Kershaw 2015, s. 147–148. Vasta toisen maailmansodan puhkeamisessa huipentui hypernationalismiin ja imperialismiin kohtalokas yhdistelmä, jonka vaarallisuutta Jutikkala ja Heckscher olivat mananneet esiin jo 1800-luvun lopun historiallisena ilmiönä.

¹⁵⁷⁶ Kershaw 2015, s. 4. Bolsevikien vallankumous ja Neuvostoliiton kehitys tarjosi vaihtoehdon yhteiskunnan rakenneperiaatteeksi. Kershaw’n mukaan neljä ilmiötä ohjasi kehitystä 1900-luvun alun Euroopassa: etno-rodullinen nationalismi; revisionistiset alueisiin liittyvät vaatimukset; Venäjän vallankumouksen myötä terävöitynyt luokkavastakohtaisuus; kapitalistisen talousjärjestelmän kriisit.

¹⁵⁷⁷ Kettunen 2008, s. 32. Kettunen selvittää Frank Ankersmitin ajatusta siitä, että modernin historiallisen tiedon ja modernin poliittisen ajattelun yhdistävä ominaispiirre on representaation käsite.

ja kommunistit ajoiva kansanvaltaisuuden nimissä ryhmäkohtaisia etuja.¹⁵⁷⁸ Samanlaista retoriikkaa käytettiin myös muualla Pohjoismaissa. Tanskalainen sosiaalidemokraatti Hartvig Frisch (1893–1950) puolusti demokraattisia instituutioita vasemmiston ja oikeiston totalitarismilta nostamalla esiin pohjoismaisen demokratian kansanvaltaiset ja talonpoikaiset juuret.¹⁵⁷⁹

Kansallisuusaate oli Jutikkalan mukaan 1800- ja 1900-lukujen hallitseva ”ideologinen virtaus”¹⁵⁸⁰, jonka avulla taisteltiin ”dynastista valtiokansajärjestelmää vastaan”.¹⁵⁸¹ Kansallisuusaatteen värittämä aikakausi tarjosi Jutikkalalle mahdollisuuden eritellä Pohjoismaiden sisäistä kansallisvaltiollista kehitystä ja asettaa Suomen kansallinen herääminen historialliseen kontekstiin. Ruotsissa kansalliset ”virtaukset” synnyttivät vähiten ongelmia.¹⁵⁸² Taustalla vaikutti Ruotsin katkeamaton valtiollinen historia. Myös Norja oli valtiokansa (nation) muinaisena kuningaskuntana, mutta Suomi ei. 1800-luvun tapahtumien seurauksena Norja ja Suomi olivat silti suhteellisen samanlaisessa valtiollisessa asemassa. Norjan personaaliunioni Ruotsin kanssa ja Suomen asema Venäjän suuriruhtinaskuntana tekivät molemmista Jutikkalan mukaan ”shakkipelin moukkia, jotka näkymätön käsi siirsi uuteen ruutuun, Norjan vähemmän uhanalaiseen kuin se, missä tämä nappula oli seissyt, Suomen sellaiseen paikkaan, jossa oli syytä otaksua, että vastapuoli menetyksiä kärsimättä sen milloin tahansa löisi.”¹⁵⁸³

Yhteiskuntahistorian kehitysaskeleiden suhteen kansallisvaltioistuminen oli Jutikkalalle väylä modernisaatioon ja toisaalta väylä kehittyä läntisen sivilisaation tasolle. 1900-luvulla poliittisen *perinteen* voimasta Norjasta tuli kuningaskunta ja Suomesta, jolta puuttuivat valtioperinteet, tuli tasavalta. Perinne oli tässä kohden Jutikkalalle ilmiö, jota historiantutkijan ei ollut mahdollista mitata mutta joka oli kuitenkin otettava huomioon. Pohjoismaisessa kehityksessä valtiomuotokysymys olikin silti vain sivujuonne, sillä Pohjoismaat sopivat erinomaisesti demokraattisten instituutioiden kasvualustaksi: ”Käytännön politiikassa tapahtuneiden erilaisten valintojen merkitys ei ollut suuri. Demokratia tunkeutui kaikkien neljän maan valtioelämäään valtionpäämiehen nimestä viittaamatta.”¹⁵⁸⁴ Toisin kuin feodalismi, joka Jutikkalan historiallisessa esittämisessä toimi ulkomaalaisena uhkana, demokratia merkitsi länsimaisen kulttuurin myönteistä levittäytymistä Suomeen. Samalla on muistettava, että

¹⁵⁷⁸ Kettunen 2008, s. 33.

¹⁵⁷⁹ Kurumäki & Strang 2016, s. 13; Nevers 2016, s. 175–176. Pasi Ihalaisen mukaan Suomen sisällissodan aikaan ruotsalainen oikeistopuolue sympatisoi valkoista puolta, koska Suomi ja Ruotsi jakoivat perinteen, jossa talonpojat olivat osallistuneet valtiolliseen politiikkaan. Ihalainen 2015, s. 78.

¹⁵⁸⁰ Jutikkala 1965b, s. 109.

¹⁵⁸¹ Jutikkala 1965b, s. 109.

¹⁵⁸² Jutikkala 1965b, s. 123.

¹⁵⁸³ Jutikkala 1965b, s. 127–128.

¹⁵⁸⁴ Jutikkala 1965b, s. 144.

Pohjoismaiden kohdalla kansallisvaltion ja demokraattisten instituutioiden kehitys on ollut läheistä ja näiden yhteyksillä on ollut ajallisesti pitkät perinteet.¹⁵⁸⁵

Suomen poliittinen yhteisö astui lähemmäksi itsenäisyyttä, kun siitä tuli Venäjän keisarikunnan suuriruhtinaskunta. Jutikkalan mukaan tämä askel oli kiistämätön ja vasta 1900-luvun poliittinen ilmasto oli turhaan politisoitunut kysymyksen:¹⁵⁸⁶

Miten aikakauden suomalaiset itse käsittivät lähes vuosisataa myöhemmin kiistanalaisiksi tehdyt kohdat keisarin puheissa, sitä osoittaa se, että he tulkitsivat ne maan "poliittisen olemassaolon" perustaksi, ja tässä kielenkäytössä heillä oli korkea esikuva, sillä Aleksanteri I itse ei kaihtanut puhumista "Suomen kansakunnan (nation) valtiollisesta olemassaolosta".¹⁵⁸⁷

Kansakunnan olemassaolon seurauksena kansanvalta juurtui valtioelämään. "Valtioelämän demokratisoituminen tapahtui kahden rinnakkaisen kehitysprosessin tietä: toisaalta valtiopäivien rakenne muuttui, toisaalta niistä tuli hallitsijan sijasta poliittisen vallan viimesijainen käyttäjä."¹⁵⁸⁸ Jutikkalan *Pohjoismaisen yhteiskunnan historiallisia juuria* käsittelee pohjoismaista yhteiskuntaa valtioelämän demokratisoitumisen raameissa. Jutikkala näki huomattavasti vaivaa selittääkseen demokraattisen kehityksen synnyn poliittisen yhteisön poliittisen toiminnan tuloksena. Tässä selityksessä myös säätyjen poliittisten oikeuksien kehityksellä oli vahva roolinsa, sillä sääty-yhteiskunnan rapauduttua kansanedustuslaitos muokattiin uudestaan vastaamaan ajan tarpeita. Teollistumisen ja markkinatalouden vyöryminen yhteiskunnalliseksi suhteiden määrittäjäksi näkyi siinä, että valtio muuttui osakeyhtiön kaltaiseksi ja "oikeuksien oli vastattava velvollisuuksia, ja jokaiselle oli annettava ääniä niin paljon kuin hänelle oli veroja".¹⁵⁸⁹ Yleisesti ajateltiin, että äänioikeudelle piti olla iän ja sukupuolen lisäksi muitakin ehtoja, ja näin poliittinen sääty-yhteiskunta mureni hitaammin. 1800-luvun lopulla "oli siis perinteellinen säätyjärjestelmä vallalla yksinomaan Suomessa, mutta Ruotsin ja Tanskan edustuslaitos oli suomalaista harvainvaltaisempi, Norjassa sen sijaan kansanvaltaisempi".¹⁵⁹⁰ Murros kävi nopeimmin kuitenkin Suomessa: "Autonomisen suuriruhtinaskunnan oikeustaistelu pakotti etsimään riveihin poliittisesti valveutumassa olevat väestömassat, ja pian nähtiinkin, miten kansaneduskunnasta tuli Suomen oikeuksien ainoa ja tinkimätön

¹⁵⁸⁵ Trägårdh 1997, s. 260. Trägårdh kirjoittaa pohjoismaisesta valtiollis-demokraattisesta perinteestä, jossa vallankumoukselle ei annettu suurta reformistista merkitystä.

¹⁵⁸⁶ Jutikkala 1965b, s. 128–130.

¹⁵⁸⁷ Jutikkala 1965b, s. 130.

¹⁵⁸⁸ Jutikkala 1965b, s. 145.

¹⁵⁸⁹ Jutikkala 1965b, s. 150.

¹⁵⁹⁰ Jutikkala 1965b, s. 156.

puolustaja.”¹⁵⁹¹ Parlamentarismi vahvistui heti Venäjän vallankumouksen jälkeen ja suomalainen *oikeustaistelu* mobilisoi tiedostavat massat.¹⁵⁹²

Jutikkalan esityksissä talonpojat kypsyivät ratkaisevasti 1800-luvulla valtiollisina toimijoina: “Jo ennen valtiopäivien 1860-luvulla alkavaa toimintaa ja kunnallislaitoksen syntyä näkyy merkkejä sitä, että talonpojat olivat kypsyvässä itsenäisesti, jopa aivan oma-aloitteisestikin hoitamaan yhä monimutkaisemmaksi muodostuvia valtiollisia ja yhteiskunnallisia tekijöitä.”¹⁵⁹³ Kypsymiseen liittyivät myös omatoimisuuden ja itseopiskelun ihanteet, joilla oli vahvan yhteisöllinen tarkoitus ja käytännön tavoitteet.¹⁵⁹⁴ Talonpoikien kypsyminen poliittiseen toimintaan on linjassa tässä luvussa käsitellyn teollisen kypsytymisen kanssa, ja sillä oli Jutikkalan historian- ja yhteiskuntakäsityksessä samansuuntainen funktio kuin edellisessä luvussa kohdatulla Heckscherin konstruktiolla porvareista 1700-luvun historiallisina agentteina. Molemmissa konkretisoitui tutkijoiden kannalta olennainen yhteiskunnallinen muutos keskiössään erityinen yhteiskuntaryhmä liikkumassa kohti myönteisempiä olosuhteita.

Suomessa säätyvaltiopäivät alkoivat 1860-luvulla.¹⁵⁹⁵ Jutikkala arvosti tätä edistysaskelta, sillä kyseessä oli “jopa vapaudenaikaista kehittyneempi valtiopäiväjärjestys, jonka keisari vahvisti 1869”.¹⁵⁹⁶ Säätyjako kuitenkin säilyi, mutta säätyjakoinen eduskunta oli Jutikkalan mukaan

*vanhan talonpoikaissäädyn pitkän elämäntaipaleen huippukohta. Nyt se oli täysin tasa-arvoinen muiden säätyjen kanssa, ei ainoastaan muodollisesti – kun valtiopäivät jälleen v:sta 1869 lähtien asettivat pankkivaltuusmiehet, valitsivat talonpojatkin näiden joukkoon oman edustajansa –, vaan myös tosiasiallisesti, eikä tämä tasa-arvoisuus ollut vain ulkonaista, vaan se perustui myös siihen sisäiseen kypsytymiseen, mikä säädystä oli tapahtunut.*¹⁵⁹⁷

On syytä kuitenkin huomata, että tässä kohtaa on kyse talonpoikaissäädystä. Yleisemmällä tasolla ymmärretyn talonpoikaiston institutionaalisen poliittisen historian huippu oli vasta tulossa, ja se aktualisoitui 1900-luvun aikana.

Historiallisen muutoksen kohdentuminen yhteen yhteiskuntaryhmään antoi Jutikkalalle mahdollisuuden nostaa esiin yksilöitä, joissa muutos konkretisoitui esimerkillisesti. Säätyvaltiopäiville osallistuneiden talonpoikien funktio Jutikkalan historian- ja yhteiskuntakäsityksessä onkin toimia yhteiskuntaluokasta tai -ryhmästä ponnistavina voimatekijöinä, jotka pääsevät vaikuttamaan yhteiskuntaansa siellä, missä rakenteita ja

¹⁵⁹¹ Jutikkala 1965b, s. 157.

¹⁵⁹² Jutikkala 1965b, s. 164.

¹⁵⁹³ Jutikkala 1958, s. 390. Vertaa Jutikkala 1974, s. 116–145.

¹⁵⁹⁴ Jutikkala 1958, s. 391.

¹⁵⁹⁵ Jutikkala 1958, s. 403.

¹⁵⁹⁶ Jutikkala 1958, s. 403.

¹⁵⁹⁷ Jutikkala 1958, s. 403.

instituutioita muutetaan.¹⁵⁹⁸ Samalla talonpoikaisto yhteiskuntaluokkana tarjosi Jutikkalalle tilaisuuden paikata luokka-käsitteen repimä särö kansallisen eheyden pinnoittamalle historiantutkimukselle.¹⁵⁹⁹ Talonpoikaisto olemuksellisenä enemmistönä oli ihanteellinen yhteiskuntaryhmä vastakohtana ylemmille säädyille ja täytti eheyden vaatimuksen, jonka avulla yhteiskunnan sisäiset luokkavastakohtaisuudet siirtyivät taustalle määrittämästä yhteiskuntaryhmien välisiä suhteita.

Seuraavissa Jutikkalan kuvailuissa tulevatkin hyvin esiin monet niistä vastakohtaisuuksista, jotka ovat tutkimukseni edetessä nousseet esiin keinoina yhteiskunnallisen sanoman välittämiseen historian esittämisen ja ymmärtämisen taitekohdissa. Esimerkiksi Kaarle Kustaa Tavela edusti Jutikkalan mukaan Aleksanteri II:n kruunajaisjuhlassa “Suomen vapaata talonpoikaissäätä arvokkuudella, jonka vastakohtana oli keisarikunnan talonpoikaistedustajain orjallinen käytös, ja diplomaattisella taidolla, joka herätti keisarillisen perheen huomiota”.¹⁶⁰⁰ Keisarikunnan vieraisiin talonpoikiin rakennetun kontrastin lisäksi Jutikkala erotti talonpojat myös muista suomalaisista säädyistä:

“Monella heistä [talonpoikaissäädyn edustajista] oli luontaiset puhujalahjat: Sen sijaan että aatelis- ja porvarissäädystä käytettiin kuivaa lakimiestyyliä ja pappissäädystä saarnatyylä, josta usein puuttui persoonallinen leima, olivat talonpoikaissäädystä pidetyt puheet voimakkaasti yksilöllisiä.”¹⁶⁰¹

Jutikkala nosti esiin Tavelan lisäksi muun muassa kaunopuheisen Aukusti Mäkipeskan, oikeanmielisen ja hienotunteisen Kaarle Wärrin, mutta ennen kaikkea Meurmanin ja hänen mahtavan henkilönsä, joka “löi leimaansa säädyn istuntoihin”.¹⁶⁰²

Suomen kansakunnan heikko valtiokansaperintö on tarkoittanut yleensä korostunutta kulttuurista kansakunta-ajattelua. Jutikkalakin huomioi, että nimenomaisesti talonpoikien kansallinen herääminen liittyi kulttuuriseen kansakunta-ajatteluun ja kielikysymykseen: “Jo ennen valtiopäiväelämän alkamista talonpojat olivat heränneet tietoisuuteen kieliolojen nurjuudesta eivätkä enää orjallisesti aikoneet mukautua niiden jatkumiseen.”¹⁶⁰³ Talonpojat alkoivatkin luoda itsestään uutta sivistyneistöä.¹⁶⁰⁴ “Maaseudun omistavan ja omistamattoman luokan välistä jyrkkää erotusta tuli siten suurentamaan erilainen sivistystaso”¹⁶⁰⁵, ja säätykierto alkoi vetää omistavia

¹⁵⁹⁸ Yhteiskuntaluokan sisäisistä voimatoimijoista katso Wright 2015, s. 97.

¹⁵⁹⁹ Vertaa Berger 2015, 14–15.

¹⁶⁰⁰ Jutikkala 1958, s. 391. Vertaa Jutikkala 1952, s. 322–328.

¹⁶⁰¹ Jutikkala 1958, s. 406.

¹⁶⁰² Jutikkala 1958, s. 407–408. Vertaa Laurikkala 1952, s. 503–512.

¹⁶⁰³ Jutikkala 1958, s. 391.

¹⁶⁰⁴ Jutikkala 1958, s. 391.

¹⁶⁰⁵ Jutikkala 1958, s. 392–393.

talonpoikia yhä enemmän mukaan yhteiskuntaan.¹⁶⁰⁶ Talonpojista tuli sivistyneistön perusta osin sen takia, että sivistys määrittyi kieliryhmän mukaan: “Suomen suomenkielisen talonpojiston sivistyskykyisyys näyttäytyi siinä, että se siten välittömästi tai pikkuporvarillisen sukupolven välityksellä lyhyessä ajassa loi uuden sivistyneistön entisen, siitä kieleltään vieraantuneen tilalle.”¹⁶⁰⁷ Taas yhteiskunnallinen muutos perustui aatteen liikkeellepanevaan voimaan:

*Vaikka suhdelukujen tavattomaan eroon ensi sijassa vaikutti eri kieliryhmien erilainen yhteiskunnallinen koostumus, eivät ruotsinkieliset talonpojat ilmeisesti siinä määrässä kuin suomenkieliset kouluttaneet lapsiaan; heillä olisi epäilemättä ollut siihen yhtä hyvät taloudelliset mahdollisuudet, mutta liikkeellepaneva aatteellinen voima puuttui, sillä ruotsinkielisessä osassa maan väestöä esiintyvä säätykierron tarve oli vähäinen ja sen tyydytti rannikkokaupunkien pikkuporvaristo.*¹⁶⁰⁸

Talonpoikaissäädyn toiminnasta avautui Jutikkalalle tirkistysaukko maata jakaneisiin toisistaan poikkeaviin ”poliittisiin ilmastoihin”: “Itäsuomalaiset esiintyivät monissa kysymyksissä vapaamielisempinä, jopa radikaaleinakin, länsisuomalaisen yleensä edustaessa vanhoillista suuntaa.”¹⁶⁰⁹ Tässäkin Jutikkala hylkää liiallista kansallisuusaatetta huokuneen selityksen kansanheimojen erityspiirteistä: “Nykyaikainen tiede tuskin voi pysähtyä niin epämääräiseen ja romanttiseen käsitteeseen kuin kansanheimon luonteenpiirteet.”¹⁶¹⁰ Toisin kuin Hytöselle, joka oli johtanut talonpoikaissäädyn sisäiset erot kansanheimon karaktäreista, Jutikkalalle erilaisten toimintamallien syynä olivat paikallisperinteen muovaamat käyttäytymismallit.¹⁶¹¹ Hytösen lisäksi myös von Bonsdorff oli perustellut säädyn sisäisiä eroja maanomistusoloilla.¹⁶¹² Hänelle pienmaanomistajat, jotka olivat hallitsevassa osassa Itä-Suomessa, olivat liberaaleja konservatiivisiin länsisuomalaisiin verrattuna. Jutikkala ei hyväksynyt tätäkään selitystä, sillä hän ohitti omistamiseen pohjanneen materialistisen selityksen ideologisella perustelulla. Jako liberaaleihin ja konservatiiveihin oli anakronistinen:

Se lähtee virheellisestä käsityksestä, että eri eturyhmien taloudelliset intressit olisivat vaikuttaneet viime vuosisadan loppupuolen puolueuudostukseen, joka kuitenkin oli tykkäänään ideologinen. Ei ole liioin unohdettava, että sosiaalisissa kysymyksissä vanhasuomalaiset edustivat varsinkin suurlakon jälkeen, jopa jo

¹⁶⁰⁶ Jutikkala 1958, s. 393.

¹⁶⁰⁷ Jutikkala 1958, s. 395.

¹⁶⁰⁸ Jutikkala 1958, s. 395–396.

¹⁶⁰⁹ Jutikkala 1942, s. 628. Vrt. Jutikkala 1974, s. 139.

¹⁶¹⁰ Jutikkala 1974, s. 139.

¹⁶¹¹ Jutikkala 1958, s. 406.

¹⁶¹² Jutikkala 1974, s. 139.

1890-luvullakin, radikaalisempaa linjaa kuin nuorsuomalaiset. Uskonnonvapaus, naisemansipaatio tai muut 1800-luvun jälkipuolen liberaaliset aatteet olivat uusia virtauksia tuon ajan yhteiskunnassa, ja innovaatioita omaksuvat yleensä ensin sosiaalisesti ylemmät kerrokset ja vasta sitten alemmat. Sikäli kuin suurtilallisten voi katsoa tuolloin edustaneen korkeampaa sosiaalista kerrosta kuin pientalonpoikien, olisi pikemminkin ennakolta ollut odotettavissa, että juuri suurtilallisvaltaiset vaalipiirit olisivat valinneet liberaaleja talonpoikaissäätöyn – ja näin olikin laita Etelä-Suomen ruotsalaisalueille.¹⁶¹³

Taustalla oli Jutikkalan mukaan myös uskonnollisia piirteitä. Esimerkiksi länsisuomalainen korkeakirkollisuus ei suhtautunut torjuvasti pelkästään kulttuuriliberalismiin vaan sortovuosina myös perustuslaillisuuteen.¹⁶¹⁴ Lisäksi Jutikkala tuntui hyväksyvän topeliaanisen käsityksen, jossa isänmaanrakkaus ja uskonnolliset hyveet muodostivat vahvan eettisen sidoksen: syntinen oli se, joka ei toiminut isänmaan parhaaksi.¹⁶¹⁵ Tärkeintä Jutikkalalle näyttää talonpoikaissäädyn puhtauden¹⁶¹⁶ lisäksi olleen säädyn edistämät ideaalit ja poliittiset toimintamallit, jotka Turun seudun edustaja Suutarlan painokas kannanotto kiteytti sanoiksi: “Me Suomen talonpojat edustamme täällä etupäässä tervettä, käytännöllistä järkeä, eikä teorioja, eikä ulkomaan ideaaleja.”¹⁶¹⁷ Kuten tässä tutkimuksessa on aikaisemminkin tullut ilmi, nämä arvot ja tavoitteet läpäisevät Jutikkalan kohdalla eri aikatasot, ja ne voidaan liittää hänen arvostamiinsa historiantutkijan ominaisuuksiin. Samalla ne olivat myös olennainen osa sitä viestiä, jonka Jutikkala välitti lukijalle tavoittelun arvoisesta yhteisöllisestä toiminnasta ja samastuksen kohteeksi asettuvasta mielekkästä yhteiskunnasta. Humanistina Jutikkalalle, kuten myös Isaiiah Berlinille, teoriattomuus oli historiantutkijoille tyypillinen tapa erottautua luonnontieteilijöistä, joille puolestaan teorioihin nojaaminen ja niiden testaaminen on keskeistä tieteellistä toimintaa.¹⁶¹⁸ Nämä ideaalit toistuvat myös seuraavassa Jutikkalan yhteenvedossa:

Vaikka erilaiset katsomustavat joskus iskivätkin kiivaasti yhteen, antoivat talonpoikaissäädyn istunnoille leimansa arvokas käytös, hillitty ja kunnioittava suhtautuminen vastustajaan ja se edesvastuuntunto Jumalan ja isänmaan edessä, jota säädyn jäsenet kansakunnan menestystä koskevilla ratkaisuisaan tunsivat.

¹⁶¹³ Jutikkala 1974, s. 142.

¹⁶¹⁴ Jutikkala 1974, s. 144.

¹⁶¹⁵ Jutikkala 1965b, s. 124.

¹⁶¹⁶ Jutikkala 1974, s. 131–135. “Ryhmiteltäessä talonpoikaissäädyn jäseniä sosiaalisen aseman ja elinkeinon mukaan on keskeisenä tehtävänä ottaa selville, kuinka moni heistä oli “puhdas” talonpoika.”

¹⁶¹⁷ Jutikkala 1958, s. 405.

¹⁶¹⁸ Berlin 2001, s. 241. Vertaa Whiten käsitykseen porvarillisen historiantutkimuksen ideologisista tavoitteista ja tehtävistä White 1987a, s. 86–87. On merkittävää, että tässä kahtiajaossa yhteiskuntatieteiden rooli jää määrittämättä ja legitiimeinä tällaisessa asetelmassa näyttäytyvät vain luonnontieteet ja historia, joilla molemmilla on selkeästi määritellyt tai ainakin sellaisiksi mielletyt menetelmät ja tutkimuskohteet.

Siveellisesti niin korkealla tasolla olevaa edustajakuntaa kuin oli 1800-luvun jälkipuoliskon talonpoikaissäätö on vaikea löytää, ellei kenties samaan aikaan sen myötäsäädystä, ja ne uskonnolliset puheet, joita eri tilaisuuksissa pidettiin, eivät olleet pelkkää tekopyhää muutokristillisyyttä, kuten valtiopäivähistorian monina aikaisempina kausina käytetyt korulauseet.¹⁶¹⁹

Ulkovallan paine eli venäläissorto ja keisarillinen vallankaappaus kannustivat talonpoikaissäädyn edustajia toimimaan valtiollisesti myös osattomien kansankerrosten hyväksi.¹⁶²⁰ 1800-luvun kieliriita laimeni yhteisen ulkoisen vihollisen myötä, ja poliittinen yhteisö sai muodon rakentamalla sitä aikaisempaa enemmän Venäjän valtakunnan vastaiseen olemukseen. Aikaisemmin näimme, miten Heckscher liitti ruotsalaisen kansanluonteen ja teollistumisen merkittäväällä tavalla osaksi historian kulkua. Jutikkala teki samansuuntaisesti ja rinnasti suomalaisen talonpojan poliittisen roolin kehityksen ja eurooppalaisen kansanvaltaisen historian:

Ja kun Suomi oli saavuttanut itsenäisyytensä ja kansanvalta voitiin kaikilla valtioelämän alueilla täydellisesti toteuttaa, ovat talonpojat esittäneet valtion johdossa osaa, jolle mistään maasta ei voitane löytää vastinetta ja joka huipentui pohjalaisen talonpojan Kyösti Kallion nousuun tasavallan presidentin istuimelle.¹⁶²¹

¹⁶¹⁹ Jutikkala 1958, s. 406.

¹⁶²⁰ Jutikkala 1958, s. 413; Jutikkala 1974, s. 106; Jutikkala 1972.

¹⁶²¹ Jutikkala 1958, s. 417. Vertaa Leinonen 1952, s. 625–638.

7 MENNEISYYDEN KUVAUS JA NORMATIIVISET YHTEISKUNTAMALLIT JUTIKKALAN JA HECKSCHERIN TUOTANNOSSA

Isaiah Berlinin mukaan historiallinen selittäminen on ”havaittujen tosiseikkojen järjestämistä malleiksi, jotka tyydyttävät meitä, koska ne vastaavat elämää – ihmisten kokemusten ja toiminnan moninaisuutta – jonka tunnemme ja jonka kykenemme kuvittelemaan.”¹⁶²² Kuten olen tutkimuksessani esittänyt, tosiseikkojen järjestäminen ei ole kuitenkaan ongelmatonta, vaan menneisyyden kuvauksen ja historian ymmärtämisen välinen side on jännitteinen. Kitkaisuudesta huolimatta historian ymmärtäminen ja selittäminen on välttämätöntä, jotta historiantutkija voi välittää tietoa eteenpäin lukijoilleen ja siten perustella tutkimuksensa yhteiskunnallisen merkityksen. Menneisyyttä koskevan tiedon ja historian ymmärtämisen jännitteisyys muuttuu ymmärrettävämmäksi, jos Paul Ricoeurin ajatusten mukaisesti koemme, että menneisyys, nykyhetki ja tulevaisuus eivät ole todellisuuden erillisiä osakokonaisuuksia, vaan ne muodostavat nykyisyyden kolmiosaisen perustan.¹⁶²³

Olen tarkastellut tutkimuksessani 1900-luvun pohjoismaista historiantutkimusta Eli F. Heckscherin ja Eino Jutikkalan urien ja yhteiskuntahistoriallisen tuotannon välityksellä. Erittelin johdantoluvussa tutkimustavoitteen neljään tutkimuskysymykseen. Kysyin ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä, miten Heckscherin ja Jutikkalan urat ja tutkimukset kietoutuivat yhteen ja mitä heidän uriansa ja tutkimustensa analyysi ja vertailu paljastaa suomalaisesta, ruotsalaisesta ja pohjoismaisen historiantutkimuksen historiasta 1900-luvulla. Heckscherin ja Jutikkalan suhde on merkittävä solmukohta 1900-luvun pohjoismaisessa historiantutkimuksessa, koska heidän välityksellään on mahdollista saada käsitys yhteiskuntahistoriallisen näkökulman noususta historiantutkimuksen keskiöön. Asetin ensimmäisessä luvussa Eino Jutikkalan ja Eli F. Heckscherin osaksi 1900-luvun eurooppalaisia historiantutkimuksellisia kehityskulkuja, erittelin heidän henkilökohtaista, virtuaalista ja oppihistoriallista suhdettansa sekä tarkastelin heidän tuotantonsa keskeisiä teemoja osana suomalaisen, ruotsalaisen ja pohjoismaisen yhteiskuntahistorian kysymyksenasetteluja. Näiden kahden historiantutkijan tarkastelu osoittaa, että historiantutkimusta ei tule tarkastella vain kansallisen kehityksen läpi, koska kansalliseen viittaavat ilmiöt ovat vain yksi historiantutkimusta selittävä tekijä. Taustoitin ja

¹⁶²² Berlin 2001, s. 264.

¹⁶²³ Callinicos 1995, s. 47. Ihmisten muisti liittyy ohitettuun nykyhetkeen, huomio nykyhetkeen ja odotukset tulevaan nykyhetkeen.

analysoin Heckscherin ja Jutikkalan oppihistoriallista asemaa sekä tuotannon keskeisteemoja ja niihin liittyviä menetelmiä ottamalla huomioon kansallisten tekijöiden lisäksi myös kansainväliset historiografiset ja yhteiskunnalliset tekijät. Samalla syvensin aikaisemmassa tutkimuksessa esitettyjä huomioita Jutikkalan ja Heckscherin välisestä suhteesta.

Heckscheriä ja Jutikkalaa yhdistivät kyky, halu ja tarve tarkastella oman yhteiskuntansa historiaa pitkällä aikavälillä ja käyttää laajaa yhteiskuntahistoriallisten asioiden tuntemustaan oman aikansa haasteiden ja mahdollisuuksien sanallistamiseksi ja merkityksellistämiseksi. Historiantutkijoina he olivat yhteiskunnallisia toimijoita ja heidän esittämänsä historiantulkinnat toimivat yhteiskunnallisen tiedon perusteena ja kannanottoina nykyhetken poliittisissa kiistakysymyksissä.

Heidän yhteiskuntahistorialliset kokonaistulkintansa nostivat heidät osaksi tutkijayhteisöjen ytimiä. Taustalla vaikuttivat yleiset yhteiskunnalliset ja tieteelliset muutokset, joiden seurauksena yhteiskuntahistoriallisesta näkökulmasta tuli aikaisempaa tarpeellisempi ja hyväksytympi. 1800-luvun voimakkaan väestönkasvun ja sääty-yhteiskuntaa rapauttaneen sosiaalisen murroksen seurauksena joukkoilmiöt olivat voimakkaampia ja kollektivistiset näkökulmat ajankohtaistuivat. Esimerkiksi valtion harjoittama sääntely, byrokraatia ja sosiaalipolitiikka nousivat keskeisiksi yhteiskunnallisiksi kysymyksiksi. Viimeistään 1900-luvun alkupuolella totaaliset yhteiskunnalliset myllerrykset teollistumisesta teknologisten harppausten kautta Eurooppaa runnelleeseen sota-aikaan vaativat myös historiantutkijoilta sosiaali- ja taloushistoriallista selittämistä ja historian ymmärtämistä uudessa valossa.¹⁶²⁴ Historiantutkimuksen metodologia mukautui nykyhetken vaatimuksiin, ja muun muassa lähdeaineistot alkoivat monipuolistua.

Tapahtumahistoria muuttui kapeasta poliittisten käännteiden historiasta esimerkiksi yhteiskunnan säätyjen ja luokkien tasolla hahmotetuksi yhteiskuntahistoriaksi. Yhteisön historiallinen omakuva demokratisoitui. Tieteiden maailmassa systemaattisten yhteiskuntatieteiden tutkimuskohteet eriytyivät, mutta samalla myös ajattelu historiallistui uudella tavalla. Heckscherin ja Jutikkalan yhteiskuntahistoria ilmentää tätä prosessia. Vasta kun eurooppalainen yhteiskunta oli irtautunut kotitalouden hallitsemasta tuotantotavasta ja sosioekonomiset prosessit synnyttivät peruuttamattomilta näyttäviä kasvuprosesseja, sääty-yhteiskunta muuttui menneisyydeksi ja historia muuttui syklisestä ja mahdollisesti taantuvasta ilmiöstä eteneväksi prosessiksi.¹⁶²⁵ Kehityksestä tuli yhteiskunnallisen tiedon johtoteema, mikä näkyi myös ennen kaikkea Heckscherin mutta myös Jutikkalan tutkimusintresseissä.

¹⁶²⁴ Mann 2012, s. 597. Mann kirjoittaa toisen teollisen vallankumouksen dramaattisista yhteiskunnallisista vaikutuksista.

¹⁶²⁵ Viikari 1995, s. 129–130.

Kehityksen, suurten linjojen ja empiiristä tutkimusotetta painottaneen historiallis-kriittisen metodin välillä säilyi jännite. Jo aikaisemmin historiantutkijat olivat vastustaneet kokonaishistoriallista tai yleiseen historiaan liittyvää suuripintaista tutkimusta realistisella tutkimusotteella ja keskittymällä erityisiin kertomuksiin alueellisesta tai paikallisesta historiasta.¹⁶²⁶ Tässä mielessä 1900-luvun alun tieteellinen historiantutkimus oli reaktio historianfilosofiaan ja siinä ilmenneisiin kokonais- tai ylihistoriallisiin selityksiin. Jutikkalan ja Heckscherin tapauksessa reaktio näkyi ennen kaikkea kriittisenä suhtautumisena marxilaiseen historiankäsitykseen ja kansallisvaltioiden liialliseen rooliin historiantutkimuksen keskeisenä kohteena ja historian muutosvoimana. Jutikkala ja Heckscher rakensivat läntisestä sivilisaatiohistoriasta kilpailevan historiankäsityksen marxilaisuudelle ja hyödynsivät siinä ennen kaikkea taloudellisissa ilmiöissä korostuneita kansainvälisiä asiayhteyksiä.

Toiseksi tutkin, mitkä olivat Heckscherin ja Jutikkalan keskeiset tutkimusteemat ja miten he tutkivat historiaa. Nostin esiin neljä teemaa luvuissa 3–6 ja vertailin Jutikkalaa ja Heckscheriä erottaneita ja yhdistäneitä tutkimusintressejä. Osoitin, että merkantilismin, feodalismien, 1700-luvun pohjoismaisen yhteiskunnan modernisaation ja 1800-luvun kansallisvaltiollistumisen ja teollistumisen teemat ovat keskeisiä – vaihtelevin painotuksin – sekä Heckscherin että Jutikkalan yhteiskuntahistoriallisissa kokonaistulkinnossa. Keskeisteemojen analyysi paljastaa, että kohdetutkijat erottautuivat erityisten tutkimusintressien avulla toisistaan, kollegoistaan, mutta saivat myös paikan tutkijayhteisössä. Jutikkalalle tällaisia erityisiä intressejä olivat pohjoismaisen yhteiskunnan historiallinen jatkuvuus ja talonpoikaiston historia, joiden välityksellä hän paikansi pohjoismaisen yhteiskunnan sosiaalisen ytimen talonpoikaiseen yhteisöön. Hänen tunnepitoinen ja myönteinen suhtautumisensa Ruotsiin ja Pohjoismaihin vaikutti taustalla, kun hän liitti Suomen historian osaksi Pohjoismaiden historiaa. Omistusoikeuksien ja niiden sosiaalihistoriallisten vaikutusten tutkiminen sai hänet perustelemaan yksityisomistusta niin suomalaisen kuin länsimaisenkin kulttuurin tärkeänä historiallisena piirteenä. Tähän liittyen feodalismi esti valtiolle olennaisen veronkantobyrokratian toimintaa, mikä puolestaan osoittaa, että hän hyödynsi modernin valtion ideaalityyppiä menneiden ilmiöiden ymmärtämisessä. Samalla Jutikkala muovasi Suomen ja eurooppalaisten yhteiskuntien järjestäytymisperiaatteet lähelle toisiaan.

Heckscherille erityisiä intressejä olivat taloudellisen todellisuuden tarkastelu, joka johti tuottajien, kuluttajien ja talouspolitiikan aatteellisten ja poliittisten reunaehtojen tarkasteluun. Menneisyys auttoi tältä osin nykyisten olosuhteiden hahmottamisessa. Esimerkiksi merkantilismi ja etenkin mannermaasulkemus olivat hänelle luonnollisia kokeita, jotka osoittavat monopolin tehottomuuden liberaaliin itseorganisoitumiseen verrattuna. Heckscher kirjoitti laajasti talousajattelun ja talouspolitiikan suhteesta, vaikka

¹⁶²⁶ White 2010, s. 283.

hän tavoittelikin materialistisemmin taloudellisen todellisuuden tarkastelua. Toinen Heckscherille läheinen aihealue oli taloustieteen teoreettisen kysymyksenasettelun ulottaminen historian tutkimukseen. Kyse ei ole suoraan menneisyyden kuvaukseen kiinnittyvästä erityistestistä, mutta kahden tieteenalan keskenään yhteen sopimattomiksi mielletyt menetelmät ja lähestymistavat antoivat tehokkaan sytykkeen Heckscherin tieteelliseen julkaisuutoimintaan. Hän raivasi itselleen tilan tiedeyhteisössä, mutta tutkimuksellisenä käytäntönä taloustieteellistä ja historiallis-empiristä lähestymistapaa yhdistellyt taloushistoriallinen näkemys ei jatkunut hänen seuraajiensa parissa.

Heckscherin ja Jutikkalan tutkijakollegoita ja aikalaisia on myöhemmin kritisoitu metodologisesta individualismista ja metodologisesta nationalismista, joiden kritiikin käyttö synnytti vinoumia historiallisiin esityksiin ja kokonaistulkintoihin. Jutikkalan ja Heckscherin tuotannon kohdalla metodologisen individualismin tai nationalismien soveltamiseen ei voi antaa yksioikoista ja ehdotonta vastausta, sillä heidän kokonaistulkintansa yhteiskunnan historiasta liikkuvat ajallisesti, alueellisesti ja temaattisesti oman kansallisvaltion, yhteiskunnan ja yleisen kehityksen välillä. He etäännyivät metodologisesta individualismista selittämällä yhteiskuntakehitystä joukkoilmiöillä ja maailmankatsomuksella. Metodologiseen nationalismiin he ottivat etäisyyttä tiedostamalla kansallisuusaatteen, kansakunnan ja kansallisvaltion oman historiallisuuden sekä kritisoimalla umpikansalliseksi kokemiaan, liian poliittisesti värittyneitä historian tulkintoja. Tapauskohtaisesti molemmat tutkijat tekivät kuitenkin johtopäätöksiä tai syy-seurausväittämiä, joiden taustalla vaikutti metodologinen individualismi tai nationalismi. Analyysi Jutikkalan ja Heckscherin yhteiskuntahistoriallisista kokonaistulkintoista nostaa esiin historian tutkimuksen ja metodologisen individualismin ja nationalismien välillä vallitsevan erityisen suhteen. Historialliset tutkimusaiheet ja kokonaistulkinnat tasapainottelevat erityisten ja yleisten huomioiden välillä, jolloin ilmiöiden ylijärjestyminen ja alueellinen suhteellisuus korostuvat. Tämä ei kuitenkaan tyhjentyä Heckscherin ja Jutikkalan tapauksissa historian tutkimusta kansallisvaltion potentiaaliin liittyvästä poliittisuudesta, vaan päinvastoin, sillä ruotsalainen ja suomalainen nyky-yhteiskunta olivat kaikkine poliittisine, taloudellisine ja sosiaalisine reunaehtoineen heidän tutkimustensa lähtökohta ja lopputulos.

Kolmanneksi kysyin, miten henkilökohtaiset ja eri yhteisöihin (tutkijayhteisö, kansallinen, pohjoismaalainen, eurooppalainen) kytkeytyvät ilmiöt ja käsitteet näkyvät heidän tuotannossaan ja historiallisissa kokonaistulkintoissaan? Henkilökohtaisiin ja eri yhteisöihin viittaavat ilmiöt nousevat esiin koko tutkimuksen ajan, mikä tukee väitettäni siitä, että historian tutkimuksen ja sitä ympäröivän yhteiskunnan side on merkittävässä määrin käsitteellinen. Tämä tulee esiin siinä, miten merkantilismia, feodalismia, 1700-luvun modernisaatiota ja 1800-luvun teollistumista käsittelevät historian tulkinnat olivat kohdetutkijoilleni merkittäviä

apuvälineitä yhteiskunnallisessa keskustelussa. Olen tutkimuksessani näyttänyt, miten kyseisiin historiallisiin ilmiöihin viittaavat käsitteet määrittivät menneisydentulkinnan lisäksi myös heidän nykyhetkisiä henkilökohtaisia ja yhteisöllisiä identiteettejä, rajanvetoja ja suhteita. Menneisyys toimi tässä suhteessa myös käsitteellisenä pakopaikkana: Nyky-yhteiskuntaa ja sen historiaa sävyttäviä konflikteja oli turvallista käsitellä menneisyyttä kuvaamalla. Kolmanteen tutkimuskysymykseen vastaaminen edellyttää myös neljännen tutkimuskysymyksen avaamista, sillä molemmat kysymykset liittyvät historiallisiin kokonaistulkintoihin ja niiden yhteiskunnallisiin ja käsitteellisiin ulottuvuuksiin.

Neljäs tutkimuskysymys kuului: Miten Heckscherin ja Jutikkalan tutkimuksissa menneisyyden esittäminen ja historian selittäminen ja ymmärtäminen asettuivat synteeksi ja kokonaistulkinnaksi, ja millaisia jännitteitä näiden kahden osa-alueen vuorovaikutuksesta syntyi? Vastatakseni tutkimuskysymykseen hain menetelmällisen innoituksen Paul Ricoeurin kolmivaiheisesta mallista, jonka avulla hän oli tyytellyt historiografista operointia. Tein Ricoeurin mallista kaksivaiheisen sovelluksen ja analysoin sen avulla menneisyyden esittämistä sekä historian selittämistä ja ymmärtämistä. Metodologisesti malli toimi mielestäni hyvin ja sen avulla pystyin tutkimaan historian tutkimusten käsitteellisiä ja kirjallisia piirteitä järjestelmällisemmin kuin aikaisempi Heckscheriä ja Jutikkalaa käsittelevä historiografinen tutkimus. Menetelmäni on käytettävissä laajemminkin historiografisen tutkimuksen metodina, sillä sen avulla voi etsiä ja analysoida historiallisesta esityksestä menneisyyteen ja nykyisyyteen viittaavia väittämiä. Tässä tutkimuksessa menetelmän avulla on tutkittu kahta historian tutkijaa, mutta kohteena voisi olla esimerkiksi laajempikin joukko historian tutkijoita ja jokin tietty menneisyyteen liittyvä teema (esimerkiksi pohjoismaisten historian tutkijoiden käsitykset reformaatiosta).

Menneisyyden esittämisen ja historian selittämisen ja ymmärtämisen välisen siteen tarkastelu osoittaa, miten Heckscher ja Jutikkala tekivät historian merkitykselliseksi ja järjelliseksi itselleen ja omalle yhteisölleen. Molemmat tutkijat nousivat lukevan yleisön ja tutkijayhteisön arvostamiksi tutkijoiksi kirjoittamalla eri aikakausia yhdistäneitä kokonaisesityksiä, joissa yhteiskuntahistorian sosioekonominen pitkä kaari tehtiin näkyväksi ja merkitykselliseksi. Jutikkalan ja Heckscherin kokonaishistoriallinen synteesi vaati erityisten, tapauskohtaisten esimerkkien yhdistämistä kansallisvaltiota käsittelevän historian määrääviin kertomuksiin, mutta sosioekonominen näkökulma edellytti myös yhteiskuntahistorian rakentamista osaksi laajempia alueellisia ja historiallisia kehityskulkuja. Tässä mielessä tutkimukseni näyttää, miten yhteiskunnan historiatietoisuuden hallitsevat kertomukset toimivat lähtökohtana, suuntaviivoina tai temaattisina traditioina, joista tutkijat vaikuttuvat ja muokkaavat edelleen omien tulkintojensa pohjalta. Jutikkalan ja Heckscherin kokonaistulkinnat ovat tulkintani mukaan tehty yhteisöjensä määrääviksi kertomuksiksi, mutta niiden lähtökohdat yhdistelevät kansallisia ja ylijäisiä elementtejä esimerkiksi siinä, miten

historiallisesti keskeisten toimijaryhmien merkitys perustellaan kansallisen kulttuurin lisäksi myös yhtymäkohdilla kansainvälisiin ilmiöihin.

Suomalaisen yhteiskunnan harmoninen kehitys toistui teemana Jutikkalan tutkimuksissa. Kaksi erilliseltä tuntuva teemaa – kehitys ja harmonia – kulkivat lähekkäin, sillä harmonisen perusvireen ja siihen liittyneen konflikteilta suojautumisen myötä Jutikkala painotti jatkuvuutta menneen perinteen ja uuden välillä. Kimmoke yhteiskuntakehityksen harmonisoimiseen tuli Jutikkalan omasta ajasta, sillä 1900-luvun sisäiset ja kansainväliset sodat saivat Jutikkalan häivyttämään yhteiskunnallisia konflikteja kerrontansa taustalle. Suomen sisällissodassa ”kaksi kansaa” ajautui toisiaan vastaan.¹⁶²⁷ Sodan lopputulos vaikutti yhteiskuntapolitiikkaan, ja Pauli Mannisen sanoin Suomi pyrittiin rakentamaan ”itsenäisten talonpoikien, itsenäistettyjen torpparien ja asutettujen maattomien, laajassa ideologisessa mielessä suomalaisen talonpoikaiston terveelle pohjalle”.¹⁶²⁸ Järjestysvaltaa tavoitellut yhteiskuntapolitiikka johti maaseudun köyhälistön ja teollisuusproletariaatin – vallankumouksellisen aineksen – eristämiseen toisistaan. Ilmiö näkyi myös historiantutkimuksessa. Jutikkalan tutkimuksissa suomalainen työ oli työn ja pääoman ristiriidasta riippumatonta, omaa työtään tekevän talonpojan työtä.¹⁶²⁹ Vaikka Jutikkala tällä tavoin häivyttikin konfliktit taustalle, tulkinta oli myös poissulkeva, sillä maailmansotien välisen ajan suomalaisuusideologia sulki kaupunki- ja teollisuusväestön ideologisen ytimen ulkopuolelle. Teollistuneen yhteiskunnan tarpeisiin yhteiskuntapolitiikka vastasi vasta myöhemmin. Jutikkalakin keskittyi suomalaisen yhteiskunnan rakennemuutosta kuvatessaan kaupunkiin ja teollistumiseen vasta 1960-luvulta alkaen, jolloin kuviin yhteiskuntarauhaa uhanneesta välittömästä vaarasta alkoi sekoittua jo myönteisiä näkymiä hyvinvoivasta teollisuus-Suomesta.

Jutikkalalle talonpoikaisen pienomistajan ihanne oli osa tasavaltalaista yhteiskuntakäsitystä, jossa vapaus oli kollektiivisen ryhmän ominaisuus. On tosin huomautettava, että kollektiivisen ryhmän vapauteen liittynyt mahdollisuus ja oikeus historialliseen muutokseen eivät olleet Jutikkalalle universaaleja ilmiöitä tai kaikille sosiaalisille ryhmille varattuja määreitä, vaan ne oli sidottu talonpoikaiston ja suomalaisen keskiluokan muodostamaan kuvitteelliseen yhteisöön, joka oli kehittynyt sopusointuisasti suomalaisen yhteiskunnan instituutioiden kanssa. Tämä yhteys liitti suomalaisen yhteiskunnan Ruotsin valtion historiaan ja yleisemmin pohjoismaisiin traditioihin.

Porvarillisen yhteiskunnan historiallistaminen satoi Jutikkalan ja Heckscherin tutkimusten ydinteemat toisiinsa. Luvuissa 2.2 ja 5.1 osoitan,

¹⁶²⁷ Manninen 1990, s. 318.

¹⁶²⁸ Manninen 1990, s. 318.

¹⁶²⁹ Vertaa Manninen 1990, s. 318. Samalla palkkatyöläisten kollektiivinen toiminta näyttäytyi yhteiskunnan vastaisena.

miten heidän henkilökohtainen vuorovaikutuksensa pääsi vauhtiin 1940-luvulla 1700-luvun väestöhistoriallisten ongelmien purkamisena, ja miten teema kytkeytyi heidän yhteiskuntahistoriallisiin kokonaistulkintoihinsa. Heckscherin tutkimuksissa korostuneet yleiset teemat liittyivät liberaalin ja porvarillisen yhteiskuntajärjestyksen historiaan. Porvarillisen yhteiskunnan kehitys liikkuu Jutikkalan ja Heckscherin yhteiskuntahistorian kokonaistulkinnan keskiöön, mikä vaikutti siihen, että heidän yhteiskunta- ja historiankäsityksensä olivat evolutiivisia. Yhteiskuntakehitystä ohjasivat prosessit, joiden suunnat olivat havaittavissa. Ruotsalainen ja suomalainen sekä laajemmin ymmärrettynä pohjoismainen yhteiskuntahistoria oli läntiseen sivilisaatioon sopeutumisen historiaa. Jutikkalan ja Heckscherin yhteiskunnalliseen kehitykseen kytkeytyneet tutkimusintressit antoivat heille välineet keskustella yhteiskunnallisen ja inhimillisen toiminnan tarkoittamattomista seurauksista. Ruotsalaisen ja suomalaisen yhteiskuntakehityksen sopeuttaminen läntiseen kehitykseen toimi mittapuuna, jonka avulla toiminnan tarkoittamattomat vaikutukset saattoi kuvata hyvän ja pahan välisellä akselilla nykyhetken kanssaihmiselle.

Porvarillisen järjestelmän kehitys kytkeytyi *ancien régime*n ja modernin väliseen murrokseen. Jutikkalan ja Heckscherin yhteiskuntakäsityksissä uusi aika, modernius, porvarillinen yhteiskuntajärjestys ja yhteiskuntaluokkien työnjakoon perustunut markkinatalous yhdistyivät myönteiseksi ilmiöksi. Historian kulkua selitettiin porvarillisella yritteliäisyydellä, poissulkevalla omistamisella ja tuottavuuden teleologialla. Liberalistisessa ja porvarillisessa kansallisvaltiossa yksilölle suotiin oikeus vapauteen yhteiskunnallisen hyvinvoinnin edistämiseksi. Siksi kapitalismi merkitsi Heckscherille yhteiskunnallisen ilmiön olemusta, joka kuoriutui esiin esteiden poistuessa. Jutikkalalle puolestaan kapitalismi nimitti evolutiivisen eli aikaisempaan perustuvan kehityksen suuntaa vastakohtana vallankumouksen käynnistämälle historiattomalle kehitykselle. Nämä käsitykset taustoinaan he kuvasivat vanhan ja uuden välisen murroksen tuloksena syntynyttä porvarillista yhteiskuntaa ideologisesti latautunein määrein. Suomalaisen ja ruotsalaisen yhteiskuntakehityksen selittäminen oli normatiivista, koska se käsitti historian selittämisen lisäksi myös nyky-yhteiskunnan poliittiset ja sosioekonomiset ilmiöt ja jakolinjat, mikä tuli esiin esimerkiksi Heckscherin talouspolitiikkaan liittyvissä eri aikakausia yhdistelemissä huomautuksissa tai Jutikkalan kommenteissa, joissa vallankumous, sosialismi ja feodalismi yhdistettiin samankaltaisiksi yhteiskuntaa uhkaaviksi vaaroiksi. Vain tietyn järjestelmän piirissä elävillä ihmisillä oli edistyksellinen tulevaisuus kuviteltavissa.

Tutkimustulosteni mukaan Heckscher ja Jutikkala ymmärsivät yhteiskuntahistorian kehityksen historiana, ja niissä yhdistyivät sekä yhteisölliset ja henkilökohtaiset kokemukset ja odotukset, joihin molempiin sisältyy Reinhart Koselleckin mukaan ”muutoksen ajallinen kerroin”.¹⁶³⁰

¹⁶³⁰ Koselleck 2004, s. 266.

Modernia kehitystä myötäilevä historiantutkija sisällyttää kehityksen myönteisen leiman mutkattomasti vain nykyiseen – omaksi ja myönteiseksi kokemaansa – yhteiskuntaan. Ilmiö on problemaattinen, sillä muutoksen kuvaaminen sulkee ulkopuolelleen muuttumattomiksi ymmärretyt ilmiöt. 1900-luvun alun dynaaminen yhteiskunta saneli raamit historialle, joka muuttui tähänastisen kehityksen – toteutuneen edistyksen – hahmottamiseksi. Porvarillisen markkinatalouden synnyttämiä yhteiskunnallisia reunaehtoja legitimoitiin teknisellä ja materiaalisella edistyksellä. Tieteellisen luonnonhallinnan, taloudellisen kehityksen ja ihmisen autonomisen toiminnan yhteys korostui edistyksen episteemistaloudellisessa raamissa.

Heckscher ja Jutikkala pyrkivät historiantutkijoina objektiivisen yhteiskunnallisen tiedon synnyttämiseen ja levittämiseen. He pyristelivät enemmän tai vähemmän eroon erilaisista ideologisista leimoista tieteelliseen tietoon perustuvien näkemysten avulla. Se ei kuitenkaan tarkoita, etteikö heidän maailmankuvansa olisi ollut normatiivinen. Päinvastoin, tutkimustuloksensa näyttävät, miten Heckscher 1900-luvun alun tutkijana ja Jutikkala vuosisadan loppuun asti osallistuivat tutkimuksillaan yleiseen keskusteluun yhteiskuntajärjestelmien välisestä kilpailusta. Heidän kokonaistulkintansa perustuivat suureen kertomukseen, jossa kansallisvaltion historia oli liberaalin eli porvarillisen yhteiskuntajärjestelmän kehitystä. Kun kokonaistulkinnat asetetaan osaksi kirjoitusajankohtien poliittista keskustelua, huomaamme, että kyse ei ollut kuitenkaan yksioikoisen liberaalista tai konservatiivisesta kokonaistulkinnasta, vaan pikemminkin niitä molempia yhdistelevästä sekoituksesta. Vahvan kansallisvaltion takaama harmoninen toimintaympäristö, jossa talouspolitiikka on liberaalia, omistus yksityistä ja kansalaiset toimivat myös yhteisönsä hyväksi sopii niin liberaaliin kuin konservatiiviseen ajatteluun.

Liberalismin ja konservatismien välisen vastakkainasettelun sijaan sosialistinen suunnitelmatalous ja yhteiskuntajärjestelmä nousevat korostetusti esiin Heckscherin ja Jutikkalan kokonaistulkintojen vastapuolena. Heille sosialistinen yhteiskunta nousi lokakuun vallankumouksen myötä esiin historiattomana järjestelmänä, mikä palauttaa meidät pohtimaan historiatietoisuuden merkitystä yhteiskunnallisessa keskustelussa ja menneisyyden merkitystä yhteisön identiteetissä. Heckscher ja Jutikkala painottivat kokonaistulkintoissaan suomalaisesta ja ruotsalaisesta menneisyydestä sellaisia suhteellisen pysyviä ja kulttuurisesti merkittäviä elementtejä – politiikkaan osallistuva talonpoika tai taloudellisella toiminnalla henkilökohtaista ja yhteisöllistä etua synnyttävä yrittäjä –, jotka sopivat porvarilliseen yhteiskuntajärjestelmään ja jotka legitimoivat kansallista menneisyyttä yhteiskuntajärjestelmien välisessä kilpailussa. Historiantulkinta toimi kansallisen eheyden ja porvarillisen yhteiskuntajärjestelmän puolustuksena. Heidän rekonstruoimansa kuva menneisyydestä vahvisti nykyisen porvarillisen yhteiskuntajärjestelmän

sidoksia kansallisten kulttuurien kestäviksi koettuihin piirteisiin, joita he toivat tutkimuksissaan esiin.

Heckscherin ja Jutikkalan menneisyyttä käsittelevät historiantutkimukset muokkasivat siten myös nykyistä yhteiskuntaa. He käsitteellisivät yhteiskuntaa antamalla sille tietyn menneisyyden ja siihen suhteutetun nykyhetken tulevaisuuden projektioineen. Samalla he välittivät yhteisölle ne historiallisesti muotoutuneet rajat, joiden piirissä poliittinen ja muu toiminta on hyväksyttävää ja saa laajemman merkityksensä. Tieto toiminnan hyväksyttävyydestä, järjestelystä ja moraalista rajoista perustui käsitykseen menneisyyden ilmiöiden pysyvyydestä osana yhteiskuntaa.

Sosioekonomista muutosta tarkastelleet ja sen keskellä eläneet Heckscher ja Jutikkala selittivät yhteiskuntakehitystä varsin kritiikittömästi luokittelemalla esimodernin ja modernin eroa staattisen ja dynaamisen määreillä. Empiirisen aineiston valossa haasteellisesti tyypiteltävä 1700-luvun suuri murros vanhan ja uuden ajan välillä on tutkimustulosteni valossa historiantutkijalle tapa liittyy yhteiskunnallinen, poliittinen ja ideologinen sävy historian kulkuun. Jutikkalan ja Heckscherin tuotannosta voidaan havaita, kuinka vaikeaa on määrittää tarkasti syy- ja seuraussuhteita, kun kyseessä on laajin mahdollinen yhteiskunnallinen murros. Molemmat ajoittivat murroksen 1700-luvulle ja perustelivat sen ideologisena kehitysasteena. Materiaalisen ja teknisen edistyksen taustoittaminen aatehistorialla antoi kuvatulle yhteiskuntakehitykselle legitiimin väylän. Samalla aate- ja yksilöselitykset antoivat mahdollisuuden käsitellä kotimaisessa kehityksessä esiintyneitä esteitä ja viiveitä verrattuna yleiseen kehitykseen. Ulkoinen ideologinen kehitys ei näyttäyty agraariselle yhteiskunnalle uhkana, kun se on rakennettu sopusointuun kotoisen kulttuurin kanssa.¹⁶³¹ 1700-luvun ulkomaiset liberaalit reformit sopivat yksityisomistuksellisen ja porvarillis-teollisen keksijämentaliteetin sävyttämälle Pohjolalle. Åsa Linderborgin mukaan ajatusten valta nojaa kykyyn määrittää taloudelliset reunaehdot legitiimeiksi, jolloin yhteiskunnan taloudelliset reunaehdot ja ideologinen valta kytkeytyvät toisiinsa.¹⁶³² Jutikkalan ja Heckscherin yhteiskuntahistoriat ovat esimerkkejä yhteiskunnallisesta tiedosta osana hegemoniataistelua, jota käydään yhteiskunnan olemuksesta ja sen rajoista.¹⁶³³

Osoitin luvussa 5, miten Heckscher ja Jutikkala määrittivät aatehistoriasta kummunneen ideologisen selityksen avulla suomalaisen ja ruotsalaisen yhteiskunnan osaksi läntistä Eurooppaa, joka oli modernisoitunut ja muuttunut kansallisvaltioiden järjestelmäksi. Määritelmä liittyi jo ennestään vahvaan tulkintaperinteeseen. Jutikkalaa ja Heckscheriä edeltäneessä 1800-luvun historiantutkimuksessa keskuksen ja periferian suhdetta kuvannut ajatusmalli oli ollut historiallisen liikkeen –

¹⁶³¹ Agraaritaloudellisen valtion vahvasta territoriaalisuudesta katso Mann 2012, s. 726–727.

¹⁶³² Linderborg 2001, s. 15.

¹⁶³³ Yhteiskunnan merkitysten historiasta katso Kettunen 2006b, s. 221.

modernisaation – ohjausväline. Siinä modernisaatioon ja kansallisvaltiollistumiseen kiinnitettiin huomiota keskittymällä yhteiskunnan rationalisointiin ja sosiaalisen kiinteyden rakentamiseen. Tehottomuutta lisäävät ja sosiaalista integraatiota heikentävät asiat muuttuivat kielteisiksi.¹⁶³⁴ Keskuksen ja periferian suhteeseen pohjannut suhteellinen malli näkyy vielä Jutikkalan ja Heckscherin tutkimuksissa ennen kaikkea kansainvälisen talousjärjestelmän ja siihen liittyvien aatteiden ja vuorovaikutuksen kuvauksessa.

Jutikkala ja Heckscher eivät selittäneet kansallista historiaa vain sisäsyntyisillä ilmiöillä, vaan molempien tutkijoiden keskeiset erityiset ja yleiset teemat sitoivat tutkijan oman yhteiskunnan laajempaan kansainväliseen yhteisöön. Heille mikään yhteiskunta ei sijainnut omalakisessa tyhjiössä, vaan reaali politiikassa pienemmät valtiot olivat vahvemman etupiirissä ja talous perustui valtioiden rajat ylittäviin kaupallisiin suhteisiin. Suomessa Pohjoismaat ja Ruotsi muuttuivat kiintopisteeksi, johon yhteiskunnallisen kehityksen vauhtia ja sisältöä peilattiin. Jutikkalan projekti, jossa hän sitoi tutkimuksillaan ja johtopäätöksillään suomalaista yhteiskuntaa osaksi Pohjoismaita, on tästä ilmiöstä valaiseva esimerkki. Heckscher puolestaan halusi sitoa Ruotsin osaksi länsieurooppalaista yhteiskuntaryhmittymää, mikä tuli näkyviin, kun Itämeren geopoliittinen tilanne muuttui Venäjän vallankumousten jälkeen ja Englannin asema läntisen maailman kiintopisteenä heikentyi viimeistään toisen maailmansodan aikana.

Vaikka Heckscher ja Jutikkala suhtautuivatkin kansallisvaltioiden historialliseen rooliin analyttisesti, valtio oli heille tärkeä historiallisena toimijana tai toimijuuden muotona. Valtio takasi institutionaalisella jatkuvuudellaan yhteiskunnan sisäisen harmonian ja tilan taloudelliseen toimintaan. Porvarillinen kansalaisyhteiskunta aktualisoitui modernisoituvan valtion piirissä. Kansainvälinen kilpailuasetelma kulttuurisesti erilaisten järjestelmien välillä ja toisaalta läntisiä valtioita yhteen sitonut talousjärjestelmä olivat valtioiden yhteenliittymiä tai asettumisia vastakkain. Kansallisen historian tutkiminen on aina vertailevaa toimintaa ja myönteisten ja kielteisten ilmiöiden yhdistäminen yhteiskunnan historiaan edellyttää erilaisten yhteiskuntajärjestelmien ja kulttuurien tyyppittelyä vertailun avulla.¹⁶³⁵ Tutkijat vahvistivat oikeaksi pitämänsä yhteiskuntajärjestystä keskittymällä tutkimuksissaan sitä vahvistaviin sisäisiin ilmiöihin ja niiden kansainvälisiin vertailukohtiin. Samalla kyse oli eronteosta kielteiseksi tai uhkaavaksi koettuun vieraaseen yhteiskuntajärjestelmään.

Eurooppalainen kehitys oli myönteisessä mielessä markkinatalouden kehityksen ja läpimurron kuvaamista. Sitoakseen tämän ylikansallisen kehityksen osaksi kansallista historiaa Jutikkala ja Heckscher korostivat historiallisia ilmiöitä yhtymäkohtina paikallisen ja yleisen historian välillä.

¹⁶³⁴ Kettunen 2006b, s. 221–223.

¹⁶³⁵ Liakos 2013, s. 317–318.

Liberalismi ei ollutkaan tässä mallissa enää vain ulkomainen aatteellinen ilmiö, vaan heidän tutkimuksissaan sillä oli tarttumapinta ruotsalaisen ja suomalaisen ”keskiluokan” mielenmaisemaan. Kulttuuri yhdisti Pohjolan läntiseen maailmaan. Jutikkalan kulttuurihistoria oli kuitenkin taloushistoriaa, kasvun tutkimista.¹⁶³⁶ Myös Heckscher tutki dynaamisia ja kehittyviä asioita. Ruotsalainen vuorityöperinne oli osa teknistaloudellista mentaliteettia, johon kansainvälinen kapitalistinen talous alkoi juurtua. Sosiaalisesti laajakantainen liberalismi onkin nähty modernisoituvan Ruotsin yhteiskunnallisena ideologiana. Siinä porvaristo ja pienviljelijät lähentyivät yhteiskunnallisessa ajattelussa työläisiä, ja laajasta keskiluokasta muodostui vastavoima suuryritysten yksityiseksi mielletyille talousintressille.¹⁶³⁷ Myös Suomessa markkinat vaativat kuluttajia ja tuottajia pysyäkseen käynnissä. Jutikkalan korostama pienviljelijöiden yhteisö historiallisena muutoksen tekijänä oli markkinataloudelle sopiva kasvualue, jossa yksilöiden vapaus ja yhteisön edut kohtasivat suomalaista yhteisöä vahingoittamatta.¹⁶³⁸

Porvarillisen yhteiskunnan kohottaminen valta-asemaan riippui myös kapitalistisen tuotantotavan jatkumon vahvistamisesta, johon esimerkiksi Jutikkalan yksityisomistuksen historiallistaminen ja Heckscherin kapitalistisen toiminnan juuriversojen etsiminen liittyi. Tällaisessa kerronnassa vallitseva yhteiskuntajärjestys esitetään ikään kuin luonnollisena ilmiönä, joka on tulosta terveen ja puhtaan järjen toiminnasta. Suurten kertomusten lailla myös normatiiviset yhteiskuntamallit totalisoivat menneisyyden. Yhteiskunnan sisäistä koheesioita vahvistavat tekijät korostuvat, ja vastaavasti sisäiset jakolinjat heikentyvät. Luokkakamppailun vallankumouksellinen ideologinen pohja ja poliittinen perusta nakertuivat, kun Heckscherin ja Jutikkalan kokonaistulkinnassa kotoinen kulttuuri (henkinen jatkuvuus) yhdistyi yleiseen taloudelliseen kehitykseen (materialistinen edistys). Orgaaniselta vaikuttavaa kokonaiskuvaa täydensi porvarillisen maailmankatsomuksen ja yksilöllisen älyn kytkeminen osaksi yhteisöllisen vaurauden kasvua. Liberalismi ei edustanut heille ratkaisevassa määrin jyrkän individualismin toteutumista, vaan se oli keino yhteisöllisen hyvän synnyttämiseksi. Näin Jutikkalan ja Heckscherin erityiset ja yleiset teemat, joilla on historiantutkimuksen lisäksi yhtymäkohtansa myös heidän henkilökohtaisiin kokemuksiinsa, yhtyvät yhteisöjen ja niiden jäsenten asemaan ja paikkaan liittyviin käsityksiin, jotka tuovat historialle sen yhteiskunnallisen merkityksen.

Paul Ricoeur on pohtinut historiallisten esitysten paikkaa ja historiantutkijoiden roolia prosessissa, jossa mennyt aika tehdään edelleen olemassa olevaksi menneisyydeksi ja sellaisena osaksi yhteisön nykyhetkistä omakuvaa. Hän määrittelee käsitteen *représentance* (engl. *taking the place of*;

¹⁶³⁶ Peltonen 2002, s. 35.

¹⁶³⁷ Stråth 2012, s. 34.

¹⁶³⁸ Yksilön vapaudesta ja yhteisön etujen suhteesta osana kansakunnan kehkeytymistä katso Siltala 1996, s. 142–143.

stand for) avulla historiallisen esityksen yhteisöllisen funktion. Historialliset esitykset palvelevat ihmisten ja yhteisöjen ontologista tarvetta tuntee menneisyyden ilmiöt vaikutusaloiltaan pysyviksi tai edelleen olemassa oleviksi osiksi heidän nykyisyyksiensä. Historiallinen esitys on siten nykyhetkinen kuva poissaolevasta ja menneestä ilmiöstä, jonka pysyvää olemaisuutta historiallinen esitys merkitsee ja edustaa.¹⁶³⁹

Soveltamani Ricoeurin kolmikantainen malli historiografisen operoinnin tasoista tarjoaa menetelmällisen pohjan historiografisten tutkimusmenetelmien jatkokehittelylle. Olen tutkimuksessani analysoinut historiantutkijoiden tuotannossa esiintyviä esittämiseen ja ymmärtämiseen sekä selittämiseen liittyviä suhteita, mutta jättänyt historiakulttuurin yhteisöllisen puolen vähäiselle huomiolle. Ricoeurin historiallisten esitysten ontologisiin puoliin kiinnittyvä *représentance* tavoittaa ne tavat, joiden piirissä yhteisön käsitykset muuttavat menneiden ilmiöiden roolia entisistä pysyviksi ja aikaisemmin olleista edelleen olemassa oleviksi. Menneisyys on laadullisesti suhteellinen ilmiö, joka määrittyy paljolti nykyhetkestä ja tulevaisuuden odotuksista. Nykyhetkeen ja tulevaan kytkeytyneet ajatukset vaikuttavat siihen, miten yhteisö käyttää osia menneestä oman identiteettinsä perusteina. Tätä menneisyyden muuttuvaa yhteisöllistä luonnetta ja historiallisten esitysten roolia menneen todellisuuden nykyhetkisenä ”sijaistajana” voi tutkia esimerkiksi tarkastelemalla historiallisissa esityksissä käytettyjen aikamuotojen roolia ja keskinäistä suhdetta. Niiden avulla mennyt voidaan joko kadottaa tai nostaa nykyisyyden kannalta keskeiseksi rakennusosaksi. Olen tutkimuksessani tutkinut Heckscherin ja Jutikkalan nykyisyyksiä osana heidän historiallisia kokonaistulkintojansa. Olen osoittanut, miten he molemmat tutkivat historiaa laaja-alaisesti synnyttääkseen yhteiskunnallista tietoa ja vaikuttaakseen siihen, mitkä menneisyyden ilmiöt yleisluontoisesta teknisestä kehityksestä paikalliskulttuurin piirteisiin saivat myönteisen aseman malleissa, jotka ilmensivät nykyhetken ja pohjoismaisen yhteiskunnan ratkaisevia historiallisia piirteitä.

¹⁶³⁹ Ricoeur 2004, s. 279–280.

8 LÄHDELUETTELO

I Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto KA, Helsinki

Eino Jutikkalan arkisto
Pentti Renvallin arkisto

Kungliga Biblioteket KB, Tukholma

L67 Eli F. Heckscher, efterlämnade papper
AAC Arvid Montgomery: Brev Från Eli Heckscher

Riksarkivet RA, Tukholma

Heckscherin kokoelma

II Painetut lähteet

1. Heckscherin ja Jutikkalan julkaisut

- Heckscher, Eli 1904: Ekonomisk historia. Några antydningar. *Historisk Tidskrift* 1904 24:2. Svenska historiska föreningen: Tukholma.
- Heckscher, Eli F. 1908a: *Betydelsen av nationalekonomisk utbildning för statsförvaltningen och näringslivets korporationer*. Nationalekonomiska föreningens förhandlingar.
- Heckscher, Eli F. 1908b: *Socialismens grundvalar. En diskussion å folkets hus den Februari 1908*. Inledd af Docenten Eli Heckscher och Redaktören N.C. Carleson. Wahlström och Widstrands förlag: Tukholma.
- Heckscher, Eli F. 1908b: *Produktplakatet och dess förutsättningar – bidrag till merkantilsystemets historia i Sverige*. Almqvist & Wiksell: Uppsala.
- Heckscher, Eli F. 1918: *Kontinentalsystemet. Den stora handelsspärningen för hundra år sedan. En ekonomisk-historisk studie*. Norstedt: Tukholma.
- Heckscher, Eli F. 1919: Utrikeshandelns verkan på inkomstfördelningen. Några teoretiska grundlinjer. *Nationalekonomiska studier tillägnade professor David Davidson* tillika del II af *Ekonomisk Tidskrift* 1919 21, s. 1–32.
- Heckscher, Eli F. 1920: Protektionismens härstamning. Stapel-, försörjnings-, och skyddspolitik. *Ekonomisk Tidskrift* 22, s. 25–65.
- Heckscher, Eli F. 1921: Efter Åland. *Svensk Tidskrift* 11, s. 333–339. Centraltryckeriet: Tukholma.
- Heckscher, Eli 1922a: *Vanha ja uusi taloudellinen liberalismi*. Suomentanut Niilo Kärki. Söderström: Porvoo.

- Heckscher, Eli 1922b: Produktplakatet. Den gamla svenska sjöfartspolitikens grundlag. *Ekonomi och historia*, s. 164–255. Albert Bonniers Förlag: Tukholma.
- Heckscher, Eli 1922c: *Ekonomi och historia*. Albert Bonniers förlag: Tukholma.
- Heckscher, Eli 1924: Intermittent fria nyttigheter. *Ekonomisk Tidskrift* 26, s. 41–54.
- Heckscher, Eli F. 1926: Penningväsendet och penningpolitik. Heckscher, Eli F. (toim.) *Bidrag till Sveriges ekonomiska och sociala historia*. Norstedt & Söners Förlag: Tukholma.
- Heckscher, Eli F. 1929: A plea for theory in Economic History. *Economic History* 1, s. 525–534. Supplement to Economic Journal vol. 39.
- Heckscher, Eli F. 1930: Monetary History from 1914–1925 in its Relations to Foreign Trade and Shipping. Bergendal et al. (toim.) *Sweden, Norway, Denmark and Iceland in the World War III*, s. 127–268. Carnegie Endowment for International Peace: New Haven.
- Heckscher, Eli F. 1931a: *Merkantilismen. Ett led i den ekonomiska politikens historia*. Första delen. Norstedt: Tukholma.
- Heckscher, Eli F. 1931b: *Merkantilismen. Ett led i den ekonomiska politikens historia*. Senare delen. Norstedt: Tukholma.
- Heckscher, Eli F. 1931/1952/1960: *Industrialismen*.
- Heckscher, Eli F. 1932: The Place of Sweden in Modern Economic History. *The Economic History Review* vol. 4:1, s. 1–22.
- Heckscher, Eli F. 1935: *Sveriges ekonomiska historia. Från Gustav Vasa*. Första delen, före frihetstiden. Albert Bonniers Förlag: Tukholma.
- Heckscher, Eli F. 1936a: *Sveriges ekonomiska historia. Från Gustav Vasa*. Senare delen, före frihetstiden. Albert Bonniers Förlag: Tukholma.
- Heckscher, Eli F. 1936b: Den ekonomiska historiens aspekter. Heckscher, Eli F. *Ekonomisk-historiska studier*, s. 7–71. Albert Bonniers Förlag: Tukholma.
- Heckscher 1936c: Anders Chydenius. Heckscher, Eli F. *Ekonomisk-historiska studier*, s. 115–136. Albert Bonniers Förlag: Tukholma.
- Heckscher, Eli 1939: Quantitative Measurement in Economic History. *Quarterly Journal of Economics* vol. 53, s. 167–193.
- Heckscher, Eli F. 1940: Harald Hjärne och den moderna historievetenskapen I Norden. *Historisk Tidskrift* 1940:2, s. 133–152.
- Heckscher, Eli F. 1943: *Stormaktstidens sociala omvälvningar. Reduktionen och dess förutsättningar. Det levande förflutna*. Svenska historiska föreningens folkskrifter 2. Geber: Tukholma.
- Heckscher, Eli 1944a: Materialistisk och annan historieuppfattning. Heckscher Eli F. *Historieuppfattning: Materialistisk och annan*, s. 9–42. Albert Bonniers Förlag: Tukholma.
- Heckscher, Eli F. 1944b: Det svenska penningväsendets öden. Heckscher Eli F. *Historieuppfattning: Materialistisk och annan*, s. 281–317. Albert Bonniers Förlag: Tukholma.
- Heckscher, Eli F. 1944c: Ett kapitel ur den svenska jordbesittningens historia. Skatteköpen under 1700-talet. *Ekonomisk Tidskrift* 1944:2, s. 103–123.
- Heckscher, Eli F. 1949a: *Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa*. Andra delen. Det moderna Sveriges grundläggning. Första halvbandet. Albert Bonniers Förlag: Tukholma.

- Heckscher, Eli F. 1949b: *Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa. Andra Delen. Det Moderna Sveriges Grundläggning. Andra Halvbandet.* Albert Bonniers Förlag: Tukholma.
- Heckscher, Eli F. 1949c: Gammal och ny merkantilism. Andersson, Ingvar; Bjelle, E.; Stolpe, Herman (toim.) *Till Axel Gjöres på sextioårsdagen 11 november 1949*, s. 89–98. Tukholma.
- Heckscher, Eli F. 1952: David Davidson. *International Economic Papers* 2, s. 111–135.
- Heckscher, Eli F. 1953a: David Davidson. Schumpeter, Joseph; Heckscher Eli F.; Lindahl, Erik; Myrdal, Gunnar *Stora nationalekonomer.* Natur och Kultur: Tukholma.
- Heckscher, Eli F. 1953b: A Survey of Economic Thought in Sweden 1875–1950. *Scandinavian Economic History Review* 1, s. 105–125.
- Heckscher, Eli F. 1953c: Natural and Money Economy as Illustrated from Swedish History in the Sixteenth Century. Lane, F. C. & Riemersma, J. C. (toim.) *Enterprise and Secular Change: Readings in Economic History*, s. 206–228. George Allen and Unwin: Lontoo.
- Heckscher, Eli F. & Söderlund, Ernst 1953. *The Rise of Industry.* Eripainos teoksesta *Industry in Sweden.* Tryckeri AB Epege: Tukholma.
- Heckscher, Eli F. 1955a: *Mercantilism: Volume 1.* Toinen uudistettu laitos. Allen & Unwin: Lontoo.
- Heckscher, Eli F. 1955b: *Mercantilism: Volume 2.* Toinen uudistettu laitos. Allen & Unwin: Lontoo.
- Heckscher, Eli F. 1957: *Svenskt arbete och liv.* Albert Bonniers förlag: Tukholma.
- Heckscher, Eli F. 1960: *Industrialismen: Den ekonomiska utvecklingen sedan 1750* (6. uppl., nytryck.). Rabén & Sjögren: Tukholma.
- Heckscher 1969: Mercantilism. Coleman, D. C. (toim.) *Revisions in Mercantilism*, s. 19–34. Methuen & Co LTD: Lontoo.
- Heckscher, Eli F. 2000: Socialismens teoretiska möjligheter. Heckscher, Eli F. *Om staten, liberalismen, och den ekonomiska politiken.* Texter i urval av Kurt Wickman, s. 121–141. Timbro: Tukholma.
- Heckscher, Eli F. 2003a: Ekonomisk historia. Mål och medel. Eli F. Heckscher *Janusansiktet. Nationalekonom och ekonomisk historiker.* Texter i urval av Rolf. G Henriksson och Mats Lundahl, s. 59–63. Timbro: Kristianstad.
- Heckscher, Eli F. 2003b: Vad ekonomiska historia är och icke är. Eli F. Heckscher *Janusansiktet. Nationalekonom och ekonomisk historiker.* Texter i urval av Rolf. G Henriksson och Mats Lundahl, s. 97–131. Timbro: Kristianstad.
- Heckscher, Eli F. 2006: *The Continental System. An Economic Interpretation.* Cosimo Classics.
- Jutikkala, Eino 1931: Nastolan talonpoikaisrettelöt 1773–1775. *Historiallinen aikakauskirja* 1931, s. 286–295. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Jutikkala, Eino 1932a: *Läntisen Suomen kartanolaitos Ruotsin vallan viimeisenä aikana.* Historiallisia tutkimuksia 15:1. Suomen historiallinen seura: Helsinki
- Jutikkala, Eino 1932b: *Läntisen Suomen kartanolaitos Ruotsin vallan viimeisenä aikana.* Historiallisia tutkimuksia 15:2. Suomen historiallinen seura: Helsinki

- Jutikkala, Eino 1934a: *Sääksmäen pitäjän historia*. Gummerus: Jyväskylä.
- Jutikkala, Eino 1934b: Johtavat säädöt. Suolahti, Gunnar et al. (toim.) *Suomen kulttuurihistoria II*. Gummerus: Jyväskylä.
- Jutikkala, Eino 1934c: Väestö ja asutus 1500-luvulta 1800-luvun puoliväliin. Suolahti, Gunnar et al. (toim.) *Suomen kulttuurihistoria II*. Gummerus: Jyväskylä.
- Jutikkala, Eino 1934d: Kartanoyhteiskunta. Suolahti, Gunnar et al. (toim.) *Suomen kulttuurihistoria II*. Gummerus: Jyväskylä.
- Jutikkala, Eino 1937: Tulivatko suuressa reduktionissa peruutetut talon kruununtiloiksi? *Historiallinen aikakauskirja* 1937, 274–280. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Jutikkala, Eino 1938: *Suurmaanomistuksen historiallinen kehitys Suomessa*. Eripainos teoksesta Suomen kartanot ja suurtilat. Helsinki.
- Jutikkala, Eino 1939a: Kylänkeskisen yhteistoiminnan historiaa. Historian Ystävien Liitto (toim.) *Yhteiskunnallisen järjestäytymisen historiaa*, s. 120–130. Historian Aitta XI. Gummerus: Jyväskylä.
- Jutikkala, Eino 1939b: Yksityis- ja yhteisomistus maanomistuksen varhaisimpina kausina. *Historiallinen aikakauskirja* 1939, s. 259–277. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Jutikkala, Eino 1939c: *Hämeen väestöolot Uudenkaupungin rauhasta taulustolaitoksen syntyyn (1721–1749)*. Befolkningsförhållandena i Tavastland från freden i Nystad till tabellverkets uppkomst (1721–1749). Tilastollisia tiedonantoja. Tilastollinen päätoimisto: Helsinki.
- Jutikkala, Eino & Nikander, Gabriel 1939: *Suomen kartanot ja suurtilat*. Helsinki.
- Jutikkala, Eino 1942a: *Suomen talonpojan historia. Sekä katsaus talonpoikien asemaan muissa Euroopan maissa*. Werner Söderström: Porvoo.
- Jutikkala, Eino 1942b: Ruotsin taloushistorian ääriiviivat. *Historiallinen aikakauskirja* 1942, s. 33–39. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Jutikkala, Eino 1943b: Suomalaisen talonpoikaisvapauden historiallinen pohja. *Suomalainen Suomi* 1, s. 11–16.
- Jutikkala, Eino 1944: Maailman talouselämä suursodan kourissa. *Suomalainen Suomi* 1944:7, s. 345–350.
- Jutikkala, Eino 1946: Kunniantekoa suomalaiselle tiedemiehelle. *Suomalainen Suomi* 1946:7, s. 471–472.
- Jutikkala, Eino 1949a: Ihmiskunnan teknillisen edistymisen käyrä. *Suomalainen Suomi* 1949:4, s. 206.
- Jutikkala, Eino 1949b: Merkantilismi ja liberalismi I. *Suomalainen Suomi* 1949:7, s. 402–408.
- Jutikkala, Eino 1949c: Merkantilismi ja liberalismi II. *Suomalainen Suomi* 1949:8, s. 463–466.
- Jutikkala, Eino 1949d. Vapauden aika. Korhonen, Arvi (toim.) *Suomen historian käsikirja. Edellinen osa*, s. 499–589. Suomen tiedettä 1:1. Suomalainen tiedeakatemia. WSOY: Porvoo.
- Jutikkala, Eino 1949e. Kustavilainen aika. Korhonen, Arvi (toim.) *Suomen historian käsikirja. Edellinen osa*, s. 590–688. Suomen tiedettä 1:1. Suomalainen tiedeakatemia. WSOY: Porvoo.

- Jutikkala, Eino 1952: Kaarle Kustaa Tavela. Aaltonen, Esko; Haavio, Martti; Jutikkala, Eino; Oja, Aulis (toim.) *Suomen talonpoikia. Lallista Kyösti Kallioon*, s. 322–328. WSOY: Porvoo.
- Jutikkala, Eino 1953b: Tiede ja totuus. *Suomalainen Suomi* 1953:9, s. 550–551.
- Jutikkala, Eino 1958: *Suomen talonpojan historia*. Toinen uudistettu ja lisätty laitos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 257. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Jutikkala, Eino 1961: Uskonkappaleita ja tosiasioita. *Suomalainen Suomi* 1961:6, s. 331–336.
- Jutikkala, Eino 1962: Industrial Take-Off in an Under-Developed Country. The Case of Finland. *Weltwirtschaftliches Archiv* 88, s. 52–67.
- Jutikkala, Eino 1963: Ajatuksia historiasta ja historiankirjoituksesta. *Suomalainen Suomi* 1963:7, s. 430–433.
- Jutikkala, Eino 1965a: *Uudenajan taloushistoria*. Muuttumaton lisäpainos. WSOY: Porvoo.
- Jutikkala, Eino 1965b: *Pohjoismaisen yhteiskunnan historiallisia juuria*. Universitas 3. WSOY: Porvoo.
- Jutikkala, Eino 1968a: Entisajan talonpoikaskylä. Jutikkala, Eino (toim.) *Suomen talous- ja sosiaal historian kehityslinjoja*, s. 39–55. Werner Söderström: Porvoo.
- Jutikkala, Eino 1968b: Suomen teollistuminen. Jutikkala, Eino (toim.) *Suomen talous- ja sosiaal historian kehityslinjoja*, s. 206–220. Historian korkeakoulu. WSOY: Porvoo.
- Jutikkala, Eino 1968c: Suomen rautatieverkon synty. Jutikkala, Eino (toim.) *Suomen talous- ja sosiaal historian kehityslinjoja*, s. 168–173. Historian korkeakoulu. WSOY: Porvoo.
- Jutikkala, Eino 1968d: Suomen kaupunkien synty ja kehitys. Jutikkala, Eino (toim.) *Suomen talous- ja sosiaal historian kehityslinjoja*, s. 115–135. Historian korkeakoulu. WSOY: Porvoo.
- Jutikkala, Eino 1968e: Sääty-yhteiskunnan hajoaminen. Jutikkala, Eino (toim.) *Suomen talous- ja sosiaal historian kehityslinjoja*, s. 174–188. Historian korkeakoulu. WSOY: Porvoo.
- Jutikkala, Eino 1968f: Torpparikysymys. Jutikkala, Eino (toim.) *Suomen talous- ja sosiaal historian kehityslinjoja*, s. 189–205. Historian korkeakoulu. WSOY: Porvoo.
- Jutikkala, Eino 1969: Industrialistisen irtautumisen prosessi. Niitemaa, Vilho (toim.) *Länsimaiden talousjärjestelmät: Pyyntitaloudesta suunnitelmatalouteen*, s. 123–136. WSOY: Porvoo.
- Jutikkala, Eino 1971: Historiantutkijatko valtionshamaaneiksi? *Historiallinen aikakauskirja* 69:2, s. 164–166. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Jutikkala, Eino 1972: Lisää oikaisua. *Historiallinen aikakauskirja* 70:2, s. 134–135. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Jutikkala, Eino 1974: Säätyvaltiopäivien valitsijakunta, vaalit ja koostumus. Salervo, O. (toim.) *Suomen kansanedustuslaitoksen historia. Neljäs osa, säätyedustuslaitoksen kokoonpano, työmuodot ja valtuudet*, s. 9–145. Eduskunnan historiakomitea, Valtion painatuskeskus: Helsinki.
- Jutikkala, Eino 1977a: *Scandinavian atlas of Historic Towns. 1 Finland. Turku – Åbo*. Odense.
- Jutikkala, Eino 1977b: *Scandinavian atlas of Historic Towns. 2 Finland. Borgå – Porvoo*. Odense.

- Jutikkala, Eino 1977c: Godsdriften i Norden under 1600-talet. Från medeltid till välfärdssamhälle. Nordiska historikermötet i Uppsala 1974. Jutikkala, Eino & Rantanen, Tuula (toim.) *Historiantutkijan sana. Maisterista akateemikoksi. Akateemikko Eino Jutikkala 70 vuotta 24.X.1977*, s. 211–217. Historiallisia tutkimuksia 105. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- Jutikkala, Eino 1977d: Sota kansojen ja erityisesti oman kansamme historiassa. Jutikkala, Eino & Rantanen, Tuula (toim.) *Historiantutkijan sana. Maisterista akateemikoksi. Akateemikko Eino Jutikkala 70 vuotta 24.X.1977*, s. 75–80. Historiallisia tutkimuksia 105. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- Jutikkala, Eino 1977e: Kolmikymmenvuotisen sodan perintö. Jutikkala, Eino & Rantanen, Tuula (toim.) *Historiantutkijan sana.*, s. 81–86. Historiallisia tutkimuksia 105. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- Jutikkala, Eino 1977c: Puhe Gunnar Suolahden muotokuva paljastettaessa. Jutikkala, Eino & Rantanen, Tuula (toim.) *Historiantutkijan sana. Maisterista akateemikoksi. Akateemikko Eino Jutikkala 70 vuotta 24.X.1977*, s. 56–62. Historiallisia tutkimuksia 105. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- Jutikkala 1977d: Pentti Renvall. Jutikkala, Eino & Rantanen, Tuula (toim.) *Historiantutkijan sana. Maisterista akateemikoksi. Akateemikko Eino Jutikkala 70 vuotta 24.X.1977*, s. 218–222. Historiallisia tutkimuksia 105. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- Jutikkala, Eino 1979: *Bonden – adelsmannen – kronan. Godspolitik och jordegendomsförhållanden i Norden 1550–1750*. Liber Läromedel: Lund.
- Jutikkala, Eino 1983a: Katsaus Suomen historiantutkimukseen ja -kirjoitukseen 1900-luvun ensi puoliskolla. *Historiallinen aikakauskirja* 81:2, s. 83–88. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki
- Jutikkala, Eino 1983b: Muuan Pentti Renvallin rauennut hanke. *Historiallinen aikakauskirja*. 81:2, s. 124. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Jutikkala, Eino 1983c: Urbanisoituminen. Tommila, Päiviö (toim.) *Suomen kaupunkilaitoksen historia 2. 1870-luvulta autonomian ajan loppuun*. Suomen kaupunkiliitto. Kunnallispaino: Vantaa.
- Jutikkala, Eino 1987: *Kuolemalla on aina syynsä*. WSOY: Porvoo.
- Jutikkala, Eino 1992: *Yhteistyötä yli Pohjanlahden. Suomalais-ruotsalainen kulttuurirahasto 1960–1990*. Suomalais-ruotsalaisen kulttuurirahaston julkaisu. Otava: Helsinki.
- Jutikkala, Eino 1997: *Valtion tiedoituslaitoksen salainen sotakronikka*. WSOY: Helsinki.
- Jutikkala, Eino 1998: Minusta piti tulla Turun kaupunginaktuaari. Tommila, Päiviö (toim.) *Miten meistä tuli historian tohtoreita*, s. 11–16. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- Jutikkala, Eino 2003: Aatelisvalta ja lahjoitusmaat. Jutikkala, Eino; Mäkelä-Alitalo, Anneli; Rasila, Viljo (toim.) *Suomen maatalouden historia. Osa 1. Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle*, s. 269–291. Suomen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Rinne, Eino 1929: *Sääksmäen pitäjän viljelyshistoria*. WSOY: Porvoo.
- Rinne-Jutikkala, Eino 1931: Kartano ja rälssitalonpojat Jokioisilla 1700-luvulla. *Jokioinen 1631–1931*, s. 157–197. Forssan kirjapaino: Forssa.

2. Muu historiografinen aineisto, aikalais- ja kaunokirjallisuus

- Ekonomisk-historisk institutet i Stockholm 1939–1944. Särtryck ur Handelshögskolans årsberättelse 1943–1944.* Centraltryckeriet, Esselte AB, Tukholma 1944.
- Svensk Tidskrift* 1920. 10. vuosikerta. Centraltryckeriet: Tukholma.
- 1946–1947. *Esitelmät ja pöytäkirjat.* Suomalainen tiedeakatemia: Helsinki.
1952. *Suomalainen Tiedeakatemia: Esitelmät ja pöytäkirjat.* Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.
- Aaltonen, Esko 1943: Suomalainen elämäntyyli. *Suomalainen Suomi* 1943:6, s. 334.
- Aaltonen, Esko (toim.) 1949: *Someron historia.* Someron seurakunta: Forssa.
- Aaltonen; Esko 1953: Taloushistorian läpimurto meillä. *Suomalainen Suomi* 1953:9, s. 569–570.
- Aaltonen, Esko, Koskimies, Y. S. & Oja, Aulis 1958: *Someron historia: 2.* Kustantaja tuntematon: Forssa.
- Anttila, Olavi 1991: *Kartanosta kunnaksi. Jokisten historia.* Jokioisten kunta: Forssa.
- Arup, Erik 1925–1955: *Danmarks historie I–III.* Hagerups: Kööpenhamina.
- Auer, Väinö; Jutikkala, Eino; Vilkuna, Kustaa 1941: *Finnlands Lebensraum. Das geographische und geschichtliche Finnland.* Helsinki.
- Berrill, K.E. 1957: Mercantilism by E. F. Heckscher. *The Economic Journal*, Vol. 67: 266, s. 327–329. The Royal Economic Society.
- Bloch, Marc 1939–1940/1973: *La société féodale.* Pariisi.
- Bog, Ingomar 1969: Mercantilism in Germany. Coleman, D.C. (toim.) *Revisions in Mercantilism*, s. 162–189. Methuen & Co LTD: Lontoo.
- Boye, Karin 1940: Kallocain. Tukholma.
- Clapham, J. H. 1930: *An Economic History of Modern Britain. The Early Railway Age. 1820–1850.* Toinen painos. Ilmeistyi ensimmäisen kerran 1926. Cambridge University Press: Cambridge.
- Clapham, J. H. 1932: *An Economic History of Modern Britain. Free Trade and Steel. 1850–1886.* Cambridge University Press. Cambridge.
- Clapham, J. H. 1938: *An Economic History of Modern Britain. Machines and National Rivalries (1887–1914) with an Epilogue (1914–1929).* Cambridge University Press: Cambridge.
- Coleman, D. C. 1969: *Revisions in Mercantilism.* Methuen & Co LTD: Lontoo.
- Ekelund, R. B. Jr. & Tollison R. D. 1981: *Mercantilism as a Rent-Seeking Society.* Texas A&M University Press: College Station.
- Ekelund, R. B. Jr. & Tollison, R. D. 1997: *Politicized Economies: Monarchy, Monopoly, and Mercantilism.* Texas A&M University Economics Series: College Station.
- Fogel, Robert W. 1964: *Railroads and American Economic Growth. Essays in Economic History.* John Hopkins Press: Baltimore.
- Fogel, Robert W. 1970: *Railroads and American economic growth: Essays in econometric history.* Johns Hopkins Press: Baltimore.
- Fogel, Robert W. 1974: *Time on the Cross. The Economics of American Negro Slavery.* Little Brown: Boston.
- Forssell, Hans 1869: *Sveriges inre historia från Gustaf I: Med särskildt afseende på förvaltning och ekonomi.* Tukholma.

- Forssell, Hans 1872: *Anteckningar om mynt, vigt, mått och varupris i Sverige under de första femtio åren af Wasahusetts regering*. Tukholma.
- Forssell, Hans 1884: *Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i sextonde seklet*. Tukholma.
- Friedman, Milton 1953: *Essays in Positive Economics*. The University of Chicago Press: Chicago.
- Fukuyama, Francis 1992: *Historian loppu ja viimeinen ihminen*. Suomentanut Heikki Eskelinen. WSOY: Porvoo.
- Fustel de Coulanges, Numa Denis 2000: *Origin of property in Land*. Käännös Margaret Ashley. Alkusanat W. J. Ashley. Ilmestyi Ranskassa alun perin 1889, Englannissa 1891. Batoche Books: Kitchener.
- Gerschenkron, Alexander 1962: *Economic backwardness in historical perspective*. The Belknap Press of Harvard University Press: Cambridge, Mass.
- Gramsci, A., Hoare, Q. & Smith, G. N. 1971: *Selections from the prison notebooks of Antonio Gramsci*. Lawrence & Wishart; International publishers: Lontoo; New York.
- Haley, B. F. 1936: Heckscher, Mercantilism. *Quarterly Journal of Economics* 50, s. 347–354.
- Hayek, Friedrich A. (toim.) 1954: *Capitalism and the Historians*. Routledge & Kegan Paul Limited: Lontoo.
- Heaton, Herbert 1937: Heckscher on Mercantilism. *Journal of Political Economy* vol. 45:3, s. 370–393. University of Chicago Press: Chicago.
- Heckscher, Eva, Einar, Sten & Ivar 2006: A Portrait of our Grandfather. Findlay, Robert; Henriksson, Rolf G. H.; Lindgren, Håkan; Lundahl, Mats (toim.) 2006: *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*, s. 481–492. The MIT Press: Cambridge.
- Heikkinen, Antero & Ylikangas, Heikki 1971a: Kaksi historiaa. *Historiallinen aikakauskirja* 69:1, s. 53–59. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Heikkinen, Antero & Ylikangas, Heikki 1971b: Aina kaksi yhden voittaa. *Historiallinen aikakauskirja* 69:4, s. 255–261. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Hentilä, Seppo 1971: 'Kolmas historia'. *Historiallinen aikakauskirja* 69:3, s. 279–283. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Hjerppe, Riitta 2002: A discussion with academician Eino Jutikkala. *Scandinavian Economic History Review* 50:3, s. 101–102. Routledge: Lontoo.
- Huxley, Aldous 1981: *Uljas uusi maailma*. Kahdeksas painos. Tammi: Helsinki.
- Häikiö, Martti 2003: *Historia ja väärät profeetat. Kirjoituksia Suomen historian kipupisteistä*. Edita: Helsinki.
- Jaakkola, Jalmari 1941: *Suomen historian ääriviivat*. Toinen painos. WSOY: Porvoo.
- Jokipii, Mauno 1956: *Suomen vapaa- ja kreivikunnat*. Osat 1–2. Historiallisia tutkimuksia 48. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- Judges, A. V. 1969: The Idea of Mercantile State. Coleman, D. C. (toim.) *Revisions in Mercantilism*, s. 35–60. Methuen & Co LTD: Lontoo.

- Jussila, Osmo 1976: Neuvostoliittolainen näkemys Suomen nykyisestä historiantutkimuksesta. *Historiallinen aikakauskirja* 1976:2, s. 186–187. Historian ystävien liitto/Historiallinen seura: Helsinki.
- Kalela, Jorma 1971: Kenen hyödyksi kaksi historiaa? *Historiallinen aikakauskirja* 69:2, s. 166–173. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Klaveren, Jacob van 1969: Fiscalism, Mercantilism and Corruption. Coleman, D.C. (toim.) *Revisions in Mercantilism*, s. 140–161. Methuen & Co LTD: Lontoo.
- Klinge, Matti 2012: *Kadonnutta aikaa löytämässä: Muistelmia 1936–1960*. Siltala: Helsinki.
- Klinge, Matti 2014: *Upsalasta Pariisiin. Muistelmia 1960–1972*. Siltala: Helsinki.
- Klinge, Matti 2015: *Anarkisti kravatti kaulassa. Muistelmia 1972–1982*. Siltala: Helsinki.
- Knight, Frank H. 1956: *On the History and Method of Economics. Selected Essays*. University of Chicago Press: Chicago.
- Korhonen, Arvi 1922: Vallankumouksellisesta ja historiallisesta katsomustavasta. *Historiallinen aikakauskirja* 20:1, s. 1–34. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Korhonen, Arvi (toim.) 1949a: *Suomen historian käsikirja* 1. Suomen tiedettä 1. WSOY: Porvoo.
- Korhonen, Arvi (toim.) 1949b: *Suomen historian käsikirja* 2. Suomen tiedettä 2. WSOY: Porvoo.
- Langlois, C. & Seignobos, C. 1897/1899: *Introduction aux études historiques*. Toinen painos. Pariisi.
- Linna, Väinö 1952–1962: *Täällä Pohjantähden alla I–III*. WSOY: Porvoo.
- Lord Adrian 1963: George Macaulay Trevelyan. 1876–1962. *Biographical Memoirs of Fellows of Royal Society* 1963:9, s. 314–321.
- Marshall, T. H. 1935: Mercantilism by Eli F. Heckscher. *The Economic Journal*, Vol. 45, s. 716–719. The Royal Economic Society.
- McCloskey, Donald 1976: Does the Past Have Useful Economics? *Journal of Economic Literature*, vol. 14:2, s. 434–461. American Economic Association.
- McCloskey, Donald 1987: *Econometric History*. MacMillan: Basingstoke.
- Montgomery, Arthur 1934/1951: *Svensk socialpolitik under 1800-talet*. Kooperativa förbundets Bokförlag: Tukholma.
- Montgomery, Arthur 1953/2003: Eli Heckscher som vetenskapsman. Heckscher, Eli F. *Janusansiktet. Nationalekonom och ekonomisk historiker*. Texter i urval av Rolf. G Henriksson och Mats Lundahl, s. 311–348. Timbro: Kristianstad.
- Myrdal, Alva & Gunnar 1934: *Kris I befolkningsfrågan*. Albert Bonniers förlag: Tukholma.
- Oja, Aulis 1943: Suomen talonpojan historia. *Suomalainen Suomi* 1943:9. Suomalaisuuden liitto: Helsinki.
- Polanyi, Karl 2009: *Suuri murros. Aikakautemme poliittiset ja taloudelliset juuret*. Suomentanut Natasha Vilkkonen. Esipuhe Risto Heiskala. Vastapaino: Tampere.
- Puntila, Lauri 1972: Muistin tarkoituksenmukaisuus kompastuskivenä. *Historiallinen aikakauskirja* 70:2, s. 130–134. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.

- Renvall, Pentti (toim.) 1956: *Suomalaisen kansanvallan kehitys*. Historian aitta 13. WSOY: Porvoo.
- Renvall, Pentti 1971: Ns. toinen historia. *Historiallinen aikakauskirja* 69:2, s. 158–164. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Rommi, Pirkko 1971: 'Ensimmäinen historia'. *Historiallinen aikakauskirja* 69:3, s. 284–287. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Rommi, Pirkko 1983: Renvall historiantutkijana. *Historiallinen aikakauskirja* 81:2, s. 108–111. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Roos, John E. 1935: Raportti pohjoismaisista historiantutkiapäivistä. *Historiallinen aikakauskirja* 1935, s. 248. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Rosén, R. 1935: Suomen kulttuurihistoria. *Historiallinen aikakauskirja* 33:2, s. 144–147. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Rosén, R. 1938: Suomen kulttuurihistoria. *Historiallinen aikakauskirja* 36:4, s. 319–326. Suomen historiallinen seura ja Historian Ystävien liitto: Helsinki.
- Rostow, W. W. 1967: *The stages of economic growth: A non-communist manifesto*. Cambridge University Press: Lontoo.
- Ruutu, Martti 2000: *Me uskoimme Suomeen. Sotapäiväkirja 1941–44*. Toimittanut Ilkka Seppinen. Otava: Helsinki.
- Schauman, G. (1908). *Biografiska undersökningar om Anders Chydenius: Jämte otryckta skrifter af Chydenius*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Schmoller, Gustav von 1896: *The Mercantile System and its Historical Significance*. MacMillan & co: New York ja Lontoo.
- Schumpeter, Schumpeter, J. A. & Schumpeter, E. B. 1954: *History of economic analysis*. Oxford University Press; Allen & Unwin: New York, Lontoo.
- Smith, Adam 1776: *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. Lontoo.
- Sombart, Werner 1902: *Der moderne Kapitalismus: 1–2*. Leipzig.
- Suolahti, Gunnar (toim.) 1933: *Suomen kulttuurihistoria*. Gummerus: Jyväskylä.
- Suova, Eino 1934: Suomen kulttuurihistoria II. *Suomalainen Suomi* 1934:6, s. 333–334. Suomalaisuuden liitto: Helsinki.
- Topelius, Zacharias 1946: *Välskärin kertomuksia*. Lyhennetty laitos. Toimittanut Helle Kannila. Suomentanut Juhani Aho. Werner Söderström: Porvoo.
- Trevelyan, George Macaulay 1944: *English social history: A survey of six centuries, Chaucer to Queen Victoria*. Longmans, Green: Lontoo.
- Turtola, Jussi 1971: Ojasta allikkoon. *Historiallinen aikakauskirja* 69:3, s. 283–284. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Viner, Jacob 1935: Mercantilism. *Economic History Review* 6, s. 99–101.
- Viner, Jacob 1969: Power vs Plenty as Objectives of Foreign Policy in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. Coleman, D. C. (toim.) *Revisions in Mercantilism*, s. 61–91. Methuen & Co LTD: Lontoo.
- Voionmaa, Väinö 1915: *Suomen karjalaisen heimon historia*. Kansanvalistusseura: Helsinki.

- Voionmaa, Väinö 1928: *Maaailman työ ja tuotanto: Talousmaantieteellinen katsaus maailmantalouden perusteisiin*. WSOY: Porvoo.
- Waris, Heikki 1932: *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle: 1*. Tekijä: Helsinki.
- Waris, Heikki 1934: *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle: 2*. Tekijä: Helsinki.
- Waris, Heikki 1940. Yliopisto sosiaalisen kohoamisen väylänä. Tilastollinen tutkimus säätykierrosta Suomessa 1810–67. *Historiallinen Arkisto XLVII*, s. 199–272. Suomen Historiallinen Seura: Helsinki.
- Weber, Max 2009: *Tiede ja politiikka. Kutsumus ja ammatti*. Suomentanut Tapani Hietaniemi ja Risto Hannula. Julkaistu alun perin Saksassa 1919. Vastapaino: Tampere.
- Wilson, Charles 1969: The Other Face of Mercantilism. Coleman, D.C. (toim.) *Revisions in Mercantilism*, s. 118–139. Methuen & Co LTD: Lontoo.
- Yrjö-Koskinen, Yrjö Sakari 1869–1873: *Oppikirja Suomen Kansan historiassa*. Helsinki.
- Zweig, Stefan 1945: Eilispäivän maailma. Erään eurooppalaisen muistelmia. Suomentanut Alf Krohn. Gummerus: Jyväskylä.

III Tutkimuskirjallisuus

- Abbott, Andrew 1988: *The System of Professions. An Essay on the Division of expert Labor*. University of Chicago Press: Chicago.
- Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka 1990: Historiatiede oman aikansa tulkkina. Katsaus suomalaisen historiankirjoituksen vaiheisiin viimeisen sadan vuoden ajalta. Ahtiainen, Pekka (toim.) *Historia Nyt. Näkemyksiä Suomalaisesta Historiantutkimuksesta*, s. 11–38. Historiallisen yhdistyksen julkaisuja 5. Historiallisen yhdistyksen 100-vuotisjuhla-julkaisu. WSOY: Porvoo.
- Ahtiainen, Pekka 1991: *Kulttuuri, yhteisö, yksilö. Gunnar Suolahti historiantutkijana*. Historiallisia tutkimuksia 162. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka 1984: Aikasidonnaisuuden ongelma suomalaisessa historiatieteessä. *Historiallinen arkisto 82*. Katsauksia tulkintoja näkemyksiä historiasta historioitsijalle, s. 11–21. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka 1994: Suomalaiskansallinen historiankirjoitus. Jatkumo vai varjo menneisyydestä? Ahtiainen, Rätty, Strömberg & Tervonen (toim.) *Historia, sosiologia ja Suomi. Yhteiskuntatutkimus itseymmärryksen jäljillä*, s. 19–32. Hanki ja Jää: Helsinki.
- Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka 1996: *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaiseen historiankirjoitukseen*. Käsikirjoja 17:1. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka 2000: A journey into Finnish Historiography from the End of the 19th Century to the present Day. Meyer Frank & Myhre, Jan Eivind (toim.) *Nordic Historiography in the 20th Century*. Tid og Tanke 5. Publication series of Department of History, University of Oslo: Oslo.

- Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka 2010: Paikallishistorian kaavan pitkä kaari. Ja tulevan akateemikon kriittinen katse. Ahtiainen, Pekka; Tervonen, Jukka; Teräs, Kari (toim.) *Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja*, s. 27–90. Vastapaino: Tampere.
- Alexander, Jeffrey C. 1982: *Theoretical Logic in Sociology. Volume 1. Positivism, Presuppositions, and Current Controversies*. University of California Press: Berkeley; Los Angeles.
- Allardt, Erik 1973: Naturalismi ja positivismi. Alapuro, Risto et al. (toim.) *Suomalaisen sosiologian juuret*, s. 226–269. Werner Söderström: Porvoo.
- Allen, Robert C. 1992: *Enclosure and the Yeoman. The Agricultural Development of the South Midlands, 1450–1850*. Clarendon Press: Oxford.
- Amory, Frederic 2001: The Historical Worth of Rigspula. *Alvissmål* 10, s. 3–20. <http://userpage.fu-berlin.de/alvissmal/10igr.pdf>
- Amsterdamska, Olga 2008: Practices, People, and Places. Hackett, Edward J.; Amsterdamska, Olga; Lynch, Michael; Wajcman, Judy (toim.) *The Handbook of Science and Technology Studies*, s. 205–209. Kolmas painos. MIT Press: MA.
- Anderson, Benedict 2007: *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Suomentanut Joel Kuortti, johdanto Jouko Nurmiainen. Sivilisaatiohistoria-sarja. Vastapaino: Tampere.
- Anderson, Perry 1994: *Absoluta statens utveckling*. A/Z förlag; Studentlitteratur: Lund.
- Anderson, Perry 2002: Confronting Defeat. *London Review of Books* vol. 24:20, s. 10–17. Lontoo.
- Andersson, Lars M. 2005: Redaktören har ordet. *Historisk Tidskrift* 125:4, s. 569–573. Svenska historiska föreningen: Tukholma.
- Ankersmit, Frank 2005: *Sublime Historical Experience*. Stanford University Press: Stanford.
- Ankersmit, Frank R. 2008: Sinnbildung in Historical Writing. Rüsen, Jörn (toim.) *Meaning and Representation in History*, s. 108–122. Making Sense of History vol. 7. Berghahn Books: New York.
- Ankersmit, Frank R. 2011: Narrative and Interpretation. Tucker, Aviezer (toim.) *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*, s. 199–208. Blackwell Companions to Philosophy 41. Wiley-Blackwell: Oxford.
- Appleby, Joyce 2011: *The relentless revolution: A history of capitalism*. Toinen painos. W.W. Norton: New York.
- Aronsson, Peter 1997: Local Politics. The Invisible Political Culture. Stårth, Bo & Sørensen, Øystein (toim.) *The Cultural Construction of Norden*, s. 172–205. Scandinavian University Press: Østfold.
- Aronsson, Peter 2004: *Historiebruk. Att Använda det förflutna*. Studentlitteratur: Lund.
- Aronsson, Peter; Fulsås, Narve; Haapala, Pertti; Jensen, Bernard Eric 2008: Nordic National Histories. Berger, Stefan & Lorenz, Chris (toim.) *Contested Nation. Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*, s. 256–282. Writing The Nation Series. Palgrave Macmillan: Houndmills.
- Ashley, W. J. 2000: Introductory Chapter. English Manor. Fustel de Coulanges, Numa Denis. *Origin of property in Land*. Kääntänyt Margaret Ashley. Alkusanat W. J. Ashley. Julkaistu alun perin 1889 ja englanniksi 1891. Batoche Books: Kitchener.

- Arteus, Gunnar & Åmark, Klas (toim.) 2011: *Historieskrivningen i Sverige*. Studentlitteratur: Lund.
- Aunesluoma, Juhana 2007: *Paperipatruunat. Metsäteollisuus sodassa ja jälleenrakentamisessa 1939–1950*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1055:3. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Backhouse, Roger & Bateman, Bradley W. 2011: *Capitalist revolutionary. John Maynard Keynes*. Harvard University Press: Cambridge, Mass.
- Bartlett, Robert 1994: *The making of Europe. Conquest, civilization and cultural change 950–1350*. Penguin: Lontoo.
- Bellamy, Richard 1992: *Liberalism and Modern Society. An Historical Argument*. Polity Press: Cambridge.
- Benigno Francesco 2010: *Mirrors of revolution. Conflict and political identity in Early Modern Europe*. Brepols: Turnhout.
- Ben-Menahem, Yemima 2011: Historical Necessity and Contingency. Tucker, Aviezer (toim.). *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*, s. 120–130. Blackwell Companions to Philosophy 41. Wiley-Blackwell: Oxford.
- Berger, Stefan (toim.) 2007: *Writing The Nation. A Global Perspective*. Palgrave Macmillan: Houndmills.
- Berger, Stefan & Lorenz, Chris (toim.) 2010: *Nationalizing the past. Historians as nation builders in modern Europe*. Writing the Nation series. Palgrave Macmillan: Houndmills.
- Berger, Stefan & Lorenz, Chris (toim.) 2011: *The Contested Nation. Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*. Writing the Nation series. Toimen painos. Palgrave Macmillan: Houndmills.
- Berger, Stefan 2011: The Invention of European National Traditions in European Romanticism. Macintyre, Stuart; Manguerra, Juan; Pók, Attila (toim.) *The Oxford History of Historical Writing*. Volume 4: 1800–1945, s. 19–41. Oxford University Press: New York.
- Berger, Stefan 2015: *The Past as History. National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe*. With Christoph Conrad. Writing the Nation series. Palgrave Macmillan: Houndmills.
- Berktaş, Halil 1992: The Search for the Peasant in Western and Turkish History/Historiography. Berktaş, Halil & Faroqhi, Suraiya (toim.) *New approaches to state and peasant in Ottoman history*. Library of Peasant Studies 10. Frank Cass: Lontoo.
- Berlin, Isaiah 2001: *Vapaus, ihmisyys ja historia. Valikoima esseitä*. Sihvola, Juha & Soukola, Timo (toim.) Gaudeamus: Helsinki.
- Björk, Ragnar 1983: *Den historiska argumenteringen. Konstruktion, narration och kolligation. Förklaringsresonemang hos Nils Ahnlund och Erik Lönnroth*. Acta Universitatis Upsaliensis: Uppsala.
- Björk, Ragnar 2009: Harald Hjärne. Björk, Ragnar & Johansson, Alf W. (toim.) *Svenska Historiker. Från medeltid till våra dagar*, s. 248–260. Norstedts: Tukholma.
- Björk, Ragnar 2011: The Overlapping Histories of Sweden and Norway. The Union from 1814–1905. Frank, Tibor & Hadler, Frank (toim.) *Disputed territories and shared pasts. Overlapping national histories in modern Europe*, s. 17–34. Writing the Nation series. Palgrave MacMillan: Houndmills.
- Björk, Ragnar 2012: Hjärne-traditionen. Artéus, Gunnar & Björk, Ragnar (toim.) *Historieskrivningen i Sverige*, s. 59–106. Studentlitteratur: Lund.

- Björk, Ragnar & Johansson, Alf W. (toim.) 2009: *Svenska Historiker. Från medeltid till våra dagar*. Norstedts: Tukholma.
- Blaschke, Olaf 2010: Boom Years for Historiography. Porciani, Ilaria & Raphael, Lutz (toim.) *Atlas of European Historiography. The Making of a Profession*, s. 50–51. Writing the Nation series. Palgrave Macmillan: Houndmills.
- Blickle, Peter 2008: *Das Alte Europa. Vom Hochmittelalter bis zur Moderne*. C.H. Beck: München.
- Blix, Göran 2013: Charting the “Transitional Period”: The Emergence of Modern Time in The Nineteenth Century. *History and Theory*. 2013:2, s. 51–71. Wesleyan University Press.
- Bloor, David 1996: Idealism and the sociology of knowledge. *Social Studies of Science* Vol 26:4, s. 839–856.
- Blumenberg, Hans 1985: *The Legitimacy of the Modern Age*. MIT Press: Cambridge, Mass.
- Blyth, Mark 2001: The Transformation of the Swedish Model: Economic Ideas, Distributional Conflict, and Institutional Change. *World Politics* vol. 54: 1, s. 1–26. Cambridge University Press.
- Blyth, Mark 2002: *Great Transformations. Economic Ideas and Institutional Change in the Twentieth Century*. Cambridge University Press: New York.
- den Boer, Pim 2011: Historical Writing in France 1800–1914. Macintyre, Stuart; Manguashca, Juan; Pók, Attila (toim.) *The Oxford History of Historical Writing. Volume 4: 1800–1945*, s. 184–203. Oxford University Press: New York.
- Boldizonni, Francesco & Hudson, Pat (toim.) 2016: *Routledge Handbook of Global Economic History*. Routledge: Lontoo.
- Bonney, Richard 1995: Early Modern Theories of State Finance. Bonney, Richard (toim.) *Economic systems and state finance*, s. 163–230. Clarendon: Oxford.
- Bonney, Richard 1999: Introduction. Bonney, Richard (toim.) *The Rise of the Fiscal State in Europe, c. 1200–1815*, s. 1–19. Oxford University Press: Oxford.
- Borodkin, Leonid 2016: Economic History from the Russian Empire to the Russian Federation. Boldizonni, Francesco & Hudson, Pat (toim.): *Routledge Handbook of Global Economic History*, s. 195– 213. Routledge: Lontoo.
- Bourke, Richard 2007: Edmund Burke and the Politics of Conguest. *Modern Intellectual History* vol. 4:3, s. 403–432. Cambridge University Press: Cambridge.
- Braudel, Fernand 1972: History and the social sciences. Burke, Peter (toim.) *Economy and society in early modern Europe: Essays from Annales*, s. 11–42. Routledge and K. Paul: Lontoo.
- Braudel, Fernand 1982. *Civilization and Capitalism. 15th–18th Century. Vol. 2. The Wheels of Commerce*. Collins: Lontoo.
- Braudel, Fernand 1983: *Civilization and capitalism. 15th–18th century. Vol. 1. The structures of everyday life. The limits of the possible*. Uusintapainos. Collins: Lontoo.
- Braudel, Fernand 1995: *The Mediterranean and the Mediterranean world in the age of Philip II*. Vol. 2. Kääntänyt ranskan kielestä Siân Reynolds. University of California Press: Berkeley.
- Braudel, Fernand 2001: *Kapitalismens dynamik*. Översättning av Gunnar Sandin. Daidalos: Göteborg.

- Breisach, Ernst 1994: *Historiography: Ancient, medieval & modern*. Toinen painos. University of Chicago Press: Chicago.
- Brenner, Robert 1988a: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe. Aston, T. H. & Philpin, C. H. E (toim.) *The Brenner Debate. Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*, s. 10–63. Cambridge University Press: Cambridge.
- Brenner, Robert 1988b: The Agrarian Roots of European Capitalism. Aston, T. H. & Philpin, C. H. E (toim.) *The Brenner Debate. Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe*, s. 213–327. Cambridge University Press: Cambridge.
- Brenner, Robert 1991: *Klasstrider och ekonomisk utveckling under feodalismen*. Arkiv moderna klassiker. Arkiv förlag; Studentlitteratur: Lund.
- Briggs, Asa 1954: Enterprise and Secular Change: Readings in Economic History. *The Economic Journal*, Vol. 64, s. 396–398. The Royal Economic Society.
- Brown, E. A. R. 1974: The Tyranny of a Construct. Feodalism and Historian of Medieval Europe. *American Historical Review* 79:4, s. 106–108.
- Brunner, Otto 1992a: *Land and lordship: Structures of governance in medieval Austria*. University of Pennsylvania Press: Philadelphia, PA.
- Brunner, Otto 1992b: *Euroopan keskiajan sosiaalhistoria*. Suomentanut ja toimittanut Tapani Hietaniemi. Sivilisaatiohistoria-sarja. Vastapaino: Tampere.
- Brzezczyński, Krzysztof 2011: Logical Empiricism and Logical Positivism. Tucker, Aviezer (toim.). *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*, s. 416–426. Blackwell Companions to Philosophy 41. Wiley-Blackwell: Oxford.
- Bull, Marcus 2005: *Thinking Medieval. An Introduction to the Study of the Middle Ages*. Palgrave Macmillan: Houndmills.
- Burke, Peter 1988: Republics of Merchants in Early Modern Europe. Baechler, J., Hall, J. A.; Mann, M. (toim.) *Europe and the rise of capitalism*, s. 220–233. Blackwell: Oxford.
- Böckerman, Petri 2016. Keynes ja Schumpeter. Kapitalismin liikkuva tasapaino ja luova tuho. Heiskala, Risto & Virtanen, Akseli (toim.) *Talous- ja yhteiskuntateoria II. Modernin maailman talous ja sen kritiikki*, s. 184–199. Gaudeamus: Helsinki.
- Callinicos, Alex 1995: *Theories and Narratives. Reflections on the Philosophy of History*. Polity Press: Cambridge.
- Callinicos, Alex 2016: *Social Theory. A Historical Introduction*. Toinen painos. Polity Press: Cambridge.
- Camic, Charles; Gross, Neil; Lamont, Michèle 2011: The Study of Social Knowledge Making. Camic, Charles; Gross, Neil; Lamont, Michèle (toim.) *Social Knowledge in the Making*, s. 1–40. The University of Chicago Press: Chicago.
- Cannadine, David 1984: The Present and the Past in the English Industrial Revolution 1880–1980." *Past & Present* 103, s. 131–172.
- Carabelli, Anna, & De Vecchi, Nicolo 1999: "Where to draw the line?" Keynes versus Hayek on knowledge, ethics and economics. *European Journal Of The History Of Economic Thought* vol. 6:2, s. 271–296. Routledge: Abingdon.

- Carlson, Benny 1988: *Staten som monster. Gustav Cassels och Eli F. Heckschers syn på statens roll och tillväxt*. Skrifter utgivna av Ekonomisk-historiska föreningen i Lund 6. Ekonomisk-historiska föreningen i Lund: Lund.
- Carlson, Benny 2006: When Heckscher Changed Direction. From Social Conservatism to Economic Liberalism. Findlay, Robert; Henriksson, Rolf G.H.; Lindgren, Håkan; Lundahl, Mats (toim.) *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*, s. 505–524. The MIT Press: Cambridge.
- Carlson, Benny 2016: Eli Heckscher's Ideological Migration Toward Market Liberalism. *Econ Journal Watch* 13:1, s. 75–99.
- Chakrabarty, Dipesh 2000: *Provincializing Europe. Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton University Press: Princeton.
- Cheah, Pheng & Culler, Jonathan (toim.) 2003: *Grounds of comparison: Around the work of Benedict Anderson*. Routledge: New York.
- Chernilo, Daniel 2007: *A Social Theory of the Nation-State. The Political Forms of the Modernity beyond Methodological Nationalism*. Routledge: Lontoo.
- Clark, Stuart 1985: The Annales historians. Skinner, Quentin (toim.) *The Return of Grand Theory in Human Sciences*, s. 177–198. Cambridge University Press: Cambridge.
- Cohen, G.A. 1978: *Karl Marx's Theory of History. A Defence*. Princeton University Press: Princeton.
- Collins, Randall 1998: *The Sociology of Philosophies. A Global Theory of Intellectual Change*. The Belknap Press of Harvard University Press: Cambridge.
- Congost, Rosa 2003: Property Rights and Historical Analysis. What Rights? What History? *Past and Present* 181:4, s. 73–106. Oxford University Press.
- Conrad, Sebastian 2009: Double Marginalization. A Plea for a Transnational Perspective on German History. Haupt, Heinz-Gerhard & Kocka, Jürgen (toim.) *Comparative and Transnational History. Central European Approaches and New Perspectives*, s. 52–76. Berghahn: New York.
- Conrad, Sebastian 2010: *Globalization and the Nation in Imperial Germany*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Conrad, Sebastian 2016: *What Is Global History?* Princeton University Press: Princeton.
- Crone, Patricia 2015: *Pre-industrial societies. Anatomy of the Pre-Modern World*. Oneworld: Lontoo.
- Crouzet, François 2006: The Continental System After Eighty Years. Findlay, Robert; Henriksson, Rolf G. H.; Lindgren, Håkan; Lundahl, Mats (toim.) *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*, s. 323–346. The MIT Press: Cambridge.
- Dahlman, Carl J. 1980: *The Open Field System and Beyond. A Property Rights Analysis of an Economic Institution*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Daston, Lorraine & Galison, Peter 2007: *Objectivity*. Zone Books: New York.
- Davis, Kathleen 2008: *Periodization and Sovereignty. How Ideas of Feudalism and Secularization Govern the Politics of Time*. University of Pennsylvania Press: Philadelphia.

- Davis, Lance E.; Engerman, Stanley L. 2006: Eli Heckscher, Economic Warfare, Naval Blockades, and *The Continental System*. Findlay, Robert; Henriksson, Rolf G.H.; Lindgren, Håkan; Lundahl, Mats (toim.) *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*, s. 347–372. The MIT Press: Cambridge.
- Deneckere, Gita & Welskopp, Thomas 2011: The 'Nation' and 'Class'. European National Master-Narratives and Their Social 'Other'. Berger, Stefan & Lorenz, Chris (toim.) *The Contested Nation. Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*, s. 135–170. Writing the Nation series. Toinen painos. Palgrave Macmillan: Houndmills.
- Dimmock, Spencer 2015: *The Origin of Capitalism in England 1400–1600*. Historical Materialism Book Series. Haymarket Books: Chicago.
- Dincecco, Mark 2009: Fiscal Centralization, Limited Government, and Public Revenues in Europe, 1650–1913. *The Journal of Economic History*, 69:1, s. 48–103.
- Dirks, Nicholas B. 1990: History as a Sign of the Modern. *Public Culture*. 1990:2, s. 25–32.
- Dumont, Louis 1986: *Essays on Individualism. Modern Ideology in Anthropological Perspective*. The University of Chicago Press: Chicago.
- Dyer, Christopher & Hoyle, Richard 2010: Britain 1000–1750. Van Bavel, Bas & Hoyle, Richard (toim.) *Social Relations. Property and Power*, s. 51–80. Rural Economy and Society in North-Western Europe 500–2000. Brepols: Turnhout.
- Elmersjö, Henrik Åström 2013: *Norden, nationen och historien. Perspektiv på föreningarna Nordens historielärboksrevision 1919–1972*. Umeå Studies in History and Education 7. Nordic Academic Press: Lund.
- Engman, Max 1994: National conceptions of History in Finland. Lönnroth, Erik; Molin, Karl; Björk, Ragnar (toim.) *Conceptions of National History. Proceedings of Nobel Symposium 78*, s. 49–63. Walter de Gruyter: Berlin.
- Engman, Max 2000: Historikernas folk. Fewster, Derek (toim.) *Folket. Studier i olika vetenskapers syn på begreppet folk*, s. 31–46. Svenska Litteratursällskapet i Finland: Helsinki.
- Eriksson, Björn 1988: Den skotska historiska skolan och den sociologiska samhällsanalysens genombrott. Bertilsson, Margareta & Hansson, Björn (toim.) *Samhällsvetenskapens klassiker*, s. 69–99. Studentlitteratur: Lund.
- Erjala, Helena 2011: "Kansallista psykoanalyysia". *Suomen Norden-yhdistyksen historian oppikirjojen tarkastuslautakunnan toiminta ja historian käyttö oppikirjojen tarkastuksessa 1930-luvulla*. Julkaisematon Pro Gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto: Helsinki.
- Eräsaari, Risto 2011: Saksan historiallinen koulukunta. Heiskala, Risto & Virtanen, Aleks (toim.) *Talous- ja yhteiskuntateoria. Vanhan maailman talous ja suuri murros*, s. 266–290. Helsinki University Press, Gaudeamus: Helsinki.
- Espagne, Michel 2013: Comparison and Transfer: A Question of Method. Middell Mathias & Roura, Louis (toim.) *Transnational challenges to National History Writing*, s. 36–53. Writing the Nation series. Palgrave MacMillan: Houndmills.
- Evans, R. J. W. & Marchal, Guy P. (toim.) 2011: *The uses of the Middle Ages in modern European states. History, nationhood and the search for origins*. Writing The Nation series. Palgrave Macmillan: Houndmills.

- Findlay, Robert; Henriksson, Rolf G. H.; Lindgren, Håkan; Lundahl, Mats (toim.) 2006: *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*. The MIT Press: Cambridge.
- Findlay, Robert & Lundahl, Mats 2006: Demographic Shocks and the Factor Proportions Model: From the Plague of Justinian to the Black Death. Findlay, Robert; Henriksson, Rolf G.H.; Lindgren, Håkan; Lundahl, Mats (toim.) *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*, s. 157–198. The MIT Press: Cambridge.
- Flam, Harry 2006: Eli Heckscher and Jewish Assimilation and Zionism. Findlay, Robert; Henriksson, Rolf G. H.; Lindgren, Håkan; Lundahl, Mats (toim.) *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*, s. 525–540. The MIT Press: Cambridge.
- Fleck, Christian 2011: *A Transatlantic History of the Social Sciences*. Robber Barons, the Third Reich and the Invention of Empirical Social Research. Bloomsbury Academic: Lontoo.
- Florén, Anders & Rydén, Göran 1996: A Journey into the Market Society. A Swedish Pre-Industrial Spy in the Middle of the Eighteenth Century. Björk, Ragnar; Molin, Karl (toim.) *Societies made up of history. Essays in Historiography, Intellectual History, Professionalisation, Historical Social Theory & Proto-industrialisation*, s. 259–302. Akademitryck AB: Edsbruk.
- Frank, Tibor & Hadler, Frank (toim.) 2011: *Disputed territories and shared pasts. Overlapping national histories in modern Europe*. Writing the Nation series. Palgrave MacMillan: Houndmills.
- Fregert, Klas 2011: Belling the Cat: Eli F. Heckscher on the Gold Standard as a Disciplinary Device. *History of Political Economy* 45:1, s. 39–59. Duke University Press.
- French, Geoffrey 2002: Fifty Years of Giant-Watching. A Sideline View by Translator. *Scandinavian Economic History Review* 50:3, s. 95–97. Routledge: Lontoo.
- Frey, Hugo & Jordan, Stefan 2008: National Historians and the Discourse of the Other. France and Germany. Berger, Stefan & Lorenz, Chris (toim.) *Contested Nation. Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*, s. 201–230. Writing The Nation Series. Palgrave Macmillan: Houndmills.
- Fuchs, Eckhardt 2011: Contemporary Alternatives to German Historicism in the Nineteenth Century. Macintyre, Stuart; Maiguashca, Juan; Pók, Attila (toim.) *The Oxford History of Historical Writing. Volume 4: 1800–1945*, s. 59–77. Oxford University Press: New York.
- Fukuyama, Francis 2011: *The Origins of Political Order. From Prehuman Times to the French Revolution*. Farrar, Straus and Giroux: New York.
- Fukuyama, Francis 2014: *Political Order and Political Decay. From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*. Farrar, Straus and Giroux: New York.
- Fulsås, Narve 2007: 1905 og stabiliseringa av norsk historie. Gustafsson, Harald; Persson, Frederik; Tjornber, Charlotte; Walette, Anna (toim.) *Den dubbla blicken. Historia i de nordiska samhällena*, s. 37–50. Sekel: Lund.
- Gadamer, Hans-Georg 2004: *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteesä ja filosofiassa*. Valikoinut ja suomentanut Ismo Kajander. Vastapaino: Tampere.
- Gadd, Carl-Johan 2000: *Svenska jordbrukets historia 3. Den agrara revolutionen 1700–1870*. Natur och Kultur: Tukholma.

- Garritzen, Elise 2011: *Lähteiden lumoamat. Henry Biaudet, Liisi Karttunen ja suomalainen historiantutkimus Roomassa 1900-luvun alussa*. Bibliotheca Historica 130. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Gaunt, David 1998: The Peasants of Scandinavia 1300–1700. Scott, Tom (toim.) *The Peasantries of Europe. From the Fourteenth to the Eighteenth Centuries*, s. 313–337. Longman: Lontoo.
- Genette, Gérard 2001: *Paratexts. Tresholds of Interpretation*. Kääntänyt Jane E.Lewin. Alkusanat Richard Macksey. Literature, Culture, Theory 20. Cambridge University Press: Cambridge.
- Gerschenkron, Aleksander 1954: Eli F. Heckscher. *An Economic History of Sweden*. Heckscher, Eli F. Kääntänyt Ohlin, Göran. Harvard Economic Studies 95. Cambridge: Massachusetts.
- Gieryn, Thomas 1983: Boundary-Work and the Demarcation of Science from Non-Science: Strains and Interests in Professional Ideologies of Science. *American Sociological Review* 48, s. 781–795. American Sociological Association: Menasha.
- Gieryn, Thomas 1999: *Cultural Boundaries of Science. Credibility on the Line*. The University of Chicago Press: Chicago.
- Glick Schiller, Nina & Wimmer, Andreas 2002: Methodological nationalism and beyond. Nation–state building, migration and the social sciences. *Global Networks*, vol. 2:4, s. 301–334.
- Gordon, Robert W. 1995: Paradoxical Property. Brewer, John & Staves Susan (toim.) *Early Modern Conceptions of Property*, s. 95–110. Routledge: Lontoo.
- Gorman Jonathan 2011: Ethics and the Writing of History. Tucker, Aviezer (toim.) *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*, s. 253–261. Blackwell Companions to Philosophy 41. Wiley-Blackwell: Oxford.
- Granqvist, Juha-Matti 2013: Statistiken, människan, konungen. *Historisk tidskrift för Finland*, s. 409–412. Historiska föreningen: Helsinki.
- Greenfeld, Liah 2003: *The Spirit of Capitalism. Nationalism and Economic Growth*. Harvard University Press: Cambridge.
- Grenier, Jean-Yves 2016: Economic History in France. A Sonderweg? Boldizonni, Francesco; Hudson, Pat (toim.) 2016: *Routledge Handbook of Global Economic History*, s. 113–129. Routledge: Lontoo.
- Gritt, A. J. 2013: The Farming and Domestic of a Lancashire Smallholder. Richard Latham and the Agricultural Revolution. Hoyle, Richard W. (toim.) *Farmer in England 1650–1980*. s. 101–133. Ashgate: Farnham.
- Gronow, Jukka & Töttö, Pertti 1997: Max Weber. Kapitalismi, byrokratia ja länsimainen rationaalisuus. Gronow, Jukka; Noro Arto; Töttö, Pertti (toim.) *Sosiologian klassikot*, s. 262–330. Toinen painos. Gaudeamus: Tampere.
- Gunneriusson, Håkan 2002: *Det historiska fältet. Svensk historievetenskap från 1920-tal till 1957*. Studia historica Upsaliensia 204. Uppsala universitet: Uppsala.
- Gustafsson, Harald 2008: De överlappande pusslen. Om partikularistiska och multietniska konglomeratstater i det tidigmoderna Europa. Engman, Max & Villstrand, Nils Erik (toim.) *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*, s. 59–73. Svenska Litteratursällskapet i Finland, Atlantis: Helsinki.

- Haapala, Pertti 1986: *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Historiallisia tutkimuksia 133. Suomen Historiallinen Seura, Osuuskunta Vastapaino: Helsinki, Tampere.
- Haapala, Pertti 1995: *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920*. Kleio ja nykypäivä -sarja. Painatuskeskus Oy: Helsinki.
- Haapala, Pertti 2001: Väinö Linnan historiasota. *Historiallinen aikakauskirja* 99:1, s. 25–34. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Haapala, Pertti 2007: Kulturgechichte i den finländska historieskrivningen. Gustafsson, Harald; Persson, Frederik; Tjornber, Charlotte; Wallete, Anna (toim.) *Den dubbla blicken. Historia i de nordiska samhällena*, s. 51–61. Sekel: Lund.
- Haapala, Pertti 2009: Talous- ja sosiaalhistorian tutkimus Suomessa 1900-luvulla. Kangas, Sini; Hietala, Marjatta; Ylikangas, Heikki (toim.) *Historia eilen ja tänään. Historiantutkimuksen arkeologian suunnat Suomessa 1908–2008*, s. 70–82. Bidrag till Kännedom av Finlands Natur och Folk 179. Helsinki.
- Haapala, Pertti 2010: Vallan rakenteet ja yhteiskunnan muutos. Mielikuvaharjoitus 1800–2000-lukujen Suomesta. Petteri Pietikäinen (toim.) *Valta Suomessa*, s. 21–33. Gaudeamus Helsinki University Press: Helsinki.
- Haapala, Pertti 2014: Eino Jutikkala. Markkanen, Tapio; Tiitta, Allan; Havaste, Paula (toim.) *Suomalaisia tieteen huipulla*. 100 tieteen ja teknologian saavutusta, s. 128–129. Gaudeamus: Helsinki.
- Haapala, Pertti 2017: Writing our History. The History of the 'Finnish People' (as written) by Zacharias Topelius and Väinö Linna. Haapala, Pertti; Jalava, Marja; Larsson, Simon (toim.) 2017: *Making Nordic Historiography. Connections, Tensions and Methodology 1850–1970*, s. 25–54. Making Sense of History vol. 32. Berghahn Books: New York.
- Haapala, Pertti; Jalava, Marja; Larsson, Simon (toim.) 2017: *Making Nordic Historiography. Connections, Tensions and Methodology 1850–1970*. Making Sense of History vol. 32. Berghahn Books: New York.
- Haaparanta, Pertti 2016: Kapitalismin taloustiede. Kapitalismi ja yhteiskunnallisen järjestyksen ongelma. Heiskala, Risto & Virtanen, Akseli (toim.) *Talous- ja yhteiskuntateoria II. Modernin maailman talous ja sen kritiikki*, s. 222–241. Gaudeamus: Helsinki.
- Haatanen, Pekka 1973: Sosiaalhistoria. Alapuro, Risto; Alestalo, Matti; Haavio-Mannila, Elina (toim.) *Suomalaisen sosiologian juuret*, s. 148–193. WSOY: Porvoo.
- Hackett, Edward J.; Amsterdamska, Olga; Lynch, Michael; Wajcman, Judy (toim.) 2008: *The Handbook of Science and Technology Studies*. Kolmas painos. MIT Press: MA.
- Hacking, Ian 1995: *Rewriting the Soul. Multiple Personality and the Sciences of Memory*. Princeton University Press: Princeton.
- Haikari, Janne 2009: *Isännän, Jumalan ja rehellisten miesten edessä. Vallankäyttö ja virkamiesten toimintaympäristöt satakuntalaisissa maaseutuyhteisöissä 1600-luvun jälkipuoliskolla*. Bibliotheca Historica 121. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Hakosalo, Heini; Jalagin, Seija; Junila, Marianne; Kurvinen, Heidi 2014: Johdanto. Elämää suurempaa. Hakosalo, Heini; Jalagin, Seija; Junila, Marianne; Kurvinen, Heidi (toim.) *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*, s. 7–27. Historiallinen arkisto 141. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.

- Halila, Aimo 1969: *Väinö Voionmaa*. Tammi: Helsinki.
- Hall, John 1988: States and Societies. The Miracle in Comparative Perspective. Baechler, J., Hall, J. A.; Mann, M. (toim.) *Europe and the rise of capitalism*, s. 20–38. Blackwell: Oxford.
- Hall, Patrik 2000: *Den Svenskaste Historien. Nationalism i Sverige under sex sekler*. Carlsson: Tukholma.
- Hampsher-Monk, Iain 2012: Reflections on the Revolution in France. Dwan, David & Insole, Christopher J. (toim.) *The Cambridge Companion to Edmund Burke*, s. 195–208. Cambridge University Press: New York.
- Hansson, Björn 1991: The Stockholm School and the Development of Dynamic Method. Sandelin, Bo (toim.) *The history of Swedish Economic Thought*, s. 168–213. Routledge: Lontoo.
- Hart, Marjolein 't 1995: The Emergence and Consolidation of the "Tax State" II. The Seventeenth Century. Bonney, Richard (toim.) *Economic systems and state finance*, s. 281–293. European Science Foundation: Clarendon: Oxford.
- Hartog, François 2016: *Regimes of historicity: Presentism and experiences of time*. Columbia University Press: New York.
- Harootunian, Harry 2010: Nationalizing History and the Challenge of Discordant Temporalities. *History and Theory* 49:3, s. 435–446. Wesleyan University.
- Harmainen, Antti 2013: Kansallinen historiakuva, uskonto ja sukupuoli Maria Ramstedtin Kalevan sisäinen perintö -teoksessa. Jalava, Marja; Kinnunen, Tiina; Sulkunen, Irma (toim.) *Kirjoitettu kansakunta. Sukupuoli, uskonto ja kansallinen historia 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa tietokirjallisuudessa*, s. 71–108. Historiallinen arkisto 136. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Hasselberg, Ylva 2007: *Industriesamhällets förkunnare. Eli Heckscher, Arthur Montgomery, Bertil Boëthius och svensk ekonomisk historia 1920–1950*. Gidlunds Förlag: Hedemora.
- Hasselberg, Ylva 2016: Manufacturing the Historic Compromise. Swedish Economic History and the Triumph of the Swedish Model. Boldizzoni, Francesco & Hudson, Pat (toim.) *Routledge Handbook of Global Economic History*, s. 146–159. Routledge: Lontoo.
- Haupt, Heinz-Gerhard & Kocka, Jürgen 2009: Comparison and beyond. Traditions, scope and perspective of comparative history. Haupt, Heinz-Gerhard & Kocka, Jürgen (toim.) *Comparative and Transnational History. Central European Approaches and New Perspectives*, s. 1–31. Berghahn: New York.
- Heinonen, Visa 2011: Merkantilistinen keskustelu taloudesta. Heiskala, Risto; Virtanen, Aleks (toim.) *Talous- ja yhteiskuntateoria I. Vanhan maailman talous ja suuri murros*, s. 159–175. Helsinki University Press, Gaudeamus: Helsinki.
- Heiskala, Risto 1994: Sosiologia modernin yhteiskunnan itsetietoisuutena ja kansallisena traditiona. Heiskala, Risto (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*, s. 9–37. Gaudemus: Helsinki.
- Hemminki, Tiina 2008: Ilmajoen ja Nordmalingin talonpoikien varallisuuden ja luottosuhteiden vertailu perukirjojen mukaan vuosina 1796–1830. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Henriksson, Rolf G. H. 1989: The Institutional Base of the Stockholm School. The Political Economy Club 1917–1951. *History of Economics Society Bulletin* vol. 11.

- Henriksson, Rolf G. H. 1991: Eli F. Heckscher: The economic historian as economist. Sandelin, Bo (toim.) *The history of Swedish Economic Thought*, s. 141–167. Routledge: Lontoo.
- Henriksson Rolf G. H. & Lundahl, Mats 2003: Heckschers programmatiska deklamationer. Heckscher, Eli F. *Janusansiktet Eli Heckscher. Nationalekonom och ekonomisk historiker*. Texter i urval av Rolf. G Henriksson och Mats Lundahl, s. 53–58. Timbro: Kristianstad.
- Henriksson, Rolf. G. H. 2006: The Making of Economic Historian. Eli F. Heckscher 1897–1904. Findlay, Robert; Henriksson, Rolf G. H.; Lindgren, Håkan; Lundahl, Mats (toim.) 2006: *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*, s. 51–88. The MIT Press: Cambridge.
- Herlin, Ilkka 1996: Linjoilla ja linjojen takana. Historioitsijat sodassa. Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaisen historiankirjoitukseen*, s. 84–119. Käsikirjoja 17:1. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- Herlin, Ilkka 1998: Punaista ja valkoista hulluutta? Suomalaisten historianutkijoiden käsityksiä vuoden 1918 tapahtumista Suomessa. Tommila, Päiviö (toim.) *Historiantutkijan muotokuva*, s. 177–198. Käsikirjoja 17:2. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- Herlitz, Lars 2002: Wheat and Wood. Wicksell, Heckscher, and the Theory of Foreign Trade, 1896–1920. *History of Political Economy* 34:2, s. 479–498. Duke University Press.
- Herman, Arthur 2002: *The Scottish Enlightenment. The Scots' Invention of the Modern World*. Fourth Estate: Lontoo.
- Hesketh, Ian 2008: Diagnosing Froude's disease: Boundary work and the discipline of history in late-victorian Britain. *History and Theory* 47:3, s. 373–395. Wesleyan University.
- Hess, David J. 1997: *Science Studies. An Advanced Introduction*. New York University Press: New York.
- Hesse, Jan-Otmar 2016: The Legacy of German Economic History. Archetypes and Global Diffusion. Boldizonni, Francesco & Hudson, Pat (toim.) *Routledge Handbook of Global Economic History*, s. 97–112. Routledge: Lontoo.
- Hettne, Björn 1980: *Ekonomisk historia i Sverige. En översikt av vetenskaplig produktion och forskningsinriktning*. UHÅ-projektet Forskarutbildningens resultat 1890–1975. Delrapport 4. Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs Universitet: Göteborg.
- Hettne, Björn 1993: The Concept of Neomercantilism. Magnusson, Lars (toim.) *Mercantilist economics*, s. 235–255. Kluwer Academic Publishers: Boston.
- Hildebrand, Carl–Gustaf 1990: Swedish Economic History before the 1980s. *Scandinavian Economic History Review* 38:1, s. 31–40.
- Hietaniemi, Tapani 1997a: Mistä feodaaliproblematiikka sai alkunsa? Hietaniemi, Tapani; Karasjärvi, Tero; Kokkonen, Ossi; Lehtonen, Tuomas M. S.; Malkki, Janne; Nurmiainen, Jouko; Piippo, Mikko; Sadeniemi, Matti (toim.) *Feodalismi. Uuden ajan käsité, keskiajan ilmiö, maailmanhistorian kategoria*, s. 25–37. Sivilisaatiohistoria-sarja. Vastapaino: Tampere.

- Hietaniemi, Tapani 1997b: Missä diskursseissa nykyiset feodalismikeskustelut liikkuvat? Hietaniemi, Tapani; Karasjärvi, Tero; Kokkonen, Ossi; Lehtonen, Tuomas M. S.; Malkki, Janne; Nurmiainen, Jouko; Piippo, Mikko; Sadeniemi, Matti (toim.) *Feodalismi. Uuden ajan käsite, keskiajan ilmiö, maailmanhistorian kategoria*, s. 13–24. Sivilisaatiohistoria-sarja. Vastapaino: Tampere.
- Hietaniemi, Tapani 1997c: Feodalismi-termin käyttö ja väärinkäyttö maailmanhistorian kategoriana. Hietaniemi, Tapani; Karasjärvi, Tero; Kokkonen, Ossi; Lehtonen, Tuomas M. S.; Malkki, Janne; Nurmiainen, Jouko; Piippo, Mikko; Sadeniemi, Matti (toim.) *Feodalismi. Uuden ajan käsite, keskiajan ilmiö, maailmanhistorian kategoria*, s. 199–209. Sivilisaatiohistoria-sarja. Vastapaino: Tampere.
- Hietaniemi, Tapani 1997d: Maailmanhistoria – jäähyväiset feodalismille? Hietaniemi, Tapani; Karasjärvi, Tero; Kokkonen, Ossi; Lehtonen, Tuomas M. S.; Malkki, Janne; Nurmiainen, Jouko; Piippo, Mikko; Sadeniemi, Matti (toim.) *Feodalismi. Uuden ajan käsite, keskiajan ilmiö, maailmanhistorian kategoria*, s. 337–345. Sivilisaatiohistoria-sarja. Vastapaino: Tampere.
- Hietaniemi, Tapani 1998: *Max Weber ja Euroopan erityistie. Vertailevia sivilisaatiohistoriallisia tutkielmia*. Paradeigma-sarja. Tutkijaliiton julkaisuja 90. Tutkijaliitto: Helsinki.
- Hill, Christopher L. 2008: *National History and the World of Nations. Capital, State, and the Rhetoric of History in Japan, France, and the United States*. Duke University Press: Lontoo.
- Hilson, Mary 2008: *The Nordic Model. Scandinavia since 1945*. Reaktion Books: Lontoo.
- Hilton, Matthew & Mitter, Rana 2013: Introduction. *Past & Present* Volume 218, liite 8, s. 7–28.
- Hirschman, Albert O. 1991: *The Rhetoric of Reaction. Perversity, Futility, Jeopardy*. The Belknap Press of Harvard University Press: Cambridge.
- Hobsbawm, Eric 1983: *Invention of Tradition*. Eric Hobsbawm & Terence Ranger (toim.). Past and Present publications. Cambridge University Press: Cambridge.
- Hobsbawm, Eric 1996: *The Age of Revolution. 1789–1848*. Ilmestynyt alunperin 1962. Vintage Books, Random House: New York.
- Hobsbawm, Eric 2003a: *Äärimmäisyyksien aika*. Lyhyt 1900-luku. Suom. Pasi Junila. Neljäs painos. Vastapaino: Tampere.
- Hobsbawm, Eric 2003b: *The Age of Empire. 1875–1914*. Uusintapainos. Abacus: Lontoo.
- Hoyle, Richard W. 2013: Introduction. Recovering The Farmer. Hoyle, Richard W. (toim.) *Farmer in England 1650–1980*. Ashgate: Farnham.
- Hudson, Pat 2016: Economic History in Britain. The 'First Industrial Nation'. Boldizonni, Francesco & Hudson, Pat (toim.) *Routledge Handbook of Global Economic History*, s. 17–34. Routledge: Lontoo.
- Huhta, Ilkka 2001: "Täällä on oikea Suomenkansa." *Körttiläisyyden julkisuuskuva 1880–1918*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 186. Suomen kirkkohistoriallinen seura: Helsinki.
- Hyrkkänen, Markku 2002: *Aatehistorian mieli*. Vastapaino: Tampere.
- Hölscher 2014: Time Gardens. Historical Concepts in Modern Historiography. *History and Theory* 2014 53:4, s. 577–591. Wesleyan University Press.

- Iggers, Georg G. 1994: Changing conceptions of National History Since the French Revolution. A Critical Comparative Perspective. Lönnroth, Erik; Molin, Karl; Björk, Ragnar (toim.) *Conceptions of National History. Proceedings of Nobel Symposium 78*, s. 132–150. Walter de Gruyter: Berliini.
- Iggers, Georg G. 1996: Historiography and Politics in the Twentieth Century. Björk, Ragnar & Molin, Karl (toim.) *Societies made up of history. Essays in Historiography, Intellectual History, Professionalisation, Historical Social Theory & Proto-industrialisation*, s. 3–16. Akademityck AB: Edsbruk.
- Iggers, Georg G. 1997: *Historiography in the Twentieth Century. From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Wesleyan University Press: Hannover, Lontoo.
- Iggers, Georg G. 2002: The Professionalization of Historical Studies. Kramer, Lloyd & Sahah, Meza (toim.) *A Companion to Western Historical Thought*, s. 225–242. Blackwell Publishers: Oxford.
- Iggers, Georg G. & Wang, Q. Edward 2008: *A global history of modern historiography*. With the assistance of Supriya Mukherjee. Pearson Longman: Harlow.
- Iggers, Georg G. 2011: The Intellectual Foundations of Nineteenth-Century 'Scientific' History. The German Model. Macintyre, Stuart; Manguerra, Juan; Pók, Attila (toim.) *The Oxford History of Historical Writing*. Volume 4: 1800–1945, s. 42–58. Oxford University Press: New York.
- Iggers, Georg G. 2014: Two Contrasting French Approaches to Historiography. *History and Theory* 53:1, s. 105–118. Wesleyan University.
- Iggers, Georg G. 2016: The Marxist Tradition of Historiography in the West. Wang, Q. Edward, & Iggers, Georg G. (toim.) *Marxist historiographies: A global perspective*, s. 19–36. Routledge, Taylor & Francis Group: Lontoo.
- Ihalainen, Pasi 2015: The 18th-century traditions of representation in a new age of revolution. *Scandinavian Journal Of History* 40:1, s. 70–96.
- Immonen, Kari 1996: *Historian läsnäolo*. Historian laitos julkaisuja 26. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja 51. Turun yliopisto, Historian laitos: Turku.
- Irwin, Douglas A. 2006: Mercantilism. Power and Plenty Through the Lens of Strategic Trade Policy. Findlay, Robert; Henriksson, Rolf G.H.; Lindgren, Håkan; Lundahl, Mats (toim.) *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*, s. 247–268. The MIT Press: Cambridge.
- Jalava, Marja 2012: Kulturgeschichte as a Political Tool. The Finnish Case. *Historiein* vol. 11, s. 125–135.
- Jalava, Marja 2014: Latecomers and Forerunners: Temporality, Historicity, and Modernity in Early Twentieth-Century Finnish Historiography. Jalava, Marja; Trencsényi, Balázs; Mishkova, Diana (toim.) *'Regimes of historicity' in Southeastern and Northern Europe, 1890–1945. Discourses of Identity and Temporality*. Palgrave Macmillan: Houndmills.
- Jalava, Marja; Kinnunen, Tiina; Sulkunen, Irma 2013: Kansallinen historiakulttuuri – näkökulmia yksinäisyyden purkamiseen. Jalava, Marja; Kinnunen, Tiina; Sulkunen, Irma (toim.) *Kirjoitettu kansakunta. Sukupuoli, uskonto ja kansallinen historia 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa tietokirjallisuudessa*, s. 7–27. Historiallinen arkisto 136. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Jalava, Marja; Trencsényi, Balázs; Mishkova, Diana (toim.) 2014: *'Regimes of historicity' in Southeastern and Northern Europe, 1890–1945. Discourses of Identity and Temporality*. Palgrave Macmillan: Houndmills.

- Jalava, Marja 2017: National, International or Transnational? Works and Networks of the Early Nordic Historians of Society. Haapala, Pertti; Jalava, Marja; Larsson, Simon (toim.) 2017: *Making Nordic Historiography. Connections, Tensions and Methodology 1850–1970*, s. 101–128. Making Sense of History vol. 32. Berghahn Books: New York.
- Jansen, Harry 2015: Time, Narrative and Fiction. The Uneasy Relationship Between Ricoeur and a Heterogeneous Temporality. *History and theory* 2015 54:1, s. 1–24. Wesleyan University Press.
- Jensen-Eriksen, Niklas 2007: *Läpimurto. Metsäteollisuus kasvun, integraation ja kylmän sodan Euroopassa 1950–1973*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1055:4. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Johnston, Michael 2005: *Syndromes of Corruption. Wealth, Power, and Democracy*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Jokipii, Mauno 1987: Feodalismen i Finland under nya tiden. Villstrand, Nils Erik (toim.) *Kustbygd och centralmakt 1560–1721. Studier i centrum-periferi under svensk stormaktstid*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 546. Svenska litteratursällskapet i Finland: Helsinki.
- Jokisalo, Jouko 2015: Edistyksen käsite, historianfilosofia ja länsimainen historiankirjoitus. Väyrynen, Kari & Pulkkinen, Jarmo (toim.) *Historianfilosofia. Klassiset ajattelijat antiikista nykyisyyteen*, s. 158–177. Vastapaino: Tampere.
- Jones, Ronald W. 2006: Eli Heckscher and the Holy Trinity. Findlay, Robert; Henriksson, Rolf G. H.; Lindgren, Håkan; Lundahl, Mats (toim.) *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*, s. 91–106. The MIT Press: Cambridge.
- Jordheim, Helge 2012: Against periodization. Koselleck's theory of multiple temporalities. *History and Theory*. 2012:2, s. 151–71. Wesleyan university.
- Juneja, Monica & Pernau, Margrit 2009: Lost in Translation? Trancending Boundaries in Comparative History. Haupt, Heinz-Gerhard & Kocka, Jürgen (toim.) *Comparative and Transnational History. Central European Approaches and New Perspectives*, s. 105–131. Berghahn: New York.
- Kaarninen, Mervi 2017: Loneliness. Being a Woman in the Nordic Community of Historians. Haapala, Pertti; Jalava, Marja; Larsson, Simon (toim.) 2017: *Making Nordic Historiography. Connections, Tensions and Methodology 1850–1970*, s. 256–285. Making Sense of History vol. 32. Berghahn Books: New York.
- Kadish, Avon 1991: *Historians, Economists, and Economic History*. Toinen painos. Routledge: Lontoo.
- Kanervo, Martti 1948: Ruotsi-Suomen taulustolaitoksen historiaa. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, s. 26–43. Kansantaloudellinen yhdistys: Helsinki.
- Kalela, Jorma 2000: *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus: Helsinki.
- Kalela, Jorma 2005: Suomi ja eurooppalainen vallankumousvaihe. Perna, Ville ja Niemi, Mari K. (toim.) Suomen yhteiskunnan poliittinen historia, s. 95–109. Kleio-sarja. Edita: Helsinki.
- Karonen, Petri 2008: *Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809*. 3. uudistettu painos. WSOY: Helsinki.

- Karonen, Petri & Rähkä, Antti 2014: Oma maa -kirjasarja ja instituutioiden historia. Karonen, Petri & Rähkä, Antti *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen. Suomalainen historiakuva Oma maa -kirjasarjassa 1900–1960*, s. 9–28. Historiallisia tutkimuksia 267. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Kauranen, Ralf & Pollari, Mikko 2014: Revolutionary Change, Individualism, and Collectivism. Historicity in Anarchist Thinking and Its Socialist Critique in Early Twentieth-Century Finland. Jalava, Marja; Trencsényi, Balázs; Mishkova, Diana (toim.) *Regimes of historicity in Southeastern and Northern Europe, 1890–1945. Discourses of Identity and Temporality*, s. 170–187. Palgrave Macmillan: Houndmills.
- Kekkonen, Jukka 1987: *Merkantilismista liberalismiin. Oikeushistoriallinen tutkimus elinkeinovapauden syntytaustasta Suomessa vuosina 1855–1879*. Suomalainen lakimiesyhdistys: Helsinki.
- Kershaw, Ian 2015: *To Hell and Back. Europe 1914–1949*. The Penguin history of Europe VIII. Viking; Penguin Random House: New York.
- Ketonen, Oiva 1959: *Suomalainen tiedeakatemia. 1908–1958*. Suomalainen tiedeakatemia: Helsinki.
- Kettunen, Pauli 1994: Historiallistaminen ja suunnitteleminen. Ajan hallinnan jännitteitä sodanaikaisessa ja sodanjälkeisessä Suomessa. Ahtiainen, Rätty, Strömberg & Tervonen (toim.) *Historia, sosiologia ja Suomi. Yhteiskuntatutkimus itseymmärryksen jäljillä*, s. 75–114. Hanki ja Jää: Helsinki.
- Kettunen, Pauli 1999: A Return to the Figure of the Free Nordic Peasant. *Acta Sociologica* vol. 42:3, s. 259–269. Taylor & Francis Ltd.
- Kettunen, Pauli 2006a: The Power of International Comparison. A Perspective on the Making and Challenging of the Nordic Welfare State. Christiansen, Niels Finn; Edling, Nils; Haave, Per; Petersen, Klaus (toim.) *The Nordic Model of Welfare: A Historical Reappraisal*, s. 31–66. Museum Tusulanum Press: Copenhagen.
- Kettunen, Pauli 2006b: Pohjoismaisen hyvinvointivaltio yhteiskunnan käsittämisen historiana. Saari, Juho (toim.) *Historiallinen käänne. Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen*, s. 217–256. Gaudeamus: Helsinki.
- Kettunen, Pauli 2008: *Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki*. Vastapaino: Tampere.
- Kiikeri, Mika & Ylikoski, Petri 2004: *Tiede tutkimuskohteena. Filosofinen johdatus tieteen tutkimukseen*. Gaudeamus: Helsinki.
- Kincaid, Harold: Philosophies of Historiography and the Social Sciences. Tucker, Aviezer (toim.) *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*, s. 297–306. Blackwell Companions to Philosophy 41. Wiley-Blackwell: Oxford.
- Kipping, Matthias; Wadhvani, R. Daniel; Bucheli, Marcelo 2014: Analyzing and Interpreting Historical Sources. A Basic Methodology. Bucheli, Marcelo, and R. Daniel Wadhvani. *Organizations in Time: History, Theory, Methods*, s. 305–329. Oxford University Press: Oxford.
- Kivimäki, Ville 2013: *Murtuneet mielet: Taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*. WSOY: Helsinki.
- Kivistö, Terhi, Kuvaja, Christer, Lindroos, Kim, Swanström, André & Thylin, Jennica 2006: *Skatternas långa historia: Beskattningen i Norden från medeltid till 1900-tal*. Edita: Helsinki.

- Klinge, Matti 1972: Vuosisadan alun antipositivismi. *Vihan veljistä valtiososialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvulta*. Taskutieto-sarja. WSOY: Porvoo.
- Klinge, Matti 1975: *Bernadotten ja Leninin välissä: Tutkielma kansallisista aiheista*. Werner Söderström: Porvoo.
- Klinge, Matti 1990: *Helsingin yliopisto 1640–1990. 3. osa, Helsingin yliopisto 1917–1990*. Otava: Helsinki.
- Klinge, Matti 1996: *Finlands historia: 3, Kejsartiden*. Schildts: Espoo.
- Klinge, Matti 1998: *Idylli ja uhka. Topeliuksen aatteita ja politiikkaa*. WSOY: Porvoo.
- Klinge, Matti 2004a: *Poliittinen Runeberg*. WSOY: Helsinki.
- Klinge, Matti 2004: *Finlands historia 3. Kejsartiden*. Toinen painos. Schildts: Helsinki.
- Klinge, Matti 2008: Eino Jutikkala. Muistopuhe Suomen Tiedeseuran kokouksessa 19pn marraskuuta 2007. *Sphinx*, s. 150–156. Vuosikirja 2007–2008. Eripainos. Societas scientiarum Fennica: Helsinki.
- Klinge, Matti 2010: *Suomalainen ja eurooppalainen menneisyys. Historiankirjoitus ja historiakulttuuri keisariaikana*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1285. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Klinge, Matti 2011: *Lyhyt Suomen historia*. Otava: Helsinki.
- Kochan, Jeff 2010: Contrastive Explanation and the 'Strong Programme' in the Sociology of Scientific Knowledge. *Social studies of Science* 40:1, s. 127–144. Sage.
- Kocka, Jürgen 1999: Asymmetrical historical comparison. The case of German Sonderweg. *History and Theory* 38:1, s. 40–50. Wesleyan University Press.
- Kocka, Jürgen 2009: Transnational Approaches to Historical Sciences in the Twentieth Century. Wang, Q. Edward & Fillafer, Franz L. (toim.) *The Many Faces of Clio. Cross-cultural Approaches to Historiography, Essays in Honor of Georg G. Iggers*, s. 175–186. Berghahn Books: New York.
- Koot, Gerard M. 1993: Historical Economics and the Revival of Mercantilism Thought in Britain, 1870–1920. Magnusson, Lars (toim.) *Mercantilist economics*, s. 187–219. Kluwer Academic Publishers: Boston.
- Koselleck, Reinhart 2002: *The Practice of Conceptual History. Timing History, Spacing Concepts*. Kääntänyt Todd Samuel Presner et. al. Esipuhe Hayden White. Stanford University Press: Stanford.
- Koselleck, Reinhart 2004: *Futures Past. On the semantics of historical time*. Käännös ja esipuhe Keith Tribe. Columbia University Press: New York.
- Kulha, Keijo K. 2006: *Jutikkala. Tinkimätön akateemikko*. Edita.
- Kuisma, Markku 2006: *Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1055:1. Toinen korjattu painos. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Kuisma, Markku 2010: *Sodasta syntynyt. Itsenäisen Suomen synty Sarajevon laukauksista Tarton rauhaan 1914–1920*. WSOY: Helsinki.
- Kuisma, Markku 2016. *Valtionyhtiöt. Nousu ja tuho*. Siltala: Helsinki.
- Kujala, Antti 2003: *Crown, the Nobility and the Peasants 1630–1713. Tax, Rent and Relations of Power*. Studia Historica 69. Finnish Literature Society: Helsinki.

- Kurunmäki, Jussi & Strang, Johan 2016: Introduction. 'Nordic Democracy' in a World of Tensions. Kurunmäki, Jussi & Strang, Johan (toim.) *Rhetorics of Nordic Democracy*, s. 9–36. *Studia Fennica Historica* 17. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Kuukkanen, Jouni-Matti 2016: Narrativistinen ja jälki-narrativistinen historiografian filosofia. Väyrynen, Kari; Pulkkinen, Jarmo (toim.) *Historian teoria. Lingvistikisestä käänteestä mahdolliseen historiaan*, s. 50–84. Vastapaino: Tampere.
- Kümin & Osborne 2013: At Home and in the Workplace. A historical introduction to the "spatial turn". *History and Theory* 52:3, s. 305–318. Wesleyan University.
- Lal, Deepak 2006: The Contemporary Relevance of Heckscher's *Mercantilism*. Findlay, Robert; Henriksson, Rolf G. H.; Lindgren, Håkan; Lundahl, Mats (toim.) *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*, s. 305–319. The MIT Press: Cambridge.
- Lamoreaux, Naomi R. 2016: Beyond the Old and the New. Economic History in the United States. Boldizorni, Francesco & Hudson, Pat (toim.) *Routledge Handbook of Global Economic History*, s. 35–54. Routledge: Lontoo.
- Langton, John 1998: Conclusion. The Historical Geography of European Peasantries. Scott, Tom (toim.) *The Peasantries of Europe. From the Fourteenth to the Eighteenth Centuries*. Longman: Lontoo.
- Lappalainen, Mirkka 2012: *Jumalan vihan ruoska. Suuri nälänhätä Suomessa 1695–1697*. Siltala: Helsinki.
- Larsson, Simon 2010: *Intelligensaristokrater och arkivmartyrer. Normerna för vetenskaplig skicklighet i svensk historieforskning 1900–1945*. Södertörn doctoral dissertations 44. Gidlung: Hedemora.
- Larsson, Simon 2013: Från ung rabulist till humanioras starke man. Ideal och legitimitetsstrategier hos den unge Erik Lönnroth. *Historisk Tidskrift* 133:2, s. 171–195. Svenska historiska föreningen: Tukholma.
- Larsson, Simon 2014: Temporalization and Professionalization. The Case of Lauritz Weibull and the Swedish Discipline of History. Jalava, Marja; Trencsényi, Balázs; Mishkova, Diana (toim.) *'Regimes of historicity' in Southeastern and Northern Europe, 1890–1945. Discourses of Identity and Temporality*, s. 101–115. Palgrave Macmillan: Houndmills.
- Larsson, Simon 2015: A Circling of the Wagons. Myhre, Jan Eivind (toim.) *Boundaries of History*, s. 55–82. Scandinavian Academic Press: Oslo.
- Lasch, Christopher 1991: *The true and only heaven: Progress and its critics*. Norton: New York.
- Laslett, Peter 1970: Introduction. Locke, John *Two Treatises of Government. A Critical Edition with an Introduction and Apparatus Criticus by Peter Laslett*, s. 3–120. Toinen laitos. Cambridge University Press: Cambridge.
- Latour, Bruno 1987: *Science in Action. How to Follow Scientists and Engineers through Society*. Open University Press: Milton Keys.
- Laurikkala, Saini 1952: Kaarle Wärri. Aaltonen, Esko; Haavio, Martti; Jutikkala, Eino; Oja, Aulis (toim.) *Suomen talonpoikia. Lallista Kyösti Kallioon*, s. 503–512. WSOY: Porvoo.
- Lee, Daniel 2013: "Office Is a Thing Borrowed": Jean Bodin on Offices and Seigneurial Government. *Political Theory* 41, s. 409–440.

- Leersen, Joep 2010: Setting the Scene for National History. Berger, Stefan & Lorenz, Chris (toim.) *Nationalizing the Past. Historians as Nation Builders in Modern Europe*, s. 71–85. Writing the Nation series. Palgrave MacMillan: Houndmills.
- Lehmus, Kalle 1971: *Kolme kriisiä*. Weilin & Göös: Helsinki.
- Leinonen, Artturi 1952: Kyösti Kallio. Aaltonen, Esko; Haavio, Martti; Jutikkala, Eino; Oja, Aulis (toim.) *Suomen talonpoikia. Lallista Kyösti Kallioon*, s. 625–638. WSOY: Porvoo.
- Levine, Philippa 2014: Is Comparative History Possible? *History and Theory* vol 53:3, s. 331–347. Wesleyan University.
- Lewens, Tim 2005: Realism and Strong Program. *British Journal of Philosophy of Science* 56, s. 559–577. British Society for the Philosophy of Science & Oxford University Press.
- Liakos, Antonis 2013: The Canon of European History and the Conceptual Framework of National Historiographies. Middell, Mathias & Roura, Louis (toim.) *Transnational challenges to National History Writing*, s. 315–342. Writing the Nation series. Palgrave MacMillan: Houndmills.
- Linderborg, Åsa 2001: *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*. Atlas: Tukholma.
- Lingelbach, Gabriele 2011: The Institutionalization and Professionalization of History in Europe and the United States. Macintyre, Stuart; Manguerra, Juan; Pók, Attila (toim.) *The Oxford History of Historical Writing. Volume 4: 1800–1945*, s. 78–96. Oxford University Press: New York.
- Liikanen, Ilkka 2011: The origins of the Eastern Border as The Grand Controversy of Finnish National History Writing. Frank, Tibor & Hadler, Frank (toim.) *Disputed territories and shared pasts: Overlapping national histories in modern Europe*, s. 177–199. Writing the Nation series. Basingstoke: Routledge.
- Lorenz, Chris 1999: Comparative Historiography Problems and Perspective. *History and Theory* 38:1, s. 25–39. Wesleyan University Press.
- Lorenz, Chris 2006: Towards a Theoretical Framework for Comparing Historiographies. Some Preliminary Considerations. Seixas, Peter (toim.) *Theorizing Historical Consciousness*, s. 25–48. University of Toronto Press: Toronto.
- Lorenz, Chris 2011: Scientific Historiography. Tucker, Aviezer (toim.) *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*, s. 393–403. Blackwell Companions to Philosophy 41. Wiley-Blackwell: Oxford.
- Lundahl, Mats 2011: The Janus face of Eli Heckscher. Theory, History and Method. *History of Economic Thought*. 18:2, s. 243–267. Routledge: Lontoo.
- Lyotard, Jean-François 1984: *The Postmodern Condition. A report on knowledge*. Kääntäneet ranskan kielestä Geoff Bennington ja Brian Massumi; esipuhe Fredric Jameson. Theory and history of Literature. Manchester University Press: Manchester.
- Lähteenmäki, Marja 2014: *Väinö Voionmaa. Puolue- ja geopolitiikka*. Historiallisia tutkimuksia 264. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Lönnroth, Erik 1998: *Tidens flykt: Stora historiska förändringar och människor som har levat i dem*. Atlantis: Tukholma.
- Macfarlane, Alan 1988: The Cradle of Capitalism. The Case of England. Baechler, J., Hall, J. A.; Mann, M. (toim.) *Europe and the rise of capitalism*, s. 185–203. Blackwell: Oxford.

- Macintyre, Stuart; Maiguashca, Juan; Pók, Attila (toim.) *The Oxford History of Historical Writing*. Volume 4: 1800–1945. The Oxford History of Historical Writing. Oxford University Press: New York.
- MacPherson, C. B. 1962: *The political theory of possessive individualism. Hobbes to Locke*. Clarendon Press: Oxford.
- Magnusson, Lars 1993: Introduction. Magnusson, L. (toim.) *Mercantilist economics*, s. 1–13. Kluwer Academic Publishers: Boston.
- Magnusson, Lars 1994: *Eli Heckscher and Mercantilism*. Uppsala Papers in Economic History. Research Report 35. Department of Economic History: Uppsala.
- Magnusson, Lars 1999: *Merkantilism: Ett ekonomiskt tänkande formuleras*. Studieförb. Näringsliv och samhälle: Tukholma.
- Magnusson, Lars 2003: Mercantilism. Samuels, Warren J.; Biddle, Jeff; Davis, John B. (toim.) *A Companion to the History of Economic Thought*, s. 46–60. Blackwell: Oxford.
- Magnusson, Lars 2004: *Tradition of Free Trade*. Routledge Studies in the History of Economics 69. Routledge: Lontoo.
- Magnusson, Lars 2006: Eli Heckscher and his Mercantilism Today. Findlay, Robert; Henriksson, Rolf G. H.; Lindgren, Håkan; Lundahl, Mats (toim.) *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*, s. 231–246. The MIT Press: Cambridge.
- Magnusson, Lars 2009: Eli F. Heckscher. Björk, Ragnar & Johansson, Alf W. (toim.) *Svenska Historiker. Från medeltid till våra dagar*, s. 406–414. Norstedts: Tukholma.
- Magnusson, Lars 2010: *Sveriges Ekonomiska Historia*. Norstedts: Tukholma.
- Magnusson, Lars & Stråth, Bo 2016: *A brief history of political economy. Tales of Marx, Keynes and Hayek*. Edward Elgar Pub: Northampton.
- Malmberg, Tarmo 2005: Habermas, porvarillinen yhteiskunta ja julkisuus. Kahden väärinkäsityksen johdosta. *Tiedotustutkimus* 2005:4–5, s. 114–117.
- Mann, Michael 2005: *The Sources of Social Power. Volume 1. A History of Power from the beginning to A.D. 1780*. Cambridge University Press: New York.
- Mann, Michael 2012: *The Sources of Social Power. Volume 2. The Rise of Classes and Nation-States, 1760–1914*. Cambridge University Press: New York.
- Manninen, Pauli 1990: Kansalliset kriisit historiantutkimuksessa ja kirjallisuudessa – sekä tuntematon Väinö Linna. Ahtiainen, Pekka (toim.) *Historia Nyt. Näkemyksiä Suomalaisesta Historiantutkimuksesta*, s. 316–335. Historiallisen yhdistyksen julkaisuja 5. Historiallisen yhdistyksen 100-vuotisjuhla-julkaisu. WSOY: Porvoo.
- Mansén, Elisabeth 2011: *Sveriges historia. 1721–1830*. Norstedts: Tukholma.
- Markkola, Pirjo; Snellman, Hanna; Östman, Ann-Catrin 2014: Yhteisöä purkamassa. Markkola, Pirjo; Snellman, Hanna; Östman, Ann-Catrin 2014 (toim.) *Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu*, s. 7–21. Historiallinen arkisto 142. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Martin, Raymond 2010: Let Many Flowers Bloom. *History and Theory* 49:3, s. 426–434. Wesleyan University Press.
- Mayhew, Robert J. 2014: *Malthus. The Life and Legacies of an Untimely Prophet*. The Belknap Press of Harvard University Press: Cambridge.

- McCloskey, Deirdre N. 2006: *The bourgeois virtues: Ethics for an age of commerce*. University of Chicago Press: Chicago.
- McCloskey, Deirdre N. 2010: *Bourgeois Dignity. Why Economics Can't Explain the Modern World*. The University of Chicago Press: Chicago.
- McNeill, J. R. & McNeill, William H. 2007: *Verkottunut ihmiskunta. Yleiskatsaus maailmanhistoriaan*. 5. painos. Vastapaino: Tampere.
- Megill, Allan 1995: "Grand Narrative" and the Discipline of History. Ankersmit, Frank & Kellner, Hans (toim.) *A New Philosophy of History*, s. 151–173. Reaktion Books: Lontoo.
- Megill, Allan 2011: On the Current and Future State of Historical Writing. Schneider, Alex; Woolf, Daniel (toim.) *The Oxford History of Historical Writing. Volume 5. Historical Writing since 1945*, s. 687–688. The Oxford History of Historical Writing. Oxford University Press: Oxford.
- Meinander, Henrik 2000: Sharp trends, soft turnings. Remarks on Finnish historical research in the Twentieth Century. Meyer, Frank & Myhre, Jan Eivind (toim.) *Nordic Historiography in the 20th Century*, s. 216–239. Tid og Tanke 5. Publication series of Department of History, University of Oslo: Oslo.
- Melton, James Van Horn 2001: *The rise of the public in Enlightenment Europe*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Merton, Robert K. 1973: *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations*. The University of Chicago Press: Chicago.
- Meyer, Frank & Myhre, Jan Eivind (toim.) 2000: *Nordic Historiography in the 20th Century*. Tid og Tanke 5. Publication series of Department of History, University of Oslo: Oslo.
- Middell, Mathias 2011: French Historical Writing. Schneider, Alex & Woolf, Daniel (toim.) *The Oxford History of Historical Writing. Volume 5. Historical Writing since 1945*, s. 266–290. The Oxford History of Historical Writing. Oxford University Press: Oxford.
- Middell, Mathias & Roura, Louis 2013: The Various Forms of Transcending the Horizon of National History Writing. Middell Mathias & Roura, Louis (toim.) *Transnational challenges to National History Writing*, s. 1–36. Writing the Nation series. Palgrave MacMillan: Houndmills.
- Middell Mathias & Roura, Louis (toim.) 2013b: *Transnational challenges to National History Writing*. Writing the Nation series. Palgrave MacMillan: Houndmills.
- Middell, Mathias & Naumann, Katja 2013: A New Challenge to the Writing of History in Europe at the End of The Twentieth History? Middell Mathias & Roura, Louis (toim.) *Transnational challenges to National History Writing*, s. 423–434. Writing the Nation series. Palgrave MacMillan: Basingstoke.
- Miller, Richard W. 1997: Social and Political Theory. Class, State and Revolution. Carver, Terrell (toim.) *The Cambridge Companion to Marx*, s. 55–105. Muuttumaton lisäpainos. Ilmestynyt alun perin 1991. Cambridge University Press: Cambridge.
- Mirowski, Philip 2005: How Positivism Made a Pact with the Postwar Social Sciences in the United States. Steinmetz, George (toim.) *Politics of Method in the Human Sciences. Positivism and its Epistemological Others*, s. 142–172. Duke University Press: Lontoo.
- Mirowski, Philip & Plehwe, Dieter (toim.) 2009: *Road from Mont Pèlerin. The Making of Neoliberal Thought Collective*. Harvard University Press: Harvard.

- Mitchell, Timothy 2005: Economists and the Economy in the Twentieth Century. Steinmetz, George (toim.) *Politics of Method in the Human Sciences. Positivism and its Epistemological Others*, s. 126–141. Duke University Press: Lontoo.
- Mokyr, Joel 2006: Mercantilism, the Enlightenment, and the Industrial Revolution. Findlay, Robert; Henriksson, Rolf G. H.; Lindgren, Håkan; Lundahl, Mats (toim.) *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*, s. 269–304. The MIT Press: Cambridge.
- Mokyr, Joel 2010: The European Enlightenment and the Origins of Modern Economic Growth. Horn, J., Rosenband, L. N. & Smith, M. R. (toim.) *Reconceptualizing the Industrial Revolution*, s. 65–86. MIT Press: Cambridge, MA.
- Møller Jørgensen, Claus 2012: Scholarly Communication with a Political Impetus. National Historical Journals. Porciani, Ilaria & Tollebeek, Jo (toim.) *Setting the Standards. Institutions, Networks, and Communities of National Historiography*, s. 70–88. Writing the Nation series. Palgrave MacMillan: Houndmills.
- Møller Jørgensen, Claus 2014: Temporality and Identity in Danish Historical Discourse 1900–1945. Danish Historians Writing Modernity. Jalava, Marja; Trencsényi, Balázs; Mishkova, Diana (toim.) *‘Regimes of historicity’ in Southeastern and Northern Europe, 1890–1945. Discourses of Identity and Temporality*, s. 62–81. Palgrave Macmillan: Basingstoke.
- Moore, Barrington JR. 1987: *Social Origins of Dictatorship and Democracy. Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Uusintapainos. Penguin Books: Harmondsworth.
- Morell, Mats 1987: Eli F. Heckscher and the Food Budgets and Swedish Food Consumption from the 16th to the 19th century. *Scandinavian Economic History Review* 35:1, s. 67–110.
- Morell, Mats 2006: From Wartime Provisioning to Barbarous Prosperity. Eli F. Heckscher’s Investigations of Food Consumption in Early Modern Sweden. Findlay, Robert; Henriksson, Rolf G. H.; Lindgren, Håkan; Lundahl, Mats (toim.) *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*, s. 457–478. The MIT Press: Cambridge.
- Moretti, Mauro 2012: A New Community of Scholars. The University Professors at Work. Porciani, Ilaria & Tollebeek, Jo (toim.) *Setting the Standards. Institutions, Networks, and Communities of National Historiography*, s. 291–312. Writing the Nation series. Palgrave MacMillan: Houndmills.
- Munslow, Alun 2006: *Deconstructing History*. Toinen laitos. Routledge: Oxon.
- Murphy, Anne L. 2014: Financial Markets. The Limits of Economic Regulation in Early Modern England. Stern, P. J. & Wennerlind, C. (toim.) *Mercantilism reimagined: Political economy in early modern Britain and its empire*, s. 263–281. Oxford University Press: New York.
- Myhre, Jan Eivind 2012: Wider Connections. International Networks among European Historians. Porciani, Ilaria & Tollebeek, Jo (toim.) *Setting the Standards. Institutions, Networks, and Communities of National Historiography*, s. 266–287. Writing the Nation. Palgrave MacMillan: Houndmills.
- Myhre, Jan Eivind 2015: Unification in the Age of Fragmentation. Myhre, Jan Eivind (toim.) *Boundaries of History*, s. 25–54. Scandinavian Academic Press: Oslo.

- Myking, John Ragnar & Rasmussen, Carsten Porskrog 2010: Rural Economy and Society in North-Western Europe 500–2000. Van Bavel, Bas & Hoyle, Richard (toim.) *Social Relations. Property and Power*, s. 287–314. Brepols: Turnhout.
- Mylly, Juhani 2002: *Kansallinen projekti. Historiankirjoitus ja politiikka autonomiassa Suomessa*. Kirja-Aurora: Turku.
- Mylly, Juhani 2005: Asutuspolitiikasta suureen muuttoon – pientila-Suomen kuihtuminen. Pernaa, Ville ja Niemi, Mari K. (toim.) Suomen yhteiskunnan poliittinen historia, s. 150–169. Kleio-sarja. Edita: Helsinki.
- Mäki, Uskali & Sappinen, Jorma 2011: Homo economicus ja marginalismin perintö. Heiskala, Risto & Virtanen, Aleksi (toim.) *Talous- ja yhteiskuntateoria I. Vanhan maailman talous ja suuri murros*, s. 291–321. Helsinki University Press, Gaudeamus: Helsinki.
- Mäkinen, Riitta 2008: *Kulttuurikööri. Talonpoikauskulttuurisäätiö 1938–2008*. Maahenki: Helsinki.
- Nevers, Jeppe 2016: Reformism and ‘Nordic Democracy’. A Journey in Danish Political Thought. Kurunmäki, Jussi & Strang, Johan (toim.) *Rhetorics of Nordic Democracy*, s. 165–179. Studia Fennica Historica 17. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Nilsson, Torbjörn 1997: Scandinavian liberalism – Prophets instead of Profits. Stårth, Bo & Sørensen, Øystein (toim.) *The Cultural Construction of Norden*, s. 206–229. Scandinavian University Press: Østfold.
- North, Douglass C. 1981: *Structure and change in economic history*. Norton: New York.
- North, Douglass C. 1991: *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge University Press: Cambridge.
- North, Douglass C.; Wallis, John J.; Weingast, Barry R. 2009: *Violence and Social Orders. A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*. Cambridge University Press: New York.
- Norring, Petteri 2015: Eurooppalaiset historiantutkijat nationalismin rautahäkissä. *Historiallinen Aikakauskirja* 113:4, s. 446–452. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Norring, Petteri 2016: Eino Jutikkala ja yhteiskunnallinen muutos maatalouden historiassa. Eino Jutikkala ja yhteiskunnallinen muutos maatalouden historiassa *Ennen ja nyt* -verkkojulkaisu 2016:2. <http://www.ennenjanyt.net/numerot/2016-2/>
- Norring, Petteri 2017: The Rhythm and Implicit Canon of Nordic History by Eli F. Heckscher and Eino Jutikkala. Haapala, Pertti; Jalava, Marja; Larsson, Simon (toim.) *Making Nordic Historiography. Connections, Tensions and Methodology 1850–1970*, s. 207–234. Making Sense of History vol. 32. Berghahn Books: New York.
- Nurmiainen, Jouko 1997a: Katsaus perinteisiin feodalisminäkemuksiin. Hietaniemi, Tapani; Karasjärvi, Tero; Kokkonen, Ossi; Lehtonen, Tuomas M. S.; Malkki, Janne; Nurmiainen, Jouko; Piippo, Mikko; Sadeniemi; Matti (toim.) *Feodalismi. Uuden ajan käsite, keskiajan ilmiö, maailmanhistorian kategoria*, s. 38–57. Sivilisaatiohistoria-sarja. Vastapaino: Tampere.
- Nurmiainen, Jouko 1997b: Marc Bloch ja “totaalihistoriallinen” feodalismikäsitys. Hietaniemi, Tapani; Karasjärvi, Tero; Kokkonen, Ossi; Lehtonen, Tuomas M. S.; Malkki, Janne; Nurmiainen, Jouko; Piippo, Mikko; Sadeniemi; Matti (toim.) *Feodalismi. Uuden ajan käsite, keskiajan ilmiö, maailmanhistorian kategoria*, s. 57–73. Sivilisaatiohistoria-sarja. Vastapaino: Tampere.

- Nurmiainen, Jouko 1997c: Euroopan keskiaika ja feodaalinen yhteiskunta. Hietaniemi, Tapani; Karasjärvi, Tero; Kokkonen, Ossi; Lehtonen, Tuomas M. S.; Malkki, Janne; Nurmiainen, Jouko; Piippo, Mikko; Sadeniemi, Matti (toim.) *Feodalismi. Uuden ajan käsite, keskiajan ilmiö, maailmanhistorian kategoria*, s. 329–336. Sivilisaatiohistoria-sarja. Vastapaino: Tampere.
- Nurmiainen, Jouko 2009a: Past, Present, and Future in Eighteenth-Century Swedish History Writing. Karonen, Petri (toim.) *Hopes and Fears. For the Future in Early Modern Sweden, 1500–1800*, s. 291–314. *Studia Historica* 79. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Nurmiainen, Jouko 2009b: *Edistys ja yhteinen hyvä vapauden ajan ruotsalaisessa poliittisessä kielessä*. *Bibliotheca Historica* 122. SKS: Helsinki.
- Nurmiainen, Jouko & Piippo, Mikko 1997: Suomalainen historiankirjoitus ja feodalismi. Hietaniemi, Tapani; Karasjärvi, Tero; Kokkonen, Ossi; Lehtonen, Tuomas M. S.; Malkki, Janne; Nurmiainen, Jouko; Piippo, Mikko; Sadeniemi, Matti (toim.) *Feodalismi. Uuden ajan käsite, keskiajan ilmiö, maailmanhistorian kategoria*, s. 309–328. Sivilisaatiohistoria-sarja. Vastapaino: Tampere.
- Nybom, Thorsten 1988: Inventering i vetenskapens hus. Om historieforskningens former och till frågan om Erik Lönnroth som teoretiker. Reflexioner i anledning av en avhandling. Torstendahl, Rolf & Nybom, Thorsten (toim.) *Historievetenskap som teori, praktik och ideologi*, s. 69–107. Författarförlaget: Södertälje.
- O'Brien, Patrick 2006: The Hanoverian State and the Defeat of the Continental System. A Conversation with Eli Heckscher. Findlay, Robert; Henriksson, Rolf G. H.; Lindgren, Håkan; Lundahl, Mats (toim.) *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*, s. 373–405. The MIT Press: Cambridge.
- O'Brien, Patrick K. 2010: Deconstructing the British Industrial Revolution as a Conjunction and Paradigm for Global Economic History. Horn, J.; Rosenband, L. N.; Smith, M. R. (toim.) *Reconceptualizing the Industrial Revolution*, s. 30–46. MIT Press: Cambridge, MA.
- Odén, Birgitta 1975: *Lauritz Weibull och forskarsamhället*. *Bibliotheca Historica Lundensis* XXXIX. Liberläromedel: Lund.
- O'Donnell, Rod 1990: The Epistemology of J. M. Keynes. *The British Journal for the Philosophy of Science* vol. 41: 3, s. 333–350. Oxford University Press.
- O'Dowd, Mary 2010a: Expansion of Professionalism. Porciani, Ilaria & Raphael, Lutz (toim.) *Atlas of European Historiography. The Making of a Profession*, s. 36–37. Writing the Nation series. Palgrave Macmillan: Houndmills.
- O'Dowd, Mary 2010b: Women Historians. Why Still So Few? Porciani, Ilaria & Raphael, Lutz (toim.) *Atlas of European Historiography. The Making of a Profession*, s. 65. Writing the Nation series. Palgrave Macmillan: Houndmills.
- O'Dowd, Mary 2012: Popular Writers: Women Historians, the Academic Community and National History Writing. Porciani, Ilaria & Tollebeek, Jo (toim.) *Setting the Standards. Institutions, Networks, and Communities of National Historiography*, s. 351–370. Writing the Nation -series. Palgrave MacMillan: Houndmills.
- Oksanen, Eeva-Liisa 1985: *Elimäen historia*. Elimäen kunta: Elimäki.

- Olsson, Carl-Axel 1992: Eli Heckscher and the Problem of Synthesis. A Methodological Note. *Scandinavian Economic History Review* 40:3, s. 29–52. Routledge: Lontoo.
- O'Toole, Randal 2016: The New Feudalism. Why States Must Repeal Growth-Management Laws. *Cato Institute Policy Analysis* No. 802. <https://ssrn.com/abstract=2877824>
- O'Rourke, Kevin H. 2006: Heckscher-Ohlin Theory and Individual Attitudes Toward Globalization. Findlay, Robert; Henriksson, Rolf G. H.; Lindgren, Håkan; Lundahl, Mats (toim.) *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*, s. 107–137. The MIT Press: Cambridge.
- Osborne, Peter 1995: *The Politics of Time. Modernity and Avant-Garde*. Verso: Lontoo.
- Osterhammel, Jürgen 2009: A 'Transnational' History of Society. Continuity or New Departure? Haupt, Heinz-Gerhard & Kocka, Jürgen (toim.) *Comparative and Transnational History. Central European Approaches and New Perspectives*, s. 39–51. Berghahn: New York.
- Paasto, Päivi 2004: *Omistamisen juuret. Omistusoikeuden perustelua koskeva oppihistoriallinen tutkimus*. Suomalainen lakimiesyhdistys: Helsinki.
- Palonen, Kari 1988: *Tekstistä politiikkaan*. Vastapaino: Tampere.
- Palonen, Kari 2003: *Quentin Skinner. History, Politics, Rhetoric*. Key Contemporary Thinkers -sarja. Polity Press: Cambridge.
- Palonen, Kari 2014: Max Weber (1864–1914). *Politiikka* 56:4, s. 330–338. Valtiotieteellisen yhdistyksen julkaisu.
- Passmore, Kevin 2011: History and Social Science in the West. Schneider, Alex & Woolf, Daniel (toim.) *The Oxford History of Historical Writing. Volume 5. Historical Writing since 1945*, s. 199–219. The Oxford History of Historical Writing. Oxford University Press: Oxford.
- Paul, Herman 2011: Performing History. How Historical Scholarship is shaped by the Epistemic Virtues. *History and Theory* 50:1, s. 1–19. Wesleyan University.
- Paul, Herman 2014: What Is a Scholarly Persona? Ten Theses on Virtues, Skills, and Desires. *History and Theory* 53, s. 348–371. Wesleyan University.
- Paul, Herman 2016: Sources of the Self: Scholarly Personae as Repertoires of Scholarly Selfhood. *Low Countries Historical Review* 131:4, s. 135–154.
- Peck, Jamie 2010: *Constructions of neoliberal reason*. Oxford University Press: Oxford; New York.
- Peltonen, Markku 1992: Politics and Science: Francis Bacon and the True Greatness of States. *The Historical Journal* 35:2, s. 279–305. Cambridge University Press.
- Peltonen, Matti 1990: Metsä, kasvu ja kriisi. Taloushistoria toisen maailmansodan jälkeen. Ahtiainen, Pekka (toim.) *Historia Nyt. Näkemyksiä Suomalaisesta Historiantutkimuksesta*, s. 119–140. Historiallisen yhdistyksen julkaisuja 5. Historiallisen yhdistyksen 100-vuotisjuhla-julkaisu. WSOY: Porvoo.
- Peltonen, Matti 1992: Aatelisto ja eliitin muodonmuutos. Haapala, Pertti (toim.) *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*, s. 109–123. Vastapaino: Tampere.
- Peltonen, Matti 2002: From growth studies to microhistory. Finnish economic and social history in the 1990s and early 2000s. *Scandinavian Economic History Review* 50:3, s. 35–43. Routledge: Lontoo.

- Peltonen, Matti 2003: Marc Bloch, tyypillinen poikkeus. Bloch, Marc, et al. *Historian Puolustus*, s. 9–24. Artemisia: Helsinki.
- Peltonen, Matti 2010: Voisiko paikallishistorian käsittää toisin? Kylätutkimus, muistitieto ja uusi mikrohistoria. Ahtiainen, Pekka; Tervonen, Jukka; Teräs, Kari (toim.) *Kaikella on paikkansa. Uuden paikallishistorian suuntaviivoja*, s. 129–148. Vastapaino: Tampere.
- Picard, Emmanuelle & Lingelbach, Gabriele 2012: Places of Innovations and Exchange. The Extra-University Institutions of Historical Research. Porciani, Ilaria & Tollebeek, Jo (toim.) *Setting the Standards. Institutions, Networks, and Communities of National Historiography*, s. 224–239. Writing the Nation -series. Palgrave MacMillan: Houndmills.
- Piketty, Thomas 2014: *Capital in the Twenty-First Century*. The Belknap Press of Harvard University Press: Cambridge, Mass.
- Pipes, Richard 1979: *Russia under the Old Regime*. Penguin Books: Harmondsworth.
- Pipes, Richard 1999: *Property and Freedom*. Harvill: Lontoo.
- Pittock, Murray G. H. 2003: Historiography. Broadie, Alexander (toim.) *The Cambridge Companion to The Scottish Enlightenment*, s. 258–279. Cambridge University Press: Cambridge.
- Porciani, Ilaria & Raphael, Lutz 2010: Introduction. Porciani, Ilaria & Raphael, Lutz (toim.) *Atlas of European Historiography. The Making of a Profession*, s. xi–xvii. Writing the Nation -series. Palgrave Macmillan: Lontoo.
- Porciani, Ilaria & Tollebeek, Jo 2012: Institutions, Networks and Communities in a European Perspective. Porciani, Ilaria & Tollebeek, Jo (toim.) *Setting the Standards. Institutions, Networks, and Communities of National Historiography*, s. 3–29. Writing the Nation series. Palgrave MacMillan: Houndmills.
- Porciani, Ilaria & Tollebeek, Jo (toim.) 2012b: *Setting the Standards. Institutions, Networks, and Communities of National Historiography*. Writing the Nation -series. Palgrave MacMillan: Houndmills.
- Porciani, Ilaria 2012: Nations on Display. History Museums in Europe. Porciani, Ilaria & Tollebeek, Jo (toim.) *Setting the Standards. Institutions, Networks, and Communities of National Historiography*, s. 130–152. Writing the Nation. Palgrave MacMillan: Houndmills.
- Poropudas, Olli 1996: Suomen taloudellisen menestystarinan tulkinnat. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 92:3, s. 352–363.
- Poropudas, Olli 2015: Mistä Suomen talouskasvu alkoi? *Poliittinen talous* 3:1, s. 113–140. Poliittisen talouden tutkimuksen seura.
- Posing, Birgitte 2012: Elämäkertatutkimuksen sukupuolet. *Historiallinen aikakauskirja* 110:4, s. 436–437. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Pulkkinen, Jarmo 2016: Analyttinen traditio ja historianfilosofia. Väyrynen, Kari; Pulkkinen, Jarmo (toim.) *Historian teoria. Lingvistikisestä käänteestä mahdolliseen historiaan*, s. 17–49. Vastapaino: Tampere.
- Pulkkinen, Tuija 1990: Pentti Renvall ja laadun vaatimus. Ahtiainen, Pekka (toim.) *Historia Nyt. Näkemyksiä Suomalaisesta Historiantutkimuksesta*, s. 281–287. Historiallisen yhdistyksen julkaisuja 5. Historiallisen yhdistyksen 100-vuotisjuhla-julkaisu. WSOY: Porvoo.
- Raphael, Lutz 2010: Fernand Braudel (1902–1985). Raphael, Lutz (toim.) *Klassiker der Geschichtswissenschaft. Band II von Fernand Braudel bis Natalie Z. Davis*, s. 45–62. C.H. Beck: München.

- Raphael, Lutz 2010a: *Geschichtswissenschaft im Zeitalter der Extreme. Theorien, Methoden, Tendenzen von 1900 bis zur Gegenwart*. 2. tarkastettu laitos. C.H. Beck: München.
- Raphael, Lutz 2010b: Pluralism and Variety. Porciani, Ilaria & Raphael, Lutz (toim.) *Atlas of European Historiography. The Making of a Profession*, s. 54–55. Writing the Nation series. Palgrave Macmillan: Lontoo.
- Raphael, Lutz 2011: 'Experiments in Modernization'. *Social and Economic History in Europe and the United States, 1880–1940*. Macintyre, Stuart; Maignashca, Juan; Pók, Attila (toim.) *The Oxford History of Historical Writing. Volume 4: 1800–1945*, s. 97–114. Oxford University Press: New York.
- Rashid, Salim 1993: Mercantilism: A Rent-Seeking Society? Magnusson, L. (toim.) *Mercantilist economics*, s. 125–141. Kluwer Academic Publishers: Boston.
- Rasila, Viljo 2007: Suomen kartanolaitoksen viimeinen kukoistuskausi. Eino Jutikkalan historiapalkinnon saajan emeritus Viljo Rasilan esitelmä Eino Jutikkalan 100-vuotisjuhlassa. *Historiallinen aikakauskirja* 2007 105:4, s. 484–490. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- Rasila, Vilho; Peltonen, Matti; Markkola, Pirjo (toim.) 2003–2004: *Suomen maatalouden historia*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran tutkimuksia 914:1–3. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Rasmussen, Carsten Porskrog 2002: Bønder under Gutsherrschaft og Grundherrschaft. Socio-økonomiske konsekvenser af forskellige godssystemer i Slesvig og Holsten. *Scandia* 68:2, s. 219–247. Tukholma
- Reynolds, Susan 1994: *Fiefs and vassals. The medieval evidence reinterpreted*. Oxford University Press: Oxford.
- Ricoeur, Paul 1988: *Time and Narrative. Volume 1*. Käännös Kathleen Blamey & David Pellauer. The University of Chicago Press: Chicago.
- Ricoeur, Paul 2004: *Memory, History, Forgetting*. Käännös Kathleen Blamey & David Pellauer. The University of Chicago Press: Chicago.
- Roos, J. P. 1985: Pelin säännöt. Intellektuellit, luokat ja kieli. Bourdieu, Pierre *Sosiologian kysymyksiä*, s. 7–28. Käännös J.P. Roos. Osuuskunta Vastapaino: Tampere.
- Roos, J. P. 2014: Heikki Waris 1901–1989. Sosiaalipoliittikkaa teoriassa ja käytännössä. Markkanen, Tapio; Tiitta, Allan; Havaste, Paula (toim.) *Suomalaisia tieteen huipulla. 100 tieteen ja teknologian saavutusta*, s. 124–125. Gaudeamus: Tallinna.
- Ruuskanen, Olli-Pekka, Snellman Alex & Widgrén, Mika 2010: Yhteiskunnan huipulla. Eliittirakenne muutoksessa 1809–2000. Pietikäinen, Petteri (toim.) *Valta Suomessa*, s. 34–55. Gaudeamus Helsinki University Press: Helsinki.
- Rüsen, Jörn 1996: Some Theoretical Approaches to Intercultural Comparative Historiography. *History and Theory* 35:4, s. 5–22. Wesleyan University.
- Rüsen, Jörn 2004: Historical Consciousness. Narrative Structure, Moral Function and Ontogenetic Development. Seixaz, Peter (toim.) *Theorizing Historical Consciousness*, s. 63–85.
- Rüsen, Jörn 2006: Sense of History. What Does It Mean? With an Outlook onto Reason and Senselessness. Rüsen, Jörn (toim.) *Meaning and representation in History*, s. 40–64. Making Sense of History vol 7. Berghahn Books: New York.

- Rüsen, Jörn 2012: Tradition. A Principle of Historical Sense-Generation and its Logic and Effect in Historical Culture. *History and Theory* 51:4, s. 45–59. Wesleyan University.
- Ryan, Alan 1987: *Property*. Open University Press: Milton Keynes.
- Saastamoinen, Kari 1998: *Eurooppalainen liberalismismi. Etiikka, talous, politiikka*. Sitran julkaisusarja 188. Atena kustannus: Jyväskylä. University of Toronto Press: Toronto.
- Saastamoinen, Kari 2003: Johdatus poliittisiin käsitteisiin uuden ajan alun Ruotsissa. Hyvärinen, Matti; Kurunmäki, Jussi; Palonen, Kari; Pulkkinen, Tuija; Stenius, Henrik (toim.) *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsittehistoria*, s. 19–62. Vastapaino: Tampere.
- Saastamoinen, Kari 2011: Adam Smith ja näkymätön käsi. Heiskala, Risto & Virtanen, Akseli (toim.) *Talous- ja yhteiskuntateoria I. Vanhan maailman talous ja suuri murros*, s. 176–202. Gaudeamus Helsinki University Press: Helsinki.
- Said, Edward W. 1978: *Orientalism*. Pantheon Books: New York.
- Sappinen, Jorma 2011: David Ricardo ja klassinen poliittinen taloustiede. Heiskala, Risto & Virtanen, Aleks (toim.) *Talous- ja yhteiskuntateoria. Vanhan maailman talous ja suuri murros*, s. 203–229. Helsinki University Press, Gaudeamus: Helsinki.
- Schatzki, Theodore R. 2001: Introduction. Practice Theory. Schatzki, Theodore R.; Cetina, Karin Knorr; von Savigny, Eike (toim.) *The Practice Turn in Contemporary Theory*, s. 1–14. Routledge: Lontoo.
- Schinkel, Anders 2005: Imagination of a Category of History. An Essay Concerning Koselleck's Concepts of Erwartungsraum and Erwartungshorizont. *History and Theory* 44:1, s. 42–54. Wesleyan University Press: Middletown.
- Schneider, Alex & Woolf, Daniel (toim.) 2011: *The Oxford History of Historical Writing. Volume 5. Historical Writing since 1945*. The Oxford History of Historical Writing. Oxford University Press: Oxford.
- Schooler, Jonathan W.; Ariely, Dan; Loewenstein, George 2003: The Pursuit and Assessment of Happiness Can Be Self-Defeating. Brocas, J. C. I. (toim.) *The Psychology of Economic Decisions. Rationality and Well-Being*, s. 41–70. Oxford University Press: Oxford.
- Schück, Herman 2009: Hans Forssell. Björk, Ragnar & Johansson, Alf W. (toim.) *Svenska Historiker. Från medeltid till våra dagar*, s. 219–227. Norstedts: Tukholma.
- Schön, Lennart 2006: Swedish Industrialization 1870–1930 and the Heckscher–Ohlin Theory. Findlay, Robert; Henriksson, Rolf G.H.; Lindgren, Håkan; Lundahl, Mats (toim.) *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*, s. 409–432. The MIT Press: Cambridge.
- Schön, Lennart 2010: *Vår världs ekonomiska historia: Del II, Den industriella tiden*. SNS: Tukholma.
- Scott, Tom 1998: Introduction. Scott, Tom (toim.) *The Peasantries of Europe. From the Fourteenth to the Eighteenth Centuries*, s. 5–19. Longman: Lontoo.
- Sen, Amartya 2000: Social Exclusion. Concept, Application, and Scrutiny. *Social Development Papers 1*. Office of Environment and Social Development. Asian Development Bank: Manila.
- Sennefelt, Karin 2011: *Politikens hjärta. Medborgarskap, manlighet och plats I frihetstidens Stockholm*. Stockholms stad monografiserie 216. Stockholmia förlag: Tukholma.

- Seppälä, Suvianna 2009: *Viljoina, nahkoina, kapakalana. Talonpoikien maksamat kruununverot Suomessa vuosina 1539–1609*. Bibliotheca Historica 125. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Shapin, Steven 2010: *Never Pure. Historical Studies of Science as if it was produced by People with Bodies, Situated in Time, Space, Culture, and Society, and Struggling for Credibility and Authority*. John Hopkins University Press: Baltimore.
- Sihvola, Juha 2011: Aristoteles ja antiikin talous. Heiskala, Risto & Virtanen, Aleks (toim.) *Talous- ja yhteiskuntateoria. Vanhan maailman talous ja suuri murros*, s. 91–112. Helsinki University Press, Gaudeamus: Helsinki.
- Siltala, Juha 1996: Yksilöllisyyden historialliset ja psykologiset ehdot. Hautamäki, Antti; Lagerspetz, Eerik; Sihvola, Juha; Siltala, Juha; Tarkki, Jarmo (toim.) *Yksilö modernin murroksessa*, s. 117–204. Gaudeamus: Tammer-Paino.
- Siltala, Juha 2006: The Material Basis for Psychological Boundaries. Kurth, Winfried; Janus, Ludwig; Galler, Florian (toim.) *Emotionale Strukturen, Nationen und Kriege*. Jahrbuch für psychohistorische Forschung 7. Mattes Verlag: Heidelberg.
- Siltala, Juha 2007a: *Työelämän huonontumisen lyhyt historia. Muutoksen hyvinvointivaltioiden ajasta globaaliin hyperkilpailuun*. Uudistettu laitos. Otava: Helsinki.
- Siltala, Juha 2007b: Julkaisematon esitelmä Eino Jutikkalan juhlaseminaarissa. Tekijän hallussa.
- Siltala, Juha 2009: *Sisällissodan psykohistoria*. WSOY: Helsinki.
- Siltala, Juha 2012: Pakkovero, valtio ja kapitalismi. Jensen-Eriksen, Niklas; Lappalainen, Mirkka; Nurmiainen, Jouko; Siltala, Sakari (toim.) *Kansallinen kapitalismi, kansainvälinen talous*, s. 150–197. Siltala: Helsinki.
- Siltala, Juha 2014: Being Absorbed into an Unintended War. Roselius, Aapo & Tepora, Tuomas (toim.) *The Finnish Civil War 1918. History, memory, legacy*, s. 59–89. Brill: Leiden.
- Sivula, Anna 2006: *Kysymyksiä ja voimaviivoja. Marc Blochin historian tutkimuksellisen tuotannon metodologinen perintö*. Scripta Lingua Fennica Edita. Sarja C, nro 241. Turun yliopiston julkaisuja. Turun Yliopisto: Turku.
- Skinner, Quentin 1988a: Meaning and Understanding in the History of Ideas. Tully, James (toim.) *Meaning and Context. Quentin Skinner and His Critics*, s. 29–67. Princeton University Press: Princeton.
- Skinner, Quentin 1988b: ‘Social Meaning’ and Social Action. Tully, James (toim.) *Meaning and Context. Quentin Skinner and His Critics*, s. 79–96. Princeton University Press: Princeton.
- Snellman, Alex 2014: *Suomen aateli: Yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939*. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta 34. Helsingin yliopisto: Helsinki.
- Sperber, Jonathan 2005: *Property and Civil Society in South-Western Germany 1820–1914*. OUP: Oxford.
- Stapelfeldt, Gerhard 2001: *Der Merkantilismus. Die Genese der Weltgesellschaft vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*. Ça ira: Freiburg.
- Steinmetz, George 2005: Introduction. Steinmetz, George (toim.) *Politics of Method in the Human Sciences. Positivism and its Epistemological Others*, s. 1–59. Duke University Press: Lontoo.

- Stenfors, Pii 2007: *Suomalainen kotiseutuliike 1894–1944*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1135. Suomen kotiseutuliiton julkaisuja A:17. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Stern, Philip J. & Wennerlind, Carl (toim.) 2014a: *Mercantilism reimagined: Political economy in early modern Britain and its empire*. Oxford University Press: Oxford.
- Stern, Philip J. & Wennerlind, Carl 2014b: Introduction. Stern, P. J. & Wennerlind, C. (toim.) *Mercantilism reimagined: Political economy in early modern Britain and its empire*, s. 3–24. Oxford University Press: New York.
- Stern, Philip J. 2014: Companies. Monopoly, Sovereignty and the East Indies. Stern, P. J. & Wennerlind, C. (toim.) *Mercantilism reimagined: Political economy in early modern Britain and its empire*, s. 177–195. Oxford University Press: New York.
- Stråth, Bo & Sørensen, Øystein 1997: Introduction. The Cultural Construction of Norden. Stråth, Bo & Sørensen, Øystein (toim.) *The Cultural Construction of Norden*, s. 1–24. Scandinavian University Press: Østfold.
- Stråth, Bo 2007: Historiography, Social Sciences, and Master Narratives. Wang, Q. Edward & Fillafer, Franz L. (toim.) *The Many Faces of Clío. Cross-cultural Approaches to Historiography, Essays in Honor of Georg G. Iggers*, s. 128–144. Berghahn Books: New York.
- Stråth, Bo 2009: Erik Gustav Geijer. Björk, Ragnar & Johansson, Alf W. (toim.) *Svenska Historiker. Från medeltid till våra dagar*, s. 171–182. Norstedts: Tukholma.
- Stråth, Bo 2012: Nordic Modernity. Origins, Trajectories, Perspectives. Árnason, Jóhann Pall & Wittrock, Björn (toim.) *Nordic Paths to Modernity*, s. 25–48. Berghahn Books: New York.
- Stråth, Bo; Mishkova, Diana; Trencsényi, Balázs 2013: Regional History as a 'Challenge' to National frameworks of Historiography. The Case of Central, Southeast and Northern Europe. Middell, Matthias & Roura, Lluís (toim.) *Transnational Challenges to National History Writing*, s. 257–314. Writing the Nation series. Palgrave Macmillan: Houndmills.
- Stråth, Bo 2014: Regimes of Historicity and Discourses of Modernity. The Conceptualization of Past and Future in Swedish Social Sciences since the 1870s. Jalava, Marja; Trencsényi, Balázs; Mishkova, Diana (toim.) *'Regimes of historicity' in Southeastern and Northern Europe, 1890–1945. Discourses of Identity and Temporality*, s. 233–253. Palgrave Macmillan: Houndmills.
- Stuchtey, Benedikt 2011: German Historical Writing. Macintyre, Stuart; Maiguashca, Juan; Pók, Attila (toim.) *The Oxford History of Historical Writing. Volume 4: 1800–1945*, s. 161–184. Oxford University Press: New York.
- Stuurman, Siep 2000: The Canon of the History of Political Thought. *History and Theory* 39:2, s. 147–166. Wesleyan University.
- Suominen, Petteri 2010: *Suomalaisen historiantutkimuksen käsitykset feodalismista ja talonpoikien vapaudesta Ruotsin valtakunnassa 1600-luvulla*. Julkaisematon Pro Gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Svensson, Bengt 1980: Appendix. Heckscher, Eli F. *Svenkt arbete och liv. Från Medeltiden till nutid*. Med kompletterande tillägg av Arthur Montgomery och Bengt Svensson, s. 240–243, 310–329. Yhdeksäs painos. Bonniers: Tukholma.

- Svenstrup, Thyge; Lauritz Weibull, Björk, Ragnar & Johansson, Alf W. (toim.) 2009: *Svenska Historiker. Från medeltid till våra dagar*, s. 358–372. Norstedts: Tukholma.
- Syrjämäki, Sami 2016: Anakronismit ja intellektuaalihistoria. Väyrynen, Kari & Pulkkinen, Jarmo (toim.) *Historian teoria. Lingvistiksestä käänteestä mahdolliseen historiaan*, s. 144–170. Vastapaino: Tampere.
- Szvák, Gyula 2011: The Golden Age of Russian Historical Writing. The Nineteenth Century. Macintyre, Stuart; Maignashca, Juan; Pók, Attila (toim.) *The Oxford History of Historical Writing. Volume 4: 1800–1945*, s. 303–325. Oxford University Press: New York.
- Söderberg, Johan 2006: Eli F. Heckscher's Vision of Economic Development. Findlay, Robert; Henriksson, Rolf G. H.; Lindgren, Håkan; Lundahl, Mats (toim.) *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*, s. 433–456. The MIT Press: Cambridge.
- Söderberg, Johan 2007: *Vår världs ekonomiska historia. Del I. Den förindustriella tiden*. SNS Förlag: Tukholma.
- Talvitie, Petri 2013: *Kyläosuudesta yksityiseen maanomistukseen. Isojako Länsi-Uudellamaalla 1700-luvulla*. Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta XXVIII. Unigrafia: Helsinki.
- Taylor, Charles 2002: Modern Social Imaginaries. *Public Culture* 2002 14:1, s. 91–124.
- Tepora, Tuomas, & Roselius, Aapo 2014): Introduction. The Finnish Civil War, Revolution and Scholarship. Tepora, Tuomas & Roselius, Aapo (toim.) *The Finnish Civil War 1918: History, memory, legacy*, s. 1–18. Brill: Leiden.
- Termin, Peter 2006: Mediterranean Trade in Biblical Times. Findlay, Robert; Henriksson, Rolf G. H.; Lindgren, Håkan; Lundahl, Mats (toim.) *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*, s. 141–156. The MIT Press: Cambridge.
- Tervonen, Jukka 1991: *J. R. Danielson-Kalmari. Historiantutkija ja -opettaja*. Historiallisia tutkimuksia 163. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- Tervonen, Miika 2014: Historiankirjoitus ja myytti yhden kulttuurin Suomesta. Markkola, Pirjo; Snellman, Hanna; Östman, Ann-Catrin (toim.) *Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu*, s. 137–161. Historiallinen arkisto 142. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Teschke, Benno 2003: *The Myth of 1648. Class, Geopolitics and the Making of Modern International Relations*. Verso: Lontoo.
- Ther, Philipp 2009: Comparisons, Cultural Transfers, and the Study of Networks. Toward a Transnational History of Europe. Haupt, Heinz-Gerhard & Koeka, Jürgen (toim.) *Comparative and Transnational History. Central European Approaches and New Perspectives*, s. 204–225. Berghahn: New York.
- Thijs, Krijns 2011: The Metaphor of Master. Berger, Stefan & Lorenz, Chris (toim.) *The Contested Nation. Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*, s. 60–74. Writing the Nation series. Toinen painos. Palgrave Macmillan: Houndmills.
- Thisner, Fredrik 2014: *Indelta inkomster. En studie av det militära löneindelningsverket 1721–1833*. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Historica Upsaliensia 250. Uppsala Universitet: Uppsala.
- Tiitta, Allan 2004: *Suomen Akatemian historia I. 1948–1969. Huippuyksiköitä ja toimikuntia*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 981:1. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Jyväskylä.

- Tollebeek, Jo 2012: Exegi Monumentum. The Great Synthesis of National History. Porciani, Ilaria & Tollebeek, Jo (toim.) *Setting the Standards. Institutions, Networks, and Communities of National Historiography*, s. 105–129. Writing the Nation. Palgrave MacMillan: Houndmills.
- Tommila, Päiviö 1989: *Suomen historiantutkimus. Tutkimuksen historia*. Werner Söderström: Porvoo.
- Tommila, Päiviö 1997: Akateemikko. *Historiallinen aikakauskirja* 95:3, s. 193–198. Suomen historiallinen seura ja Historian Ystävien Liitto: Helsinki.
- Tommila, Päiviö 1998: Historiantutkija kansakunnan opettajana – yleisesitysten maailma. Tommila, Päiviö (toim.) *Historiantutkijan muotokuva*, s. 154–176. Käsikirjoja 17:2. Suomen historiallinen seura: Helsinki.
- Tommila, Päiviö 2007: Jutikkala. Vuosisadan akateemikko. *Historiallinen aikakauskirja* 105:1, s. 131–133. Suomen historiallinen seura ja Historian ystävien liitto: Helsinki.
- Torstendahl, Rolf 1988a: Minimikrav och optimumnormer i svensk historieforskning 1920–1960. Torstendahl, Rolf & Nybom, Thorsten (toim.) *Historievetenskap som teori, praktik, ideologi*. Författarförlaget: Södertälje.
- Torstendahl, Rolf 1988b: Stat och samhälle i svensk historievetenskap under 1800- och 1900-talen. Torstendahl, Rolf & Nybom, Thorsten (toim.) *Historievetenskap som teori, praktik, ideologi*, s. 110–117. Författarförlaget: Södertälje.
- Torstendahl, Rolf 2000a: Professionalization and Deprofessionalization among Swedish Historians. Meyer, Frank & Myhre, Jan Eivind (toim.) *Nordic Historiography in the 20th Century*, s. 164–183. Department of History: Oslo.
- Torstendahl, Rolf (toim.) 2000b: *An Assessment of Twentieth-Century Historiography. Professionalism, Methodologies, Writings*. K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien: Tukholma.
- Torstendahl, Rolf 2011a: Scandinavian Historical Writing. Macintyre, Stuart; Maignascha, Juan; Pók, Attila (toim.) *The Oxford History of Historical Writing. Volume 4: 1800–1945*, s. 263–282. Oxford University Press: New York.
- Torstendahl, Rolf 2011b: Scandinavian Historical Writing. Schneider, Alex & Woolf, Daniel (toim.) *The Oxford History of Historical Writing. Volume 5. Historical Writing since 1945*. The Oxford History of Historical Writing, s. 311–332. Oxford University Press: Oxford.
- Torstendahl, Rolf & Odén, Birgitta 2012: Den Weibullska riktningen. Artéus, Gunnar & Åmark, Klas (toim.) *Historieskrivningen i Sverige*, s. 59–106. Studentlitteratur: Lund.
- Tosh, Nick 2006: Science, Truth and History. Part I. Historiography, relativism, and the Sociology of Scientific Knowledge. *Studies in History and Philosophy of Science* 37, s. 675–701. Elsevier.
- Tosh, Nick 2007: Science, Truth and History. Part II. Metaphysical bolt-holes for the Sociology of Scientific Knowledge. *Studies in History and Philosophy of Science* 38, s. 185–209. Elsevier.
- Trenter, Cecilia 2000: National History in Sweden in 1960–1990. Meyer, Frank & Myhre, Jan Eivind (toim.) *Nordic Historiography in the 20th Century*. Tid og Tanke 5. Publication series of Department of History, University of Oslo: Oslo.

- Trägårdh, Lars 1997: Statist Individualism. On the Culturality of the Nordic Welfare State. Stårth, Bo & Sørensen, Øystein (toim.) *The Cultural Construction of Norden*, s. 253–285. Scandinavian University Press: Østfold.
- Tribe, Keith 1993: Mercantilism and Economics of State Formation. Magnusson, L. (toim.) *Mercantilist economics*, s. 175–186, Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Troebst, Stefan 2003: Introduction. What's in a historical region? *European Review of History*, 10:2, s. 173–188.
- Tucker, Aviezer 2004: *Our Knowledge of Past. A Philosophy of Historiography*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Tucker, Aviezer 2011: Introduction. Tucker, Aviezer (toim.) *A Companion to the Philosophy of History and Historiography*, s. 1–6. Blackwell Companions to Philosophy 41. Wiley-Blackwell: Oxford.
- Turner, Stephen P. 1994: *The Social Theory of Practices. Traditions, Tacit Knowledge and Presuppositions*. University of Chicago Press: Chicago.
- Turunen, Harri 2004: *Suomalainen kotiseutuliike 1945–2000*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 983. Suomen Kotiseutuliiton julkaisuja A9. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Töttö, Pertti 1997: Ferdinand Tönnies. Gemeinschaft ja Gesellschaft. Gronow, Jukka; Noro, Arto; Töttö, Pertti (toim.) *Sosiologian klassikot*, s. 154–172. Toinen painos. Gaudeamus: Tampere.
- Vahtola, Jouko 2003: *Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan Unioniin*. Otava: Helsinki.
- Veblen, Thorstein 1899/1979: *The Theory of the Leisure Class. An Economic Study of Institutions*. Alkusanat Robert Lekachman. Penguin 20th Century Classics. Penguin Books: New York.
- Verschaffel, Tom 2012: 'Something More than a Storage Warehouse'. The Creation of National Archives. Porciani, Ilaria & Tollebeek, Jo (toim.) *Setting the Standards. Institutions, Networks, and Communities of National Historiography*, s. 29–46. Writing the Nation. Palgrave MacMillan: Basingstoke.
- Vesikansa, Jarkko 2004: *Salainen sisällissota: Työnantajien ja porvariensa taistelu kommunismia vastaan kylmän sodan Suomessa*. Otava: Helsinki.
- Viikari, Matti 1995: *Historiallinen ajattelu, edistys ja yhteiskunta*. Hietaniemi, Tapani; Lehtonen, Tuomas M.S.; työryhmä (toim.). Tutkijaliiton julkaisusarja 79. Tutkijaliitto: Helsinki.
- Villstrand, Nils Erik 2012: *Valtakunnanosa. Suurvalta ja valtakunnan hajoaminen 1560–1812*. Svenska litteratursällskapet i Finland: Helsinki.
- Villstrand, Nils Erik 2014: Bonderiksdagsmän i det frihetstida Sverige som aktörer i en förskriftligad politisk kultur. *Historisk Tidskrift* 2014 134:2, s. 191–224.
- Villstrand, Nils Erik & Östman, Ann-Catrin 2013: Annorlundagörandets olidliga lätthet. *Historisk Tidskrift* 2013 133:2, s. 232–242.
- Virrankoski, Pentti 1980: Taloudellinen ja sosiaalinen rakentuminen. Tommila, Päiviö; Reitala, Aimo; Kallio, Veikko (toim.) *Suomen kulttuurihistoria II*, s. 146–162. Werner Söderström: Porvoo.
- Virrankoski, Pentti 1991: Tannerin seminaari. *Historiallinen aikakauskirja* 89:2, s. 99–108. Suomen historiallinen seura ja Historiain ystäväin liitto: Helsinki.

- Virrankoski, Pentti 2001: *Suomen historia. Ensimmäinen osa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 846. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Vitalis, Roberyt 2015: *White World Order, Black Power Politics. The Birth of American International Relations*. United States in the World -sarja. Cornell University Press: Ithaca.
- Voutilainen, Miikka 2016: *Poverty, Inequality and the Finnish 1860s Famine*. Jyväskylä Studies in Humanities 267. University of Jyväskylä: Jyväskylä.
- Wagner, Peter 2001: *Theorizing Modernity. Inescapability and Attainability in Social Theory*. Sage Publications: London.
- Wagner, Peter 2016: *Progress. A reconstruction*. Polity Press: Cambridge.
- Wallerstein, Immanuel 1980: *The Modern World System II. Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy 1600–1750*. Studies in social discontinuity. Academic Press: New York.
- Wallerstein Immanuel 1995: *Historical capitalism. With Capitalist civilization*. Verso: Lontoo.
- Wehler, Hans-Ulrich 2001: *Historisches Denken am Ende des 20. Jahrhunderts, 1945–2000*. Wallstein: Göttingen.
- Wertsch, James C. 2006: Specific Narratives and Schematic Narrative Templates. Seixas, Peter (toim.) *Theorizing Historical Consciousness*, s. 49–62. University of Toronto Press: Toronto.
- Werner, Michael & Zimmermann, Bénédicte 2006: Beyond Comparison. Histoire Croisée and the Challenge of Reflexivity. *History and Theory* Vol 45:1, s. 30–50. Wesleyan University.
- Whatmore, Richard 2012: Burke on Political Economy. Dwan, David & Insole, Christopher J. (toim.) *The Cambridge Companion to Edmund Burke*, s. 80–91. Cambridge University Press: New York.
- White, Hayden 1973: *Metahistory. The Historical imagination in the Nineteenth-century Europe*. John Hopkins University Press: Baltimore.
- White, Hayden 1987a: Droysen's Kritik. Historical Writing as a Bourgeois Science. *The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation*, s. 83–103. The John Hopkins University Press: Baltimore.
- White, Hayden 1987b: The politics of historical interpretation. Discipline and de-sublimation. *The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation*, s. 58–82. The John Hopkins University Press: Baltimore.
- White, Hayden 1987c: The Context in the Text: Method and Ideology in Intellectual History. *The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation*, s. 185–213. John Hopkins University Press: Baltimore.
- White, Hayden 2010: *The Fiction of Narrative. Essays on History, Literature, and Theory 1957–2007*. The John Hopkins University Press: Baltimore.
- Wickman, Kurt 2000: Eli Heckscher – Pionjär utan efterföljare. *Eli Heckscher. Om staten, liberalismen, och den ekonomiska politiken*, s. 11–50. Texter i urval av Kurt Wickman. Timbro: Kristianstad.
- Williamson, Jeffrey G. 2006: Explaining World Tariffs 1870–1938. Stolper–Samuelson, Strategic Tariffs, and State Revenues. Findlay, Robert; Henriksson, Rolf G.H.; Lindgren, Håkan; Lundahl, Mats (toim.) *Eli Heckscher, International Trade, and Economic History*, s. 199–227. The MIT Press: Cambridge.
- Wilson, Adrian 2014: The Reflexive Test Of Hayden White's Metahistory. *History and Theory* 53:1, s. 1–23. Wesleyan University.

- Wirilander, Kaarlo 1965: Gunnar Suolahti. Papunen, Pentti (toim.) *Suomalaisia historiantutkijoita*, s. 145–167. Historiallisen yhdistyksen 75-vuotisjuhlakirja. WSOY: Porvoo.
- Witoszek, Nina 1997: Fugitives from Utopia. The Scandinavian Enlightenment Reconsidered. Stårth, Bo & Sørensen, Øystein (toim.) *The Cultural Construction of Norden*, s. 72–90. Scandinavian University Press: Østfold.
- Wittrock, Björn 2012: The Making of Sweden. Árnason, Jóhann Pall & Wittrock, Björn (toim.) *Nordic Paths to Modernity*, s. 89–110. Berghahn Books: New York.
- Wolff, Larry 1994: *Inventing Eastern Europe: The map of civilization on the mind of the enlightenment*. Stanford University Press: Stanford.
- Wood, Ellen Meiksins 2002: *Origin of capitalism. A Longer view*. Verso: Lontoo.
- Wood, Ellen Meiksins 2012: *Liberty and property. A Social history of Western political thought from renaissance to Enlightenment*. Verso: Lontoo.
- Wright, Erik Olin 2015: *Understanding Class*. Verso: Lontoo.
- Yliaska, Ville 2014: *Tehokkuuden toiveuni. Uuden julkisjohtamisen historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle*. Into-Kustannus: Helsinki.
- Ylikangas, Heikki 1987: *Käännekohdat Suomen historiassa. Pohdiskeluja kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudella ajalla*. WSOY: Juva.
- Ylikangas, Heikki 1993: Vuoden 1918 vaikutus historiatieteessä. Ylikangas, Heikki (toim.) *Vaikea totuus. Vuosi 1918 ja kansallinen tiede*, s. 93–106. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 603. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Zamoyski, Adam 2009: *Poland. A History*. Harper Press: Lontoo.
- Zetterberg, Seppo 2007: *Viron historia*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1118. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.
- Zinman, John 2000: *Real Science. What It Is and What It Means*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Ågren, Maria 1997: *Att hävda sin rätt. Synen på jord ägandet i 1600-talets Sverige, speglad i institutet urminnes hävd*. Rätthistorisk bibliotek 57. Nerenius & Santerus, Tukholma.
- Åström, Sven-Erik 1967: Eino Jutikkala taloushistorioitsijana. Åström, Sven-Erik; Hakalehto, Ilkka; Blomstedt; Yrjö (toim.) *Näkökulmia menneisyyteen*. Eino Jutikkalan juhlakirja. WSOY: Porvoo.
- Östlund, David 2011: Växelverkan, bildning, sak och person – Ebba och Eli Heckscher. Berg, Annika; Florin, Christian; Wisselgren, Per (toim.) *Par i vetenskap och politik. Intellektuella äktenskap i moderniteten*, s. 207–252. Boreá: Uumaja.
- Östman, Ann-Catrin 2014: Kylätalkoot. Kun paikallisyhteisö sai yhteiskunnallisen merkityksen. Markkola, Pirjo; Snellman, Hanna; Östman, Ann-Catrin 2014 (toim.) *Kotiseutu ja kansakunta. Miten suomalaista historiaa on rakennettu*, s. 213–238. Historiallinen arkisto 142. Suomalaisen kirjallisuuden seura: Helsinki.

IV Sähköiset lähteet

- Bruun, Christer; Mickwitz, Gunnar
www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/8119/ Kansallisbiografia-
 verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen
 Kirjallisuuden Seura, 1997-. Luettu 28.2.2014.

- Dullien, Sebastian & Guérot, Ulrike 2012: The Long Shadow of Ordoliberalism. Germany's Approach to the Euro Crisis. http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR49_GERMANY_BRIEF_AW.pdf Luettu 27.11.2017.
- Encyclopædia Britannica Online*, "Jacob Viner" <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/629468/Jacob-Viner> Luettu 15.10.2014.
- Jutikkala, Eino: Jaakkola, Jalmari <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/6992/> Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997-. Luettu 28.2.2014.
- Magnusson, L. & Stråth, B. (2016). *A brief history of political economy: Tales of Marx, Keynes and Hayek*. Northampton, MA: Edward Elgar Pub. doi: <https://doi.org/10.4337/9781785369056.00006> Luettu 12.4.2018
- Ohlin, Bertil: Eli F Heckscher, <http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/12680>, Svenskt biografiskt lexikon. Luettu 18.2.2014.
- Pohjakallio, Lauri: Aaltonen, Esko <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/8324/> Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997-. Luettu 12.3.2014.
- Siven, Claes-Henrik: Bertil G Ohlin, urn:sbl:7663, Svenskt biografiskt lexikon. Luettu 12.3.2014.
- Tommila, Päiviö: Jutikkala, Eino <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/7054/> Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997-. Luettu 28.2.2014.
- Tommila, Päiviö: Ruutu, Martti <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/8826/> Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997-. Luettu 20.3.2014.
- Vares, Vesa: Schauman, Georg. <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/henkilo/6390/> Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997- Luettu 9.5.2018.